Федір Гамор

У пошуках гармонії людини і природи

«Господь Бог пробачає завжди,
людина – іноді, природа – ніколи!»
Папа Римський Франциск

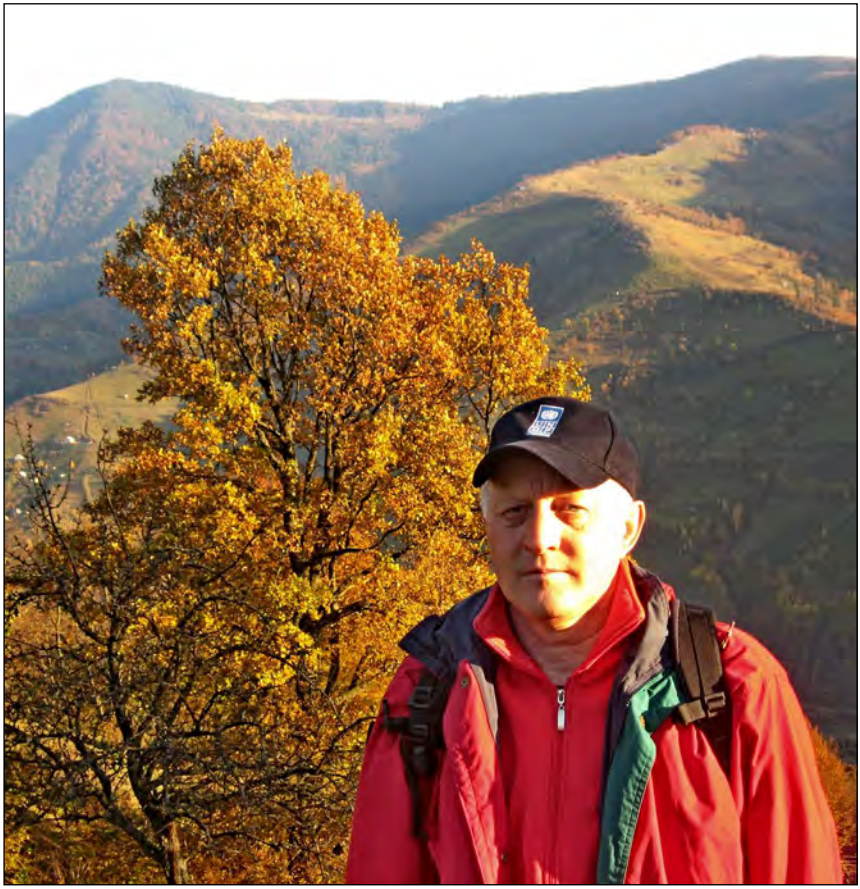

Федір Дмитрович Гамор
доктор біологічних наук, професор,
академік Української екологічної академії наук,
кавалер ордена «За заслуги»,
заслужений природоохоронець України,
почесний працівник заповідної справи України,
почесний працівник туризму України,
почесний громадянин міста Рахів
та румунського міста Вішеу-де-Сус.

Ф.Д. Гамор

У пошуках гармонії людини і природи

Матеріали до 70-річчя від дня народження
(в авторському упорядкуванні)

Львів
Простір-М
2021

Fedir D. Hamor

In search of harmony between man and nature

Proceedings dedicated to the 70th anniversary (ordering done by the author)

Lviv
Prostir-M
2021

УДК 101:502
ББК 20.1

Гамор Ф.Д. У пошуках гармонії людини і природи. Матеріали до 70-річчя з дня народження (в авторському упорядкуванні). – Львів: Простір-М, 2021. – 548 с.

ISBN 978-617-7746-68-2

У книзі подаються біографічні нариси, актуальна природоохоронна та науково-популярна публіцистика й еколого-просвітницькі інтерв'ю, епістолярії, бібліографія та інші матеріали, які характеризують багаторічну подвижницьку, різнопланову діяльність зі збереження та сталого використання унікальних, всесвітнього значення, природних та культурних цінностей Карпат доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України Федора Дмитровича Гамора.

Порушується широке коло проблем пошуку гармонії людини і природи, реалізації в Україні Міжнародної програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», підвищення в цьому процесі ролі біосферних резерватів та національних природних парків як модельних територій для сталого розвитку тощо.

Привертається увага до необхідності вдосконалення природоохоронного та гірського законодавства, впровадження європейського досвіду роботи та активізації транскордонної екологічної співпраці.

Книга розрахована на широкий загал читачів − науковців, фахівців й активістів з охорони природи та сталого розвитку, працівників органів влади, місцевого самоврядування й широкої громадськості.

Рецензенти:

Химинець В.В., доктор фізико-математичних наук, професор, лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки (Закарпатський інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів, м. Ужгород);

Чорнобай Ю.М., доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів)

© Гамор Ф.Д., 2021
© Гамор Ф.Д., Борик О.В., художнє оформлення, 2021

УДК 101:502
ББК 20.1

Fedir D. Hamor. In search of harmony between man and nature. Proceedings dedicated to the 70th anniversary (ordering done by the author). – Lviv: Prostir-M, 2021. – 548 p.

ISBN 978-617-7746-68-2

The book contains biographical essays, up-to-date journalistic works on ecology, popular science papers and ecoeducation interviews, epistolary, bibliography and other materials that characterize the long-term, progressive, diverse activity for the love preservation and sustainable use of the unique globally-important natural and cultural values of the Carpathians that was conducted by Doctor of Biological Sciences, Professor, Honoured Environmentalist of Ukraine Fedir Dmytrovych Hamor.

A wide range of issues connected to establishing harmony between man and nature, implementation of the UNESCO International Program «Man and the Biosphere» in Ukraine, enhancing the role of biosphere reserves and national nature parks as model areas for sustainable development, etc. are discussed here. Great attention is paid to the improvement of the environmental and mountain-related legislation, introduction of European experience and intensification of transboundary environmental cooperation.

The book is intended for scientists, experts and activists in the sphere of nature protection and sustainable development, for government officials, local authorities and the general public.

Reviewers:

Khymynets V.V., Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Laureate of the State Award of Ukraine in the field of science and technology (Transcarpathian Institute of Postgraduate Education of Teachers, Uzhgorod)

Chornobai Yu.M., Doctor of Biological Sciences, Professor, Honoured Master of Sciences and Engineering of Ukraine (State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv)

© Hamor F.D., 2021
© Hamor F.D., Boryk O.V., design, 2021

ЗМІСТ

Вступ 15
Біографічні нариси 17
…І стала провінція столицею (Василь Кухта) 17
Дорогу в житті торує самотужки (Василь Бойчук) 23
Добре знаний в Європі професор з Карпат. Директору Карпатського біосферного заповідника – 60 років (Василь Нитка) 27
Професор Федір Гамор – відданий керівник Карпатського біосферного заповідника та орієнтир у збереженні європейських пралісів (П'єр Ібіш, Вікторія Губко) 32
Стан і перспективи стабілізації екосистем Карпатського регіону: монографічний цикл професора Ф.Д. Гамора (Юрій Чорнобай) 35
Федір Гамор – визначний охоронець європейської спадщини букових лісів (Маріо Броджі) 47
Про міжнародну діяльність директора Карпатського біосферного заповідника, професора Ф.Д. Гамора (Василь Покиньчереда) 54
Федору Гамору вітання від Президента України (Василь Бойчук) 57
Хто моральний авторитет Закарпаття – 2020? (Богдан Барбіл) 58
Природоохоронна, науково-популярна публіцистика 60
За розумне природокористування 60
Формувати екологічне мислення 63
Держлісфонд: зубожіння і виснаження, або про негативні тенденції у використанні держлісфонду 65
Допоможіть заповіднику! Унікальним куточкам Карпатської природи потрібен захист 68
Потрібен компроміс 70
Збережемо землю – збережемо життя 74
Міжнародне співробітництво 76
Врятуємо Карпати – врятуємо себе 78
Чи вижеве долина нарцисів? 81
Дещо про самовільні рубки, або чи буде населення з дровами? 83
Чи повернеться Рахову слава «гуцульського Парижа»? 85
Українські екологи в Америці 89
Чи могли б Карпати прийняти зимову олімпіаду? 98
Гірські жителі легко дихають, але важко живуть. Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку 101
Чому виходять ріки з берегів? 105
Від паводку до паводку 108
Німецький досвід організації роботи біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» 110
Чи курсуватиме до «центру Європи» пасажирський потяг? 116
Майбутнє лісів Закарпаття 118
Центр Європи в астрологічних дослідженнях 120
Розвиток державної політики України щодо збереження природи Карпат 123

Роль Карпатського біосферного заповідника
в реалізації концепції сталого розвитку 129
Чарівний край у центрі Європи 131
Французькі та українські природоохоронці
обмінюються досвідом роботи 135
Там, де гори, полонини... 138
Унікальний природоохоронний досвід Нідерландів 141
Гармонія людини і природи: де її шукати? 144
Від перших резерватів у Карпатах
до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 147
Запрацювала Академія екологічних наук України 149
Природоохоронний менеджмент у Карпатах 153
На Закарпатті створюють міжнародний центр букових пралісів 158
Один із символів єднання нашого континенту.
Європейський процес збереження букових лісів 159
На шляху до майбутнього, якого ми прагнемо 162
Карпати на шляху до сталого розвитку 173
Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці? 179
Укрзалізниця відкриває новий маршрут Рахів–Київ 183
Біосферні заповідники (резервати) як модельні території для сталого
розвитку та деякі аспекти вдосконалення їхньої діяльності в Україні ...184
На комітетських слуханнях у Верховній Раді України обговорено
проблеми природно-заповідного фонду 201
Всесвітня природна спадщина ЮНЕСКО зближує
територіальні громади України та Німеччини 205
Іншого шляху, ніж досягнути гармонії між людиною і природою,
просто не існує 212
Туристично-рекреаційний комплекс «Свидовець»: обіцянки і загрози ..216
Земельний податок природно-заповідного фонду –
на розвиток територіальних громад 220
Щодо розробки проекту Державної програми розвитку
регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки 224
Встановлені Законом соціальні пільги для горян
в Уряді вважають недоліком 227
Природа – дар Божий, тому бережливе ставлення до неї –
святий обов'язок кожної людини 230
Краса і помста, або Господь Бог пробачає завжди,
людина – іноді, природа – ніколи! 234
Закарпатська Гуцульщина: зберегти воєдино
природні й культурні цінності 236
Допоки житимемо від паводку до паводку? 238
Закарпатська Гуцульщина: забута закутина у Центрі Європи 243

Еколого-просвітницькі інтерв'ю 248
Міжнародний біосферний заповідник у Східних Карпатах (Василь Покиньчереда) 248
Карпаты это не только горы (Владимир Закревский) 250
Життя Карпатам дають ліси. Розмова з директором Карпатського біосферного заповідника Федором Гамором (Ілля Ільницький) 254
Гори у стані облоги. Академік Федір Гамор про «тиху війну» в його рідних Карпатах та інші екологічні біди (Василь Кухта) 259
«Якби кожен регіон мав свого Гамора, ми б жили на зовсім іншій планеті» (Василь Нитка) 266
На західному фронті без змін (Андрій Михайлик) 272
Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі і оголює перепони бюрократії, що виплодила навколо природно-заповідного фонду «кишенькову мафію» (Василь Нитка) 278
Книга, яка з'єднала два береги Тиси духовно (Василь Нитка) 287
І все-таки: Чому виходять ріки з берегів, або чи можна мінімізувати наслідки руйнівних повеней у Карпатському регіоні? (Василь Нитка) 294
Відгуки про діяльність Ф.Д. Гамора та деякі рецензії на його праці ...299
Монографія про історію Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат» (Іван Волощук) 303
Монографія Федора Гамора про «еталони...» і не тільки (Іван Волощук) 309
Мости єднання від Федора Гамора (Олександр Масляник) 311
Нова книга професора-природоохоронця Федора Гамора про букові праліси Українських Карпат вийшла в Ужгороді (Василь Нитка).....312
Вичерпна документація для громадської та політичної обізнаності (Ганнес Кнапп).....314
Епістолярії 315
Перелік публікацій Ф.Д. Гамора (1975-2020 рр.) 322
1. Питання охорони природи та сталого розвитку (1988-2020 рр.) 322
1.1. Монографічні видання 322
1.2. Науково-популярні буклети 323
1.3. Наукові та науково-популярні статті 323
1.4. Публікації в закордонних виданнях 344
1.5. Довідники, концепції та методичні рекомендації 347
1.6. Матеріали, організованих Ф.Д. Гамором, міжнародних наукових та науково-практичних конференцій 348
1.7. Публіцистичні статті та інформаційні й просвітницькі виступи в центральних, регіональних та місцевих засобах масової інформації ...350
1.7.1. Газета «Голос України» 350
1.7.2. Газета «Урядовий кур'єр» 353

1.7.3. Інші центральні видання 354
1.7.4. Газета «Новини Закарпаття» 355
1.7.5. Інші регіональні видання 361
1.7.6. Газета «Зоря Рахівщини» 364
1.7.7. Інші місцеві видання 377
1.7.8. Газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника» 378
2. Агроекологічні публікації в рамках Продовольчої програми СРСР (1977-1990 рр.) 385
3. Список публікацій із питань місцевого громадсько-політичного та господарського життя (1975-1987 рр.) 388
4. Матеріали в електронних засобах масової інформації 391
5. Публікації про Ф.Д. Гамора в енциклопедичних, презентаційних виданнях та засобах масової інформації 400
Закони, постанови Верховної ради України та акти Президента й Уряду України, в ініціюванні та підготовці яких брав участь Ф.Д. Гамор 403
Ф.Д. Гамор – організатор видання та головний редактор (шеф-редактор) й член редколегій наукових та науково-популярних видань 406
Споруджені й спроектовані за ініціативою та під безпосереднім керівництвом Ф.Д. Гамора музеї, еколого-освітні, інформаційно-туристичні центри та інші об'єкти природоохоронної й соціальної інфраструктури 407
Реалізовані під керівництвом та за безпосередньої участі Ф.Д. Гамора міжнародні проекти 408
Нагороди та відзнаки 410
Короткі біографічні дані 415
Документи та фотогалерея із життєпису автора 417
Замість післямови 536
Книга про людину, яка понад усе любить Карпати (Василь Химинець) 536
Етюди про зачарованого мандрівника (по сторінках автобіографічної книги професора Ф.Д. Гамора «У пошуках гармонії людини і природи») (Юрій Чорнобай) 536
Феномен професора Федора Гамора (Василь Кухта) 542
Федір Гамор – «батько» об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат й інших регіонів Європи» (Ганнес Кнапп) 544
Знаний у всьому світі вчений-еколог (Орест Фурдичко) 544
Моє надзвичайне захоплення особистістю професора Федора Гамора (Іван Волощук) 544
Цитована література 545
Подяки 547

CONTENTS

Introduction 15
Biographical essays 17
Thus a province became the capital (Vasyl Kukhta) 17
He paves his way in life by himself (Vasyl Boichuk) 23
Professor from the Carpathians is well-known in Europe.
Director of the Carpathian Biosphere Reserve turned 60! (Vasyl Nytka) ...27
Professor Fedir Hamor – a dedicated manager
of the Carpathian Biosphere Reserve and a role-model in conservation
of European primeval forests (Pierre Ibisch, Victoria Gubko) 32
State and prospects of ecosystems stabilization in the Carpathian region:
monographic cycle of Professor Fedir D. Hamor (Yuriy Chornobai) 35
Fedir Hamor – a prominent conservationist of beech forests
as the European heritage (Mario Broggi) 47
About the international activity of the director of the Carpathian
Biosphere Reserve, Professor Fedir D. Hamor (Vasyl Pokynchereda).....54
The President of Ukraine sends greetings to Fedir Hamor (Vasyl Boichuk) ...57
Who is a moral role model of Zakarpattia – 2020? (Bohdan Barbil) 58
Environmental and popular science journalism 60
Promoting reasonable nature use 60
Shaping the ecological way of thinking 63
State Forest Fund: impoverishment and exhaustion – about negative
tendencies in the state forest fund management 65
Help the reserve! Unique natural sites of the Carpathians need protection 68
We need a compromise 70
If we save the Earth we'll save life 74
International cooperation 76
By saving the Carpathians we save ourselves 78
Will the Narcissus Valley survive? 81
Few words about illegal logging – will local population have
enough firewood? 83
Will Rakhiv regain the glory of «Hutsul Paris»? 85
Ukrainian ecologists in the USA 89
Could the Carpathians host Winter Olympics? 98
People who live in mountain breathe easily, but live hard –
the Carpathian region and problems of sustainable development 101
Why do rivers overflow their banks? 105
From one flood to another 108
German experience in organizing operation of biosphere reserves
under the UNESCO program «Man and the Biosphere» 110
Will there be a passenger train going to the Center of Europe? 116
Future of Zakarpattia forests 118
Center of Europe in astrological research 120
Development of Ukrainian state policy in the field
of nature conservation in the Carpathians 123

Role of the Carpathian Biosphere Reserve in implementation of sustainable development concept 129
Magic land in the heart of Europe 131
French and Ukrainian environmentalists exchange their experience 135
In the land of mountains and meadows 138
Unique environmental experience of the Netherlands 141
Harmony between man and nature: where to find it? 144
From the first reserves in the Carpathians to the UNESCO World Heritage Property 147
The Academy of Ecological Sciences of Ukraine is launched 149
Environmental management in the Carpathians 153
International center for primeval beech forests will be created in Zakarpattia 158
One of the symbols of unity on our continent – European process of beech forests conservation 159
On the way to the future we aspire 162
Carpathians on the way to sustainable development 173
When a train to the capital will run across the Carpathians? 179
«Ukrzaliznytsia» (Ukrainian Public Railway Company) opens up a new route «Rakhiv-Kyiv» 183
Biosphere reserves as model areas for sustainable development, and some aspects of optimizing their operation in Ukraine 184
The problems of the Protected Areas System and its management were discussed during the Committee hearings in the Verkhovna Rada of Ukraine 201
UNESCO World Natural Heritage unites local communities of Ukraine and Germany 205
There is simply no other solution than achieving harmony between man and nature 212
Tourism-recreation complex «Svydovets»: promises and threats 216
Land tax paid by the protected areas supports development of territorial communities 220
Regarding preparation of draft State Program for Regional Development of the Ukrainian Carpathians for 2020-2022 224
Government considers benefits established by law for population of mountain region to be a disadvantage 227
Nature is a gift of God, so caring for it is a sacred duty of every human being 230
Beauty and revenge: the Lord always forgives, human sometimes forgive, nature never forgives! 234
Zakarpattia Hutsul region: to preserve natural and cultural values jointly 236
How much longer shall we live from one flood to another? 238
Zakarpattia Hutsul region: forgotten land in the Center of Europe 243

Ecoeducation interviews 248
International Biosphere Reserve in the Eastern Carpathians (Vasyl Pokynchereda) 248
The Carpathians are not simply mountains (Vladimir Zakrevskiy) 250
Forests give life to the Carpathians. Conversation with the director of the Carpathian Biosphere Reserve Fedir Hamor (Ilia Ilnytskyi) 254
Mountains under siege. Academician Fedir Hamor on the «quiet war» in his native Carpathian mountains and other environmental disasters (Vasyl Kukhta) 259
«If each region had its own Hamor, we would live on a totally different planet» (Vasyl Nytka) 266
All Quiet on the Western Front (Andriy Mykhailyk) 272
Ordinary firewood harvesting reveals the depth of crisis in protected area system management, and exposes bureaucratic obstacles that lead to emerging of «pocket mafia» around protected areas (Vasyl Nytka) 278
The book that spiritually connected the two banks of the Tisza River (Vasyl Nytka) 287
So why exactly do rivers overflow, or are we able to mitigate the consequences of devastating floods in the Carpathian region? (Vasyl Nytka) 294
Feedback on Fedir D. Hamor's activity and some reviews of his works 299
Monograph on the history of the World Heritage Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians» (Ivan Voloscuk) 303
Monograph by Fedir Hamor on «reference models ...» and not only (Ivan Voloscuk) 309
Bridges of unity built by Fedir Hamor (Olexandr Maslianyk) 311
A new book by Professor-environmentalist Fedir Hamor about primeval beech forests of the Ukrainian Carpathians was published in Uzhgorod (Vasyl Nytka)....312
Comprehensive documentation for wide public and political awareness (Hannes Knapp) 314
Epistolary 315
List of publications by Fedir D. Hamor (1975-2020) 322
1. Issues of nature protection and sustainable development (1988-2020) 322
1.1. Monographic publications 322
1.2. Popular science booklets 323
1.3. Scientific and popular science articles 323
1.4. Publications in international magazines 344
1.5. References, concepts and methodological recommendations 346
1.6. Proceedings of international scientific conferences organized by Fedir D. Hamor 347
1.7. Journalistic articles and informational and educational papers published in central, regional and local mass media 350
1.7.1. Newspaper «Voice of Ukraine – Holos Ukrainy» 350

1.7.2. Government Courier newspaper «Uriadovyi Kurier» 353
1.7.3. Other central mass media 354
1.7.4. Newspaper «News of Zakarpattia – Novyny Zakarpattia» 355
1.7.5. Other regional mass media 361
1.7.6. Newspaper «Zoria Rakhivshchyny» 364
1.7.7. Other local mass media 377
1.7.8. «Newsletter of the Carpathian Biosphere Reserve» 378
2. Agro-ecological publications within the framework of the USSR Food Program (1977-1990) 385
3. List of publications on local socio-political and economic life (1975-1987) 388
4. Publications in digital mass media 391
5. Publications about Fedir D. Hamor in encyclopaedic, presentation publications and mass media 400
Laws, resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, Presidential and Government initiated and prepared with the support of Fedir D. Hamor 403
Fedir D. Hamor as initiator, editor-in-chief, and member of editorial boards of a number of scientific and popular science magazines 406
Museums, ecoeducation, tourism information centers and other elements of nature conservation and social infrastructure built and designed on the initiative and under direct supervision of Fedir D. Hamor 407
International projects implemented with the direct participation of Fedir D. Hamor and managed by him 408
Awards and distinctions 410
Short biography 415
Documents and photo gallery from the author's life journey 417
Instead of an afterword 536
A book about a man who loves the Carpathians above all (Vasyl Khymynets) 536
Etudes about an enchanted traveller (an overlook of the autobiographical book by Professor Fedir D. Hamor «In search of harmony between man and nature») (Yuriy Chornobai) 536
Phenomenon of Professor Fedir Hamor (Vasyl Kukhta) 542
Fedir Hamor – «father» of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe» (Hannes Knapp).....544
World-famous ecology scientist (Orest Furdychko) 544
My ultimate excitement about Fedir Hamor's personality (Ivan Voloscuk) 544
References 545
Acknowledgement 547

ВСТУП

Ідея довгострокової міжурядової програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» виникла та сформувалася під впливом численних наукових узагальнень, здійснених на початку 60-х років минулого століття, як реагування на катастрофічні наслідки швидкого приросту народонаселення, всезростаючого антропогенного навантаження на екосистеми, забруднення повітря і води, нестачі продуктів харчування тощо.

Під впливом цих загроз у 1964 році, на підставі відомої доповіді Міжнародної (Світової) комісії з навколишнього середовища і розвитку, під головуванням Міністра навколишнього середовища Норвегії Ґру Гарлем Брунтланн, прийнято Міжнародну біологічну програму, а в 1968 році розгорнув діяльність Римський клуб – об'єднання видатних науковців різних країн та різних галузей знань, статутом якого передбачалось «зміцнювати усвідомлення того, що цей комплекс проблем, які виходять за політичні, расові та економічні рамки, є загрозою для всіх народів».

На підставі цих напрацювань Генеральна Конференція ЮНЕСКО у 1971 році ухвалила міжнародну Програму «Людина і біосфера». Головними її завданнями стало вивчення впливу господарської діяльності на природні екосистеми, дослідження взаємозалежностей між екологічними та соціальними процесами, здоров'ям людини і станом людських популяцій.

За півстолітню діяльність Програма «Людина і біосфера» досягла значних успіхів у сфері збереження навколишнього природного середовища та впровадження в життя ідеї сталого розвитку в усіх куточках планети. Вона стала важливим інструментом для використання наукових підходів до збереження біологічного різноманіття, міжнародного обміну знаннями та досвідом роботи в освітніх та дослідних установах, активізації процесів збереження об'єктів Всесвітньої природної та культурної спадщини, стабілізації екологічної та соціально-економічної ситуації в депресивних регіонах тощо. Але одним із найважливіших її здобутків стало створення Всесвітньої мережі біосферних резерватів як модельних територій для сталого розвитку, до якої зараз входить понад 701 об'єкт у 124 країнах світу.

Новий розвиток ідеї гармонії людини і природи, зростання ролі Програми «Людина і біосфера» в розв'язанні проблем сталого розвитку досягнуто на четвертому Світовому конгресі біосферних резерватів, який пройшов у березні 2016 р. у столиці Перу – Лімі, на якому схвалено Лімський план дій щодо стратегії ЮНЕСКО «Людина і біосфера» на найближчі 10 років.

Цим документом рекомендується урядам країн світу зосередити свою увагу на посиленні заходів із збереження біорізноманіття, відновлення і зміцнення екосистемних послуг, сприяння сталому використанню

природних ресурсів, формування здорового і рівноправного суспільства, економічному та соціальному прогресі у гармонії з біосферою. До найважливіших завдань належить розвиток науки і освіти в інтересах сталого розвитку, пошук шляхів пом'якшення наслідків і адаптації до змін клімату та інших негативних глобальних процесів у навколишньому середовищі.

У цьому контексті чимало необхідно зробити в Україні (Гамор, Парчук, 2014). Але, як зазначалось на міжнародному семінарі із нагоди 45-річчя прийняття Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», організованого нами в 2016 році на базі Карпатського біосферного заповідника (Гамор, 2016), необхідно перш за все забезпечити імплементацію міжнародних нормативно-правових актів зі сталого розвитку до українського законодавства, розробити та прийняти Закон України «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні» або внести необхідні доповнення до Законів України «Про природно-заповідний фонд», «Про місцеве самоврядування в Україні» та до інших, забезпечити виконання плану заходів щодо впровадження Стратегії програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та Лімського плану дій в Україні до 2025 року тощо.

Варто було би, як нещодавно зазначалось на засіданні робочої групи Сектору природничих наук та природної спадщини Національної комісії України у справах ЮНЕСКО (Гамор, 2017), в найближчий час підготувати та затвердити в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України та Національному Комітеті України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» «Примірне Положення про діяльність в Україні біосферних резерватів ЮНЕСКО» та «Методичні рекомендації щодо організації в Україні роботи біосферних резерватів ЮНЕСКО».

Сподіваюсь, що мій багаторічний досвід природоохоронної, наукової та громадсько-політичної діяльності, окремі деталі якого відображено в цій книзі, став скромним внеском у справу реалізації надважливої Міжурядової програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та може зацікавити науковців, фахівців й активістів з охорони природи та сталого розвитку, працівників органів влади, місцевого самоврядування й широку громадськість.

БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ

... І СТАЛА ПРОВІНЦІЯ СТОЛИЦЕЮ

Зі своїм земляком Федором Гамором я вперше познайомився небагато-немало – двадцять років тому. Був він на той час першим секретарем Рахівського райкому комсомолу, а я – кореспондентом обласної газети «Молодь Закарпаття». Запам'ятався якийсь «некомсомольський», за тодішніми мірками, імідж «першого»: мислення – лаконічно-конкретне, наче у господарника високої руки, у поведінці – навіть натяку на спілчанський епатаж. Кидалося у вічі не те, що людина не на своєму, як модно було говорити тоді, місці, а те, що саме місце незважаючи на його певну суспільно-ієрархічну «висоту», замілке для мого нового знайомого. Відчуття оте, безперечно, суб'єктивне, не полишало мене й під час багатьох наших наступних зустрічей, хоча службова кар'єра Ф. Гамора складалася надто успішно: варто згадати, принаймні, одну з його численних керівних посад – заступник голови райвиконкому...

Я не випадково так ретельно привідкриваю часову завісу: «моментом істини» для Ф. Гамора, на мою думку, стало його призначення чотирнадцять літ тому на посаду директора нинішнього Карпатського біосферного заповідника. Саме там на повну силу розкрився його різнобічний талант. Але про все, як мовиться, по порядку... Зауважу, що на той час держзаповідник за районною та й обласною шкалою поцінування, образно кажучи, перебував між конторою райкінопрокату і дорожньо-ремонтною організацією, – лісокомбінат із його, здавалося, невичерпними можливостями бовванів на недосяжній височині. Скільки разів і мені, грішному, доводилося вислуховувати сердите: «Та що ви там зі своїм заповідником: їм, провінціалам, дошки пиляти, а не наукою високою займатися...» Ну, що ж: траплялося і пиляли, і, можливо, мріяли про збільшення пиловиробництва... Доти, доки керівне крісло в цій інституції не посів ще молодий тоді кандидат біологічних наук Федір Гамор. То був час переосмислення ролі й місця заповідника у системі природоохорони України. Корінного гуцула, вихідця з високогірного села Верхнє Водяне, пекла вогнем процвітаюча байдужість понівеченої краси рідного краю. Хворіли цією страшною хворобою не лише владоможці, але й пересічні громадяни... Довкола новопризначеного директора згрупувалися найпримітніші наукові сили не лише заповідника, але й, без перебільшення, всього Карпатського регіону. Адже запрограмував він, здавалося, немислиме: не лише наростити науковий, дослідницький потенціал очолюваної організації, але й вивести її на міжнародний рівень. Кількома словами про те, що таїлося за цими, як зауважував дехто, честолюбними замірами. Поінформованому читачеві відомо, що в світі існує Міжнародна мережа

біосферних резервацій ЮНЕСКО. У кожному природно-кліматичному регіоні нашої планети створено, або ж створюється певний резерват, який має репрезентувати регіон, бути його дослідницьким центром. В Україні здавна славились дві подібні інституції: Асканія-Нова (степ) і Чорноморська (Чорне та Азовське моря). У Карпатах заповідника подібного рангу шукати було годі. Для того, щоб тогочасний Карпатський держзаповідник отримав статус біосферного, довелося належним чином попрацювати над втіленням у життя цілого ряду вимог. Найосновніша: територія заповідника повинна представляти усі Карпати. Слід зауважити, що Ф. Гамор успадкував від свого попередника «ґаздівство» площею всього 12 670 га. Але вже у 1990 році, з подачі героя моєї оповіді, уряд приймає рішення про розширення заповідної території майже удвічі. Повноцінний біосферний заповідник, отже, таки створено. До його складу включено субальпійську і альпійську зони, в тому числі й гордовиту Говерлу. Разом з Угольсько-Широколужанськими та Чорногірськими пралісами, Долиною нарцисів вони склали цілісну природоохоронну систему...

Ця перша перемога окрилила молодого енергійного директора. 1990-й примітний ще й тим, що став для Федора Гамора роком захисту докторської дисертації. По трьох літах, зважаючи на неабиякий внесок у розвиток природоохоронної справи, становлення екологічної науки, мого земляка обрали дійсним членом новоутвореної галузевої Академії екологічних наук України. У 1993 і 1997 роках з ініціативи Ф. Гамора уряд прийняв ще два рішення: про включення до складу заповідника нових карпатських масивів, зокрема регіонального ландшафтного парку «Стужиця», ботанічних заказників «Чорна гора» і «Юлівська гора». Як результат, загальна площа КБЗ стала нараховувати 57 880 гектарів. Це унікальний природний комплекс, подібного у Європі не знайти! У 1992 році вперше в українському законодавстві (Закон України «Про природно-заповідний фонд України») з'явилася стаття про статус біосферного заповідника. Автором розділу, присвяченого біосферним заповідникам, є не хто інший, як мій високотитулований нині земляк...

За всім цим – титанічна організаторська, наукова праця, зіпсовані нерви, підірване здоров'я не одного з однодумців Ф. Гамора. «Найщедріше» ж діставалося самому директору КБЗ. Адже розширення заповідника пов'язане з вилученням із господарського обігу ласих для лісокористувачів територій. Скільки було ексцесів, процесів, мітингів, скільки погроз як на владному, так і на побутовому рівні прозвучало. Проте господарникам, які зловживали вирубками лісу, вперше було поставлено надійний заслін!

Саме завдяки академіку Федору Гамору скромна колись інституція стала потужною науковою та еколого-освітньою базою міжнародного рівня, де вчені з українською та зарубіжною прописками досліджують унікальні території дикої природи. Тут організовано науковий моніторинг природних комплексів, видаються рекомендації збереження

і охорони самобутніх куточків Карпат. Зологічна, ботанічна, фенологометереологічна. Лісознавча лабораторії резервату працюють за планами дослідження програми охорони довкілля, матеріали яких видаються у щорічнику «Літопис природи». Зараз у заповіднику діє 29 угод про співпрацю з науковими установами різних країн. Зокрема, добрі ділові стосунки налагоджені з природоохоронними організаціями Угорщини, Словаччини, Польщі, Швейцарії, Румунії. Сподіваюся, допитливому читачеві відомо й про ініційовані КБЗ Дні довкілля, Марш парків, екологічні уроки та тижні в школах Рахівського, Тячівського та Хустського районів Закарпаття. За словами начальника Головного управління національних природних парків і заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України В.Б. Леоненка, «... в заповіднику регулярно виконуються заповідно-режимні заходи, плани науково-дослідної та еколого-освітньої роботи, створено міцну матеріально-технічну базу, збудовано перший в Україні музей екології гір, мережу інформаційних центрів, організовано видання всеукраїнського науково-популярного журналу «Зелені Карпати», створено власну відеостудію, географічну інформаційну систему, завершується будівництво 15-квартирного житлового будинку, лабораторного корпусу в Долині нарцисів...». І це далеко не весь перелік здобутків КБЗ, якого Радою Європи нагороджено Європейським Дипломом, Почесною грамотою Мінекобезпеки України та іншими численними відзнаками. Керівна і спрямовуюча, в доброму розумінні цих слів, рука директора примітна, здавалося б, у найдрібніших порухах виплеканого ним дітища...

Не лишень я, але й безліч науковців високого рангу дивувались свого часу феномену Ф. Гамора: як вдалося цій людині, живучи в, здавалося б, безнадійній провінції, явити світові неординарний науковий, організаторський і нині до кінця не використаний потенціал? Чому проголошувані ним ідеї западають в душу світовій природоохоронній спільноті? Спробую тут розставити деякі крапки над «і». Найважливіша, на мою думку, риса характеру Ф. Гамора: справі, якій вірить, віддається сповна. Як тут не пригадати високотитулованих чиновників, нерідко й від природоохоронної науки, які, сповідуючи подвійну мораль, проголошують одне, а роблять інше.

Часто-густо для них декларована турбота про довкілля є нічим іншим, як нудною даниною своїй професії. Дітям асфальту не болить вирубаний праліс чи понівечене русло гірської ріки... По-друге, Федір Гамор сповідує принцип, істинність якого давно визнав цивілізований світ: страшнішою за географічну є духовна провінція. Отже, патріотизм, велика любов до «малої» батьківщини є другою причиною його широкого, в тому числі міжнародного визнання. Зарубіжний світ вміє по-справжньому цінувати такі природні речі, якщо вони є справді природними, а не камуфльованими. Пригадую публіцистичний виступ

мого земляка «Чи повернеться Рахову слава «гуцульського Парижа»? на сторінках газети «Новини Закарпаття» за 20 травня 1995 року. Прочитавши книгу словацького україніста Миколи Мушинки «Лицар волі» про славетного земляка, президента Гуцульської республіки (1919 р.) Степана Клочурака, Ф. Гамор до глибини душі був зворушений Клочураковою метафорою: «Рахів – гуцульський Париж».

Не втримаюся, щоб не процитувати: «... згадаймо ту добру славу, яку мали в багатьох європейських країнах гуцульська бринза, сири і масло, виготовлені рахівчанами на високогірних полонинах у дорадянські часи. А зовсім ще свіжі у пам'яті сучасників відомі далеко за межами області театралізовані свята проводів тваринників на полонини, на яких можна було побачити чудові гуцульські убранства, витвори працьовитих рук горян, їх унікальну художню самодіяльність. А хіба можна забути чудові враження гостей від знаменитих туристичних маршрутів, високогірних притулків, гірськолижних баз? Але це вже історія...» І далі автор змушений констатувати прикрі реалії: Рахів і довколишні околиці нині приваблюють в основному новоявлених цінителів дешевої карпатської деревини і не менш дешевої робочої сили «аборигенів»... Проте любов Ф. Гамора до рідного краю виявилася не романтично-абстрактною, а цілком конкретною, заземленою. Він розумів: марно сподіватися світлішого майбуття, якщо самому не докласти до цього рук. «Розруха в державі, – перефразовував свого улюбленого М. Булгакова, – починається з розрухи в свідомості..» Саме тому в 1995 взявся за розробку концепції спеціальної еколого-економічної зони «Рахів».

На розробку пакета документів по створенню такої зони Фонд розвитку Карпатського Єврорегіону виділив грант – п'ять тисяч доларів США. У 1996 році цим же Фондом, разом із міжнародним фондом «Відродження», оголошено конкурс проектів за цільовою програмою «Сприяння комплексному економічному та соціальному розвитку села» в країнах, що входять до складу Карпатського Єврорегіону (Угорщина, Словаччина, Польща, Румунія, Україна). Проект «Створення передумов для екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області», розроблений академіком Федором Гамором, визнано найперспективнішим, він отримав грант у сумі 143 тис. доларів США, був розрахований на три роки. З'явилася можливість втілити в практику давно облюбовану мрію: спробувати переорієнтувати господарський комплекс високогірного району в напрямку екологічно зорієнтованого бізнесу, зміцнення туристично-рекреаційної галузі, посприяти формуванню на Рахівщині ринкових інфраструктур, які б підвищили рівень зайнятості населення тощо. Нині, коли позаду нелегка праця по створенню бізнес-центру з перепідготовки фахівців; центру еколого-культурологічної інформації, агентства еко- і агротуризму, асоціації підприємців, кредитної спілки та ін., у вчорашнього керівника проекту ні

на йоту не поменшало ентузіазму, хоча й з'явилася якась дещиця втоми від необхідності постійно переконувати численні інстанції у правоті власної концепції господарювання в Карпатах.

Ще одна, не менш важлива, причина професійного і житейського успіху Федора Гамора: він завше, як мовиться, тримає руку на пульсі суспільного, міжнародного співжиття. Нерідко це допомагає йому випереджувати своїми науковими прогнозами ті чи інші явища. Часто-густо окремі з його сентенцій, про це вже зауважувалося й вище, причетні до появи тих чи інших урядових документів. Скажімо, ще в 1993 році на сторінках журналу «Карпатський край» (№ 9-10) він вперше в Україні виголосив ідею, яка по часу лягла в основу Закону України «Про статус гірських населених пунктів України», на шпальтах газети «Голос України» (9 квітня 1996 р.) – ідею проведення в Карпатах зимової олімпіади. Та найпослідовніший, найнапористіший мій земляк, знову ж таки, у відстоюванні необхідності запровадження сталого розвитку в Карпатському регіоні. Згадаймо «Порядок денний на XXI століття», схвалений на конференції глав 179 держав світу в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, який наголошує, що так званий сталий розвиток – це такий соціально-економічний процес, який забезпечує «високу якість довкілля та здорову економіку народів світу», «задоволення нинішніх потреб без загрози спроможності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». В Україні, на жаль, не лише не прийнято національної і місцевих стратегій сталого розвитку, як це передбачає «Порядок денний...», але й сам термін не увійшов до лексикону законодавців та урядовців. Зважаючи на те, що Кабінет Міністрів відхилив розроблений Інститутом регіональних досліджень НАНУ проект «Комплексної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону», важливого науково-методичного та практичного значення, наголошує академік Ф. Гамор, набувають інноваційні проекти еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини та прийняття на їх основі постанови Кабінету Міністрів «Про заходи щодо державної підтримки Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 років». Це, по суті, перший крок практичного запровадження ідеї екологічно зорієнтованого сталого розвитку в одному найчарівніших куточків рідної України. І причетний до нього, як бачимо, знову ж таки доктор біологічних наук, професор Федір Гамор.

Він є також прибічником створення у високогірному районі згідно з діючим законодавством спеціальної еколого-економічної зони, де б у формі експерименту на певний час було впроваджено податкові та митні пільги, створено особливий режим кредитування та іноземного інвестування. У першу чергу – для інституцій, які б здійснювали природоохоронні заходи, впроваджували екологічно безпечні технології, займалися розвитком туристично-рекреаційної індустрії та виробництвом екологічно чистих

продуктів харчування... Саме таким чином, переконаний, можна було б розв'язати цілий комплекс екологічних та соціально-економічних проблем краян. На жаль, Верховна Рада України не прислухалася до слушних зауважень. Опоненти запровадження названої зони «побоюються» за наповнюваність державного бюджету, криком кричать про можливі нерівні умови життя-буття для громадян однієї країни. Що ж, ці «нерівні умови» для горян – не дивина. Подбала про них сама природа. Скажімо, на одного мешканця Рахівщини припадає 0,1 гектара ріллі, що в 17 разів менше, ніж у середньому по Україні. Додаймо сюди також безробіття і бездоріжжя, суворі кліматичні умови. Так і хочеться з цього приводу перефразувати широко відоме прислів'я «Москва сльозам не вірить...».

Не вірять, вірніше, починають не вірити жодним обіцянкам вже й самі Карпати, їх апокаліптичне, з вини людини, єство не приспати красивою казочкою про «українську Швейцарію». Вже повінь 1998 року нагадала легкодухам про те, що з природою жартувати можна до пори – до часу. Як милозвучно з вуст владних і псевдонаукових чинників линуло тоді запевнення, що до карпатських лісів ми ставимося занадто лояльно. «Мало рубаємо!» – захлиналися окремі заповзятливі керівники лісової галузі. Яскравим дисонансом цій варварській позиції звучить мужній голос директора КБЗ Федора Гамора. Хоч як би опоненти заперечували, ці та інші паводки значною мірою є результатом надмірного вирубування лісів якраз шляхом суцільних рубок і на значних площах. Тому заходи, спрямовані на обмеження «або відмову від суцільних рубок, допоможуть у майбутньому зменшити ймовірність подібних катастроф» (Урядовий кур'єр, 10 жовтня 2000). В цій же публікації пропонується розширити до 20 відсотків природно-заповідні території у Карпатському регіоні, а також в експлуатаційних лісах запровадити екологічно безпечні технології при лісових розробках та проведенні інших лісогосподарських акцій. Для цього потрібно, наголошував Ф. Гамор, поряд із зменшенням площ суцільних вирубок, будівництвом мережі лісових доріг із твердим покриттям, розпочати в Україні виробництво необхідної лісозаготівельної техніки... До цих більш ніж слушних порад, як і до висновків проведеної на базі КБЗ міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)», яка проаналізувала причини листопадової повені 1998 року, не прислухалися. До наступного, ще страшнішого паводка, залишалися, як бачимо лічені місяці...

... Важко підсумувати в скупій публікації всі добрі справи, звершені моїм земляком. Майже всі вони, як переконуємося, загальнодержавного, міжнародного рівнів. Не випадково Американський біографічний інститут назвав Ф. Гамора «Людиною року-97». Згадується урядовець інституту М. Еванс писав українському адресату: «Ми проводимо

огляд досягнень у всьому світі. Міжнародна дослідна рада висунула вашу кандидатуру завдяки високим досягненням і внеску в розвиток суспільства...».

До цього додам ще й таке: один із столичних культуррегерів, дізнавшись, що Федір Гамор зустрічає полудень віку, щиро здивувався: «Як, він ще такий молодий?». Справді, зроблено чимало, в активі стільки ж ще не зреалізованих проектів. Незважаючи на всілякі житейські прикрощі, яких, як і в кожного з нас, вистачає з лихвою, він такий же ентузіастичний, розсудливий і, водночас, непоступливий. Як і двадцять років тому, коли ми вперше зустрілися. Боротьба, отже, продовжується...

Березень 2001 р.

Василь КУХТА, «Лотоси і лотоки».
Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008.

ДОРОГУ В ЖИТТІ ТОРУЄ САМОТУЖКИ

28 березня видатному українському вченому-екологу, палкому захиснику природи, активному пропагандисту ідеї сталого розвитку Карпат Федору Дмитровичу ГАМОРУ виповниться 60 років.

Він – доктор біологічних наук, професор, академік Української екологічної академії наук, директор Карпатською біосферного заповідника, головний редактор Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», заслужений природоохоронець, почесний працівник туризму, член Національної спілки журналістів України. Ф. Гамор також – Почесний громадянин міста Рахів та румунського міста Вішеу-де-Сус, нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ступеня, почесною відзнакою Закарпатської обласної ради «За розвиток регіону», медалями Міжнародного академічного рейтингу популярності «Золота фортуна». Виставки досягнень народного господарства СРСР та польського Бещадського парку народового, золотою медаллю товариства «Знання» України, багатьма почесними грамотами центральних та місцевих органів влади. Як лауреат Міжнародного проекту «Україна й українці – цвіт нації, гордість країни» є володарем почесної відзнаки «Зірка патріота України». Американський біографічний інститут визнав Ф.Д. Гамора «Людиною року – 97».

Якщо через призму часу розглядати людське буття, то 60 років – це незначна дещиця того, що відведено людині для земного життя. Тим більше, вчені доводять, що згаданий вік – найактивніша пора діяльності, принаймні – у переважної частини людей. Так це, чи ні в загальному – судити не беруся. Але одне знаю достеменно не по роках судять про людину, а по її ділах. Трапляється, що дехто за шістдесят і більше десятків не встигає

нічого доброго зробити ні для себе, ні для найближчого оточення, не те, що для суспільства Так і скніє: ні власної хати не збудував, ні дерева не посадив, ні колодязя не викопав, ані сім'ї не створив, не виростив дітей, кращих за себе…

Людину, про яку йде мова, до згаданої категорії ніяк не віднесеш. Своє життя, харизму, як сьогодні модно казати, створював сам. Усього домігся завдяки природній обдарованості, великій наполегливості і, якщо аналізувати ще більш глибше, – великій любові до життя, отчого дому, до нашого чудового краю і чарівної природи Карпат.

Як пригадує Федір Дмитрович Гамор, їх з сестрою дитинство проходило у Верхньому Водяному, в холоді й голоді. У селі тоді утверджувався колгоспний лад. Батько, як в'язень сибірських концтаборів, рахувався у числі неблагонадійних, до того ж – противників колгоспу. Тому й забрали у сім'ї останню козу, землю – усуспільнили, залишили лише чотири сотини города. Найбільшим подарунком для обох дітей тоді була буханка чорного хліба, яку батькам не часто вдавалося роздобути.

До школи Федору доводилося ходити, майже щодня долаючи по десять кілометрів, бо жили на околиці Верхнього Водяного. Носив постоли, які йому майстрував батько, а з одягу – домоткані штани, ледь-яку ряднину на плечах. Куфайку купували під Різдво, а костюм – під Великдень. І те – не завжди. Особливо важко було взимку.

Навчався хлопець спочатку у Тьовшагській початковій школі, потім – у Річанській восьмирічці, а десятий клас закінчував у Верхньоводянській середній школі. Батьки хоч і безграмотними були, однак дуже хотіли, щоб діти вчилися. І були дуже задоволеними, що їх син – круглий відмінник. З особливою теплотою і вдячністю ще й сьогодні згадує Ф. Гамор своїх перших учителів Василя Івановича Варгу, Миколу Миколайовича Ворохту, Віктора Миколайовича Попадича, Ганну Іванівну Варгу, Івана Федоровича Пекаря, які прищепили хлопцеві любов до знань та науки, що йому особливо пригодилося в наступні роки. Із школи він пішов із записом у характеристиці: «... Надзвичайно здібний учень».

Незважаючи на результати навчання у школі, через матеріальну скруту юнак не пішов навчатися далі, а влаштувався на роботу учнем лісника Верхньоводянського лісництва Великобичківського лісокомбінату. З висоти прожитих років, життєвого досвіду, Федір Дмитрович Гамор нині гордиться цим, бо зараз таких посад чомусь ніде у лісогосподарських підприємствах немає. Та й лісники здебільшого перетворилися у звичайних лісорубів.

Через рік, як дуже сумлінний працівник, Ф. Гамор одержав направлення на навчання на біологічний факультет Ужгородського державного університету за рахунок підприємства. Директор лісокомбінату О.Г. Діккер був далекоглядним, бо вирішив підготувати для колективу не

просто фахівця лісового господарства, а еколога-природоохоронця. І після закінчення вузу підприємство надало ще недавньому студенту відповідну роботу.

Студентські роки були плідними для Ф. Гамора, Він наполегливо «гриз граніт науки», добре вчився. А після закінчення вузу твердо вирішив продовжувати науку. Тим більше, що робота інженером лісогосподарського відділу лісокомбінату створювала йому таку можливість.

Наполегливість і труд, – кажуть у народі, – все перетруть. Я б додав – ще й добрі знання, природний розум. У свої тридцять з лишком років, коли Ф. Гамору довелося стати директором тоді ще Карпатського державного заповідника, він вже встиг стати кандидатом біологічних наук, підготувати до захисту докторську дисертацію, попрацювати, крім лісокомбінату, першим секретарем райкому комсомолу, заступником голови колгоспу, заступником голови райвиконкому, головою районної організації товариства охорони природи тощо. Він вже тоді мав чітко сформоване ще під час навчання в університеті, під науковим керівництвом видатного вченого-еколого-природоохоронця професора В.І. Комендаря, бачення екологічних проблем господарювання у Карпатах.

Заповідник у цьому плані став для Ф. Гамора тією інституцією, через яку він зміг з користю для загалу реалізувати свої задуми стосовно, насамперед, розв'язання назрілих проблем охорони та використання природних ресурсів у Карпатах, підвищення ролі заповідника як екологічного і наукового центру в Карпатському регіоні, розробки та впровадження еколого-економічних механізмів господарювання, підвищення екологічної культури населення.

Не все давалося легко, не все проходило гладко. Пригадується, при вирішенні питання про директорування Ф. Гамора у заповіднику це, як тоді практикувалося, повинні були вирішувати збори трудового колективу. Вже тоді, як і деякий час пізніше, там був певний спротив. Потрібно було утверджуватися в установі, перш за все, – принциповою державницькою позицією, великою працездатністю, якщо хочете, – пробивною здатністю, умінням вишукувати компромісні рішення. Нелегко було ще й тому, що за гріхи попереднього керівництва заповідника установу понизили в ранзі – передали з-під підпорядкування Мінліспрому УРСР під опіку об'єднання «Закарпатліс». І Гамора, всупереч думці Мінліспрому, «кинули» в заповідник, у буквальному розумінні цього слова – на «амбразуру», для виправлення становища.

І він не підвів. За майже чверть століття, від коли директорує у заповіднику, ця природоохоронна науково-дослідна установа не тільки поновила свій статус, ставши біосферним заповідником у складі Мінекології України, але й зайняла чільне місце у мережі установ ПЗФ держави та міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. За успіхи в природоохоронній, науково-дослідній роботі КБЗ тричі

(у 1997, 2002 та 2007 роках) Рада Європи нагороджувала Європейськими дипломами. А букові праліси заповідника віднесені до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У числі досягнень Федора Гамора – чисельні резонансні міжнародні науково-практичні конференції та реалізовані різноманітні міжнародні проекти за участі Світового банку та Глобального екологічного фонду, Швейцарської наукової фундації, Німецького фонду охорони природи (DBU), Голландського королівського товариства охорони природи, Програми розвитку ООН в Україні, Світового фонду природи (WWF) та інших. Чимало зроблено для налагодження співпраці з румунськими сусідами. Зараз заповідник подав до Міжнародного фонду «Німецька кліматична ініціатива», спільно з Німецьким університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде), проект «Пом'якшення негативних наслідків кліматичних змін шляхом збереження біорізноманіття та старих лісів в Українських Карпатах». Трохи забігаючи вперед, скажу: у разі його реалізації, це матиме важливе значення для еколого-економічного та соціального розвитку нашого району.

Можна навести багато фактів і цифр того, що Федір Гамор «недаремно заповідницький хліб їв» усі ті роки, які КБЗ очолює. За його директорування заповідник став однією із найбільших і найпотужніших природоохоронних і науково-дослідних установ природозаповідного фонду України. Науковці заповідника під керівництвом Ф. Гамора були і є ініціаторами розробки в районі і в Україні багатьох програм і документів державної ваги, як ось «Комплексної програми еколого-економічного і соціального розвитку гірської Рахівщини на 1998-2005 роки», схваленої урядом держави. Це ж стосується розробок документів про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону та комплексної програми протипаводкового захисту Закарпаття. Саме з вуст Ф. Гамора на нараді представників гуцульських регіонів України вперше прозвучала думка про необхідність розробки у нашій державі закону про надання статусу гірських населених пунктів, яку пізніше було реалізовано.

Його пізнають і поважають Президенти, міністри, багато керівників області. Вони прислухаються до слова, порад, ідей Гамора.

Ще багато інших хороших справ зроблено ювіляром безпосередньо й при його керівництві. Він не хизується зробленим, але боляче сприймає невдачі, нехлюйство і недолугість, злочинну байдужість і посібництво тим, хто у важкий для держави і народу час, мов круки злітаються «на легку здобич», розтранжирюють ще не до кінця вкрадене, розбазарене, особливо стосовно понівеченої людською діяльністю природи, її багатства – лісів, полонин, доріг і річок. Так, його заслуги визнав світ, держава. І є за що. І нехай би кожен так, з високою міркою відповідальності й вимогливості до себе, а потім – до інших. Не було б тоді у нас при багатющій унікальній природі бідності взагалі і бідності душ наших.

Отже, у Ф. Гамора є улюблена і омріяна робота. Він створив колектив однодумців. Разом з дружиною Надією виростили двох дітей, дали їм дорогу у світ. Вже й онуків ростять. До речі, син Андрій став науковцем – пішов дорогою батька.

Посадили і виростили свої дерева, збудували дім. А що ще людині потрібно для повного щастя?! Лише, щоб мрії збувалися повністю. У цьому напрямку нас, Рахівщину, ще чекають багато хороших починань Ф. Гамора і колективу, який він очолює. І далі – з роси і води Вам, шановний!

Василь БОЙЧУК,
«Зоря Рахівщини», 26 березня 2011 р.

ДОБРЕ ЗНАНИЙ В ЄВРОПІ ПРОФЕСОР З КАРПАТ. ДИРЕКТОРУ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ФЕДОРОВІ ГАМОРУ – 60 РОКІВ

Із досьє «Голосу України»

Федір Гамор народився 28 березня 1951 року в селі Верхнє Водяне Рахівського району в родині лісоруба. Закінчив біофак Ужгородського університету. Працював у Великобичківському лісокомбінаті, першим секретарем Рахівського райкому комсомолу, секретарем парткому колгоспу, заступником голови райвиконкому.

Доктор біологічних наук, професор, академік Української екологічної академії.

1987-го призначений директором Карпатського державного заповідника, територію якого зумів збільшити майже у п'ятеро і перетворити його на біосферний та домогтися міжнародного визнання резервату. Ініціатор кількох законів, прийнятих українським парламентом, щодо сталого розвитку Карпат і заборони суцільних рубок; створив єдиний в Україні Музей екології Карпат...

Зумів налагодити плідну співпрацю з екологічними інституціями як сусідніх країн, так і Швейцарії, Австрії, Німеччини. Створив чотири наукові лабораторії, географічну інформаційну систему, заснував і видає всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати» та регіональну екологічну газету, потужний веб-сайт і відеостудію.

Кавалер ордена «За заслуги», заслужений природоохоронець України, почесний громадянин міста Рахова і румунського Вішеу-де-Сус. Американський біографічний інститут назвав його «Людиною року-97».

Стараннями Федора Гамора букові праліси Карпат занесено до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Змалку характер гартував працею

Йому постійно бракує часу. Весь у роботі.

І так змалку.

Самодисципліна. Відповідальність. Обов'язковість.

Точність у слові й ділі.

Ніколи нікому не догоджав. Цим не раз програвав, але цим же кінцево й вигравав.

Надто делікатний. Тому й малослівний.

Цінує допомогу. Чим може – споможе.

Справжній, а не показний патріот Карпат. Прикипів до рідних місць так міцно, що ніякою спокусою й дарами його з Рахова не відірвати. Чує велику силу і материнську любов малої вітчизни – цих суворих і водночас лагідних місць. Це багато в чому завдяки саме Федору Гамору сюди, щоб вивчати таємничу силу гір і розповідати про них, сприяти й оберігати їхні природні скарби, пронесені крізь століття, приїжджали і їдуть уже мало не щомісяця відомі вчені Європи.

Це він крок за кроком, неспішно, але успішно стверджує: Рахів – то гуцульський Париж. Недаремно це карпатське містечко увінчало його лаврами Почесного свого громадянина.

Саме тут, п'ючи чисту воду з рідних криниць і міркуючи про сенс життя, наш герой ще замолоду раз і назавжди зрозумів: його місія – дбати про ці гори, їхні рослини й тварини; донести до світу континентальну значущість Українських Карпат. Тоді з нього тутешні чиновники часто кепкували, мовляв, усі, хто йде в науку, – трохи дивакуваті... Але тепер, коли його ідеї підкріплюються ваговитими грантами Світового банку, коли до Рахова їдуть німці, австрійці, швейцарці, румуни, словаки, чехи, американці й учені з інших країн, щоб розвивати й переймати новизну екологічних здобутків Гамора-науковця, – учорашні кепкувальники перші плещуть у долоні похвальби. Він тільки стиха посміхнеться і продовжує робити своє. Береже час на основне – вторинне мало цікавить.

Гамор-учений володіє хистом виокремлювати головне. Уміє зосереджувати сили саме на цьому. А завдяки науковим прийомам – точно прогнозувати екологічні процеси. У своїх наукових працях, публікаціях у популярних виданнях за три роки до біди передбачив другий нищівний паводок у Карпатах 2001 року. Скажете, інтуїція? Можливо. Але так знати й відчувати настрій, подих і біль рідних гір може лише той, хто в них народився, любить і береже та лікує їх.

Життя змушувало Федора долати труднощі. Образно кажучи, ішов ніби з верху на верх – «усе д'горі й д'горі». І мусив у домотканій торбі, що в'їдалася вузькими вервечками в плечі, нести собі все необхідне сам. Інакше у суворих горах просто не виживеш!.. Але він кріпився, не давався біді в руки, мужнів. Мабуть, з отієї охоти бути сильним і виріс, нівроку, таким високим і дужим.

А тоді, в ранньому дитинстві, як герой тієї легенди, – мусив аж тричі доводити свою силу. У Федоровому випадку – фізичну міць і жагу знань, які опановував аж у трьох окремих школах – початковій, восьмирічній і середній. І ходив пішки через хребти щодня по десять кілометрів туди і звідти. А ровесники, які пішли працювати, таки не розуміли його. Для чого, мовляв, такі муки?

Але Федя не мучився. Навпаки, – його притягували й захоплювали книжки. Вчився відмінно. І яким гірким було розчарування юнака, коли (аби не отримав золоту медаль!) з російської мови – бачте, педагоги все-таки знали про його батька, який не уник Сибіру, і були ідеологічно невсипущими, – поставили четвірку. І ось коли 90-го року захищав докторську дисертацію, то попросив у Костя Меркурійовича Ситника дозволу говорити українською. Щось шкільне – чи то образа, чи то сумнів – ставало наче перепоною... Академік не заперечував. Це вже потім Гамору сказали: його дисертація – перша, захищена в академічному інституті українською мовою.

Довів світу континентальну значущість Карпат

Випускника десятирічки Гамора того вже далекого і пам'ятного 1968 року беруть на роботу... учнем лісника. (І донині відомий учений дуже пишається цим записом у трудовій). Цей факт ще раз переконав його: вчитися треба! У Великобичківському лісокомбінаті досить скоро зарекомендував себе працелюбним і кмітливим. Директор підприємства Олександр Дікер, керівник мудрий і далекоглядний, покликав юнака до себе і сказав: «Нам потрібні, крім лісівників, й екологи». Тоді це зазвучало цілком по-новому. Так Федору дали направлення на біологічний факультет Ужгородського університету. Хлопець з гір не просто вчився, а й став одним з найкращих студентів. До нього майже по-синівськи ставився відомий професор Комендар. І прищепив Федору справжнє захоплення природоохоронною тематикою. Опісля, як дипломований спеціаліст, кілька місяців працював на рідному підприємстві, відтак, – робота в комсомолі.

Це лише Гамор зумів на тій неспокійній флагманській посаді у райкомі захистити кандидатську дисертацію і вечорами викроювати час читати фахову літературу й писати, проводити досліди – майже підпільно, бо партійні «вожді» на дух не переносили «таких мудрих», які не до кінця віддавалися комсомольським справам. Він почав рватися ближче до улюбленої справи – не відпускали. Підготував рівноцінну кадрову заміну. Нарешті, направили секретарем парткому у рідне село. Парадокс: батько й чути не хотів про колгосп, а син став партійним лідером.

Він знав, як доводити справу до кінця, спрямовувати силу колективу й окремих людей у потрібне русло, бо сам трудився постійно. А раз так, то перевели на посаду заступника голови райвиконкому.

І тут перед ним могла відкритися добра перспектива. Але практично всі вихідні й відпустки, працював над докторською. Присвятив її екологічним аспектам збереження та використання рослинного покриву Українських Карпат. А 1987-го нарешті став керувати Карпатським державним заповідником. Тоді та установа вважалася у Рахівському районі практично «відстійником» для відправлених у почесне заслання керівних кадрів. Тому там накопичилася низка системних проблем. Гамора скерували туди з єдиною метою: хоча б розчистити завали й «примарафетити фасад».

А для нього як науковця це стало водночас триєдиним випробуванням таланту: показати хист керівника, продемонструвати здібності без п'яти хвилин доктора наук, утвердити себе як особистість, котра прагне поліпшити екологію рідних гір. І це щось більше ніж будь-який азарт, то – усвідомлена, цілеспрямована пристрасть, навіть сенс цілого життя!..

– Шістдесят прожитих і таких спресованих років. Якщо підбити проміжний підсумок... – легко провокую академіка Гамора.

– По-перше, створив Карпатський біосферний заповідник, домігся внесення до його складу всіх висотно-поясних зон – від передгір'я до субальпійських і альпійських. А з найвищою горою Карпат Говерлою, а також Угольсько-Широколужанськими та Чорногірськими пралісами і Долиною нарцисів – це цілісна природоохоронна система... У 93-му і 97-му роках за моєї ініціативи уряд прийняв два рішення, долучивши до території заповідника нові масиви – регіональний ландшафтний парк «Стужиця», ботанічні заказники «Чорна гора» й «Юлівська гора». Це нині унікальний природний комплекс, що підковою розкинувся мало не по всьому Закарпаттю. Такого в Європі ніде не знайдете. По-друге, домігся міжнародного визнання заповідника: він увійшов до складу міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, тричі нагороджений Радою Європи престижним Європейським дипломом.

Це на основі наукових розробок, численних статей академіка Гамора і завдяки його умінню знайти однодумців уряд у 1998-му прийняв постанову «Про заходи щодо державної підтримки Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.». У продовження цієї ідеї розроблено «Концепцію створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» як моделі сталого розвитку гірських регіонів. Чимало зусиль і досвіду разом із тодішніми народними депутатами вчений вклав у розробку системо-утворюючих законів: «Про статус гірських населених пунктів України», «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону».

1998 року Ф. Гамор зініціював прийняття рамкової конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат; домігся внесення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

До того ж – він справжній будівничий. Спорудив єдиний в Україні чотириповерховий Музей екології Карпат площею в тисячу квадратних метрів, збудував господарським способом без жодної допомоги держави у важкі кризові роки 15-квартирний житловий будинок для спеціалістів заповідника, триповерховий Музей нарцису в знаменитій однойменній долині біля Хуста, високогірні екопункти під Петросом та Піп-Іваном Мараморoським, двоповерховий еколого-освітній «Центр Європи», на два поверхи еколого-освітній центр аж під самою красунею Говерлою. А ще – столярний цех з виготовлення дивовижних лісових меблів, демонстраційну гуцульську пасіку, відродив форелеве господарство, розсадники, парки... Вилеліяв, як дитятка, аж чотири наукові лабораторії: лісознавчу, зоологічну, ботанічну й екологічного моніторингу.

Та основним я назвав би те, що Гамор-учений – і це визнано європейською наукою! – довів: дубові, букові й ялицево-смерекові праліси Українських Карпат становлять найбільшу природну цінність континенту та відіграють значну клімато- і водорегулюючу функцію. Незаперечна екологічна цінність Європейського континенту, на його ж думку, – чорногірські, кевелівські, свидовецькі, мараморoські ділянки дикої природи, де ніколи не проводилася господарська діяльність і які нині надійно охороняються заповідником.

Гамор завжди перевіряв свої наукові здобутки визнанням Європи... Його тягнуло колись і тепер на Захід – це мабуть свідомі кроки людини відповідальної. Бо ж стара мудра й добра Європа була, є і, цілком очевидно, перебуватиме завжди на передових позиціях людської цивілізації – там найвагоміші і найпередовіші наукові знання. Там і «прорецензують» тебе, як на рентгені. Але якщо здобудеш визнання, його ніхто не заперечить!

– 1993 року вперше в Україні ми реалізували проект Світового банку і Глобального екологічного фонду «Збереження біорізноманіття Карпат», в якому наголос зроблено на вивченні стану збереження рослинного і тваринного світу Карпат, створення Карпатської екологічної мережі, – каже академік. – Налагодили тісні контакти зі Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових і ландшафтних досліджень, а 2003 року провели в Мукачевому велику міжнародну конференцію «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання». Видали німецькою мовою книгу «Праліси в центрі Європи. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника». Привернули нею дуже пильну увагу європейців до цього нашого багатства – німці їдуть сюди косяками... А з нідерландським Королівським товариством охорони природи провели інвентаризацію пралісів Закарпаття – за результатами видали однойменну книгу і розробили менеджмент їх охорони. Ця праця спрямована у майбутнє... Активно співпрацюємо з Німецьким університетом сталого розвитку міста Еберсвальд. Розробили і подали до Міжнародної німецької кліматичної ініціативи працю «Пом'якшення негативних кліматичних

змін шляхом збереження біорізноманіття та старих лісів в Українських Карпатах». У рамках цього проекту на базі нашого заповідника буде створено Міжнародний навчально-дослідний центр букових пралісів та альтернативних джерел енергії.

– З нашою сусідкою Румунією також давно співпрацюєте...

– Ще 1996 року на зустрічі керівників Закарпаття, посла України в Бухаресті Олександра Чалого і сусіднього повіту я запропонував створити на спільному прикордонні природний парк «Гори Марамуреш». За цю ідею і вклад у розвиток українсько-румунської екологічної співпраці мені й присвоєно звання почесного громадянина міста Вішеу-де-Сус. Тепер на базі природного парку «Гори Марамуреш» і Карпатського заповідника реалізується проект створення українсько-румунського біосферного резервату в Мараморoських горах.

До «Голосу України» – особливі симпатії

На сторінках нашої газети Федір Гамор, за його словами, надрукував чимало серйозних статей. Досить навести лише заголовки деяких, аби зрозуміти, наскільки вони важливі й актуальні: «Чому виходять ріки з берегів?» (26 січня 1999 р. – одразу ж після трагічної повені листопада 98-го), «Гірські жителі легко дихають, але важко живуть. Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (9 жовтня 1998 р.), «Красива мрія про гірський потяг» (2 березня 2002 р.), «Рятування гірських лісів, або Шанс для екосистем» (22 травня 2002 р.)... А от півтора десятиліття тому, 9 квітня далекого вже 1996 р., у публікації-роздумі «Чи могли б Карпати прийняти Зимову Олімпіаду?» аргументовано, з науковою глибиною довів: можуть!

Тож ідея Президента України Віктора Януковича про 2022 рік – цілком реальна, бо давно науково обґрунтована професором Гамором із міста Рахова...

Василь НИТКА,
«Голос України», 26 березня 2011 р.

ПРОФЕСОР ФЕДІР ГАМОР – ВІДДАНИЙ КЕРІВНИК КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ТА ОРІЄНТИР У ЗБЕРЕЖЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАЛІСІВ

Професор Федір Гамор демонструє нам своїм прикладом, що навіть за складних соціоекономічних та політичних умов актуальною проблемою є збереження природної спадщини. Тому, користуючись нагодою, хотіли б привітати його з усіма здобутками як в особистому, так і в громадському житті. Як природоохоронець та науковець він

доклав неймовірних зусиль, щоб досягти всесвітнього визнання Карпатського біосферного заповідника, зробити його орієнтиром для європейської природоохоронної справи. Збереження пралісів як пріоритетного елемента біорізноманіття України є особистою заслугою Федора Дмитровича. Особливо слід зазначити, що в регіонах, де в минулому лісові ресурси були надзвичайно багатими, люди майже ніколи не задумовувалися над їх збереженням, поки ситуація не ставала справді критичною. Очевидною є крайня необхідність боротися за підтримку життєдіяльності пралісів зони діяльності КБЗ, оскільки останнім часом люди більше цікавляться культурними ландшафтами, аніж дикою природою. А в регіоні, де добробут населення переважно залежить від цих екосистем і де лісокористування було невід'ємною частиною місцевої історії та розвитку, змагання за збереження цінних старовікових лісів є дуже мужнім вчинком.

Федір Дмитрович глибоко усвідомлює, що збереження лісів та пов'язаного з ним біорізноманіття може бути рушієм сталого розвитку Карпат, а також запорукою добробуту місцевого населення, особливо в період економічного хаосу.

Професор Гамор послідовно здійснював відповідні кроки, щоб піднести діяльність КБЗ на міжнародний рівень та отримати офіційне міжнародне визнання. Таким чином, у 1992 році заповідник було включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. КБЗ став єдиною установою ПЗФ в Україні, яку тричі нагороджено Європейським дипломом для природоохоронних територій (1997, 2002, 2007) Радою Європи; очолювана професором Гамором інституція стала партнером в численних міжнародних проектах. А у 2007 році найбільш цінні діаманти з корони Карпатського біосферного заповідника увійшли до Списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО як частина транскордонного серійного об'єкта «Букові праліси Карпат».

Ім'я Федора Гамора стоїть одним з перших серед імен тих науковців, які представляють рідну країну за її межами на численних форумах, семінарах, зустрічах. Він подорожує світом, поширюючи знання про Карпати, розвиває співпрацю. Своєю діяльністю на благо Карпатського біосферного заповідника Федір Дмитрович став взірцем народної дипломатії. Посіявши зерно збереження пралісів, отримав, серед усього багатого врожаю, плоди дружби та миру для європейських націй. Саме він відкрив Закарпаття та Україну для наукової співпраці, запросив європейських студентів та нові покоління науковців до КБЗ для обміну досвідом та вивчення функцій і сталості екосистем. Слід також згадати, що більшість справ, реалізованих КБЗ, стали можливими лише завдяки мотивації та наполегливій праці всього колективу. Пану Гамору, водночас з розбудовою інфраструктури та розвитком установи, вдалося згуртувати тут кваліфіковану команду науковців та природоохоронців.

Федір Дмитрович Гамор народився 28 березня 1951 року у селі Верхнє Водяне Рахівського району на Закарпатті. Закінчивши Верхнєводянську школу у 1968 р., розпочав трудову діяльність учнем лісника у Верхнєводянському лісництві Великобичківського лісокомбінату. Сину звичайних селян, який виріс і ходив до школи у віддаленому селі, вдалося завдяки обдарованості розпочати свій академічний шлях у 1969 році з Ужгородського державного університету, де вчився до 1974 року і був одним з найкращих студентів.

Після його закінчення продовжив роботу у Великобичківському лісокомбінаті. Пізніше обіймав посади першого секретаря райкому комсомолу, працював у колгоспі, був заступником голови Рахівського райвиконкому. Поєднання трудової практики з написанням академічних праць (1980, 1990) допомогло не лише здобути глибокі теоретичні знання, але й отримати краще уявлення про процеси, які відбуваються в системі природокористування.

У 1987 р. Федора Дмитровича запросили на посаду директора Карпатського державного заповідника. Він розпочав процес розширення установи (сьогодні площа КБЗ збільшена майже в п'ять разів і складає 58 000 га), а також вклав багато праці у її розвиток та налагодження наукової роботи. Поєднав керівництво заповідником із мудрими політичними діями щодо забезпечення збереження біорізноманіття. Федір Гамор брав участь в розробці численних національних, регіональних та місцевих програм. Зокрема, він є одним з ініціаторів Карпатської конвенції, автором ряду пропозицій до Закону «Про природно-заповідний фонд України»; лобіював надання гірським населеним пунктам особливого статусу та прийняття мораторію на суцільні рубки в ялицево-ялинових гірських лісах Українських Карпат; ініціював і працює над організацією транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Мармароських горах. За ініціативи Федора Гамора створено Музей екології гір та історії традиційного природокористування в Українських Карпатах (Рахів), який є єдиним такого плану на Україні, екоосвітній центр «Музей нарциса» (Хуст), а також візит-центри в Географічному центрі Європи та у Карпатському високогір'ї. З-під його пера вийшло сотні публікацій. Федір Гамор запровадив видання науково-популярного журналу «Зелені Карпати» (1993) та регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника» (2006).

Наш ювіляр – почесний природоохоронець України, нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ступеня, є лауреатом міжнародного академічного рейтингу популярності «Золота Фортуна», почесної відзнаки Закарпатської обласної ради «За розвиток регіону», почесної відзнаки «Зірка патріота України», володар багатьох інших нагород. Федір Дмитрович – академік Української екологічної академії наук, член Спілки журналістів України, почесний громадянин міста Рахів та міста Вішеу-де-Сус (Румунія).

До щирих вітань додаємо сердечні побажання Федору Дмитровичу всіх благ на довгі роки. Якщо б кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б вже жили на зовсім іншій планеті!

П'єр ІБІШ, Вікторія ГУБКО,
«Природоохоронний менеджмент Карпатського
біосферного заповідника і роз'язання
сучасних викликів на Закарпатті (Україна)».
Німеччина. Аахен, 2011 р.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОСИСТЕМ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: МОНОГРАФІЧНИЙЦИКЛПРОФЕСОРАФ.Д.ГАМОРА

Цикл публікацій Ф.Д. Гамора з проблем захисту гірських екосистем Карпатського регіону від стихійних явищ і процесів, містить близько 80 наукових праць. Їх можна поділити на три частини: першу складають публікації щодо реалізації у Карпатах стратегії сталого розвитку, розробки специфічних економічних та правових механізмів вдосконалення господарської діяльності в горах, до другої належать праці з аналізу причин виникнення в регіонах катастрофічних стихійних явищ та розроблення заходів щодо їх попередження, до третьої частини входять матеріали щодо збереження біорізноманіття та з розвитку заповідної справи, як важливої компоненти природного балансу у Карпатах.

Проблема стійкості природних екосистем Українських Карпат завжди викликає гострий інтерес у наукових колах через виняткову цінність і унікальність чудом вцілілих первинних ландшафтних і біотаксономічних комплексів. Але справжнє піднесення карпатська тематика зазнала наприкінці XX століття, через неочікувані масштаби наслідків повеней на Закарпатті та техногенних катастроф в басейні Тиси (відтак Дунаю) на території Румунії.

Ці події прискорили процес формування міжнародного документу, що дістав назву Карпатської конвенції, спрямовано в першу чергу на збереження стійкості гірських екосистем щодо негативної дії природних та антропогенних чинників.

Аналіз останніх публікацій, а також програм відомчих науково-дослідних нарад вказує на недостатньо повне, а часом й повне ігнорування початкових підготовчих ідей і публікацій, генерованих першодослідниками процесів і явищ, загрозливих для карпатських екосистем. Абсолютно відсутні будь-які посилання на праці О.М. Чубатого, М.Г. Міллера, В.І. Комендара, П.Р. Третяка, Б.М. Голояда та інших авторів експериментальних досліджень з гідрології, геоморфології, фітомеліорації, природоохоронних технологій, лісівництва, будівництва тощо. Координація карпатської проблематики непомітно перекочувала до столичних кабінетів.

Метою даного огляду є зосередження уваги на визначальних засадах екологічного запобігання збитків від стихійних природних і антропогенно спрямованих явищ, які пріоритетно, тобто у числі перших, сформульовані в публікаціях Ф.Д. Гамора. Одним із завдань для нас було висвітлення тих засад і практичних постулатів у документах, що не мають статусу наукових. Це проектні документи, звернення до екологічної громадськості, науково-популярні публікації тощо.

1. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ПЕРЕСТОРОГА СТИХІЙНИМ ЯВИЩАМ У ГОРАХ

Висновки міжнародних конференцій глав держав та урядів світу у Ріо-де-Жанейро (1992) і Йоганнесбурзі (2002) про те, що у багатьох регіонах планети панує бідність та безробіття, природні катаклізми завдають все більшої шкоди у різних точках земної кулі, а цивілізація невпинно рухається до глобальної екологічної катастрофи, та необхідність у зв'язку з цим запроваджувати усюди, особливо в горах, стратегію сталого розвитку, лежать в основі багатьох публікацій Ф.Д. Гамора. У статтях «Про деякі регіональні аспекти запровадження стратегії сталого розвитку» (1998), «Карпатський регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку» (1998), «Міжнародна науково-практична конференція «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (1999), «Концепція сталого розвитку Закарпаття» (2002), «До концепції сталого розвитку гірських територій України» (2002), «Гірським регіонам – сталий розвиток» (2003) та в багатьох інших публікаціях всебічно проаналізовано проблеми та перспективи сталого розвитку у Карпатах.

Сталий розвиток у названих працях розглядається не тільки як механізм підвищення життєвого рівня горян та збереження природних екосистем, але і як надзвичайно важлива передумова зменшення імовірності виникнення у горах катастрофічних стихійних явищ. Ф.Д. Гамор концептуально виходить із того, що вирішення глобальних екологічних та соціально-економічних проблем – малоймовірне без реальних дій в кожній країні та конкретному регіоні. Причому, така діяльність повинна базуватися на глибокому аналізі стану навколишнього середовища, соціально-економічної ситуації. Автор із великою стурбованістю констатує, що в Україні дуже мало робиться кроків, аби термін «сталий розвиток» хоча б увійшов до лексикону законодавців та урядовців, щоб названі проблеми активно досліджувалися науковими установами, пропагувалися засобами масової інформації, запроваджувались у нормативно-правові документи та навчальні програми освітніх закладів, щоби у рамках сталого розвитку йшла підготовка керівних кадрів народного господарства. Тому пропонує в першочерговому порядку підготувати і прийняти на законодавчому рівні національну стратегію сталого розвитку, яка має лягти в основу державної політики в галузі охорони та використання природних ресурсів, розробки державних програм соціально-економічного розвитку.

У цьому контексті особливими мають бути підходи до розв'язання проблем сталого розвитку у гірських регіонах, які не тільки характеризуються багатим ландшафтним та біологічним різноманіттям, але й формують клімат та водний режим для значних прилеглих територій.

Гірські регіони характеризуються значною екологічною вразливістю, легко піддаються руйнації під впливом антропогенних факторів. Тому тут, як ніде інде, непродумане господарювання викликає багато негативних наслідків. Для Українських Карпат, де проживає 6,1 млн осіб, ці проблеми є особливо актуальними.

Для обговорення та підготовки пропозиції щодо їх розв'язання Ф.Д. Гамор організовує проведення на базі Карпатського біосферного заповідника двох важливих міжнародних науково-практичних конференцій: «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (1998) та «Гори і люди (у контексті сталого розвитку)» (2002). У чотирьох томах, виданих і редагованих Ф.Д. Гамором, матеріалів цих конференцій вперше в Україні проведено фундаментальний аналіз теоретичних і практичних аспектів сталого розвитку гірських регіонів, розроблено важливі рекомендації, які активно використовуються у практичній роботі. Наприклад, за цими рекомендаціями була розроблена і прийнята Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, а також Концепція сталого розвитку Закарпаття. Верховна Рада України визнала за необхідне розробити Державну програму сталого розвитку гірських районів України тощо.

Ці розробки є серйозним вкладом у розвиток не тільки монтології (науки про гори), але й природничих, економічних та суспільних наук, ще раз привертають увагу урядів та громадськості до проблем гірських територій.

Важливе науково-методичне та практичне значення мають розроблені Ф.Д. Гамором інноваційні проекти еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини (опубліковані у статтях «В інтересах регіону та держави» (1995), «Чи могли б Карпати прийняти зимову олімпіаду» (1996), «Новий погляд на майбутнє Карпатського регіону» (1997) та інші). На основі цих розробок прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.» (1998 р.), яка з метою «... збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, що має загальнодержавне значення» зобов'язує відповідні органи центральної виконавчої влади здійснити комплекс необхідних заходів для забезпечення еколого-економічного та соціального розвитку високогірного краю. Важливість цього документа полягає і в тому, зауважує Ф.Д. Гамор, що в ньому вперше в Україні на державному рівні прийнято рішення, у якому чітко зафіксовано поняття «еколого-економічного та соціального розвитку» конкретної території,

причому на перше місце тут поставлена не економіка, а екологія. Це, по суті, один з перших проектів на Україні, який реалізує ідею екологічно зорієнтованого сталого розвитку в одному з найбільш унікальних та надзвичайно паводко-небезпечних гірських регіонів.

Продовжуючи реалізацію цієї ідеї, Ф.Д. Гамор розробляє «Концепцію створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» як моделі сталого розвитку гірських регіонів» (2000) та проект відповідного закону, який публікує у пресі («Чи стане Рахівщина гірським курортом? Або про ідею експериментальної еколого-економічної зони «Рахів» (2001). Суть цього проекту полягає в тому, щоб на частині території Рахівського району, на яку поширюється дія Закону України «Про статус гірських населених пунктів України», запровадити у формі експерименту, на певний період часу, податкові та митні пільги, створити особливий режим кредитування та іноземного інвестування для підприємств та організацій, що безпосередньо здійснюють природоохоронні заходи, запроваджують екологічно-безпечні технології в промисловості та сільському господарстві, займаються розвитком туризму і рекреації та виробництвом екологічно чистих продуктів харчування. В такий спосіб, вважає автор, можна вирішити багато екологічних та соціально-економічних проблем у цьому регіоні. Створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» може стати не тільки полігоном для відпрацювання моделі сталого розвитку гірських регіонів України, а й зоною збереження унікальної природи Карпат, важливим еко-стабілізуючим, протипаводковим фактором у верхів'ях басейну Тиси та початком відродження закарпатської Гуцульщини як одного з міжнародних центрів розвитку туризму і рекреації в Україні.

У багатьох публікаціях Ф.Д. Гамор приділяє значну увагу розробці наукових основ сталого лісокористування («Наукові основи сталого лісокористування Українських Карпат» (2002), «Для збереження карпатських лісів» (2000), «Майбутнє лісів Закарпаття» (2002), «Карпатським лісам – швейцарські стандарти» (2003) тощо).

На основі аналізу європейського досвіду та проведених на базі пралісів Карпатського біосферного заповідника спеціальних досліджень пропонується запровадити в Карпатах систему ведення різновікового лісівництва, із збереженням постійного лісовкриття гірських схилів, відмовитись або різко обмежити суцільні вирубки лісів.

На думку автора, такий спосіб ведення лісового господарства дозволить забезпечити стале функціонування лісових екосистем, а, отже, сприятиме:

• збереженню біорізноманіття у лісах як однієї з основних складових сталого розвитку;

• дотриманню високої продуктивності лісів;

• збереженню відновної здатності лісових екосистем та підтриманню їх життєздатності;

• збільшенню потенціалу до виконання тепер і в майбутньому еко-стабілізуючих, економічних та соціальних функцій всього біогеоценозу Карпатських гір.

Для цього пропонується внести необхідні зміни до Лісового кодексу України та до інших нормативних актів, що регламентують лісогосподарську діяльність, причому всі ці документи мають бути спрямовані на обмеження або заборону суцільних рубок на гірських схилах, проведення лісозаготівельних робіт, переважно у сніжний період року, безумовне запровадження екологічно-безпечних технологій, заборону на створення монокультур тощо.

Дуже важливо розробити і запровадити систему еколого-освітніх та навчально-виховних заходів, спрямованих на формування екологічного мислення та подолання психології «лісоруба» у свідомості багатьох керівників та значної частини населення.

Крім того, пропонується провести роботу по забезпеченню оптимальної лісистості в межах елементарних водозборів, заліснення непридатних до сільськогосподарського використання земель та поступової заміни монокультур на різновікові мішані ліси.

Рекомендується особливу увагу звернути на верхню межу лісу. Тут слід відмовитись у більшості випадків від створення штучних насаджень, особливо за рахунок посадкового матеріалу, вирощеного або відібраного в нижніх частинах лісового покриву. Ця помилкова практика, яка останніми роками застосовується, на думку автора, крім значних витрат може ні до чого не привести. Замість цього треба провести планомірну роботу з обмеження випасів на верхній межі лісу, запроваджувати загінну систему випасів, передбачувати кошти на компенсацію втрат власників худоби від зменшення навантаження на гірські луки. Досвід Карпатського біосферного заповідника показує, що обмеження випасів у високогір'ї без великих затрат призводить до повного відновлення верхньої межі лісу.

Пропонується також, з метою запровадження екологічно безпечних технологій у лісозаготівлях, організувати на Україні виробництво необхідної лісозаготівельної техніки. Наприклад, висловлюється думка про вивчення можливості випуску на базі автомобіля «КРАЗ» мобільної повітряно-трелювальної установки, а на Харківському тракторному заводі – організувати виробництво легких маневрених колісних трелювальних тракторів.

2. АНТРОПОГЕННІ ФАКТОРИ І СТИХІЙНІ ЯВИЩА

У серії публікацій «Антропогенні фактори і стихійні явища у Карпатах» (1999), «Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» (2000), «Коли регіон екологічно вразливий» (1998), «Чому виходять ріки з берегів» (1999),

«Від паводку до паводку» (2001), «По Карпатах ходить...трактор» (2000) та інших здійснено критичний аналіз причин виникнення катастрофічних стихійних явищ у горах. У першу чергу акцентується увага на тому, що гори відносяться до найбільш екологічно вразливих територій, які завжди були місцем виникнення різноманітних катастрофічних стихійних явищ, що призводили до величезних людських і матеріальних втрат. Українські Карпати не є винятком з цього правила. А останні катастрофічні повені (1998, 2001 рр.) та зсуви у Закарпатській та Чернівецькій областях знову нагадали про це, і ще раз привернули увагу до аналізу не тільки наслідків катастроф, а й до поглибленого вивчення причин їх виникнення.

У статтях наголошується, що основними причинами катастрофічних явищ у горах є природні катаклізми. Процеси, що проходять у земній корі та в навколоземному просторі, є основою більшості стихійних явищ і процесів. Різними науковими дисциплінами виявлені і описані закономірності цих катаклізмів. Але при аналізі останніх паводків у Карпатах, на думку автора, допущено однобокий підхід до їх оцінки. В офіційних документах недооцінюється роль антропогенних чинників у формуванні цих процесів. У названих публікаціях особливо наголошується, що в результаті багатовікової інтенсивної господарської діяльності в Карпатському регіоні порушено екологічну рівновагу. Робиться висновок про те, що велика і нерівномірна кількість опадів, а також антропогенний прес на гірські екосистеми ведуть до негативних змін біогеоценотичного покриву та розвитку ерозійних процесів, виступають головними чинниками таких небезпечних для гір явищ, як повені і паводки, селі і зсуви із катастрофічними наслідками. Причому, в останні десятиріччя, ці явища не тільки значно почастішали, а й з часом приносять все більше і більше шкоди економіці України та сусіднім європейським країнам.

Аналізуючи екологічну ситуацію під час паводків 1998 та 2001 років на Закарпатті, автор підкреслює, що основний водозбір Тиси та інших рік формується у гірських масивах, де протягом агрокультурного періоду пройшли суттєві зміни рослинного покриву та розвинулись величезні ерозійні процеси. Найбільших змін зазнали лісові екосистеми, які виступають основним водорегулюючим фактором у гірських регіонах. Зокрема наголошується, що лісистість Українських Карпат зменшилась майже на половину і в гірській зоні складає лише 53,5 відсотка, знизилась на 200-300 метрів верхня межа лісу. У багатьох місцях, особливо в районі Полонинського хребта, знищено криволісся, яке служило форпостом гірських лісів. На площі понад 100 тисяч гектарів створено смеречники, які менше ніж природні ліси утримують вологу. Порушено вікову структуру деревостанів. Сьогодні в їх складі більш ніж на 70 відсотків становлять молодняки і середньовікові насадження, водорегулююча роль яких набагато нижча, ніж у пристигаючих та перестійних лісах. Для підтвердження цього наводяться дані спеціальних досліджень, в результаті яких

встановлено, що на водозборах з пристигаючими, стиглими і перестійними деревостанами річковий стік майже у два рази є меншим, ніж у молодняках та середньовікових насадженнях, а на суцільних вирубках паводковий стік зростає у чотири рази. Практичний досвід регіону розміщення Угольсько-Широколужанських пралісів Карпатського біосферного заповідника цю гіпотезу добре підтверджує, бо при всіх історичних паводках тут збитки були набагато меншими, ніж у сусідніх водозборах, де інтенсивно продовжуються суцільні вирубки лісів.

Аналізуючи роль антропогенних факторів у виникненні стихійних явищ у горах, Ф.Д. Гамор виокремлює екологічно шкідливі технології у лісозаготівлях. Практика, що домінує у лісовому господарстві, це підтверджує. Адже (часто-густо всупереч існуючим правилам) площі суцільних рубок перевищують допустимі норми (а здійснюються вони не тільки шляхом рубок головного користування, але і під виглядом суцільних санітарних та лісовідновних рубок), і дуже часто проводяться навіть у водоохоронних смугах.

Подаються цифри, що засвідчують: навіть після прийняття Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» у Закарпатті в 2000 році суцільними рубками пройдено 2037 га із 2552 га, де проводились лісозаготівлі. Крім того, лісосіки розміщуються не упоперек, як рекомендують науковці, а вздовж схилів. Трелювання деревини здійснюється переважно гусеничними тракторами, в тому числі і по гірських потоках. Із лісу зникли екологічно безпечні методи спуску деревини з гір (ризи, тафлі, коні, повітряно-трелювальні установки), мало будується лісових доріг, не випускається необхідна лісозаготівельна техніка тощо. Таке господарювання призводить до того, що при перших же дощах на місці трелювальних волоків, які вздовж і впоперек розрізають схили гір, утворюються селеві потоки. За тракторного трелювання деревини обсяг експлуатації ерозії ґрунту складає щонайменше 200-300 кубічних метрів із кожного гектара. А якщо мати на увазі, що ерозія ґрунтів у лісовій зоні пов'язана переважно із суцільними рубками, які проводяться у Карпатах на значних площах, то стає очевидним, яку негативну роль відіграє цей вид діяльності у горах. Не випадковим, у зв'язку з цим, є висновок, що шкода, яку спричиняє навколишньому середовищу порушення оптимальних гідрологічних умов лісових масивів, в економічному вимірі може бути більш істотною, ніж вартість вилученої із лісового біоценозу деревини.

Аналізуючи дестабілізуючий ефект в гірських екосистемах господарської діяльності в аграрному секторі, Ф.Д. Гамор привертає увагу перш за все до розорювання крутосхилів та до перевипасу худоби на гірських луках. Негативним є і той факт, що під ріллю у Карпатському регіоні освоєно понад півмільйона гектарів земель. А розорюваність територій у гірській та передгірській агрокліматичних зонах складає 20

відсотків. Відсутність ґрунтозахисних технологій та широке застосування у недалекому минулому так званих культуртехнічних робіт призвело до того, що, наприклад, лише у Закарпатській області, за далеко не повними даними, утворилось близько 100 тисяч гектарів змитих та розмитих ґрунтів. На місці цих земель, внаслідок площинного змиву та глибинних розмивів, утворюються яри, промоїни, які стають місцем нових селевих потоків. У високогір'ї Карпат, де розміщено близько 100 тисяч гектарів полонин, внаслідок безсистемного випасу худоби сьогодні домінують біловусові пустища та щавельники. Високогірні схили порізані хаотичними тракторними дорогами та величезною кількістю різноманітних стежок, утворених туристами та перегоном овець та корів, які також підсилюють ерозійні процеси та зменшують водозатримуючі функції високогірних лучних екосистем, де випадає найбільше опадів протягом року.

Звертається увага і на те, що підсилюють водний стік та ерозійні процеси сотні кілометрів нафто- і газопроводів та ліній електропередач, що прокладені у горах. Підраховано, що гірськими річками та потоками щорічно виносяться десятки мільйонів кубічних метрів твердих наносів.

У результаті бездумного господарювання під час зливових дощів із гір разом із водою пливе величезна кількість ґрунтів, каміння та порубочних решток, – їх лісозаготівельники чимало залишають вздовж берегів річок і потоків.

Ф.Д. Гамор із великою стурбованістю наголошує, що ця земляно-дерев'яна маса не тільки піднімає рівень води, але і рве мости та інші гідротехнічні споруди, замулює днища рік та змінює їх русла. Ось чому такими великими є збитки від паводків та селів, і через певні проміжки часу доводиться витрачати значні кошти на відбудову зруйнованих об'єктів, проводити регулювання русел річок та нарощувати дамби.

Узагальнюючи результати багаторічних досліджень, Ф.Д. Гамор обґрунтовує висновки про те, що Карпатський регіон належить до найбільш екологічно вразливих у Центральній Європі. Карпатські гори відзначаються складною геологічною будовою та комплексом несприятливих гідрометеорологічних умов, є місцем виникнення різноманітних стихійних явищ. Маючи густу мережу річок та потоків, вони належать до регіонів з підвищеною водністю. Разом з тим, як наслідок багатовікової господарської діяльності, тут порушено екологічну збалансованість, що водночас з великою та нерівномірною кількістю опадів і глибокими змінами у структурі біогеоценотичного покриву обумовлює природні катаклізми.

Констатуючи, що виникнення катастрофічних паводків, селів і зсувів залежить від природних факторів, які в значній мірі поглиблюються глобальним забруднюванням атмосфери, лісогосподарською, аграрною та інженерно-комунікаційною діяльністю людини в горах, що зменшення негативних наслідків стихійних явищ без переорієнтації народногосподарського комплексу у бік розвитку екологічно безпечних

видів діяльності й міжнародної підтримки зацікавлених сусідніх країн малоймовірне, Ф.Д. Гамор пропонує здійснити комплекс заходів на міжнародному, державному та регіональному рівнях. Ці заходи, які схвалені на організованій ним міжнародній науково-практичній конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» (1999 р.), передбачають: розробку міжнародних програм вивчення процесів формування катастрофічних явищ у Карпатських горах; організацію системи екологічного моніторингу лавино-, селе-, зсуво- і паводконебезпечних ділянок; формування банку інформації з метою прогнозування стихійних явищ та опрацювання запобіжних заходів. Рекомендується урядам країн Карпатського регіону здійснити переорієнтацію народногосподарського комплексу у горах у бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності, забезпечити запровадження податкових та митних пільг для тих суб'єктів господарювання, які в лісовому та сільському господарствах використовують екологічно безпечні технології. Для цього пропонується у басейнах гірських рік створити спеціальні еколого-економічні зони.

До найважливіших заходів, які необхідно здійснити, Ф.Д. Гамор відносить також заборону або обмеження суцільних вирубок лісів на крутосхилах, зменшування їх розорювання та перевипасу худоби на гірських луках, відмову від безсистемного прокладання гірських доріг, відновлення у витоках гірських річок водосховищ тощо.

Для системного вирішення проблем зменшення катастрофічних стихійних явищ пропонується розробити і прийняти цілий ряд законодавчих та інших нормативно-правових актів, зокрема Закони «Про гірські ліси» та «Про внесення змін до Закону «Про статус гірських населених пунктів в Україні». Рекомендується перетворити туристично-рекреаційну індустрію в один із пріоритетних напрямків розвитку Карпатського регіону, розробити для цього національну програму освоєння рекреаційного потенціалу Карпат. Розв'язання проблем комплексного протипаводкового захисту населених пунктів слід деталізувати у відповідній загальнодержавній програмі.

3. ЗАПОВІДНА СПРАВА ЯК ЕКОСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР У КАРПАТАХ

Лейтмотивом багатьох публікацій Ф.Д. Гамора є обґрунтування необхідності розвитку заповідної справи та збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. При цьому заповідна справа розглядається як важливий еко стабілізуючий фактор у Карпатському регіоні («Про деякі аспекти збереження біорізноманіття на природоохоронних територіях Карпат» (1997), «Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат» (1997), «Щодо розширення території природно-заповідного фонду Карпатського регіону» (2000) та ін.).

Підкреслюється, що в умовах загострення екологічної ситуації у горах роль природно-заповідного фонду (ПЗФ) важко переоцінити.

Всебічно аналізуючи стан і проблеми розширення територій заповідних об'єктів, дослідник наголошує, що сучасна мережа ПЗФ в Карпатському регіоні складає близько півмільйона гектарів, або 8,6% від його загальної площі.

Для України, де заповідність становить всього 4,07%, це ніби і не малий показник. Але на фоні інших гірських регіонів Європи цей процент природоохоронних територій тут є досить низький. Найбільша площа заповідних об'єктів зосереджена в Івано-Франківській області, а в Закарпатті їх майже на третину менше.

Загалом у природно-заповідному фонді Карпатського регіону зосереджено 1523 об'єкти, серед них 1 біосферний, 2 природні заповідники, 7 національних природних парків, 2 регіональні ландшафтні парки, 174 заказники тощо. Дуже важливо і те, що на вищі категорії заповідності (заповідники і національні природні парки) припадає 4,28%, або майже половина від площі всього природно-заповідного фонду. Це добре. Але викликає стурбованість те, що на інші категорії (заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, тощо) припадає переважна більшість природоохоронних територій, які зустрічаються нерідко лише у звітних даних. У багатьох з них, без будь-якого обмеження, ведеться господарювання, яке часто призводить до дуже негативних наслідків. Наводиться приклад, коли під маркою такого господарювання майже повністю вирубані ліси у ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Брадульський» площею понад 1000 гектарів. Спеціальні експедиційні дослідження стану природно-заповідних об'єктів Закарпатської області показали, що про частину з них навіть не знали керівники господарств, у віданні яких вони знаходились. Для більшості із них відсутні охоронні зобов'язання, граничні знаки тощо. Тому звертається увага природоохоронних органів на те, що треба реально оцінювати існуючий стан природоохоронних територій та їх вплив на стабілізацію екологічної ситуації у Карпатському регіоні.

Виходячи із цього, автор рекомендує проводити роботу по розширенню мережі природно-заповідного фонду. Пропонується її оптимізацію здійснювати за рахунок організації великих за площею полі функціональних природно-заповідних об'єктів – біосферних заповідників та національних природних парків.

Ф.Д. Гамор вважає, що в першочерговому порядку доцільно зосередитись на розширенні Карпатського біосферного заповідника та існуючих національних природних парків. Одночасно треба відмовитись від практики створення у кожному селі чи районі свого «національного» парку. Адже національний природний парк – об'єкт загальнодержавного значення, який має репрезентувати певні природно-кліматичні зони та національно-культурні особливості того чи іншого регіону. Крім того,

«карликові» національні парки через тривалий період їх становлення, фінансові, матеріальні і особливо кадрові труднощі часто не оправдовують надії їх організаторів, адже вони не в змозі в повній мірі виконувати передбачені законодавством функції.

Враховуючи це, Ф.Д. Гамор вважає, що найбільш оптимальним було би у кожній області Карпатського регіону створити потужні природоохоронні території із відповідною науковою і туристично-рекреаційною інфраструктурою.

Для Закарпаття, у верхів'ях басейну Тиси, це міг би бути Карпатський біосферний заповідник, для Івано-Франківської області, у верхів'ях Пруту, – Карпатський національний природний парк, для Чернівеччини, у басейні Черемошу, – Вижницький національний природний парк, а для гірської частини Львівської області, у верхів'ях басейну Дністра, – національний природний парк «Сколівські Бескиди».

Інші природоохоронні території мають входити у загальну екологічну мережу своєрідних коридорів між цими великими за площею об'єктами. Така схема важлива і тому, що модель біосферного заповідника та національного природного парку дозволяє забезпечити охорону природи та інтереси місцевого населення. Їх функціональне зонування в найбільш повній мірі розв'язує проблему збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвитку інфраструктури для туризму і рекреації та бережливого використання лісових ресурсів.

На думку Ф.Д. Гамора, розширення, із врахуванням наведених вище принципів, на 20 відсотків природно-заповідних територій у Карпатському регіоні має суттєво вплинути на обмеження вирубок лісу, на стабілізацію екологічної ситуації, зменшити імовірність виникнення катастрофічних стихійних явищ у горах.

У монографіях «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997), «Заповідники і національні природні парки України» (1999), статтях «Карпаты – не только горы» (1999), «Карпатський біосферний заповідник як модель сталого розвитку у гірських регіонах» (1998), «Карпатський біосферний заповідник: збереження та стале використання» (2003), «Гармонія людини і природи» (2003) та інших проведено грунтовний аналіз та оцінку ролі Карпатського біосферного заповідника як ключового об'єкта природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні у збереженні біорізноманіття та підтриманні екологічного балансу у горах.

Важливо і те, що завдяки зусиллям автора три рази уряд та Президент України приймали рішення (1990, 1993, 1997) про розширення території Карпатського біосферного заповідника, в результаті його площа збільшилась із 12,7 до 53,6 тис. гектарів. А це позитивно позначилось на його екологічних функціях. В 1992 році він включений до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, а в 1997 і 2002 рр. нагороджений Радою Європи Європейським дипломом.

У аналітичних публікаціях професора Ф.Д. Гамора наголошується, що Карпатський біосферний заповідник повністю репрезентує ландшафтне та біогеографічне різноманіття української частини Східних Карпат. У його складі розміщено 8 масивів, які представляють природні екосистеми від Закарпатських рівнин до високогір'я Карпат. Майже 90% території заповідника вкрито лісами, серед яких значну частину займають праліси. Особливо підкреслюється, що власне праліси (дубово-букові і букові, буково-ялицеві, буково-ялицево-смерекові) становлять найбільший європейський інтерес та відіграють значну клімато- та водорегулюючу функції. Особлива роль належить Угольсько-Широколужанському масиву, в зоні розміщення якого при всіх катастрофічних паводках у Карпатах не спостерігалось суттєвих руйнувань. Не менш важливі значення мають також Чорногірські, Кевелівські, Свидовецькі, Мараморoські та інші ділянки дикої природи, де ніколи не проводилася господарська діяльність, і які надійно охороняються у заповіднику.

На основі названих публікацій розроблено проект організації території та охорони природних комплексів Карпатського біосферного заповідника, який, як і передбачає Севільська стратегія для біосферних резерватів ЮНЕСКО, забезпечує виконання цих трьох основних комплексних функцій, тобто функції збереження генетичних ресурсів видів, екосистем і ландшафтів; по-друге, виступає осередком сталого економічного та соціального розвитку в Карпатському регіоні і здійснює наукове та матеріально-технічне забезпечення демонстраційних проектів екологічної освіти та виховання. Крім того, здійснює дослідження і моніторинг на місцевому, національному та глобальному рівнях, які випливають з потреб охорони природи та сталого розвитку.

Карпатський біосферний заповідник територіально включає три необхідні елементи, які передбачає сталий розвиток, тобто у своєму складі він має заповідні зони, що надійно охороняються для збереження біологічної різноманітності, моніторингу мінімально порушених екосистем, проведення нешкідливих досліджень та іншої діяльності, що мало впливає на природні екосистеми (наприклад, екологічна освіта), визначені в кожному масиві буферні зони, які прилягають до абсолютно заповідних ділянок і використовуються, як правило, для рекреації, екотуризму, екологічної освіти та з метою прикладних та фундаментальних досліджень.

У складі заповідника великим є зони антропогенних ландшафтів та регульованого заповідного режиму, в яких здійснюється традиційне господарювання, тобто ведеться сільське і лісове господарство, розміщені поселення людей. Саме тут відпрацьовується модель регульованого природокористування, місцеві громади співпрацюють з адміністрацією біосферного заповідника з метою управління та довгострокового

використання ресурсів цієї території. Робиться загальний висновок про те, що модель Карпатського біосферного заповідника в повній мірі відповідає міжнародним стандартам, є достатньо гнучкою і дає можливість приймати творчі рішення в різних ситуаціях і таким чином надійно виконує екостабілізуючу роль у цьому регіоні.

Юрій ЧОРНОБАЙ,
доктор біологічних наук, професор,
директор Державного природознавчого музею НАН України.
Наукові записки державного природознавчого музею НАН України.
Том 20. Спеціальний випуск. Львів, 2004.

ФЕДІР ГАМОР – ВИЗНАЧНИЙ ОХОРОНЕЦЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ БУКОВИХ ЛІСІВ

Fedir Hamor wurde in Transkarpatien geboren, er stammt also aus dieser Gegend der grossen Urwälder. Seine Eltern waren bäuerlicher Abstammung in dieser abgelegenen Region. Er begann seine berufliche Laufbahn in einem staatlichen Forstunternehmen als Förster, bevor er in die biologische Fakultät der Universität Ushgorod wechselte, wo er sein Studium im Jahre 1974 abschloss. Neben der praktischen Arbeit arbeitete er für sein Biologie-Doktorat mit Abschluss im Jahre 1980.

Fedir Hamor ist eine Lichtgestalt des europäischen Waldschutzes.

Федір Гамор народився 28 березня 1951 року в селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області. Це край великих пралісів. Його батьки були селянського походження. Свою професійну кар'єру Федір Гамор розпочав у державній лісовій компанії, а потім став студентом біологічного факультету Ужгородського університету, де завершив навчання у 1974 році. Спочатку працював знову у тій же лісовій компанії, а потім став першим секретарем комітету комсомолу Рахівського району та працював у великому сільськогосподарському підприємстві. Окрім практичної роботи, був аспірантом-біологом та захистив дисертацію у 1980 році.

Федір Гамор – світило європейської охорони лісів.

Знаменитий швейцарський вчений-еколог, експерт Ради Європи, директор Швейцарського федерального науково-дослідного інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) (1997-2004 рр.),

доктор природничих та технічних наук, професор Віденського університету Маріо Броджі є автором серії блискучих статтей, обнародуваних в інтернеті (http://mariobroggi.li/menschen/), про найвідоміших у Європі особистостей у сфері охорони природи. Чергова з них (серпень 2018 р.) присвячена життєдіяльності нашого земляка – Федора Гамора, доктора біологічних наук, професора, багатолітнього директора Карпатського біосферного заповідника (1987-2013 рр.), автора «революційної» на той час ідеї про занесення букових пралісів Карпат до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

«Неповторне враження від могутніх карпатських лісів, зумовлене їхньою природністю та спокоєм, можна отримати лише слухаючи гуркотіння гірських струмків і вітру, що де-не-де переривається віддаленим тріском падаючого лісового велетня. Це враження є незабутнім...»

Конрад РОТ

Передісторія з кількома випадковостями

Мені подобаються праліси – ліси, яких не торкнулася людина своєю господарською діяльністю. Навіть у наших широтах дерева можуть виростати до велетенських розмірів. Але, як правило, ми не надаємо їм такої можливості, і тому у нас не збереглися праліси на значних площах. Тим паче букові праліси, хоча ця деревна порода є найбільш поширеною у Швейцарії. У наших гірських лісах є лише кілька дрібних хвойних насаджень, які ми щедро називаємо пралісами. Також ми маємо лише кілька дуже старих дерев. Я хотів би дати кожному з них відповідне ім'я – настільки унікальними виглядають ці дерева. Вони абсолютно не мають нічого спільного з іншими насадженнями, що були сформовані шляхом послідовного відбору «дерев майбутнього». Але при цьому, в пралісах також присутні дерева з прямими, очищеними від гілок, могутніми стовбурами, які сформувалися без господарського догляду.

Давніша згадка про карпатські праліси

У середині 1980-х років тодішній лісничий міста Цюріха Андреас Шпайх (Andreas Speich) прийшов до ідеї перетворити на праліс міський ліс Сільвальд, площа якого становить близько 1000 га. Це означало припинення тут лісокористування. Цюрихський Сильвальд – близький до природнього буковий ліс. Мені дозволили взяти на себе управління цим проектом. Тож спочатку ми хотіли дізнатися, як виглядає буковий праліс. Найближчі приклади таких лісів знайшли в Чехословаччині. Дослідники пралісів Штефан Корпель (Spefan Korpel) та Едуард Пруса (Eduard Prusa) презентували результати досліджень в цих лісах. Так ми вперше дізналися, що бук у віці 300 років може мати ще один ривок у рості, тоді, як згідно наших таблиць ходу росту, вік рубки бука становить 120 років.

У ході здійснення проекту в Сільвальді тодішній керівник відділу WSL доктор Гайнц Каспер (Heinz Kasper), що став пізніше лісничим у кантоні Аргау (Aargau), знайшов статтю про праліси на території колишньої Східної Чехословаччини. Дізнався, що швейцарський лісовий інженер Конрад Рот (Conrad Roth), по часі – лісничий у Цолікгофені (Zofingen (AG)), свого часу займався пошуками резервів лісу для однієї лісоторгівельної фірми. Такі лісові площі він знайшов у долині річки Боржава, територія якої до 1938 року входила до складу Чехословаччини. Будучи надзвичайно враженим тим, що побачив, у 1932 році він опублікував статтю у швейцарському «Лісовому журналі». Її потім і розшукав Гайнц Каспер. Після 1938 року боржавські праліси перейшли до Угорщини, після Другої світової війни – до Радянського Союзу, а в 1991 році – до незалежної України. Тільки протягом XX століття цей куточок Європи, що зараз є Закарпатською областю України, змінював свою державну приналежність шість разів (Австро-Угорська імперія, Угорська Радянська Республіка, Чехословаччина, незалежна Карпатська Україна, Королівство Угорщина, Радянський Союз, Україна).

Спираючись на згадку Конрада Рота, ми попросили відомого польського професора лісового господарства Анджея Яворського з Кракова, щоб він з'ясував, чи є ще праліси в Українських Карпатах. Він налагодив зв'язок з університетом у Львові, а саме із завідувачем кафедри урбоекології професором Володимиром Кучерявим. Останній підтвердив те, що праліси все ще існують, запросив нас до України та організував добре завантажену екскурсійну програму по українських пралісах.

Так, з 14 по 19 червня 1994 року, ми, 14 учасників екскурсії (8 швейцарців, 3 австрійці та 3 громадяни Ліхтенштейну) подорожували зі Львова до пралісу в Стужиці, що розташований на прикордонному трикутнику Словаччина-Польща-Україна, потім до Боржави, де відвідали гору Стій (1679 м н.р.м.), та до Угольського пралісу. Останній виявився найбільшим кластером букового пралісу в Європі. Хоча ми часто сильно запізнювалися через надзвичайно погані дороги, нас завжди очікував привітний прийом. Таким чином, ми налагодили багато контактів із місцевими лісовими службами та політичними представниками, та серед них не було представників Карпатського біосферного заповідника.

Наша екскурсія до Польщі та України була організована фірмою CIPRA-International. Ця фірма зацікавилася пропагуванням Альпійської конвенції для інших гірських систем, в тому числі й у Карпатах. Ми повернулися зі сповненої пригод екскурсії переповнені враженнями, і разом з нашим тесінським колегою доктором Роберто Буффі опублікували статтю у швейцарському «Лісовому журналі». Стаття Конрада Рота, що була опублікована в цьому ж журналі в 1932 році, і стала причиною цієї історії.

Кандидат для Європейського диплома у 1996 році

Другим збігом була моя участь у природоохоронних заходах Ради Європи. У той час я був одним з рецензентів для Європейського диплома Ради Європи. На конференції щодо можливого розширення Національного парку Баварського лісу я, як доповідач, сидів поруч зі своїм багаторічним знайомим доктором Жан-П'єром Ріба, головою Департаменту збереження природи Ради Європи. За цієї нагоди він розповів мені про кандидатуру Карпатського біосферного заповідника з його пралісами на отримання Європейського диплома, хоча на той час Україна ще не була членом Ради Європи. Я розповів йому, що відвідав частини цього заповідника в 1994 році і що тоді я не запропонував провести необхідну експертизу. Цю експертизу ми провели разом з доктором Жан-П'єром Ріба у період з 3 по 9 вересня 1996 року. Так, 4 вересня 1996 року в Мукачеві я вперше зустрів доктора Федора Гамора, директора Карпатського біосферного заповідника. Ми відвідали різні частини заповідника (загальна площа 38930 га, з яких близько 14600 га були вказані як праліси), Чорногору та найвищу точку – гору Говерлу, висотою 2061 м н.р.м.

Після експертизи я попросив українських експертів на чолі з професором Юрієм Шеляг-Сосонком підготувати звіт про українські праліси, який би дозволив нам отримати попереднє уявлення. Відповідно до цього звіту в Україні ще мало бути понад 25 тис. га пралісів, переважно у зоні букових лісів Закарпаття. Після позитивної експертизи, у 1997 році, Карпатський біосферний заповідник було нагороджено Європейським дипломом. У серпні 1997 року делегація з Ліхтенштейну відвідала Рахівський район, із метою налагодження співпраці і зв'язок з доктором Федором Гамором відтоді не втрачався. У кінці вересня того ж року група експертів Ради Європи, до якої я теж входив, вивчала можливості екологічного туризму в ландшафтному парку Стужиця і наприкінці відвідала у Рахові конференцію «Міжнародні аспекти вивчення та збереження біорізноманіття Карпат», яку організував Федір Гамор з нагоди святкування 550-річчя міста Рахів.

Я мав право провести експертизу для поновлення Європейського диплома, яка відбулася з 17 по 21 червня 2001 року. Поновлення диплома кожні 5 років сприяє подальшому проведенню заходів щодо збереження довкілля. У 2001 році також було відвідано моніторингові ділянки, закладені в Угольському пралісі в рамках співпраці між Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) та Карпатським біосферним заповідником. Поїздку до Чорногірського масиву довелося перервати через сильну повінь на території водозбору Тиси. На той час територія Карпатського біосферного заповідника зросла до 53 630 га, з яких 90% вкриті лісом. Зі створенням у 2000 році Ужанського національного природного парку Стужицю було відокремлено (всього 4 000 га). Що стосується українських категорій захисту, то необхідно

враховувати, що національний парк відповідає V категорії МСОП і, таким чином, не прирівнюється до II міжнародної категорії. З іншого боку, біосферний заповідник здійснює більш жорстку охорону, ніж національний парк. Наприклад, у біосферному заповіднику заборонено полювати, а у його ядровій зоні повністю заборонено лісокористування.

Співпраця WSL та КБЗ

Третій збіг мав місце в другій половині 1997 року, коли мене було затверджено на посаду директора Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL), що в Бірменсдорфі (Цюрих). Дослідження пралісів займають тут важливе місце. У 1999 році це переросло у співпрацю між WSL та Карпатським біосферним заповідником (КБЗ). З того часу спільні дослідження у закарпатських букових пралісах з метою порівняння їх до швейцарських природніх букових, особливо в Сільвальді, є обов'язковими.

Кульмінацією цієї плідної співпраці за часів мого директорства стала публікація в 2003 році природознавчого путівника по Карпатському біосферному заповіднику, що вийшов німецькою та українською мовами, та організація міжнародної конференції «Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання» у жовтні 2003 р. у Мукачеві. Конференція нараховувала близько 200 учасників з 26 країн, які таким чином проявили свій великий інтерес до теми природних і незайманих лісів Європи. Однією з причин такої високої чисельності, можливо, була екскурсія до маловідомих закарпатських пралісів. Станом на сьогодні ці ліси перетворилися на мекку для багатьох дослідників пралісів.

Співробітниця WSL Бригітта Коммармот тривалий час відала цією співпрацею. Наслідком конференції в Мукачеві стало висунення кандидатури (разом зі Словаччиною) для внесення до Світової букової спадщини ЮНЕСКО, яка була одобрена у 2007 році, а в 2011 році розширена за рахунок букових лісів Німеччини та інших європейських країн в 2017 році. На щастя, голландський колега Петер Вен та німець Ганс Дітер Кнапп, тодішній директор Міжнародної академії охорони природи у Вільмі, а також П'єр Ібіш з Еберсвальде також зацікавилися цими пралісами. П'єр Ібіш та його команда нарешті допомогли зосередитися на планах управління Карпатського біосферного заповідника.

Ніби далеко від Заходу, але надзвичайно близько у багатокультурному контексті

Тут необхідно зазначити певні особливості Закарпаття. Тут, на крайньому Заході України, а з перспективи Києва – за Карпатами, на території 12 777 км^2 проживає близько 1,3 млн осіб. Низовинні території тут дуже густо заселені. Головним є університетське місто Ужгород із населенням в 120 тис. осіб, а Рахів є воротами до Карпат. Найважливішими ресурсами є деревина та мінеральна вода. Ліс вкриває тут 694 тис. га, таким

чином лісистість території Закарпаття становить понад 50%. Близько 2/3 лісів є листяними. У період Радянського Союзу Закарпаття було важливим курортним регіоном із багатьма так званими санаторіями, які приймали гостей з різних куточків – від балтійського регіону до Уральських гір.

Цей регіон характеризується не лише закладеним (промаркованим) за Габсбургів Географічним центром Європи, але і різноманітим поєднанням побуту та традицій Центральної та Східної Європи.

У цьому прикордонному регіоні, поряд з російськими іммігрантами, проживають національні меншини болгарів, румунів, угорців та словаків. Ці етнічні групи проживають разом з місцевим гірським населенням лемків, бойків та гуцулів, останні зосереджені довкола Рахова та використовують території, розташовані високо в горах, чим спричинили зниження верхньої межі лісу. Їхнім класичним музичним інструментом є трембіта – гуцульський духовий інструмент довжиною до трьох метрів (чимось схожий до альпійського рогу), музика якого лунає під час вигону та спуску домашніх тварин з полонини.

У деяких населених пунктах можна побачити вражаючі дерев'яні церкви. Більше того, багато сіл мають класичну карпатську дерев'яну архітектуру. Що стосується сільського господарства, то тут все ще можна побачити форми господарювання, що нагадують Центральну Європу 50-70 років тому.

Карпатський біосферний заповідник

Карпати, разом з Альпами та Балканами, представляють собою регіони Європи з найвищим біорізноманіттям. Охороняти природу тут почали на початку XX століття, коли були створені дві заповідні території у Чорногірських та Мараморoських Карпатах. У 1958 році створено перший заповідник (територія з більш суворим режимом охорони), площа якого становила 12 тис. га. У 1992 році цей заповідник, площа якого вже становила 53 630 га, було включено до мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Близько 20 000 га становили праліси, а інші близько 32 000 га є власністю заповідника.

Заповідник складається з п'яти кластерів, що являють собою гірські масиви, та трьох відокремлених природоохоронних територій, серед них і відома Долина нарцисів. Крім ядрової зони, до складу заповідника входять також буферна зона та зона антропогенних ландшафтів, а також зона регульованого заповідного режиму. До складу зони регульованого заповідного режиму входять території, що потребують проведення певних господарських заходів для того, щоб зберегти їх теперішній стан. Ядрова зона складає 31% площі території заповідника.

На території заповідника знаходиться значна кількість дворогосподарств; села розташовані за його межами. Карпатський біосферний заповідник став домівкою для 1349 видів судинних рослин,

307 видів хребетних, з яких 66 видів ссавців, 193 види птахів, 9 видів рептилій, 13 видів амфібій та 25 видів риб. Поміж цих видів тварин і рослин є також і ендеміки, тобто такі, які можна зустріти тільки тут.

Старовікові букові ліси Угольського масиву зі своєю площею 8 800 га представляють найбільший пралісовий кластер цього виду. Разом з деякими іншими реліктовими лісами у Словаччині у 2007 році цей об'єкт було внесено до Світового спадку ЮНЕСКО, що є особливою нагородою, але покладає також і ряд обов'язків.

Професор Федір Гамор

Федір Гамор народився 28 березня 1951 року в селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області. Це край великих пралісів. Його батьки були селянського походження. Свою професійну кар'єру Федір Гамор розпочав у державній лісовій компанії, а потім став студентом біологічного факультету Ужгородського університету, де завершив навчання у 1974 році. Спочатку працював у тій же ж лісовій компанії, а потім став першим секретарем комітету комсомолу Рахівського району та працював у великому сільськогосподарському підприємстві. Окрім практичної роботи, був аспірантом-біологом та захистив дисертацію у 1980 році.

У 1987 році його запросили зайняти пост директора Карпатського біосферного заповідника, який він крок за кроком розширював, реорганізовував, посилював його наукову діяльність та сприяв міжнародному визнанню. Питаннння заповідної справи, охорони біорізноманіття також вирішував на місцевому та регіональному рівнях, у тому числі разом зі своїм словацьким колегою доктором Іваном Волощуком, колишнім директором Національного парку «Високі Татри» і президентом Карпатської асоціації національних парків і природоохоронних територій, теж вихідцем із Рахівського району; брав участь в розробці Карпатської конвенції.

Сталий розвиток гірських територій має особливе значення для Федора Гамора. Він працював над мораторієм на суцільні рубки в Українських Карпатах. Для заповідника розвинув відповідну інфраструктуру – Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах, інформаційний центр у Долині нарцисів та інформаційний центр у Географічному центрі Європи. У 1993 році він ініціював випуск журналу «Зелені Карпати» та «Вісника Карпатського біосферного заповідника» (2006). За свою природоохоронну діяльність отримав багато українських нагород, є професором та членом Екологічної академії наук України, а також почесним жителем міста Рахів.

Які найбільші заслуги Федора Гамора з міжнародної точки зору? Це – привернення уваги до пралісів Закарпаття та їх збереження за надзвичайно складних політичних та економічних умов. З 1991 року

Україна зіткнулася зі швидкими та різкими політичними й економічними змінами. Деколективізація сільського господарства та загальний колапс промисловості призвели до різкого зростання рівня безробіття. Багато гірських пасовищ стали закинутими, туризм розвивався неконтрольованим шляхом, моніторинг з боку державних структур послабився, а також знизилася якість їх послуг. Тільки в Рахові перестали функціонувати чотири важливі підприємства, а тисячі людей втратили роботу.

Це призвело до неконтрольованої вирубки лісів та мародерства. Віддалене та важкодоступне місцерозташування пралісів мало позитивний вплив на їх збереження. Організація заповідника працювала ніби на острові і сталий розвиток, що був метою заповідника, був надзвичайно важким завданням. За цих умов довелося працювати Федору Гамору. З метою збереження Карпат у 1998 році виникла «Карпатська екорегіональна ініціатива». У 2003 році таку саму мету було підтримано у Києві і підписано Конвенцією про захист та сталий розвиток Карпат.

З отриманням Європейського диплома у 1997 році та пізнішим його повторним врученням, а також із визнанням букових лісів як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Федору Гамору вдалося домогтися міжнародного визнання для своєї заповідної території. Таким чином, Федір Гамор зберіг та захистив європейську коштовність – унікальні букові ліси. Після всіх політичних змін він звернувся до міжнародної спільноти, зазнав у цьому успіху, та надалі підтримує тісні контакти. Федір Гамор – світило європейської лісової охорони.

Маріо БРОДЖІ,
професор, доктор,
в 1997-2004 рр. директор швейцарського федерального інституту
лісових, снігових та ландшафтних досліджень WSL.
Електронний ресурс: www.mariobroggi.li. 15, August 2018
Переклад з німецької мови Наталії РЕГУШ.

ПРО МІЖНАРОДНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРА КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА, ПРОФЕСОРА Ф.Д. ГАМОРА

Ф.Д. Гамор очолив Карпатський державний заповідник у 1987 р. Його перші кроки були спрямовані на визнання установи на міжнародному рівні. Як результат, за його ініціативи і безпосередньої участі, Карпатський заповідник у 1993 році отримав статус біосферного резервату і увійшов до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. У рамках програми «Людина і біосфера» (МАБ) проф. Ф.Д. Гамор неодноразово представляв нашу державу на великих міжнародному заходах, зокрема на міжнародній конференції «ЄвроМАБ-Австрія 2005: об'єднана нарада координаторів

біосферних резерватів і національних комітетів» (Австрія, 2005 р.), ІІІ Світовому конгресі біосферних резерватів (Мадрид, Іспанія, 2008) тощо.

Згідно з чинним законодавством, Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) є природоохоронною науково-дослідною установою міжнародного значення. Під керівництвом Ф.Д. Гамора, установа послідовно втілювала і втілює цю базову норму в життя.

У 1997 році КБЗ, єдиним серед установ ПЗФ України, нагороджений Радою Європи Європейським Дипломом для природоохоронних установ за визначні здобутки у збереженні та вивченні природи Карпат. У 2002, 2007 і 2012 роках Рада Європи подовжувала дію Європейського Диплому на нові терміни.

У 2007 році, за результатами багаторічної і кропіткої роботи, організованої проф. Ф.Д. Гамором, букові праліси Карпатського біосферного заповідника увійшли до складу українсько-словацького об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат». На сьогодні це єдиний природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на території нашої держави. Завдяки активній позиції проф. Ф.Д. Гамора на міжнародному рівні, у 2011 р. цей об'єкт трансформований у «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Зараз, за ініціативи директора КБЗ, ведуться активні роботи з пошуку найцінніших ділянок букових пралісів і давніх лісів на всьому Європейському континенті для наступного включення до складу об'єкту, який матиме пан'європейське занчення.

У рамках даного об'єкта проф. Ф.Д. Гамор є не тільки науковим експертом, але й успішно представляє нашу державу в Спільному Комітеті з Менеджменту тристороннього об'єкта. Саме за його ініціативи усі три країни погодили створення Міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів на базі Карпатського біосферного заповідника, що є яскравим свідченням визнання цієї установи на європейському рівні. Положення про Міжнародний навчально-дослідний центр відображено в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. №1619-р «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат»

За час роботи Ф.Д. Гамора на посаді директора заповідник став визнаним організатором та місцем проведення міжнародних науково-практичних конференцій. Протягом останніх десятиліть відбулися понад двадцять наукових зібрань, серед яких найбільш резонансними були конференції: «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (1998 р.) (у резолюції було вперше ініційовано прийняття Карпатської конвенції), «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» (1999 р.), «Гори і люди (у контексті сталого розвитку)» (2002 р.), «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання» (2003 р.) (започаткувала процес номінування букових пралісів Карпат до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО), «Екологічні та соціально-економічні

аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» (2005 р.), «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» (2007 р.), «Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі» (2008 р.). У 2013 році заповідник виступає співорганізатором ще однієї вагомої події – міжнародної науково-практичної конференції «Букові праліси: модельні системи для менеджменту і збереження біорізноманіття, лісових ресурсів і екосистемних послуг».

За 25-річний період керівництва Ф.Д. Гамора, КБЗ узяв участь у багатьох масштабних міжнародних наукових і природоохоронних проектах. До найважливіших відносяться: проект ГЕФ «Збереження біорізноманіття Карпат» (1994-1997 рр.); проект DCP-WWF «Карпатська екорегіональна ініціатива» (1999-2003 рр.); українсько-швейцарський проект «Співпраця між установами» (2005-2015 рр.); українсько-швейцарський проект FORZA – Ліси Закарпаття (2004-2009 рр.); українсько-голландський проект «Інвентаризація пралісів Закарпаття» (2006-2008 рр.); проект DCP-WWF та уряду Норвегії «Збереження та стале використання природних ресурсів Карпат» (2007-2008 рр.); проект TACIS «Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса» (2008-2010 рр.); українсько-німецький проект «Розроблення стратегічного менеджменту Карпатського біосферного заповідника з урахуванням транскордонних аспектів» (2010-2011); українсько-словацько-німецький проект «Сталий менеджмент зони діяльності об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (2011-2012); панкарпатський проект «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах»; пан'європейський проект «Букові ліси – європейський об'єкт Всесвітньої спадщини» (2011-2015) тощо.

За ініціативи проф. Ф.Д. Гамора, КБЗ бере активну участь у міжнародних наукових і природоохоронних мережах. З 1989 року установа є активним членом Асоціації Карпатських національних парків і заповідників (АКАНАП). Із 1999 року КБЗ бере участь у Карпатській екорегіональній ініціативі (КЕРІ) – об'єднанні наукових організацій екологічного спрямування Карпатського регіону, а з 2008 року – в Карпатській мережі природоохоронних територій (CNPA). Зараз професор Ф.Д. Гамор ініціює створення трансконтинентальної мережі «Букових пралісів і давніх букових лісів Європи».

Професор Ф.Д. Гамор є ініціатором створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Мармароських горах спільно з природним парком «Гори Мараморощини» (Румунія). Ця ініціатива відображена в «Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», схваленої Розпорядженням Кабміну України № 11-р від 16 січня 2007 р. У рамках створення транскордонного

біосферного резервату підготовлено Меморандум про взаєморозуміння між Карпатським біосферним заповідником (Україна) і природним парком «Гори Мараморощини» (Румунія), який був підписаний директорами установ 10 грудня 2009 р. в адміністрації природного парку «Гори Мараморощини» (м. Вішеу-де-Сус. Румунія). Цей документ є по суті «дорожньою картою» створення транскордонного біосферного резервату в Мармароських горах.

Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА,
інформація адміністрації Карпатського біосферного заповідника до Міністерства екології та природних ресурсів України, 2013 р.

ФЕДОРУГАМОРУВІТАННЯВІДПРЕЗИДЕНТАУКРАЇНИ

З нагоди 60-ліття директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамора 28 березня 2011 р. в установі відбулися урочисті збори. Привітати ювіляра прийшли поважні гості: голови Рахівських районної державної адміністрації та районної ради Дмитро Андріюк і Микола Беркела, представник Мінприроди України Петро Вакуленко, перший заступник голови Закарпатської обласної ради Володимир Закурений, директор Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва Василь Парпан, голова міста Рахова Ярослав Думин, голова села Костилівки Ольга Сметанюк, відомий український письменник Василь Кухта, представники установ ПЗФ Карпатського регіону, колеги-природоохоронці тощо.

На адресу ювіляра прозвучали слова подяки за сумлінну багаторічну працю в галузі охорони природи, примноження її багатств, зміцнення науково-технічної бази Карпатського біосферного заповідника, зростання іміджу установи як в Україні, так і за кордоном. Було зачитано вітальний лист Ф. Гамору від Президента України Віктора Януковича, привітання Міністра екології та природних ресурсів України Миколи Злочевського, Державного управління охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області, установ та організацій ПЗФ Карпатського регіону, наукових інституцій України та із-за кордону, громадських природоохоронних організацій, багатьох друзів і колег. Ф. Гамору вручено подяку Мінприроди, почесні грамоти Закарпатських обласних державної адміністрації і ради, почесну відзнаку Карпатського біосферного заповідника, продемонстровано відео-фільм «Монологи (роздуми вголос). Доглядач храму лісового Федір Гамор», підготовлений Всеукраїнською екожурналістською асоціацією (ВЕЖА), появі якого посприяли колеги.

Ф.Д. Гамор щиро подякував за вітання та відзнаки його праці, наголосив, що і далі докладатиме значних зусиль для збереження і збагачення природи, гармонійного співіснування людини і довкілля.

Василь БОЙЧУК,
«Зоря Рахівщини», 2 квітня 2011 р.

ХТО МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ ЗАКАРПАТТЯ – 2020?

Закарпаття кишить. Здається, з мільйона 200 тисяч жителів половина з головою поринула у борню за крісла, посади, чини, блага, преференції від місцевих виборів 25 жовтня. Як журналіст, сів й почав подумки перебирати: а хто у нашому краї є таким собі гуру, аксакалом, старійшиною, котрий би міг гостро, правдиво, відверто сказати про все, що відбувається довкола. І щоб більшість мешканців йому повірила. Взагалі у Закарпаття ніколи, у минулому й сучасному, не було густо на незаперечних моральних авторитетів. Не було і нема жодного, кого би вважали своїм духовним поводирем всі закарпатці. Кілька сотень тисяч – ТАК. Єпископ Андрей Бачинський, священик, письменник Олександр Духнович, отець, президент, громадський діяч Августин Волошин, письменники Федір Потушняк, Іван Чендей, Петро Скунць, владика Іван Маргітич, знаменита хореографиня Клара Балог, професорка-зцілителька Оксана Ганич, уславлена співачка Віра Баганич…

А от нині, у ці дні? «Едельвейсом цвіте Закарпаття моє», – згадав пісню у виконанні нашого земляка, народного артиста України Івана Поповича. Й подумав: як мало тих чарівних квіточок ген-ген на високих грунях, так воно й з нашими новітніми пастирями. Перебрав кілька десятків. Багато відкинув, бо не оминули тотальної спокуси – бігати з партії в партію, від багатія мукачівського до магната ужгородського.

Варіант ПЕРШИЙ. Степан Михайлович Стойко. Йому пішов 101 рік. Уродженець Закарпаття. Живе і працює у Львові. Академік, доктор, професор. Головний спеціаліст Інституту екології Карпат. Багато зробив для збереження лісів Закарпаття.

Варіант ДРУГИЙ. Федір Дмитрович Гамор. У березні 2021-го року виповниться 70 років. Почесний громадянин міста Рахова. Кілька десятиліть очолював Карпатський біосферний заповідник, останнім часом є заступником директора. Професор, доктор наук, академік, заслужений природоохоронець України, «Хрещений батько» трасєвропейського об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Розробив та впровадив численні проекти зі збереження природних й культурних цінностей та впровадження стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні.

Варіант ТРЕТІЙ. Андрій Любка. Йому в 2021-ому буде лем 33 роки. Міг давно жити в Європі. А всім серцем, як кажуть, прикипів до Закарпаття. З дружиною – буковинкою живе в Ужгороді. Кожен новий твір Андрія Любки – значна літературна подія, переважно сенсація. Романи «Карбід», «Твій погляд, Чіо-Чіо – сан». Й ось цими днями знову гучна прем'єра – «МУР» (малий український роман). Андрій Любка, на

відміну від двох вище названих поважних академіків, постійно у своїх публіцистичних блогах у пресі, соцмережах аналізує життя-буття в Україні, Закарпатті. На все має свою думку, не підтакує сильним світу цього, мислить по-європейськи.

Варіант ЧЕТВЕРТИЙ. Дмитро Кешеля. В листопаді 2021 р. йому гряде 70 літ. Уродженець села Клячанова, що сусідує з Мукачевом. Найбільший сучасний істинно закарпатський письменник, журналіст...

ОТЖЕ. Моральним авторитетом номер 1 у Закарпатті нині є… Ні. Хай буде цей КВАРТЕТ. Це моя думка. У кожного з Вас, шановні друзі, цимбори, колєги, є кого додати до цього списку.

Пропоную у кінці кожного року, починаючи з 2020-го, проводити церемонію визначення й відзначення «Моральний АВТОРИТЕТ Закарпаття». Номінантів, переможців хай визначають тільки самі люди шляхом голосування в соціальних мережах.

Богдан БАРБІЛ,
тележурналіст, Заслужений журналіст України.
Сторінка в «Фейсбуці», 22 вересня 2020 р.
(https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1569480566586896&id=100005749037341&notif_id=1600703912877313&notif_t=share_wall_create).

У Карпатах цвітуть рододендрони (червона рута)

ПРИРОДООХОРОННА, НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА ПУБЛІЦИСТИКА

ЗА РОЗУМНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Процес перебудови і формування нового мислення – складний і багатоплановий. Одна із важливих його ланок – розвиток екологічного мислення, в основі якого має бути відповідальність за збереження і відтворення природних ресурсів. Гори, ліс, ґрунти і вода – все це повинно передаватися від покоління до покоління якщо не примноженим, то хоча би незмінним капіталом. А між тим, в останні десятиріччя ми бачимо, як змивається з крутосхилів родючий шар ґрунту, знижуються продуктивність природних сінокосів і пасовищ, гинуть цінні ділянки лісів, порушуються і засмічуються ґрунти через неграмотне й надмірне застосування мінеральних добрив та пестицидів. Нестерпним стає забруднення повітря і води. Тим ясніше ми починаємо розуміти, що далі так тривати не може. Яскравим свідченням цього є прийняття постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні».

Про назрілі екологічні проблеми з великою стурбованістю не раз писалося на сторінках газети «Зоря Рахівщини», приймалися з цього приводу серйозні рішення райвиконкому. Проте змін на краще не відбулося.

Прагнення виконати план будь-якою ціною для багатьох керівників (особливо вищестоящих господарських органів) продовжує залишатись нормою. Думається, що винесення на обговорення сесії районної Ради народних депутатів питання раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, рішення, що будуть прийняті, повинні зіграти важливу роль у розв’язанні назрілих екологічних проблем.

А нагромадилось їх чимало. Вони пов’язані з розвитком у першу чергу промислового виробництва, використанням у горах потужної техніки, масовими рубками лісів тощо. Цілком зрозуміло, що в найближчі десятиріччя інтенсивність використання природних ресурсів навряд чи зменшиться. У цій ситуації ми повинні господарювати таким чином, аби багатства природи не зменшувались.

Примирити такі суперечності, як підвищення продуктивності сільського і лісового господарства, збільшення промислового виробництва та збереження природного середовища, – виключно складне завдання, особливо для гірських умов нашого району. У зв’язку з цим, доцільно б на сторінках районної газети повести розмову про напрямки і перспективи розвитку народного господарства Рахівщини через призму екологічних

проблем. З урахуванням думки трудящих, з участю науковців, райвиконкому варто розробити цільову комплексну програму «Природокористування та охорона навколишнього середовища». При чому всі інші програми, які затверджені до цього часу, тісно пов'язати з нею.

На сесії районної Ради слід гостро поставити перед Міністерством лісової і деревообробної промисловості УРСР питання нарощування потужностей деревообробних цехів.

Треба серйозно думати про поглиблену переробку деревини, зменшення втрат, про використання тирси, якою сьогодні забруднені населені пункти, річки і потоки. До речі, втрати лісопродукції у вигляді тирси становлять майже 10 відсотків. І це в той час, коли в лісах допускаються значні переруби через відсутність ділової деревини.

На нашу думку, виконкомам Рад, господарським керівникам, громадськості слід повести рішучу боротьбу з порушеннями лісового законодавства. Адже низька якість лісозаготівельних робіт, порушення їх технології призводять до знищення підліску, пошкоджень верхнього шару ґрунту. А трелювання деревини гірськими потоками теж призводить до їх забруднення й загибелі струмкової риби.

До пагубних наслідків веде застосування мінеральних добрив та отрутохімікатів, особливо з допомогою вертольотів. Внаслідок цього в районі спостерігається різке зменшення лісової фауни (особливо зайців), багатьох видів комах (в тому числі і бджіл). Крім того, іде збіднення ботанічного складу травостою гірських лук, появляються стійкі до пестицидів шкідники сільськогосподарських культур та бур'яни. Ми вже не говоримо про отруєння продуктів харчування та води.

Звичайно, відмовитись від хімії зараз немислимо. Але повести боротьбу за обмеження використання хімічних препаратів, науково обґрунтоване їх застосування – першочергове завдання агрохімічної та санітарної служб району. Думається, що слід категорично заборонити внесення добрив, а тим більше отрутохімікатів за допомогою сільськогосподарської авіації.

Велика роль як додаткового резерву в кормовиробництві належить полонинам. Про раціональне використання, підвищення їх продуктивності сказано останнім часом немало. Однак високогірні пасовища продовжують заростати чагарником і щавелем. У зв'язку з цим, було б доцільно, якби сесія районної Ради поставила перед облвиконкомом та обласним агропромисловим комітетом питання про утворення господарського органу, який би займався веденням полонинського господарства. Бо поки на полонинах не появиться реальний господар, говорити про підвищення їх віддачі – справа даремна.

В умовах зростаючого антропогенного навантаження на природні екосистеми особливої актуальності набуває збереження унікальних природних об'єктів ендемічних і реліктових рослин, рідкісних рослинних

угруповань, зникаючих видів тварин. Зараз, як ніколи, важливо ретельно охороняти незаймані природні ділянки, які мають служити еталонами для ведення лісового господарства, луківництва, інших галузей народного господарства.

Саме такі завдання стоять перед Карпатським державним заповідником. Будучи регіональною природоохоронною науково-дослідною установою, він веде порівняльні екологічні спостереження за змінами в навколишньому середовищі, з метою розробки наукових основ природокористування. Створений 20 років тому, заповідник у біогеографічному і народногосподарському відношеннях з повним правом вважається одним із найцікавіших природних об'єктів не тільки в Україні, але й за її межами. На заповідній території зосереджена четверта частина всього видового багатства рослинного і тваринного світу республіки. Під надійною охороною тут знаходяться 52 види рослин і 26 видів тварин, занесених до «Червоної книги» СРСР і «Червоної книги» Української РСР. Заповідник має виключно важливе значення для охорони генофонду, збереження гірських і високогірних біогеоценозів, для вирішення актуальних науково-природничих і народногосподарських завдань, зв'язаних з охороною та оптимізацією природного середовища Карпат і прилеглих територій. Проте, на жаль, основні заповідні площі розташовані за межами району. В його складі відсутні субальпійська і альпійська зони, що значно знижує наукове і природоохоронне значення заповідника.

Для виправлення цього становища назріла потреба розширити його територію за рахунок прилеглих і близько розташованих лісових та гірськолучних масивів, що представляють ботаніко-географічні комплекси Чорногори, Мармороського кристалічного масиву (Гуцульські Альпи) та частково Полонинських Карпат.

Територіальне вдосконалення Карпатського державного заповідника передбачається здійснити шляхом приєднання до нього окремих урочищ Великобичківського, Рахівського і Ясінянського лісокомбінатів та колгоспу «8 Березня». Необхідність розширення заповідника обумовлюється ще й тим, що на його базі запроектовано створити біосферний заповідник. Тут планується проводити комплексні науково-дослідні роботи за програмою Радянського національного комітету «Людина і біосфера».

Ми далекі від ідеї перетворити Рахівщину в суцільний заповідник і глибоко усвідомлюємо, що й надалі не обійтись без лісопродукції, що має виконуватись Продовольча програма. Але, разом з тим, твердо переконані, що народне господарство району має базуватись на розумному природокористуванні, причому пріоритет слід надати природоохоронному і рекреаційному комплексам.

«Зоря Рахівщини», 5 березня 1988 р.

ФОРМУВАТИ ЕКОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ

У непростій екологічній ситуації для всіх первинних партійних організацій, райкому партії, місцевих Рад народних депутатів однією з найважливіших ділянок роботи має стати формування екологічного мислення у трудящих, відповідального ставлення до збереження і відтворення природних ресурсів. Гори, ліси, ґрунти і вода – все це повинно передаватися від покоління до покоління якщо не примноженим, то хоча б незмінним капіталом. А між тим, в останні десятиріччя, ми бачимо, як змивається з крутосхилів родючий шар ґрунту, знижується продуктивність природних сінокосів і пасовищ, гинуть цінні ділянки лісів, порушуються і засмічуються ґрунти через неграмотне й надмірне застосування мінеральних добрив і пестицидів.

Внаслідок безгосподарності в районі втрачено кілька тисяч гектарів сінокосів, десятки гектарів ріллі, близько 10% полонин заросли щавлем і чагарниками. Різко скоротились площі лісів, придатних для промислової експлуатації. За підрахунками деяких спеціалістів, запаси стиглого лісу в районі при сучасних темпах заготівель можуть бути вичерпані за 5 років. Серйозно погіршилася вікова структура карпатських лісів. У сучасному лісовому покриві 40% становлять молодняки, третину – середньовікові насадження, а стиглі й перестиглі деревостани займають лише 14%.

У цих умовах треба міняти режим господарювання. Але, крім великих обсягів рубок головного користування, лісокомбінатам продовжують доводити завищені плани рубок проміжного користування. Допускаються й значні переруби. Все це призводить до виснаження лісового фонду. Непоправної шкоди лісовим екосистемам завдає тракторне трелювання деревини по крутосхилах і гірських потоках, випасання овець у молодих лісах. Думається, настав час навести в державних лісах державний порядок.

До речі, промислова експлуатація лісів, як і в цілому нарощування виробничих потужностей, повинна вступити першість рекреаційно-оздоровчому комплексу.

З метою збереження природи Українських Карпат районним органам варто б звернутися у Мінліспром республіки й Держплан УРСР з проханням переглянути непосильні плани лісозаготівель для лісокомбінатів об'єднання «Закарпатліс».

Друге коло питань пов'язане з використанням мінеральних добрив та отрутохімікатів. Їх надмірне й неграмотне застосування призводить до отруєння продуктів харчування, а таких фактів у нас немало, про що гостро говорилося й на районній партійній конференції. З іншого боку – міндобрива й хімічні засоби захисту рослин обумовлюють спустошення землі, викликають появу стійких до пестицидів шкідників сільгоспкультур

та бур'янів. Різко збіднюється ботанічний склад травостою гірських лук, випадають найбільш цінні у кормовому відношенні трави, в першу чергу бобові. А застосування сільгоспавіації для внесення добрив призводить до отруєння гірських потоків, до скорочення чисельності лісової фауни, особливо зайців, багатьох видів комах, у т.ч. бджіл. Вважаю, що треба категорично заборонити внесення міндобрив з допомогою вертольотів, яке щоразу продовжується, незважаючи на протести населення.

Говорячи взагалі про екологічні проблеми аграрного сектору, то треба поступово відновлювати природні луки на розорюваних крутосхилах, а поголів'я худоби доводити до науково обґрунтованого рівня. Надзвичайно болючою є в районі і проблема утилізації відходів виробництва. Правда, іноді ми цього прагнемо не помічати. Проте гори пилиння та іншого сміття, яке всюди «прикрашає» наш курортний край, мали б привернути серйозну увагу райвиконкому, керівників лісокомбінатів, картонної фабрики, заводу «Конденсатор», інших підприємств.

У зв'язку з цим, пропонував би розробити на Рахівщині комплексну програму раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища. Колектив заповідника готовий взяти участь у розробці такого документу.

У більшості цих проблем спільний знаменник – низький рівень екологічних знань і культури. І без рішучого поліпшення природоохоронної освіти трудящих розраховувати на успіх не доводиться. У зв'язку з цим, ми внесли до обкому партії пропозицію – організувати на базі Карпатського державного заповідника школу екологічних знань, де можна б здійснювати й відповідну підготовку спеціалістів народного господарства. Для цього маємо необхідну базу, кадри, певний досвід. Уже нинішнього року тут проведено семінари обласного комсомольського активу, голів виконкомів Рад, учителів біології та інших. Плануємо спорудити музей екології гір та історії природокористування Карпат, який без сумніву матиме важливе значення для виховання трудящих.

Хочеться сказати й те, що недооцінка ролі заповідника створює для нього немало труднощів. Цілі десять років не вирішується питання розширення його території. Правда, бюро обкому партії та районна Рада народних депутатів нещодавно схвалили пропозиції Академії наук УРСР з цього приводу. Але облвиконком зволікає з прийняттям відповідного рішення. А дехто ж, як не дивно, чинить опір у цій справі, дезінформує і підбурює місцеве населення.

Включення до складу заповідника окремих ділянок пралісів, що ще залишилися, субальпійського та альпійського поясів необхідне перш за все для збереження унікальних куточків природи. Крім того, за планами ЮНЕСКО, Карпатський заповідник найближчим часом має стати біосферним заповідником. Тут планується організація глобального екологічного моніторингу.

Безперечно, деякі з порушених у статті питань можуть стати предметом дискусії. Але проблеми охорони природи Карпат вимагають до себе пильної уваги з боку районних органів, трудових колективів, кожного з нас. Що стосується працівників заповідника, то їх вклад у розв'язання цих питань буде зростати. До цього зобов'язує нас і постанова ЦК КПРС «Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні».

«Зоря Рахівщини», 8 грудня 1988 р.

ДЕРЖЛІСФОНД: ЗУБОЖІННЯ І ВИСНАЖЕННЯ, АБО ПРО НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКОРИСТАННІ ДЕРЖЛІСФОНДУ

На Рахівщині розміщено три лісокомбінати, які займають п'яту частину площі лісового фонду Закарпаття. Торік різними видами рубок у районі заготовлено 483 тисячі кубометрів деревини (близько 30 процентів обсягу лісозаготівель виробничого об'єднання Закарпатліс»), або майже стільки, скільки заготовляє ціле об'єднання «Чернівецькліс».

Безперечно, без промислової експлуатації лісів не обійтися. По-перше, деревина, пиломатеріали потрібні в багатьох галузях народного господарства. Без меблів, виготовлених умілими руками червонодеревників, бідним буде й наш побут. Але ж споживацьке ставлення до природних багатств, особливо лісу, викликає в громадськості серйозну тривогу. В останні роки спостерігаються негативні тенденції у використанні лісфонду. Зубожіння його викликається грабіжницьким господарюванням.

Аналіз використання лісфонду Рахівським, Великобичківським та Ясінянським лісокомбінатами свідчить, що в них допускаються значні переруби затвердженої розрахункової лісосіки. За останні шість років цими комбінатами перерубано 365,6 тис. кбм. деревини, або майже ще одну річну розрахункову лісосіку. Середньорічний переруб деревини становить по району 60,9 тисячі кубометрів.

Переруби здійснюються в основному за рахунок проміжного користування і, в першу чергу, шляхом вибіркових санітарних рубок. При цьому замість вирубки фаутних, пошкоджених дерев, на значних площах проводиться вирубка здорових дерев. До того ж, допускається велика повторюваність рубок, особливо біля доріг і потоків. А це призводить до виснаження лісового фонду й до розладу лісових насаджень.

Посудіть самі. При наступних суцільних рубках головного користування запаси деревини на одному гектарі зменшуються в середньому на 200-300 кубометрів. Ось приклад. За матеріалами лісовпорядкування

запаси стиглих і перестійних насаджень на одному гектарі (експлуатаційний запас) в Ясінянському лісокомбінаті становить 684 кбм., а фактично заготовлена кубомаса із суцільних лісосік головного користування в 1988 році становила лише 426 кбм. на гектар, тобто недоотримано 258 кбм. деревини з кожного гектара. А при нормальних запасах із запроектованої на 1988 рік площі суцільних рубок (199 га) Ясінянський лісокомбінат міг би заготовити 136 тис. кбм. деревини, тобто майже весь доведений обсяг державного замовлення.

Крім того, незважаючи на різке погіршення вікової структури лісів, зменшення запасів стиглих і перестійних насаджень (вони залишилися у важкодоступних місцях, на схилах великої крутизни, переважно в першій групі лісів) іде збільшення розрахункової лісосіки. Наприклад, у 1960 році, коли створювалися лісокомбінати, стиглі і перестійні насадження становили 25,7 відсотка всієї площі лісів району. При цих запасах деревини розрахункова лісосіка досягала 341,8 тисячі кубометрів. За три десятиріччя площі експлуатаційних лісів зменшилися на 7,7, а розрахункова лісосіка зросла на 15,7% й становить зараз 105,7 тисячі кубометрів.

В особливо несприятливих умовах опинився Ясінянський лісокомбінат, де площа стиглих і перестійних лісів становить лише 9,6% у структурі всіх лісових насаджень, а розрахункова лісосіка зросла на 27%. Зрозуміло, що, у зв'язку із скороченням запасів стиглих насаджень, проходить різке зростання проміжного користування. У Великобичківському лісокомбінаті з 1953 року ці види рубок зросли в чотири рази і нині становлять майже 40% загальних обсягів лісозаготівель.

Особливу тривогу викликає те, що в окремих лісокомбінатах рубки перевищують природний приріст. Останніми роками загальна кубомаса деревини, заготовленої у Великобичнівському лісокомбінаті, перевищує 220 тис. кбм. на рік. Поточний приріст, як свідчать матеріали лісовпорядкування (з врахуванням лісів першої групи, які виключаються з головного користування) становить усього 187,7 тис. кбм. Отже, щорічно вирубується на 32,3 тис. кбм. більше, ніж приростає. А якщо брати до уваги приріст тільки другої групи лісів, то ця цифра значно вища.

Звичним явищем стають рубки у першій групі лісів, на схилах великої крутизни, у смугах вздовж форелевих потоків, приполонинних лісах. Прикладів цього чимало, назвемо лише деякі з них. Великобичківський лісокомбінат у першій групі лісів заказника республіканського значення «Кузій» на площі 457 га останніми роками заготовив близько 20 тис. кбм. деревини. А ці ліси залишалися недоторканими при всіх режимах на Закарпатті. Суцільні вирубки на кам'янистих схилах в урочищі Щавора (квартал № 19 Костилівського лісництва) на площі майже 60 гектарів призвели до утворення справжніх

пустирів. Минулого року для подолання відставання із заготівлею деревини зрубано захисну смугу в урочищі Буркут Костилівського лісництва (квартал № 18).

Непоправної шкоди лісовим екосистемам завдає значне збільшення тракторного трелювання деревини по потоках і крутосхилах. У тому ж Великобнчківському лісокомбінаті з 1970 року вдвічі зменшилася кількість коней, що працюють у лісі, а з 1980 року на третину зменшено число повітряно-трелювальних установок.

В умовах, що складаються, важко зрозуміти позицію «Ліспроекту», керівників і спеціалістів лісокомбінатів. Замість того, аби бити тривогу, вони все роблять для обґрунтування високих обсягів рубок, видають бажане за дійсне. Іноді вдаються й до спроб завищувати показники природного приросту. Відомо, наприклад, що середній приріст у ялинових насадженнях Карпат становить 5-5,3 кубометра на гектарі (Генсирук, 1963; Бігун, 1987). А в Ясінянському лісокомбінаті він чомусь становить 7,9 кубометра на гектар.

Як бачимо, навіть короткий аналіз дає змогу зробити висновок, що, незважаючи на зменшення загальних запасів деревини в лісокомбінатах Рахівського району, тут спостерігається значне зростання обсягів лісозаготівель. Досить сказати, що у порівнянні з 1960 роком рубки в минулому році зросли на 30%, тобто досягли максимальних розмірів із часу організації лісокомбінатів.

А все це призводить до ускладнення екологічної ситуації в гірських екосистемах, розвитку ерозійних процесів, обміління річок і потоків, зникнення багатьох видів рослин і тварин. На території лісокомбінатів появилися багато оголених еродованих схилів, кам'янистих розсипів. Великої шкоди завдають паводки, лавини, обвали, селі тощо.

Вважаємо, що об'єднанню «Закарпатліс», партійним і радянським органам треба вжити негайних заходів для запобігання дальшого порушення динамічної рівноваги в гірських екосистемах. У першу чергу необхідно оцінити матеріали чергового лісовпорядкування, обсяги й способи лісозаготівель на наступний ревізійний період.

На нашу думку, лісозаготівельні роботи в гірській, найбільш екологічно вразливій частині області повинні проводитися з урахуванням рекомендацій науки, без перевищування розрахункової лісосіки. А взагалі промислова експлуатація лісів тут могла б уступити першість рекреації, розвитку народних художніх промислів (Бачинський, 1988).

Зубожіння й виснаження карпатських лісів допускати не можна. Нащадки цього нам не простять.

«Зоря Рахівщини», 15 квітня 1989 р.

ДОПОМОЖІТЬ ЗАПОВІДНИКУ! УНІКАЛЬНИМ КУТОЧКАМ КАРПАТСЬКОЇ ПРИРОДИ ПОТРІБЕН ЗАХИСТ

Не буду описувати цінності Карпатського державного природного заповідника. Не буду говорити і про значення заповідників тепер і в майбутньому. Скажу лише, що в листопадовій (1988 р.) Постанові ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про докорінну перебудову справи охорони природи в республіці» зокрема написано, що головним напрямом природоохоронної діяльності має стати і збільшення площ природних територій, що охороняються, включаючи заповідники, заказники та національні природні парки.

Щоб краще зрозуміти сучасну ситуацію, зробимо екскурс у 1980 рік. Саме тоді, в результаті територіальних змін, Карпатський державний заповідник став за площею чи не найменшим серед гірських заповідників країни. Він – єдиний гірський заповідник без... високогір'я, адже тут відсутні субальпійська й альпійська зони. І це тоді, коли в Українських Карпатах усе помітніше проявляються тенденції до порушення екологічної рівноваги, коли внаслідок інтенсивного господарювання, зокрема вирубування лісів, дедалі більше розвиваються ерозійні процеси, селеві потоки, міліють річки, зникає багато видів рослин і тварин.

Стало очевидним, що мізерна територія Карпатського заповідника аж ніяк не може забезпечити оптимальних екологічних умов для збереження генофонду, відтворення і підтримання екологічно врівноваженого стану Карпатського регіону. При такій ситуації навряд чи вдасться зберегти науково-дослідну базу для комплексних досліджень.

Територіальне розширення Карпатського заповідника необхідне ще й тому, що на його базі запроектовано створити біосферний заповідник з проведенням комплексних науково-дослідних робіт за тематикою Радянського національного комітету з програми «Людина і біосфера». Отож не випадково майже ціле десятиріччя наукова громадськість бореться за включення до заповідника унікальних куточків природи Карпат, які ще збереглися.

У 1981–1982 роках відділ охорони природних екосистем Львівського відділення Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР розробляє спеціальний проект передачі до складу заповідника найцінніших малопорушених масивів. У цей же час в Ужгороді виїзна сесія наукової ради АН СРСР «Біологічні основи раціонального використання, перетворення і охорони рослинного світу» приймає спеціальне рішення на підтримку проекту. До Держкомприроди УРСР звертається з детальним обґрунтуванням необхідності розширити Карпатський заповідник президент Всесоюзного ботанічного товариства академік А.Л. Тахтаджян. Згодом у Карпатах працює компетентна комісія Держкомприроди і

Мінлісгоспу УРСР, яка визначає в натурі запроектовані ділянки. Проте зусилля природоохоронців розбиваються об стіну байдужості кабінетних чиновників. То як же їх подолати?

Після виходу в світ Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні» це питання піднімається знову. Цього разу до Закарпатського обкому партії звертається президент Академії наук УРСР академік Б.Є. Патон. Знову, як і раніше, працюють різноманітні комісії. Сесія Рахівської районної Ради народних депутатів порушує клопотання перед облвиконкомом. Матеріали на розширення заповідника схвалюються в обкомі партії. Проте на шляху вирішення наболілого питання стають Закарпатський агропром, керівники Великобичківського лісокомбінату. Про яку громадянську позицію можна говорити, коли, наприклад, заступник голови Закарпатського облагропрому Ю.М. Король, виступаючи на сесії Рахівської районної Ради народних депутатів, заявив: «Я зроблю все для того, щоб не допустити розширення заповідника!». Не дрімають і окремі «природоохоронці» з Великобичківського лісокомбінату. Вони поширюють чутки, що нібито заповідник – глибоко шкідлива організація, яка не дає ніякої користі народу.

Кілька місяців тому, а точніше – 20 грудня 1988 року, Закарпатський облвиконком прийняв рішення «Про розширення території Карпатського державного заповідника, підвищення його ролі у здійсненні наукових досліджень, екологічному вихованні трудящих». Цим рішенням передбачено клопотання перед Радою Міністрів УРСР про передачу Карпатському заповіднику майже 8 тисяч гектарів пралісів та окремих ділянок полонин за рахунок Великобичківського, Рахівського, Усть-Чорнянського лісокомбінатів та держземзапасу Рахівського району.

Здається, тугий вузол проблем розв'язано. Але, на жаль, це далеко не так. І перш за все тому, що згадане рішення облвиконкому викладене в такій нечіткій формі, що потрібні нові погодження землекористувачів. І знову виникають труднощі. Особливо підігріває складну ситуацію новий директор Великобичківського лісокомбінату В.П. Брехлийчук, який, на відміну від свого попередника і всупереч згоді керівництва виробничого об'єднання «Закарпатліс», категорично відмовляється передавати заповіднику раніше визначені території. Одне слово, почалася бюрократична тяганина, в якій головну роль відіграє не здоровий глузд, а кабінетне самбо.

Так чому ж зволікається проблема розширення Карпатського заповідника, чому вперто ігноруються рекомендації вчених? На нашу думку, крім амбіцій згаданих господарників, інших перепон немає. Поміркуймо. До складу заповідника пропонується включити більше тисячі гектарів полонин субальпійського та альпійського поясів, що оточують вершини Говерли і Попа Івана Мармороського. Більша частина з них непридатна для господарського використання, оскільки тут переважають кам'янисті розсипи, скелі, зарості криволісся і щавельників. Не може серйозним

чином позначитись на обсягах розрахункової лісосіки включення до заповідника заказників республіканського значення «Кузійський», «Білий потік» і «Радомирський» з окремими ділянками приполонинських і протиерозійних лісів, що прилягають до них. Ці масиви являють особливий інтерес у науковому плані. В урочищі «Кузій» пролягає смуга юрських мармуроподібних вапняків з цінними угрупованнями дуба скельного. Тут, на вершині гори Темпа (1091 метр), – найвище в Україні місцезростання дуба скельного та звичайного з укісними трав'янистими асоціаціями.

Мармороські (Гуцульські) Альпи, які представлені заказниками «Білий потік» і «Радомирський». У геоморфологічному й біогеографічному відношеннях та за складом флори і фауни вони не мають собі рівних у Центральній Європі. В Радомирі збереглися 350-річні праліси, на Петросі Мармороському верхня межа лісу сягає за 1700 метрів над рівнем моря. На цій території провадилися довготривалі стаціонарні дослідження, які вже мають сторічну давність. Для лісівничої науки вони є неоціненним скарбом. Для прикладу назвемо фундаментальні праці чеського професора Златніка. В наш час ці ділянки лісу збереглись практично недоторканими тільки тому, що вони малодоступні й тут не було автомобільної дороги. Тепер її збудовано. І якщо не передати до заповідника це диво природи, то незабаром лісозаготівельники все знищать, як то кажуть, до пня...

Сподіваємося, що Закарпатський облвиконком, Державний комітет УРСР по охороні природи, Мінліспром УРСР прислухаються нарешті до думки вчених і вживуть оперативних заходів для розширення території Карпатського заповідника. Саме цим ми збережемо для майбутніх поколінь унікальні куточки природи Карпат. Вони не повинні загинути!

«Сільські вісті», 12 травня 1989 р.

ПОТРІБЕН КОМПРОМІС*

У районній газеті за 27 травня цього року надруковано статтю «Де, ж вас пасти, вівці?» активістів Ділового О. Бережанської, М. Копилюка, І. Мешка, А. Тулик та О. Вітра, в якій порушується важливе питання співвідношення охорони природи і сільськогосподарського виробництва. Зокрема, вказано, що розширення території Карпатського державного заповідника негативно вплине на добробут селян, загострить і без того непросту продовольчу проблему. Питання дуже серйозне і вимагає зваженого підходу.

Судячи з листа, діловчани не зовсім вірно інформовані про стан справ, у чому, треба визнати, є певна вина й заповідника. Спробуємо надолужити прогаяне.

* У співавторстві з Я. Довганичем та В. Ковачем

Ініціатива розширення Карпатського державного заповідника належить, на жаль, не його адміністрації, як це пишеться в листі, а Академії наук УРСР. Ще в 1982 році було розроблено спеціальний проект ділянок, які повинні бути передані під охорону заповіднику. Серед них особливе місце відводиться Мармороським (Гуцульським) Альпам, наукову цінність і унікальність яких визнають навіть автори статті.

Проект підтримано науковою радою Академії наук СРСР, яку очолює академік А.Л. Тахтаджян, а також у Держкомприроді і Мінліспромі УРСР. Але цей документ, як і багато інших прогресивних проектів в епоху застою, був покладений на полицю. Ситуацію змінила перебудова. Після прийняття на початку 1988 року постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні» до Закарпатського обкому партії з питань розширення Карпатського державного заповідника звертається президент Академії наук УРСР академік Б.Є. Патон. Матеріали розширення схвалює обласний комітет партії, сесія Рахівської районної Ради народних депутатів. І Карпатський державний заповідник, якому доручена важлива справа охорони унікальних карпатських екосистем, теж робить все від нього залежне, щоб втілити цей проект у життя.

В листі є ще ряд суттєвих неточностей. Із перерахованих шести полонин та урочищ, після яких ідуть слова «та інші», тільки Струнжин Жолоб та невеликий сектор північних і південно-західних схилів Поп Івана мають передаватися Карпатському державному заповіднику. Крім того, рішенням облвиконкому «Про розширення території Карпатського державного заповідника, підвищення його ролі в проведенні наукових досліджень, екологічному вихованні Трудящих» обумовлено, що навіть на окремих заповідних ділянках буде дозволено науково обґрунтований випас худоби.

Дорогу на полонину Лисичий (як і саму полонину) не передбачено включати в заповідник, тобто громадяни та колгосп і надалі зможуть нею користуватися.

Карпатському заповіднику із Держлісфонду передаються в цьому районі території республіканських заказників «Радомир» та «Білий потік» з окремими ділянками прилеглих до них лісів, де випас худоби та активна лісоексплуатація і до цього часу обмежувались. Ці масиви аж ніяк не належать до сільськогосподарських угідь села Ділового і їх передача заповіднику не повинна негативно вплинути на поголів'я худоби.

Що стосується урочища Мала Росіш, де передбачається відкрити новий мармуровий кар'єр, то ця територія не тільки не потрапляє в заповідник, а навіть буде знаходитися далеко від його охоронної зони.

Звинувачення керівництва заповідника в обмані, яке є в листі, по крайній мірі некоректне. Комісія, про яку йдеться, була створена розпорядженням райвиконкому. До її складу входила голова виконкому

сільської Ради А.М. Тулик. Інші представники Ділового справді допомагали в роботі комісії, але, не будучи її членами, в акт, звісно, не були вписані.

Згадана стаття закінчується словами, що на даному етапі треба рахуватися з інтересами селян. Ніхто цього не заперечує. Більше того, враховуючи побажання громадян Ділового, площу Держлісфонду Ділівського лісництва, яка передається заповіднику згідно з рішенням облвиконкому, зменшено із 3295 га до 603 га. Отже, передається лише високогірна частина Білого потоку, тобто та, яку запропонував на одній з нарад директор мармурового кар'єру О.М. Вітер. Дивно, що, підписуючи листа, він забув про це.

На нашу думку, місцеві інтереси діловчан не мають іти в розріз із загальнонародними. Світовий досвід переконливо довів необхідність заповідання унікальних ділянок природи для підтримання екологічної рівноваги, збереження зникаючих видів рослин і тварин, а також для одержання безцінної наукової інформації про процеси, які відбуваються в природі без втручання людини. Розширення території заповідника не тільки справа великої державної ваги. Цей акт має і міжнародне значення, адже дає гарантії збереження в майбутньому унікальних для всього Карпатського регіону природних об'єктів.

З розширенням заповідника передбачається перевести його в біосферний. Тут за програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» будуть проводитись довготривалі спостереження і дослідження біосфери, її зміни під впливом інтенсивного господарювання.

Не буде зайвим підкреслити, що ще в 1912 році за часів Австро-Угорщини на Марморошах був створений перший у Карпатах резерват. За словами старожилів Ділового, ці місця були недоторканими і суворо охоронялися державою. Це чомусь не перешкоджало громадянам тримати у кілька разів більше худоби ніж зараз. Чому в той час вдавалося гармонійно поєднувати питання охорони природи і сільськогосподарського виробництва? Виходить, що при буржуазних урядах краще знали ціну унікальним куточкам природи і краще вміли поєднувати природоохоронні і сільськогосподарські інтереси. Як бути сьогодні?

Самі автори листа вказують на резерви, які чомусь місцевим населенням не використовуються. Мова йде про те, що значна частина природних сінокосів позбавлена догляду, заросла чагарниками і стала непридатною для заготівлі сіна й випасу худоби. Чому б не повернутись лицем до землі, не розчистити ці сінокоси? Більше того, з року в рік не один гектар наявних сінокосів на околицях села залишається невикошеним. Однак, коли на сходах громадян Ділового (до речі, на тих самих, де обговорювалося питання розширення Карпатського заповідника), колгосп запропонував діловчанам узяти пустуючі землі в оренду, жоден з присутніх не виявив такого бажання.

Аналіз показує, що і без розширення заповідника тенденція до зниження поголів'я худоби в Діловому спостерігається давно. Лише з часу прийняття Продовольчої програми (1982 р.) кількість великої рогатої худоби тут зменшилась на третину, а овець – майже наполовину.

Отже, як бачимо, розширення території Карпатського державного заповідника зачепить інтереси селян значно менше, ніж це описано в статті.

Створення заповідників завжди супроводжується вилученням із господарського обороту унікальних природних ділянок. І воно є показником рівня екологічної культури народу, його розуміння необхідності охорони природи для благополучного існування людини в біосфері. У таких розвинутих країнах світу, як Сполучені Штати Америки і Японія, природоохоронні території становлять 6-8 відсотків від усієї території, тоді як у нашій країні вони не перевищують один відсоток. Тут є над чим задуматись.

Сесія обласної Ради народних депутатів, яка нещодавно обговорила завдання по поліпшенню екологічної ситуації в області, різко засудила керівників Великобичківського лісокомбінату і с. Ділового, які замість копіткої роз'яснювальної роботи вдаються до дезінформації і підбурювання населення. Ми вважаємо, що в інтересах і людей, і природи необхідний компроміс.

Той варіант розширення заповідника, який закріплений рішенням облвиконкому, якраз і може служити на даному етапі таким розумним компромісом.

На завершення вважаємо за потрібне ще раз пояснити, чому ми відстоюємо розширення заповідника, Тому, що в районі щороку в середньому вирубується біля 500 тис. кбм. деревини, або значно більше, ніж передбачено затвердженою розрахунковою лісосікою. В землю вноситься майже 12 тисяч тонн міндобрив, тисячі кілограмів різних отрутохімікатів, у повітря викидається понад 3500 тонн шкідливих речовин. На полях і в лісах працюють сотні гусеничних тракторів, які буквально гублять усе живе на лісосіках, крутосхилах і потоках. Навіть неозброєним оком неспеціалісту видно, що наші гори в прямому розумінні з кожним роком все більше й більше лисіють, ріки міліють, появляється все більше й більше еродованих, непридатних до використання земель. Словом, у районі, здавалося б на перший погляд найменш порушеному, практично не залишилось такої ділянки, яка б не піддавалась згубному впливу людини. В цих умовах необхідно зберегти хоча б еталони унікальних куточків живої природи, останній притулок червонокнижних видів рослин і тварин.

«Зоря Рахівщини», 13 червня 1989 р.

ЗБЕРЕЖЕМО ЗЕМЛЮ – ЗБЕРЕЖЕМО ЖИТТЯ*

Земля – головне джерело існування людини, безцінне багатство народу. І тому турбота про її збереження, раціональне використання була і залишається головним завданням кожного громадянина.

Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю заставляють по-новому оцінити становище нашої годувальниці, шукати інші, більш оптимальні підходи до землекористування. На перший план висуваються проблеми господаря, охорони земель, підвищення продуктивності угідь. Стає очевидним, що ті методи господарювання, якими користувалися в горах останніми десятиріччями, не дали бажаних результатів, призвели до зубожіння і спустошення землі.

Рахівщина за площею серед районів області займає одне з перших місць. Проте сільськогосподарські угіддя займають тут лише 25,6 тис. гектарів, або 13,6 відсотка території району. На одного жителя припадає всього 0,01 гектара ріллі, або в 14 разів менше обласного і в 17 разів менше середньореспубліканського показників.

Безгосподарність і вседозволеність у ставленні до землі призвели до виведення значних площ із сільськогосподарського обороту. Лише попередні підрахунки показують, що в районі заросло чагарниками, перетворилося в пустирі до 3,9 тис. га. сінокосів, втрачено понад 800 гектарів ріллі. Щорічно по 20-25 гектарів угідь відводиться під будівництво об'єктів промислового, шляхового, житлового та соціально-культурного призначення. Значні площі зовсім не використовуються. Наприклад, у колгоспах імені Борканюка, «8 Березня», «Верховина» та інших сотні гектарів сінокосів залишаються з року в рік невикошеними. Проте, незважаючи на це, увага до питань раціонального використання й охорони земель за останній період значно послабилася.

Землекористувачі систематично не виконують протиерозійні заходи. Продовжують ігнорувати рекомендації науки, повсюди порушують правила агротехніки й сівозмін. Неправильна оранка схилів, інтенсивне використання гусеничної техніки, надмірне випасання худоби призвело до того, що еродовані й ерозійно-небезпечні площі досягли 98 відсотків сільськогосподарських угідь. Така ж питома вага ґрунтів з низьким і дуже низьким вмістом гумусу.

Непоправної шкоди ґрунтовому покриву завдає надмірне застосування мінеральних добрив та отрутохімікатів. Огульне використання їх в минулі роки призвело до закислення і до того кислих ґрунтів, погіршення якісного складу травостою, наднормативного накопичення нітратів у кормах, продуктах харчування і питній воді. Лише вибіркові перевірки в минулому і цьому роках виявили наднормативне забруднення овочів у колгоспах «Дружба», «30-річчя Жовтня», питної води у колгоспі «8 Березня», кормів – у господарствах «Карпати» й імені Борканюка.

* У співавторстві з В. Ковачем

Природоохоронні органи посилюють контроль за внесенням міндобрив. За останні два роки їх завезення у район скоротилося на 2,7 тис. тонн, або на 27 відсотків. Дещо поліпшено асортимент добрив, зменшено кількість азотних, особливо аміачної селітри. Словом, якщо би ця кількість мінеральних речовин рівномірно вносилась по всій площі сільськогосподарських угідь, то навантаження на гектар було б приблизно на рівні існуючих стандартів. Але на практиці бачимо протилежне. Мінеральні добрива з року в рік вносяться на одні і ті ж легкодоступні з незначними схилами угіддя, внаслідок чого рекомендовані нормативи добрив на одиницю площі перевищують в 3,5 а іноді – в 10 разів.

Не меншу небезпеку для отруєння землі представляють пестициди. Акумулюючись в орному шарі ґрунту, вони змінюють його фізичні і хімічні властивості. І хоча їх використання в минулому році у порівнянні з попередніми роками зменшилось із 8 тис. 195 кг до 5 тис. 180 кг, а навантаження на гектар – із 3,8 до 2 кг, хлорорганічне забруднення ґрунтів залишається високим і на перевірених ділянках в 2 – 12 разів перевищує гранично допустимі концентрації.

Багато шкоди землі приносить негідна практика випалювання сухої трави у весняно-осінній період. Крім того, що вигоряє коренева система травостою, корисні комахи та інші тварини, гинуть ґрунтові мікроорганізми та інша ґрунтова фауна, яка відіграє величезну роль у підвищенні його родючості.

В ситуації, що склалася, місцеві Ради народних депутатів, керівники господарств, агрономічні служби і служба захисту землі, всі, хто на ній живе, повинні з повною відповідальністю оцінити стан земельних ресурсів. І не на словах, а на ділі приступити до реалізації заходів охорони і відновлення запущених угідь. Ми глибоко переконані, що без докорінної зміни режиму використання земель, передачі її реальному господарю ситуація на краще не зміниться.

Недавно появився вистражданий і довгожданий Закон про землю. І здавалось би, нарешті органи, у віданні яких знаходиться земля, отримали юридичний документ, з допомогою якого можна вирішувати наболілі проблеми. Проте весна проходить, а ті, хто би мав найбільше вболівати за стан землі, роблять вигляд, що нічого не трапилося. Все йде по-старому. Ні Ради народних депутатів, ні сільськогосподарські органи, а тим паче колгоспи чомусь не спішать повертати людей до землі-годувальниці. Яким же було наше здивування, коли днями на засіданні комітету народного контролю, членом якого є один із авторів цих рядків, керівники колгоспу «8 Березня» на запитання: чому не віддають людям хоча б ті сінокоси, які залишилися минулого року невикошеними, заявили, що новоприйнятий Закон про землю... ще не діє.

Передача землі населенню в наших гірських умовах, поряд з іншими позитивними результатами, може привести до повної відмови

від застосування хімії. На важкодоступних гірських схилах власникові земельної ділянки стане не по кишені тратити тисячі карбованців для придбання добрив, а тим більше наймати вертоліт для їх внесення. Економічно вигіднішим стане утримання худоби, удобрення землі органікою, проведення кошарування. На гірських луках збагатиться ботанічний склад травостою, створяться сприятливі умови для бджіл, зайців, іншої фауни, яка останнім часом починає зникати. На прилавках появиться екологічно чиста тваринницька та рослинницька продукція, чим так славилися колись Карпати.

Для виходу із кризи в районі потрібна комплексна програма землекористування і землезахисту. В її розробці повинні взяти активну участь місцеві Ради та їх спеціалізовані служби, зокрема землевпорядна, а також землекористувачі – колгоспники, працівники лісокомбінатів, інших підприємств. Акцент треба зробити не на інтенсифікацію землекористування (це вже в нас було), а на максимальну охорону земельних угідь та підвищення їх якості. У цій справі потрібен широкий обмін думок громадян району, бо це стосується всіх разом і кожного зокрема.

«Зоря Рахівщини», 17 травня 1990 р.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Карпатську дугу, яка простягається по території декількох європейських країн, потрясають екологічні проблеми не менш, ніж, скажімо, Арал. Але проявляються вони у дещо інших формах. Катастрофічні вітровали, руйнівні паводки, значні ерозійні процеси, висихання лісів внаслідок кислотних дощів – лише окремі прояви всезростаючого антропогенного навантаження на гірські екосистеми, які визначають стан життєвого середовища для великої частини Європи. І тому не випадково, що екологічні проблеми із чисто наукових переходять в русло практичних дій парламентів і урядів. До їх вирішення підключаються політичні партії і громадські організації. Свідченням цього є цілий ряд міжнародних форумів, проведених у зв'язку з цим. У червні 1990 р. у Києві VIII конференція національних комітетів МАВ країн Східної Європи розглядає і затверджує програму наукових і порівняльних досліджень екосистем Карпатського регіону. У квітні цього року в Ужгороді міжнародна конференція активістів комітетів захисту миру країн Карпатського регіону теж із великою стурбованістю обговорює проблему захисту природи Карпат, приймає відповідне звернення до урядів і парламентів цих країн. У продовження цього, наукові симпозіуми в Карпатському державному заповіднику і Карпатському державному природному національному парку, конкретизують практичні питання вивчення й охорони природних екосистем.

Адже їх території мають особливу екологічну, наукову і народногосподарську цінність. Саме вони призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фонового моніторингу навколишнього середовища. У заповідниках і національних парках охороняються еталони малопорушеної природи, які служать природними лабораторіями для вивчення складних процесів, що проходять в екосистемах. Для об'єднання зусиль усіх заповідників і національних парків Карпатської гірської системи, з ініціативи директора Татранського національного парку ЧСФР Івана Волощука створено Карпатську асоціацію заповідників і національних парків. До цього добровільного об'єднання увійшло 16 природоохоронних науково-дослідних установ із України, Чехословаччини, Польщі, Угорщини та Румунії.

На першому засіданні керівників цих установ, яке днями відбулося у Татранському національному парку, прийнято статут асоціації, утворено її керівні органи. До першочергових завдань асоціації належить організація спільних наукових досліджень, обмін науковою інформацією і досвідом роботи по охороні заповідних територій, організація міжнародних конференцій і симпозіумів, видання спільних наукових праць, підготовка рекомендацій щодо охорони і раціонального природокористування. Окремо обговорено питання розробки єдиних програм і методик моніторингу для всіх заповідників і національних парків Карпатської гірської системи. Всі учасники зустрічі прийшли до згоди в тому, що за основу можна взяти досвід ведення моніторингу в Татранському національному парку ЧСФР. Рекомендовано для активізації співробітництва укласти конкретні двосторонні угоди, бо саме таким чином можна досягти найкращих результатів. Досвід двосторонніх зв'язків Карпатського державного заповідника із національним парком «Бюккі» (Угорщина) і Татранським національним парком (Чехо-Словаччина) красномовно це засвідчує. Наприклад, в цьому році науковці Татранського національного парку відновили в Мараморoському масиві Карпатського заповідника пробні ділянки в пралісах, які були закладені відомим чеським професором Златніком у 1933–1935 роках. Результати цих досліджень матимуть величезне значення для біологічної і лісознавчої науки, бо подібних експериментів в Європі ще ніхто не проводив.

Крім цього, до Карпатського державного заповідника із Високих Татр завезений бабак альпійський, буде завезена сарна альпійська – види із Міжнародної червоної книги. Вони колись були поширені в Українських Карпатах, але в результаті діяльності людини зникли. Докладніше про це районна газета вже писала.

У нашому заповіднику охороняються найбільші за площею у Європі букові праліси, які відрізняються значною біологічною стійкістю і високою продуктивністю деревостану. Тому наші сусіди проявляють величезний

інтерес до відновлення таких лісів, зокрема у Словаччині. У зв'язку з цим, словацьким колегам відправимо насіння елітного бука.

У рамках асоціації будуть об'єднуватись зусилля по екологічному вихованню населення. Тут існує єдина думка – без кардинального поліпшення цієї роботи досягти успіхів у справі охорони унікальної природи Карпат не вдасться.

Важливу роль в активізації співробітництва матиме і створення на кордоні України, Польщі і Словаччини міжнародного біосферного заповідника «Стужиця».

І ще одне питання. Президент екологічного союзу СРСР Н.Ф. Реймерс, який нещодавно побував у нашому заповіднику, пропонує активніше використовувати унікальну карпатську природу для розвитку міжнародного туризму, зокрема, наукового. Екологічний союз готовий залучити для розвитку необхідної матеріальної бази ділових людей як нашої країни, так і іноземних інвеститорів. Така пропозиція, очевидно, теж заслуговує на увагу, адже вона цілком відповідає концепції перетворення Карпат у здравницю, міжнародний край рекреації і туризму. Без сумніву, саме такий шлях використання природних ресурсів дозволить найбільш повно зберегти Карпати для нащадків.

«Зоря Рахівщини», 24 вересня 1991 р.

ВРЯТУЄМО КАРПАТИ – ВРЯТУЄМО СЕБЕ (за матеріалами виступу на Першому Світовому конгресі гуцулів у м. Івано-Франківськ, серпень 1993 р.)

Душа завмирає, коли, як і на Першому Світовому форумі гуцулів, мова заходить про відродження народної творчості і прадідівських традицій в рідному краї. Проте маємо пам'ятати й про те, що спеленали рідне слово і рідну вберю наші сиві предковічні Карпати, сплюндровані нині бездумним споживацтвом. Та ж, висловлюючись мовою науки, збереження і відновлення унікальних гірських екосистем має не тільки регіональне, але і міжнародне значення!

У цивілізованому світі вже давно зрозуміли, що перед людством нині височать дві глобальні проблеми, без вирішення яких говорити про можливість продовження життя на землі безпідставно. Йдеться про збереження миру, відвернення термоядерної катастрофи. В результаті відомих міжнародних подій, закінчення періоду протистояння двох політичних систем, здавалося б, можна говорити про деяке зменшення цієї страшної загрози.

Проте друга проблема – екологічна – на відміну від першої, в останні роки стала ще гострішою. За підрахунками багатьох вчених, людство може взагалі перестати існувати через 30-40 років, якщо не буде вжито рішучих

заходів по відверненню екологічної катастрофи. Попередити біду можна тільки спільними зусиллями народів усього світу. Треба бити тривогу, об'єднувати зусилля всіх, кому дороге життя...

На карті Європи зараз безліч «гарячих» екологічних точок. Лише на Україні десятки міст, в яких забруднення повітря і води перевищує всякі допустимі норми, значно ускладнила ситуацію Чорнобильська біда. І ось на цьому фоні Карпати дехто розглядає як куточок екологічного благополуччя. Справді, у нас повітря і вода забруднені ще не настільки, як у Кривому Розі чи Мюнхені, у нас поки що не гинуть масово ліси від кислотних дощів, приміром, як у Судетах. Але у гірських екосистемах Карпат чимало своїх проблем, зволікання із вирішенням яких матиме глобальні наслідки для багатьох країн Європи. Саме тому, нещодавно у Києві на міжнародній конференції ЮНЕСКО в рамках програми «Людина і біосфера» спеціально обговорено проблеми Карпат, прийнята відповідна програма, якою передбачено об'єднати зусилля країн Карпатського регіону по вивченню і збереженню цих унікальних екосистем.

Екологічні проблеми Карпат вимагають енергійних дій уже сьогодні. І, переконаний, визначальним при цьому має бути зміна режиму природокористування. Необхідно провести переорієнтацію економіки краю. Треба раз і назавжди покласти край тій концепції, згідно з якою Карпати розглядаються як лісосировинний придаток. Безжалісна лісоексплуатація лежить в основі багатьох наших бід. Українські Карпати і, зокрема, рідна мені Гуцульщина мають розвиватись, як рекреаційно-оздоровчий комплекс. У цьому плані всі пріоритети треба віддати екології. Хтось може заперечити, що це утопія, що це нереально. Так, трапляються, на жаль, і такі думки. Але досвід, скажімо, сусідньої Австрії чи Швейцарії переконливо засвідчує, що в Альпах, близьких за екологічними умовами до Карпат, зуміли і природу зберегти і забезпечити за рахунок розвитку туризму, рекреації високий рівень життя корінного населення.

Серед екологічних проблем на перший план виступають проблеми Карпатських лісів. За сотні років лісоексплуатації тут порушено екологічну рівновагу.

По-перше, лісистість Карпат зменшилась з 95% до 55%.

По-друге, різко змінилася вікова структура лісового покриву. Нині 40% його площі зайнято молодняком, а 33% – середньовіковими насадженнями. Спілі і перестійні деревостани займають трохи більше 14% площі лісів. Ситуацію ускладнює і те, що корінні мішані і складні деревостани із бука, ялини і смереки на переважній більшості площ замінені монокультурами смереки іноземного походження.

Як результат, у Карпатах порушено гідрологічний режим і водний баланс. Частими стали катастрофічні повені і вітровали, інвазії ентомошкідників і інших хвороб лісу. У Закарпатті постала проблема прісної води, обміліли ріки.

У горах на лісорозробках працюють сотні тракторів, які гублять все живе в потоках, викликають величезні ерозійні процеси. Таким чином, зноситься родючий шар ґрунту, почастішали селеві потоки, відбувається замулення річок, іригаційних систем тощо.

Безгосподарність і вседозволеність у ставленні до природи останні десятиріччя призвели також до виведення у горах значних площ земель із сільськогосподарського обороту. Лише на Рахівщині заросло чагарниками, перетворилось в пустирі біля чотирьох тисяч гектарів сінокосів, втрачено понад 800 гектарів ріллі, щорічно десятки гектарів угідь відводиться під будівництво різних об'єктів. Систематично не виконуються протиерозійні заходи, ігноруються рекомендації науки, повсюдно порушуються правила агротехніки і сівозмін. А неправильна оранка крутосхилів, інтенсивне використання гусеничної техніки, надмірне випасання худоби спричинюють те, що еродовані й ерозійно небезпечні землі досягають 98 відсотків сільськогосподарських угідь. Така ж питома вага ґрунтів з низьким і дуже низьким вмістом гумусу. Непоправимої шкоди ґрунтовому покриву завдає «щедре» застосування мінеральних добрив та отрутохімікатів. Огульне використання їх в минулому призвело до закислення без того кислих ґрунтів, погіршення ботанічного складу травостою, зменшення чисельності бджіл, лісової фауни, наднормативного накопичення нітратів у кормах, продуктах харчування, в питтєвій воді...

Таке «господарювання» людини є загрозою для багатьох видів рослин і тварин... Ось чому, обмірковуючи сьогодні широке коло питань відродження матеріальної і духовної культури Гуцульщини, ми повинні особливу увагу приділити збереженню і відновленню понівеченої природи рідного краю. Треба кожному усвідомити, що бережливе ставлення до природи, до землі-годувальниці є основою благополуччя нинішнього і прийдешніх поколінь. Гадаю, керівництво високогірних районів повинно внести на затвердження Кабінету Міністрів України скоординований проект урядових рішень щодо соціально-економічного розвитку високогір'я. В цьому документі мав би бути передбачений комплекс заходів, спрямованих на створення нормальних умов для життя і розвитку гуцульського населення. Йдеться, в першу чергу, про розвиток соціально-культурної сфери, про зміну режиму природокористування Гуцульщини – перлини України. Не можна далі терпіти, щоби, знаходячись у центрі Європи, маючи величезні і унікальні природні багатства, корінне населення жило, як у середньовіччі. Адже ні для кого не є секретом, що в попередні десятиріччя, як наслідок грабіжницького господарювання, споживацького ставлення до природних ресурсів, із Карпат вивезено десятки мільйонів кубометрів деревини, а людям залишено голі еродовані гірські схили, розбиті дороги, населені пункти без дитсадків, лікарень, зв'язку, елементарних комунальних зручностей.

Звертаюся також до української діаспори за кордоном із проханням привернути увагу іноземних інвесторів до Гуцульського краю. Впевнений, що вкладення коштів у розвиток бази туризму і рекреації, освоєння потужних мінеральних джерел, розвиток народних промислів повернеться для них прибутками, а для гуцулів – поліпшенням добробуту.

«Карпатський край», № 9-11, 1993 р.

ЧИ ВИЖИВЕ ДОЛИНА НАРЦИСІВ?

Протягом десятиріч наукова громадськість, любителі природи ведуть нелегку і нерівну боротьбу за збереження унікальної, світового значення пам'ятки природи – Долини нарцисів. Попри всі труднощі, помилки і невдачі нарешті знайдено оптимальний режим охорони і відновлення цієї природної екосистеми. В результаті, Долина нарцисів стала останнім пристанищем для збереження не тільки нарцису, але й десятків інших рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин. Достатньо сказати, що на мізерній території площею всього 256 гектарів охороняються 436 видів рослин і 97 тільки хребетних видів тварин, у тому числі 28 видів із Червоної книги. Тут розгорнуто багаторічні наукові дослідження, які мають величезне значення для екологічної науки і практики. І тому, закономірно, що нещодавно рішенням ЮНЕСКО Карпатський заповідник, і в тому числі Долину нарцисів, оголошено біосферним заповідником. Але, отримавши таке високе міжнародне визнання, над Долиною нарцисів, і уже вкотре, нависає нова загроза знищення.

Користуючись безвладдям і анархією, в Долині нарцисів почастішали навмисні підпали, самовільні рубки, факти браконьєрства. Мають місце внесення мінеральних добрив, самовільні захвати землі. Зокрема, група громадян Кірешів захопила на правому березі Хустеця під випас 33 гектари заповідних лук. Значний перевипас призвів до повної деградації цієї ділянки. Проте, неодноразові звернення адміністрації заповідника до Хустської міської Ради народних депутатів, інших органів державної влади залишаються без уваги. Серйозно ускладнює екологічну ситуацію рішення міської Ради про будівництво на межі із заповідником дачного містечка. Будівельні та інші роботи, які тут інтенсивно ведуться, значно збільшують антропогенний прес на оточуюче середовище, Особливе занепокоєння викликає інтенсивний рух через заповідний масив автотранспорту до дачних ділянок і спиртозаводу місцевого колгоспу. В результаті – у сотні разів збільшується забруднення заповідної екосистеми важкими металами та іншими шкідливими речовинами.

Ведеться активна робота по ліквідації Долини нарцисів, як заповідника взагалі. Наприклад, 21 лютого 1993 року на конференції блоку демократичних сил Хустщини прийнято ухвалу – «ще раз підняти клопотання перед Закарпатською обласною Радою народних депутатів про передачу площ Карпатського заповідника «Поле нарцисів» під постійний догляд та сінокосіння для жителів міста Хуста». На сторінках газети «Вісник Хустщини» розгорнулася дискусія під заголовками «Хто буде косити Долину нарцисів». Зокрема, В. Токар у публікації за 27 березня 1993 року, перекручуючи дійсний стан речей, пише: «з цього року встановлюється новий порядок сінокосіння в Долині нарцисів. Громадяни міста, яким необхідно для наявної худоби заготувати грубі корми, повинні звернутися до міськвиконкому». Ні більше, ні менше. У зв'язку з цими діями хочеться роз'яснити, що спроби вилучення земель у заповідника, перетворення його у звичайний сінокос є грубим порушенням Законів України.

Так, стаття 33 Земельного Кодексу забороняє вилучення земель у заповідників, а стаття 15 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» підкреслює, що ділянки землі та водного простору заповідників з усіма природними ресурсами повністю вилучаються із господарського використання. Проте, не дивлячись на це, знайшлися активісти, які провели навіть подвірний обхід громадян Хуста, з метою збору заяв на предмет сінокосіння у Долині нарцисів і виявили майже 500 бажаючих поживитися за рахунок заповідника. Не важко собі уявити у що перетвориться мініатюрне заповідне урочище після такого нашестя.

Треба зауважити, що на основі наукових рекомендацій, рішення науково-технічної Ради заповідника та статті 16 уже цитованого Закону «Про природно-заповідний фонд», для збереження і відтворення корінних природних комплексів у заповідниках допускається «виконання відновлювальних робіт на землях із порушеними корінними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів заповідника, внаслідок антропогенного впливу – відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо».

У випадку з Долиною нарцисів до таких першочергових заходів відноситься проведення розкорчовування верб, які, у результаті порушеного раніше гідрологічного режиму, інтенсивно тут розповсюджуються, і здійснення періодичного сінокосіння. Проведення цих заходів, згідно з чинним законодавством і рішенням Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, покладено на адміністрацію Карпатського біосферного заповідника. Заповідник протягом багатьох років проводить таку роботу, залучаючи для цього як своїх працівників, так і жителів навколишніх сіл. При цьому ми добре розуміємо, що тільки люди, які безпосередньо живуть навколо Долини нарцисів, можуть найбільше допомогти заповіднику у збереженні її багатств. Тому адміністрація

заповідника і надалі буде, але в обмеженій кількості і при умові дотримання встановленого режиму, залучати жителів, у першу чергу Кірешів, для проведення періодичного сінокосіння.

Що стосується інших бажаючих проводити сінокіс у Долині нарцисів, то ще раз підкреслюємо, що заповідник не є сінокісним угіддям і розраховувати на заготівлю в ньому грубих кормів всім жителям Хуста не треба.

Ми ще раз звертаємось до Хустської райдержадміністрації, районної і міської Рад народних депутатів надати адміністрації заповідника необхідну допомогу в припиненні незаконних посягань на загальнодержавне надбання. В першу чергу просимо припинити проїзд автомобільного транспорту через заповідний масив, відремонтувавши об'їзну дорогу до дачних будинків через Нанково, надати громадянам Кірешів місце для випасу худоби поза межами заповідника, перенести спиртозавод і склад міндобрив Боронявського акціонерного об'єднання фермерів, припинити внесення мінеральних добрив на прилеглих територіях. Тільки при таких умовах Долина нарцисів виживе.

«Вісник Хустщини», 12 червня 1993 р.

ДЕЩО ПРО САМОВІЛЬНІ РУБКИ, або ЧИ БУДЕ НАСЕЛЕННЯ з ДРОВАМИ?*

В умовах складної соціально-економічної ситуації для людей, що проживають у гірських населених пунктах району, забезпечення дровами є достатньо проблематичним. Внаслідок відсутності належної організації цієї справи, лісовій охороні дошкуляють самовільні рубки. Ця проблема не оминає і службу державної охорони Карпатського біосферного заповідника. Незважаючи на профілактичні заходи, які здійснює адміністрація, навіть тут спостерігається тенденція до збільшення кількості таких лісопорушень. Так, якщо в 1999 році на території КБЗ було виявлено самовільних рубок на 41 кбм. деревини, то в 2001 році їх уже було на 116 кбм. Є випадки коли самовільні рубки здійснюються не тільки для заготівлі дров, але й для крадіжок ділової деревини, в т.ч. – цінних порід.

Наприклад, 29-30 листопада 2000 року громадяни І.І. Данилюк, Є.Л. Водовозов та Й.М. Піцура в урочищі «Кузій» Кузій-Свидовецького лісництва самовільно зрубали 20 дерев ясеня та явора, загальною масою 35,74 м^3. Однак 12,6 м^3 деревини їм вдалось вивезти з місця крадіжки. В результаті цих дій природно-заповідному фонду завдано збитків на 18 тисяч 199 гривень. Рішенням райсуду лісопорушники засуджені і ця сума стягується з них на користь держави.

* У співаторстві з М. Рибаком

А в цілому в 2001 році на території КБЗ складено 26 протоколів про незаконні рубки, 18 з яких – на лісопорушників. У чотирьох випадках суму шкоди сплачено добровільно, а матеріали за 14 справами направлено у суди, які прийняли рішення про стягнення із лісопорушників 23 тис. 754 грн. Крім цього, екологічні інспекції наклали на порушників штрафи.

Самовільні рубки не тільки завдають непоправної шкоди природі, але й приносять чималі матеріальні та моральні втрати самим лісопорушникам. Причому, в кінцевому рахунку вартість краденої деревини обходиться набагато дорожче, ніж законно заготовленої. Для порівняння: ціна одного кубометра офіційно заготовлених у заповіднику дров на франколісосіці складає близько 6 гривень, а розміри відшкодування, що нараховуються за фактом самовільної рубки згідно з Постановою Кабміну №521 від 21 квітня 1998 року, становлять за один кубометр деревини діаметром до 10 см. – 15 гривень, від 30 до 34 см. – 515, а при діаметрі стовбура понад 40 см. – уже 1103 гривні. З 1 вересня 2001 року набрав чинності новий кримінальний кодекс України, ст. 246 якого гласить: «Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що завдало істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших, особливо лісах, які охороняються, – карається штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією незаконно добутого».

Таким чином, із діючого природоохоронного законодавства випливає, що для порушників передбачено застосування суворих заходів покарання за незаконне використання лісових ресурсів в лісах і, особливо, в природно-заповідному фонді. Але це лише один бік справи. Є ще й інший, не менш неприємний. І пов'язаний він із небезпекою для здоров'я і життя лісопорушників. Відомо, що лісозаготівлі – один з найбільш небезпечних видів діяльності, тому тут часто трапляються нещасні випадки. Не так давно у КБЗ, під час самовільних рубок та робіт, пов'язаних із крадіжкою деревини, загинуло двоє людей. І, на жаль, це не поодинокі випадки. Тому перед тим, як іти на самовільні рубки, варто подумати про наслідки. Переконані, що, після виходу в світ цієї публікації, бажання скоювати лісопорушення у багатьох громадян зменшиться.

З іншого боку всім, хто має відношення до управління лісами, а це, в першу чергу, адміністрація біосферного заповідника, керівники лісогосподарських підприємств, структури, що заготовляють ліс, органи місцевого самоврядування повинні більше уваги приділяти дозвільній організації заготівлі та реалізації дров населенню. Паливні дрова у наших умовах, при значному залісненні території, мають стати доступним товаром у будь-якому селі. Ми маємо подолати парадокс, коли при величезному безробітті та попиті на дрова, лісогосподарські підприємства із року в рік не виконують завдання із проведення рубок, пов'язаних з веденням лісового

господарства. В такий спосіб штучно створюється проблема паливних дров. Тут доречно навести такий приклад. У лісах, що прилягають до Костилівки, працівники заповідника, без нанесення великої шкоди природі, щорічно заготовляють та реалізовують громадянам майже 1000 кбм. паливних дров, із яких більше половини торік відпущено безкоштовно інвалідам та малозабезпеченим сім'ям. А це, до речі, майже в три рази більше ніж до передачі цих лісів заповіднику. В той же час, сусідні Костилівське та Діловецьке лісництва не проявляють особливого ентузіазму в забезпеченні населення дровами. Виникає запитання чому і кому це ви гідно? Адже не секрет, що люди вимушені вишуковувати ці дрова, але уже за всяку ціну? Зрозуміло, що паливні дрова – не тільки велика соціальна проблема, але й дуже вигідний бізнес. Давайте зробимо його легальним. Це буде корисно для природи, населення та місцевого бюджету. І, нарешті, додамо, що для забезпечення понад 27 тисяч дворогосподарств Рахівщини, за неточними підрахунками, необхідно понад 200 тисяч кубометрів дров на рік. В той же час, за даними райвідділу статистики, в 2000 році заготовлено лише 72,7 тис. кбм. дров, а за 9 місяців 2001 року їх реалізовано трохи більше 30 тис. кбм., що на 11 тисяч кубометрів менше, ніж за цей же період попереднього року. А звідки беруться при такій статистиці решта дров у населення, можна лише здогадуватись. Ось тут велике поле діяльності не лише для лісової охорони та правоохоронних органів, але і для державних структур, причетних до соціально-економічного розвитку нашого краю.

«Зоря Рахівщини», 26 січня 2002 р.

ЧИ ПОВЕРНЕТЬСЯ РАХОВУ СЛАВА «ГУЦУЛЬСЬКОГО ПАРИЖА»?

Нещодавно в Рахові відбулась неординарна подія – пройшло відзначення 100-річчя від дня народження знаменитого нашого земляка, невтомного борця за волю і незалежність гуцульського краю Степана Клочурака. Одночасно відбулась презентація книжки відомого словацького вченого і письменника Миколи Мушинки про його життя і діяльність. Знайомлячись із цим чудовим документальним твором, не можна не помітити статтю Степана Клочурака, опубліковану ним у 1938 році і вміщену в другій частині книжки під дуже цікавою назвою «Рахів – гуцульський Париж». Тим, кому не байдуже майбутнє Рахова і Рахівщини, хочемо навести кілька цитат із згаданої статті та висловити деякі міркування з приводу цього. Так от, у статті С. Клочурака, написаній майже 60 років тому, читаємо: «З часів перевороту (мається на увазі 1919 рік – рік розвалу Австро-угорської імперії і переходу Закарпаття до складу Чехословаччини – Ф.Г.) Рахів, це маленьке гірське містечко, цілком змінило своє обличчя. Раніше

вулиці були вузенькі, брудні, без жодного освітлення. Рахів неначе спав. А сьогодні, як тільки вступите на головну його вулицю, почуваєтесь неначе в якомусь швейцарському містечку. Не даремно туристи прозвали його гуцульським Парижем. Рахів водночас є прикладом для наших громадських управ, що можна виконати за короткий час, як є добра воля, хотіння до праці, являється прикладом взірцевої громадської господарки... Рахів чистіший і гігієнічніший з Берегово чи Севлюш... Хто не був в літній або зимовий сезон у Рахові, той, мабуть, ані уявити собі не може, яке це рухливе гірське містечко. В Чехословаччині можна б його порівняти до Старої Ломниці або Попраду. Приходять сюди люди майже з цілої Європи. На хідниках Рахова зустрічаєшся з сухорлявими англійськими довганами, з низькими чорнявими говірливими французами, з самовпевненими, трохи гордими та менш говірливими чехами, сумного характеру поляками, веселими українцями із того та цього боку Карпат. Крім цього, майже на кожному кроці можете зустрітися з твердими сивими германцями, які особливо в зимовий сезон заповнюють вулиці Рахова. І треба признатися, що всі ці чужоземці надзвичайно задоволені Раховом, населенням, чистотою, реставраціями, і хто з них раз був у Рахові, завжди змагається знову повернутися до нього».

Гадаю, що для рахівчан є дуже приємною така характеристика рідного міста. А згадаймо ту добру славу, яку мали в багатьох європейських країнах гуцульська бринза, сири і масло, виготовлені рахівчанами на високогірних полонинах в дорадянські часи. А зовсім ще свіжі у пам'яті сучасників відомі далеко за межами області театралізовані свята проводів тваринників на полонини, на яких можна було побачити чудові гуцульські убранства, витвори працьовитих рук горян, їх унікальну художню самодіяльність. А хіба можна забути чудові враження гостей від знаменитих туристичних маршрутів, високогірних приютів, гірськолижних баз? Але це вже історія. За минулі десятиріччя Рахів і Рахівщина суттєво змінили своє обличчя. З'явилося чимало різних підприємств, новобудов, змінились оточуючі ландшафти. Як і раніше, сюди часто приїжджають гості, в тому числі й іноземці, але вже не для того, щоб тут відпочити, залишити чи вкласти свою валюту, а головним чином для того, щоб вивезти за безцінь сировину, переважно карпатську деревину, дешеву робочу силу. Затримуються вони, як правило, не надовго. Бо Рахів нині не можна вважати «чистішим і гігієнічнішим» за інші міста Закарпаття, а навпаки, що не день перетворюється в якесь сміттєзвалище. Гірко дивитися, як береги Тиси, гірських потоків перетворилися у сміттєпроводи, в якому антисанітарному стані, без тепла і води готелі і турбази. Таргани і клопи тут повноправні господарі. Вулиці та тротуари, як і до історичного перевороту 1919 року, брудні і без освітлення. А в якому стані залізничний і автовокзали, міські ринки, магазини і кафе, під'їзди і підвали комунальних багатоквартирок, в райцентрі й інших, колись популярних для туристів, населених пунктах? Мабуть, той іноземець, який хоч раз побував у Рахові, а тим

більше переночував на турбазі, більше «не змагається знову повернути до нього». А жаль! Бо саме іноземці та їх капітал могли би допомогти вийти з економічної кризи. Тут якраз доречно підкреслити, що Рахів і Рахівщина один з найбільш екологічно унікальних і рекреаційно цінних гірських районів України. Вигідне географічне розташування, потужний рекреаційний потенціал, достатньо високий рівень збереженості природних екосистем, наявність великих запасів мінеральних вод, лікарських рослин та цілющого гірського повітря, висока придатність ландшафтів для розвитку гірськолижного спорту та екотуризму могли би сприяти розвитку нашого краю. Добра історична слава Рахова могла б також прислужитись цьому. Наші численні зарубіжні гості весь час наголошують на цьому, беруть для прикладу аналогічні за рельєфом, природно-кліматичними умовами Альпи і Татри, де щороку відпочивають мільйони іноземних туристів. Річний прибуток від індустрії туризму і рекреації, скажімо, в альпійській республіці Австрії становить близько тисячі американських доларів на одного жителя. Для цього в Альпах зроблено все необхідне – дороги, зв'язок, комфортні умови для проживання гостей. На крутосхилах Альп діє безліч притулків, різноманітних підйомників, точок громадського харчування, відпочинку, прокату та інших об'єктів обслуговування. Причому сервіс розрахований на відвідувачів різного достатку – від малозабезпечених до людей із великими можливостями. Тут розвинутий приватний сектор, особливо для сімейного відпочинку. Навіть узимку використовуються приміщення для тваринників на полонинах, які теж належним чином обладнані...

Читаючи ці рядки, багато хто подумає: «Хіба тепер, у період кризи, розрухи, до того?!» Так, у нас великі проблеми в економіці, ми серйозно понівечили природу. Багаторічне варварське вирубування лісів у наших горах не принесло процвітання гуцулам і краю. Навпаки, взамін за вивезені десятки мільйонів кубометрів деревини нам залишились спотворені гірські схили, розбиті дороги, катастрофічні повені, які з кожним роком частішають. Промислові підприємства, які були зорієнтовані на Привозну сировину, теж опинилися у скрутному становищі. І дійсно, вивести край із колапсового стану не просто. Тут потрібні радикальні заходи на загальнодержавному рівні. Але дуже важливою передумовою виходу України з економічної кризи є пошук оптимальної стратегії розвитку окремих її регіонів, яка повинна враховувати їх історичну, природну та господарську специфіку. Екологічно унікальні і рекреаційно цінні умови Рахівщини повинні би бути покладені в основу перспективного розвитку нашого краю. Думаю, що недавно прийняте виконкомом Рахівської районної ради рішення «Про концепцію Рахівської екологічно-економічної зони», при його глибокому і різносторонньому опрацюванні, підтримці господарських керівників та всього населення, послужили б добрим початком для виходу із критичної ситуації.

Створення екологічно-економічної зони могло б сприяти залученню іноземних інвестицій для розвитку інфраструктури туризму і

рекреації, запровадженню екологічно безпечних технологій, технічного переоснащення діючих виробництв тощо.

Але, на жаль, ще не встигло висохнути чорнило на цьому документі, як дехто ставить його під сумнів, лякає людей, що в такій «зоні» не можна буде ані дихнути, що це робиться для збагачення керівної верхівки, для розпродажу тих природних ресурсів, які ще залишилися... Нагадують вони недавню історію з розширенням території Карпатського біосферного заповідника, підпорядкування його безпосередньо Мінприроді України. Скільки було навколо цього різноманітних розмов та залякувань! А недалекоглядні доморощені політики навіть протягли через обласну Раду народних депутатів протиправне рішення з цього приводу. Але здоровий глузд переміг. І в горян худоба не залишилась без випасів, як дехто галасував напередодні. Навпаки в цей важкий час були вишукані кошти для матеріальної підтримки місцевого населення. Для цього лише торік через заповідник виділено близько двох мільярдів карбованців. За ці кошти Лугівська, Діловецька, Костилівська сільські та Рахівська міська Ради провели необхідні роботи по ремонту полонинських доріг, тваринницьких приміщень тощо.

З переходом Карпатського біосферного заповідника у відання Мінприроди України він отримав належне фінансування, почав розвиватися за міжнародними стандартами, веде значні обсяги капітального будівництва, отримав гарант Світового банку реконструкції і розвитку у розмірі 500 тисяч американських доларів, розпочав видавати Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати» і т.д.

Наш невеличкий приклад засвідчує, наскільки важливо вибрати перспективний шлях розвитку, прийняти правильне і своєчасне рішення. Отже, впевнений, що для повернення Рахову слави «гуцульського Парижа», перетворення Рахівщини в українську Швейцарію є тільки один шлях – шлях збереження унікальних природних екосистем, залучення іноземних інвестицій для відновлення роботи на екологічних принципах існуючих підприємств, розвитку інфраструктури, в першу чергу доріг, зв'язку, об'єктів туризму та рекреації. Виключно важливим є, як підкреслював Степан Клочурак, «добра воля і хотіння до праці» керівників і всього населення. Адже є речі, для яких не потрібні великі фінансові і матеріальні затрати. Хіба багато потрібно, наприклад щоб елементарно підмести смітники в центрі Рахова чи відремонтувати тротуари, відвести з них воду, аби нарешті наші громадяни та гості не хлюпали по коліна в калюжах? Гадаю, що не багато. Треба перебороти песимізм і апатію. Ніхто за нас з вами цих речей не зробить. Розруха в державі починається з розрухи в нашій свідомості. Бо хіба розруха, за влучним висловом М. Булгакова, є причиною того, щоб громадяни, вибачте на слові, «мочились попри унітази»? А те, що ми маємо у Рахові, і не тільки, дуже нагадує сцени знаменитого «Собачого серця», які нам, європейцям, аж ніяк не пасують.

«Новини Закарпаття», 20 травня 1995 р.

УКРАЇНСЬКІ ЕКОЛОГИ В АМЕРИЦІ

Для мене, як і для багатьох моїх співвітчизників, Сполучені Штати Америки добре відомі із шкільних підручників, газетних публікацій, радіо – і телепередач. Ми знаємо, що США, ця далека екзотична заморська країна, збудована емігрантами різних континентів за короткий історичний проміжок часу (трохи більше двохсот років), досягла чималих успіхів у розбудові демократичного суспільства, у створенні рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від раси і національності. Відаємо і те, що США є твердинею свободи, зразком високої дисципліни і організованості, прикладом ефективного господарювання тощо. Але десятиріччя «холодної війни», панування комуністичної ідеології сформували в нашій свідомості і уявлення про те, що США – це бастіон агресивного імперіалізму та загниваючого капіталізму, що там процвітає безробіття і злочинність, іде варварське пограбування природних ресурсів, забруднення оточуючого середовища. Саме з такими суперечливими думками група українських екологів, у складі якої були керівні працівники міністерств економіки, фінансів, охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України та ряд директорів заповідників і національних парків (серед них – і автор цих рядків), нещодавно на запрошення агенства США по міжнародному розвитку відправлялись у цю країну для вивчення менеджменту природокористування та збереження біологічного різноманіття. Слід зазначити, що з ініціативи і на кошти цієї авторитетної урядової організації США вже не перша група спеціалістів України пройшла подібну підготовку. В такий спосіб у Сполучених Штатах Америки навчались і депутати Верховної Ради України, керівники міністерств та відомств, обласних Рад народних депутатів, підприємств, комерційних структур тощо. Але така група спеціалістів, що займаються проблемами охорони природи та використання природних ресурсів, завдяки старанням радника місії агенства США з міжнародного розвитку в Україні, Білорусії і Молдові з питань охорони навколишнього природного середовища і природних ресурсів Наталії Гордієнко та Головного управління національних природних парків і заповідної справи Мінекобезпеки України, відправлялась у США вперше.

Із Бориспільського аеропорту на літаку, до речі, американського виробництва наша група вилетіла до Франкфурта-на-Майні. Три години польоту і під крилом літака – ландшафти Німеччини, які відрізняються порівняно високою лісистістю і винятковою акуратністю земельних угідь та населених пунктів. З висоти пташиного польоту територія Німеччини, на відміну від українських, нагадує шахову дошку, квадрати якої чітко розбудовані та засаджені різними сільськогосподарськими культурами, причому до середини кожного поля проведені асфальтовані автодороги... Аеропорт Франкфурта-на-Майні вразив своїми масштабами,

надзвичайною чистотою і добротним оздобленням. Термінали, зали чекання, сантехнічні вузли покриті мармуром і килимами. Всюди кондиціонери і квіти, численні точки торгівлі і громадського харчування, гаряча вода, серветки, гігієнічний папір, – словом, тут є все необхідне і зручне для пасажирів...

Через декілька годин ми стали пасажирами американської авіакомпанії «Делта». Комфортабельний лайнер «Боїнг-707» містить 9 рядів крісел, має кілька салонів, кіноекрани, телевізійні монітори, а ввічливі стюардеси надають цілий комплекс різноманітних послуг. Вам пропонують газети і журнали, фруктові соки, води, пиво, вина, коньяки, віскі, комплексні обіди. І вартість всього цього входить у вартість квитка. Крім того, можна придбати і різноманітні сувеніри та інші товари. На екранах моніторів оперативно подається різноманітна інформація про режим польоту і, що дуже цікаво, демонструється географічна карта, на якій схематично показано маршрут польоту. Так, що пасажири весь час бачать на траєкторії польоту точку розміщення свого літака...

Одинадцять годин безпосадкового перельоту через Атлантичний океан і наш «Боїнг», як мовиться, м'яко сів в аеропорту Атланти. Отже, ми на американській землі. І першими, хто нас зустрів, – це службовці аеропорту. Довідавшись, що ми з України і що більшість з нас, на превеликий жаль, читає і перекладає з англійської лише зі словником, вони дуже дружелюбно і ввічливо допомогли оформити необхідні документи. Нас вразило те, що митні декларації, які у нас необхідно переписувати іноді по кілька разів, американський службовець просто виправив червоним олівцем і з посмішкою на обличчі сказав: «О'кей, щасливої дороги...» І ніхто не витрушував наші сумки, не вивертав кишені, як часто трапляється при перетині кордону з нашими близькими сусідами, і, що дуже характерно, при поверненні в рідну Україну. Тут, як і в німецькому аеропорту, – ідеальний порядок, чистота і комплекс різноманітних послуг. Хоча щохвилини приземляються і піднімаються в повітря по кілька літаків, в аеропорту не видно метушні і хаосу. В залах чекання, терміналах, місцях посадки спокійно і організовано переміщаються люди практично з усіх кінців світу, і майже не виникає ніяких непорозумінь. Але для нашої групи подорож по США – тільки починається...

Ще п'ять годин польоту і ми врешті прилетіли до Сан-Франциско, яке лежить на березі Тихого океану в Каліфорнії. Зустрів пришельців представник української діаспори, наш майбутній гість і перекладач – професор університету штату Мейн Богдан Слабий, який разом з Надією Деркач, американкою українського походження, зробили дуже багато для успішного виконання наміченої програми навчання екологів. А вона, враховуючи короткотерміновість (всього один місяць), була надзвичайно насиченою і передбачала вивчення політико-правової та економічної системи США, структури управління різними галузями народного

господарства, знайомство з роботою конгресменів США і окремих штатів, департаментів, які відають питаннями лісового господарства, національних парків, дикої природи та охорони навколишнього середовища. Посилена увага приділялась вивченню теоретичних питань збереження біологічного різноманіття та використання природних ресурсів, фінансового і матеріально-технічного забезпечення цих галузей народного господарства США. Для цього в університеті штату Мейн та в коледжі «Атлантик» висококваліфікованими спеціалістами прочитано серію відповідних лекцій. Програма навчання передбачала вивчення досвіду роботи природоохоронних установ на місцях, знайомство з природою США, вивчення культури і побуту американців. Для цього були заплановані відвідування музею національної історії США та інших культурних центрів у Вашингтоні, всесвітньо відомої кіностудії «Голлівуд» у Лос-Анджелесі, перебування в американських сім'ях, зустріч з учасниками другої світової війни в день 50-річчя її закінчення тощо.

У процесі навчання в різних департаментах, наукових, лісогосподарських і природоохоронних установах відбулись надзвичайно цікаві і плідні дискусії, обмін думками з різних аспектів політичного і економічного життя, організації охорони і використання природних ресурсів, збереження біологічного різноманіття планети Земля.

Особливість програми навчання полягала і в тому, що її організатори з Товариства експорту освіти трейнінгу штату Мейн (виконавчий директор Керол Петтіджонс), які, до речі, вибороли право обслуговувати групу українських екологів у результаті серйозного конкурсу, передбачили вивчення проблем менеджменту на різних рівнях влади і в різних регіонах США.

Цікаво і те, що навчання розпочалось у штаті Каліфорнія, у знаменитому Сан-Франциско. Це місто вибрано не випадково, адже якраз тут у 30-і роки, в період великої депресії, зароджувався екологічний рух США.

У Сан-Франциско розміщена штаб-квартира відомого на весь світ екологічного «Сієра-клубу», з ініціативи і під тиском якого прийнято чимало екологічних законів США, організовано багато національних парків тощо. Якраз тут нам продемонстрували, як на колишній військовій базі на значній території організовано чудовий національний парк «Президіо». Ця гуманна акція конгресу США ілюструє усьому світу, як військово-політичні пріоритети поступаються тут екологічним. І цей приклад може бути повчальним для України, яка оголошена зоною екологічної біди і веде активну демілітаризацію своєї території.

У Сан-Франциско ми побачили, як в умовах великого міста ведеться значна робота по збереженню оточуючого середовища, відновленню понівеченої природи, створенню умов для реінтродукції зникаючих видів рослин і тварин. Багатьох із нас схвилювала фанатична

відданість працівників національного парку Антиохійської Дюни справі відновлення місць населень ендемічних видів птахів, комах та рослин. Ми побачили на практиці, як активні методи охорони природи приносять добрі практичні результати.

Проїжджаючи через Каліфорнійську долину, ми також познайомились із веденням фермерських господарств. Достатньо лише одного погляду, щоб переконатись, яка у фермерів висока культура і механізація землеробства. Тут кожен клаптик землі доглянутий, огороджений і використовується за призначенням. Величезні ферми, які змінюють вздовж автомагістралей одна одну, нагадували нам наші колгоспні поля. Але тут не видно пустирів, бур'янів, різноманітних смітників, обшарпаних господарських споруд. Скрізь відчувається рука дбайливого господаря. А це дає можливість без відчутного екологічного збитку мільйонам американських фермерів виробляти щороку близько 400 млн тонн зерна, 70 млн тонн молока, 100 млн тонн м'яса і т.д. А це означає, що в цій країні проблемою є збут сільськогосподарської продукції. Для нас дивним виявився і той факт, що ніде на своєму шляху не стріли індивідуальних городців і підсобних господарств та дачних ділянок на наш зразок. І, розмірковуючи в зв'язку з цим про наші реалії, про хід земельної реформи, здається мені, що у сільському господарстві в Україні зроблено великий крок назад. Ми повертаємо людям землю, виявляємо для неї реального господаря і це ніби добре. Але таким чином ми повернули мільйони співвітчизників до непродуктивної важкої ручної праці. Покускувавши колгоспні поля, ми, по суті, ліквідували механізований обробіток сільськогосподарських культур, унеможливили застосування досягнень науки та передового досвіду. І зараз кожному новоявленому дрібному власнику землі, особливо міського походження, доводиться самотужки, і дуже часто безуспішно, долати премудрості нелегкої селянської праці. Протече, очевидно, ще чимало води, коли уже на нових принципах нинішні власники землі зможуть об'єднуватись за зразком США у кооперативні фермерські господарства із сучасними технологіями. Але це тема окремої розмови, яка, до речі, наприкінці нашого навчання жваво обговорювалась на зустрічі в Українському посольстві.

Вивчення системи збереження біологічного різноманіття, управління національними парками і державними лісами розпочалося з відвідин знаменитого, одного з найдавніших національних парків США, – парку Йосеміте, який розміщений у горах Сієра-Невада. Треба знову ж таки зауважити, що в Сполучених Штатах Америки охорона дикої природи здійснюється на різних рівнях влади. Система природоохоронних територій поділяється на об'єкти федерального і місцевого значення. На федеральному рівні збереженням біологічного різноманіття займаються Департаменти внутрішніх справ і сільського господарства та Агенство з

охорони навколишнього середовища. Природоохоронне законодавство сформоване таким чином, що жоден з названих органів не дублює і не контролює один одного. Існує чітке розмежування функцій і строге вертикальне підпорядкування. Наприклад, служба лісів Департаменту сільського господарства підзвітна тільки керівнику Департаменту, який у свою чергу підпорядкований тільки президенту США. Будь-які органи місцевого самоврядування чи які-небудь інші органи, не мають права втручатись у справи управління державними лісами, національними парками чи іншими об'єктами федерального значення.

З метою недопущення втручання урядів штатів в управління процесом природокористування федеральної служби лісів, національних парків, риби і дикої природи, земельних ресурсів тощо мають 9 незалежних від місцевих органів влади регіональних управлінь.

Землями федеральної власності управляють чотири федеральні відомства. У віданні Служби лісів (Департамент сільського господарства) знаходиться 156 національних лісів площею 472 млн гектарів, у віданні Служби національних парків (Департамент внутрішніх справ) – 367 природоохоронних об'єктів (у т.ч. 51 національний парк федерального значення) площею 200 млн гектарів. Крім цього, величезні території належать до служби земельних ресурсів тощо. На рівні кожного штату існують департаменти консервації, в складі яких є бюро парків і рекреації, бюро лісів і т.д., які управляють об'єктами місцевого значення. Цікавим для наших екологів виявився підхід до тлумачення поняття заповідного режиму в національних парках і рефугіумах дикої природи. Ці проблеми регулюються безпосередньо Конституцією. Згідно з нею основна роль національних парків, пам'ятників і резервацій природи полягає в збереженні краєвидів, природних та історичних об'єктів і дикої природи, яка до них належить, з тим, щоб забезпечити людям можливість насолоджуватися ними в такий спосіб, щоб вони залишилися непошкодженими. А це означає, що всі громадяни США можуть відвідувати, за відповідну плату, природоохоронні території, але разом з тим зобов'язані «залишити їх неушкодженими для наступних поколінь».

Достатньо розумним є і підхід щодо допустимого господарського втручання в природу національних парків і резервацій. Читаючи постанову Конгресу США «Про заснування Національної Служби Парків» від 25 серпня 1916 року, ми бачимо, що керівництво національними парками і резерваціями «...має право згідно до умов і строків, визначених ним, продати або позбутися дерев у тих випадках, коли за його рішенням вирубка цих дерев необхідна для контролю за шкідниками або хворобами, або для збереження краєвидів природних та історичних об'єктів у будь-якому з цих парків, пам'яток чи резервацій». На природоохоронних територіях допускається винищення тих тварин і рослин, які можуть бути шкідливими для користування цими територіями. Крім того, може надаватись право

«відстрілювати поголів'я тварин у межах будь-якого національного парку, пам'ятки чи резервацій... Якщо таке використання не завдає шкоди головній меті, задля якої ці парки, пам'ятки та резервації було створено» (Конституція США, стаття 16, секція 3).

Спілкування з багатьма американцями засвідчило, що всі вони – справжні патріоти своєї країни. І це проявляється в усьому: від великої поваги до державного прапора, Конституції і законів – до бережливого ставлення до природи, рослин і тварин. Національні парки, пам'ятки і рефугіуми дикої природи для кожного американця – свята справа. І це не випадково, адже система навчання і виховання молоді, починаючи з сім'ї, дитячого садка, методично і наполегливо формує любов до всього живого. Нас здивувала величезна кількість людей і особливо дітей та молоді, що відвідує природничі музеї у Вашингтоні, інформаційні центри у найвіддаленіших національних парках США. Для кожного американця великою честю є відвідати національний парк, полюбуватись потаєминами дикої природи, зробити фото на пам'ять, побути наодинці з тишею. За це вони платять будь-які гроші. Але й американський уряд, компанії і приватні особи не жаліють коштів для того, щоб зберегти природу в недоторканому стані. Всі природоохоронні об'єкти мають належне фінансування і матеріально-технічне забезпечення, оснащені найсучаснішою технікою для організації охорони, моніторингу та наукових досліджень. У США створена ціла інспекція рекреації і відпочинку на базі природоохоронних територій. Тут є все – прекрасні дороги, місця відпочинку, точки торгівлі і громадського харчування, зручні і розраховані на відвідувачів різного достатку готелі і кемпінги.

Про об'єкти дикої природи видається величезна кількість різноманітної друкованої продукції – яскраво оформлених книг, буклетів, листівок, слайдів, відеофільмів тощо. Майже кожен національний парк видає свої газети і журнали. Цілі галузі легкої промисловості спеціалізуються на випуску товарів народного споживання з символікою природоохоронних об'єктів. Різноманітні сувеніри з дерева, каменю, скла, текстильні вироби і багато іншого краму з зображенням символів парків та резервацій, диких тварин та рослин, унікальних пейзажів ви зможете придбати в спеціалізованих магазинах як у столиці, так і в провінції. І все це закликає оберігати природу, формує загальнонародну любов і повагу до природоохоронних територій, як до національного надбання США. Чимало людей свої трудові заощадження дарують паркам, екологічним організаціям, викуповують у приватних компаній землі для передачі заповідникам і національним паркам. Показовий у цьому плані приклад першого губернатора штату Мейн Бакстера, який весь свій капітал ще у 1931 р. витратив на викуп 131 тисячі акрів лісу для організації державного парку, який нині носить його ім'я. Крім того, він уклав свої кошти у трастову компанію, за рахунок якої і нині утримується цей чудовий куточок природи.

У штаті Мейн ми зустрілись з 75-річним інженером-енергетиком, він в околицях міста Ороно також викупив 500 гектарів лісу, на цій базі створено рефугіум дикої природи місцевого університету. Цей ентузіаст за свої кошти і своїми руками також спорудив штучну водойму для водоплавних птахів, збудував екологічні стежки, будинок для студентів-практикантів і т.д. До кінця свого життя він мріє лише про одне – викупити ще більше землі і передати її під рефугіум. І таких любителів природи у США дуже багато.

У природоохоронній політиці США пріоритетом номер один є формування екологічної культури і свідомості населення. Цьому підпорядковано все: від системи освіти в школах, коледжах та університетах – до урядових структур і засобів масової інформації. У такому контексті першочерговими завданнями природоохоронних територій та державних установ різних рівнів є едукація – тобто екологічна освіта і виховання.

Конвенцію про збереження біологічного різноманіття глави держав світу підписали в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, а конгрес США ще в 1984 році схвалив аналогічний проект та подбав про необхідне для цього фінансування. Отже, турботами про збереження природи тут пройняті всі: від школяра – до президента і конгресмена. А це дало можливість створити такі нормативно правові та екологічні механізми, при яких США по праву може бути прикладом для багатьох країн у справі охорони та раціонального використання природних ресурсів, збереження біологічного різноманіття.

Знайомство з роботою служби національних лісів «Секвоя» і «Сієра» (кожен із яких має у своєму віданні по 500–600 тис. гектарів лісу), управліннями лісів штату Мейн та федеральною службою лісів у Вашингтоні дало можливість вивчити, як на практиці здійснюється використання лісових ресурсів, які принципи покладені в основу охорони біорізноманіття лісових екосистем.

Українських екологів здивував перш за все високий професійний рівень рядових спеціалістів, що працюють в лісових управліннях. Всі, з ким нам доводилось зустрічатись, чудово знають законодавство (і не тільки лісове), прекрасно володіють біологією і екологією лісу. Дуже повчально і те, що серед керівників і спеціалістів лісових управлінь велика питома вага належить біологам, екологам, соціологам та економістам.

Основним принципом, який лежить в основі використання лісових ресурсів, і про це нам наголошували на всіх рівнях управління лісами, є не заготівля деревини, а збереження саморегуляції, самовідновлення лісових екосистем. Наукове положення про те, що використання одного виду не може йти на шкоду іншому, лежить в основі ведення лісового господарства.

Головним завданням служби лісів є формування політики лісокористування, контроль за дотриманням законодавства та розробка необхідних бізнес-планів для збереження лісових екосистем. Будь-якою лісозаготівлею, а тим паче деревообробною, служби лісів не займаються.

Цікавим є те, що на усіх рівнях в структурі управління лісами першими і основними відділами є відділи наукових досліджень. Тому по змісту роботи управління державних лісів у центрі і на місцях більше нагадують наукові центри, які здійснюють аналіз і прогноз, ведуть багаторічне спостереження за станом лісових екосистем.

Ми переконались, що у США не на словах, а на ділі ліси, особливо гірські, призначені для виконання екологічних функцій. В гірській системі Сієра-Невада ми проїхали близько 2 млн. гектарів лісів. І, порівнюючи їх з карпатськими пейзажами, ми ніде не побачили суцільних рубок. На 80% ці лісові масиви нагадують Чорногірські праліси Карпатського біосферного заповідника. Це величезні масиви незайманих лісів...

Загалом за функціональним призначенням державні ліси США поділяються на ділянки дикої природи, ліси для рекреації, пожежонебезпечні та експлуатаційні.

Ще одна особливість ведення лісового господарства полягає в тому, що тут перевага надається природному лісовідновленню. У штаті Мейн, де лісистість складає 90% і де 25 великих кампаній ведуть заготівлю деревини, лише 20% суцільних рубок заліснюється штучно.

Нетрадиційно, з нашої точки зору, в державних лісах та національних парках вирішується проблема лісових пожеж. Як не дивно, але в багатьох випадках лісові пожежі, які виникли, так би мовити, природним шляхом (блискавки), взагалі не гасять. Пірогенний фактор розглядають тут, як важливу складову частину дикої природи. Більше того, якщо тривалий період лісові пожежі відсутні, особливо в лісах секвої, то здійснюються навіть штучні підпали. Тому величезні лісові пожежі в Каліфорнії, про які іноді трапляється інформація і в нашій пресі, для американців є звичайним явищем. І ще одна «диковинка» так це те, що горільники ніхто тут не розробляє. І на тисячах гектарів уздовж автодоріг стрічаються великі площі горілих лісів, у яких іде природний процес їх відновлення. Але, з іншого боку, в лісах поза ділянками дикої природи служби лісів і національних парків ведуть активну боротьбу з пожежами. Для цього тут є все необхідне обладнання та найсучасніша техніка.

Поряд із проблемами лісокористування та роботи парків ми вивчали досвід роботи в галузі розвитку туризму та рекреації. Не вдаючись в деталі, підкреслюю, що, наприклад, в штаті Мейн, де завдяки суворому клімату лише 2 місяці придатні для відпочинку людей, реклама і створення добротної інфраструктури дає можливість щорічно приймати тут близько 8 млн туристів – це приносить в скарбницю штату 2 млрд. доларів. Треба погодитись, що на 1 млн. 250 тис. жителів штату це солідні гроші, які дозволяють забезпечити нормальний рівень життя місцевому населенню. Цікаво і те, що значна частина туристичного потоку – європейці, в першу чергу німці, французи та англійці, які тратять немалі гроші на транспорт для того, щоб намилуватися дикою природою.

Завершуючи статтю, не можу не наголосити ще на одному моменті. Ідеться про загальну високу дисципліну, яка проявляється на кожному кроці, в усіх державних та приватних організаціях США. Кожен американець високо цінує своє робоче місце, гордиться своєю державою, її символами, береже, так би мовити, честь свого мундира. Тому на вулицях, а тим паче на службі, не видно пияків чи просто таких, що тиняються без діла. Біля кожного офісу гордо, як обов'язковий атрибут, майорить державний прапор, скрізь зразкова чистота і порядок. Але найбільше запам'ятався маленький випадок, коли на одному з прийомів, влаштованих в нашу честь, до речі у вихідний день, один із його учасників у категоричній формі відмовився від запропонованої йому чарки спиртного лише тому, що на ньому була форма державного службовця. Далі нам пояснили, що споживання алкоголю в форменому одязі вважається образою символів держави і розцінюється як серйозна провина. Нам би такі порядки... Спостерігаючи за високою культурою, повсюдним порядком, переконуємось, що тисячу разів правий відомий сатирик Михайло Задорнов, який твердить, що будувати держави на терені колишнього СРСР треба, очевидно, починати зі спорудження вбиральні, наведення елементарного порядку на своїй землі. Старий педагог зі Свалявщини, розмірковуючи про наші сучасні проблеми, пригадує, що в школах і гімназіях Закарпаття (в дорадянські часи) в учнівських табелях другою дисципліною після поведінки був предмет «Любов до порядку». Приклад США, на мою думку, ще раз доводить нам, що без любові до порядку в малому і великому досягти якогось успіху просто неможливо. Тому, очевидно, коли ідеться про політичні, економічні чи які-небудь інші реформи, ці моменти треба б мати теж на увазі...

Перебуваючи у США, наша група ознайомилась також із роботою Міжнародного фонду охорони дикої природи, Світового банку реконструкції і розвитку, всесвітньо відомої екологічної організації «Сієра-Клуб» тощо. Українські екологи були прийняті в федеральних службах лісів, Національних парках, риби і дикої природи, в посольстві України в США мали зустрічі з губернаторами штату Мейн Августом Кінгом та конгресменом США Джоном Балдачі. А директорами Карпатського біосферного заповідника, Карпатського національного природного парку та Кримського природного заповідника підписані протоколи намірів про співпрацю із управліннями національного лісу «Секвоя» в Каліфорнії, національного парку «Акадія» та державного парку «Бакстер» в шхаті Мейн. Отже, крім доброї фахової підготовки, закладена основа для організації тісного співробітництва між українськими та американськими лісогосподарськими та природоохоронними установами.

«Зелені Карпати», № 1-2, 1995 р.

ЧИ МОГЛИ Б КАРПАТИ ПРИЙНЯТИ ЗИМОВУ ОЛІМПІАДУ?

Розглядаючи стан справ у цьому краї і порівнюючи його з аналогічними гірськими районами сусідніх європейських країн, ми бачимо, що соціально-економічна структура Рахівщини, як і Карпатського регіону в цілому, страждає виробничою однобокістю. Перенасичення гірських котловин виробничими потужностями та розташування на берегах гірських рік лісохімічних, целюлозно-паперових та інших шкідливих виробництв призвели до того, що навіть зараз, коли ці підприємства фактично стоять, стан іхтіофауни та фітопланктону водних артерій перебуває в критичному стані, а гранично допустимі концентрації шкідливих речовин у повітрі та воді перевищують діючі нормативи.

Непоправної шкоди природничому середовищу та соціальному розвиткові краю завдало варварське лісокористування. Масове вирубування лісів у горах призвело до порушення гідрологічного режиму і водного балансу, спричинило катастрофічні повені, значні ерозійні процеси, обміління річок тощо. Із району вивезено мільйони кубометрів деревини, а людям залишено голі еродовані гірські схили, розбиті дороги, населені пункти без зв'язку, соціально-культурних закладів, елементарних комунальних зручностей.

Ситуацію ускладнює й те, що великі підприємства, які працювали на привозній сировині, виробляючи продукцію для ринків колишнього Радянського Союзу, в нинішній ситуації не можуть вижити й опинились перед загрозою закриття. Для району, який традиційно належав до регіонів із надлишковою робочою силою, це означає створення масового безробіття, тому дуже важливо вибрати оптимальний курс розвитку кожного регіону.

Стратегічна мета перспективного розвитку Карпатського регіону, на думку багатьох спеціалістів, полягає в тому, щоб на основі розумного використання природних ресурсів створити ефективну систему ринкового типу, яка забезпечить населенню матеріальний добробут, а краю – екологічну безпеку. На моє глибоке переконання, одним із стратегічних напрямків розвитку Рахівщини в майбутньому має стати охорона унікальних природних екосистем та освоєння потужного рекреаційного потенціалу. По-перше, Рахівщина, на думку багатьох вчених, володіє справжнім екологічним феноменом: саме тут природа, порівняно з іншими регіонами, через важкодоступність зазнала найменших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первинний стан. У районі містяться гора Говерла і всі шість вершин України, що піднімаються за дві тисячі метрів над рівнем моря, частково або повністю розташовані найбільші гірські масиви Українських Карпат – Чорногірський, Мараморoський, Свидовецький і Горганський. Рахівський район є одним з кращих лісних

районів України. Його лісистість складає 67,8 відсотка. Тут зосереджена третина флори України та половина видів рослин і тварин Українських Карпат, які зафіксовані в Червоній книзі. На скелях Близниці, Герешаски, Нєнєски, Піп-Івана, Кузія росте кілька десятків видів рослин, яких в Україні більше ніде немає. Із 60 видів ссавців, поширених в Українських Карпатах, 54 зустрічаються в Рахівському районі, а деякі з них, як, наприклад, снігова і татранська полівки, довгокрилець існують тільки майже виключно тут. До того ж учені майже щорічно на території Рахівщини відкривають кілька нових для науки видів живих організмів. А унікальні праліси та високогірні лучні екосистеми Карпатського біосферного заповідника віднесені до найцінніших екосистем Землі і входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. У високогір'ях Рахівщини формується Тиса, яка постачає водою багато районів Закарпаття, Румунії, Угорщини. Тут, на жаль, формуються і катастрофічні повені, які приносять колосальні матеріальні збитки зазначеним регіонам.

По-друге. Рахівщина володіє надзвичайно потужним рекреаційним потенціалом. Скажімо, на її території зафіксовано 82 джерела мінеральних вод і, за оцінкою спеціалістів, цей показник виводить район па перше місце в Україні. А квасівські мінеральні води із вмістом миш'яку мають лише два аналоги у світі. В лісах та на високогірних луках зустрічається близько 300 видів цінних лікарських рослин, в т.ч. такі унікальні, як радіола рожева (карпатський женьшень), тирлич жовтий, арніка гірська, ісландський мох, плаун-баранець тощо. За підрахунками фахівців, на території Рахівщини щорічно можна розміщати біля 320 тисяч бажаючих поліпшити здоров'я, а це майже в чотири рази перевищує чисельність населення району. Мальовничі ландшафти, цілюще гірське повітря, флора і фауна, надзвичайно сприятливі для відпочинку людей, особливо тих, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, для розвитку санаторно-курортної справи, екотуризму.

Район надзвичайно сприятливий для гірськолижного спорту і туризму, а природний комплекс гори Драгобрат за світовими стандартами відповідає вимогам для проведення олімпійських ігор із зимових видів спорту.

По-третє. Соціально-економічна специфіка гірської Рахівщини, яка навіть на тлі інших районів Карпат відрізняється надзвичайно складними умовами для проживання та господарювання, особливо в сільському господарстві. Адже тут суворі природно-кліматичні умови і надзвичайне малоземелля. На одного жителя району припадає в середньому всього 0,01 гектара ріллі, або в 14 разів менше, ніж у Закарпатті, і в 17 разів менше за середньоукраїнський показник. Якщо сюди додати те, що значна частина району розмішена на висотах вище за 500 метрів над рівнем моря і має велику крутизну схилів та низьку якість ґрунтів, то зрозуміло, що для горян кожний кусень хліба завжди давався дуже важко. Висока густота населення

гостро ставить проблему зайнятості людей, і як результат – низький рівень життя та матеріального добробуту жителів гір. Тому соціальною проблемою номер один тут завше було розширення сфер зайнятості. Ось чому туризм, рекреація з відповідним сервісом та організацією обслуговування, спорудженням інфраструктури може створити велику кількість робочих місць. Розумної альтернативи туризму і рекреації в гірських регіонах просто не існує.

І на завершення. В районі вже діють Карпатський біосферний заповідник і ціла мережа інших природоохоронних територій, створена достатньо велика матеріально-технічна база для організації рекреації і туризму. Далеко за межами району відомі санаторій «Гірська Тиса», туристичні бази «Тиса», «Едельвейс», «Трембіта», «Молдова», ряд гірськолижних баз тощо.

Все це, а також прикордонне розташування, наявність розгалуженої транспортної інфраструктури, добра історична слава Рахова, етнографічні та культурні особливості краю, дозволяють розглядати район як своєрідний полігон, де розумна економічна політика може успішно поєднати регіональні, державні й міжнародні інтереси України, забезпечити при цьому прогрес у соціально-економічному житті одного з найзлиденніших гірських регіонів. Але зрозуміло, що в умовах обвальної економічної кризи братися за переорієнтацію економіки району без створення дійового механізму залучення вітчизняного і зарубіжного капіталу справа безперспективна.

Тому з ініціативи виконкому Рахівської районної Ради народних депутатів, науковцями Карпатського біосферного заповідника, Інституту регіональних досліджень та екології Карпат НАН України, університету «Львівська політехніка» готується проект створення Рахівської вільної еколого-економічної зони. А міжнародний фонд розвитку Карпатського єврорегіону виділив для цих цілей спеціальний грант.

У світовій практиці добре відомий китайський, гонконгський, шенонський та інші варіанти вільних економічних зон, але досвіду застосування таких зон для розвитку екологічно вразливих гірських регіонів не так багато. І тому відомий Інститут «Схід-Захід» (США) та Фонд розвитку Карпатського єврорегіону, підтримуючи ідею створення Рахівської вільної еколого-економічної зони, передбачають в першу чергу можливість відпрацювання тут моделі розвитку гірських регіонів та розповсюдження в перспективі цього досвіду на інші частини Карпат.

А проект, зокрема, передбачає розширення території Карпатського біосферного заповідника, розвиток санаторно-курортної зони, запровадження екологічно безпечних технологій та перепрофілювання окремих діючих виробництв, виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції та розвиток полонинського господарства, протиповеневих заходів та малої енергетики, освоєння мінеральних джерел,

лікарських трав, дикоростучих плодів, ягід та грибів, розвиток туризму, спортивного мисливства та гірськолижного спорту, будівництво митних ліцензійних складів та інфраструктури прикордонного співробітництва тощо. Для визначених суб'єктів господарювання передбачається створення особливих економіко-правових, фінансово-кредитних умов, зокрема пільгового оподаткування, сприятливих умов для іноземних інвесторів.

На думку авторів проекту, його реалізація могла б дати значний поштовх для розвитку соціальної інфраструктури, створення додаткових робочих місць, зменшення антропогенного тиску на природні екосистеми, а в кінцевому результаті це позитивно позначилось би на економічній та соціально-екологічній ситуації в цьому регіоні. І хто зна, можливо, згодом Українські Карпати змогли б прийняти зимові Олімпійські ігри.

«Голос України», 9 квітня 1996 р.

ГІРСЬКІ ЖИТЕЛІ ЛЕГКО ДИХАЮТЬ, АЛЕ ВАЖКО ЖИВУТЬ. КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН І ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

З нагоди 30-річчя Карпатського біосферного заповідника, в рамках проекту «Створення передумов для екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області», 13-15 жовтня цього року в Рахові відбудеться міжнародна науково-практична конференція за темою «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку». Завдання форуму – не лише привернути увагу до проблем Карпатських гір науковців та органів влади, а й знайти розуміння та підтримку широкої громадськості в їх розв'язанні.

«Порядок денний на XXI століття», схвалений на конференції глав 179 держав світу в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, визначає: сталий розвиток – це такий соціально-економічний процес, який забезпечує «високу якість довкілля та здорову економіку всіх народів світу» та «задоволення нинішніх потреб без загрози спроможності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби».

Але зрозуміло, що розв'язання глобальних екологічних та соціально-економічних проблем малоймовірне без реальних дій у кожній країні та конкретному регіоні. Причому, така діяльність має базуватися на глибокому аналізі стану навколишнього середовища та соціально-економічної ситуації.

В Україні не тільки не прийнято національної і місцевих стратегій сталого розвитку, як це передбачає «Порядок денний...», а й дуже мало робиться для того, щоб термін «сталий розвиток» хоча б увійшов до лексикону законодавців та урядовців. Щоб ці проблеми активно «розробляли» наукові

установи, щоб їх пропагували засоби масової інформації та закладати у нормативно-правові документи й програми навчальних закладів. Щоб у дусі сталого розвитку йшла підготовка керівних кадрів народного господарства. Тому і не дивно, що ця надзвичайно важлива міжнародна проблема мало кому відома у нашій країні. Немає належного розуміння її суті в багатьох владних структурах, наукових установах та вищих навчальних закладах, не кажучи вже про потребу завершити розробку і подати на розгляд Верховної Ради проект Національної стратегії сталого розвитку. Цей документ, після його схвалення, має лягти в основу державної політики в галузі охорони та використання природних ресурсів, розробки державних програм соціально-економічного розвитку.

Думаю, особливими мають бути підходи до розв'язання проблем сталого розвитку гірських регіонів, які формують клімат та водний режим для значних прилеглих територій. Гори мають чималі запаси прісних та мінеральних вод, корисні копалини, рослинні, тваринні та рекреаційні ресурси. Водночас гірські екосистеми відзначаються великою екологічною вразливістю, легко піддаються руйнації під впливом антропогенних чинників. Тому тут як ніде інде непродумане господарювання приводить до багатьох негативних наслідків. Так, вирубування лісів, розорювання крутосхилів, надмірне випасання худоби та рекреаційне навантаження формують значні ерозійні процеси, зсуви, снігові лавини, селеві потоки та катастрофічні повені і як наслідок – зникає багато видів рослин і тварин.

Гірські умови, зокрема, коротке і прохолодне літо, довга і холодна зима, та особливо малі запаси орних земель обумовлюють низький життєвий рівень населення. Тут, як правило, панують безробіття і бідність, на порівняно низькому рівні перебуває вся соціально-економічна сфера. Для Українських Карпат, де проживає 6,1 мільйона осіб, ці проблеми є особливо актуальними.

Для поліпшення соціально-економічної ситуації в гірських регіонах спрямований нещодавно ухвалений Закон України «Про статус гірських населених пунктів України». Але працює він лише частково. Кабінет міністрів відхилив розроблений Інститутом регіональних досліджень НАНУ проект «Комплексної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону». Тому, враховуючи це, важливе науково-методичне та практичне значення мають інноваційні проекти еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини та прийнята на їх основі постанова Кабінету міністрів «Про заходи щодо державної підтримки Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 років».

Новизна зазначеного документа в тому, що вперше в Україні на державному рівні прийнято рішення, в якому чітко зафіксовано поняття «еколого-економічного та соціального розвитку» конкретної території. Причому, на першому місці тут не економіка, а екологія.

Це, по суті, перший крок практичного запровадження ідеї екологічно зорієнтованого сталого розвитку одного з найунікальніших куточків України, який має не тільки важливе загальнодержавне, а й міжнародне значення.

Розташований в географічному центрі Європи, у серці Українських Карпат, Рахівський район є справжнім екологічним феноменом із надзвичайно потужним рекреаційним потенціалом. Тут-таки, як у дзеркалі, відображені і всі ті складні екологічні та соціально-економічні проблеми, характерні для Карпатського регіону в цілому.

Промислова експансія, особливо, розміщення на берегах гірських рік екологічно шкідливих виробництв та масове вирубування лісів у верхів'ях басейну Тиси, завдало чимало шкоди довкіллю. Але в нинішніх економічних умовах багато промислових підприємств змушені зупинити свою роботу, що призводить до вивільнення багатьох робітників та загострення і без того непростої соціально-економічної ситуації

Тому реалізація проекту розвитку гірської Рахівщини водночас із посиленням охорони унікальних природних екосистем може розв'язати назрілі соціально-економічні проблеми, реанімувати та перепрофілювати на екологічних принципах застарілі виробництва. І найголовніше – взято курс на поступову переорієнтацію народногосподарського комплексу, на розвиток туристично-рекреаційної індустрії, яка значно менше завдає шкоди природі і дає змогу створити велику кількість робочих місць. На думку фахівців, розумної альтернативи туризму і рекреації в гірських регіонах просто не існує.

Активна робота щодо запровадження в Рахівському районі ідей сталого розвитку дає змогу розглядати його як своєрідний полігон, де розумна політика може успішно поєднати регіональні, державні й міжнародні інтереси України. І забезпечити прогрес у соціально-економічному житті одного з найбідніших гірських регіонів. Відрадно, що ця робота отримала підтримку не тільки в уряді України, а й у Раді Європи, в ряді міжнародних фондів та організацій. Так, Карпатський біосферний заповідник, який охоплює майже 20 відсотків території Рахівського району, нагороджений дипломом Ради Європи, а проект «Створення передумов для екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області» визнаний переможцем на конкурсі серед країн Карпатського єврорегіону і фінансується міжнародними фондами розвитку Карпатського єврорегіону та «Відродження». Спеціальну нагороду Євросайту – міжнародної організації з управління європейським природним спадком, отримав також проект «Залучення громадян та місцевих органів влади до управління Карпатським біосферним заповідником».

Зрозуміло, що в умовах обвальної економічної кризи розв'язувати проблеми сталого розвитку непросто. Скажімо, для реалізації лише «Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку

гірської Рахівщини...» потрібно майже 400 мільйонів гривень. А де їх узяти, коли люди не отримують навіть пенсій та зарплат? Якщо додати сюди ще й чинник неготовності місцевого населення й, особливо, керівників різних рівнів до роботи в нових умовах, то складність завдань значно зростає.

У «Порядку денному на XXI століття» рекомендовано запроваджувати розумні економічні, соціальні і природоохоронні принципи, в тому числі – продумані ціни на природні ресурси та зважену податкову політику. У багатьох країнах ці процеси давно регулюються шляхом створення спеціальних економічних зон. Такі зони, як відомо, тепер запроваджуються і в Україні.

Нещодавно Рахівська районна рада та цілий ряд рад базового рівня на основі проекту, розробленого Інститутом регіональних досліджень НАНУ, прийняли рішення звернутися до Верховної Ради України з пропозицією створити на частині цього високогірного району спеціальну еколого-економічну зону. Суть цієї зони полягає в тому, щоб у формі експерименту надати на певний період часу податкові та митні пільги, створити особливий режим кредитування та іноземного інвестування для підприємств та організацій, що безпосередньо здійснюють природоохоронні заходи, впроваджують екологічно безпечні технології, займаються розвитком туристично-рекреаційної індустрії та виробництвом екологічно чистих продуктів харчування.

У такий спосіб можна було б розв'язати багато екологічних та соціально-економічних проблем горян. Організацію спеціальних економічних зон передбачено і Законом України «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон в Україні». Проте опоненти в один голос стверджують, що такі зони ставлять під загрозу виконання державного бюджету та створюють нерівні умови громадянам, які проживають в одній державі. Що стосується нерівних умов, то вони справді є, але створила їх сама природа. Недаремно гірко жартують, що жителі гір легко дихають, але важко живуть. Бо, скажімо, в тому-таки Рахівському районі на одного мешканця припадає аж... 0,1 гектара ріллі, що в 17 разів менше, ніж в середньому по Україні. Зрозуміло також, що ця «рілля» аж ніяк не еквівалентна чорноземам. Вона розміщена, як правило, на кам'янистих крутосхилах, де крім картоплі більше нічого не родить. А якщо сюди додати безробіття і бездоріжжя, суворі кліматичні умови, віддаленість від цивілізації, то стає очевидним, що горяни справді багато в чому обділені. І чи не єдиним джерелом для їх існування є деревина, запаси якої вичерпуються. Відомо також, що бюджети гірських районів теж дотаційні і вимагають постійної підтримки із центру.

Водночас гірські умови ідеальні для розвитку туризму й рекреації, гірськолижного спорту. Тут недостатньо ефективно використовують великі запаси «нетрадиційних», легко відновлюваних природних ресурсів – дикорослучі плоди, ягоди та гриби, лікарські трави та медоноси, мінеральні

і прісні води тощо. Тому Рахівщина – і не тільки вона! – за нормальних умов для праці людей та відповідної інфраструктури може бути перетворена на справжню українську Швейцарію. І пільги, які будуть надані державою, незабаром принесуть віддачу не лише горянам, а й усій Україні.

А для населення, що постраждало від Чорнобильської катастрофи і проживає у великих промислових центрах, створення всеукраїнської гірської здравниці також дуже потрібне. Саме тому проект створення Рахівської еколого-економічної зони має бути реалізований найближчим часом не тільки як модель сталого розвитку в гірських регіонах України, а й як добрий початок для перетворення Українських Карпат на великий загальнодержавний центр оздоровлення і відпочинку та полігон для розвитку іноземного туризму.

Треба також підкреслити, що запровадження стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні має і важливе міжнародне значення, адже тут переплітаються інтереси багатьох європейських країн. Для прикладу достатньо сказати, що лише Тиса і Прут під час повені 1970 року на території Угорщини та Румунії спричинили збитки, що дорівнюють десяти відсоткам річного національного доходу цих країн. А якщо взяти до уваги, що в результаті господарювання в Карпатах повені значно почастішали, то лише цей чинник спонукає об'єднати зусилля всіх країн Карпатського регіону до розв'язання назрілих екологічних проблем.

«Хартія гірських регіонів», яка діє в країнах Центральної та Східної Європи в рамках проекту «Євромонтана», також спрямована на запровадження стратегії сталого розвитку. І добре було б, якби регіони Українських Карпат активніше вивчали цей досвід і практично долучалися до виконання цієї програми.

«Голос України», 9 жовтня 1998 р.

ЧОМУ ВИХОДЯТЬ РІКИ З БЕРЕГІВ?

У вітчизняній і зарубіжній пресі дуже активно обговорюють наслідки катастрофічних повеней на Закарпатті. Одні автори, особливо ті, що причетні до лісогосподарської науки і практики, всіляко прагнуть аргументувати відсутність впливу господарської діяльності у горах на результати паводка. Інші навпаки – в агресивній формі стверджують, що саме через суцільну вирубку лісів на схилах маємо такі катастрофічні наслідки. Лунають заклики притягнути винних до відповідальності. Цитують навіть висловлювання однієї з румунських газет про намір уряду їхньої країни звернутися до Міжнародного суду про стягнення з України збитків, завданих цьогорічним паводком притисянським повітам Румунії. Згадують узагальнюючі матеріали словацької преси, згідно з якими причини

паводків за останні десятиріччя, що мали місце в Словаччині, Угорщині, Польщі та західних регіонах України, також треба шукати в методах господарювання в Карпатах. Ми виступаємо за об'єктивний аналіз екологічних причин катастрофічних стихійних явищ, за пошук шляхів зменшення їх руйнівного впливу в майбутньому.

Протягом останніх десятиріч регіони Українських Карпат періодично зазнають величезних людських, матеріальних і моральних втрат від катастрофічних повеней та інших екологічних лих. Але найбільше потерпають Закарпаття та сусідні європейські країни. Так, внаслідок повені 1970 року на річках Тиса і Прут Угорщина та Румунія зазнали збитків, які сягнули десяти відсотків їхнього річного національного доходу. Повені 1992-1993 років завдали збитків Закарпатській області на суму, еквівалентну сотням мільйонів американських доларів.

Ще більшою є шкода від паводків 1998 року. Великих збитків завдають народному господарству також ерозійні процеси, зсуви та селеві потоки. Тому оголошення Закарпатської області зоною надзвичайної екологічної ситуації є особливо актуальним. Але викликає занепокоєння, що у документах, прийнятих у зв'язку з цим, не сказано жодного слова про ліквідацію причин катастрофічних повеней, що породжені недалекоглядною діяльністю людини.

Закарпатська область на 75 відсотків – гірська територія. Тут протікає 9429 річок сумарною довжиною 19866 кілометрів. Середня густота їх мережі становить 1,7 кілометра на один квадратний кілометр і є найбільшою в Україні. Отож Закарпаття належить до регіонів з особливою екологічною вразливістю.

Однак протягом багатьох десятиріч, без врахування специфіки гірських умов, тут здійснювали – і здійснюють! – непродумане інтенсивне господарювання. У великих обсягах, особливо у повоєнний період, вели суцільні рубки лісу, безсистемне будівництво доріг і трельовочних волоків, нафто – і газопроводів, ліній електропередач, розорювали крутосхили... На думку вчених-екологів. тут уже давно порушено екологічну рівновагу. І тому сьогодні треба чітко усвідомлювати: поряд з катаклізмами природи, що періодично нагадують про себе у вигляді надмірних опадів, все-таки однією з основних причин стихійного лиха є надмірне вирубування лісів у минулому та супутня господарська діяльність.

Цілком зрозуміло, що зменшення процента лісистості, зниження верхньої межі лісу, докорінна зміна вікової структури деревостанів, трансформація мішаних лісів на монокультури на великих площах – усе це істотно порушило водний і гідрологічний режим значних водозбірних басейнів. Масове вирубування лісів гірської частини Закарпаття призвело до того, що сьогодні молодняки і середньовікові насадження сягають семидесяти відсотків. А в окремих лісгоспах, як, наприклад, у

Ясінянському, де якраз формується верхній водозбір Тиси, цей показник є ще більшим і виходить за межі науково обґрунтованих норм. Бо відомо, що лісова екосистема сповна виконує водорегулюючу функцію лише у віці ста і більше років.

За висновками академіка М. Голубця, глибокі антропогенні зміни біоценотичного покрову обумовили збільшення поверхневого стоку вчетверо, а зниження сумарного випаровування і випаровування води, що затримуються на кронах дерев, – на десять відсотків. Окрім того, внаслідок величезних ерозійних процесів у горах відбувається замулення русел Тиси та її притоків, що також сприяє підвищенню рівня води у них. За деякими підрахунками, ріки Закарпаття щорічно виносять майже 1,8 мільйона тонн твердих наносів. Під час великих дощів ця кількість намулу зростає в декілька разів, осідає на дно рік та змінює їх русла.

Тепер на всіх рівнях говорять про те, що в останні роки в Закарпатті недоосвоюється лісовий фонд, визначений розрахунковою лісосікою. І це справді так. Але ми замовчуємо те, що лісозаготівлі нерідко ведуть уздовж річок, гірських потоків та поблизу автомобільних доріг. У такий спосіб у багатьох місцях знищують водоохоронні лісосмуги і навіть вирубують верби та вільхи на берегах.

Підтвердженням того, що від режиму лісокористування багато в чому залежать обсяги збитків від повеней, можуть бути праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника. У зоні їх розміщення ні в попередні роки, ні тепер паводок не наніс таких великих збитків, як, скажімо, у сусідній Усть-Чорнянській долині, де чи не найбільше вирубують ліси.

Можна навести і багато інших складових причин повеней – ліквідація дамб, що колись існувати, безсистемний забір гравію і каменю, захаращення порубочними рештками гірських потоків, відсутність належного берегоукріплення. Але сьогодні водночас з ліквідацією наслідків стихії треба думати і про усунення причин, які породжують ту стихію.

На наше глибоке переконання, без переорієнтації народногосподарського комплексу гірської частини Закарпаття у рік розвитку екологічно безпечних видів діяльності, цьому краю завжди потенційно будуть загрожувати не тільки повені, а й інші стихійні біди. Отже, на наш погляд, треба подумати про обмеження або навіть відмову, як це зроблено в багатьох гірських країнах Європи, від суцільних рубок у горах. Таке рішення, по-перше, стало б цілком співзвучним із Лісовим кодексом України, у статті 3-й якого підкреслено, що «ліси України... виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають обліку та охороні». По-друге, треба з урахуванням досвіду зарубіжних країн

розробити і впроваджувати Державну програму протиповеневих заходів, особливо у верхній течії Тиси та найбільших її притоків. По-третє, з метою створення сприятливих умов для запровадження екологічно безпечних видів діяльності, зокрема розвитку туристично-рекреаційної індустрії, створити у верхів'ях басейну Тиси на території Рахівського району та інших гірських частинах Закарпаття спеціальні еколого-економічні зони. І, по-четверте, вжити заходів для розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду, насамперед території Карпатського біосферного заповідника, модель якого дозволяє поєднати охорону природи та інтереси місцевого населення.

Крім того, треба звернути увагу на ще одну проблему, яка боляче нагадала про себе після повені. Йдеться про побутове сміття. Викликає справжній жах те, в якому стані опинилися тепер береги Тиси й інших річок. Сьогодні це справжні сміттєпроводи. Всі берегові насадження, на декілька метрів у висоту, від першого гірського населеного пункту і, очевидно, до самого Дунаю, буквально вкутані найрізноманітнішими побутовими відходами та іншим непотребом. Це створює загрозу не тільки виникнення епідемій, а й підриває імідж України. Треба всім зацікавленим органам повести рішучу боротьбу з цим ганебним явищем!

Думаю, що запропоновані заходи не лише зменшать імовірність повеней, але і створять передумови для практичного впровадження в Карпатському регіоні прийнятої на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 році стратегії сталого розвитку.

«Голос України», 26 січня 1999 р.

ВІД ПАВОДКУ ДО ПАВОДКУ

Паводок, який вкотре спіткав Закарпаття, вимагає не тільки ліквідації його пагубних наслідків, а й об'єктивного аналізу причин, що підсилюють руйнівну дію катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні. Попри всі дискусії, що точаться в суспільстві навколо цієї проблеми, вчені-екологи та й значна частина населення вважають, що однією з причин цього лиха є порушення екологічної рівноваги у горах. Ця думка, наприклад, отримала однозначне схвалення на багатьох наукових форумах, зокрема на міжнародній науково-практичній конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» (Рахів, 1999). Внаслідок багатовікової господарської діяльності у горах лісистість Українських Карпат зменшилась із 95 до 53 відсотків, знижено на 200-300 м верхню межу лісу, порушено вікову структуру деревостанів. В їх складі понад 70 відсотків становлять молодняки та середньовікові насадження, водорегулююча роль яких набагато

нижча, ніж у перестиглих та перестійних лісах. На площі понад 100 тис. гектарів створено монокультури смереки, які також менше утримують вологу. Крім того, велика розораність гірських крутосхилів, пасовищна деградація гірських лук, повальне застосування тракторного трелювання деревини з гір, будівництво нафто – і газопроводів, ліній електропередач, безсистемне прокладання великої кількості ґрунтових гірських доріг викликають величезні ерозійні процеси, внаслідок яких утворюються селі, зсуви, замулюються русла гірських рік і потоків. Саме тому в експертному висновку державної комісії з вивчення причин листопадового 1998 р. паводку в Закарпатті, який підписали керівники дев'яти міністерств і відомств України, записано: «...доцільно здійснити заходи щодо переорієнтації господарського комплексу гірської частини Закарпаття в бік розвитку еколого-безпечних видів діяльності, зокрема розширення рекреаційного використання лісів та збільшення площі природно-заповідних територій. З метою забезпечення сприятливих умов для розвитку туристично-рекреаційної індустрії слід створити у верхів'ях басейну Тиси спеціальні еколого-економічні зони, передовсім на території Рахівського району».

На жаль, нічого цього не робиться, хоча антропогенна руйнація гірських екосистем не припиняється. Більше того, за даними органів державної статистики, тільки в Закарпатській області обсяги лісозаготівель, які здійснюються переважно суцільними рубками, із застосуванням екологічно шкідливих технологій, у минулому році порівняно з 1997-им зросли наполовину. Варто нагадати, що внаслідок багаторічних досліджень впливу рубок на структуру водного балансу водозбірних басейнів, відомий вчений-лісознавець О.В. Чубатий у монографії «Гірські ліси – регулятори водного режиму» (1984) дійшов висновку, «що шкода, яку завдає навколишньому середовищу порушення оптимальних гідрологічних умов лісових масивів, в економічному сенсі може бути більш істотною, ніж вартість вилученої із лісового біоценозу деревини». На цьому тлі досить дискусійно виглядають твердження Національної Академії наук з цих питань, які опубліковані у місцевій пресі напередодні цьогорічного паводку.

Тому, на наше глибоке переконання, хоч які б великі кошти виділяла держава на ліквідацію наслідків катастрофічних повеней, без зміни режиму господарювання в горах, цьому краю завжди потенційно загрожуватимуть не тільки паводки, а й інші стихійні лиха. Це красномовно підтверджує й досвід сусідніх гірських європейських країн.

Враховуючи це, для зменшення ймовірності виникнення в майбутньому катастрофічних стихійних явищ у горах доцільно було б прийняти указ Президента України про додаткові заходи щодо вивчення та попередження причин виникнення катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні, у якому передбачити:

• по-перше, широкомасштабні комплексні дослідження стану природних гірських екосистем Карпатського регіону та, з урахуванням досвіду європейських гірських країн, розробити екологічно обґрунтовані протиповеневі і протиерозійні заходи у верхів'ях басейнів Тиси, Дністра, Прута та інших гірських рік;

• по-друге, прийняття Державної програми переорієнтації господарського комплексу гірської частини Закарпаття в бік розвитку екологічно-безпечних видів діяльності, створення тут туристично-рекреаційної індустрії, розширення площі природно-заповідних територій;

• по-третє, враховуючи особливу роль верхів'я басейну Тиси у формуванні катастрофічних паводків та з метою відпрацювання моделі сталого розвитку в гірських регіонах Карпат, подання на розгляд Верховної Ради проект закону щодо запровадження в Рахівському районі Закарпатської області еколого-економічного експерименту із наданням суб'єктам господарювання, що розвивають екологічно-безпечні види діяльності, пільгового кредитування, податкових та митних пільг.

Нарешті, у зв'язку з підготовкою до відзначення оголошеного ЮНЕСКО 2002-го роком гір, здійснення комплексу заходів із поліпшення соціально-економічного становища горян, збереження природного та культурного спадку гір, вдосконалення еколого-освітньої роботи та формування екологічної культури населення.

Прийняття такого документа могло б створити позитивний імідж Україні напередодні саміту глав держав Карпатського регіону, проведення якого за ініціативою Міжнародного фонду охорони природи (WWF) передбачається в Бухаресті весною цього року.

«Урядовий кур'єр», 17 березня 2001 р.

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ У РАМКАХ ПРОГРАМИ ЮНЕСКО «ЛЮДИНА І БІОСФЕРА»*

Біосферний резерват «Рьон» (Німеччина) розташований у центрі країни в однойменному гірському масиві і займає 185 тисяч гектарів на федеральних землях Баварії, Гессена та Тюрінгії. На цих територіях проживає 130 тисяч чоловік. Вся робота адміністрації з охорони біорізноманіття названих природних комплексів, взаємодія з органами влади, фермерами, громадськими об'єднаннями і місцевим населенням здійснюється у рамках проекту сталого розвитку. Це дає можливість на сучасному рівні регулювати природокористування та запроваджувати природоохоронні заходи на цих землях.

* У співавторстві з І. Волощуком

Тільки-но ми перетнули кордон цієї країни, як в очі кинулася продуманість у господарюванні, впорядкованість осель тамтешнього населення. Сільськогосподарські угіддя, фермерські господарства старанно доглянуті зелені пасовища розбиті на загони, огороджені електропастухами, на яких випасається велика кількість худоби. Гордість Німеччини – автодороги. Вони акуратно заасфальтовані, розмічені, навіть у ліси та поля веде асфальтівка, придорожні смуги скрізь викошені...

Знайомство з німецьким резерватом «Рьон» розпочалося в центральному офісі у м. Васеркуппе, який до 1991 року належав військовому відомству країни. Неподалік на вершині гори стояла потужна радіолокаційна станція, яка стежила за об'єктами колишнього Радянського Союзу (аж до Уралу). Тепер ця база передана адміністрації біосферного резервату та спортивному товариству, де молодь займається планерним та аеропланерним спортом.

Директор резервату доктор Генріх Гес розповів про діяльність цієї природоохоронної установи, акцентуючи особливу увагу на ролі адміністрації у місцевому розвитку.

Колись цю землю називали «Buchonia» (Буковина) через букові ліси, але протягом останнього століття вони були вирубані. Тепер ландшафтів первинного стану тут немає, отож робиться все можливе, щоб відновити їх, бодай наблизити до того, як вони виглядали в далекому минулому. Тому майбутнє цих охоронних територій планується не зверху до низу, а навпаки. Це спонукає тамтешніх людей брати участь у перетворенні цього краю. «Рьон», як і Карпатський біосферний заповідник, втілює програму сталого розвитку. І дуже важливо, коли населення підтримує цей шлях відродження регіону.

Директор неодноразово наголошував, що Німеччина давно відмовилася від суцільних вирубок лісу, чого не скажеш про Карпати. Це дає можливість не лише економічно грамотно господарювати, одержувати добрі прибутки, але й на науковій основі відновлювати природні за складом букові ліси, вилучаючи монокультури смереки, які не властиві для цієї території.

Тісний зв'язок резервату з населенням, громадськими об'єднаннями, а їх лише на землі Гессен – 18, дає можливість регулювати й розвивати господарювання в рамках сталого використання земель. Зокрема, після створення резервату в 1991 році постала проблема відтоку сільського населення в міста, а поля, які знаходяться в горах, нікому стало обробляти. Тоді ж вирішено допомогти людям, виробити таку форму господарювання, щоб їм було вигідно тут жити. Це і фінансова підтримка держави, підготовка законодавчих актів, які спрямували б ґаздування на цій землі в найприродніше русло. Тому у цих горах віддали перевагу виробництву екологічно чистих продуктів харчування. На це були спрямовані податкові пільги, фінансова підтримка уряду. Колись тут випасалося до 200 тисяч овець, а до 1985 року залишилося їх лише 500 голів. Сприятливі економічні

умови, велика роз'яснювальна робота дали можливість підвищити ціни на овече м'ясо з 4 марок до 12. Зріс попит на високоякісну екологічно чисту продукцію, а отже, стало вигідно її виробляти. Тепер кількість овець збільшилась до 5 тисяч голів.

Не все гаразд було і в садівництві. Споживач надавав перевагу бананам та іншим заморським продуктам. Тому вирощування місцевих яблук стало невигідним. Вивчивши проблему, тут організували переробку фруктів, і екологічно чисті напої стали в пошані, зріс попит на них. Цьому допоміг спеціальний проект з вирощування давніх сортів червоних яблук та грамотний маркетинг. Запрацювало об'єднання «Червоне яблуко», і справа налагодилася.

Ще один приклад: форелеве господарство передали у приватні руки, і зараз щороку тут вирощують 20 тонн форелі, реалізуючи на місці. Гострою проблемою було і виробництво меблів. Оскільки пішла мода на меблі із світлих тонів бука, що призвело до вирубування молодих дерев, то адміністрація резервату реалізувала програму для виготовлення меблів із деревини бука віком понад 120 років, яка, як вважалося раніше, втратила свою комерційну привабливість через темний колір. Маркетингове вивчення і реклама нових конструкцій і дизайн сприяли підвищенню попиту саме на вироби із темнішої деревини.

Проекти, які входять у програму сталого розвитку, фінансова підтримка з боку резервату, держави посередництвом грантів підвели з колін й інші галузі. Зокрема, такою є програма «Біо», в якій беруть участь десять процентів фермерів резервату (зі всієї Німеччини – менше трьох процентів).

Усі ці заходи стали доброю підтримкою власникам, а одночасно допомогли зберегти природу.

Особливо повчальною була поїздка до однієї з комунальних ділянок Баварського лісу, яка займає 1 700 гектарів. Цікаво, що щороку тут заготовляється близько 6-7 тисяч кубометрів деревини. Цей ліс перебуває у власності громади, яка найняла висококваліфікованого лісника Г. Бернда. Він один відповідає за весь комплекс робіт – від охорони до заготівлі та реалізації продукції.

Зауважимо, що заготівля деревини тут повністю механізована. Одна звалювальна машина фінського виробництва на колісному ходу (вартість її – близько 200 тисяч марок) за зміну заготовляє до 60 кубометрів деревини. За допомогою цієї машини іде валка дерева, обрізка гілок, розкрижування на необхідний асортимент. Обслуговує її одна людина. Техніка окуповується протягом року, а, основне, не наносить шкоди лісу: не знищується підріст, сусідні дерева й рослинність, яка прижилася під кронами дерев. Таку б техніку в Карпати! Це не тільки велика економічна і екологічна вигода, але й шлях до розумного господарювання в лісах нашого краю. Ще одна особливість роботи лісників – економний та екологічний підхід до

проблем лісозаготівлі. «Наприклад, щоб зрубати дерево дуба, якому 250 років, – говорить наш гід, – я довго обмірковую цей крок, вивчаю попит на деревину, лише потім приймаю рішення».

Це питання регулюється таким чином, щоб було економічно вигідно реалізувати деревину, а одночасно не нашкодити природі. Дерева фаутні та дупласті, як правило, не вирубують, бо саме вони служать місцем проживання для багатьох видів птахів та комах. Отже, оберігаючи ці дерева, тут дбають про збереження біологічного розмаїття. І це надзвичайно розумно, адже пошкоджена деревина не має належної якості, а отже, і ціни. Тому вирубка такої деревини є збитковою і екологічно шкідливою.

Такий принцип господарювання і в інших лісах. Ми відвідали державну лісову дирекцію компанії «Hessen Forest». Це підприємство самостійно приймає рішення, яке чітко визначено законодавством. Земля Гессен розділена на 88 лісових районів, у віданні яких 900 тисяч га лісів, 40% – державних, 35% – громадських, інші – приватні. Так історично склалося, що зелене багатство краю має трьох власників.

Директор компанії доктор Гельмут Асмутат супроводжував нашу делегацію на одну з ділянок лісу поблизу міста Шлітц, розповів, що господарювання тут базується на економічно й екологічно вивірених принципах, чіткій законодавчій базі. Самовільні рубки, інші лісові порушення тут немислимі. Гарантом цього є висока професійність лісівників, законослухняність всіх, хто працює тут чи відвідує ліси з метою відпочинку.

Розмова про лісове господарювання продовжувалася й у філіалі резервату в Тюрінгії. Знову переконалися у глибоких знаннях, відданості справі, доброзичливості лісівників, які тут працюють.

– У нашому лісництві – 30 тисяч гектарів букових насаджень, на яких за екологічними принципами ведеться господарювання, – каже заступник керівництва дирекції офісу в Тюрінгії Клаус Дрослер. – Після об’єднання Німеччини змінилися принципи господарювання на цій території, заборонили в першу чергу суцільні рубки. Форми діяльності диктує попит на деревину й екологічно безпечні технології. Заготівля лісу не є головною формою. Навіть приватники запрошують нас узяти під свою опіку ліс, бо впевнені, що дії будуть грамотними, а дерева ще довго будуть радувати всіх, хто ступить під ці зелені шати.

Німецькі колеги показали нам і тисовий ліс, який є гордістю резервату. Це природне зростання «вічного дерева» – 350 дерев тису ягідного (з 1934 року знаходиться під охороною). Відповідальний за ці природні ресурси Ленке Ральф розповів про різні експерименти на цій площі з метою природного поновлення тису ягідного. Із-за великої популяції оленів, які поїдають підріст, доводиться окремі ділянки загороджувати. Ведеться постійний моніторинг.

Де б ми не зайшли в ліс, вражає впорядкованість територій. За деревами тут бачать не лише економічну вигоду, а, скоріше, рекреаційну, наукову цінність, завдання збереження біорізноманіття.

У «Порядку денному на XXI століття», який схвалений на конференції глав 179 держав світу в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, підкреслено, що сталий розвиток – це такий соціально-економічний процес, який забезпечує високу якість довкілля та здорову економіку всіх народів світу, а також нинішні потреби без загрози спроможностям майбутніх поколінь задовільняти свої власні потреби. І дуже важливо, що ці концептуальні положення не на словах, а на ділі реалізуються в межах біосферного резервату «Рьон».

Це ще раз конкретно продемонстрували нам на території Шафтштайн. Тут абсолютно заповідна територія 127 гектарів, а з 1992 року тут утворено ще 10 таких ділянок, площею близько 800 га. Ми пройшли туристичною стежкою на вершину цього масиву (у перекладі – «овеча гора»), звідки відкривається прекрасна панорама, зокрема на комуну Еренбург-Вюстензакт, де мешкає близько однієї тисячі жителів.

Заступник директора біосферного резервату Евальд Сауер розповів про конкретну модель місцевого розвитку території, яка входить до резервату. В основу покладено те, що це надзвичайно унікальна місцина, куди приходять тисячі екскурсантів відпочити та помилуватися вулканічними розсипами, ознайомитись з науковими дослідженнями й одержати сертифікат відвідування цього маршруту. І люди залюбки щодня сюди приходять, щоб торкнутися серцем краси, пройтися стежкою до вершини, помилуватися краєвидом.

Базальтові скелі тут ще молоді, їм усього близько 6 мільйонів років. А навколо зростає характерний для цього регіону мішаний ліс з бука, ясена, ільма та смереки. Улітку тут спека (тепло акумулюють скелі), а взимку – навпаки – дуже холодно.

– Непросто було домогтися, щоб громади перейшли до державного підпорядкування, тобто до резервату, – сказав Сауер. – Але при допомозі людей і держави ця проблема була вирішена.

Жителі комуни, до складу якої входять ще сім населених пунктів, в основному працюють у місті Фульді, що розташоване поблизу.

Ми допомогли мешканцям комуни, – підкреслив Сауер, – прийняти такий план дій, який сприяв би розвитку села і оберігав традиційне господарювання. Додатково була надана допомога держави, гранти, підтримка Євросоюзу. До речі, Німеччина адресує значні кошти в цю міжнародну організацію.

Власністю комуни є 300 га сільськогосподарських угідь та 800 га лісу. Утримуються тут 300 голів великої рогатої худоби та одна тисяча овець, при цьому випас худоби у лісі не допускається. Всі пасовища акуратно загороджені електропастухами. Дуже повчальним є те, яким чином

адміністрація резервату оберігає біорізноманіття гірських лук та уникає ерозійних процесів. Це питання теж регулюється економічними важелями. Тим фермерам, які випасають на одному гектарі не більше двох овець, виплачується грошова винагорода. Тому є зацікавленість не збільшувати поголів'я, а отже, оберігати екосистему.

У всіх населених пунктах, що входять до складу біосферного резервату, велика увага приділяється вирішенню соціальних питань. Окремі проекти присвячені наданню соціальної допомоги одиноким та перестарілим. Для них створюються спеціальні центри соціальної роботи, клуби за інтересами тощо.

У невеликих селах діють трирічні школи. Далі діти навчаються в інших школах та в гімназіях. Доставка дітей до школи здійснюється щоденно спеціальними автобусами.

У селі є приватні лікар і стоматолог, а спеціалізована медична допомога надається в межах 5-10 хвилин вертолітними бригадами з міської лікарні.

Тут же в селі пропонує свої послуги дитячий садок, який (згідно з законом) мають відвідувати всі діти, що досягли трирічного віку. Вони повинні здобувати ази освіти, естетики, культури поведінки тощо. Плата – 60 дойчмарок. Обов'язкова освіта – 9 класів.

Однак ліси для тамтешніх громадян – не тільки національне багатство, яке вони дбайливо бережуть і примножують, але велика зона відпочинку й насолоди.

Українська делегація під час перебування в Німеччині гостювала у фермерських господарствах, на заводах з виготовлення соків, спиртів, мінеральної води, пивзаводі, солекопальні, в окремих сім'ях, які займаються власним бізнесом, культурологічних центрах, музеях природи, офісах неурядових організацій, які знаходяться в зоні діяльності резервату.

До слова, програма «Біо» сприяла іміджу виготовлення екологічно чистих напоїв. Ми побували на одному з таких потужних підприємств з випуску різних мінеральних вод і безалкогольних напоїв. За один день завод, де працює всього 250 чоловік, виготовляє до 1,2 млн. пляшок 60 видів продукції. Все це – з місцевої сировини, лише незначна частина – із привозної. Підприємство реалізує продукцію в радіусі 200 км, а попит на неї зростає. Такі підприємства стали запорукою сталого розвитку регіону, оскільки вони орієнтовані на місцеву сировину та споживача.

Відвідування українською делегацією біосферного резервату «Рьон» було надзвичайно корисним, адже за кілька днів вдалося ознайомитися з величезним досвідом ФРН і, зокрема резервату, в запровадженні на своїй території такого господарювання, що сприяє його сталому розвитку. Чимало ідей, які пройшли випробування часом у Німеччині, можуть і повинні знайти запровадження в Україні. В першу чергу, у галузі ведення лісового господарства, організації сільського

господарства, особливо із виробництва екологічно чистих продуктів харчування. Чимало вартого уваги запримічено і в сфері рекреації та освітньо-виховної роботи, збереження окремих видів і угруповань, охорони унікальних куточків дикої природи у поєднанні з місцевим розвитком територій тощо.

Завершальна розмова відбулася під час вечора українсько-німецької дружби у місті Танн. Тут було обговорено шляхи взаємовигідної співпраці між біосферним резерватом «Рьон» та Карпатським біосферним заповідником, підписано угоду про науково-технічне співробітництво.

Дні, проведені в Німеччині, стали доброю школою вивчення досвіду запровадження програми сталого розвитку. А щоб наш візит був цікавим, чимало зусиль доклав заступник директора резервату «Рьон» Евальд Сауер.

«Зелені Карпати», № 1-2, 2002 р.

ЧИ КУРСУВАТИМЕ ДО «ЦЕНТРУ ЄВРОПИ» ПАСАЖИРСЬКИЙ ПОТЯГ?

Неподалік міста Рахова, що на Закарпатті, серед мальовничих гір на березі швидкоплинної Тиси стоїть геодезичний знак і стела, що символізують географічний центр Європи. На камені латинською мовою викарбувані слова: «Постійне, точне, вічне місце. Дуже точно, із спеціальним апаратом, який виготовлений в Австрії і Угорщині, зі шкалою меридіанів і паралелей, встановлений центр Європи, 1887». І так історично вже склалося, що до цього символу протягом багатьох десятиріч приходять тисячі туристів.

А поруч адміністрація Карпатського біосферного заповідника спорудила оригінальний Музей екології Карпат, розгорнула будівництво еколого-культурологічного комплексу. Тут також буде каплиця, де здійснюватиметься обряд «Вінчання у центрі Європи», кафе «Гуцульська кухня», кіоск сувенірів, мережа екологічних науково-пізнавальних маршрутів, вручатимуться спеціальні дипломи тощо.

Зауважу також, що місто Рахів, як і Рахівщина взагалі, із давніх-давен були популярними як туристично-рекреаційний центр. За часів Австро-Угорщини та Чехословаччини місто Рахів величали гуцульським Парижем. Сюди прямували пасажирські потяги з Будапешта і Праги. Ще Марія Терезія своїм указом постановила перетворити Рахів нарівні з Карловими Варами, Попрадом і Трускавцем, у гірський курорт Австро-Угорської імперії.

У радянський період залізнична станція Рахів була переповнена туристичними потягами з Москви, Прибалтики та Середньої Азії. Але

сьогодні це вже історія. Хоча популярність «центра Європи», туристичних об'єктів Рахівщини (а це насамперед знамениті Чорногірські праліси, найвища вершина України – гора Говерла, унікальний санаторій «Гірська Тиса», гірськолижні бази на Драгобраті, туристично-оздоровчі комплекси «Тиса», «Трембіта», «Високі Карпати» та інші, плюс самобутня культура і побут гуцулів) залишаються високими. Проте доїхати сюди досить проблематично. У занедбаному стані автомобільні шляхи. Приміські дизель-поїзди Івано-Франківськ-Рахів та Чернівці-Коломия-Рахів перевантажені, а по вихідних днях не їздять взагалі. А пасажирський потяг Львів-Рахів відстань у 280 км долає за понад 10 годин, і це при тому, що вагони без освітлення і тепла, з побитими вікнами та розламаними дверима.

Тому Міністерству транспорту України треба серйозно подбати, як це передбачено у постанові Кабінету Міністрів № 292 від 16 березня 1998 року «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.», про реконструкцію та ремонт автошляхів, які ведуть до «центра Європи», організувати сюди належне залізничне сполучення. На перших порах потрібно відкрити рух швидкого фірмового потяга «Гуцульщина» за маршрутом Київ-Рахів. Без сумніву, він вдихне нове життя у розвиток туристичної індустрії не тільки Рахівщини, а й Яремчі, Кременців, Ворохти та інших населених пунктів Гуцульщини. Такий потяг дасть можливість киянам та багатьом жителям центральної України без пересадок, легко, навіть у вихідні дні, побувати у наймальовничіших куточках високогір'я Карпат, піднятись на Говерлу, сфотографуватись у «Центрі Європи», поблукати гірськими стежками, покуштувати цілющих мінеральних вод чи покататись на гірських лижах. З іншого боку, це значно полегшить роботу ділових людей, відкриє можливість для горян, особливо для, учнівської та студентської молоді, без транспортних перешкод знайомитись із столичною культурою тощо.

Не викликає сумнівів, що такий пасажирський потяг, за належного сервісу, може бути рентабельним для Укрзалізниці.

2002 рік, за рішенням Генеральної Асамблеї ООН, оголошений Міжнародним роком гір, і було б дуже символічно, якби вже з початку нового року залізничники подарували горянам фірмовий потяг до «центра Європи». І тим самим започаткували нову сторінку розвитку цього густонаселеного гуцульського регіону.

Сповнений також розумінням того, що обов'язково знайдуться «патріоти», які піддаватимуть сумніву: а чи центр Європи взагалі є українським? Але ми переконані, що попри всі дискусії, реалізація цього проекту може добре прислужитись не тільки гуцульському краю, а й Україні в цілому.

«Урядовий кур'єр», 18 січня 2002 р.

МАЙБУТНЄ ЛІСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Нещодавно на нараді з підготовки програми сталого розвитку басейну річки Тиси представник Українського центру менеджменту землі і ресурсів оприлюднив дані, які шокували не тільки мене. Аналізи цього центру, здійснені на основі дешифрування космічних знімків, зроблених американськими супутниками, показали, що лише з 1988 по 2000 роки на Закарпатті суцільно вирубано 72 тисячі гектарів лісу, або 11 відсотків всієї вкритої лісом площі. І найбільше вражає те, що на площі 23 тисячі гектарів ліси зникли взагалі. Виявилось також, що основні вирубки проводились на висоті 800-1200 метрів над рівнем моря, тобто там, де найбільше випадає опадів. І ще встановлено, що переважна більшість зсувів ґрунтів відбувається в околицях населених пунктів та вздовж автомобільних шляхів, де здебільшого ведеться безсистемна господарська діяльність.

Тому, очевидно, не випадково, виступаючи на зібранні в Ужгороді у зв'язку з річницею катастрофічного паводка 2001 року, Президент України Л. Кучма особливо підкреслив, що невідповідність гірським умовам ведення лісового, сільського та водного господарства лежить в основі тих проблем, що їх переживає останніми роками Закарпаття.

Нова оцінка ситуації, що склалась, без сумніву, вимагає вдосконалення режиму господарювання у горах. Зрозуміло, що існуюча нормативно-правова база та менталітет багатьох керівників, та й чималої частини населення, не сприяє розв'язанню цих проблем. Це добре видно на прикладі схваленої нещодавно постановою Кабінету Міністрів України «Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні Тиси у Закарпатській області на 2002-2006 роки та прогноз до 2015 року», яка зорієнтована головним чином не на усунення причин виникнення паводків у горах, а на подолання їх наслідків.

Скажімо, із одного мільярда 433,4 млн гривень, що передбачається виділити для реалізації цієї програми, на виконання комплексу лісозахисних робіт спрямовується лише 28,1 млн гривень, або близько двох відсотків від запланованої суми. Більше того: проблема запровадження екологічно безпечних технологій ведення водного, сільського та лісового господарства тут поставлена на останнє місце. На це не передбачено жодного фінансування. Не виділяється зовсім коштів і на екологічне виховання та вдосконалення законодавства.

На нашу думку, для пом'якшення ситуації, поряд з роботами, які вже проводяться, слід було б прийняти Державну програму переорієнтації економіки гірської частини Закарпаття в бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності, яка має передбачати комплекс заходів, спрямованих на припинення руйнації гірських екосистем.

Враховуючи особливе значення гірських лісів, як водорегулюючого та кліматоутворюючого фактора та наявність тут значних проблем, доцільно розробити закон України «Про гірські ліси», а з метою розвитку альтернативних видів діяльності у горах – закон «Про гірський туризм». Для відпрацювання моделі сталого розвитку у верхів'ях басейну Тиси треба прийняти закон України «Про експериментальну еколого-економічну зону «Рахів», забезпечити виконання вимог законів «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» та «Про загальнодержавну програму формування екологічної мережі на 2000-2015 роки», якими передбачено розширення території природно-заповідного фонду Карпатського регіону до 20 відсотків.

Треба також суттєво переглянути Лісовий кодекс України, «Санітарні правила в лісах України», «Правила рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства та інших рубок», «Правил рубок головного користування в лісах України» і т. ін.

Всі ці нормативні документи мають бути спрямовані на обмеження або заборону суцільних рубок на гірських схилах, проведення лісозаготівельних робіт переважно у сніжний період року, безумовне запровадження екологічно безпечних технологій, заборону на створення монокультур тощо.

Дуже важливо розробити і запровадити систему еколого-освітніх та навчально-виховних заходів, спрямованих на виховання екологічного мислення та подолання психології «лісоруба» у свідомості багатьох керівників та значної частини населення. В рамках цього варто реалізувати цілий ряд пілотних проектів, де можна наочно продемонструвати модель сталого та близького до природного лісокористування. Для реалізації цього завдання, наприклад, Швейцарський федеральний інститут лісових, снігових та ландшафтних досліджень (м. Бірменсдорф) та адміністрація Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів) уже розробили і подали до міжнародних фондів відповідний проект.

Серед лісівничих проблем поряд з відмовою від суцільних рубок та запровадженням природозберігаючих технологій важливо провести роботу по забезпеченню оптимальної лісистості в межах елементарних водозборів, заліснення непридатних до сільськогосподарського використання земель та поступової заміни монокультур на різновікові мішані ліси.

Особливої уваги заслуговує верхня межа лісу. Тут слід відмовитись у більшості випадків від створення штучних насаджень, особливо за рахунок посадкового матеріалу, вирощеного або відібраного в нижніх частинах лісового поясу. Ця помилкова практика, яка останніми роками застосовується, крім значних витрат може ні до чого не привести. Замість цього треба повести планомірну роботу з обмеження випасів худоби на верхній межі лісу, запроваджувати загінну систему випасів, передбачити

кошти на компенсацію втрат власникам худоби за зменшення навантаження на гірські луки. Досвід Карпатського біосферного заповідника у Чорногірському масиві показує, що обмеження випасів у високогір'ї без великих затрат приводить до повного відновлення верхньої межі лісу.

В умовах гострої кризи в лісовому господарстві, з метою покращення охорони лісів, їх вирощування та раціонального використання слід переглянути економічні механізми функціонування лісогосподарських підприємств. Мають бути збільшені розміри фінансування та матеріально-технічного забезпечення лісової охорони. Держава повинна створити такі умови, щоб вигідною стала робота по охороні лісів та відновленню їх структури.

«Урядовий кур'єр», 17 серпня 2002 р.

ЦЕНТР ЄВРОПИ В АСТРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Науково-популярний бюлетень «Астролог» (№4 (111) 2002 р.), що вийшов у Москві накладом в 10000 примірників, опублікував статтю Олени Копилової «Карпати – центр Європи. Астрологічні дослідження географічного місця із координатами 24° східної довготи і 48° північної широти, як перехрестя європейських шляхів в еру Водолія».

На нашу думку, цей матеріал, який хоч і має дещо містичний та неоднозначний характер, може бути цікавим із багатьох точок зору. Для закарпатців, наприклад, ця публікація представляє певний інтерес хоча б тому, що у Росії, яка є великим потенційним ринком для наших туристичних послуг, зроблена серйозна реклама цінностей Закарпаття. Автор пише, що цей регіон, «... як відносно невелика територія на заході сучасної України, відрізняється красою і величчю майже не порушеної природи та багатими і різноманітними ландшафтами», і що «ця місцевість характеризується багаточисельними археологічними цінностями, бо протягом століть входила до складу різних держав і країн». Цікавим можна вважати також і те, що автор статті на основі аналізів земного відображення небесного Зодіаку на карті Європи визначає «центр маси Європи», котрий, згідно з астрологічними прогнозами, в епоху Водолія має стати центром тяжіння, до орбіти якого ввійдуть країни і народи Східної Європи. Причому, це енергетичне Перехрестя на географічній карті України знаходиться якраз на Закарпатті біля міста Рахова, де ще за часів Австро-Угорщини у 1887 році встановлено відповідний геодезичний знак.

Детально досліджуючи із застосуванням інструментарію астрології Перехрестя Водолія під назвою «центр Європи», Олена Копилова робить неординарні аналізи минулого, та не менш цікаві прогнози щодо долі цього краю на майбутнє.

Скажімо, розглядаючи історію регіону, автор підкреслює, «... що Перехрестя центру Європи практично ніколи не було вільним від своїх більш сильніших сусідів. Проте Перехрестя майже завжди входило до складу тієї чи іншої могутньої держави (імперії). Боротьба за владу на Перехресті (перехід під те, чи інше правління) була доленосною для суміжних країн. З 1945 до 1991 рр. Перехрестя входило до СРСР і було органічно поєднано з Росією. Якраз в цей період Радянський Союз став провідною світовою державою і здійснював вплив на Європейську політику». Для підтвердження цієї тези наводиться ще один переконливий аргумент: цей край майже 600 років входив до складу Австро-Угорської імперії, яка також відігравала видатну роль на європейському континенті. Ця історична ремарка російських астрологів може розцінюватись, звичайно, по-різному. З одного боку, це виглядає як ностальгія за минулим. А втрата цього географічного Перехрестя, можливо, розглядається деякими силами як гіпотетична причина зменшення колишньої європейської могутності Росії. Крім того, тут напрошується ще один, уже власне не астрологічний, прогноз: та країна, яка володіє цим Перехрестям, просто Небом приречена відігравати провідну роль у Європі. Саме тому, з точки зору астролога, «цей регіон у майбутньому має стати місцем примирення різних інтересів сусідніх регіонів, країн або народів».

І ще одна важлива думка цього трактату: широке використання вигідного становища цього місця як центру Європи та його екзот природи, унікальних природних ресурсів будуть у майбутньому складати основу благополуччя народу, що тут проживає. Прогнозуються основні види діяльності, що знаходяться під заступництвом того чи іншого знаку Зодіака. «Розквіт економіки регіону, – пише астролог, – пов'язаний з обслуговуючими галузями виробництва, ремонту або сервісу, з легкою промисловістю, засобами медицини та гігієни, а також прибутками від збору врожаю та його якісного збереження. Знак Діви керує здоров'ям. Тому дуже перспективним виглядає розвиток курортів, особливо пов'язаних з гірським повітрям, лікувальними водами і т.д. Знак Діви відхиляє штучне харчування, тому найкращими ліками є народні продукти та соки, взагалі все природне та натуральне. Дрібні плоди, особливо горіхи, виноград і кісточкові знаходяться під управлінням Діви. Тому тут перспективне виноградарство і садівництво». А знак Риби, сили якого сфокусовані до Центру Європи, спонукає до відновлення розвалених замків, пам'ятних місць та святинь, які будуть приносити доходи під час екскурсій і туризму. Крім того, знак Тільця пророкує добрий заробіток цьому краю «на презентабельному зовнішньому вигляді міст, сіл, народних промислів і краєзнавчих цінностей».

Звичайно, ми далекі від думки, що всі люди однаково вірять в гороскопи. Але для мене як людини, яка прагматично дивиться на життєві

речі, ці прогнози астрологів видаються достатньо реалістичними. Адже, справді, через географічне становище, унікальні природно-кліматичні умови, етнічні та культурологічні особливості цей регіон завжди привертав увагу країн як на Сході, так і на Заході. Ці місця завжди були історичним перехрестям торгових шляхів, як магніт притягували ділових людей та просто туристів. Скажімо, місто Рахів, яке знаходиться поряд з Перехрестям Європи, очевидно, не випадково іноземці ще в 30-ті роки минулого століття шанобливо величали «гуцульським Парижем». Розмірковуючи з цього приводу, більш ніж півстоліття тому назад відомий громадсько-політичний діяч Закарпаття Степан Клочурак писав: «Приходять сюди люди майже з цілої Європи. На хідниках Рахова зустрічаєшся з сухорлявими англійськими довганами, з низькими чорними говірливими французами, з самовпевненими, трохи гордими та не менш говірливими чехами, сумного характеру поляками, веселими українцями з того та цього боку Карпат. Крім цього, майже на кожному кроці можемо зустрітися з твердими сивими германцями, які особливо в зимовий сезон заповнюють вулиці Рахова. І треба признатися, що всі ці чужоземці надзвичайно задоволені Раховом, населенням, чистотою, реставраціями, і хто з них раз був у Рахові, завжди змагається знову повернутися до нього». І хто знає, чи не сили Зодіаку сприяли і сприяють такій популярності цієї місцевості.

А сьогодні географічний центр Європи входить до складу Карпатського біосферного заповідника, який добре відомий в Україні та за її межами як науковий, екологічний та туристично-рекреаційний центр. На його базі проводиться багато міжнародних конференцій. Він входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, нагороджений Радою Європи Європейським дипломом. Тут розробляються і реалізуються чимало різноманітних проектів з участю науковців та спеціалістів із Швейцарії, Австрії, Ліхтенштейну, Німеччини, Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини, Румунії тощо. З метою популяризації географічного центру Європи тут будується еколого-культурологічний комплекс, готується проведення міжнародних фестивалів культури та мистецтв. Крім того, враховуючи особливе значення цієї території, з метою збереження унікальної природи та підвищення життєвого рівня горян у цьому регіоні розроблено проекти створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів», відкриття руху пасажирських потягів за маршрутами «Київ-Рахів-Бухарест» тощо. В газеті «Голос України» опубліковано проект створення в Україні нового Євразійського транспортного коридору Транс-Україна. І нам здається, що існуюча транскарпатська залізнична гілка, що пролягає через «Центр Європи», може стати дуже важливою складовою цього транспортного коридору, адже якраз ця залізниця дає можливість запровадити туристичні поїзди, які б курсували через Карпатські гори до Бухареста та Будапешта, з'єднати Україну та Росію із великим Чорноморським портом Констанца. Тому здається, що уряди України, Румунії та Угорщини мали б дуже

уважно вивчити перспективу відкриття руху потягів через Карпати, які, без сумніву, дали б великий поштовх не тільки зближенню народів цих країн, але й сприяли б соціально-економічному розвитку регіону.

І ще одна цікава деталь. До цього місця останнім часом чималий інтерес проявляють деякі російські ідеологи. Так, нещодавно сюди завітали керівник Православної партії Росії, льотчик-космонавт, двічі Герой Радянського Союзу В.В. Аксьонов та співголова Президії Центральної Ради «Духовное движение России» Г.Ф. Козлітін, які ініціюють проведення в цьому краї з'їзду слов'янських народів та активно розробляють ідеологію феномену центру Європи як основи для духовного об'єднання європейських народів. Або ще таке: керівництво громадського об'єднання української діаспори за кордоном «Рідна хата» планує поряд з Каневом, де поховано Т.Г. Шевченка, створити у географічному центрі Європи свій духовний центр.

Отже, як бачимо з короткого історичного екскурсу та переліку нових ініціатив, енергетичне Перехрестя під назвою «Центр Європи» справді має якусь притягальну силу...

«Зелені Карпати», № 1-2, 2003 р.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ КАРПАТ*

Карпатський регіон є унікальним природним комплексом у європейському та світовому вимірах. Він зосереджує значну частину складових елементів біологічного та ландшафтного різноманіття Центральної та Східної Європи. Регіон має не лише ресурсно-сировинне значення, але й колосальне еколого-стабілізаційне. Адже він є надзвичайно важливим водозбором чистої води. Його висока лісистість забезпечує природне кондиціювання повітряних мас на шляху переносу їх з Атлантики у глиб континенту. Оригінальні карпатські ландшафти здавна використовуються для рекреації та оздоровлення великої кількості людей. їх рекреаційна популярність невпинно зростає, а це є значним економічним чинником.

Тривала різнопланова господарська діяльність у регіоні вже призвела до істотних змін у природному середовищі Карпат. Це не лише негативні зміни у природних комплексах, їх антропогенні трансформації, але й активізація шкідливих геофізичних та геохімічних процесів, які не раз набували катастрофічного прояву. То ж і не дивно, що активне втручання державної політики стосовно вирішення еколого-економічних проблем у регіоні, регулювання правових взаємовідносин суб'єктів виробничої діяльності та різних форм власності беруть свої початки ще з XVIII ст.

* У співавторстві з Г.В. Парчуком

(Бойчук зі співавт., 1998). Проте особливого розвитку вони набули у другій половині XX ст.

Саме в цей час у Карпатах, як на території України, так і Польщі, Словаччині, Румунії, Чехії, Угорщини, була сформована більша частина мережі об'єктів природно-заповідного фонду (Стойко зі співавт., 1991). Лише в Українських Карпатах вона охоплює зараз майже 13% від загальної площі території (Петрова,Третяк, 2003). Одночасно особливої розбудови набула і господарсько-виробнича інфраструктура.

Протягом останніх двох століть у регіоні виникли проблеми еколого-економічного характеру. Зараз вони набули особливого загострення. Сучасна державна політика щодо використання та збереження природи Карпат передбачає їх вирішення у правовому полі, що базується на багатьох законах та постановах уряду України. Ця нормативна база потребує подальшого розвитку, який повинен враховувати як критичні, так і позитивні аспекти становлення профільного законодавства. Власне у даній роботі робимо спробу проаналізувати його головні риси. Маємо надію, що вона буде корисна для широкого загалу спеціалістів практиків та науковців, викладачів вищих навчальних закладів.

Сучасне правове поле державної еколого-економічної політики формують Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), «Про тваринний світ» (1993 р.), «Про рослинний світ» (1999 р.), «Про екологічну експертизу» (1995 р.), а також Водний кодекс України (1995 р.), Лісовий кодекс України (1994 р.), Кодекс України про надра (1994 р.) та ін. Разом з тим, законодавство України оновлюється та розвивається. Зокрема, в 2001 р. було прийнято нову редакцію Земельного кодексу України.

Охорона гірських екосистем віднесена до основних напрямів діяльності за Концепцією збереження біологічного різноманіття України, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 р. З метою збереження біорізноманіття, що зазнає деградації через підвищену уразливість гірських екосистем до антропогенних навантажень, необхідно: здійснити заходи, спрямовані на відновлення гірських лісів і заліснення нових територій, включаючи відновлення верхньої межі лісу на полонинах; розробити і вжити заходів щодо збереження печер, їх фауни і флори та регулювання відвідування; оптимізувати рекреаційне навантаження на гірські екосистеми; організувати екологічні мережі територій гірських лісових масивів як ключових систем збереження біологічного різноманіття і своєрідних центрів ендемізму України.

Основними напрямами державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, що затверджена постановою Верховної Ради України від 5.03.1998 р., серед основних пріоритетів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів названо: формування збалансованої

системи природокористування, поліпшення екологічного стану басейнів рік, а також збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і розвиток заповідної справи. До завдань їх реалізації віднесені питання збереження і розширення територій з природним станом ландшафту, підвищення стійкості та екологічних функцій лісів, збереження та відродження малих річок, створення системи прогнозування, запобігання та оперативних дій у разі надзвичайних ситуацій природного і природно-техногенного походження.

На зміну державній програмі «Заповідники» (1992 р.), яка зіграла значну роль у розвитку природно-заповідного фонду України, в тому числі і в Карпатах, прийшла Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки. Карпати в Національній екомережі визначені як окремий природний регіон «Карпатська гірська країна», в складі якого є існуючі природоохоронні території: Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки «Синевир», Карпатський, Ужанський, «Сколівські Бескиди» і Гуцульщина та природний заповідник «Ґорґани», а також заплановані до створення нові об'єкти. Вони разом розглядаються як основа екологічної мережі у цьому регіоні.

Після повеней на Тисі в листопаді 1998 р. та березні 2001 р. ще одним пріоритетом екологічної політики стало запобігання катастрофічним повеням в Карпатах. У 2000 р. Верховною Радою було схвалено Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону». Цей Закон встановлює мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових деревостанах, рубок головного користування у високогірних лісах, в лісах лавинонебезпечних та селенебезпечних басейнів та у межах берегозахисних ділянок гірських лісів. Законом також декларується необхідність забезпечення екологічно збалансованого лісокористування, запобігання проявам згубних наслідків природних явищ, посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних та інших корисних властивостей лісів, охорона здоров'я населення та його естетичне виховання. Вирубка лісів повинна здійснюватися виключно за умов дотримання екологічних та технологічних вимог, розміщення лісосік вузьколісосічних рубок допускається тільки в довжину по горизонталі, а на пересічному рельєфі – паралельно до водотоків (стаття 7 Закону). Заготівля та вивезення деревини в гірських лісах Карпатського регіону, починаючи з 2005 року, мають проводитися тільки з використанням колісних та гужових засобів і повітряно-трелювальних установок. Повинна бути відновлена системи вузькоколійок та лісових доріг (стаття 9). Мережа природно-заповідних територій у цьому регіоні повинна розширюватись за рахунок збільшення частки та розширення площ природних та біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків, заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи з доведенням до

2005 року рівня заповідності до 20 відсотків відповідно до законодавства (стаття 10). Мережа зелених зон та рекреаційних лісів, а також об'єктів використання мінеральних вод для бальнеологічного лікування має розширитись до 15 відсотків від загальної площі лісів Карпат.

Для довідки, загальна площа земель лісового фонду 4-х областей Карпатського регіону становить 2,3 млн гектарів, з яких 2,1 млн вкрито лісовою рослинністю. Середня лісистість території сягає 36,7% (Закарпатська область – 50,8%, Івано-Франківська – 40,9%, Чернівецька – 29,2%, Львівська область – 28,5%). У 2003 р. відсоток заповідності в Карпатському регіоні по областях був таким: Закарпатська область – 11,7%, Івано-Франківська область – 13,1%, Чернівецька область – 8,0%, Львівська область – 5,1% (Короткий..., 2003).

У 2002 р. Верховна Рада України схвалила Закон України «Про Генеральну схему планування території України». До основних напрямів використання території України відноситься вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів. Для цього передбачається: визначення завдань перспективного розвитку міст із значним рекреаційним та оздоровчим потенціалом щодо стимулювання розвитку курортних функцій із забороною будівництва нових і розширення діючих промислових підприємств, не пов'язаних із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, або таких, що можуть негативно вплинути на природні лікувальні фактори, а для міст, селищ та сіл, що мають значний природний та історико-культурний потенціал, – розвиток туристичних функцій із збереженням і припустимим господарським використанням об'єктів культурної спадщини, захистом традиційного характеру середовища, обмеженням господарської діяльності на територіях історичних ареалів населених пунктів (стаття 4 розділу III). Для забезпечення ефективного використання територій передбачається державна підтримка для територій із значним природоохоронним, рекреаційним, оздоровчим, історико-культурним потенціалом, до яких, зокрема, віднесені Закарпатська область і курорти Трускавця (стаття 5 того ж розділу).

З метою формування національної екологічної мережі як складової Всеєвропейської екомережі та підтримання життєзабезпечуючих функцій довкілля, створення необхідних умов для реструктуризації та зниження антропогенного впливу на нього до екологічно допустимого рівня має бути забезпечено:

• розширення площі територій екомережі шляхом створення об'єктів природно- заповідного фонду на територіях з особливо цінними природними комплексами та об'єктами;

• збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну цінність; формування транскордонних природоохоронних територій;

• створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступною їх натуралізацією;

• екологічно доцільне збільшення площі лісів;

• формування єдиної територіальної системи національної екомережі і встановлення спеціальних режимів охорони та використання її складових територій.

На першому етапі формування Генеральної схеми (до 2010 р.) передбачається удосконалення законодавчого, наукового, інформаційного, проектного, організаційного забезпечення планування території на загальнодержавному рівні; організація проведення моніторингу реалізації Генеральної схеми; здійснення першочергових заходів щодо планування території відповідно до рішень Генеральної' схеми, які забезпечуватимуть досягнення найбільшого економічного, соціального та екологічного ефекту. На другому ж етапі (2011-2020 рр.) передбачається здійснення заходів щодо планування території відповідно до вирішень Генеральної схеми та проведення моніторингу її реалізації (розділ IV).

Реалізація Генеральної схеми забезпечується органами державної влади та органами місцевого самоврядування в порядку, визначеному законодавством. Кабінет Міністрів України має враховувати напрацювання щодо Генеральної схеми при підготовці прогнозів і державних програм економічного та соціального розвитку України, схем розвитку окремих галузей економіки, інших державних програм з питань охорони земель, охорони здоров'я населення, охорони природи, розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, збереження історико-культурної спадщини, розвитку туризму, прийняття рішень щодо регулювання використання територій загальнодержавного значення; організовує проведення моніторингу реалізації Генеральної схеми та здійснення аналізу змін у пріоритетних напрямах використання території України; приймає рішення стосовно розробки схем планування окремих частин території України.

Охороні природних багатств Карпат має сприяти і Державна програма «Ліси України», що розрахована на 2002-2015 рр. і затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. №581. Цією Програмою основними напрямами ведення лісового господарства в гірських районах визначені: заміна похідних ялинників у поясі букових та дубових лісів на корінні типи деревостанів, створення та відновлення захисних деревно-чагарникових угруповань на верхній межі лісового поясу, створення захисних лісових насаджень уздовж малих річок та інші.

Враховуючи особливе значення лісів Карпатського регіону, заходи щодо ведення в ньому лісового господарства виділено в Програмі в окремий розділ. За рахунок державних централізованих капітальних вкладень у Карпатському регіоні передбачається здійснити фінансування будівництва лісових доріг, лісових пожежних станцій та пожежно-спостережних веж,

об'єктів соціальної сфери, впровадження екологобезпечних технологій лісозаготівель. Щодо розвитку природно-заповідного фонду України, то площа територій та об'єктів цього фонду, яка перебуває у постійному користуванні підприємств і організацій сфери управління Держкомлісшспу України, має зрости на 124,4 тис. га (обсяг заповідання лісів у 2015 р. становитиме 15,6%, зокрема у Карпатському регіоні – 18,7%).

Національна політика щодо сталого розвитку Українських Карпат все більше переплітається з міжнародною співпрацею в регіоні Карпат загалом. Перші окремі кроки співпраці України з іншими карпатськими країнами в економічній та природоохоронній сферах, зокрема, розширення транскордонної транспортної мережі, створення за участі України українсько-польсько-словацького біосферного заповідника «Східні Карпати», з часом дозволили вийти на системний механізм – Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат, яка була започаткована (підписана більшістю держав – потенційних учасників) на П'ятій Конференції Міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (21-23 травня 2003 р., м. Київ) з ініціативи Укращи. Головною метою Конвенції є проведення всебічної політики та співпраця для охорони та сталого розвитку Карпат, що дозволить поліпшити якість життя, зміцнити місцеві економіки та громади, зберегти природні цінності та культурну спадщину. Успішність реалізації цієї мети залежить і від нас з вами.

Загалом, державна політика України та її міжнародний вектор щодо збереження природи Карпат є досить виваженими і удосконалюються фактично з кожним роком, хоча реалізація на практиці природоохоронних норм у регіоні вимагає кращого. Якби усі слідували національному законодавству та міжнародним зобов'язанням, особливо щодо ведення лісогосподарської діяльності, то, без сумніву, мали б значно менше проблем під час останніх повеней та вітровалів у Карпатах. Розвиток системи природоохоронних територій та туристично-рекреаційної діяльності у Карпатах є певним чином альтернативою лісогосподарській діяльності. Але й ніхто не забороняє вести лісове господарство у регіоні, навіть у межах природоохоронних територій, хоча це має робитись у відповідності до чинного законодавства та кращих зразків лісогосподарської практики.

На перспективу розвиток законодавчо-нормативної бази стосовно використання ресурсів та охорони природи в Україні мав би передбачити встановлення ринкових механізмів регулювання економічних відносин та податкової політики стосовно тимчасових та непрямих землекористувачів. Це, насамперед, стосується розміру плати за спеціальне використання земель, вод, лісосировинних ресурсів, курортно-бальнеологічного потенціалу тощо.

Потребують перегляду і окремі статті Закону «Про природно-заповідний фонд України». Зокрема, це стосується діяльності природних заповідників та регіональних ландшафтних парків в умовах оточення їх територій населеними пунктами, оздоровчими та рекреаційними закладами.

Особливої актуальності набуває проблема збереження природних комплексів у зв'язку з виникненням різних форм власності на землю. Потребує гармонізації і правове поле стосунків суб'єктів традиційного господарювання із завданнями охорони пам'яток природи, заказників та заповідних урочищ. Адже здебільшого вони перебувають у віданні юридичних осіб, діяльності яких не передбачає здійснення природоохоронних заходів чи витрат на охорону природи. Вони, на наш погляд, повинні отримувати певні державні фінансові дотації для забезпечення необхідного природоохоронного режиму.

Наукові записки Державного природознавчого музею НАН України. т. 20. Спеціальний випуск. Львів, 2004.

РОЛЬ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТТЯ

Концепція сталого розвитку Закарпаття, яка вперше на регіональному рівні прийнята в Україні, передбачає соціально-економічне зростання, зміну системи господарювання (в першу чергу лісокористування), запровадження нових підходів до збереження природного та культурного спадку.

Унікальні природно-кліматичні умови, вразливість гірських екосистем, підвищена небезпека виникнення катастрофічних стихійних явищ, обумовлює необхідність переорієнтації економіки Закарпаття у бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності, запровадження природозберігаючих технологій у лісовому та сільському господарстві. При цьому надійна охорона рослинного і тваринного світу, створення екологічної мережі, розвиток заповідної справи належать до одного з найважливіших пріоритетів. У цьому контексті Карпатський біосферний заповідник відіграє чималу роль.

Маючи кластерну структуру території, включаючи природні комплекси, що розташовані від передгір'я до субальпійського й альпійського поясів, він репрезентує біорізноманіття Українських Карпат у міжнародній мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Його територія, у зв'язку з нагородженням Європейським дипломом, знаходиться під заступництвом Ради Європи.

Виконуючи важливу екостабілізуючу функцію у верхів'ях басейну Тиси, біосферний заповідник служить своєрідним полігоном для примирення людини і природи.

Важливо наголосити, що в зоні його діяльності розміщено 20 населених пунктів, де проживає біля 100 тис. осіб. Для забезпечення

життєдіяльності цього населення, відповідно до Проекту організації та охорони території біосферного заповідника, виділяється необхідна кількість деревини, випасів, сінокосів тощо. Створюється інфраструктура для розвитку туризму і рекреації, облаштовуються місця відпочинку, екологічні маршрути, інформаційні центри, видається необхідна рекламна продукція і т.д.

Біосферний заповідник, як і передбачає Севільська стратегія ЮНЕСКО, забезпечує збереження генетичних ресурсів видів, екосистем і ландшафтів, виступає осередком сталого економічного та соціального розвитку, здійснює реалізацію демонстраційних проектів екологічної освіти та виховання. Крім того, проводить дослідження і моніторинг стану навколишнього природного середовища.

Вся робота адміністрації біосферного заповідника базується на принципі: зберегти природу може тільки екологічно грамотне населення, але воно не повинно бути голодним. Тому необхідно дбати не тільки про активізацію еколого-освітньої роботи, посилення режиму охорони, але й думати про створення нових робочих місць, нормальних умов для проживання, і в такий спосіб дати можливість людині стати гідною складовою частиною унікальної природи. Працюючи над підвищенням освітнього рівня людей, вдосконалюючи роботу із підготовки кадрів, прагнемо прививати населенню почуття гордості за природний і культурний спадок, що охороняється в біосферному заповіднику. Чимало робиться для того, щоб населення стало співучасником і надійним партнером у справі збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, запровадження екологічно безпечних методів господарювання у горах.

Досягнення солідарності людей, органів місцевого самоврядування та адміністрації біосферного заповідника у вирішенні, крок за кроком існуючих проблем, лежать в основі багатьох проектів, що впроваджуються на місцях. Досить показовим у цьому плані стала реалізація Проекту «Створення передумов для екологічно-зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області». На збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, що має загальнодержавне значення, спрямована прийнята на основі пропозицій адміністрації біосферного заповідника Постанова Кабінету Міністрів «Про заходи щодо державної підтримки комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 років».

Карпатський біосферний заповідник, як один із важливих екологічних та науково-методичних осередків, проводить цілеспрямовану роботу для того, щоб термін «сталий розвиток» увійшов до лексикону законодавців та урядовців. Також, щоб проблеми розвитку гірської частини Закарпаття пропагувались через засоби масової інформації, щоб їх вирішення

запроваджувалось у нормативно-правові документи та учбові програми навчальних закладів.

У цьому контексті чималу роль відіграють Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування Карпат, мережа інформаційних центрів тощо. А проведені на базі біосферного заповідника міжнародні науково-практичні конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку», «Гори і люди» (у контексті сталого розвитку), «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» та інші дали поштовх не тільки новим науковим ідеям, але й послужили важливим каталізатором впровадження стратегії сталого розвитку у практику роботи органів влади.

Розроблена у заповіднику «Концепція створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів», як моделі сталого розвитку в гірських регіонах України, обґрунтовує необхідність запровадження економічних та правових механізмів для відновлення екологічної рівноваги та піднесення добробуту горян.

«Природа», 15 квітня 2004 р.

ЧАРІВНИЙ КРАЙ У ЦЕНТРІ ЄВРОПИ*

Природа буде захищена від небезпеки лише у тому випадку,
коли людина хоч трохи полюбить її просто за те,
що природа прекрасна, а ще тому, що людина не може жити
без краси, бо природа – невід'ємна частка людської душі.
Ж. ДОРСТ

Українські Карпати... Вже сама назва викликає приємні відчуття, нагадує чарівну співанку-коломийку про цей унікальний і величний край, який асоціюється з дивною, давньою-прадавньою казкою, і тоді виринає в серці колись почута гуцульська мелодія про оброслі смерековими ясновидами високі гори, а голос трембіти кличе відвідати цю благодатну, незбагненну і чарівну землю.

Карпатська гірська система розташована в центрі Європи і належить до північної гілки Альпійського складчастого поясу. Дуга Карпатських гір загальною протяжністю 1500 кілометрів перетинає територію Румунії, України, Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини і сягає аж Сербії та Чорногорії. У ній виділяють три основні частини – Західні, Східні та Південні Карпати. Найвища вершина Карпат – гора Герлаховскі Штіт (2655 м) – знаходиться у Татрах на території Словаччини.

* У співавторстві з В. Комендарем

Українські Карпати – це північно-західна частина Східних Карпат. Їх довжина сягає 280 км, ширина коливається від 50 до 100 км, а загальна площа разом з передгір'ями – Прикарпаттям та Закарпаттям – складає 3700 квадратних кілометрів.

У порівнянні з Карпатами, які знаходяться в сусідніх країнах, Українські – значно нижчі. Вони не досягають снігової лінії і не мають сучасних льодовиків. Але тут знаходиться найвища вершина України – гора Говерла, яка сягає висоти 2061 м і розташована на Чорногірському хребті.

Карпатська гірська система є унікальною скарбницею не тільки європейського, але й світового значення. Карпати поряд з Альпами і Балканами характеризуються найбільшою біологічною різноманітністю, потужним природно-ресурсним потенціалом, високим рівнем збереженості дикої природи та самобутнім культурним спадком.

Від горбистих мозаїчних ландшафтів передгір'я із квітучими садами та виноградниками до субальпійських та альпійських лук тут представлені надзвичайно різноманітні природні та антропогенні ландшафти. Більше ніж половина Карпат вкрита лісами, серед яких найбільші в Європі ділянки пралісів, які становлять неймовірну цінність та служать притулком для великої кількості рослин та тварин. Популяції невловимої рисі, вовка та ведмедя не мають рівних у Європі. Величезна кількість рослин і тварин, більш ніж 40 видів чагарників та дерев складають основу цих екосистем. Третину Карпатського регіону займають напівприродні території, включаючи пасовища та високогірні луки – полонини, які, завдяки традиційним гірським способам ведення сільського господарства, мають одне з найвищих у світі видове різноманіття (до 75 видів на один квадратний метр) і служать місцем проживання великої кількості ендемічних та реліктових видів. Східнокарпатський бузок, пенінська хризантема, рівнинна популяція нарциса вузьколистого належать до небагатьох видів та угруповань, що зустрічаються в Карпатському регіоні.

Величезне значення для природи та населення Європи має густа мережа річок, потоків і льодовикових озер. Карпати – значне джерело прісних вод та чистого повітря, потужний кліматоутворюючий та водорегулюючий фактор на континенті. Це справді «зелене серце» Європи.

Карпати служать домівкою майже для 18 мільйонів чоловік, формують спосіб їх життя, визначають соціальну, економічну та культурну структуру великої кількості міст та сіл. Традиційні антропогенні ландшафти, що сформовані тисячоліттями, також мають величезну цінність для природи.

Але Карпати є одним з чи не найбільш екологічно вразливих регіонів Європи. У багатьох місцях тут продовжується безжалісна експлуатація природних багатств, зокрема вирубування лісів забороненими способами та добування корисних копалин. А це призводить до порушення

природного балансу, деградації ландшафтів, зменшення ареалів, а часом, і до зникнення багатьох видів рослин і тварин, великого відставання у соціально-економічному розвитку гірських поселень та до виникнення тут катастрофічних стихійних явищ. Недавні паводки, що пройшли на Закарпатті, забруднення річок ціанідами та важкими металами з відстійників гірничих підприємств Румунії ще раз серйозно підтверджують це.

А перехід до ринкової економіки, розвиток громадянського суспільства, посилення інтеграції із Західною Європою, наближення кордонів Європейського Союзу можуть посилити загрозу для екологічно вразливих Карпатських гір взагалі і до Українських Карпат зокрема.

Тому, якщо ми хочемо створити стійкі економічні та екологічні вигоди для корінного населення та зберегти унікальне різноманіття біологічного та культурного спадку, саме зараз необхідно повернутись лицем до їх розв'язання і негайно виробити цілісне бачення перспектив сталого розвитку цього регіону.

Поворотним моментом для майбутнього розвитку та збереження Карпатської природної серцевини Європи має стати прийнята у 2003 році, за ініціативи України, Рамкова конвенція про охорону довкілля та сталий розвиток Карпат. Використовуючи досвід Альпійської конвенції, цей важливий документ передбачає правові механізми міжнародної співпраці Карпатських країн стосовно забезпечення інтегрованих підходів до управління земельними та водними ресурсами, збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття, територіального планування, забезпечення сталого розвитку сільського та лісового господарства, туризму та транспортної інфраструктури, промисловості та енергетики. Карпатська конвенція 2003 року наголошує на необхідності охорони та підтримки культурної спадщини і традиційних знань місцевого населення, на збереженні традиційної архітектури і особливостей землекористування, на охороні та сталому використанні місцевих порід домашніх тварин та диких рослин.

Цей документ велике значення відводить системній оцінці та інформуванню про стан довкілля, здійсненню моніторингу, підвищенню обізнаності та екологічної освіти населення, участі громадськості і прийнятті рішень стосовно охорони природи та сталого розвитку Карпат.

У розв'язанні цих важливих завдань чимала роль відводиться природоохоронним територіям та установам природно-заповідного фонду. Тому сьогодні майже 16 відсотків площі Карпатського регіону мають природоохоронний статус.

Українська частина Карпат складає лише 10,3 відсотка від їх загальної площі, але тут зосереджено понад півтора тисячі об'єктів природно-заповідного фонду, площею майже півмільйона гектарів (8,6 відсотка).

У Закарпатті знаходиться 457 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 151 тис. га (11,7 відсотка), серед яких Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк, Національний природний парк «Синевир», Регіональний ландшафтний парк «Зачарований край», 18 заказників загальнодержавного значення, 25 заказників місцевого значення, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення, 365 пам'яток місцевого значення.

Відрадним є той факт, що найбільшу питому вагу у складі об'єктів природно-заповідного фонду займають великі за площею поліфункціональні природоохоронні території – біосферний заповідник та національні природні парки, які покликані відігравати не тільки важливе природоохоронне, екологічне, але й не менш вагоме соціально-економічне значення. Відповідно до Закону «Про природно-заповідний фонд України» структура територій цих об'єктів побудована таким чином, що дозволяє зберегти унікальні природні цінності та забезпечити традиційне господарювання місцевого населення, розвивати інфраструктуру туризму і рекреації. Це дуже важливо, адже гора Говерла, праліси в околицях сіл Уголька і Широкий Луг, географічний центр Європи, Долина нарцисів, гора Близниці, озера Синевир і Бребенєскул та багато інших пам'яток природи Закарпаття не тільки входять до складу природно-заповідного фонду, але й служать своєрідним стимулом для розвитку туризму в Україні.

Оберігаючи ці та інші святині, адміністрації природоохоронних територій роблять чимало, щоб дати можливість помилуватись цими об'єктами багаточисельним відвідувачам. Для цього існує система екологічних маршрутів, інформаційних центрів та науково-пізнавальних стежок.

Природоохоронні території Українських Карпат служать науковими природними лабораторіями, виступають як модельні об'єкти для сталого розвитку. У своєму складі вони мають заповідні зони, що надійно охороняються для збереження біологічної різноманітності та моніторингу мінімально порушених екосистем, проведення нешкідливих досліджень та іншої діяльності, яка мало впливає на природні екосистеми (наприклад, екологічна освіта). У кожному масиві визначені буферні зони, які прилягають до абсолютно заповідних ділянок і використовуються, як правило, для рекреації, екотуризму, екологічної освіти та з метою прикладних та фундаментальних досліджень.

У біосферному заповіднику та національних природних парках Українських Карпат, у тому числі на Закарпатті, великими є зони антропогенних ландшафтів та рекреації, в яких здійснюється традиційне господарювання, тобто ведеться сільське і лісове господарство, розміщені поселення людей, розвивається туристична інфраструктура. Саме тут відпрацьовується модель регульованого природокористування, а місцеві громади можуть брати участь в управлінні та довгостроковому використанні

ресурсів цих територій. Такі моделі природокористування повною мірою відповідають міжнародним стандартам, є достатньо гнучкими і дають можливість приймати творчі рішення в різних ситуаціях.

Таким чином, природоохоронні території служать полігонами для примирення людини з природою, забезпечують знаннями про помилки у стосунках з природою в минулому, допомагають відпрацювати методу сталого використання природних ресурсів у майбутньому.

Це дуже важливо. Бо саме такі завдання слід розв'язувати світовому співтовариству в умовах реалізації рішень конференцій ООН в Ріо-де-Жанейро (1992) та Йоганнесбурзі (2002), які прийняли план дій на XXI століття та накреслили шлях сталого розвитку на планеті Земля.

«Зачаровані Карпати». Ужгород, видавництво «Карпати», 2005 р.

ФРАНЦУЗЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ПРИРОДООХОРОНЦІ ОБМІНЮЮТЬСЯ ДОСВІДОМ РОБОТИ

У серпні 2004 року за підтримки Асоціації «Братерство Лотарингії та України» керівники регіональних офісів Державної служби мисливства та дикої фауни Франції в департаментах Морте ет Мозель (Ален Демоньєн), Сон ет Луар (Давід Розе), Ізер (Крістоф Рює) та співробітник цієї служби із міста Люневіль Родріг Дюо відвідали Карпатський біосферний заповідник та Виноградівський держлісгосп. Під час цього візиту французькі колеги познайомилися з природною та культурною спадщиною Закарпаття. У гостей, зокрема, велике зацікавлення викликала система управління українськими природоохоронними територіями, досвід наукової та еколого-освітньої діяльності на їх базі. Наші колеги отримали незабутні враження від екскурсії до Чорногірських пралісів, аналогів яким у Франції уже давно немає, від знайомства з музеєм екології Карпат, цікавих дискусій із працівниками біосферного заповідника тощо.

Нещодавно група працівників Карпатського біосферного заповідника мала можливість вивчати досвід роботи французьких колег, здійснити візити до природоохоронних установ, фермерських господарств, лісових та деревообробних підприємств в Лотарингії та Бургундії.

Державна служба мисливства та дикої фауни, гостями якої ми були, входить до складу Міністерства охорони навколишнього природного середовища Франції і не має аналогів у світі. Виконуючи поліцейські функції в галузі охорони природи, ця служба веде також наукові дослідження та моніторинг за станом мисливських та рідкісних видів тварин, організовує роботу резерватів тощо. Для виконання своїх функцій працівники служби забезпечені форменим одягом, зброєю, транспортом, зв'язком та необхідним науковим обладнанням, мають значну підтримку в місцевих органах влади.

Регіональні підрозділи цієї державної служби є порівняно нечисленними структурами, але відзначаються великою ефективністю своєї роботи. Наприклад, у департаменті Морте ет Мозель площею в 700 тисяч гектарів, який ми відвідали, до складу служби входить всього 11 осіб. Але протягом року ними складено близько 150 протоколів лише за фактами браконьєрства, по яких суди прийняли суворі рішення. Тому, незважаючи на бажання окремих французів «побраконьєрити», у цій країні спостерігається висока чисельність мисливських звірів. Стада оленів, косуль та кабанів можна побачити не тільки в лісах, але й на сільськогосподарських угіддях. Скажімо, в лісовому урочищі в околицях міста Люневіль на площі в 6000 гектарів зафіксовано близько 300 оленів.

Неординарною є система збору та обробки наукової інформації про стан дикої фауни. Використовуючи доступні методики, кожен агент цієї служби фіксує відомості щодо чисельності видів, стану їх популяції, вивчає епізоотичну ситуацію, міграційні процеси звірів та птахів тощо. На основі цих даних щорічно публікуються аналітичні наукові звіти, які є підставою для прийняття рішень префектом департаменту щодо видачі ліцензій на полювання та для організації природоохоронних заходів.

Збереженню природи у значній мірі сприяє ефективно організована еколого-освітня та пропагандистська робота. Відвідуючи офіси природоохоронних установ, резервати «Озеро Медін» та «Тане газон», музей доісторичної археології в місті Сьолутре (Бургундія), вивчаючи наукові звіти, численні буклети, листівки, плакати, наповнення інформаційних центрів, знайомлячись з азами екологічного виховання у сім'ях та в дошкільних закладах, ми переконались, що формування екологічної культури та свідомості населення відноситься тут до найважливіших пріоритетів держави. Це засвідчує також зовнішній вигляд міст і сіл, акуратні сміттєзбірники, озеленені балкони, старанно оброблені поля тощо.

Особливу увагу привертає велика кількість змістовних видань природоохоронної літератури, яку безкоштовно можна отримати в інформаційних центрах, музеях та державних офісах. Наприклад, вигляд добротних кольорових фотоальбомів мають буклети про оленя, косулю, зайця, кабана, глухаря, тетерука та інші мисливські та рідкісні види тварин і рослин. У цих науково-популярних публікаціях подана детальна інформація про ареал поширення виду в Європі та Франції, доступно розкрито біологію та екологію тварин та рослин, стан їх популяцій тощо. Така література, потрапивши до рук потенційного браконьєра, змусить його задуматись перед тим, як робитиме шкоду природі.

Загалом знайомство з роботою державної служби мисливства та дикої фауни виказує, по-перше, високий професіоналізм та самовідданість її працівників, по-друге – засвідчує серйозний рівень

підтримки природоохоронців з боку держави. «У Франції, – сказав у розмові з нами заступник префекта департаменту Морте ет Мозель Ерік Мер, – маловажливих державних служб не буває». Тому до вирішення усіх питань у цій країні, в тому числі і до екологічних, відносяться з високою відповідальністю. І результат цього видно скрізь. Тут ніде не можна побачити понівеченої природи, суцільно порубаних лісів, чи тим паче засмічених берегів річок. Куди не глянеш, всюди відчувається рука справжнього господаря. Око радують чудові автомагістралі, мальовничі агро-ландшафти, лісові масиви та водно-болотні угіддя.

Чималий інтерес викликає також організація роботи фермерських та деревообробних господарств, в окремих з яких ми мали можливість побувати. Для нас просто вражаючими були відвідини фермерів Домініка Дюо в департаменті Вож та П'єра Жукле в департаменті Морте ет Мозель. Скажімо, фермерське господарство П'єра Жукле у селі Ромонкур обробляє 500 гектарів землі, утримує одну тисячу голів великої рогатої худоби, 15 тисяч курей тощо, причому всю цю роботу виконує сім'я із трьох чоловік та двоє найманих сезонних працівників. А жінка фермера Колет Жукле доїть та обслуговує 120 корів та ще й веде всю бухгалтерію господарства. Звичайно, таку продуктивність праці забезпечує високий рівень механізації та автоматизації. Сім'я володіє 10 тракторами з усім необхідним навісним обладнанням, автоматичними доїльними апаратами, охолоджувальними установками тощо. Тут ручна праця зведена до мінімуму, тому в розпал сільськогосподарських робіт ми ніде не побачили, щоб хто-небудь гнув спину у полі! Більше того, у цьому регіоні майже ніхто не веде підсобного господарства.

Яким же було наше здивування, коли виявилось, що Державна служба мисливства та дикої фауни має певне відношення і до роботи фермерських господарств. Саме тому ця інстанція видала для потреб фермерів унікальний посібник «Агрокультура та біорізноманіття», який покликаний формувати у цієї категорії господарників розуміння бережливого ставлення до всього живого, що зустрічається у їх володіннях.

Чимало приємних вражень ми отримали і від знайомства з роботою найбільшого французького експортера виробів із деревини – фірми «Дуцер» із департаменту Сон ет Луар. До речі, власник цієї компанії Жак Дуцер виявив бажання співпрацювати з потенційними українськими партнерами, висловив готовність вкладати інвестиції в деревообробну галузь на Закарпатті.

Під час поїздки ми мали теплі прийоми та зустрічі в мерів міста Люневіль Мішеля Клосса та міста Бланзі Гія Еморіне, регіонального директора служби мисливства та дикої фауни в Ельзасі та Лотарингії Алена Ітзеля, керівників офісів цієї служби в департаментах Морте ет Мозель Алена Демоньєна та Сон ет Луар Давіда Розе, в Асоціації «Братерство Лотарингії та України», в арборетумі міста Нансі тощо.

На цих зустрічах, а також на численних вечорах дружби французи демонстрували величезний інтерес до життя українців, але чи не найбільше вони полюбили українську народну пісню, яку майже професійно виконували члени української делегації.

До слова, французька преса неодноразово поміщала фоторепортажі з цього приводу.

Насамкінець із великою вдячністю хочеться наголосити: лише завдяки зусиллям Алена Демоньєна, Родріге Дюо та Давида Розе, в родинах яких ми проживали, так багато вдалось побачити та пізнати із життя та побуту французів.

«Зелені Карпати», № 1-2, 2005 р.

ТАМ ДЕ ГОРИ, ПОЛОНИНИ...

Хто про що, а я зі сторінок «Урядового кур'єра» вже вкотре про своє наболіле, про Українські Карпати. Вже одна назва у багатьох, хто хоч раз побував тут, викликає романтичні спогади про цей унікальний і величний край. І виринає в серці десь почута гуцульська пісня про високі гори, покриті смерековими ясновидами, а голос трембіти кличе відвідати цю благодатну, незбагненну і чарівну землю не один раз.

Немає потреби когось переконувати, що Карпати є унікальною перлиною нашої держави, на жаль, не пошанованою сповна, неоціненою. Про всяк випадок зауважу, що вони є ще й невичерпним джерелом прісних вод та чистого повітря, виконують роль потужного формуючого чинника клімату на континенті.

Це отчий край майже для шести мільйонів громадян України з притаманними лиш їм самобутньою культурою, побутом, традиціями, загалом не урбанізованим способом життя. Хоч так званий технічний прогрес створює тут неабиякі проблеми. Катастрофічні стихійні явища, що останнім часом дедалі загрозливіше заявляють про себе, змушують шукати шляхи переорієнтації економіки у бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності. Передусім розвитку туристично-рекреаційної справи та більш обачливе використання природних ресурсів.

Саме на це спрямована низка законів та інших нормативно-правових актів, розроблених впродовж останніх років. Серед них особливе значення мають Закони України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», «Про Генеральну схему планування території України» та ін. Обнадійливі перспективи на краще життя краян відкриває ратифікована Верховною

Радою Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, що передбачає поглиблення міжнародної співпраці сусідніх країн в інтегрованих підходах управління земельними та водними ресурсами, збереженні та використанні біологічного й ландшафтного різноманіття, територіального планування, забезпечення сталого розвитку сільського та лісового господарства, туризму та транспортної інфраструктури, промисловості та енергетики тощо.

Та, на превеликий жаль, доводиться констатувати, що у багатьох випадках згадані документи так і лишились на папері. Це й рішення Верховної Ради України щодо розробки і прийняття до 1 липня 2003 року (скільки часу проминуло!) Державної комплексної програми сталого розвитку гірських регіонів України, Закон «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», що передбачав збільшення до 2005 року на 20 відсотків площі природно-заповідного фонду, рекомендації Ради Європи щодо прийняття спеціального закону про еколого-економічну зону «Рахів».

Та особливу тривогу викликає, не побоюсь так сказати, брутальне знищення лісів. Особливо у верхів'ях басейну Тиси, на території Рахівського району, де обсяги лісозаготівель постійно зростають. Причому майже вся деревина заготовлюється переважно методом суцільних рубок – лише торік тут лісу поменшало на площі майже у 800 гектарів. Такий от факт: упродовж трьох десятиріч кількість повітряно-трелювальних установок у місцевих лісгоспах зменшилась у десять разів, а от «залізних коней», що трелюють деревину, знищуючи ґрунтовий покрив, тільки останніми роками зросла на третину. Або інша цифра. Якщо у 1970 році працівниками лісгоспів вирощено 13 млн саджанців лісових культур, то минулого лише 2 млн.

Викликають велику стурбованість серйозні порушення, пов'язані із забудовою та освоєнням рекреаційних територій. По-варварськи іде, наприклад «розбудова» гірськолижного курорту «Драгобрат». Незважаючи на виступи громадськості, ЗМІ (у тому числі «Урядового кур'єра») тут триває розбазарювання землі. Без дотримання елементарних екологічних та санітарних норм здійснюється безсистемна забудова, хоч наслідки від ерозії крутосхилів можуть бути непередбачуваними.

Безжалісно вирубуються ліси біля відомих не одному поколінню туристів Ясінях, околиці яких на очах втрачають рекреаційну привабливість. Не менш небезпечні плани виношують сучасні нувориші щодо «розвитку» Лазищинських схилів Говерли та Петроса. Триває нахабне самозбагачення жменьки ділків за рахунок більшості корінного населення. Скажімо, у Рахівському районі із 52 тисяч працездатних, майже 40 тисяч не мають роботи, але через корупцію та масове вивезення деревини за межі регіону, досить проблематичним є навіть забезпечення їх дровами, не кажучи вже про задоволення потреб у будівельному лісі.

Ще один головний біль збереження флори і фауни та охорони природи загалом. За роки незалежності до критичного рівня знизилась чисельність мисливських звірів. Карпатського бурого ведмедя, наприклад, стадо менше утричі. Через недофінансування ледь животіють заповідники і національні парки. Перестають функціонувати очисні споруди, і побутове сміття та нечистоти масово скидаються у ріки. Через це, скажемо гірку правду, Тиса на українському боці в окремих місцях дуже нагадує стічний колектор.

Отже, загострення екологічної та соціально-економічної ситуації (у конкретному випадку найбільше йдеться про Закарпаття) вимагає термінового вжиття радикальних, загальнодержавного рівня, заходів. Якщо ми хочемо створити стійкі економічні та екологічні вигоди для корінного населення, зберегти різноманіття біологічного та культурного спадку, саме зараз необхідно повернутись обличчям до їх вирішення.

Першим серйозним кроком у цьому плані міг би стати відповідний документ найвищого державного рівня, де визначалися б першочергові кроки для центральних і місцевих органів влади. Втілення у життя згаданої конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат» – то, образно кажучи, точка відліку на цьому шляху. На тверде переконання громадськості гірського краю вимагає термінової розробки «Державна комплексна програма сталого розвитку Карпатського регіону». Більш суворим, на нашу думку, мусить бути контроль з боку Кабінету Міністрів за виконанням раніше прийнятих програм протипаводкового захисту, збереження гірських лісів, формування екологічної мережі та інших.

Не зайвим було б розробити невідкладні заходи щодо реалізації державних гарантій соціально-економічного розвитку гірських населених пунктів, передбачивши окремим рядком спеціальне фінансування у Держбюджеті. Має бути надана державна підтримка розвитку територій, що мають значний природоохоронний, рекреаційний, оздоровчий та історико-культурний потенціал. У цьому контексті аж проситься на розгляд Верховної Ради проект Закону України «Про експериментальну еколого-економічну зону «Рахів».

Якщо ми розраховуємо на постійний притік до гірського краю сучасного вимогливого туриста-відпочиваючого (аби мати від цього непогану копійку), то слід вкладати гроші у створення для нього відповідної інфраструктури. Попервах як мінімум слід газифікувати курортні та туристично-рекреаційні центри, зокрема у Рахівському, Міжгірському, Верховинському та інших високогірних районах; не шкодувати бюджетні кошти на розвиток Карпатського біосферного заповідника як полігону для розробки та реалізації демонстраційних проектів зі сталого розвитку започаткувати проведення у «Центрі Європи» міжнародних фестивалів культури і мистецтв тощо.

Вельми актуальним є питання активізації транскордонної співпраці із Румунією, яка є найбільшою карпатською країною у Європі, а тому необхідно пришвидшувати розбудову міждержавних переходів та відповідної

інфраструктури, створення українсько-румунського біосферного резервату у Мараморoських горах. Окреме питання встановлення руху пасажирських потягів Транскарпатською магістраллю між Києвом та Бухарестом через Рахів, порушене, до речі, торік на сторінках «Урядового кур'єра».

А ще болить душа за наукові дослідження та міжнародне співробітництво у галузі збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, проблеми охорони та сталого використання природних ресурсів, удосконалення системи захисту від природних і техногенних катастроф. Ясна річ, без розробки та запровадження ефективної системи еколого-освітніх та навчально-виховних заходів, формування у свідомості населення, особливо молоді, державних службовців та господарників нового екологічного мислення успіхів у цій важливій справі досягти не удасться.

Пригадалися слова нашого народного Президента В.А. Ющенка, який майже десять років тому, перебуваючи в Карпатському біосферному заповіднику, сказав буквально таке: «Хлопці! Збережіть природу та ліси, і цей край завжди буде всім потрібний».

Золоті слова, і хочеться вірити, що нинішня влада не забариться втілити їх у життя.

«Урядовий кур'єр», 30 березня 2005 р.

УНІКАЛЬНИЙ ПРИРОДООХОРОННИЙ ДОСВІД НІДЕРЛАНДІВ

Нещодавно директор міжнародних проектів Голландського королівського товариства охорони природи Петер Фейн, у рамках проекту з інвентаризації пралісів Закарпаття, організував у Нідерландах спеціальний навчальний семінар для українських екологів. У його роботі взяла участь група керівників та спеціалістів Карпатського біосферного заповідника, Синевирського та Ужанського національних природних парків.

Унікальний природоохоронний досвід Нідерландів має важливе міжнародне значення. Тому поширення його в Україні могло б сприяти розв'язанню назрілих тут екологічних проблем. Нідерланди – країна, що розташована у північно-західній Європі, належить до найбільш густозаселених територій. Тут проживає в середньому близько 400 чоловік на одному квадратному кілометрі. Для порівняння: в Закарпатті цей показник складає 100 чоловік, а в Україні – 80. Тому у перший день семінару, під час зустрічі з українськими екологами, один з керівників уряду провінції Гельдерланд Гіго Керевер з особливою стурбованістю констатував, що у Нідерландах природа перебуває під великим антропогенним тиском, який спричинений урбанізацією, інтенсивним рухом транспорту та

індустріальним зростанням. На його думку, названі чинники складають серйозну загрозу для природи і ландшафтів. З метою зменшення подібних ризиків в регіоні Фелюве (Центральні Нідерланди) розроблено на період до 2010 року стратегічний план збереження і відновлення цієї привабливої території. Тут наполегливо реалізується багато природоохоронних та туристично-рекреаційних проектів, які дозволяють не лише відновити природу, але й забезпечують сталий розвиток територіальних громад.

Навіть з шкільних підручників відомо, що у Нідерландах ще у вісімнадцятому столітті ліси були майже повністю вирубані. Тут утворились величезні площі вересових пуст та рухомих пісковиків, населення страждало від піщаних буревіїв тощо. Але всі, з ким доводилось зустрічатися українським екологам, з гордістю говорили, що завдяки мудрій політиці уряду та самовідданій праці голландців лісистість цієї країни вдалося примножити до 9 відсотків, і процес заліснення тут активно продовжується. У Нідерландах з величезною любов'ю і справжньою господарською бережливістю ставляться до всього живого. Тут не прийнято самовільно зрубати дерево, вбити дику тварину, зірвати знічев'я рослинку чи викинути у річку якийсь непотріб. Більше того, ніде не можна побачити самовільних згарищ чи смітників. Жоден турист не зійде із визначеної стежки. І тому, до прикладу, у відвіданих нами національних парках Гоге Фелюве та Фелювезоом, площею по п'ять тисяч гектарів кожен, де щорічно гостює близько трьох мільйонів туристів, природа за межею стежок чи велосипедних доріжок виглядає абсолютно дикою. А громадські неурядові організації «Друзі парку» (декілька тисяч чоловік) надають безкоштовну допомогу по охороні, вивченню та догляду за парками і резерватами. Таким чином, незважаючи на значне техногенне навантаження, завдяки людській турботі сьогодні Нідерланди виглядають як справжній рукотворний Едем на Землі. І в цьому, отже, велика заслуга Голландського королівського товариства охорони природи (KNNV), яке засновано біологами 106 років тому. Виконуючий обов'язки голови цього товариства Вім Хавер детально розповів про форми і методи роботи природолюбів, наголосивши, що KNNV – друга за величиною у Нідерландах природоохоронна організація – нараховує у своєму складі понад 800 тисяч членів. Але природоохоронна діяльність у Нідерландах не обмежується лише національними парками, природними резерватами, державними лісовими підприємствами та KNNV. У кожній із 12 провінцій діють потужні регіональні фундації охорони природи, для яких за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів викуповуються значні площі земельних ділянок, тут відновлюються природні екосистеми, створюються умови для збереження рідкісних видів рослин і тварин та охороняється ландшафтне різноманіття. На землях таких фундацій «омолоджуються» історичні будівлі, споруджуються спеціальні природоохоронні ферми, вирощується біопродукція, розводять диких коней, корів тощо.

Менеджер природоохоронної фундації із Ставердену Вім Герайдтс допоміг українцям спостерегти такі фермерські господарства, як і виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, менеджмент річкових долин тощо. А координатор програми Пітер Сміт ознайомив нас із проектом реконструкції долини Гелдерсе, на яку у найближчі роки передбачається спрямувати 900 мільйонів євро. І важливо, що і тут природоохоронна складова відіграє домінуючу роль.

Велике враження на учасників семінару справили відвідини природного резервату Оствардерсплазен. У польдері площею 5600 гектарів, що відвойований дамбою від моря, створено унікальні водно-болотні угіддя, які стали справжнім раєм для 250 видів птахів, численних стад оленів, диких коней та скандинавських гірських биків. У цьому рукотворному закутку дикої природи, завдяки винахідливості науковців резервату, тисячі користувачів Інтернету з усіх країн світу можуть на своїх моніторах спостерігати, наприклад, процес розмноження та вирощування безпосередньо у гнізді пташенят рідкісного орлана білохвостого, поява якого тут є великим досягненням та гордістю природолюбів Нідерландів. Крім того, за допомогою встановлених у візит-центрі телескопів його гості мають можливість, не займаючи живої природи, вести спостереження за життєдіяльністю водоплаваючих птахів та інших диких тварин тощо.

Загалом, відвідавши природоохоронні території та історико-культурні об'єкти, ми побачили у цій країні широкомасштабну, високоефективну роботу з екологічної освіти та виховання. Скрізь споруджено велику кількість різноманітних, барвисто та змістовно оформлених візит-центрів, до роботи в яких активно залучаються волонтери. Не можна було не запримітити й вдало розроблену та ефективно діючу систему впровадження туризму на вразливих територіях. Повсюдно діє мережа екологічних коридорів, інформаційних центрів, паркінгів тощо. Чимало робиться для того, щоб відвідувачі змогли отримати інформацію про місцевість і природу. Для прискорення економічного розвитку на в'їздах до привабливих територій та об'єктів облаштовуються зупинки з ресторанами, готелями та магазинами, у яких туристи отримують насолоду від споживання місцевих традиційних страв і т. д.

Під час поїздок ми змогли спостерегти також крупні індустріальні фермерські господарства, у яких, за словами наших гідів, утримуються чотири мільйони корів (тобто по одній на кожного четвертого із 16 мільйонів голландців). До речі, кожна із них важить майже одну тонну і дає в рік по 8-10 тисяч літрів молока.

Наші колеги відверто проілюстрували нам і гострі екологічні проблеми, що тут існують. Ми побачили нітратно-гербіцидні ріки, у яких буквально косяками пливе мертва риба, вкрай загазовані, із чималим шумовим ефектом автостради, які ніби павутиння обплутали Нідерланди і т.д.

Програма семінару, отже, була насичена цікавими лекціями та зустрічами з активістами охорони природи. Семінар дав можливість встановити добрі контакти з багатьма цікавими людьми, розповісти голландським колегам про роботу українських природоохоронних установ. У наступному році керівники 12 природоохоронних фундацій Нідерландів планують ознайомитися з роботою Карпатського біосферного заповідника та станом природоохоронної справи в Україні.

«Зелені Карпати», № 1-2, 2007 р.

ГАРМОНІЯ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ: ДЕ ЇЇ ШУКАТИ?

Нещодавно екологи зібралися у Мадриді обговорити проблеми розвитку біосферних заповідників. Це був ІІІ Світовий конгрес біосферних резерватів, що його проводив секретаріат ЮНЕСКО. Про свої враження від роботи конгресу розповідає делегат цього поважного зібрання, відомий учений-еколог, директор Карпатського біосферного заповідника, професор Федір ГАМОР. Він не тільки брав участь у наукових дискусіях, а й презентував роботу Карпатського заповідника.

Учені всього світу об'єднуються навколо пошуків розв'язання проблем удосконалення зв'язків між людиною і природою на глобальному та регіональному рівнях. На їхню думку та за висновками ЮНЕСКО, велика роль тут належить мережі біосферних резерватів, яка активно розвивається у рамках програми «Людина і біосфера». Починаючи із 1976 року, в 105 країнах світу вже створено 531 біосферний резерват, в яких накопичено значний позитивний досвід у сфері встановлення рівноваги між інтересами збереження природи та соціально-економічним розвитком. Дуже важливо, що чотири українські біосферні заповідники (Карпатський, Чорноморський, Дунайський та Асканія-Нова), а також Ужанський та Шацький національні природні парки як складові частини транскордонних біосферних резерватів, вносять свій посильний вклад у розв'язанні цих проблем.

У роботі конгресу взяли участь майже тисяча представників із більш як 100 країн світу. Серед учасників конгресу були міністри, дипломати, відомі вчені, керівники біосферних резерватів, громадські діячі та журналісти.

Наголошувалося, що найбільшими загрозами зараз виступають кліматичні зміни, урбанізація та негативні демографічні процеси. На підставі висновків наукових експертів було категорично заявлено: причини глобального потепління мають винятково антропогенне походження. Якщо в минулому вуглекислий та інші парникові гази накопичувалися здебільшого внаслідок діяльності індустріально розвинених країн, то зараз велику кількість шкідливих речовин викидають і країни зі слабо розвинутою

ринковою економікою. Тому очікується, що проблема потепління на Землі найближчим часом стане значно загрозливішою.

Цим процесам серйозно сприяє також і вирубування лісів на планеті. Як наслідок зростання середньорічної температури уже найближчим часом може призвести до того, що мільярди людей у світі страждатимуть від нестачі води, а мільйони потерпатимуть від малярії. Більш катастрофічними стануть посухи і повені. Підняття рівня світового океану призведе до значних людських міграційних процесів тощо. Для природничих наук і багатьох цільових програм ЮНЕСКО біосферні резервати мають стати демонстраційними об'єктами: як можуть вижити цивілізації в умовах дії негативних факторів.

На конгресі презентовано інноваційні підходи до оцінювання послуг екосистем загалом і біосферних резерватів зокрема. Ця унікальна методика визначає, що екосистема уже самим своїм існуванням забезпечує щонайменше чотири категорії послуг, за які суспільство, безперечно, має платити. По-перше, екосистеми надають послуги із загальної підтримки життя (виробляють поживні речовини та біомасу, забезпечують ґрунтотворні процеси). По-друге, постачають людство продуктами харчування, прісною водою, деревиною, волокнами, паливом тощо. По-третє, виступають регуляторами клімату, повеней та інших катаклізмів та очищають воду. А крім того, виконують культурні функції, тобто надають естетичні, духовні, освітні та рекреаційні послуги.

Зонування їх території дозволяє залучати інвестиції у послуги, якими до цього часу незаслужено нехтували (регулювання клімату, очищення води, збереження біорізноманіття), і в послуги, які дозволяють поліпшити виконання соціальних (підтримка традиційних методів сільського та лісового господарства) та культурних функцій (туризм).

Учасники конгресу не тільки констатували наявні факти, а й пропонували конкретні шляхи розв'язання еколого-соціальних проблем. Там дедалі частіше звучали рекомендації: як поліпшити діяльність програми «Людина і природа» та регіональних мереж біосферних резерватів, щоб вони стали основними рушійними силами під час планування роботи біосферних резерватів; як за допомогою зонування біосферних резерватів зберегти біорізноманіття та забезпечити сталий розвиток, враховуючи перешкоди і труднощі, що зустрічаються в кожній із зон; як біосферні резервати можна використовувати для інноваційних досліджень і підвищення кваліфікації спеціалістів, підвищуючи роль товарів та послуг, які може забезпечити та чи інша екосистема у майбутньому; як можна використати біосферні резервати для навчання, адаптації нових методів управління та підходів до впровадження сталого розвитку.

Визнано, що діяльність біосферних резерватів і надалі має інтегрувати виконання трьох основних функцій, а саме: збереження біологічного та культурного різноманіття, підтримання економічного розвитку, який був

би сталим (безпечним) з точки зору збереження довкілля та соціально-культурного життя, матеріально-технічна підтримка демонстраційних проектів зі сталого розвитку, моніторинг, екоосвіта і навчання. З огляду на це кожен біосферний резерват має мати три функціональні зони. Заповідна (ядрова) зона має служити збереженню, моніторингу та безпечним дослідженням. У буферній зоні має здійснюватися діяльність, яка не шкодить природі, а в транзитній зоні (традиційного господарювання) всі зацікавлені сторони та громади спільно використовують природні ресурси та управляють ними.

З урахуванням пропозицій нашої делегації у підсумкових документах конгресу (Мадридській декларації та Мадридському плані дій), по-перше, чітко сформульовано положення про необхідність розробки моделей для сталого розвитку на міжнародному, національному та місцевому рівнях. Підкреслено, що біосферні резервати мають служити навчальними полігонами для владних структур, науковців, політиків місцевих громад і всіх зацікавлених сторін. По-друге, зафіксовано необхідність імплементації ідеї біосферних резерватів до національних законодавчих актів, і, по-третє, визнано за необхідне запровадження інноваційних механізмів фінансового забезпечення діяльності біосферних резерватів, залучення для цього коштів міжнародних фондів.

«Голос України», 23 квітня 2008 р.

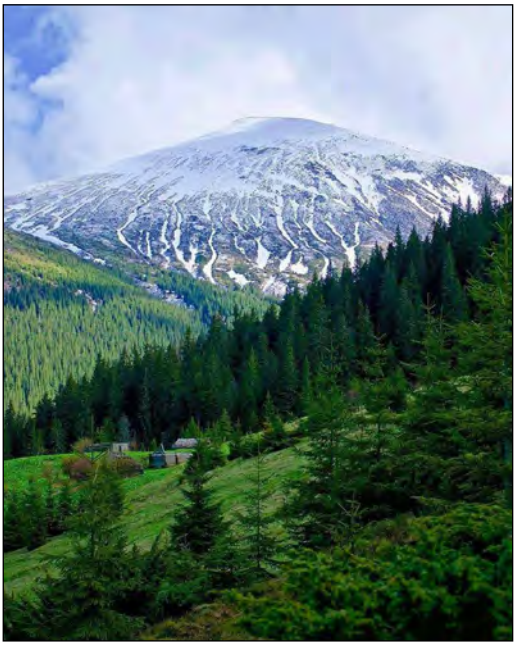

Північно-східні схили Говерли

ВІД ПЕРШИХ РЕЗЕРВАТІВ У КАРПАТАХ ДО ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Виповнюється 40 років від прийняття Радою Міністрів України Постанови про організацію Карпатського державного заповідника та 15 років від затвердження Указом Президента України Карпатського біосферного заповідника. З нагоди цих подій у Рахові пройшла Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі».

У біосферному заповіднику створено близько 300 робочих місць. Щорічно надається на сотні тисяч гривень різноманітних платних послуг. Отож не випадково за досягнення у природоохоронній справі Карпатський біосферний заповідник єдиний в Україні тричі нагороджений Радою Європи Європейським дипломом (1997, 2002, 2007 рр.), багато його працівників відзначені почесними грамотами центральних та місцевих органів влади, мають державні нагороди.

Виступаючи правонаступником перших природоохоронних резерватів та родоначальником Карпатського та Ужанського національних природних парків, Карпатський біосферний заповідник є одним з найважливіших форпостів природоохоронної справи в Україні, відіграє виняткову роль у збереженні природних та культурних цінностей Карпатського регіону. В його межах охороняються найбільші у Європі ділянки букових пралісів, які в 2007 році у складі українсько-словацької номінації включено до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У складі Карпатського біосферного заповідника – Говерла, Долина нарцисів, Центр Європи та інші унікальні об'єкти. Займаючи у межах Виноградівського, Хустського, Тячівського та Рахівського районів Закарпатської області площу 53,6 тис. га, він репрезентує все біогеографічне різноманіття від передгір'я до субальпійської та альпійської зон Українських Карпат. У його межах охороняються 1349 видів вищих судинних рослин, 66 видів ссавців, 193 види птахів та багато інших живих організмів. Великими життєздатними популяціями тут характеризуються бурий карпатський ведмідь, рись, дикий кіт, беркут та інші рідкісні види. Зустрічається, до прикладу, і понад 80 відсотків видів червонокнижних рослин, що поширені в Українських Карпатах, та всі види цих рослин, що охороняються в цьому регіоні Бернською конвенцією та включені до Європейського червоного списку, значна частина асоціацій із Зеленої книги України тощо.

Відповідно до концепції біосферних резерватів ЮНЕСКО, функціональне зонування його території дозволяє найповніше поєднати інтереси охорони природи та збереження традиційного господарювання.

І це дуже важливо, адже в зоні діяльності біосферного заповідника розташовано 20 населених пунктів, де мешкає близько 100 тис. осіб, які тією чи іншою мірою потребують використання природних ресурсів. Тому багаторічна співпраця територіальних громад та адміністрації біосферного заповідника спрямована на пошук шляхів гармонізації стосунків у збереженні біорізноманіття та забезпечення інтересів місцевого населення. Робиться чимало, щоб вимоги Севільської стратегії ЮНЕСКО до біосферних резерватів, як до модельних територій сталого розвитку, стали у нашому краї реальністю.

З огляду на це, біосферний заповідник, як наукова установа, приділяє чималу увагу розробці рекомендацій щодо практичного впровадження в Карпатському регіоні ідей сталого розвитку. Для цього, зокрема, організовано серію міжнародних науково-практичних конференцій («Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку», «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)», «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» та інші. Дуже важливо, що на одній з цих конференцій (до речі, присвяченій 30-річчю Карпатського біосферного заповідника (1998 р.) схвалено пропозиції щодо прийняття Карпатської конвенції, яку 2003 року підписано в Києві всіма країнами Карпатського регіону, і сьогодні вона працює як Рамкова конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат.

У результаті напруженої праці трудового колективу Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаним науковим та екологічним центром. Тут створено потужну природоохоронну, науково-дослідну, еколого-освітню та господарську інфраструктуру. Будучи природною лабораторією і навчальним полігоном для багатьох вітчизняних та зарубіжних наукових установ і навчальних закладів, здобуто чималий науковий результат. Так, випущено 31 том Літопису природи, сім монографій, 16 томів матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій та понад 600 наукових публікацій, підготовлено десятки дисертацій, дипломних та курсових робіт.

Багато зроблено для екологічної освіти та виховання, розвитку екотуризму та зміцнення матеріально-технічної бази. Споруджено та облаштовано Музей екології гір та історії природокористування в Карпатах (м. Рахів), Музей нарциса (м. Хуст), еколого-освітній центр у географічному центрі Європи, мережу інформаційних пунктів та еколого-освітніх маршрутів тощо.

Узагальнюючи деякі підсумки проведеної роботи, можна сказати, що перші резервати у Карпатах та Карпатський біосферний заповідник відіграють важливу екостабілізуючу роль, зокрема у паводково-небезпечному верхів'ї басейну Тиси, служать ядровими зонами

Карпатської екологічної мережі, оберігають унікальне біорізноманіття, надають значні екосистемні послуги, зокрема, постачають чисте повітря та прісну воду для населення значної частини Європи, є важливими акумуляторами вуглекислого та інших газів, що спричиняють глобальне потепління на Землі.

Вони заклали основу гармонійних стосунків людини і природи у Карпатах, сприяють збереженню унікального традиційного гірського господарювання, задіяли інструменти транскордонної наукової, навчально-освітньої та природоохоронної співпраці, стали базою для реалізації демонстраційних проектів зі сталого розвитку та проведення багатьох міжнародних науково-практичних конференцій. Карпатський біосферний заповідник став генератором інноваційних ідей та проектів, що лягли в основу цілої низки законодавчих та нормативно-правових документів у галузі збереження та сталого розвитку Карпат.

«Голос України», 24 грудня 2008 р.

ЗАПРАЦЮВАЛА АКАДЕМІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Відповідно до указу Президента України від 10 грудня 2008 року розпочала свою роботу Академія екологічних наук України. Днями відбулися перші загальні збори членів – засновників Академії, персональний склад яких з 14 провідних вчених затверджено указом Президента України 2 березня 2009 року. Нагадаємо, що загалом до складу Академії входитиме 25 дійсних членів та 52 члени-кореспонденти.

На зборах затверджено тимчасове Положення про вибори дійсних членів і членів-кореспондентів Академії та її керівництва, структуру Академії та основні напрями її діяльності. Обрано керівників цієї установи, затверджено склад робочої групи з підготовки проекту її статуту тощо.

Президентом Академії став міністр охорони навколишнього природного середовища України, відомий вчений професор Георгій Філіпчук. Першим віце-президентом обрано Юрія Щербака – першого міністра охорони довкілля незалежної України, доктора медичних наук, директора Інституту сталого розвитку України імені В.І. Вернадського, фундатора екологічного руху в Україні та відомого дипломата.

Віце-президентами також стали голова Комітету у закордонних справах Верховної Ради України, перший посол України в США, голова комітету ОБСЄ з питань економіки та екології, член-кореспондент Національної академії наук України, відомий дослідник сталого розвитку та глобальних екологічних проблем Олег Білорус, видатний вчений-

фітобіолог, академік Національної академії наук України, колишній голова Верховної Ради УРСР, почесний директор Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України Костянтин Ситник та доктор біологічних наук, професор, ректор Державної екологічної Академії післядипломної освіти та управління Олександр Бондар.

Вирішено, що в Академії працюватимуть шість відділень (сталого розвитку та екологічної політики; екологічної безпеки та техногенних проблем захисту довкілля; охорони та раціонального використання природних ресурсів; екологічного законодавства, освіти та інформації; еколого-медичних проблем; біорізноманіття, заповідної справи та екомережі), відкриється екологічна бібліотека України, виходитиме друкований Вісник наукових праць тощо.

На думку Георгія Філіпчука, створення Академії екологічних наук України дасть змогу позбавити існуючу розпорошеність наукових сил багатьох інституцій та спеціальностей під час розв'язання екологічних проблем, сприятиме об'єднанню та спрямуванню їх на вирішення конкретних практичних завдань, зокрема, в галузі екологізації економіки та впровадження екологічного управління в систему функціонування та розвитку суспільства.

Без єдиного наукового координаційного центру, як показує багаторічний досвід, на жаль, розв'язати гострі екологічні проблеми досі не вдавалось. Тому створення Президентом України Академії екологічних наук України розглядається як інноваційний проект для майбутнього України. У цьому контексті вона покликана не просто стати координатором, а й має виступити інтелектуальним центром для розробки наукових засад відвернення реальних та потенційних екологічних загроз національній безпеці України.

З урахуванням цього новостворена державна наукова інституція зосередить свої зусилля передусім на питаннях сталого розвитку та екологічного менеджменту, формуванні природоохоронної політики та раціонального використання природних ресурсів, еколого-медичних та енергетичних проблем тощо.

«Голос України», 28 березня 2009 р.

P.S. Додаємо Укази Президента України як важливі історичні документи.

У К А З

ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про Академію екологічних наук України

Ураховуючи необхідність забезпечення комплексного розвитку екологічної науки та розроблення науково-методичних засад для розв'язання екологічних проблем, впровадження концепції сталого розвитку України, постановляю:

1. Підтримати ініціативу провідних учених щодо заснування Академії екологічних наук України як державної наукової організації, основними завданнями якої є:

забезпечення комплексного розвитку екологічної науки, проведення фундаментальних і прикладних досліджень з питань екологічної безпеки, раціонального природокористування та охорони довкілля, наукове супроводження впровадження результатів прикладних досліджень у галузі екології;

проведення науково-аналітичного огляду сучасних особливостей переходу України до гармонійного розвитку з побудовою багатофакторних і багаторівневих моделей за визначеними та обґрунтованими пріоритетами та характеристиками;

розроблення та впровадження системи загальної та регіональних структурних моделей переходу до сталого (збалансованого) розвитку держави;

сприяння становленню та розвитку вітчизняної екологічної наукової школи, формуванню системи підготовки високопрофесійних наукових кадрів у галузі екології;

прогнозування розвитку науково-технічного прогресу та його впливу на довкілля, визначення пріоритетних напрямів розвитку екологічної науки для забезпечення сталого розвитку України;

забезпечення координації діяльності науково-дослідних і методичних установ, наукових підрозділів вищих навчальних закладів щодо проведення наукових екологічних досліджень, використання науково-педагогічного потенціалу в інтересах розвитку екологічної науки та системи екологічної освіти;

розроблення та внесення в установленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

2. Установити чисельність членів Академії екологічних наук України в кількості 25 дійсних членів і 52 членів-кореспондентів.

3. Кабінету Міністрів України:

здійснити необхідні заходи, пов'язані із заснуванням Академії екологічних наук України, фінансуванням і створенням умов для її роботи, а також визначити перелік установ і закладів, що передаються Академії;

затвердити відповідно до законодавства Статут Академії екологічних наук України;

розробити та внести в установленому порядку проекти нормативно-правових актів про внесення змін до законодавства щодо забезпечення діяльності Академії екологічних наук України.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України **В. ЮЩЕНКО**

м. Київ, 19 грудня 2008 року
N 1177/2008

УКАЗ

ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Питання Академії екологічних наук України

З метою започаткування діяльності Академії екологічних наук України постановляю:

1. Затвердити дійсними членами-засновниками Академії екологічних наук України Адаменка О.М., Бондаря О.І., Білоруса О.Г., Гамора Ф.Д., Костишина С.С., Мінаєва О.А., Півняка Г.Г., Ситника К.М., Солов'я В.В., Тарасенка В.С., Туницю Ю.Ю., Федоркіна С.І., Філіпчука Г.Г., Щербака Ю.М.

2. Взяти до відома, що перші вибори до Академії екологічних наук України проводяться за тимчасовим положенням про вибори до Академії екологічних наук України, яке затверджується дійсними членами-засновниками Академії.

Президент України **В. ЮЩЕНКО**

м. Київ, 2 березня 2009 року
№ 118/2009

ПРИРОДООХОРОННИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У КАРПАТАХ

На охорону та сталий розвиток Карпат спрямована ціла система законодавчих актів України, які, зокрема, передбачають розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду, вдосконалення ведення лісового господарства, впровадження природозберігаючих технологій тощо. Важливе значення в цьому контексті має Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. А в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» наголошено, що «з метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшувати площі земель екомережі, що є стратегічним завданням у досягненні екологічної збалансованості території України». До того ж «збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення наявних та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду». У цьому ж законі передбачено розширення площі природно-заповідного фонду до 10 відсотків у 2015 році та до 15 відсотків загальної території України у 2020-му. Крім того, Законом України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» передбачено довести рівень заповідності в Карпатах до 20 відсотків. Довідково зауважимо, що нині ці показники в Україні найгірші в Європі і становлять лише близько 5 відсотків, а в Карпатах – близько 10.

Зона примирення природи з місцевими громадами

До найважливіших стратегічних цілей належить також удосконалення регіональної екологічної політики. Тому в цьому напрямі, зокрема, передбачається законодавче забезпечення переходу до 2015 року від соціально-економічного до еколого-соціально-економічного планування розвитку регіонів і міст, розроблення до 2020 року нормативно-правової бази щодо еколого-економічних макрорегіонів. Та, що дуже важливо для гірських територій – реалізація до 2015 року пілотного проекту щодо поєднання системи територіального планування із процедурами довгострокового прогнозування, еколого-соціально-економічного планування та проведення стратегічної екологічної оцінки на прикладі Карпатського макрорегіону. Безумовно, така постановка питання є обнадійливою і вкрай необхідною.

Бо, незважаючи на рішення конференцій глав держав світу в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоганнесбурзі (2002 р.), в Україні досі не прийнято навіть загальнодержавної концепції сталого розвитку.

Залишилася, на жаль, без реагування і постанова Верховної Ради України з питань збереження в Україні об'єктів природно-заповідного фонду та культурної спадщини від 12 вересня 2002 року №140-IV, якою рекомендувалося Кабінету Міністрів України розробити «до 1 липня 2003 року Державну комплексну програму сталого розвитку гірських регіонів України».

Суть поняття сталого розвитку, а тим паче механізми керування цими надзвичайно складними процесами, функціонального поєднання в них екологічних, економічних та соціальних компонентів, тобто збалансованого, узгодженого, передбачуваного розвитку всіх сфер розумової і виробничої діяльності людини, потребують насамперед розробки теоретичних моделей та їх апробації на практиці. У цьому зв'язку хочемо звернути увагу на те, що відповідно до рішень Севільської Генеральної конференції ЮНЕСКО в листопаді 1995 року та Мадридського плану дій для біосферних резерватів модельними територіями та навчальними полігонами саме для впровадження ідей сталого розвитку в різних умовах має виступати Міжнародна мережа біосферних резерватів. Біосферний резерват (в українській інтерпретації – біосферний заповідник) – це не просто природоохоронна територія, а зона примирення природи з місцевими громадами та суспільством загалом. У цьому контексті, на думку фахівців ЮНЕСКО, «біосферні резервати зробили основний внесок у виникнення ідеї сталого розвитку та екосистемного підходу, вони допомагають перевірити результати застосування цих ідей на практиці». Їх менеджмент, або визначений Законом України «Про природно-заповідний фонд України» Проект організації території біосферних заповідників та охорони їхніх природних комплексів, передбачає поряд із збереженням природних та культурних цінностей розвиток науки й моніторингу, реалізацію заходів для забезпечення сталого розвитку території. Тобто збалансоване ведення сільського, лісового господарства і промисловості, відновлення традиційних видів природокористування, органічного землеробства, виробництва екологічно чистих продуктів харчування, розвиток рекреаційної діяльності та використання лікувально-оздоровчого потенціалу, іншої екологічно безпечної господарської діяльності, створення в такий спосіб нових робочих місць. Виконання цих завдань біосферними заповідниками та іншими природоохоронними територіями закріплено також в указах Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» та «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника». Отже, планування управління природоохоронними територіями, які в окремих гірських районах Українських Карпат (наприклад, в Косівському, Міжгірському, Великоберезнянському, Рахівському, місті Яремче) займають значний відсоток їх територій, має важливе не лише екологічне, а й соціально-економічне значення. Досвід цієї роботи міг би бути використаний і

під час реалізації вже цитованого пілотного проекту «щодо поєднання системи територіального планування із процедурами довгострокового прогнозування, еколого-соціально-економічного планування та проведення стратегічної оцінки» в Карпатському регіоні.

Від високогір'я Українських Карпат
до побережжя Балтійського моря

У цьому аспекті варто б використати отримані напрацювання і в рамках співпраці щодо збереження україно-словацько-німецького транснаціонального серійного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Нагадаємо, що 28 червня 2007 року Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 31-й сесії ЮНЕСКО в місті Крайстчерч (Нова Зеландія) ухвалив рішення про внесення україно-словацької номінації «Букові праліси Карпат» загальною площею 77971,6 гектара (ядрова зона 29278,9 га) до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А 25 червня 2011 року на 35-му засіданні Комітету Всесвітньої спадщини в Парижі проголошено, що «давні букові ліси Німеччини» теж занесено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як розширення наявного україно-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат». Отже, на Європейському континенті утворено унікальну міжнародну природоохоронну територію кластерного типу загальною площею 96072,4 гектара (ядрова зона 33670,1 га), яка охоплює природний ареал поширення лісів із бука лісового (Fagus sylvatica) від високогір'я Українських Карпат до побережжя Балтійського моря на німецькому архіпелазі Рюген. До складу об'єкта входять ділянки давніх букових лісів на території Німеччини із складу біосферного резервату Шорфгайде-Хорін (земля Бранденбург), національних парків Гайніх (земля Тюрінгія), Келлервальд-Едерзее (земля Гессен), Мюріц та Ясмунд (земля Мекленбург – Передня Померанія) загальною площею 18100,8 гектара (ядрова зона 4391,2 га). У Словаччині до складу об'єкта внесено ділянки букових пралісів із територій національного парку «Полонини» та охоронної області «Вігорлат» (Пряшівський край) площею 19584,8 гектара (ядрова зона 5766,4 га). А в Україні до цього об'єкта входять масиви Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку загальною площею 58386,8 гектара (ядрова зона 23512,5 га).

Слід підкреслити, що в загальному складі території всього об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» Карпатський біосферний заповідник займає 54,37 відсотка.

Безумовно, досягнення домовленостей між зацікавленими державними відомствами України, Словаччини та Німеччини в рамках Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини

відкриває великі можливості для активізації міжнародної співпраці в природоохоронній та науковій сферах, впровадження досвіду, зокрема Німеччини, в реалізацію концепції сталого розвитку. В українських природоохоронних територій з'явились багато нових зацікавлених партнерів та доступ до передового європейського досвіду.

Інтегрована система менеджменту, яку розроблено для ефективного управління цим надзвичайно цінним тристороннім транснаціональним об'єктом, передбачає передусім найбільш ефективні заходи із збереження об'єкта з усіма біотичними та абіотичними компонентами, гео – і біорізноманіттям та екологічними процесами. Мають забезпечуватися підтримання самовідновних процесів у відповідних екосистемах та організація охорони від впливу антропогенних чинників, підтримання та розширення наявного екологічно з'єднаного комплексу пралісів та природних букових лісів, які об'єднують українські та словацькі кластери. Будуть активізовані наукові дослідження, з метою отримання знань, які можна передати та використати для сталого, наближеного до природи лісокористування, використання природної спадщини для посилення екоосвіти, формування екологічної свідомості, розширення поінформованості громадськості про роль і цінності пралісів на місцевому, національному та міжнародному рівнях, забезпечення сталого використання природних ресурсів на територіях, що прилягають до цього об'єкта.

На виконання Інтегрованого менеджменту нині, за фінансової підтримки Федерального міністерства охорони довкілля та ядерної безпеки Німеччини, реалізується проект «Сталий менеджмент територій, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (Україна-Словаччина)», а німецький університет сталого розвитку (м. Еберсвальде) за кошти німецького фонду охорони природи (DBU) завершив розробку проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)». Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено план заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат».

Навчально-дослідний центр у гірських Квасах

Під час реалізації цих проектів за участю зацікавлених партнерів (Міністерство екології та природних ресурсів України, районні державні адміністрації, сільські ради, місцеве населення, державні лісогосподарські підприємства, приватні лісозаготівельні організації, заклади туристичного сектору, навчальні й науково-дослідні установи та інші зацікавлені групи) проведено аналіз ситуації

в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника та визначено основні природоохоронні цілі для східної частини Закарпаття. До найважливіших із них віднесено збереження пралісів та лісових екосистем загалом, збереження та відродження високогірних лук-полонин, відновлення чисельності великих ссавців, охорона водних та заплавних екосистем, печер, карстових утворень та Долини нарцисів. Сформовано вісім стратегічних напрямів щодо їх реалізації. Насамперед запропоновано надати природоохоронний статус залишкам пралісів та взяти під особливий контроль дотримання лісового законодавства, розробити проекти із залучення міжнародного «вуглецевого» фінансування заходів із збереження лісів, зокрема використання для цього добровільних карбонових кредитів у рамках німецької кліматичної ініціативи.

Оскільки більшість населених пунктів, розташованих на прилеглих до біосферного заповідника територіях не газифіковано і основним джерелом тепла виступає деревина, пропонується здійснити підготовку проектних заявок для впровадження альтернативних джерел енергії і зменшення в такий спосіб попиту на дрова в зоні розташування букових пралісів. Як важливий напрям діяльності розглядається розвиток екотуризму, відродження традиційного полонинського господарства тощо.

Інтегрованим менеджментом та відповідним рішенням Кабінету Міністрів України стратегічним напрямом роботи визначено також створення на базі Карпатського біосферного заповідника на гірському курорті Кваси Рахівського району Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку.

Центр лобіюватиме природоохоронні ініціативи та проекти для сталого розвитку гірських територій, організовуватиме обмін досвідом між спеціалістами та поглиблення міжнародної співпраці. Його діяльність буде спрямована на підвищення рівня екологічної освіченості управлінських та господарських кадрів, проведення досліджень та навчальних практик у галузі лісової екології та сталого розвитку студентами й науковцями з України, Німеччини, Словаччини, Швейцарії, Чехії та інших країн. Центр стане місцем проведення щорічних міжнародних науково-практичних конференцій, на його базі реалізовуватиметься ідея створення «екологічного Давосу» в центрі Європи.

«Голос України», 2 листопада 2011 р.

НА ЗАКАРПАТТІ СТВОРЮЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР БУКОВИХ ПРАЛІСІВ

Урядовим розпорядженням «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» на базі Карпатського біосферного заповідника – на гірському курорті Кваси – розпочинається будівництво міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат.

За кошти Державного фонду охорони навколишнього природного середовища України та Федерального міністерства охорони довкілля Німеччини у рамках україно-словацько-німецького проекту «Сталий менеджмент територій, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» розроблено та затверджено проектно-кошторисну документацію для зведення цього міжнародного центру. Наразі триває тендерна процедура з визначення організації, яка споруджуватиме об'єкт. Для початку будівництва, яке розпочнеться уже в серпні, Мінприроди України виділило необхідні кошти.

Будівля центру площею близько трьох тисяч квадратних метрів міститиме готель на 50 місць, лабораторно-навчальні приміщення, бібліотеку, конференц-зал на 150 місць, їдальню, виставкові холи площею в 600 кв. м з інтерактивною експозицією букових пралісів тощо.

Основні завдання центру – проводити дослідження букових пралісів та навчальних практик студентів у галузі лісової екології, заповідної справи та сталого розвитку, підвищувати рівень екологічної освіченості управлінських та господарських кадрів, пропагувати альтернативні джерела енергії тощо. На його базі проводитимуться міжнародні конференції, буде реалізовано започатковану в червні минулого року редакцією газети «Голос України» і Карпатським біосферним заповідником ідею створення «екологічного Давосу» в центрі Європи.

Варто додати, що міжнародний центр відіграватиме координуючу роль у мережі навчальних центрів, які паралельно створюються в Україні, Словаччині та Німеччині у рамках україно-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Зокрема, в Німеччині діятиме п'ять таких об'єктів, один – у Словаччині і три – в Україні. Крім згадуваного у селі Кваси Рахівського району передбачено створити також інформаційно-туристичний об'єкт із польовим табором у селі Мала Уголька Тячівського району та еколого-освітній центр в Ужанському національному природному парку в селищі Великий Березний.

Значну підтримку в реалізації проекту створення міжнародного центру букових пралісів надають урядовий куратор Закарпатської області, міністр надзвичайних ситуацій України Віктор Балога, департамент заповідної справи Мінприроди України та редакція газети «Голос України». А в розробці програмно-методичних засад діяльності центру активну участь беруть Міжнародна академія охорони природи Федерального міністерства охорони довкілля Німеччини та Німецький університет сталого розвитку (м. Еберсвальде).

«Голос України», 29 травня 2012 р.

ОДИН ІЗ СИМВОЛІВ ЄДНАННЯ НАШОГО КОНТИНЕНТУ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЦЕС ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ЛІСІВ

Ліси із бука лісового (Fagus sylvatica) поширені на земній кулі лише в Європі. І якби не діяльність людини, вони неодмінно домінували б серед ландшафтів її центральної частини. Важливо і те, що бук лісовий як біологічний вид вижив у льодовиковий період лише у невеликих рефугіумах на півдні та південному сході нашого континенту, а вже потім почав колонізувати великі території. І за останні чотири тисячі років захопив майже половину європейського суходолу. Тому й нині букові ліси представлені в широкому спектрі лісорослинних умов і поширені від морського узбережжя північного заходу до основних гірських систем. Вони є природними оселищами для більш ніж десяти тисяч видів тварин, рослин та грибів.

Післяльодовикова колонізація ландшафтів буком лісовим відбувалася паралельно із заселенням Європи людиною та формуванням розвинутого суспільства. Тому букова деревина стала важливим елементом європейської економіки та культури. Невідомо, як розвивалась би цивілізація в цій частині світу, якби не було цієї деревини та вугілля, продуктів її хімічної перегонки та інших виробів з неї. Важливість цього виду в житті народів відображена навіть у словах та назвах регіонів і міст у багатьох європейських мовах. Наприклад, українська та румунська Буковина, німецький Бухенвальд, англійський «book» (книга) та український буквар теж пов'язані із назвою цього дерева.

Водночас зростання народонаселення, інтенсивне господарювання, зокрема розвиток промисловості та сільського господарства, призвели до масового вирубування букових лісів, що, в свою чергу, спровокувало загострення на континенті екологічної ситуації та сприяло глобальним кліматичним змінам.

До речі, в Українських Карпатах заміна букових лісів на сотнях тисяч гектарів монокультурами смереки – особливо тепер – завдає не тільки великих екологічних, а й економічних збитків.

Як результат господарської діяльності, колись домінуючі на значних територіях старовікові букові ліси стали сьогодні великою рідкістю в Європі.

Отож з урахуванням цих обставин, завдяки нашій, українській, ініціативі, найбільші залишки букових пралісів Карпат з їх словацькими осередками визнано ЮНЕСКО визначною глобальною цінністю та занесено до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини. А наступне розширення цієї номінації за рахунок давніх букових лісів Німеччини започаткувало загальноєвропейський процес збереження старовікових букових лісових екосистем. У цьому контексті, з наукової точки зору, стає очевидним, що південно-європейський, атлантично-західний, іллірійсько-балканський та альпійський біогео-графічні регіони поширення бука лісового – так само, як Карпатський і центральноєвропейський його ареали – можуть теж мати певну додаткову визначну глобальну цінність для збереження природних екологічних процесів.

У зв'язку з цим рішенням Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (документ 35 COM 8B. 13), Україну, Словаччину та Німеччину зобов'язано забезпечити відповідний менеджмент для збереження пралісів та давніх букових лісів Європи. Крім того, доручено провести вивчення ситуації щодо потенційного розширення україно-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» за рахунок старовікових букових лісів інших біогеографічних регіонів Європи, з метою створення повної серійної транснаціональної номінації та забезпечення збереження цих унікальних лісових екосистем.

З цією метою Федеральне агентство з охорони природи Німеччини, Німецький університет сталого розвитку (м. Еберсвальде) та Центр економіки та менеджменту екосистем (Велика Британія) впроваджують за фінансової підтримки Федерального міністерства охорони довкілля та ядерної безпеки Німеччини спеціальний проект дослідження та розвитку «Європейська Всесвітня спадщина букових лісів».

Передбачається, що протягом двох з половиною років група експертів з України, Словаччини та Німеччини спільно із спеціалістами інших європейських країн проведе оцінку стану збереження старовікових букових лісів на Європейському континенті, здійснить аналіз ситуації з точки зору їх додаткової глобальної цінності, підготує пропозиції урядам відповідних країн щодо подачі номінаційних досьє до Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У зв'язку з цим та на продовження роботи, проведеної в рамках україно-словацько-німецької зустрічі і рекомендацій міжнародного семінару, на німецькому острові Вільм (жовтень 2011 р.) 16-20 червня нинішнього року в Італії на базі національного природного парку Амбруццо, Лаціо і Молізе проведено європейський семінар та польові обстеження старовікових лісів в Апеннінських горах, які представляють

рефугіум бука лісового в південно-європейському біогеорегіоні. Організували цю зустріч Федеральне агентство з охорони природи Німеччини та італійський університет Тусчія.

У роботі семінару взяли участь відповідальні працівники центральних німецьких природоохоронних відомств, керівники місцевих органів влади італійських міст Соріано нель Чіміно та Віллавалелонга, науковці, природоохоронці та громадські діячі із 16 європейських країн. Україну представляла делегація Карпатського біосферного заповідника.

Під час семінару обговорено організаційні та методологічні засади відбору нових об'єктів старовікових букових лісів із різних біогеографічних регіонів Європи для розширення наявного україно-словацько-німецького об'єкта. Особлива увага приділена презентаціям науковців та природоохоронців Італії, які аргументували необхідність надання статусу Всесвітньої спадщини букових лісів у районі Мунті Чіміно (1035 м н. р. м). національних парків Амбруццо, Лаціо, Молізе та Полліно.

Заслухано також пропозиції з цього приводу Франції, Іспанії, Греції, Болгарії, Румунії, Австрії, Швейцарії, Словенії, Сербії, Хорватії та інших країн. У спеціальній доповіді керівник відділу Федерального міністерства охорони довкілля та ядерної безпеки Німеччини Гайке Бріц повідомила, що німецький уряд на одній із нарад країн – членів Європейського Союзу поінформував про реалізацію міжнародного проекту із збереження давніх букових лісів Європи й отримав з цього приводу необхідну підтримку від партнерів по Євросоюзу. Крім того, Німеччина виділяє фінансування на реалізацію цього проекту. Відповідальним виконавцем робіт визначено Німецький університет сталого розвитку (м. Еберсвальде).

На Апеннінах підкреслена особлива роль України у цьому процесі. Тому у виступі на семінарі автор цих рядків поділився досвідом роботи щодо збереження найбільших в Європі букових пралісів. Зокрема, привернуто увагу до реалізації плану заходів із збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат», який затверджено Кабінетом Міністрів України в 2009 році, поінформовано про спорудження в Україні міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку тощо. Нами також запропоновано створити об'єднання природоохоронних територій, на яких оберігається Всесвітня спадщина букових старовікових лісів, та асоціацію міст-побратимів, що розташовані в зоні цих унікальних природних об'єктів. Крім того, порушено питання щодо прискорення підписання україно-словацько-німецького меморандуму із співпраці у збереженні пралісів Карпат та давніх букових лісів Німеччини, проведення в 2013 році в Україні двох міжнародних конференцій із питань збереження, вивчення та сталого використання букових лісових екосистем, співорганізаторами яких виступають Швейцарська наукова фундація та міністерства охорони довкілля Німеччини і Словаччини.

Проведення семінару в Італії дало змогу не тільки обмінятися думками та ознайомитися з досвідом природоохоронної діяльності у цьому єврорегіоні, а й на власні очі побачити ті негативні наслідки, до яких призвела багатовікова господарська діяльність в букових лісах. Найбільше вразили величезні пустелі в Апеннінах, які утворились через вирубування лісів та надмірне випасання худоби в горах. Голі скелі, річки без води та безперспективні містечка нагадують про це. Але уряд та місцева влада Італії останнім часом багато роблять для відновлення понівеченої природи. На значних площах утворено великі національні парки. Уже п'ятдесят років тут зупинено вирубування букових лісів. За рахунок державного бюджету адміністрації національних парків відшкодовують місцевим громадам за заборону лісокористування в муніципальних лісах. Так, національний парк Амбруццо, Лаціо і Молізе щорічно за оренду лісів, які належать громадам, виплачує майже 500 тисяч євро (в середньому від 30 до 45 євро за один гектар лісу, на який запроваджено природоохоронний сервітут), а місцеві муніципалітети ведуть активну роз'яснювальну та екоосвітню роботу, створюють інформаційні центри, екологічні стежки та школи природи в лісі. Показовим у цьому плані є приклад діяльності керівництва міста Соріано нель Чіміно, яке розташоване неподалік Рима. Цей досвід співпраці природоохоронних територій з місцевою владою варто впровадити і в Україні.

Підсумовуючи роботу європейського семінару, один із його організаторів, директор Міжнародної академії охорони природи Німеччини професор Ганс Кнапп, влучно зауважив, що букові праліси не лише стають нині глобально важливими, а й виступають одним із символів єднання Європи. З цим, звісно, важко не погодитися...

«Голос України», 12 липня 2012 р.

НА ШЛЯХУ ДО МАЙБУТНЬОГО, ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО

У підсумковому документі Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012 року) (Будущее..., 2012; Доповідь..., 2012) з новою силою акцентована необхідність досягнення гармонії людини і природи. Висловлюється думка, що без цього виживання планети Земля та її екосистем забезпечення необхідного балансу між економічними, соціальними та екологічними потребами нинішніх та майбутніх поколінь залишаються проблематичними.

Наголошується, що у деяких країнах уже зараз права Її величності Природи ставляться на перший план порівняно до прав людини, а серед інституційних рамок сталого розвитку екологічна складова виділяється

в окремий розділ. Більше того, у схваленій Рамковій програмі дій та здійснення наступних кроків щодо впровадження стратегії сталого розвитку в різних тематичних областях та в міжсекторальних сферах розв'язанню екологічних проблем відводиться ключова роль. Це, в першу чергу, стосується водозабезпечення та санітарії, енергетики, сталого туризму, кліматичних змін, лісів, біологічного різноманіття тощо.

Показово, що на цій Конференції в черговий раз заявлено про те, що для досягнення цілей сталого розвитку Україна вважає за доцільне започаткування процесу підготовки проекту концепції Екологічної Конституції Землі (Туниця, 2010) та його публічного обговорення, заснування на базі ЮНЕП Світової Екологічної Організації.

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

В Україні, на думку експертів (Доповідь..., 2012; Руденко зі співавт., 2013), антропогенне та техногенне навантаження, в тому числі і в Карпатах, в декілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Високими залишаються показники бідності, середня тривалість життя тут досягає лише 69,8 років. Майже у три рази вищою є енергоємність виробництва. Тут появилась велика кількість багатіїв, а масштабна експлуатація природних ресурсів призвела до загострення екологічної ситуації в країні та не забезпечила відповідного економічного розвитку.

Спостерігається тенденція зростання обсягів вирубування лісів та експортна спеціалізація сільського господарства на вирощуванні культур, які особливо виснажують ґрунти. На світових ринках за Україною закріплюється роль сировинного регіону, оскільки основу її товарного експорту становить продукція природоємних, екологічно шкідливих, низькотехнологічних галузей.

Проте на цьому фоні в Україні здебільшого лише дискутують щодо впровадження в життя програмних документів, прийнятих на конференціях глав держав та урядів світу в Ріо-де-Жанейро (1992; 2012) та Йоганенсбурзі (2002), причому обговорення цих проблем інколи ведеться в суто «лінгвістичному» контексті. Так, у деяких наукових публікаціях ставиться під сумнів, до прикладу, правильність перекладу з англійської мови терміну «sustainable development» як «сталий розвиток». До уваги не береться навіть той факт, що за нього проголосували у Ріо (1992) представники 179 країн, і нікому ні тоді, ні в Йоганенсбурзі (2002) не приходило в голову перейменувати його на збалансований розвиток – «balanced development» (Концептуальні..., 2007). Тим паче, що в Україні цей термін понад п'ятнадцять років тому назад уже офіційно схвалено Науковою радою з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України. Це поняття увійшло у широкий науковий вжиток, фігурує в державних документах, законах,

міжнародних угодах, витрачені значні кошти на підготовку концепції сталого розвитку. «То чи доречно – напрошується думка, і чи не насміх сусідам після років малопродуктивної праці порушувати питання про зміну терміну (бо ж суть питання й обсяг поняття залишаються незмінними)?» (Концептуальні..., 2007, ст. 35). У той же час, ґрунтовні розробки багатьох науковців, зокрема академіка Михайла Голубця (Концептуальні..., 2007) щодо впровадження в Україні концептуальних законодавчих норм щодо сталого розвитку досі залишаються без уваги, а важливі положення концепції сталого розвитку населених пунктів, яка ухвалена Постановою Верховною Радою України у 1999 році, не те що не виконуються, про них просто ніхто навіть не згадує.

Дивує також, що висловлювання окремих українських чиновників (Концептуальні..., 2007) про те, що міжнародні конвенції, які підписала Україна щодо сталого розвитку, мають лише рекомендаційний характер і не вимагають розробки окремих документів на національному рівні, не отримують належної оцінки. А дехто навіть говорить про те, що ідеї сталого розвитку уже себе вичерпали, і що основними цілями цього процесу має бути лише «економічне» зростання за рахунок використання природних ресурсів.

Дискусія про українські особливості реалізації парадигми сталого розвитку, яка розгорнулась на міжнародній конференції «Цілі збалансованого розвитку для України» (м. Київ, 18-19 червня 2013 року) у рамках Національного процесу «Довкілля для України» теж, на жаль, не вичерпала цю тему. У проголошеній, зокрема, тут доповіді академіка Леоніда Руденка із співавторами (Руденко зі співавт., 2013) йдеться про комплекс «об'єктивних і суб'єктивних» причин, які нібито оправдовують ситуацію в Україні щодо впровадження концепції сталого розвитку. «Шлях, який пройшла Україна після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992), збігся з важкими роками становлення нових державних інституцій та суспільно-політичних відносин, з докорінною трансформацією економіки України й тотальною економічною кризою» – наголошують згадані автори. Ці та інші фактори, на їх думку, «значною мірою вплинули на те, що в Україні досі не прийнято концепцію збалансованого розвитку» (Руденко зі співавт., 2013, ст. 3). А чому не сталого розвитку?!

Але попри все це радує правильний висновок цих авторів: «...відсутність політичної волі зумовили ту обставину, що збалансований розвиток не став пріоритетом державної політики України. Формуванню та реалізації політики збалансованого розвитку заважають також недосконаліть нормативно-правової бази та планування розвитку. В Україні триває практика прийняття економічних, соціальних, технічних і екологічних рішень без необхідного поєднання їх в єдину комплексну систему на основі стратегії збалансованого розвитку» (Руденко зі співавт., 2013, ст. 5).

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ, А НЕ РОЗМОВИ ПРО СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Особливу точку зору з питань впровадження рішень Конференції в Ріо-де-Жанейро має академік НАН України Юрій Шеляг-Сосонко (Шеляг-Сосонко, 2008), який запропонував замість розмов про сталий розвиток запроваджувати розроблену ним концепцію біорізноманітності. Він вважає, що сьогодні практично завершується етап зрощення політичної влади з фінансовою олігархією. Як результат, політики стали провідниками ідей збагачення, і дедалі більше ізолюються від природи, стають фізично та духовно спустошеними. Як біологічні істоти вони керується переважно інстинктами, спрямованими на підвищення комфортності й отримання необмежених прибутків та насолоди від життя. Тому докази розуму тут безсилі. На жаль, на думку цього українського академіка, проголошений процес сталого розвитку у Ріо, є і буде безуспішним та поступово стане забутим. Тому найголовнішими мають бути заходи із збереження біологічного різноманіття як основи життя та благополуччя цивілізації.

«ЗЕЛЕНА» ЧИ «СИНЯ» ЕКОНОМІКА?

На цитованій Київській конференції як сучасний феномен позиціонується ідеологія «зеленої економіки», в основі якої лежить всеохоплююча екологізація суспільно-економічних процесів – від локального до глобального рівнів (Степанов, Волошин, 2013). Загалом пропонується створити так звану «зелену світосистему», яка би включала «зелену політику», «зелену економіку», «зелену екологію», «зелений соціум», «зелену (екологічну) людину», «зелену техносферу» і навіть «зелену мілітаризацію». Звичайно, це чудова ідея, до якої людство, безумовно, має прагнути. Але реалії нашого життя, на жаль, зовсім інші. Тому у зв'язку з цим розглядається можливість, на противагу романтичній ідеї «зеленої економіки», запроваджувати більш прагматичну теорію «меншого зла» або «синьої економіки» (Химинець, 2013). Її суть, дуже коротко, полягає в тому, щоби припинити методи господарювання, які вичавлюють із природи все можливе, впроваджувати принципи природних екосистем, використовувати так звані каскадні підходи споживання сировини та енергії. В екосистемах (подібно до каскадів водоспаду) відсутня потреба у використанні додаткової сировини та енергії, адже як і вода у водоспадах тече за рахунок сили тяжіння, так і в екосистемах: одні види, або продукти їхньої життєдіяльності, служать їжею для інших видів без використання додаткових ресурсів, енергії і витрат на утилізацію. У природних екосистемах немає відходів, адже побічні продукти одного біологічного циклу стають сировиною для інших природних процесів. У цьому контексті цікавими є конкретні приклади «синьої економіки», які, на думку Володимира Химинця (Химинець, 2013), можна би уже застосовувати в українських умовах.

ВВП ЧИ ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО ЩАСТЯ?

Дуже цікавими є також методологічні інновації щодо конвертації використання природних ресурсів у тривале та щасливе життя не тільки окремих людей, але і людства загалом (Гардащук, 2013). На зміну основного показника економічного зростання – внутрішнього валового продукту (ВВП), згідно з напрацюваннями Нової економічної фундації (The Nev Economic Foundation – NEF) (цит. за Гардащук, 2013), запропоновано новий показник оцінки ефективності економіки-модель щасливої планети, в основі якої лежить індекс щасливої планети (Happy Planet Index – HPI), або світовий індекс щастя.

Індекс щасливої планети – це співвідношення екологічних впливів та добробуту людей, тобто індекс щасливої планети визначає ефективність «конвертації» природних ресурсів у тривале, комфортне й щасливе життя усіх громадян кожної країни. Рівень добробуту націй пропонується визначати через національний приріст щастя, або GNH (Gross National Happiness). Така модель дає можливість обмежувати надмірне споживання та виснаження природних ресурсів, орієнтує, на відміну від ВВП, забезпечувати втілення нового бачення прогресу і розвитку, яке базується не стільки на економічному зростанні в країнах, як на рівні щастя її громадян.

В іноземних засобах масової інформації, до прикладу, уже появились матеріали щодо пропаганди досвіду впровадження і ефективного використання цієї моделі у республіці Бутан, яка розташована у Гімалайських горах на кордоні із Китаєм.

ОСОБЛИВА УВАГА ГІРСЬКИМ ТЕРИТОРІЯМ

На всіх міжнародних форумах зі сталого розвитку окремо привертається увага до проблем гірських територій, визнаються великі вигоди, які отримуються від них світовою спільнотою. Зокрема підкреслюється виняткове значення гірських екосистем як основних поставників водних ресурсів для великої частини континентів. Відзначено і той факт, що гірські екосистеми особливо вразливі перед згубними наслідками кліматичних змін, знелісненням та деградацією лісів. Великої шкоди їм завдають зміни методів землекористування, деградації земель та стихійні лиха. У зв'язку з цим глави держав та урядів світу закликають активізувати зусилля з охорони гірських екосистем, включаючи збереження їх біологічного різноманіття. На Конференції «Ріо+20» прозвучали, зокрема, заклики щодо прийняття довгострокових концепцій із застосуванням всеохоплюючих підходів, які б базувалися на програмах розвитку гірських регіонів. Тим паче, що на цих територіях завжди панували бідність та безробіття, тут спостерігалось надмірне природокористування та деградація унікального біорізноманіття. Надзвичайно складною залишається екологічна та соціально-економічна ситуація і в Карпатському регіоні.

Так, за висновками Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (Резолюція 315 (2010) «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір») (Ромененчук, Діус, 2010), а також за матеріалами міжнародної конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» (Сталий..., 2010) для цього краю характерним є значне зменшення, порівняно з недавнім минулим, рівня лісистості. Завдяки порушеній тут екологічній рівновазі надзвичайно високою залишається паводкова небезпека, серйозною загрозою виступають ерозія земель, скиди у водойми забруднених стоків, неорганізоване нагромадження побутових та промислових відходів. Тому розв'язання цих назрілих екологічних та соціально-економічних проблем можливе лише шляхом прийняття Державної програми сталого розвитку Українських Карпат та інтеграції України до програми Європейського Союзу «Карпатський простір».

Масштабна та хаотична експлуатація природних ресурсів призводить до загострення екологічної ситуації і не приносить економічного зростання, в першу чергу – місцевим громадам. А за регіоном Українських Карпат твердо закріпилась слава лісосировинного придатку. Сотні тисяч кубічних метрів деревини, які заготовлюються щорічно із застосуванням екологічно небезпечних технологій, вивозяться за кордон кругляком, або у вигляді пиломатеріалів. Такі методи лісокористування не приносять соціально-економічних вигод, а навпаки, загострюють паводкову ситуацію, активізують ерозійні процеси, руйнують ландшафти та дорожню інфраструктуру, створюють негативний імідж для розвитку туризму тощо.

Дуже показовим у цьому контексті може служити стан лісокористування у надзвичайно паводково-небезпечному верхів'ї басейну Тиси, на території депресивного Рахівського району Закарпатської області, де, незважаючи на прийняття Закону України про мораторій на проведення суцільних рубок у лісах на гірських схилах, спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель, причому основна маса деревини заготовлюється шляхом суцільних рубок, різко знижуються показники посадок лісу (табл.1).

Лише на папері залишаються декларації щодо сталого лісокористування та про міжнародну лісову сертифікацію.

Спостерігається чітка тенденція до тінізації лісозаготівельної галузі. Так, порівняно з 2000 роком, у 2008 році середня кількість працівників у лісозаготівельній галузі у цьому гірському депресивному районі скоротилась більше ніж у два рази, при тому, що питома вага заготовленої деревини була майже однаковою (табл. 2), та й новітніх технологій, які би призводили до вивільнення робочих рук, теж не застосовувалось. Цікаво і те, що в останні роки органи державної статистики взагалі перестали вести облік працюючих у цій важливій для регіону Карпат сфері.

Надзвичайно тривожною виглядає тут, попри 70-відсоткову лісистість, й проблема забезпечення місцевого населення звичайними паливними дровами. Наприклад, за розрахунками потреби в них людей, підприємств та організацій цього віддаленого та негазифікованого району щорічно складають близько 250 тисяч кубічних метрів (27 тисяч дворогосподарств: по вісім кубічних метрів кожному в середньому на рік, плюс соціально-культурні та туристично-рекреаційні заклади, установи, підприємства торгівлі тощо). А насправді, за даними офіційної статистики, їх реалізовано у 2012 році лише третину до необхідної кількості, а в 2011 році ця цифра опускалась навіть нижче п'ятнадцяти відсотків. А звідки ж береться решта дров? Відповідь тут проста. Це самовільні рубки, або нелегальна торгівля лісоматеріалами. Але так чи інакше, реальні лісозаготівлі є значно більшими від статистичних даних. Отже, і екологічна шкода є насправді набагато вищою, ніж про це офіційно говориться. А яких збитків від цих оборудок несе державна казна, теж чомусь замовчується.

На цьому фоні дуже тривожною виглядає ситуація із виконанням в Карпатському регіоні Державної програми формування національної екологічної мережі, організація справжнього саботажу місцевими органами влади реалізації Указів Президента України щодо створення та розширення природоохоронних територій, зокрема Карпатського біосферного заповідника, Національного природного парку «Гуцульщина» та інших. Залишились лише добрими побажаннями вимоги статті 10 Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», якою передбачалось довести до 2005 року рівень заповідності у Карпатах до 20 відсотків.

Вимагає значної активізації робота щодо виконання вимог Закону України «Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Київ 22 травня 2003 року». Адже, як показує аналіз, тут теж складається непроста ситуація. За останні десятиріччя спостерігається значне збільшення кількості видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, причому чимала частина усіх зникаючих видів якраз припадає на регіон Українських Карпат (табл. 3).

У цьому контексті виглядає цікавим і той факт, що більшість із них, а також видів, які занесені до європейських та міжнародних червоних списків, охороняються в межах Карпатського біосферного заповідника та в інших природоохоронних територіях (табл. 4).

З огляду на це слід підвищувати роль заповідників та національних природних парків, які зараз як ніколи потребують підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таблиця 1

СТАН ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ВЕРХІВ'ЯХ БАСЕЙНУ р. ТИСИ (Рахівський район, Закарпатська обл.)

Показники	Роки			
	2005	2010	2011	2012
Заготовлено ліквідної деревини, куб. м	291247	281518	326539	360722
в т.ч. шляхом суцільних рубок, куб. м	221545	219253	274162	304890
Посаджено лісу, га	641	235	308	281
Реалізовано дров населенню, куб. м (при потребі орієнтовно 250 тис. куб. м)	87118	76439	36100	81187

Таблиця 2

ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬ ТА СЕРЕДНЬОЇ КІЛЬКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ, ЗАЙНЯТИХ У ЦІЙ ГАЛУЗІ (Рахівський район, Закарпатська область)

Показники	Роки			
	2000	2006	2008	2012
Заготовлено ліквідної деревини, куб. м	256033	250885	245602	360722
Середня кількість працівників у лісозаготівельній галузі, чол.	2056	950	980	Дані у державній статистиці відсутні

Таблиця 3

ВИДИ, ЯКІ ЗАНЕСЕНІ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Випуск Червоної книги	Україна		Українські Карпати		Охороняє Карпатський біосферний заповідник	
	Тварини	Рослини	Тварини	Рослини	Тварини	Рослини
1980	85	151	59	79	50	37
1994	382	-	129	-	86	-
1996	-	439	-	167	-	105
2009	542	611	144	225	116	148

Таблиця 4

РОЗПОДІЛ РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗА ПРИРОДООХОРОННИМ СТАТУСОМ

Природоохоронний статус виду	Кількість видів в		
	Україні	Українських Карпатах	заповідниках та НПП Українських Карпат
Міжнародна Червона книга (МСОП)	106	14	6
Європейський Червоний список	182	13	8
CITES	69	46	37
Бернська конвенція	51	16	4
Червона книга України	439	167	127

ПІДВИЩУВАТИ РОЛЬ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ ЯК МОДЕЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Особливої уваги, відповідно до цілей Севільської стратегії (1995) та Мадридського плану дій (2008) ЮНЕСКО, в гірських регіонах вимагають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського природоохоронного законодавства, що регламентує їх діяльність.

Біосферні резервати, які працюють з 1971 року у рамках програми «Людина і біосфера», – це природоохоронні території абсолютно нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи.

Сама ідея біосферних резерватів лежить в основі принципів сталого розвитку, зустрінута в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі чотири десятиріччя набула значних успіхів. А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі усіх зацікавлених сторін.

Як підкреслено у Дрезденській декларації про біосферні резервати та зміни клімату (Дрезденська..., 2011), нині Всесвітня мережа включає понад 560 біосферних резерватів у більш ніж 100 країнах світу. Тут нагромаджено безцінний досвід, який є важливим внеском у сталий розвиток, зокрема у напрямку мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття.

З часу створення програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та мережі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи у наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, здійснювалось вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки тільки збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

В Україні створені і успішно функціонують, в різних природно-кліматичних зонах, чотири біосферні заповідники (Карпатський, Чорноморський, Дунайський та Асканія-Нова). Всі вони вносять свій посильний вклад для впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать ефективними інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації кліматичних змін тощо. Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (США), займають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського побережжя США) з акумуляції парникових газів.

Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)» (Ibisch at al., 2011), природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», служать зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

Не менш важливим є і той факт, що за ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» з нагоди його 30-річчя (м. Рахів, 13-15 жовтня 1998 року), прийнято справді історичне рішення: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку». А у 2003 році на Київській конференції міністрів охорони довкілля Європи «Довкілля для Європи» ця ідея була реалізована шляхом підписання «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», яка в 2004 році ратифікована відповідним Законом України.

Окрім того, за нашою ініціативою включено до Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 2002 р. «Про інформацію Кабінету міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» пункт щодо розробки «...до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України». А дещо раніше за активної участі адміністрації Карпатського біосферного заповідника прийнято Закони України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.) та «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.), Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.». Крім того, в 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла першу і єдину в Україні «Концепцію сталого розвитку Закарпаття», в 2007 та 2011 роках Комітет Всесвітньої спадщини включив букові праліси Карпат у складі українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси

Карпат та давні букові ліси Німеччини» до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а Президент України ухвалив спеціальне Доручення (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року) щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» тощо.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проектів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, великої мережі еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створені на базі біосферного заповідника (Музей екології гір та історії природокористування Карпат, «Музей нарциса», «Центр Європи», «Високогір'я Карпат» тощо), екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника». Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих міжнародних проектів тощо.

Значного суспільного резонансу отримали сформовані нами та оприлюднені на сторінках газети «Голос України» ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади, створення на Закарпатті у географічному центрі Європи «Екологічного Давосу» (Балога, 2012; Лозова і ін., 2011), впровадження принципів сталого лісокористування та інші.

ДЕЯКІ ПІДСУМКИ ТА «ДОРОЖНЯ КАРТА» ДЛЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Отже, незважаючи на рішення міжнародних форумів та велику кількість міжнародних нормативно-правових документів, до цього часу в Україні не прийнято навіть концепції сталого розвитку, а важливі положення Концепції сталого розвитку населених пунктів, яка ухвалена Постановою Верховної Ради України у 1999 році, не те що не виконуються, про них ніхто навіть не згадує.

Надзвичайно складною залишається екологічна та соціально-економічна ситуація в Карпатському регіоні. Місцеві владні інституції ігнорують Концепцію сталого розвитку Закарпаття, яка прийнята Закарпатською обласною радою у 2002 році.

За регіоном Українських Карпат, як мовилося вище, твердо закріпилась слава лісосировинного придатку, звідки сотні тисяч кубічних метрів деревини, які заготовлюються щорічно із застосуванням екологічно небезпечних технологій, вивозяться за кордон кругляком, або у вигляді пиломатеріалів. У верхів'ях вкрай паводко-небезпечного басейну Тиси спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель. Причому основна маса деревини заготовляється шляхом суцільних рубок, різко знижуються показники посадок лісу та збільшується тінізація лісозаготівельної галузі.

Не виконується Державна програма формування національної екологічної мережі, збільшується кількість видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, чимала частина усіх зникаючих видів припадає саме на регіон Українських Карпат.

Майбутнє розвитку Карпатського регіону буде в значній мірі залежати і від впровадження тих розробок, які створені та апробовуються в Карпатському біосферному заповіднику. А сформовані, за нашою пропозицією, у Постанові Кабінету міністрів України з питань розвитку гірської Рахівщини (ще у 1998 році) концептуальні положення про необхідність «стабілізації соціально-економічного становища в регіоні, збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, створення на цій основі зони екологічно зорієнтованого туристично-оздоровчого комплексу загальнодержавного значення» і сьогодні можуть служити дорожньою картою, дуже співзвучною із рішеннями Конференції ООН «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо», для розробки і прийняття Державної програми сталого розвитку Карпатського регіону, інтеграції України до програм Європейського Союзу «Карпатський простір».

Велике значення для збереження та сталого розвитку Карпат може мати Доручення Президента України щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, які розташовані у зоні української частини цього природного об'єкта.

«Зелені Карпати», № 1-2, 2013 р.

КАРПАТИ НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У підсумковому документі Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20: Майбутнє, якого ми хочемо» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20–22 червня 2012 року) з новою силою підкреслено необхідність досягнення гармонії людини і природи. Висловлюється думка, що без цього виживання планети Земля та її екосистем, забезпечення необхідного балансу між економічними, соціальними та екологічними потребами нинішніх і майбутніх поколінь залишається проблематичним.

ВИНЯТКОВЕ ЗНАЧЕННЯ ГІРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ – ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ВОДИ

Зроблено наголос і на тому, що в деяких країнах уже тепер права її величності Природи ставляться на перший план порівняно з правами людини, а серед інституцій них рамок сталого розвитку екологічну

складову винесено окремим розділом. Більш того, у схваленій Рамковій програмі дій та здійснення наступних кроків щодо впровадження стратегії сталого розвитку в різних тематичних областях та в міжсекторальних сферах розв'язанню екологічних проблем відводиться ключова роль. Це, насамперед, стосується водозабезпечення та санітарії, енергетики, сталого туризму, кліматичних змін, лісів, біологічного різноманіття тощо.

Окремо на Конференції визнано великі вигоди, які отримує світова спільнота для сталого розвитку від гірських районів. Зокрема, підкреслено виняткове значення гірських екосистем як основних постачальників водних ресурсів для великої частини континентів. Відзначено і той факт, що гірські екосистеми особливо вразливі перед пагубними наслідками кліматичних змін, знелісненням та деградацією лісів. Великої шкоди їм завдають зміни методів землекористування, деградації земель та стихійні лиха. У зв'язку з цим, глави держав та урядів світу закликають активізувати зусилля з охорони гірських екосистем, у тому числі збереження їх біологічного різноманіття. Пролунали заклики щодо прийняття довгострокових концепцій із застосуванням всеохоплюючих підходів, які базувалися б на програмах розвитку гірських регіонів.

НАША КРАЇНА ВЧЕРГОВЕ ПОРУШИЛА ПРОБЛЕМУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ

Показово, що на цій конференції Україна вчергове порушила питання Екологічної Конституції Землі. Було заявлено, що для досягнення цілей сталого розвитку Україна вважає за доцільне започаткування процесу підготовки проекту концепції Екологічної Конституції Землі та його публічного обговорення, заснування на базі ЮНЕП Світової Екологічної Організації.

Але, на жаль, незважаючи на рішення міжнародних форумів та велику кількість міжнародних нормативно-правових документів, досі в Україні не прийнято навіть концепції сталого розвитку. Надзвичайно складною залишається екологічна та соціально-економічна ситуація і в Карпатському регіоні.

За висновками Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (Резолюція 315 (2010 р.) «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір») для цього краю характерним є значне зменшення порівняно з недавнім минулим рівня лісистості. Через порушену тут екологічну рівновагу надзвичайно високим залишається паводкова небезпека, серйозну загрозу становлять ерозія земель, скиди у водойми забруднених стоків, неорганізоване нагромадження побутових і промислових відходів. Отож розв'язати ці назрілі екологічні та соціально-економічні проблеми можливо лише шляхом прийняття Державної програми сталого розвитку Українських Карпат та інтеграції України до програми Європейського Союзу «Карпатський простір».

А загалом, на думку експертів, антропогенне та техногенне навантаження в Україні, в тому числі і в Карпатах, в декілька разів перевищують відповідні показники в розвинених країнах. Тому тут тривалість життя в 2010 році була нижча й досягала лише 69,8 року, а показники ВВП в 2011-му становили близько 60 відсотків середньосвітового рівня. Майже втричі вища енергоємність виробництва, спостерігається тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель тощо.

Масштабна та хаотична експлуатація природних ресурсів призводить до загострення екологічної ситуації і не приносить економічного зростання, до того ж насамперед місцевим громадам. А за регіоном Українських Карпат твердо закріпилася слава лісосировинного придатку. Сотні тисяч кубічних метрів деревини, які заготовляють тут щорічно із застосуванням екологічно небезпечних технологій, вивозять за кордон кругляком або у вигляді пиломатеріалів. Такі методи лісокористування не приносять соціально-економічних вигод, а, навпаки, загострюють паводкову ситуацію, активізують ерозійні процеси, руйнують ландшафти та дорожню інфраструктуру створюють негативний імідж для розвитку туризму тощо.

Дуже показовим у цьому контексті може служити стан лісокористування в надзвичайно паводконебезпечному верхів'ї басейну Тиси, на території депресивного Рахівського району Закарпатської області. Саме тут, незважаючи на прийняття закону України про мораторій на проведення суцільних рубок у лісах на гірських схилах, спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів лісозаготівель. До того ж основна маса деревини заготовлюється шляхом суцільних рубок, різко знижуються показники посадок лісу. Лише на папері залишаються декларації щодо сталого лісокористування та про міжнародну лісову сертифікацію.

ХТО ПО ДРОВА, А ХТО ПО ГРОШІ...

Надзвичайно тривожною видається тут, попри 70-відсоткову лісистість, й проблема забезпечення місцевого населення звичайними паливними дровами. Наприклад, за розрахунками, потреба в них для людей, підприємств та організацій цього віддаленого та негазифікованого району щорічно (не рахуючи потреби в будівельних лісоматеріалах) становить близько 250 тисяч кубічних метрів (27 тисяч дворогосподарств по вісім кубічних метрів кожному в середньому на рік плюс соціально-культурні та туристично-рекреаційні заклади, установи, підприємства торгівлі тощо). А насправді, за даними офіційної статистики, їх реалізовано торік лише третину до потрібної кількості. А в 2011 році продано населенню лише 36,1 тисячі куб. м. Звідки ж береться решта дров? Відповідь проста. Це самовільні рубки або нелегальна торгівля лісоматеріалами. Але так чи інакше, а реальні лісозаготівлі є значно більшими від статистичних даних. Отже, й екологічна шкода насправді набагато вища, ніж про це офіційно кажуть. А яких збитків від цих оборудок зазнає державна казна, теж чомусь замовчується.

На цьому тлі доволі тривожний вигляд має ситуація із виконанням у Карпатському регіоні Державної програми формування національної екологічної мережі, організація справжнього саботажу місцевими органами влади реалізації указів Президента України щодо створення та розширення природоохоронних територій, зокрема карпатського біосферного заповідника, національного природного парку «Гуцульщина» та інших. Залишилися лише добрими побажаннями вимоги статті 10 Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», якою передбачалося довести до 2005 року рівень заповідності в Карпатах до 20 відсотків.

Вимагає значної активізації робота щодо виконання вимог Закону України «Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», підписаної у Києві 22 травня 2003 року. Адже, як показує аналіз, тут також складається непроста ситуація. За останні десятиріччя спостерігається значне збільшення кількості видів рослин і тварин, яких занесено до Червоної книги України, до того ж чимала частина зникаючих видів якраз припадає на регіон Українських Карпат. У цьому контексті видається цікавим і той факт, що більшість із них, а також видів, які занесено до європейських і міжнародних червоних списків, охороняється в межах Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій. З огляду на це, треба підвищувати роль заповідників та національних природних парків, які нині як ніколи потребують підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Особливої уваги, відповідно до цілей Севільської стратегії (1995 р.) та Мадридського плану дій (2008 р.) ЮНЕСКО, в гірських регіонах потребують проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського природоохоронного законодавства, що регламентує їх діяльність.

Біосферні резервати, які працюють з 1971 року в рамках програми «Людина і біосфера», – це природоохоронні території абсолютно нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Сама ідея біосферних резерватів, закладена в основу принципів сталого розвитку, зустрінута в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі чотири десятиліття набула значних успіхів. А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних та соціальних умов за участі всіх зацікавлених сторін.

Як підкреслено у Дрезденській декларації про біосферні резервати та зміни клімату, сьогодні до Всесвітньої мережі внесено понад 560 біосферних резерватів у більш як 100 країнах. Тут нагромаджено безцінний

досвід, який є важливим внеском у сталий розвиток, зокрема, у напрямі мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття.

Із часу створення програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та мережі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи в наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, проходило вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки тільки збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

ДОРОЖНЯ КАРТА, ЯКУ ТРЕБА ПІДТРИМАТИ

В Україні створено й успішно функціонують у різних природно-кліматичних зонах чотири біосферні заповідники: Карпатський, Чорноморський, Дунайський та Асканія-Нова. Усі вони роблять свій посильний внесок у впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать ефективними інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації кліматичних змін тощо. Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (CLUA), посідають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського узбережжя США) з акумуляції парникових газів. Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)» природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканності та функціональних лісів. їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», служать тепер еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

Не менш важливим є і той факт, що за ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника на Міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» з нагоди його 30-річчя (Рахів, 13–15 жовтня 1998 року), прийнято справді історичне рішення дослівно такого змісту: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку». А в 2003 році на Київській конференції міністрів охорони довкілля Європи «Довкілля для

Європи» ця ідея була реалізована шляхом підписання «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», яка в 2004 році ратифікована відповідним законом України.

Окрім того, за нашою ініціативою внесено до постанови Верховної Ради України від 12 вересня 2002 року «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» пункт щодо розробки «до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України». А дещо раніше, за активної участі адміністрації Карпатського біосферного заповідника, прийнято закони України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.) та «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.), постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998–2005 рр.». Крім того, в 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла єдину в Україні «Концепцію сталого розвитку Закарпаття», а в 2012-му ухвалила спеціальне звернення до Президента України щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, розташованих у зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» тощо.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проектів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, цілої мережі еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створено на базі біосферного заповідника (Музей екології гір та історії природокористування Карпат, «Музей нарцису», «Центр Європи», «Високогір'я Карпат» тощо), екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника». Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих міжнародних проектів тощо.

Значний суспільний резонанс отримали сформовані нами та оприлюднені на сторінках газети «Голос України» ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади, створення на Закарпатті у географічному центрі Європи «Екологічного Давосу», впровадження принципів сталого лісокористування та інші.

Отож майбутнє розвитку Карпатського регіону значною мірою залежатиме і від впровадження тих розробок, які створено та апробовуються в Карпатському біосферному заповіднику. А сформовані,

за нашою пропозицією, в постанові уряду України з питань розвитку гірської Рахівщини ще у 1998 році концептуальні положення про необхідність «стабілізації соціально-економічного становища в регіоні, збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, створення на цій основі зони екологічно зорієнтованого туристично-оздоровчого комплексу загальнодержавного значення» і сьогодні можуть служити дорожньою картою, дуже співзвучною з рішеннями Конференції ООН «Ріо+20: Майбутнє, якого ми хочемо», для розробки і прийняття Державної програми сталого розвитку Карпатського регіону.

«Голос України», 6 квітня 2013 р.

КОЛИ ЧЕРЕЗ КАРПАТИ ЗАГУРКОЧЕ ПОТЯГ ДО СТОЛИЦІ?

Міністерству інфраструктури запропоновано новий, оригінальний проект пасажирського сполучення за маршрутом Київ–Рахів

ПРИНАДИ «ГУЦУЛЬСЬКОГО ПАРИЖА»

Регіон Українських Карпат належить до екологічно найбільш уразливих територій. Крім того, тут завжди були поширені безробіття та бідність, тому зараз для сотень тисяч гірських жителів слова «у горах легко дихається, але важко живеться» набувають особливої ваги.

Надмірна лісоексплуатація, яка проводилася протягом століть, не принесла процвітання цьому краю. Навпаки: призвела до активізації катастрофічних стихійних природних явищ. Паводки, буреломи та вітровали, інвазії короїдів завдають в останні десятиріччя великих збитків народному господарству. Тому не випадково зараз гостро стоїть питання щодо зменшення суцільних вирубок лісів, переорієнтації економіки краю на екологічно безпечні методи господарювання, пріоритетними напрямами його розвитку визнано збереження унікальних природних цінностей та розбудову туристично-рекреаційної галузі.

На вирішення цих завдань спрямована й діяльність Карпатського біосферного заповідника та мережі національних природних парків. Важливим кроком у цьому напрямку стало включення букових пралісів Карпат, у складі транснаціонального українсько-словацько-німецького об’єкта, до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, адже у спеціальному Дорученні Президента України, прийнятому у зв’язку з цим, зобов’язано Уряд України та Закарпатську обласну державну адміністрацію створити належні умови для розвитку туризму, зокрема відремонтувати автомобільні дороги, провести благоустрій гірських населених пунктів, забезпечити відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ–Рахів тощо.

КРАСИВУ МРІЮ ЗАБЛОКУВАЛА УКРЗАЛІЗНИЦЯ

Але у 2002 році, у зв'язку із Міжнародним Роком гір, який відзначався за рішенням Генеральної Асамблеї ООН, автор цих рядків у статті «Красива мрія про гірський потяг» («Голос України», 2 березня 2002 р.) обґрунтував та порушив питання перед тодішнім Мінтрансом України про необхідність відкриття руху пасажирського потяга «Гуцульщина» за маршрутом Київ–Рахів». І треба віддати належне керівництву цього Міністерства за те, що ця ініціатива не залишилась без уваги. Було прийнято рішення про відкриття в 2003 році руху причіпного вагона Київ–Рахів у складі потягу Київ–Трускавець. Цей безпересадковий вагон, після півдня простою у Львові, долучали до потяга Львів–Рахів. Цілком зрозуміло, що за такого графіка руху бажаючих подорожувати на ньому виявилось не так багато. І не дивно, що в 2005 році його скасували як нерентабельний.

Це помилкове рішення чиновників «Укрзалізниці» заблокувало на десятиріччя розгляд питання належного пасажирського обслуговування населення великої частини Гуцульщини, а отже, і розвитку важливого гірського регіону України.

На численні звернення, в різні роки, органів місцевої влади, неодноразові виступи газети «Голос України» (13 липня 2011 р., 16 листопада 2012 р., 31 травня 2013 р., 18 лютого 2014 р.) і навіть на Доручення Президента України (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року) з Мінінфраструктури надходили лише однотипні формальні відписки, суть яких зводилась до того, що причіпний вагон Київ – Рахів був збитковим, а, отже, не може бути й мови про відкриття тут руху пасажирського потяга.

ПЕРСПЕКТИВА

Проте нещодавно, в контексті згаданого вище Доручення Президента України із питань сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», автор цих рядків, а також київський ентузіаст, підприємець та, як він себе називає, шанувальник колії Іван Шостак, за участі та потужної підтримки першого міністра транспорту України (1992-1994 рр.), народного депутата України другого і четвертого скликань Ореста Климпуша, розробили та запропонували Міністерству інфраструктури новий, оригінальний проект встановлення руху пасажирського сполучення за маршрутом Київ–Рахів. На думку авторів проекту, така можливість появляється у зв'язку із ратифікацією 15 травня 2014 р. Верховною Радою України «Протоколу про внесення змін до Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про діяльність залізничного транспорту».

Згідно цього документа передбачається перенесення пасажирського сполучення Київ–Чернівці» з існуючого маршруту через Тернопіль на пришвидшений маршрут через Кам'янець-Подільський та Молдову. Це повинно позитивно позначитися на транспортному сполученні Буковини з Києвом. У зв'язку з цим, пропонується призначити курсування потяга Київ–Рахів замість запланованого скасування потяга Київ–Чернівці (через Тернопіль), зберігши існуючий маршрут до станції Заліщики (станція Штефаништи) та спрямувати його далі до Рахова через Городенку, Коломию, Делятин та Ворохту.

...І ВРЯТУЄ НОВИЙ МАРШРУТ ДО ВТАЄМНИЧОЇ ТРАНСІЛЬВАНІЇ!

За підрахунками ініціаторів, цей потяг може обслуговувати майже півтора мільйона осіб. Якщо допустити, що ймовірність використання місцевим населенням становитиме лише 10-15 відсотків, то з урахуванням частки туристів (близько 2,5-3 млн осіб щорічно), що відвідують райони по цьому маршруту (особливо Яремчанщину, Рахівщину та прилеглі території Гуцульщини), то максимальне завантаження проектованого потяга не викликає жодного сумніву.

Важливо також наголосити, що для відкриття руху цього потяга є ще ціла низка інших важливих обставин. По-перше, у 2013 році введено в експлуатацію реконструйований, комфортабельний залізничний вокзал у Рахові. По-друге, за інформацією профільного міністерства, стан залізничної інфраструктури на пропонованому маршруті довжиною 835 км на сьогодні відповідає вимогам пропуску пасажирських потягів зі встановленими на залізницях швидкостями. По-третє, є реальна можливість, яку із зацікавленням сприймають румунські партнери, перетворити станцію Рахів на залізничні ворота до такої таємничої для українців Трансільванії, адже це найкоротший шлях до неї не тільки для Галичини чи України загалом, а й для Білорусі, Польщі, країн Балтії і Росії.

Щодо останньої обставини: для реалізації сполучення з румунським містом Клуж-Напока (розташовану всього за 200 км від Рахова, є столицею Трансільванії, другим за населенням містом Румунії) достатньо до схеми існуючих двох потягів Клуж–Валя-Вишеулуй–Сігетул-Мармацієй та Львів–Рахів (а в перспективі й до схем пропонованих потягів Київ–Рахів та Ужгород–Рахів–Чернівці–Хмельницький) долучити причіпну групу вагонів міждержавного сполучення. Пізніше, аналогічним чином, можна організувати сполучення із містом Брашов – великим туристичним та промисловим центром Румунії.

Важливо, що для цього Постановою Кабміну України №1445 від 18.10.2006 р. затверджено «Ділове–Валя-Вишеулуй» пунктом пропуску через українсько-румунський державний кордон. Іншою постановою

Кабміну – №629 від 12.05.2004 р. прикордонний перегін Берлибаш–Валя-Вишеулуй визначено для перетинання державного українсько-румунського кордону залізничним транспортом, а також передбачено, що рух українських транзитних поїздів на ділянці залізниць Румунії (державний кордон–Валя-Вишеулуй–Сіґетул-Мармацієй–Кимпулунгла-Тиса–державний кордон) визначається угодою між залізницями обох держав. Українську станцію Берлибаш та відповідно румунську станцію Валя-Вишеулуй визнано прикордонними станціями. І насамкінець, сумнозвісні кримські події вивільняють наявний рухомий залізничний склад і підвищують зацікавленість у Гуцульщині як прекрасному місці для оздоровлення та відпочинку населення України.

На жаль, на думку чиновників Мінінфраструктури, перепоною для відкриття цього маршруту є невдалий досвід експлуатації нерентабельного безпересадкового причіпного вагона Київ–Рахів. Але цей аргумент, вважають Орест Климпуш та Іван Шостак, є помилковим, і не може служити причиною для відмови у відкритті руху цього потяга.

Ми погоджуємося із таким висновком, і ще раз звертаємося зі сторінок шанованої газети «Голос України» до Мінінфраструктури України та місцевих органів влади Закарпатської, Івано-Франківської і Тернопільської областей підтримати цей справді доленосний проект не тільки для горян, а і для багатьох інших жителів заходу України.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Ще за часів Австро-Угорщини збудували транскарпатську залізницю. До речі, 15 серпня 2015 року виповниться рівно 120 років з часу введення в експлуатацію її гілки за маршрутом Сігет Мараморoський–Трибушани–Ясіня, яка з'єдналася з уже збудованою на той час ділянкою Воронєнка–Надвірна–Станіслав (нині Івано-Франківськ). І по цій залізниці, крім масового вивезення деревини, від Ясіня почали курсувати пасажирські потяги до Будапешта, Праги, Відня, Львова, Чернівців та деяких інших міст. Завдяки саме цьому тут активно почав розвиватися туризм, а місто Рахів стало відомим у Європі. І, за словами знаного громадсько-політичного діяча Карпатської України Степана Клочурака, воно йменувалося «Гуцульським Парижем». А в радянські часи сюди курсували спеціальні туристичні потяги з Москви, Ленінграда та Середньої Азії. З проголошенням незалежності України все це стало, на жаль, забутою історією.

«Голос України», 11 червня 2014 р.

УКРЗАЛІЗНИЦЯ ВІДКРИВАЄ НОВИЙ МАРШРУТ РАХІВ–КИЇВ

«Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці?» – таку назву мала остання публікація у вашій авторитетній газеті від 11 червня. І ось після неї за моєї ініціативи 4 липня в Києві відбулася зустріч Ореста Климпуша, Івана Шостака та представників громадськості із гендиректором Державної адміністрації залізничного транспорту України Борисом Остап'юком.

У результаті тривалої та непростої дискусії, зважившись на переконливі аргументи, які ми навели, та беручи до уваги велике значення потяга Рахів–Київ для соціально-економічного розвитку багатьох західних районів України, особливо Гуцульщини, Борис Остап'юк ухвалив рішення про відкриття нової гілки руху. Він доручив директору з організації пасажирських перевезень Державної адміністрації залізничного транспорту України Євгенію Дихне (який, до речі, колись працював провідником потяга Львів–Рахів) забезпечити у найкоротші терміни виконання рішення.

РЕТРОСПЕКТИВА

Задля розвитку регіону і Карпатського біосферного заповідника за активної участі та підтримки першого міністра транспорту України (1992–1994 рр.) народного депутата другого та четвертого скликань Ореста Климпуша, очільників центральних і місцевих органів влади мені пощастило обстоювати відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ–Рахів.

У дорученні Президента України від 2 квітня 2013 року №1-1/749 з питань сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, окремим пунктом Кабінету Міністрів доручалося вирішити це питання. В останній період істотну допомогу у цій справі надав київський підприємець Іван Шостак, який розробив маршрут та орієнтовний графік руху з урахуванням інтересів населення південного Тернопілля та Покуття, які впродовж останніх років були позбавлені потягів далекого сполучення і також потребували залізничного сполучення з Києвом.

ПЕРСПЕКТИВА

Початок курсування потяга Київ–Рахів очікується у першій декаді серпня – після завершення підготовчих робіт. Цільовою територією обслуговування для нього є прилеглі території до станцій ділянки колії Тернопіль–Чортків–Заліщики–Коломия–Делятин–Яремче–Ворохта–Ясіня–

Рахів. На зазначеній ділянці це буде єдиний потяг далекого сполучення, яким зручно користуватимуться ж туристи, студенти, так і наші заробітчани та інші категорії пасажирів для поїздок до Києва, Харкова чи Москви і у зворотному напрямку. Потяг складатиметься з дванадцяти вагонів – купейних та плацкартних. Пропонований графік – доволі зручний, а під час переходу на зимовий розклад з'явиться додаткова можливість його поліпшення – перенесення відправлення з Києва на пізніший час – після 18.30.

Хочу окремо наголосити, що керівництво «Укрзалізниці» звернулося до ініціаторів із проханням забезпечити активну пропаганду та рекламу нового залізничного сполучення, залучивши для цього, зокрема, туристичні агенції, та докласти максимум зусиль, щоб потяг став рентабельним. Тому варто нагадати, що мандрувати залізницею не тільки зручно, а й найдешевше, а новий маршрут пасажирського потяга значною мірою допоможе розвитку туризму в Карпатах та поліпшить життя горянам.

На зустрічі принагідно обговорено також перспективи відкриття міжнародного залізничного пасажирського сполучення між Львовом, Києвом та румунським містом Клуж-Напока, перетворення міста Рахова на залізничні ворота до таємничої Трансільванії, у «вікно» до Європейського Союзу загалом.

«Голос України», 16 липня 2014 р.

БІОСФЕРНІ ЗАПОВІДНИКИ (РЕЗЕРВАТИ) ЯК МОДЕЛЬНІ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У контексті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом особливої уваги, відповідно до її глави шостої, яка передбачає реалізацію довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки та цілей Севільської стратегії (1995) і Мадридського плану дій (2008) для біосферних резерватів ЮНЕСКО, в Україні вимагають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського законодавства, що регламентує їх діяльність.

Це необхідно вирішувати насамперед ще й тому, що біосферні заповідники (резервати), відповідно до програмних документів ЮНЕСКО, можуть відігравати значну роль в реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України 12 січня 2015 року.

Вони, як модельні території для сталого розвитку, важливі для впровадження європейських стандартів життя та для розвитку економіки екологічно невиснажливими способами.

Біосферні заповідники (резервати), міжнародно визнані інституції, підсилюють бренд-меседж України як країни привабливої для туризму та країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями.

Вдосконалення їхньої діяльності важливе також і для популяризації України у світі, формування її позитивного іміджу та для забезпечення присутності у міжнародному академічному середовищі.

ГЛОБАЛЬНА МЕРЕЖА БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

Біосферні резервати, які працюють з 1970 року у рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», – це природоохоронні території нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Сама ідея біосферних резерватів лежить в основі принципів сталого розвитку, сприйнята в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі чотири десятиріччя набула значних успіхів.

А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі усіх зацікавлених сторін.

Станом на перше півріччя 2014 року Всесвітня мережа біосферних резерватів включає 631 об'єкт, в тому числі 14 транскордонних в 119 країнах світу.

Як наголошено у Дрезденській декларації про біосферні резервати та зміни клімату (28 червня 2011 р.), в біосферних резерватах нагромаджено безцінний досвід, який є важливим внеском у сталий розвиток, зокрема у напрямку мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття.

З часу створення Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та мережі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи у наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, здійснювалось вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки суто збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

У 1995 році були затверджені Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів, Концепція біосферних резерватів та проголошена Севільська стратегія біосферних резерватів. В їх основі закладено розуміння біосферного резервату як території, на якій поєднується виконання трьох функцій: збереження біологічного різноманіття, забезпечення сталого розвитку та розбудова матеріально-технічної бази для реалізації перших двох функцій, які відповідно реалізовуються у трьох функціональних зонах: заповідній (природні ядра), буферній та транзитній (зона господарської діяльності людини).

ПОНЯТТЯ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ТА БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ

Поняття «біосферного резервату» за Статутними рамками Всесвітньої мережі біосферних резерватів дещо відрізняється від української природоохоронної категорії «біосферних заповідників», і не лише за назвою.

Так, за Концепцією біосферних резерватів «біосферний резерват» загалом не є природоохоронною категорією (з 1994 р. Міжнародний союз охорони природи уже не включає їх у класифікацію категорій природоохоронних територій), тоді як «біосферний заповідник» відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» є однією з категорій природно-заповідного фонду – системи територій та об'єктів спеціальної охорони, хоча його зонування і функції в цілому відповідають категорії «біосферний резерват» (Іваненко, 2014).

Для управління біосферними резерватами створюються за участі зацікавлених сторін їх консультаційні (координаційні) ради та розробляються і реалізовуються плани управління (менеджмент-плани). В біосферних заповідниках України передбачено створення науково-технічних рад та розроблення проектів організації їх територій, які переважно націлені на природоохоронну та науково-дослідну роботу.

У будь-якому випадку питання сталого соціально-економічного розвитку територій біосферних заповідників, що можливий лише за умови тісної співпраці з місцевими громадами, в Україні нині через недосконалість законодавства та невідповідність його положень базовим нормативно-правовим актам ЮНЕСКО є достатньо проблематичними. Це стосується також біосферних резерватів, що створені в Україні на базі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (насамперед національних природних парків) із включенням до їх складу населених пунктів, сільськогосподарських, лісогосподарських та інших незаповідних територій.

УКРАЇНА У СКЛАДІ ВСЕСВІТНЬОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

До Всесвітньої мережі біосферних резерватів від України включені біосферні заповідники Чорноморський, «Асканія-Нова», Карпатський та Дунайський (останній у складі українсько-румунського біосферного резервату «Дельта Дунаю») та біосферні резервати: українсько-польсько-словацький «Східні Карпати», Деснянський, «Розточчя» та Шацький (окремо і в складі українсько-білорусько-польського резервату «Західне Полісся») (Дідух, Парчук, 20І4).

Всі вони вносять свій посильний вклад у впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації кліматичних змін тощо.

Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (США), займають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського побережжя США) з акумуляції парникових газів. Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)», природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», служать зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

ВКЛАД БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ У РЕАЛІЗАЦІЮ ІДЕЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Біосферні заповідники (резервати) вносять посильний вклад в реалізацію ідей сталого розвитку. Достатньо показовим у цьому контексті може бути досвід роботи Карпатського біосферного заповідника. Так, до прикладу, за ініціативою його адміністрації на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» з нагоди 30-річчя КБЗ (м. Рахів, 13-15 жовтня 1998 року) прийнято важливе для сталого розвитку рішення такого змісту: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку» (Гамор, Волощук, 1998). А у 2003 році на Київській конференції міністрів охорони природного середовища Європи «Довкілля для Європи» ця ідея була реалізована шляхом підписання «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», яка в 2004 році ратифікована відповідним Законом України.

Окрім того, за ініціативою цього біосферного заповідника включено до Постанови Верховної Ради України від

12 вересня 2002 р. «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» пункт щодо розробки «...до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України». А дещо раніше зініційовано прийняття Законів України «Про статус гірських населених пунктів в

Україні» (1995 р.) та «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.». Крім того, на підставі наукових розробок Карпатського біосферного заповідника в 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла першу і єдину в Україні «Концепцію сталого розвитку Закарпаття», в 2007 та 2011 роках букові праліси Карпат у складі українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» включено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Президент України ухвалив спеціальне Доручення (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року) щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Кабінет України розпорядженням № 819-р від 10 вересня 2014 року затвердив план заходів щодо забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», прийнято відповідні рішення місцевих органів влади тощо.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проектів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, великої мережі еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створені на базі Карпатського біосферного заповідника (Музей екології гір та історії природокористування Карпат, «Музей нарциса», «Центр Європи», «Високогір'я Карпат» тощо), екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника». Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих проектів тощо. Серед них важливе соціально-економічне значення має, зокрема, і реалізований нещодавно за ініціативи адміністрації біосферного заповідника проект відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ – Рахів, підписання Спільної Декларації між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки Федеративної Республіки Німеччина і Міністерством навколишнього середовища Словацької Республіки щодо охорони та управління Спільним об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) і давні букові ліси Німеччини (Німеччина)» та Меморандуму між місцевими органами влади про поглиблення міжнародної співпраці в розв'язанні екологічних та соціально-економічних проблем в прикордонних населених пунктах у верхів'ях басейну Тиси на українсько-румунському кордоні тощо.

Значного суспільного резонансу отримали сформовані тут та оприлюднені на сторінках газети «Голос України» ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади, створення на Закарпатті у Географічному центрі Європи «Екологічного Давосу», впровадження принципів сталого лісокористування та інші.

ПРОГРАМНІ ДОКУМЕНТИ ТА КЛЮЧОВІ ЗАВДАННЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд» (статті 17, 19) біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша їхня діяльність здійснюється з урахуванням міжнародних програм. Такими документами, в першу чергу, є схвалені Генеральною конференцією ЮНЕСКО «Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО», «Севільська стратегія біосферних резерватів» та «Мадридський план дій для біосферних резерватів». Ключовими завданнями цих програмних міжнародних документів є використання біосферних резерватів для збереження природного та напівприродного різноманіття, застосування біосферних резерватів як моделей менеджменту землі та підходів до сталого розвитку регіонів, проведення досліджень, моніторингу, освіти і навчання.

У Мадридському плані дій, у розділі, присвяченому впровадженню екосистемних послуг, особливо наголошується, що ідею біосферних резерватів (заповідників) як територій сталого розвитку можна сприймати за спробу визначення та створення специфічного для конкретної території поєднання підтримуючих, забезпечуючих, регулюючих і культурних екосистемних послуг. І в такий спосіб пропонується створювати умови для екологічного, економічного та соціального добробуту місцевих громад та зацікавлених сторін. Наприклад, різні зони біосферних заповідників можуть служити в якості місць для залучення нових інвестицій в сферу екосистемних послуг, які раніше не брались до уваги (регулювання клімату, очищення води, збереження біорізноманіття) та підвищення екологічної та соціальної ефективності забезпечуючих (сільське господарство, лісове господарство, рибальство) і культурних (туризм) послуг, де до цього часу найбільше спрямувалось інвестицій.

У базових документах ЮНЕСКО, що регламентують діяльність біосферних резерватів (заповідників), передбачається також проведення активних та постійних консультацій між науковими та дослідницькими спільнотами, особами, які розробляють політику і приймають рішення, особами, які керують ресурсами, і місцевим населенням. Як результат, у біосферних резерватах (заповідниках) мають знаходитись оптимальні рішення щодо поєднання екосистемних послуг, які могли б проілюструвати

роль біосферних резерватів (заповідників) в якості моделей сталого розвитку в масштабах наземних/морських екосистем на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Дуже важливим завданням у використанні біосферних резерватів як моделей менеджменту землі та для впровадження сталого розвитку регіонів їх розташування, відповідно до Севільської стратегії, є забезпечення підтримки та залучення місцевого населення. Для цього на національному рівні ЮНЕСКО рекомендує включати до складу біосферних резерватів території, де практикуються традиційні способи життя, невиснажливе використання природних ресурсів, спостерігаються конфліктні відносини між людьми та довкіллям (наприклад, території поряд з населеними пунктами, деградовані екосистеми через ведення сільського господарства тощо).

У цьому контексті надзвичайно важливе демонстраційне значення має забезпечення реалізації у повному обсязі доручення Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/749 (розробленого Карпатським біосферним заповідником) із питань збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, що розташовані в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та Плану заходів із цього приводу, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 819-р 10 вересня 2014 року.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ І ТРАДИЦІЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ В МЕЖАХ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ В УКРАЇНІ

Для реалізації цих завдань Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» від 14 серпня 2009 року Національній академії наук України доручалось розробити у тримісячний строк, відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО, та затвердити науково-методичні засади використання територій біосферних заповідників. Минуло більше п'яти років, але для виконання цього важливого рішення не зроблено нічого.

У той же час, на нашу думку, неправомірно трактуючи статті 9 та 9-1 Закону України про природно-заповідний фонд, у зоні антропогенних ландшафтів біосферних заповідників, яка «включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності» (стаття 18 Закону про ПЗФ), через запровадження складної процедури видачі лімітів та дозволів, по суті, заблоковано будь-яку господарську діяльність, в тому числі здійснення природоохоронних заходів, які повинні проводитись безлімітно, на підставі Положень про установи природно-заповідного фонду (ПЗФ) та проектів організації територій та охорони їх природних комплексів, що затверджені відповідними наказами Мінприроди України. Це в повній

мірі стосується і господарських зон національних природних парків, на базі яких створені біосферні резервати (стаття 21 Закону про ПЗФ). Уявіть собі, у гірському населеному пункті, в зоні біосферного заповідника або національного природного парку, котрий є негазифікованим, де відсутні дороги, де люди безробітні, де населення завжди використовувало дрова для опалення, яким закони і сьогодні гарантують, зокрема стаття 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (регулює загальне та спеціальне використання природних ресурсів), безперешкодно здійснювати традиційне господарювання, не отримують ці паливні дрова. Крім того, своєчасно не видаються дозволи на випасання худоби та сінокосіння. Як виживати цим людям? І яке може бути ставлення до біосферних заповідників та національних природних парків зі сторони місцевого населення, які згідно закону мають підтримувати традиційне господарювання, а насправді все забороняють? І чому так сталося, що у зв'язку із добрими намірами біосферних резерватів, як і національних парків загалом, в результаті прогалин у законодавстві погіршилось не тільки життя людей високо у горах, але й імідж української держави, адже остання повинна гарантувати виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації в Україні (в тому числі) програмних документів біосферних резерватів ЮНЕСКО. Не виконуються, у нашому випадку, також і вимоги Указу Президента України від 14 січня 2010 року, № 25/2010 щодо розширення території Карпатського біосферного заповідника, в преамбулі якого чітко визначена необхідність підтримки традиційного господарювання у високогір'ї Українських Карпат (Гамор, 2014).

УПОРЯДКУВАННЯ УПРАВЛІННЯ БІОСФЕРНИМИ ЗАПОВІДНИКАМИ (РЕЗЕРВАТАМИ)

Виникає правова колізія щодо виконання статті 12 цього ж Закону, якою визначено, що управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється їх спеціальними адміністраціями, які, на жаль, зараз не спроможні оперативно вирішувати питання збереження природних екосистем, життєзабезпечення місцевого населення та своїх колективів. Виходячи з цих обставин, вважали б за необхідне Мінприроди разом з іншими зацікавленими організаціями позбутись надмірної централізації в управлінні установами ПЗФ.

По-друге, розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні» та внесення змін до інших законів України.

У зв'язку з цим треба окремо наголосити, що ЮНЕСКО (зокрема Мадридський план дій для біосферних резерватів) наполегливо рекомендує кожній країні імплементувати в національне законодавство нормативні акти ЮНЕСКО щодо діяльності біосферних резерватів. Для цього національний комітет МАБ ЮНЕСКО Франції розробив спеціальний проект модельного

Закону, який Міжнародний координаційний комітет програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» рекомендує взяти за основу при розробці та прийнятті національних законів про біосферні резервати (Бонін, Жардін, 2014).

Крім того, в Україні у жовтні 2014 року за фінансової підтримки Євросо- юзу, у рамках проекту технічної допомоги ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки», проведено міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» та випущено збірник матеріалів «Основи управління біосферними резерватами в Україні» (Основи..., 2014). Названі матеріали могли би послужити основою для розробки цього закону.

По-третє, внести пропозиції щодо скасування статті 9-1 Закону України про ПЗФ, або викласти її зміст з урахуванням статті 18 Закону України про ПЗФ, статей 9,10 Закону «Про рослинний світ» та статті 38 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища».

По-четверте, ще до внесення змін до законодавства, з метою врегулювання окремих питань господарської діяльності в межах біосферних заповідників та господарських зон національних природних парків, видати окремий наказ Мінприроди України.

У цьому відомчому документі з метою підтримки традиційного господарювання, зокрема у високогір'ї Українських Карпат, зняття соціальної напруги в гірських депресивних населених пунктах, що розташовані в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків, відповідно до статей 12, 18, 19, 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд», статті 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» від 14 січня 2010 року, № 25/2010 необхідно:

- надати адміністраціям Карпатського біосферного заповідника, який відповідно до його Положення (пункт 7.2) служить модельним об'єктом для сталого розвитку, та національних природних парків право забезпечувати громадян, що проживають у зоні їх діяльності та здійснюють тут, відповідно до статті 18 Закону України «Про природно-заповідний фонд», традиційне господарювання природними ресурсами, використання яких передбачено статею 9 цього Закону, за спрощеною процедурою, без дозволів, що видаються органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим та територіальними органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- встановити, що виділення громадянам природних ресурсів для їх життєво необхідних потреб, за обґрунтованими нормами, до внесення відповідних змін до природоохоронного законодавства, проводиться адміністраціями біосферних заповідників та національних природних парків

за клопотанням органів місцевого самоврядування, на підставі рішень їх науково-технічних рад, Положення й Проекту організації території та охорони їх природних комплексів з оформленням ними спеціальних дозволів (лісорубних та лісових квитків, ордерів на дрібний відпуск лісопродукції, дикоростучих плодів, ягід та грибів, випасу худоби тощо);

• визначити, що використання природних ресурсів для цих цілей допускається винятково за межами заповідної зони біосферного заповідника та в господарських зонах національних природних парків.

З метою уникнення можливих порушень на цих територіях варто доручити Державній екологічній інспекції України посилити контроль за станом дотримання природоохоронного законодавства в межах біосферних заповідників та національних природних парків.

Хочемо наголосити, що подібна практика давно існує у біосферних резерватах та національних парках сусідніх європейських країн. Наприклад, у румунських природоохоронних установах Міністерство охорони довкілля затверджує лише їх менеджмент-плани та здійснює вибірковий контроль за їх дотриманням. Видача дозволів у межах затвердженого менеджмент-плану належить до виняткової компетенції адміністрацій біосферних резерватів та національних парків.

ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КОШТІВ У БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ

Біосферні заповідники, як і інші установи природно-заповідного фонду України, незважаючи на значні кошти, які спрямовуються державою на розв'язання екологічних проблем, фінансуються за залишковим принципом. Тут надзвичайно низьким залишається рівень оплати праці їхніх працівників.

Більше того, останнім часом практично не виділяються кошти на утримання установ, забезпечення служби охорони, проведення науково-дослідної та еколого-освітньої роботи, придбання транспорту, паливно-мастильних матеріалів тощо.

Через блокування фінансування природоохоронних заходів, відсутність матеріально-технічного забезпечення

служби державної охорони природно-заповідного фонду виникають реальні загрози для знищення особливо цінних природних об'єктів.

А об'єктом охорони та наукових досліджень, до прикладу – в Карпатському біосферному заповіднику, є єдиний в Україні природний транснаціональний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Не працює стаття 47 Закону про ПЗФ, згідно з якою власні кошти (спец-кошти) об'єктів природно-заповідного фонду не підлягають вилученню і повинні використовуватись для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів.

Для розв'язання цих проблем необхідно невідкладно внести до 7, 8 та 9 частин статті 43 Бюджетного кодексу України уточнення: після слів «наукових установ» додати «й установ природно-заповідного фонду».

По-друге, з урахуванням досвіду Держлісагентства (Постанова Кабінету Міністрів України № 660 від 26 листопада 2014 року), потребує внесення доповнень до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 року № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» в частині надання дозволу установам ПЗФ за власні кошти закуповувати формений одяг, автомототранспорт, здійснювати оплату за користування службовим мобільним зв'язком та проводити поточний ремонт приміщень, що не тільки призупинило б колапс природоохоронних установ, який швидкими темпами насувається, але й сприяло б підвищенню стабільності роботи працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду. Для цього пункти 1, 2 та 4 Заходів, затверджених цією Постановою, треба викласти у такій редакції:

1. Припинення придбання автотранспортних засобів (крім спеціалізованих санітарних автомобілів екстреної медичної допомоги, пожежних та спеціальних аварійно-рятувальних машин, а також вантажних автомобілів, причепів, напівпричепів, які використовуються для перевезення деревини або виконання інших виробничих функцій у лісовій галузі та для проведення природоохоронних заходів на об'єктах природно-заповідного фонду, автомобілів для охорони та патрулювання в лісових масивах та установах природно-заповідного фонду), меблів, мобільних телефонів, ноутбуків, побутової техніки (крім бензопил, бензокущорізів, моторубів та мотопомп для виконання лісогосподарських робіт та проведення природоохоронних заходів на територіях природно-заповідного фонду) та проведення ремонту приміщень (крім приміщень, що перебувають в аварійному стані, приміщень навчальних, оздоровчих, санаторно-курортних закладів та реабілітаційних установ й установ природно-заповідного фонду, ремонт яких здійснюється за рахунок коштів спеціального фонду з метою дотримання вимог санітарних норм та норм пожежної безпеки для забезпечення навчально-виховного та еколого-освітнього процесу, оздоровлення дітей, санаторно-курортного лікування ветеранів війни, інвалідів та реабілітації дітей-інвалідів).

2. Припинення придбання форменого одягу (крім форменого одягу для військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів, осіб рядового і начальницького складу, що згідно із законом зобов'язані виконувати обов'язки військової служби і служби у сфері цивільного захисту, щодо організації спеціального зв'язку та захисту інформації, провадження правоохоронної та охоронної діяльності у форменому одязі, державних виконавців, кадетів, ліцеїстів ліцею цивільного захисту та курсантів навчальних закладів, й працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду).

{Пункт 2 в редакції Постанов КМ № 99 від 23.03.2014, № 128 від23.04.2014; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 581 від 30.10.2014}

4. Припинення здійснення витрат на оплату послуг мобільного зв'язку (крім організації ліній зв'язку під час позастудійних трансляцій подій державними телерадіокомпаніями та оперативної передачі інформаційних повідомлень з місць подій журналістами Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»; здійснення Міноборони, Збройними Силами, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації, Державною спеціальною службою транспорту, органами і підрозділами служби цивільного захисту мобільного зв'язку для провадження службової діяльності та здійснення заходів з обороноздатності держави, а також мобільного зв'язку, який використовується працівниками державної лісової охорони та посадовими особами служби державної охорони природно-заповідного фонду); оплати послуг мобільного зв'язку за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету для забезпечення підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління Держводагентства, управління віддаленими від основних баз водогосподарськими об'єктами; випадків, коли витрати на оплату послуг мобільного зв'язку здійснюються за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету, отриманих на зазначену мету як гранти, міжнародна технічна допомога, благодійні внески).

{Пункт 4 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 128 від 23.04.2014, № 339 від 13.08.2014, № 382 від 20.08.2014, № 400 від 27.08.2014, № 497 від 01.10.2014, № 660 від 26.11.2014}

НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ У ЧАСТИНІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ ТА ІНШИХ УСТАНОВ ПЗФ

До найважливіших проблем діяльності біосферних заповідників та інших установ природно-заповідного фонду належить неузгодженість норм законодавства, яке регулюється Земельним і Лісовим кодексами та Законами України «Про природно-заповідний фонд», «Про місцеве самоврядування» та «Про дозвільну діяльність у сфері господарської діяльності», відповідними Постановами Кабінету Міністрів України й відомчими нормативно-правовими актами.

Особливо багато проблем виникає у вирішенні питань землеустрою та виділення установам природно-заповідного фонду земельних ділянок, функціонування територій, які передані біосферним заповідникам без вилучення у землекористувачів, проведення природоохоронних заходів, зокрема санітарно-оздоровчих та лісовідновних рубок у лісах ПЗФ тощо (Гамор, 2013).

Крім того, як наголошується у матеріалах Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення», які відбулись 18 листопада 2013 року, створюються значні труднощі ще й тому, що в багатьох випадках декларативні положення Законів та Указів Президента України в галузі заповідної справи не виконуються, а їх виконання ніхто не контролює.

Великої шкоди заповідній справі, на думку народного депутата України О.М. Бригинця (Бригинець, 2014), завдає те, що законодавство про природно-заповідний фонд не враховує традиційні промисли та заняття місцевого населення. Так, наприклад, при створенні національних природних парків всіх запевняли, що на їх територіях можна буде полювати. Але відразу після цього на законодавчому рівні заборонили мисливство на територіях антропогенних зон біосферних заповідників та всіх національних парків. Все це призвело до загострення конфліктів між громадами та установами ПЗФ. Використовуючи цю ситуацію, а також неврегульованість питання традиційного господарювання місцевого населення, браконьєри лобіюють відновлення полювання на заповідних територіях та створюють негативний імідж біосферним заповідникам та національним природним паркам, тому зараз внаслідок спротиву громад практично неможливо реалізувати, жоден проект створення та розширення територій природно-заповідного фонду. Характерним прикладом у цьому контексті може служити Національний природний парк «Гуцульщина» та Карпатський біосферний заповідник.

Значної шкоди розвитку заповідної справи в Україні надає абсурдна процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду, яка передбачає отримання великої кількості дозволів на рівні із будівництвом промислових підприємств. У той же час, земельним законодавством значно спрощено питання надання земель у приватну власність, які фактично одноосібно вирішуються місцевими органами Держземагентства (Мірошниченко, Артамонов, 2013). В практиці роботи неправомірно вимагаються погодження від органів місцевого самоврядування на передачу земель державної власності установам ПЗФ за межами населених пунктів.

Всю цю практику треба рішуче припиняти. Необхідно внести зміни до земельного законодавства щодо скасування надзвичайно складного порядку відведення земельних ділянок для об'єктів природно-заповідного фонду та врегулювати питання правового статусу земель, які включені до складу біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів.

Слід застосувати до земель, які передаються до складу ПЗФ, прийняті у 2012 році норми земельного законодавства щодо спрощеної процедури надання земельних ділянок у власність, користування або в оренду.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЗФ

У новій редакції Податкового кодексу, який схвалено Верховною Радою України у грудні 2014 року, із статті 282 вилучено положення про те, що від сплати земельного податку звільняються заповідники, у тому числі історико-культурні, національні природні парки, заказники (крім мисливських), парки державної та комунальної власності, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Відповідно до цієї норми Закону, до прикладу, Карпатський біосферний заповідник лише за землі, які знаходяться у його постійному користуванні, повинен внести до місцевих бюджетів щорічно близько 600 тисяч гривень. Таких коштів в установах зараз не має. Тому, відповідно до статті 46 Закону України про ПЗФ, терміново необхідно врегулювати ці питання, шляхом виділення із Державного бюджету України установам та організаціям, які забезпечують охорону особливо цінних земель природно-заповідного фонду, необхідних коштів.

Безумовно, запровадження плати до місцевих бюджетів земельного податку за землі природно-заповідного фонду можна розглядати як важливий крок в реформуванні економічних механізмів організації та функціонування природно-заповідного фонду. Це дасть можливість піднести в очах територіальних громад вагомість збереження земель, які мають особливу природну та культурну цінність, зменшити соціальну напругу, яка інколи виникає у зв'язку із вилученням таких земель із господарського використання.

Крім того, важливо також доповнити статтю 44 Закону України про ПЗФ нормами про надання підприємствам, установам та організаціям компенсацій за втрати у зв'язку із запровадженням заповідного режиму на територіях, що входять до біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів та встановлення дотацій за ведення на землях природно-заповідного фонду екологічно безпечних методів господарювання.

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ

Загострення соціально-економічної ситуації, активізація спроб незаконного використання природних ресурсів на об'єктах природно-заповідного фонду потребує посилення їхньої охорони.

У цьому контексті важливо опрацювати питання внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» у частині збільшення повноважень посадових осіб служби державної охорони природно-заповідного фонду. Це обумовлюється, у першу чергу, ще й тим,

що відповідно до ст. 91 Лісового кодексу України повноваження посадових осіб державної лісової охорони є набагато більшими, ніж це передбачено для працівників служби державної охорони ПЗФ, які охороняють особливо цінні не тільки лісові, але й інші унікальні природні екосистеми (Рибак, Проць, 2014).

Крім того, стаття 100 Лісового кодексу України визначає, що «Порядок охорони, захисту, використання та відтворення лісів на землях природно-заповідного фонду визначається відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», названого Кодексу та інших актів законодавства». І тому на практиці працівники служби державної охорони ПЗФ, охороняючи особливо цінні природні об'єкти, де-юре і де-факто піддаються підвищеним ризикам, а користуються значно меншими правами, ніж працівники державної лісової охорони.

Тому ст. 61 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» слід доповнити положеннями про те, що посадові особи служби державної охорони ПЗФ мають право «складати протоколи та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, про правопорушення у сфері охорони, захисту, використання та відтворення територій та об'єктів ПЗФ», «приймати рішення про обмеження або заборону господарської та іншої діяльності», «звертатись до органів прокуратури з клопотанням про подання позовів до суду про відшкодування збитків, нанесених територіям та об'єктам ПЗФ, а також повернення самовільно захоплених ділянок ПЗФ», «подавати обов'язкові для виконання приписи з питання охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ», «посадові особи служби державної охорони ПЗФ мають право на зберігання, носіння і застосування спеціальних засобів та зброї в порядку, встановленому законодавством, та використовувати спеціальні транспортні засоби з кольорографічними забарвленнями та написом з емблемою».

Також добре послужило б зміцненню кадрового потенціалу та поліпшило б ефективність роботи посадових осіб служби державної охорони підвищення рівня їхньої оплати праці шляхом внесення змін до наказу Мінприроди України в частині оплати праці працівників природоохоронних установ, за розрядами єдиної тарифної сітки, що відносяться до галузевих науково-дослідних установ, підпорядкованих органам державної влади, та підняття розряду єдиної тарифної сітки з оплати праці для начальників природоохоронних науково-дослідних відділень, адже, наприклад, що стосується Положення про Карпатський біосферний заповідник, природоохоронні науково-дослідні відділення тут є основними підрозділами, а начальники відділень та їх заступники відносяться до категорії наукових працівників. У цьому контексті також є дуже важливим встановлення посадовим особам державної охорони ПЗФ надбавки за вислугу років та за роботу вахтовим методом.

У зв'язку із розробкою у Міністерстві культури проекту Закону України щодо збереження культурних об'єктів, які включені до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, необхідно передбачити у цьому проекті Закону та в Законах про природно-заповідний фонд й місцеве самоврядування, а також в Лісовому та Земельному кодексах норм щодо особливостей охорони та управління українськими природними об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

ЧИ ПЕРЕТВОРЯТЬ УКРАЇНСЬКІ ЗАПОВІДНИКИ НА КАЗЕННІ ПІДПРИЄМСТВА?

Згідно Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Коаліційної угоди (2015 р.) передбачається змінити організаційно-правовий статус установ природно-заповідного фонду, перевівши їх з бюджетних установ на казенні підприємства, тобто передбачається діяльність з охорони природи визнати послугою, яка надається підприємством з метою отримання доходу.

Беручи до уваги те, що реформи у сфері управління та охорони довкілля передбачені розділом 4 «Нова економічна політика», можна дійти до висновку, що суть реформ зводиться до економічної доцільності діяльності галузі, а саме переведенні її до госпрозрахунку.

Це може спричинити повний колапс та руйнацію системи природно-заповідного фонду та призвести до неможливості виконання нею завдань з підтримання екологічної рівноваги, визначених Конституцією та законодавством України.

Впровадження таких підходів до об'єктів природно-заповідного фонду призведе до надмірного використання природних ресурсів та до їх фактичного знищення. Здійснення охорони унікальних природних екосистем, науково-дослідної та еколого-освітньої роботи буде залежати від зароблених коштів, частки яких зараз в обсягах фінансування установ ПЗФ є незначними.

Крім того, слід зазначити, що згідно зі статтею 17 закону України «Про природно-заповідний фонд України», біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення та мають діяти відповідно до міжнародних угод.

В усьому світі збереження національного природного надбання фінансується, як правило, за рахунок державних бюджетів, а зароблені, наприклад, національними парками США, кошти спрямовуються безпосередньо до бюджетів. Нам не відомо, де у світовій практиці казенні підприємства використовуються для менеджменту природоохоронних територій.

Зважаючи на це, виступаючи на Комітетських слуханнях у Верховній раді України з питань розвитку заповідної справи 4 лютого 2015 року, ми звернулись із проханням не допустити прийняття Урядом України цього фатального для установ природно-заповідного фонду рішення.

Нами запропоновано також утриматись від створення Державного агентства України із питань заповідної справи, яке, на думку природоохоронців, може призвести до подальшої комерціалізації роботи заповідників та національних природних парків в Україні.

БІОСФЕРНІ РЕЗЕРВАТИ ЧИ БІОСФЕРНІ РЕГІОНИ?

І насамкінець, підсумовуючи написане, можна ще раз наголосити, що багаторічний міжнародний досвід впровадження Концепції біосферних резерватів виявився корисним не тільки для працівників природоохоронних установ. її прихильниками стає все більше вчених, вона є важливою для органів державної влади та місцевого самоврядування. Біосферні резервати дозволяють отримувати різноманітні знання, проводити наукові дослідження та набувати практичного досвіду, необхідного для збереження біорізноманіття та забезпечення соціально-економічного розвитку в інтересах добробуту людей.

Але всезростаючі екологічні та соціально-економічні виклики спонукають до розробки та впровадження нових підходів щодо розв'язання глобальних, національних та місцевих проблем сталого розвитку, а також до активнішого використання біосферних резерватів в якості навчальних полігонів для сталого розвитку на місцевому рівні.

У цьому контексті цікавою є запропонована робочою групою із розробки нової 10-річної стратегії та плану дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ) (Париж, 13-14 листопада 2014) пропозиція щодо заміни терміну «біосферний резерват» на «біосферний регіон» (обидва можуть позначатися скорочено як БР). Така постановка питання викликана тим, що ряд країн вже зараз не називають біосферними резерватами об'єкти, які включені до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Натомість в офіційних національних документах вони фігурують як «біосферні регіони», «біосферні зони», «біосферні парки» та інші еквіваленти цієї назви на інших мовах. А проведені недавно ЕвроМАБом дослідження показали, що термін «біосферний заповідник/резерват» може бути контрпродуктивним щодо розуміння, просування і застосування цієї концепції менеджерами БР, іншими зацікавленими сторонами МАБ, громадськістю та політиками.

В Україні на Комітетських слуханнях у Верховній Раді України 4 лютого 2015 року із питань розвитку заповідної справи Міністерство екології та природних ресурсів України висловилось також з цього приводу. Зокрема, замість термінів «біосферний резерват» та «біосферний регіон», з метою уникнення аналогій із адміністративними регіонами, пропонується запровадити поняття «біосферна територія».

Після широкої міжнародної дискусії кінцеве рішення з цього приводу має прийняти Міжнародна координаційна рада (ІСС) Програми «Людина і біосфера» ЮНЕСКО.

«Зелені Карпати», №1-4, 2015 р.

НА КОМІТЕТСЬКИХ СЛУХАННЯХ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ ОБГОВОРЕНО ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Насамперед треба наголосити, що проблеми розвитку природно-заповідної справи в Україні вже неодноразово критично розглядались на Комітетських слуханнях у Верховній Раді України і в попередні роки. Так, до прикладу, ще зовсім свіжими у пам'яті є слухання, які відбулись 18 листопада 2013 року, та опубліковані окремою книгою матеріали з оцінки громадськістю діяльності органів державної влади щодо виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи. Але, на жаль, незважаючи на зроблене, ситуація у цій важливій екологічній та соціально-економічній сфері стала зовсім катастрофічною.

4 лютого 2015 року на слуханнях (у прямому ефірі телеканалу «Рада») у Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, за участі керівників заповідників та національних природних парків, представників центральних органів виконавчої влади, громадських організацій та науковців, проаналізовано стан природно-заповідного фонду (ПЗФ)України.

Відкриваючи Комітетські слухання, голова Комітету народний депутат України Микола Томенко з великою стурбованістю говорив про те, що в Україні в останні роки спостерігається тотальне вирубування лісів та вивезення деревини у круглому вигляді за кордон, чиниться опір прийняттю у Верховній Раді законопроекту щодо припинення цих процесів. Критична ситуація складається в природно-заповідній справі. В багатьох випадках допускаються факти вилучення земель природно-заповідного фонду, частим, під виглядом «селекційного відстрілу», є браконьєрство. Проблемними залишаються питання винесення у натуру меж територій природно-заповідного фонду. А заповідники і національні природні парки Держлісагентства перетворюються в комерційні лісозаготівельні підприємства тощо.

А у розповсюдженій напередодні слухань інформаційно-аналітичній довідці Міністерства екології та природних ресурсів України та доповіді директора Департаменту заповідної справи цього міністерства Ігоря Іваненка мовилось про те, що в Україні «знищена система державного управління територіями та об'єктами ПЗФ на місцевому рівні», «призупинена система державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства», здійснюється «саботаж виконання доручень Президента та Уряду щодо передачі земель лісового фонду національним природним паркам та заповідникам», значними є «колізії законодавства, зокрема у частині регулювання природокористування

у межах територій та об'єктів ПЗФ». Спостерігається «тотальне скорочення працівників на державному рівні, які займаються розвитком та управлінням територіями та об'єктами ПЗФ», «критичне зменшення фінансування з Державного бюджету заповідної справи», «низький рівень заробітної плати працівників установ ПЗФ» та «низький рівень кваліфікації керівників в установах ПЗФ». В останній рік ліквідовано пільги щодо сплати установами ПЗФ земельного податку та ліквідовано Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, суттєво зменшено активність та відповідальність місцевих органів влади за розвиток мережі територій та об'єктів ПЗФ, припинено створення нових територій та об'єктів ПЗФ на землях Держлісагентства.

Поряд з цим, як позитивний приклад для розвитку заповідної справи, Ігор Іваненко окремо відзначив важливу роль Плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», який затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 819-р від 10 вересня 2014 року, та відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ-Рахів.

Про згадані вище тривожні тенденції говорили і майже два десятки керівників установ природно-заповідного фонду, інститутів Національної академії наук України, Генеральної прокуратури та провідних громадських екологічних організацій України.

Багато суттєвих пропозицій внесли директори біосферного заповідника «Асканія-Нова» Віктор Гавриленко, Природного заповідника «Горгани» Василь Кисляк, національних природних парків «Гуцульщина» Василь Пророчук та «Яворівський» Михайло Біляк, директори Інститутів зоології та географії НАН України, член-кореспондент НАН України Ігор Акименко та академік НАН України Леонід Руденко, керівник відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного, член-кореспондент НАН України Яків Дідух, голова Всеукраїнської екологічної ліги Татяна Тимочко та директор Київського еколого-культурного центру Володимир Борейко й інші.

Виступаючи на слуханнях, автор цих рядків наголосив, що у контексті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України 12 січня 2015 року, виняткової ролі набувають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського законодавства, що регламентує їх діяльність.

Вони (як модельні території для сталого розвитку) важливі для впровадження європейських стандартів життя та для розвитку економіки екологічно невиснажливими способами.

Біосферні заповідники (резервати) є міжнародно визнаними інституціями, можуть підсилити бренд-меседж України як країни привабливої для туризму та країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями.

Вдосконалення їхньої діяльності важливе також і для популяризації України у світі, формування її позитивного іміджу та для забезпечення присутності у міжнародному академічному середовищі.

У зв'язку з цим ми підготували та подали до секретаріату Комітету з екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи розгорнуту інформаційно-аналітичну довідку та конкретні пропозиції щодо імплементації нормативно-правових актів ЮНЕСКО до українського законодавства.

Найважливішим серед них має бути підготовка та прийняття Закону України «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні», або суттєво слід доповнити Закон про природно-заповідний фонд України. Для цього Міжнародна координаційна рада програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» рекомендує взяти за основу підготовлений національним комітетом МАБ ЮНЕСКО Франції проект модельного Закону про біосферні резервати.

По-друге, потребує невідкладного вдосконалення чинне природоохоронне законодавство – у частині підтримки традиційного господарювання населення, що проживає у зоні діяльності біосферних заповідників та інших установ ПЗФ, та спрощення процедури отримання відповідних дозвільних документів. Необхідно відповідно до статті 12 Закону України про ПЗФ надати більше прав спеціальним адміністраціям установ з питань управління територіями ПЗФ. Вкрай важливо передбачити виділення коштів із Державного бюджету на розробку проектів організації територій та охорони природних комплексів установ ПЗФ.

По-третє, необхідно внести зміни до нормативно-правових актів, що регламентують фінансове та матеріально-технічне забезпечення їх діяльності. Треба, зокрема, внести до 7, 8 та 9 частин статті 43 Бюджетного кодексу України уточнення: після слів «наукових установ» слід додати «й установ природно-заповідного фонду» та доповнити, за прикладом Держлісагентства, положеннями стосовно потреб установ ПЗФ у частині здійснення охорони, проведення природоохоронних заходів та їх матеріально-технічного забезпечення, пункти 1, 2 та 4 Заходів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 65 від 1 березня 2014 року.

По-четверте, дуже важливо внести зміни до земельного законодавства, які необхідні для скасування надзвичайно складного порядку відведення земельних ділянок для об'єктів природно-заповідного фонду, та врегулювати питання правового статусу земель, які включені до складу біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів.

Слід застосувати до земель, які передаються до складу ПЗФ, прийняті у 2012 році норми земельного законодавства щодо спрощеної процедури надання земельних ділянок у власність, користування або в оренду, відповідно до яких ці питання фактично одноосібно вирішуються місцевими органами Держземагентства.

У зв'язку із вилученням із статті 282 Податкового кодексу положення про те, що від сплати земельного податку звільняються заповідники та інші природоохоронні території, необхідно терміново скасувати цю норму, або відповідно до статті 46 Закону України про ПЗФ передбачити у Державному бюджеті України виділення установам та організаціям, які забезпечують охорону особливо цінних земель природно-заповідного фонду, необхідних коштів для сплати земельного податку до місцевих бюджетів.

По-п'яте, відповідно до Коаліційної угоди, необхідно відновити роботу Державної служби заповідної справи України з наданням їй повноважень вирішувати самостійно кадрові та фінансові питання функціонування установ природно-заповідного фонду.

Реалізація пропозицій щодо утворення Державного агентства заповідної справи викликає значні побоювання у природоохоронців у зв'язку з тим, що це може призвести до комерціалізації установ ПЗФ та надмірного використання ними природних ресурсів.

По-шосте, для біосферних заповідників та для інших установ ПЗФ життєво важливим є недопущення зміни правого статусу бюджетних установ природно-заповідного фонду, перетворення їх на «казенні» підприємства, як передбачається четвертим пунктом Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Коаліційної угоди у 2015 році.

І насамкінець, потребує невідкладного вирішення проблема вдосконалення системи оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду, запровадження виплати їм надбавок за вислугу років та компенсацій за роботу в польових умовах, переведення науковців на оплату за розрядами єдиної тарифної сітки наукових установ, підпорядкованих органам державної влади.

За результатами слухань Комітет прийме відповідні Рекомендації, а 5 лютого 2015 року в Міністерстві екології та природних ресурсів за участі керівників установ природно- заповідного фонду проведено нараду, на якій Міністр Ігор Шевченко поставив конкретні завдання перед заповідниками та національними природними парками щодо поліпшення їхньої діяльності у контексті Комітетських обговорень проблем заповідної справи в Україні.

«Зелені Карпати», №1-4, 2015 р.

ВСЕСВІТНЯ ПРИРОДНА СПАДЩИНА ЮНЕСКО ЗБЛИЖУЄ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

17-23 вересня 2018 р. делегація з Рахова, із метою вивчення досвіду роботи, відвідала об'єднану територіальну громаду Гьорзельберг-Гайніх, яка розташована в окрузі Вартбург Федеральної землі тюрінгія, яку називають зеленим серцем Німеччини.

До цієї громади входить 17 населених пунктів, де мешкає понад 6,3 тисячі жителів. Розташована на висоті 285 метрів над рівнем моря й займає площу 14195 гектарів. Густота населення складає 44,9 чоловік на квадратний кілометр.

Тут функціонує Національний парк «Гайніх», давні букові ліси якого, разом із буковими пралісами Карпатського біосферного заповідника, входять до переліку об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат й інших регіонів Європи».

Муніципалітет громади розташований в містечку Берінген, із яким в період підготовки номінації щодо включенню давніх букових лісів Німеччини, до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, за ініціативою професора Федора Гамора, українське місто Рахів уклало угоду (підписана головами територіальних громад Бергардом Бішофом та Ярославом Думином, 9 вересня 2007 року у м. Рахів, під час відзначення його 560 річчя) про співпрацю між громадами, які розташовані у зоні Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У рамках цієї угоди, 17-23 вересня 2018 року, делегація міста Рахів, у складі міського голови Віктора Медвідя, члена виконавчого комітету міської ради, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора, депутата міської ради, лікарки Рахівської центральної районної лікарні Олесі Гудз, директора міського комунального підприємства «Рахів-тепло» Василя Веклюка, директора Велико-Бичківського лісомисливського господарства Юрія Сойми, редактора міської газети «Вісті Рахова», вчительки Рахівської середньої школи №1 Наталії Дреботи та провідного фахівця міської ради Вікторії Губко, на запрошення бургомістра об'єднаної територіальної громади Гьорзельбург-Гайніх Бергарда Бішофа, вивчала німецький досвід роботи щодо збереження об'єкта Всесвітньої спадщини та сталого соціально-економічного розвитку громад, що прилягають до нього.

Поїздка відбулась завдяки зусиллям співробітниць муніципалітету цієї громади й ви-конкому Рахівської міської ради Анке Траупман та Вікторії Губко, завдяки проекту «Партнерство з містами України», який реалізується за дорученням Федерального міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини в рамках тристороннього співробітництва таких німецьких інституцій, як Сервісний центр муніципального розвитку

Єдиного світу (SKEW) організації «Engagement Global» у партнерстві з Німецьким товариством міжнародної співпраці (GIZ) і Фондом Конрада Аденауера.

Насамперед треба підкреслити, що із часу останнього візиту (в 2007 році) представників Рахівської громади до цього регіону Німеччини, який став можливим, за кошти програми Євросоюзу INTERREG, тут пройшли вражаючі переміни на краще. Цьому у значній мірі, як підкреслювали наші партнери, посприяло включення в 2011 році, за активної підтримки адміністрації Карпатського біосферного заповідника, давніх букових лісів Національного парку «Гайніх», до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Тому не випадково, перший день візиту Рахівської делегації, присвячений вивченню досвіду роботи Національного парку «Гайніх» (у супроводі його директора Манфреда Гросмана), щодо збереження Всесвітньої спадщини та його ролі в реалізації проектів зі сталого розвитку населених пунктів, що розташовані в зоні його діяльності.

Національний природний парк «Гайніх» є одним із 16 в Німеччині, займає площу 7500 гектарів. На цих землях, до утворення парку, діяв великий військовий полігон та танкодром Радянських військ у Німеччині, після виведення яких, на ділянках де ще збереглись давні букові ліси, у 1998 році утворено Національний парк. А в 2011 році 1573,4 гектарів (з охоронною зоною 4085,4 гектари) його території, включено до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

За 50 кілометрів від парку розташована столиця Тюрингії із 200 тисячним населенням – місто Ерфурт, а в межах 10-15 кілометрів знаходяться також міста Бад Лангельзальц (із населенням 18 тисяч чоловік) та Айзенах (50 тисяч населення), в якому знаходиться знаменитий німецький королівський замок – об'єкт Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО «Вартбург», народився Всесвітньо відомий композитор Йоган Себастьян Бах та проживав і творив свої революційні праці з реформації католицизму Мартін Лютер.

Відповідно до німецького законодавства, вся територія національних парків повністю вилучається із господарського використання. Тут заборонено будь які рубки лісу, випасання худоби, полювання та використання інших природних ресурсів. Їх режим є аналогічним до режиму абсолютної заповідності в українських природних заповідниках. У німецьких національних парках суворо дотримуються принципу: «природа повинна залишатись природною».

Тому національні парки служать, насамперед, для охорони природи, працюють над створення умов для відпочинку, екологічної освіти й виховання населення та туристів. Для цього облаштовується мережа

еколого-освітніх маршрутів та стежок, місця відпочинку, стоянки для автомобілів, оглядові вежі, потужна інформаційна інфраструктура, візит-центри тощо.

Відвідування парків, за спеціально облаштованими маршрутами, є безкоштовним. Але плата встановлюється за екскурсії до інформаційних центрів, за автомобільні стоянки й за роботу екскурсоводів, яких до прикладу в національному парку «Гайніх», приватно працює біля 30 осіб.

Цей національний парк підпорядковується Міністерству охорони довкілля Федеральної землі Тюрингія. В його штаті знаходиться 42 працівники (в т.ч. 24 рейнджери), які є державними службовцями. На його утримання щорічно із бюджету Федеральної землі виділяється біля 2-х мільйонів євро. Середня заробітна плата працівників парку складає в межах двох тисяч євро.

Символом та туристичним брендом національного парку й регіону його розташування обрано дикого кота, популяція якого в лісах парку складає біля 30 особин.

Враховуючи те, що дикий кіт користується великою популярністю серед місцевого населення та численних туристів, тут в одному із населених пунктів, за кошти інвесторів створено візит-центр «Село дикого кота» та вольєр диких котів, оснащено спеціальну «котячу» еколого-освітню стежку, які щорічно відвідують до тридцяти тисяч туристів. За їх відвідування дорослі сплачують по 5,5 євро, а сім'ї по 14,5 євро.

Великою популярністю в Німеччині користується й споруджена тут унікальна туристична атракція – вежа із екологічною стежкою у кронах дерев, висотою від 10 до 24 метрів. На її будівництво із бюджету сусіднього із парком міста Бад Лангельзальц та німецького екологічного фонду витрачено біля 6 мільйонів євро.

Щороку її відвідує біля 200 тисяч туристів. Ціна квитка – 11 євро для дорослих і 5 євро для дітей. Отримані кошти ідуть до бюджету міста, яке профінансувало будівництво цього об'єкта.

А нещодавно, поруч із стежкою у кронах дерев, за кошти цього ж міста споруджено, на площі в декілька тисяч квадратних метрів, величезний візит-центр про букові праліси як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та добротний ресторан.

Ті хто відвідує ці об'єкти, мають можливість полюбуватись не тільки унікальними панорамами й краєвидами дикої природи парку, не завдаючи їй ніякої шкоди, але й детально познайомитись за допомогою інформаційних стендів, відеофільмів, інтерактивних експонатів та атракцій, популярних листівок та буклетів із флорою та фауною давнього букового лісу, його структурою й будовою, екологічними особливостями, науковими та господарськими їх цінностями тощо.

Крім цього, в околицях та безпосередньо на території парку за кошти інвесторів створено регіональний молодіжний екологічний табір, навчальний центр для школярів (в якому щорічно під керівництвом рейнджерів проходять тренінги біля трьох тисяч дітей), вражаючу оглядову вежу (на її спорудження уряд Тюрингії спрямував 140 тисяч євро), велику базу відпочинку із 26 котеджів, мережу готелів та ресторанів тощо.

У кожному населеному пункті, громадами за кошти уряду Тюрингії розміщено інформаційні матеріали про національний парк та Всесвітню спадщину ЮНЕСКО. Подібна інформація, в одному дизайнерському стилі, розміщена в школах, садках, підприємствах, ресторанах (25 із яких є офіційними партнерами парку) та в інших туристичних об'єктах.

Важливо і те, що для облаштування інформаційно-туристичної інфраструктури в національному парку, теж за спеціально виділені кошти, збудовано та оснащено сучасним обладнанням велику деревообробну майстерню.

Тож, завдяки спільним та злагодженим діям адміністрації парку, уряду Тюрингії та територіальних громад, в останні роки тут вдалось створити біля 250 робочих місць. А парк за 20 років його існування, відвідало біля 5 мільйонів туристів.

Про високий рівень суспільного розуміння та державної підтримки ролі природоохоронних територій та Всесвітньої спадщини, говорить і той факт, що в урочистих заходах з нагоди 20-річчя, яке відзначає в цьому році Національний парк «Гайніх», приймав участь особисто прем'єр-міністр уряду Тюрингії. Для реклами та популяризації його діяльності, додатково із бюджету Землі спрямовано 40 тисяч євро, а на столичній сільськогосподарській виставці «Зелені дні в Ерфурті», розміщено розгорнуту експозицію з нагоди цього ювілею.

За словами директора парку Манфреда Гросмана, всі громади та адміністрація парку працюють злагоджено і спільно із туристами «тягнуть за один канат», тобто оберігають природу і пишаються своїм регіоном.

Але, попри все це, найважливішим завданням парку залишається охорона Світової спадщини, природних екосистем та великої кількості видів рослин і тварин, які приваблюють сюди не тільки дослідників але й відвідувачів.

Парк та громади виважено працюють і з питань розв'язання конфліктних ситуацій. До прикладу, за підрахунками фахівців в його лісах поголів'я диких свиней зросло до 600 особин. А це уже призводить до шкоди навколишнім селам та сільськогосподарським угіддям. Тому, на прохання громад, за рішенням адміністрації парку його рейнджери щорічно відстрілюють на зовнішніх межах заповідних масивів біля 200 кабанів, м'ясо яких за символічними цінами реалізується в торгову мережу прилеглих населених пунктів, що теж позитивно впливає на їх розвиток.

Заслуговує на особливу увагу й унікальний досвід роботи владних інституцій та громадськості із популяризації об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та використання їх, як бренду для сталого розвитку цього регіону.

Так, у межах територіальної громади працює Спілка «Світова спадщина» та Товариство сприяння розвитку національного парку «Гайніх», до яких входять всі населені пункти, чимало активістів й меценатів. За внески своїх членів та коштів від уряду Тюрингії, ведеться активна просвітницька робота з питань їх збереження та розвитку, серед населення та туристів, організовуються різноманітні масові заходи, дітей залучають до акції «Стань дослідником природного лісу» тощо.

Крім того, Спілка «Світова спадщина «Гайніх», разом із туристичним товариством, яке працює над популяризацією Всесвітнього об'єкта культурної спадщини «Замок Вартбург», розробили та впроваджують із 2012 року, Проект «Регіон Світової спадщини «Вартбург-Гайніх» – рушійна сила для сталого розвитку».

Найважливішим завданням Проекту є реклама рідкісного у світі регіону, де поряд розташовані об'єкти Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО. На ці цілі із бюджету Тюрингії вже спрямовано біля одного мільйона євро. Випускаються спеціальні рекламні журнали, буклети, відеофільми, білборди, сторінки в соціальних мережах, на вокзалах та автобусах розміщаються рекламні банери Всесвітньої спадщини, під цим брендом організовуються конференції та туристичні виставки – ярмарки у різних містах Німеччини тощо. Як результат, помітно зростають туристичні потоки, збільшуються інвестиції для розбудови туристичної інфраструктури. До прикладу, тут майже на 10 відсотків уже зросла кількість місць у готелях та збільшуються надходження до бюджетів регіону.

У зв'язку із цим, варто нагадати, що Закарпаття теж належить до тих рідкісних регіонів у світі, де поряд розташовані об'єкти Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО. Так, в Ясінях та Ужку знаходяться унікальні дерев'яні церкви, які входять до українсько-польського об'єкта Всесвітньої культурної спадщини «Дерев'яні церкви Карпатського регіону».

А між ними, на територіях національних природних парків «Ужанський», «Зачарований край», «Синевір» та Карпатського біосферного заповідника, простягаються великі масиви природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат й інших регіонів Європи».

Так чому би зацікавленим сторонам не об'єднатись та використати досвід наших німецьких партнерів й розпочати роботу над підготовкою та впровадженням проекту «Закарпаття – регіон Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»?

Нам здається, що такий Проект міг би стати достатньо привабливим брендом для сталого розвитку в нашому краї, залучення інвестицій в розбудову, насамперед туристично-рекреаційної інфраструктури тощо.

Багато цікавих та корисних для області речей закарпатці побачили і в інших сферах діяльності дружньої німецької об'єднаної територіальної громади. Так, бургомістр громади Бергард Бішоф детально розповів про адміністративну структуру муніципалітету, джерелах надходження та пріоритетах формування видаткової частину бюджету, про взаємодію із адміністрацією парку, який, на його думку, є гордістю громади, громадськими формуваннями, установами та підприємствами у питаннях соціально-економічного розвитку тощо.

Зведений бюджет громади – близько 13 мільйонів євро, переважну частину з яких складають промисловий та аграрний податок. 72,5 відсотків бюджетний витрат спрямовується на будівельні роботи, пов'язані із утриманням доріг, зелених насаджень та благоустроєм територій населених пунктів. У бюджеті передбачаються витрати на підтримку розгалуженої мережі громадських організацій, які проводять багатогранну діяльність, формують здорову, творчу, робочу обстановку у громаді, та формують основу громадянського суспільства.

У межах об'єднаної територіальної громади великою є податкова база, адже тут розташовано чотири промислові зони, де зосереджено біля чотирьох тисяч робочих місць та працює ще біля 300 малих підприємств. Тому тут низьким є рівень безробіття (біля 0,7 відсотка). На території громади розташовано 6 дитячих садків (на 300 місць), дві початкові та одна загальна середня школа. Для організації відпочинку людей, працює біля 60 товариств та об'єднань громадян за інтересами, активно використовується національний парк та об'єкти Світової спадщини. А до проблем громади належать, зокрема, зменшення його населення через виїзд молоді у великі міста, поява іноземних мігрантів та нестача лікарів.

Багато цікавого, вартого наслідування, ми побачили також під час візиту до добровільної пожежної дружини, комунального будівельного підприємства, дитячого садка, загальної середньої школи, асоціації з водопостачання та водовідведення, в сусідньому місті Айзенах (яке обслуговує біля 70 тисяч осіб).

Нас особливо вразило те, що на території громади за кошти її бюджету створена та утримується потужна пожежна команда, для якої збудовано необхідні ангари та приміщення, кабінети для навчань та тренувань персоналу, придбано найсучасніші пожежні машини та обладнання для гасіння не тільки пожеж, але й ліквідації інших надзвичайних ситуацій. Але найцікавішим є те, що тут, як і в Німеччині загалом (за винятком великих міст), пожежні дружини працюють виключно на добровільних засадах, у вільний від основної роботи час. При цьому протягом десяти хвилин, чергова команда має прибути на місце пожежі чи іншої надзвичайної ситуації.

За цю громадську роботу, із бюджету громади, кожному члену добровільної пожежної дружини, до пенсійного фонду щомісячно сплачується по 5 євро. А за сорок років виконання такого громадського доручення члени добровільної пожежної дружини можуть заробити додаткову пенсію у розмірі 300 євро на місяць. Тож добровольців не бракує, їх готують уже із шкільної парти. Менталітет та майбутнє німецької нації формується вже одразу із дитсадків.

Насамперед, для діток і батьків тут створено ідеальні комфортні побутові умови та морально-психологічну атмосферу, максимально наближену до домашніх умов. Дітки, залежно від віку, почувають себе тут вільно. Більшу частину часу проводять на свіжому повітрі, знайомляться з природою та навколишнім середовищем. Самотужки, разом із вихователями, на маленьких діляночках обробляють ґрунт, висаджують і доглядають за помідорами, огірками та гарбузами тощо.

Вихователі невимушено, здебільшого в ігрових формах, проводять з ними й інші навчально-виховні заходи. Виявляють, розвивають здібності та нахили індивідуально кожної дитини, готують особистості до майбутнього самостійного, цивілізованого життя.

Ці ж принципи закладені в основу програм та системи навчання й виховання у школі, з якими ми також мали можливість ознайомитись.

Чимало цікавого ми побачили в аграрній компанії «BEAG», яка зараз продовжує працювати як правонаступник одного із колишніх кооперативів (у нашому розумінні – колгоспів) у Східній Німеччині.

Господарство об'єднує землі 75 власників та орендує біля однієї тисячі приватних ділянок. Із застосування потужної сільськогосподарської техніки та новітніх технологій, обробляється 4020 гектарів ріллі та 650 га лук, утримується 2000 овець, 800 свиней, вирощується й реалізується десятки тисяч поросят. Урожайність пшениці складає 80 центнерів з гектара.

А для зменшення забруднення навколишнього середовища, в господарстві із гною від свиноферми та кукурудзяної силосної маси, виробляють біогаз, який тут же, переробляють на власній тепловій електростанції на електроенергію, якої щорічно реалізується в обсязі 3,5 мільйона кіловат/годин.

Не менш цікавим було й знайомство із еко-логічним виробництвом на заводі із переробки пластикових вікон «VEKA-Умвельтехнік» та будівельному комунальному підприємств об'єднаної територіальної громади.

Але найважливіше, що на завершення візиту досягнуто домовленості щодо продовження активної співпраці між нашими територіальними громадами й природоохоронними територіями.

«Зелені Карпати», № 1-4, 2018 р.

ІНШОГО ШЛЯХУ, НІЖ ДОСЯГТИ ГАРМОНІЇ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ПРИРОДОЮ, ПРОСТО НЕ ІСНУЄ

Минає двадцять років, як на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» в місті Рахові, з нагоди 30-річчя створення Карпатського заповідника, в її резолюції записано: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку».

А завдяки зусиллям українського уряду щодо реалізації цієї ідеї Польща, Румунія, Сербія, Чорногорія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чехія на 5-й Пан'європейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.) в Києві підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат. Її, а також протоколи до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.) ратифіковано законами України, які нині, на жаль, практично не виконуються.

У Карпатах нарощують масові суцільні вирубки лісів, стримують розширення природоохоронних територій, із порушенням екологічних норм здійснюють безсистемну рекреаційна забудову унікальних природних екосистем у високогір'ї тощо. У цьому контексті викликає особливе занепокоєння в громадськості ситуація на Драгобраті та перспективи масштабного спорудження курорту «Свидовець».

Важливий внесок у розв'язання цих проблем належить нараді, яка відбулась 29 вересня минулого року в Івано-Франківську під головуванням Президента України Петра Порошенка. На ній критично розглянуто та прийнято важливі рішення щодо реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду України. За результатами наради з'явився Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду», в якому за нашою пропозицією доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і протоколів до неї.

Запровадження в життя вимог цих законів дасть змогу розв'язати багато екологічних та соціально-економічних проблем. Ідеться, насамперед, про зменшення суцільних вирубок лісів у горах, недопущення передачі лісових масивів у концесію, масштабного будівництва на гірських річках

гідроелектростанцій та освоєння родовищ поліметалічних руд у зоні розташування природоохоронних територій і туристично-рекреаційних центрів, зокрема в межах Рахівського району тощо.

Для реалізації цих завдань нами, за сприяння народного депутата України Михайла Довбенка, запропоновано залучити до законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.) комплекс дієвих еколого-економічних механізмів для забезпечення сталого розвитку гірських населених пунктів та збереження природних екосистем у зоні їх розташування.

Так, до статті, яка визначає принципи державної гірської політики, запропоновано дописати, що «метою державної гірської політики є створення умов для сталого розвитку гірських населених пунктів шляхом запровадження податкових, митних та інших пільг, створення сприятливого інвестиційного клімату для реалізації економічних та соціальних програм, забезпечення збереження екологічно вразливих гірських екосистем».

А до основних принципів державної гірської політики мають належати проблеми «збереження природно-заповідного фонду, переорієнтації гірської економіки на екологічно безпечні методи господарювання і відновлення порушених гірських екосистем, дотримання вимог природоохоронного законодавства».

Важливим є також те, щоб проблеми відродження етнічної самосвідомості, збереження духовної і матеріальної культури гірського етнічного населення, сприяння розвитку його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності розв'язували також «шляхом впровадження відповідних економічних механізмів».

Серед передбачених у законопроекті пріоритетів державної підтримки розвитку гірських населених пунктів має бути розвиток і розбудова туристично-рекреаційної інфраструктури та пріоритетність фінансування установ природно-заповідного фонду, розвиток екологічно нешкідливих виробництв, глибока переробка деревини та дикорослих плодів, ягід і грибів, заборона суцільних вирубок лісів у горах та запровадження екологічно безпечних технологій в лісозаготівлях, недопущення розвитку гірничодобувної промисловості в зоні розташування природоохоронних та рекреаційно-курортних територій тощо.

До актуальних екологічних проблем, які останнім часом привертають дедалі більшу увагу громадськості, належить організація роботи із збереження та сталого використання природоохоронних територій, приведення екологічного законодавства до європейських стандартів. І це не випадково. Адже заповідна справа нині переживає чималі труднощі, які не тільки призводять до погіршення стану збереження унікальних природних цінностей, а й можуть спричинити знищення багатьох природних екосистем та рідкісних видів рослин і тварин. Відсоток природоохоронних територій

в Україні втричі менший, ніж у середньому в європейських країнах. І це в той само час, коли площі сміттєзвалищ більші, ніж території природно-заповідного фонду.

Прикро про це говорити, але зірвано виконання вимог Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», відповідно до якого (ще до 2005 року) рівень заповідності, як у більшості гірських регіонів світу, тут мав бути доведений до 20 відсотків. У зв'язку з цим необхідно, як це передбачається Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та відповідною Державною стратегією регіонального розвитку, забезпечити розширення природоохоронних територій до середнього рівня європейських країн.

По-друге, в найкоротші терміни розробити та прийняти Державну програму розвитку природно-заповідної справи в Україні, передбачивши необхідне фінансування та матеріально-технічне забезпечення заповідників та національних природних парків.

По-третє, треба невідкладно врегулювати процеси вилучення та надання в користування установам природно-заповідного фонду земельних ділянок, визначити правовий статус територій, які передають біосферним заповідникам і національним природним паркам без вилучення у землекористувачів. Як і розв'язати проблеми, пов'язані зі спрощенням процедури надання лімітів та дозволів на використання природних ресурсів у межах природоохоронних територій для потреб місцевого населення, вдосконалити систему державного управління установами природно-заповідного фонду та державного контролю за їх діяльністю тощо.

По-четверте, необхідно, не зволікаючи, підвищити рівень оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду, які, охороняючи унікальні природні та культурні цінності світового значення, отримують чи не найменшу в бюджетній сфері України заробітну плату.

Треба вжити додаткових заходів щодо імплементації європейських стандартів, головним чином директив Євросоюзу про захист диких птахів (№2009/147/СС) (Пташина директива) та про збереження природного середовища існування дикої флори і фауни (№92/43/СС) (Оселищна директива), які є головними природоохоронними нормативно-правовими актами в країнах Євросоюзу. У цьому контексті необхідно без зволікань ухвалити розроблений та презентований Мінприроди України законопроект «Про території Смарагдової мережі».

На розв'язання цих проблем спрямовано також розроблений нещодавно народним депутатом України Павлом Дзюбликом спільно зі мною та іншими фахівцями проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр.

№ 7510 від 19.01. 2018 р.). Ним окремо передбачається внести зміни і до розділу Закону України «Про природно-заповідний фонд України», який визначає економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду. Зокрема, запропоновано до статті 44, яка визначає економічні засоби забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду, внести частину, яка передбачає в зоні розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та міжнародного значення створити привабливий інвестиційний клімат та запровадити екологічно безпечні методи господарювання, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства.

Крім того, до статті 46, де визначено механізми фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, деталізуються питання оплати праці та фінансування проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню та пошкодженню природних комплексів природно-заповідного фонду, особливо збереження природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На ці цілі, а також для реалізації проектів зі сталого розвитку прилеглих до них регіонів, запропоновано спрямовувати у пріоритетному порядку кошти Державного фонду регіонального розвитку та міжнародної фінансової допомоги.

Окремою частиною до цієї статті рекомендовано записати, що «оплата праці працівників природоохоронних установ повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню природоохоронних установ компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю. Заробітна плата осіб природоохоронних установ складається з посадових окладів, премій, надбавок за вислугу років, за роботу в польових умовах, за виконання роботи вахтовим методом, інших надбавок та доплат, коштів на придбання форменого та спеціального одягу, розмір та порядок яких визначаються Кабінетом Міністрів України».

На завершення нагадаємо, що відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, програмних документів ЮНЕСКО природоохоронні території, й особливо біосферні заповідники, покликані виконувати роль модельних територій для збереження біорізноманіття та сталого розвитку, де мають відпрацьовуватися найприйнятніші варіанти з урахуванням регіональних особливостей, збереження та раціонального використання природних екосистем.

В умовах загострення екологічної кризи, про яку ще раз особливо наголошено на саміті зі сталого розвитку, що відбувся в рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН в Нью-Йорку 25-27 вересня 2015 року, та на Паризькій конференції з питань клімату, іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, в нинішньої цивілізації просто не існує.

«Голос України», 19 квітня 2018 р.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС «СВИДОВЕЦЬ»: ОБІЦЯНКИ І ЗАГРОЗИ

Зацікавлена розмова за «круглим столом» із питань будівництва туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець» (м. Ужгород, березень, 2018 р.)

У залі засідань наукової ради Ужгородського національного університету 20 березня 2018 року відбулося засідання «круглого столу» на тему «Реалізація інвестиційного туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець» в умовах сталого розвитку сільських територій».

Організаторами цього поважного та актуального зібрання виступили: громадська організація «Закарпатська асоціація зеленого сільського туризму», Громадська рада при Закарпатській обласній державній адміністрації у співпраці з громадською організацією «Інститут регіонального природокористування» та науковими підрозділами Ужгородського національного університету (науково-дослідний інститут «Інститут державного управління та регіонального розвитку», кафедри: землевпорядкування та кадастру; лісівництва; фізичної географії та раціонального природокористування).

Крім громадських активістів та науковців, у роботі «круглого столу» взяла участь велика група представників органів влади та місцевого самоврядування й засобів масової інформації. Серед учасників зібрання були голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба, заступник голови Тячівської районної державної адміністрації Василь Погар, начальник Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства Валерій Мурга, директор Ясінянського лісомисливського господарства Василь Теличук тощо.

Презентацію інвестиційного проекту зробив його координатор від Закарпатської обласної державної адміністрації Юрій Добровольський.

На форумі вперше публічно продемонстровано детальну карту розміщення запроектованого курорту «Свидовець» та його загальну характеристику.

Як повідомив Юрій Добровольський, спорудження комплексу передбачається провести на землях державного лісового фонду Ясінянського та Брустурянського державних лісомисливських господарств, за межами сіл Чорна Тиса та Лопухів Рахівського і Тячівського районів.

Передбачається на площі 800 гектарів (із суцільною вирубкою 430 гектарів лісу та на понад трьохсот гектарах, які розташовані на висотах більше 1100 метрів над рівнем моря) побудувати близько 60 готельних споруд різного типу, 23 підвісні канатні дороги, облаштувати 230 кілометрів лижних трас.

Крім того, на курорті відкриють близько 120 закладів харчування, а також магазини, фітнес-центри та медичні установи, банківські відділення, багаторівневі місця паркування автомобілів та навіть аеродром із злітною полосою протяжністю в один кілометр.

Одночасно курорт зможе прийняти близько 22 тисяч відпочиваючих. Очікується створення близько п'яти тисяч безпосередніх робочих місць та п'ятнадцяти тисяч опосередкованих робочих місць.

Загальна площа, яку передбачається відвести під спорудження курорту, становить понад 1400 гектарів земель держлісфонду. Інвестиції складатимуть 1,5 мільярда американських доларів. Термін будівництва – 12 років.

У ході дискусії багато цікавих та конструктивних пропозицій висловили: завідуючий кафедри фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету професор Степан Поп, доктор економічних наук, професор, директор науково-дослідного інституту «Інститут державного управління та регіонального розвитку» Володимир Приходько, завідуючі кафедрами Ужгородського національного університету Людвіг Потіш та Владистав Пересоляк, громадські діячі Богдан Пранничук, Олег Лукша та Валентин Волошин, голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба, голови селища Ясіня і села Чорна Тиса Едуард Зелінський та Іван Павлючок й інші.

Виступаючи на зібранні, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Федір Гамор привернув увагу до деяких викликів, які пов'язані зі спорудженням цього об'єкта.

Серед них насамперед є той факт, що Закарпатський окружний адміністративний суд 18 січня 2018 року ухвалив рішення щодо визнання протиправними та скасував розпорядження Рахівської та Тячівської районних державних адміністрацій стосовно затвердження детальних планів територій під будівництво туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець».

А у зв'язку із тим, що Карпатський біосферний заповідник залучений як третя сторона у цьому судовому процесі, його адміністрація заявила про підтримку проектів розвитку туризму та рекреації в Карпатському регіоні за умови дотримання вимог екологічного законодавства, зокрема вимог Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та ратифікованих законами України Протоколів до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.), та «Про сталий туризм» (2017 р.).

По-друге, судячи із презентованих Юрієм Добровольським матеріалів проекту та опублікованого повідомлення щодо проведення оцінки впливу будівництва цього об'єкта на довкілля, серйозним викликом може бути його

узгодження із чинним українським природоохоронним законодавством, зокрема вимогами Конвеції про охорону біологічного різноманіття й Рамкової конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат й Протоколів до неї.

Частина із запроектованих ділянок під будівництво є унікальними не тільки для України, але і для Європи високогірними екосистемами, де бере початок річка Чорна Тиса, випадає чи не найбільше в Україні опадів та формуються катастрофічні паводки, зосереджено найбільші в Українських Карпатах «гарячі точки» та оселища для збереження рідкісних та червонокнижних видів рослин і тварин тощо.

Так, за попередньою інформацією Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, в цих місцях може зустрічатись близько 100 таких видів рослин і тварин.

Тут знаходиться 9 високогірних озер льодовикового походження, а серед них озера Апшинець, Герешаска та Ворожеска є гідрологічними заказниками. Річка Чорна Тиса належить до іхтіологічних заказників, а частина кварталів Чорнотисянського лісництва входить до складу ландшафтного заказника.

А нещодавно Інститут екології Карпат НАН України, з метою організації комплексної охорони цих унікальних природних цінностей, підготував та направив до Міністерства екології та природних ресурсів України клопотання щодо створення тут цілісного загальнодержавного об'єкта природно-заповідного фонду.

Крім того, із запроектованими територіями безпосередньо межує і Карпатський біосферний заповідник.

У зв'язку із цим, необхідно взяти до уваги вимоги статті 8 Конвенції про охорону біорізноманіття, згідно з якою кожна договірна сторона Конвенції «заохочує екологічно обґрунтований і сталий розвиток у зонах, що межують з охоронними територіями, з метою сприяння збереженню цих територій». А стаття 10 цієї ж Конвенції прямо зобов'язує вживати заходів, які сприяють збереженню та сталому використанню компонентів біологічного різноманіття.

По-третє, серйозним викликом є й негативний досвід гірськолижного курорту «Драгобрат», який призвів до катастрофічних екологічних наслідків у одному з найунікальніших куточків Свидовця. Тут сформувались серйозні ерозійні процеси, є проблеми із утилізацією побутових відходів та безсистемними скидами забруднених вод у гірські ріки і потоки, зникають рідкісні види рослин та тварин, високогірні озера тощо.

По-четверте, до викликів треба віднести також і вкрай низький внесок до місцевих бюджетів розташованих тут туристично-рекреаційних закладів.

Так, до прикладу, за підсумками 2017 року від майже 70 турготелів, із одночасним перебуванням 5 тисяч рекреантів, при колосальній шкоді

нанесеній природі цього краю, до Рахівського районного бюджету, направлено всього 62 тисячі гривень туристичного збору.

По-п'яте, в зоні розміщення курорту, так як це спостерігається на «Буковелі», може відбутись значне підвищення цін для місцевого населення на товари повсякденного попиту.

А величезне скупчення людей (створення концентрованого поселення розміром міста Хуст) одночасно на незначній території буде призводити не тільки до деградації екосистем, але й спричинить вкрай дискомфортні умови для їх відпочинку, а тим паче для оздоровлення.

Але при всьому цьому нам імпонує конструктивна, компромісна позиція координатора проекту Юрія Добровольського, який проявив готовність до обговорення проблем, врахування думки екологів, пошуку оптимального, з меншою шкодою для довкілля, варіанта для будівництва цього важливого для сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття туристично-рекреаційного комплексу.

Тому ми запропонували організувати додаткові дослідження проектної території, оцінити її допустиму екологічну ємність, об'єднати в цьому процесі зусилля всіх зацікавлених сторін, перш за все науковців, громадськості, органів влади та місцевого самоврядування.

Крім того, враховуючи значні потенційні ризики, пов'язані із розміщенням величезної інфраструктури цього мегакурорту на унікальних та екологічно вразливих ділянках у високогір'ї Свидовця, варто розглянути, відповідно до Схеми планування території Закарпатської області, можливість розміщення частини цієї інфраструктури на інших ділянках Рахівської рекреаційної зони, зокрема в Лазещині, Косівській Поляні та Рахові, і в такий спосіб зменшити антропогенне навантаження та розширити можливості сталого розвитку і для сусідніх депресивних населених пунктів.

У зв'язку із цим, керівництву проекту передано для розгляду інвестиційну пропозицію (розроблена компанією «PoltavaSKI») щодо створення Всесезонного рекреаційного комплексу на уже антропогенно освоєних рахівських та косівсько-полянських схилах гори Терентин (1388 м н.р.м.), із можливістю створення тут довгих гірськолижних трас (понад 3000 м) різної складності та приваблення сюди близько 12000 туристів щоденно.

Пряме залізничне сполучення Рахова із містами Київ, Харків та Одеса й запроектоване відкриття найближчим часом руху потягу за маршрутом із румунського міста Клуж-Напока через Рахів на Чернівці, а також капітально збудована ще в довоєнний період автодорога й існуюча електролінія до гори Терентин, можуть служити сприятливими факторами для реалізації і цього проекту. А загалом учасники «круглого столу» підтримали необхідність спорудження туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець».

«Зелені Карпати», № 1-4, 2018 р.

ЗЕМЕЛЬНИЙ ПОДАТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ – НА РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) представляє ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною і охороняє його як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

До ПЗФ належать природні (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно створені (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) території та об'єкти. ПЗФ поділяється на території та об'єкти місцевого та загальнодержавного значення, а біосферні заповідники, які включені до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, набувають статусу міжнародного значення.

До його складу в Україні входить 8102 території та об'єкти площею понад 4.1 млн. гектарів, або більше шести відсотків від її території. Із них 54,7 відсотка або 645 мають статус загальнодержавного значення, а саме: 19 природних і 5 біосферних заповідників, 48 національних природних парків, 309 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 89 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

У Законі України «Про природно-заповідний фонд України» визначаються правові основи організації, охорони, ефективного використання ПЗФ, відтворення його природних комплексів та об'єктів., зокрема встановлено, що до основних засобів збереження територій та об'єктів ПЗФ, поряд із запровадженням заповідного режиму, організацією систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів, проведенням комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження та ефективного використання, дотриманням вимог щодо охорони територій та об'єктів ПЗФ під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розробки проектної і проектно-планувальної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведенням екологічних експертиз, належить також й запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони.

У цьому контексті законодавством України встановлено також, що ефективна організація та функціонування природно-заповідного фонду має забезпечуватись, по-перше, шляхом економічного обґрунтування організації та розвитку природно-заповідного фонду.

По-друге, проведенням економічної оцінки територій та об'єктів ПЗФ.

По-третє, диференційованим визначенням джерел фінансування організації та фукціонування ПЗФ.

По-четверте, наданням відповідним підприємствам, установам та організаціям, що забезпечують фунціонування ПЗФ, податкових та митних пільг.

І, по-п'яте, компенсацією у встановленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

Але ці економічні механізми не запроваджуються в повному обсязі. Тому охорона вилучених із господарського використання особливо цінних природних територій зводиться переважно лише до простих заборон.

Це у багатьох випадках призводить до соціальної напруги й стримує виконання державних програм щодо збільшення площ природно-заповідного фонду. А розширення територій ПЗФ, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», належить до найважливіших стратегічних цілей та завдань в забезпеченні сталого розвитку України, і мають бути збільшені до 15 відсотків від загальної площі України.

Тому з метою вдосконалення економічних важелів стимулювання збереження та охорони ПЗФ автором цих рядків у 2013 році, на Комітетських слуханнях Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та в 2017 році на нараді, під головуванням Президента України, з питань реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду України запропоновано, зокрема, врегулювати питання із оподаткування земель природно-заповідного фонду та сплати відповідного земельного податку до місцевих бюджетів й вжити додаткових заходів щодо вдосконалення системи оплати праці персоналу заповідників та національних природних парків, які, охороняючи унікальні природні та культурні цінності, отримують чи не найменшу в бюджетній сфері України заробітну плату.

На виконання цих зауважень у 2014 році внесено надзвичайно важливі зміни до Податкового кодексу України щодо сплати місцевим радам земельного податку, в межах яких розташовані землі природних та біосферних заповідників й національних природних парків. Але для цього не було визначено джерел фінансування. Тому ми знову, на Комітетських слуханнях у Верховній раді в 2015 році, вимагали, цитую дослівно «У зв'язку із вилученням із статті 282 Податкового кодексу (на моє клопотання) положення про те, що від сплати земельного податку

звільняються заповідника та інші природоохоронні території, необхідно терміново скасувати цю норму, або відповідно до статті 46 Закону України про Природно-заповідний фонд, передбачити у Державному бюджеті України виділення установам та організаціям, які забезпечують охорону особливо цінних земель природно-заповідного фонду, необхідних коштів для сплати земельного податку до місцевих бюджетів».

Нас почули, і в результаті, до прикладу, адміністрація Карпатського біосферного заповідника сплатила в 2019 році, за рахунок коштів Державного бюджету України, п'ятнадцятьом територіальним громадам у Рахівському, Тячівському та Хустському районах Закарпатської області, в межах яких знаходяться в постійному користуванні його землі, понад двадцять дев'ять мільйонів гривень. Спрямовані до Ясінянської селищної ради 4,8 млн гривень, Широко-Лужанської сільської ради 4,6 млн гривень, Велико-Угольської сільської ради 2,7 млн гривень, Косівсько-Полянської сільської ради 2,2 млн гривень, чи для Відричанської сільської ради 2,5 млн гривень та інших, суттєво поповнять бюджети цих депресивних гірських населених пунктів (Гамор, 2018; 2019). Проектом бюджету Карпатського біосферного заповідника на 2020 рік передбачається спрямувати до територіальних громад уже 39 мільонів 760 тисяч гривень.

Шкода тільки, що через бюрократичні перепони втрачено декілька років щодо реальної виплати законних коштів цим громадам.

Прикро й те, що бюджетний запит на отримання необхідного фінансування підготовлено і подано до Мінприроди України адміністрацією Карпатського біосферного заповідника лише після відповідного звернення до неї «круглого столу», який засідав в Закарпатській облдержадміністрації 4 червня 2018 року. Зараз уже вносяться законопроекти щодо скасування або мінімізації цих податків. А це якраз і є одним із тих компенсаційних механізмів, які держава має сплачувати місцевим громадам за вилучення із господарського використання особливо цінних природних територій.

Прийнято також й Постанову Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 року № 686 «Про затвердження Порядку виплати надбавки за вислугу років працівникам установ природно-заповідного фонду України», якою встановлюються надбавки в розмірі до 30 відсотків за вислугу років керівним працівникам, професіоналам, фахівцям, технічним службовцям і робітникам установ природно-заповідного фонду, які забезпечують і безпосередньо виконують природоохоронні, науково-дослідні, еколого-освітні, рекреаційні функції, а також функції з охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

На розв'язання цих проблем спрямовано запропоновані нами зміни (Гамор, 2018) до законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.), а також розроблений за участі автора цих рядків проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про

природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр. № 7510 від 19.01.2018 р.). У цьому законопроекті окремо передбачається внесення змін і до розділу Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Так, пропонується до статті 44, яка визначає економічні засоби забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду, включити частину, яка передбачає створення у зоні розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та міжнародного значення привабливого інвестиційного клімату та запровадження екологічно безпечних методів господарювання, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства. Крім того, до статті 46, в якій визначаються механізми фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, деталізуються питання оплати праці та фінансування проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню та пошкодженню природних комплексів природно-заповідного фонду, особливо збереження природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На ці цілі, а також для реалізації проектів зі сталого розвитку прилеглих до них регіонів, пропонується спрямовувати, у пріоритетному порядку, кошти Державного фонду регіонального розвитку та міжнародної фінансової допомоги.

Окремою частиною до цієї статті запропоновано записати, що «Оплата праці працівників природоохоронних установ повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню природоохоронних установ компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю. Заробітна плата осіб природоохоронних установ складається з посадових окладів, премій, надбавок за вислугу років, за роботу в польових умовах, за виконання роботи вахтовим методом, інших надбавок та доплат, коштів на придбання форменного та спеціального одягу, розмір та порядок яких визначається Кабінетом Міністрів України».

Важливо пам'ятати і про те, що в складі природно-заповідного фонду України оберігається єдиний в Україні природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», для збереження якого Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 21 листопада 2018 року № 892-р «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих територій» затверджено новий план заходів, спрямованих на створення в гірських населених пунктах додаткових робочих місць, розбудову дорожньої та комунальної інфраструктури, розвиток та впровадження державно-приватного партнерства щодо сталого розвитку в цьому регіоні тощо.

«Зелені Карпати», № 1-4, 2019 р.

ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА 2020–2022 РОКИ

За час своєї діяльності Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, вніс ваговий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні. За природоохоронні успіхи Карпатський біосферний заповідник, єдиний в Україні, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом.

Чимало зроблено для популяризації стратегії сталого розвитку та імплементації її ідей в українських Карпатах.

Так, у 1995 році, нами розроблена і опублікована концепція створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів». Далі за фінансової підтримки Фонду розвитку Карпатського регіону Інститут регіональних досліджень НАН України розробив необхідний пакет документів для створення такої зони. Рахівська районна рада та ради базового рівня схвалили цей Проект. За дорученням Президента України Кабінет Міністрів прийняв постанову «Про державну підтримку Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини», яка є важливим кроком на шляху до створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів».

А на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку», яку ми організували з нагоди 30-річчя створення Карпатського заповідника (м. Рахів, 1998), в її резолюції записано: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону, урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку».

Завдяки зусиллям Уряду України Польща, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чехія, на 5-й Пан'європейській конференції Міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (травень, 2003 р.) у Києві, підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат. Її, а також Протоколи до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.) ратифіковано Законами України, які нині, на жаль, практично не виконуються.

Тому, знову ж таки за нашою пропозицією, в Указі Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові

заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду» доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Протоколів до неї.

Чимале значення для гірських населених пунктів, які знаходяться в зоні діяльності біосферного заповідника, має й реалізація актів Президента та Уряду України із питань збереження української ділянки об'єкта Всесвітньої спадщини букових пралісів та їх благоустрою й сталого розвитку населених пунктів у зоні його розташування.

Так, до прикладу, завдяки цьому вдається розв'язувати надзвичайно важливі соціально-економічні проблеми в регіоні, зокрема відкрито рух пасажирського потяга за маршрутом Київ–Рахів, розпочато роботи із капітального ремонту та асфальтування автодоріг, що ведуть до Угольсько-Широколужанських пралісів та до інших ділянок Карпатського біосферного заповідника тощо.

Нагадаємо також, що за нашим клопотанням, Верховна рада України, ще у 2002 році прийняла рішення «розробити та внести на розгляд Верховної Ради України, до 1 липня 2003 року Державну комплексну програму сталого розвитку гірських районів України;», яке до нині так і не виконано.

В той же час, попри відсутність необхідного фінансування, адміністрація Карпатського біосферного заповідника, самотужки забезпечила виконання одного з пунктів цієї ж Постанови щодо будівництва еколого-освітнього центру в «Центрі Європи».

У цьому контексті надзвичайно важливим є нещодавно прийнятий Президентом України Володимиром Зеленським Указ «Про розвиток регіону українських Карпат», яким «З метою стимулювання соціально-економічного розвитку, підвищення інвестиційної привабливості, розбудови рекреаційного, туристичного та етнокультурного потенціалу регіону українських Карпат», зобов'язано Кабінет Міністрів України: затвердити у двомісячний строк Державну програму розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки з урахуванням Концепції розвитку гірських територій Українських Карпат, і по-друге, передбачати у проектах закону про Державний бюджет України на 2020 та наступні роки видатки, необхідні для реалізації Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки.

З цього приводу, ми звернулись з метою реалізації Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р., № 892-р «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат

та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій», до Закарпатської обласної державної адміністрації, з проханням запропонувати до проекту цієї Програми пункти, які би передбачали:

По-перше, формування в межах Хустського, Тячівського, Рахівського та Міжгірського районів Закарпатської області Мараморoського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла;

По-друге, створення спеціальної еколого-економічної зони «Закарпатська Гуцульщина»;

По-третє, проведення реконструкції ділянки залізниці на дистанції Рахів – українсько-румунський державний кордон, протяжністю 20 км й відновити рух історичних пасажирських потягів за маршрутом Рахів – Будапешт – Прага. Організувати залізничне пасажирське сполучення між станціями Рахів – Клуж Напока (Румунія) та Рахів – Ужгород;

По-четверте, відбудову зруйнованого в роки другої світової війни, автомобільного моста через р. Тиса та відкриття міжнародного пункту пропуску через українсько-румунський державний кордон Ділове (Україна) – Валя-Вішеулуй (Румунія);

По-п'яте, корегування проектно-кошторисної документації та будівництво в Карпатському біосферному заповіднику, на гірському курорті Кваси, Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку.

По-шосте, державну підтримку спорудження у м. Рахів Закарпатської області Музею та міжнародного молодіжного центру збереження гуцульської культури;

По-сьоме, спорудження у селі Лазещина на території Карпатського біосферного заповідника «Центру сходження на гору Говерла».

Важливим кроком для розвитку територіальних громад, які розташовані у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника та інших національних природних парків, стало також запровадження, за нашою ініціативою, сплати установами природно-заповідного до місцевих бюджетів земельного податку.

Як результат, наприклад, у 2019 році, лише Карпатський біосферний заповідник сплатить 15 громадам у Рахівському, Тячівському та Хустському районах, понад 29 мільйонів гривень.

«Зоря Рахівщини», 24 серпня 2019 р.

ВСТАНОВЛЕНІ ЗАКОНОМ СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ ДЛЯ ГОРЯН В УРЯДІ ВВАЖАЮТЬ НЕДОЛІКОМ

Останнім часом в Інтернеті поширюється інформація про те, що в Уряді України прийнято рішення, згідно якого особам, які живуть у гірських населених пунктах, пенсії з першого грудня 2019 року підвищуватись не будуть. Це мотивується нібито тим, що пенсіонери-горяни уже отримують 20-процентні надбавки, відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

У цьому контексті варто нагадати, що відповідно до цього Закону (прийнятий в 1995 році) окремі населені пункти Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей отримали статус гірських.

А громадянам, які проживають і працюють або навчаються на території гірських населених пунктів цих регіонів, надано гірський статус з правом отримання відповідних пільг і соціальних виплат.

Крім того, Закон на загальних засадах закріплює державні гарантії соціально-економічного розвитку населених пунктів, яким надано статус гірських, та передбачає виділення бюджетних коштів на заходи, спрямовані на розвиток таких населених пунктів.

Однак, за період дії Закону фінансування заходів за окремою бюджетною програмою не здійснювалося. Виділення коштів із державного бюджету регіонам з гірськими населеними пунктами відбувалося без застосування програмно-цільового підходу шляхом фінансування окремих заходів у рамках різних бюджетних програм.

Тому єдиним і великим досягненням цього Закону є встановлення працюючим в гірських населених пунктах надбавок до заробітних плат у розмірі 25 відсотків та пенсіонерам, які тут проживають, надбавок до пенсій у розмірі 20 процентів.

Але ситуація складається таким чином, що зараз ці доплати можуть бути скасовані. Адже в Державній програмі розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880, ідеться про те, «...що політика соціального стимулювання жителів гірських населених пунктів є дискримінаційною щодо жителів інших населених пунктів, які не мають статус гірських, і призводить до зростання внутрішньорегіональної соціальної напруженості, породжує ряд зловживань, пов'язаних з отриманням соціальних виплат, та тінізацію підприємницької діяльності» та є недоліком.

Тому, пропонується «...здійснення комплексних заходів, спрямованих на стимулювання соціально-економічного розвитку регіону Українських Карпат, створення системи інтегрованого управління програмними заходами та моніторингу їх виконання, запровадження державного регулювання планування гірських територій шляхом розроблення та впровадження

в управлінську діяльність містобудівної документації державного та регіонального рівня, вироблення механізму консолідації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та міжнародних організацій, що надають міжнародну технічну допомогу для розвитку Карпатського регіону».

Такий підхід, на думку урядовців, «є оптимальним, передбачає формування конкурентоспроможної багатогалузевої економіки регіону Українських Карпат на основі раціонального і невиснажливого природокористування, нарощення людського і соціального капіталу, розвитку партнерства держави і бізнесу, ефективного використання існуючих та запровадження нових фінансових інструментів регіонального розвитку».

У рамках Програми забезпечуватиметься виконання заходів за чотирма пріоритетами:

- формування конкурентної економіки гірських територій шляхом розвитку традиційних і найбільш перспективних для регіону видів господарської діяльності, впровадження природозберігаючих інноваційних технологій у виробництво сільськогосподарської продукції; розроблення та забезпечення реалізації економічних проектів із пріоритетних для гірських територій напрямів соціально-економічного розвитку; створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення, зростання доходів та забезпечення розширеного відтворення людського потенціалу;
- скасування інфраструктурних обмежень, розбудова просторово збалансованої дорожньої, виробничої та соціальної інфраструктури шляхом розроблення схеми планування гірських територій Українських Карпат; забезпечення розбудови транспортної мережі, систем зв'язку і телекомунікацій та мереж електропостачання; будівництва доріг, мостів і штучних споруд, які сполучають гірські населені пункти та адміністративні центри; відновлення та розвиток об'єктів соціальної інфраструктури;
- розвиток туристичного потенціалу шляхом збереження та підтримки культурної спадщини та традиційних ремесел місцевого населення; збалансоване використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення; прокладення нових та облаштування існуючих туристичних, зокрема велосипедних, маршрутів до визначних об'єктів та пам'яток культурної спадщини;
- забезпечення екологічної безпеки шляхом відновлення лісів та оптимізації структури ландшафтів; поліпшення санітарно-гігієнічного та екологічного стану населених пунктів; будівництво та модернізація протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, протилавинних споруд, а також проведення заходів із захисту від підтоплення і затоплення, спрямованих на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів на території.

Фінансування Програми буде здійснюватись за рахунок коштів, що передбачаються у державному бюджеті на відповідний рік, коштів місцевих бюджетів, а також за рахунок міжнародної фінансової і технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

Реалізація заходів Програми за рахунок коштів державного бюджету здійснюватиметься за принципом відкритої конкуренції за державні фінансові ресурси на конкурсних засадах з урахуванням економічної та соціальної доцільності фінансування.

Обсяг видатків на виконання Програми визначатиметься щороку під час складання проектів державного та місцевих бюджетів на відповідний рік з урахуванням їх реальних можливостей.

У результаті реалізації Програми очікується серед іншого будівництво та реконструкція автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення, які сприятимуть доступності до центрів економічного зростання (великих туристичних центрів, еколого-освітніх візит-центрів, об'єктів історико-культурної та природної спадщини всесвітнього, національного та місцевого значення, виробничих об'єктів бюджетоутворювальних підприємств), створення 1500 робочих місць, впровадження чотирьох програм навчання молоді з питань розвитку ініціатив у ринковій економіці та формування підприємницького середовища, надання не менше ніж 600 особам підтримки на розвиток традиційних і найбільш перспективних для регіону видів господарської діяльності, створення не менше ніж чотирьох об'єктів з популяризації туристично-рекреаційного потенціалу Українських Карпат, побудовано 765 кілометрів доріг загального користування тощо.

Все це чудово. Але чи зможе це компенсувати заморожені пенсії та скасування, як «недоліку», гарантованих Законом «Про статус гірських населених пунктів в Україні» доплат до пенсій і зарплат горянам, у Програмі не сказано ні слова.

Про ліквідацію пільг для жителів гірських населених пунктів уже давно ведуться дискусії. Так, до прикладу, в 2010 році на Міжнародній конференції із питань сталого розвитку Карпат та інших регіонів Європи, проведеній в Ужгороді за розпорядженням Кабінету Міністрів України, та на сторінках газети «Новини Закарпаття» (7 вересня 2010 р.) директор Інституту регіональних досліджень НАН України Василь Кравців виступив з різкою критикою Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», прийняття якого, до речі, поряд з іншими науковцями автор цих рядків зініціював ще на початку дев'яностих років минулого століття (журнал «Карпатський край», 1993 р., № 9-11 (с. 98-100).

Пан Кравців запропонував, зокрема, скасувати доплати до пенсій і посадових окладів жителям гір, які нібито є дискримінаційними щодо інших громадян України і суперечать статті 24 Конституції України: «Чому моя старенька мама, яка проживає далеко від Карпат, не отримує доплату

до пенсії, а гуцули, що проживають у горах, мають такі привілеї?» Але тоді найбільше мене здивував не випад В. Кравціва проти горян, а мовчазна згода, з якою сприйняли «гірські» чиновники цю заяву.

Тому, виступаючи на конференції, мені довелося з її високої трибуни спростувати абсолютно несправедливі вимоги цього оратора та нагадати усім, що у горах (як кажуть самі їх мешканці) легко дихається, але важко живеться. І завдання науки та влади думати не про те, як погіршити становище людей у горах, як ускладнити тут ситуацію, а яким чином допомогти горянам, перш за все, – матеріально, та зменшити антропогенний вплив на вкрай вразливі гірські екосистеми.

Тоді ці нападки на законні права горян завдяки активній позиції органів місцевої влади та місцевого самоврядування, в першу чергу гуцульського регіону, вдалось відбити.

А зараз в ситуації, що складається, було би добре, якби зацікавлені гірські територіальні громади та органи місцевої влади й місцевого самоврядування, не зволікаючи, направили відповідні аргументовані звернення до Президента та Кабінету Міністрів України.

«Зелені Карпати», № 1-4, 2019 р.

ПРИРОДА – ДАР БОЖИЙ, ТОМУ БЕРЕЖЛИВЕ СТАВЛЕННЯ ДО НЕЇ – СВЯТИЙ ОБОВ'ЯЗОК КОЖНОЇ ЛЮДИНИ

24 лютого 2020 року в Ужгороді відбулося засідання круглого столу «Актуальні питання збереження біологічного та ландшафтного різноманіття». Його організаторами стали громадське об'єднання «Природа. Наука. Технології» (Київ), Мукачівська православна єпархія та Карпатський біосферний заповідник (КБЗ). Наукове зібрання, в якому взяли участь десятки науковців, представники духовенства, органів влади та громадськості Києва, Львова, Ужгорода та інших міст України, відбулося в Ужгородському Свято-Воскресенському чоловічому монастирі УПЦ.

На початку засідання запрошені ченці монастиря та священнослужителі разом з учасниками «круглого столу» справили урочисту молитву. А керуючий Мукачівською єпархією, митрополит Мукачівський і Ужгородський Феодор, звернувся до гостей із вітальним словом та виголосив доповідь про екологію душі.

Благословляючи форум, в його промові, як, до речі, і в благословеннях з приводу виходу в світ ще у 1994 році першого номера Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», єпископів Мукачівської та Ужгородської православної єпархії Євфимія та Мукачівської греко-католицької єпархії Івана Семедія, наголошувалося,

що «Природа – Божий дар, а її збереження є обов'язком кожної людини. Наскільки вона береже природу, настільки природа віддячується їй. І навпаки – знищення природи рівнозначне знищенню людства. Божа воля, всемогутність проявляється у великій книзі, що її називаємо Природою, з її закономірностями та взаємозалежностями. Коли ці закономірності порушуються, природа гине, світові загрожує катастрофа. Всяке порушення законів природи, продиктовані автором Всесвіту – Богом, караються самою природою...».

У зверненнях єпископів наголошується, що сумно спостерігати, коли люди в корисливих цілях, не зупиняючись ні перед чим, гублять природу. Знищення навмисно хоча б однієї з ланок ланцюга живого світу чи мертвої матері, обов'язково порушує сусідню ланку живих організмів. Якщо не виросла трава – не буде тварин. Вирубуючи ліси, викликаємо катастрофи, повені і т. д. Про це потрібно говорити, нагадувати людям, виробити й пропагувати програми збереження рівноваги у природі, збалансованого зв'язку між мертвою матерією. Говорити про суворий порядок у використанні природи на підвалинах Божих заповідей. Люди завжди мають пам'ятати: закон Природи – це закон Божий. Порушення його є бунтом проти заповіді Божої, злочином проти людства!

Широке коло проблем збереження природи, зокрема її біологічного та ландшафтного різноманіття, порушувалось під час круглого столу майже у 20 доповідях та повідомленнях. Загалом ішлося про: розвиток екологічної свідомості як основи збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Д. Карєлова – редакторка Закарпатської регіональної дирекції Громадського телебачення України); роль держави в природоохоронному процесі (І. Шинкарюк, заступник голови ОДА); модернізацію організацій громадянського суспільства в Україні та їх можливості для сталості територій (Л. Карєлова – голова правління, засновниця ГО «Природа. Наука. Технології», член Ради ботанічних садів та дендропарків України); поліпшення ефективності в роботі громадянського сектору (О. Білак – радник голови обласної ради); екосистемні послуги як основа сталого розвитку громад (В. Щербина, еколог, віце-президент Асоціації професійних екологів України); роль водойм у збереженні біорізноманіття Українських Карпат (Т. Микитчак – кандидат біологічних наук (екологія), старший науковий співробітник відділу популяційної екології Інституту екології Карпат НАН України); освітні проекти та просвітництво в громаді (С. Дочинець – директор Біловарської ЗОШ І-ІІ ступенів Тячівського району); кооперацію – як економічний інструмент збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (І. Охріменко – доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права); екологічні наслідки спалювання рослинних решток на Закарпатті та шляхи вирішення цієї проблеми (Л. Маргітай, доцент кафедри плодоовочівництва і виноградарства Ужгородського національного

університету; успішний досвід роботи Фонду громади міста Березань, в контексті синергії співпраці різних структур (А. Новікова – голова правління благодійної організації «Фонд громади Березані»); лісівництво, лісознавство, соціально-економічні дослідження в зоні діяльності заповідника (В. Регуш – провідний інженер відділу науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці КБЗ); комплексні наукові дослідження з питань збереження унікальної та типової фауни Карпат (Б. Годованець – кандидат біологічних наук, орнітолог, старший науковий співробітник зоологічної лабораторії КБЗ); роль бізнесу в забезпеченні сталого природокористування у гірській частині Закарпаття (О. Палінкаш – підприємець, голова Тячівської районної організації мисливців та рибалок) та інші.

Автор цих рядків зупинився на деяких аспектах організаційно-правового забезпечення збереження біологічного й ландшафтного різноманіття в межах природно-заповідного фонду та на практичних питаннях, пов'язаних із відшкодуванням втрат територіальними громадам, за обмеження ведення господарської діяльності на природоохоронних територіях. Наголосив, що у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття особливо важлива роль належить об'єктам природно-заповідного фонду (ПЗФ), які в Україні складають біля шести відсотків від її загальної площі. На території КБЗ охороняється 1349 видів лише вищих судинних рослин, 66 видів ссавців, 193 види птахів та багато інших живих організмів. Тут великими життєздатними популяціями характеризується бурий карпатський ведмідь, рись, дикий кіт, беркут (повсюдно зникаючі у Європі) та інші рідкісні види. В межах заповідника зустрічається понад 80 відсотків червонокнижних судинних рослин, що поширені в Україні, та всі види, котрі охороняє Бернська Конвенція та які включені до Європейського червоного списку, значна частина асоціацій із Зеленої книги України тощо.

За роки незалежності, особливо після прийняття Конвенції про охорону біологічного різноманіття у 1992 р., чимало зроблено для створення системи екологічного законодавства, в тому числі в галузі збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Але, незважаючи на прийняття, зокрема, законів «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України», спостерігається загальна тенденція до зниження чисельності багатьох видів тварин та рослин. Різко знижується чисельність популяцій мисливських видів, у тому числі на заповідних територіях. Скажімо, чисельність бурого карпатського ведмедя зменшилась за останні десятиріччя втричі. Рідкісними стають цінні деревні породи, зокрема черешні дикої, горіха грецького, ранньовесняних ефемероїдів тощо. Чисельність рідкісних видів рослин, занесених до першого випуску Червоної книги України (1980 р.) складала 85, а в останньому її випуску (2009 р.) – зросла до 542 видів, а тварин – відповідно 161 та 611 видів.

Здається, що в суспільстві існує по-перше, велике нерозуміння завдань природоохоронної справи загалом і біологічного різноманіття зокрема.

По-друге, проглядається значний розрив і неузгодженість між законами, що регламентують використання природних ресурсів та нормативно-правовими актами, що декларують охорону довкілля.

Необхідно у законах, що регулюють бюджетні відносини в державі, чітко виписати механізми фінансового забезпечення програм охорони біологічного та ландшафтного різноманіття. В першу чергу, можливо внести спеціальні статті до бюджетного Кодексу України, які б урегулювали ці проблеми, як і проблеми охорони природи взагалі. Фінансування заходів зі збереження біорізноманіття мало б також значитись окремо як у державному, так у місцевому бюджетах. Без цього, переконаний, всі законодавчі акти у цій сфері ще довго будуть залишатися лише на папері.

Україна ратифікувала Конвенцію про охорону біорізноманіття, у статті 8 якої підкреслюється, що кожна договірна сторона «заохочує екологічно обґрунтований і сталий розвиток у зонах, що межують з охоронними територіями, з метою сприяння збереженню цих територій». А стаття 10 прямо говорить, що кожна договірна сторона вживає, наскільки це можливо і доцільно, виправданих з економічної і соціальної точок зору заходів, які сприяють збереженню і сталому використанню компонентів біологічного різноманіття.

Разом з цим треба розуміти, що в умовах загострення соціально-економічної ситуації, біорізноманіття, як і загалом природні ресурси, стають чи не єдиним джерелом виживання місцевого населення. Тому, крім їх посиленої охорони (яка потребує необхідних матеріально-технічних ресурсів), потрібна компенсація місцевому населенню і з боку держави за вилучені з користування види ресурсів.

З метою вдосконалення економічних важелів стимулювання збереження та охорони ПЗФ у 2013 році, на слуханнях Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, я запропонував урегулювати питання оподаткування земель природно-заповідного фонду та сплати відповідного земельного податку до місцевих бюджетів. На виконання зауважень, у 2014 році внесено важливі зміни до Податкового кодексу України щодо сплати земельного податку місцевим радам, в межах яких розташовані землі природних та біосферних заповідників і національних природних парків. Але джерела фінансування для цього було визначено лиш у 2015 році.

Отож, нас почули, і як результат, до прикладу, адміністрація КБЗ сплатила торік за рахунок коштів Держбюджету п’ятнадцятьом територіальним громадам Рахівського, Тячівського та Хустського районів понад двадцять дев’ять мільйонів гривень. Кошти суттєво поповнили бюджети цих депресивних гірських населених пунктів. Проект бюджету заповідника на цей рік передбачає спрямувати до територіальних громад 39 мільйонів 760 тисяч гривень.

У контексті питань, які обговорювали учасники круглого столу, ми привернули увагу й до точки зору відомого українського вченого, академіка Юрія Шеляг-Сосонко, який стверджує, що біорізноманіття має універсальне значення для світового співтовариства та формує для нього і для кожної конкретної людини всі основні параметри його буття – як матеріальні, так і духовні, включаючи погляди на Світ. Тому знищення біорізноманіття, яке наприкінці минулого століття досягло глобальних масштабів, на основі зворотних зв'язків призвело до глобалізації і деградації світового співтовариства. Це сталося в результаті використання цивілізованими країнами наукових досягнень. Але зараз рівень розвитку людства визначають уже не наукові досягнення і не межі зростання народонаселення Землі, а стан біорізноманіття і допустимі межі його вилучення з природи.

«Зоря Рахівщини», 28 березня 2020 р.

КРАСА І ПОМСТА, АБО ГОСПОДЬ БОГ ПРОБАЧАЄ ЗАВЖДИ, ЛЮДИНА – ІНОДІ, ПРИРОДА – НІКОЛИ!

ЯК ЗБЕРЕГТИ У САМІСІНЬКОМУ ЦЕНТРІ ЄВРОПИ ЦЮ НЕЙМОВІРНУ КРАСУ!

Рахів у географічному центрі Європи, розташований під найвищою точкою України – горою Говерла (2061 м над рівнем моря). Цікаво, що моя світлина Рахова, зроблена в урочищі Глимея Рахів-Берлибаського ПНД відділення Карпатського біосферного заповідника й опублікована у «Фейсбуці», – всього за декілька днів отримала приблизно три тисячі вподобань. А хтось, коментуючи її, написав: «Яка неймовірна краса!». Ми ж, перефразовуючи слова славнозвісного Володимира Висоцького, додамо: «Краще гір можуть бути лише гори», на яких людина ще не побувала. Бо там, де людина вже «побувала», а тим більше, де своїм багаторічним, непродуманим господарюванням та надмірним використанням природних ресурсів, – уже давно порушено екологічну рівновагу. І як результат – плюндрується не тільки ця краса, а втрачаються унікальні природні й культурні цінності, формуються катастрофічні стихійні явища (паводки, ерозії ґрунтів, епідемії, зникає вода тощо). Тому в багатьох із нас виникає питання, а як зберегти у самісінькому центрі Європи цю неймовірну красу?

І як можна взагалі досягти гармонії Людини й Природи?.. У цій непростій ситуації людині потрібно зупинитись, оглянутися та задуматися й запам'ятати, зокрема, проголошені нещодавно Папою Римським Франциском надзвичайно актуальні слова: «Господь Бог пробачає завжди, людина – іноді, природа – ніколи!».

У цьому контексті цікавим для роздумів може бути й коментар із цього приводу у соцмережах ветерана природоохоронної справи, першого виконувача обов'язків директора Карпатського державного заповідника Тараса Олексіва із м. Надвірної. «Золоті слова висловив Папа Римський Франциск, – пише пан Тарас. – Над цими словами мають задуматися в першу чергу керівники держав. Вони повинні на рівні ООН прийняти такий закон або закони, щоби через міжнародний суд ООН можна впливати на керівників тих держав, які знищують природу. Надмірна вирубка лісів та надмірні викиди промисловістю вуглекислого газу вже призвели до порушення балансу між киснем і вуглекислим газом у повітрі, що спричинило до глобального потепління та сухості повітря. Надмірне засмічення планети хімічними відходами разом з потеплінням призвело до розмноження вірусів і до катастрофічного збільшення вірусних захворювань. Про що це говорить? Про насування Апокаліпсису, який давно передбачали. Природа регулює. Якщо вона страждає, то шукає ворога, через якого вона страждає.

І якщо цей ворог є людина, тобто – біологічний вид, який порушив рівновагу в природі через свою необізнаність, чи зазнайство, чи захланність, – то треба з цим біологічним видом щось робити. Мабуть, відрегулювати його чисельність. Тому найкраще, щоби цей біологічний вид, якому Бог дав розум, сам знайшов вихід із цього стану, до якого він призвів Матінку Природу».

Сайт газети «Голос України», 1 травня 2020 р.

ЗАКАРПАТСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА: ЗБЕРЕГТИ ВОЄДИНО УНІКАЛЬНІ ПРИРОДНІ Й КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ*

Громада Рахівського району звертається до Президента України та Кабміну з пропозицією утворити Рахівську одиницю адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня.

Від імені всієї громади гірського Рахівського району звертаємося до Президента України Володимира Зеленського та Кабінету Міністрів України з пропозицією утворити на базі найвисокогірнішого в Україні Рахівського району, який володіє особливим та унікальним природно-ресурсним і культурним потенціалом, Рахівську одиницю адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня. І включити до її складу проектовані Ясінянську, Богданську, Рахівську, Велико-Бичківську та Солотвинську об'єднані територіальні громади із загальною чисельністю населенням 118 тисяч 105 осіб.

Адміністративним центром визначити місто Рахів із населенням 15 тисяч 621 особа, який розташовується на відстані 36 кілометрів від села Лазещина та 57 – від села Нижня Апша.

Вважаємо, що такий підхід міг би допомогти розв'язати й проблеми сусідньої Тячівщини та посприяти розвитку її гірських населених пунктів.

Які аргументи?

Сучасний Рахівський адміністративно-територіальний район поділяється на одну міську, три селищні і 17 сільських рад, які об'єднують 32 населені пункти. Адмінцентр – місто Рахів. Через район проходить автомобільна дорога державного значення Н-09 (Мукачево – Рахів – Івано-Франківськ – Рогатин – Бібрка – Львів) протяжністю 78 кілометрів.

Район є найбільш віддаленим від обласного центру Ужгорода та найбільшим за площею в Закарпатській області – 1892 квадратні кілометри. Населення – 92,4 тисячі громадян. Розташований у найбільш високогірній частині Українських Карпат зі складними природно-кліматичними умовами. Тут розміщуються найвищі шість гірських вершин України, в тому числі гора Говерла (2061 метр над рівнем моря), формується річка Тиса – найбільша ліва притока Дунаю.

У його межах також унікальні високогірні озера, водоспади, велика кількість полонин, понад 80 мінеральних джерел, географічний центр Європи, складові частини транскордонного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів

* У співавторстві з М. Попенком

Європи» й українсько-польського об'єкта Всесвітньої культурної спадщини «Дерев'яні церкви Карпат» тощо.

Значна частина мешканців району проживає в населених пунктах, яким надано статус гірських, де в занедбаному стані перебувають об'єкти соціально-побутового обслуговування, зв'язку, транспортної інфраструктури (у високогір'ї автомобільні дороги майже відсутні). Це єдиний негазифікований район області. Закарпатська Гуцульщина характеризується й унікальними історичними, етнічними, соціально-економічними, фізико-географічними, демографічними та культурно-мистецькими особливостями. За часів Чехословаччини (1919-1939 роки) європейські туристи величали місто Рахів «Гуцульським Парижем».

Рахівщина розташована у прикордонні (протяжність українсько-румунського державного кордону становить майже 40 кілометрів). Цей район є одним із важливих туристично-рекреаційних центрів в Україні. Сюди відкрито рух пасажирських потягів із Києва, Харкова, Одеси, Миколаєва та Коломиї.

Державною програмою розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки передбачаються спорудження на базі Карпатського біосферного заповідника (на гірському курорті Кваси) Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку й розбудова іншої туристично-рекреаційної інфраструктури.

Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів від 21 листопада 2018 року «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» планується відновлення мосту через річку Тиса і відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного, залізничного та пішохідного сполучення Ділове (Україна) – Валя Вішеулуй (Румунія). Тривають роботи зі спорудження мосту через річку Тиса на ділянці Біла Церква – Сігетул Мармацією, громадськість активно домагається відновлення руху історичних потягів із Рахова до Румунії, Будапешта та Праги.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня, зона доступності до центрів нових районів має становити в межах 60 кілометрів автомобільними дорогами. Проте в разі включення Рахівського району до проектованої Тячівської одиниці адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня (ОСР) зона доступності адміністративного центру ОСР значно збільшиться. Звичайно, таке рішення може призвести до вкрай негативних соціально-економічних наслідків для розвитку віддалених гірських населених пунктів, значно

ускладнить доступ горян до різних послуг, призведе до занепаду Закарпатської Гуцульщини.

Отже, з огляду на наведені аргументи, а також на те, що урядова постанова (16.03.1998 р. № 292) «Про заходи щодо державної підтримки реалізації програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на 1998-2005 роки» передбачала перетворення цього унікального краю на зону екологічно орієнтованого туристично-оздоровчого комплексу загальнодержавного значення та можливості відкриття в місті Рахів ще одних залізничних воріт України до країн Євросоюзу, з метою збереження унікальних природних та культурних цінностей Закарпатської Гуцульщини, вважаємо за потрібне й доцільне утворити Рахівську одиницю адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня.

До речі, у разі адмінреформи відстань від найвіддаленіших гірських населених пунктів Рахівщини до міста Тячів (можливого адміністративного центру ОСР) становитиме майже 110 кілометрів занедбаними гірськими автомобільними дорогами зі складним рельєфом.

«Голос України», 16 червня 2020 р.

ДОПОКИ ЖИТИМЕМО ВІД ПАВОДКА ДО ПАВОДКА?

Останніми роками західні регіони України дедалі частіше потерпають від руйнівних паводків. Щодо причин виникнення небажаного і подекуди катастрофічного явища досі існує багато версій не тільки місцевих людей, а й фахівців, які всерйоз вивчають цю проблему. До одного з них звернувся кореспондент «УК» із проханням проаналізувати причини такої ситуації в зоні Карпат. На пропозицію люб'язно відгукнувся доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор. Саме під його увагою перебувають численні чинники, які призводять до таких катаклізмів і насамперед дестабілізаційна роль людської діяльності на цих територіях України.

Коли порушено екологічну рівновагу

Два десятиліття тому неодноразово доводилось у різних ЗМІ, зокрема в «Урядовому кур'єрі», порушувати актуальні екологічні проблеми Карпатського регіону. Брав участь у дослідницьких проєктах, дискусіях із приводу причин виникнення катастрофічних стихійних природних явищ. Ці питання з ініціативи Карпатського біосферного заповідника активно обговорювали на багатьох організованих на його базі міжнародних науково-практичних конференціях. Але, на жаль, до думки науковців у владних кабінетах дослухалися дуже рідко. Тому ми й надалі живемо від паводка до

паводка. Тож чергові паводки на заході України й насамперед у Карпатах змушують знову повернутися до цієї проблеми.

Сумнівів у тому, що основні причини катастрофічних явищ у горах – природні катаклізми, фактично немає. Їх, як правило, формують ті глобальні кліматичні зміни і процеси, які відбуваються в земній корі й довколаземному просторі. Але стикаючись із поясненнями причин катаклізмів, що трапляються в офіційних документах, бачимо, що у формуванні цих процесів недооцінено вплив антропогенних чинників – наслідків людської діяльності. А саме через них спостерігаємо негативні зміни в біогеноценотичному покриві, які супроводжуються ерозійними процесами. Загальний наш висновок: руйнівні паводки серед іншого можна вважати виявом невмілого, часто бездумного господарювання в Карпатах. Аргументи на користь цього твердження? Їх достатньо.

Лісистість у горах зменшилася більш ніж наполовину

У багатовіковій діяльності людини в Карпатах на першому місці завжди було лісокористування. Внаслідок цього лісистість регіону Українських Карпат зменшилася майже наполовину. У гірській зоні нині вона становить лише 53,5 відсотка. Водночас на 200–300 метрів знизилася верхня межа лісу.

Наслідком такого природокористування стало вирубування цілого поясу природних смерекових лісів у Бескидах, на південних схилах Свидовця і Ґорґан, частково в південно-західній частині Чорногори, Чивчинських та Мармароських гір. Майже повністю знищено криволісся у Бескидах і Свидовці та розладнано їх структуру у Чорногорі й Мармарошах. Усі ці природні масиви слугували форпостом гірських лісів, виконуючи важливу водорегулівну роль у найбільш перезволоженій високогірній частині.

Нині на значних площах утворено смеречники, які меншою мірою, ніж природні ліси, утримують вологу. Порушено вікову структуру деревостанів. Тепер в їхньому складі понад 70 відсотків становлять молодняки і середньовікові насадження, водорегулівна роль яких набагато нижча, ніж у пристигаючих та перестійних лісах.

Спеціальними дослідженнями, підсумки яких викладено в монографії закарпатського лісознавця Ореста Чубатого «Гірські ліси – регулятори водного режиму» (1984) встановлено, що на водозборах із пристигаючими, стиглими і перестійними деревостанами схиловий водостік удвічі менший, ніж у молодняках та середньовікових насадженнях; на суцільних вирубках коефіцієнт паводкового стоку водозборів зростає. Це зростання сягає майже у чотири рази.

До речі, це твердження добре ілюструє і практичний досвід в Угольсько-Широколужанських пралісах, що входять до Карпатського біосферного заповідника. Після всіх історичних паводків збитки від них тут були набагато меншими, ніж у сусідніх водозборах, де інтенсивні суцільні вирубки лісів.

Згубні наслідки від суцільних рубок та екологічно шкідливих технологій

Варто виокремити згубну роль суцільних рубок та екологічно шкідливих технологій у лісозаготівлях. Усупереч правилам, площі суцільних рубок часто або перевищують допустимі норми, або їх здійснюють під виглядом суцільних санітарних та лісовідновних рубок. Суцільні рубки часто ведуть навіть у водоохоронних смугах. Не став перешкодою цьому і Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», як і нещодавно ухвалені зміни до нього.

Як приклад варто розглянути статистику в лісокористуванні у верхів'ях басейну Тиси в межах Рахівського району Закарпаття. У 2005 році 76,3 відсотка заготовленої там деревини отримано шляхом суцільних рубок, а в 2012-му – майже 85 відсотків.

Згодом після оприлюднення цих даних графа «суцільні рубки» просто зникла зі статистичних бюлетенів. Проте знімки з космосу та інші фотодокументи, що є в загальному доступі, не дають підстав стверджувати про зменшення обсягів суцільних рубок. Це підтверджується й нещодавньою заявою екскерівника Державної екологічної інспекції України Єгора Фірсова на одному з телеканалів. Крім того, лісосіки розміщують не впоперек, як рекомендують науковці, а вздовж схилів.

Прикро, але нині транспортують деревину за поодинокими винятками гусеничними тракторами. Її доставляють або гірськими потоками, або почовгом просто по землі. Гусеницями знищується весь лісовий підріст, утворюються глибокі борозни, якими родючий шар ґрунту змиває вода. У далекому минулому залишились екологічно безпечні методи спуску деревини з гір – ризи, тафлі, коні, повітряно-трелювальні установки. Сучасної техніки для транспортування в нас не випускають. Тож на місці трелювальних волоків і лісовозних доріг, які вздовж і впоперек розрізають схили гір, у дощ утворюються селеві потоки. За умови тракторного трелювання деревини обсяг ґрунтів, які поглинає ерозія, становить щонайменше 200–300 кубічних метрів на гектарі.

Шкода, завдана навколишньому середовищу порушеннями оптимальних гідрологічних умов у лісових масивах, в економічному вимірі може бути більшою, ніж вартість деревини, яку вилучають і реалізовують.

Дестабілізаційний ефект для туризму й агросектору

Дедалі частіше стикаємося з тим, що гірські схили порушено хаотичними тракторними коліями. Їх порізано різноманітними стежками, які протоптали туристи і худоба. Усе це підсилює ерозійні процеси, спричиняє зменшення водозатримувальних функцій високогірних лучних екосистем. А в них, до речі, протягом року опадів випадає найбільше.

Приклад забудови полонин, що розходяться з вимогами природоохоронного законодавства, – гірськолижний курорт «Драгобрат». Однак нависла ще більша загроза – можливе спорудження у верхів'ях водозбірного басейну гігантського туристсько-рекреаційного комплексу «Свидовець». У цьому разі ліс буде знищено на сотнях гектарів.

Ще один негативний чинник, що діє проти нас, формуючи селеві потоки, – розорювання земель. У гірській та передгірській агро-кліматичних зонах під ріллею 20 відсотків із півмільйона гектарів, розораних у Карпатському регіоні. Широке застосування так званих культуртехнічних робіт, яке практикували в недалекому минулому, без ґрунтозахисних технологій довело нас до сумних наслідків. Лише у Закарпатській області майже 100 тисяч гектарів змитих та розмитих ґрунтів. І це ще не повні дані. На місці втрачених родючих земель утворюються яри, промоїни. Звідси й котяться донизу руйнівні селеві потоки.

А загалом гірськими річками й потоками щороку під час злив із гір у долини виносить десятки мільйонів кубічних метрів твердих наносів. Разом із водою пливуть ґрунт, каміння, порубочні рештки – їх лісозаготівельники залишають уздовж берегів річок і потоків. Вони рвуть мости й інші гідротехнічні споруди, замулюють дно річок, змінюють їхні русла. Доводиться витрачати величезні кошти на відбудову зруйнованих об'єктів, проводити регулювання русел річок, нарощувати дамби.

Підсилюють водний стік та ерозійні процеси і сотні кілометрів нафто- і газопроводів, ліній електропередач, прокладених у горах. Їх будівництво слід планувати так, щоб завдавати якнайменшої шкоди довкіллю.

Висновки двадцятирічної давності актуальні й нині

Отже, не заперечуючи впливу природних чинників на формування катастрофічних паводків, селів і зсувів, які поглиблюються глобальними змінами клімату, ми повинні робити все можливе для вдосконалення господарської діяльності в горах – лісогосподарської, аграрної й інженерно-комунікаційної. Внесенням корективів у них, наближаючи їх до потреб природоохорони, можемо зменшити згубні наслідки стихійних явищ. Для цього слід переорієнтувати народногосподарський комплекс у бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності. Треба активніше використовувати міжнародну підтримку, яку готові надавати зацікавлені сусідні країни.

Згадується листопадовий 1998 року паводок на Закарпатті, який призвів до багатьох людських жертв, величезних втрат в інфраструктурі. Після детального вивчення його причин державна комісія сформувала експертний висновок. У ньому йшлося: «Доцільно здійснити заходи щодо переорієнтації господарського комплексу гірської частини Закарпаття в бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності, зокрема розширення рекреаційного використання лісів та збільшення площі природно-заповідних територій. Для забезпечення сприятливих умов розвитку

туристично-рекреаційної індустрії слід створити у верхів'ях басейну Тиси спеціальні еколого-економічні зони, передовсім на території Рахівського району».

Цей висновок держкомісії підписали керівники дев'яти міністерств і відомств. Він не втратив актуальності, і до розгляду його положень нинішньому уряду варто повернутися.

Заслуговують на особливу увагу й Практичні рекомендації щодо ведення лісового господарства як системи для зменшення небезпеки виникнення паводків, розроблені в 2015 році Українським науково-дослідним інститутом гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака разом зі словацькими партнерами (проєкт «Гідрофор») у межах Програми транскордонного співробітництва СІСП «Угорщина – Словаччина – Румунія –Україна».

Переконаний: упровадження таких методів господарювання в Українських Карпатах могло б мати велике природоохоронне та соціально-економічне значення. І країна не зазнавала б величезних фінансових витрат, спрямовуючи їх на зализування ран після паводків, а витрачала б кошти на важливі потреби сьогодення.

«Урядовий кур'єр», 18 липня 2020 р.

(Матеріал підготував Василь БЕДЗІР)

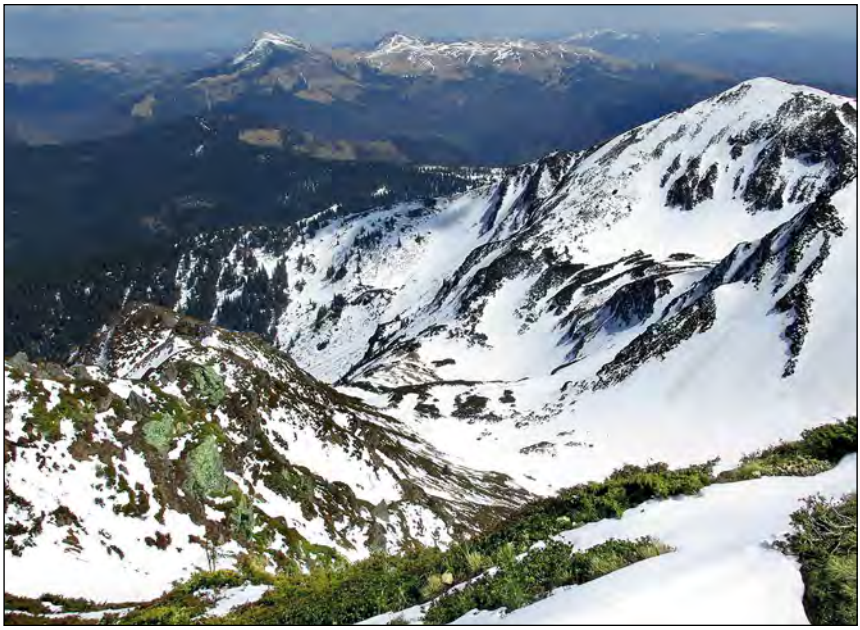

Мараморoські (Гуцульські) Альпи

ЗАКАРПАТСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА: ЗАБУТА ЗАКУТИНА У ЦЕНТРІ ЄВРОПИ

Відповідно до світового досвіду, створення спеціальних економічних зон належить до найбільш ефективних заходів розв'язання гострих соціально-економічних проблем конкретних регіонів.

Закарпатська область, яка на 75 відсотків є гірською територією, – одна з найбільш складних в соціально-економічному та екологічному аспектах серед регіонів України. І тому розробка проекту створення тут спеціальної (вільної) економічної зони «Європа-центр» є одним із найбільш серйозних кроків до виходу Закарпаття із скрутного становища. Проте Верховна Рада не підтримала цього широкомасштабного проекту. Але навіть в цих умовах вдалося прийняти на державному рівні низку важливих документів, які поетапно створюють сприятливі економічні умови для розвитку цього прикордонного гірського краю.

Інтенсивне природокористування та промислова експансія, особливо розміщення на берегах гірських рік екологічно шкідливих виробництв та масове вирубування лісів у верхів'ях басейну Тиси, завдало чимало шкоди довкіллю і стає однією із причин катастрофічних стихійних явищ, що відбуваються тут. З іншого боку, нинішня економічна криза призвела до вимушеної зупинки окремих виробництв, що викликало вивільнення багатьох робітників та ускладнення і до того непростої соціально-економічної ситуації. Тому стратегічна мета сталого розвитку гірських районів Закарпаття має полягати в тому, щоб на основі раціонального використання природних ресурсів створити ефективну ринкову систему, яка забезпечила б матеріальний добробут горян та екологічну безпеку цього краю.

У цій системі особливу роль слід надати охороні унікальних природних екосистем та освоєнню потужного рекреаційного потенціалу.

З огляду на це великої уваги заслуговує гірська Рахівщина. Чому?

По-перше. Територія Рахівського району, на думку спеціалістів, володіє справжнім екологічним феноменом. Бо саме тут природа, порівняно з іншими регіонами Карпат, через важкодоступність зазнала все ж таки менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первинний стан. У районі знаходиться географічний Центр Європи, гора Говерла й усі шість вершин України, що перевищують дві тисячі метрів над рівнем моря, частково або повністю розташовані найбільші гірські масиви Українських Карпат – Чорногірський, Мараморoський, Свидовецький та Горганський.

Рахівський район є одним з найбільш заліснених регіонів України, його лісистість складає 67,8%. Тут зосереджена третина флори України, половина червонокнижних видів рослин і тварин Українських Карпат. 20% території входять до складу Карпатського біосферного заповідника.

У високогір'ї району формується Тиса, яка постачає воду для багатьох районів Закарпаття, Румунії та Угорщини. Тут, на жаль, формуються і катастрофічні паводки, які наносять великі збитки Україні та усім сусіднім державам.

По-друге. Рахівщина володіє надзвичайно потужним рекреаційним потенціалом. На її території є 82 джерела мінеральних вод. Серед них такі великі як Квасівське, Кобилецько-Полянське, Рахівське тощо.

У лісах та високогірних луках росте близько 300 видів цінних лікарських рослин. За підрахунками фахівців, на території Рахівщини щорічно можна розмістити близько 320 тис. рекреантів, що майже в три рази перевищує чисельність населення району. Мальовничі ландшафти, рельєф, цілюще гірське повітря, цікава флора і фауна надзвичайно сприятливі для організації відпочинку людей, особливо тих, що постраждали від Чорнобильської катастрофи, для розвитку санаторно-курортної справи та екотуризму.

Район надзвичайно сприятливий для гірськолижного спорту, а природний комплекс гори Драгобрат може претендувати для проведення Олімпійських ігор із зимових видів спорту.

По-третє. Соціально-економічна специфіка гірської Рахівщини, яка навіть на фоні інших регіонів Закарпаття відрізняється надзвичайно складними умовами для проживання та господарювання, особливо в сільському господарстві. Про це засвідчують суворі природно-кліматичні умови (коротке прохолодне літо і довга холодна зима, велика кількість опадів, короткий вегетаційний період рослин тощо) і надзвичайне малоземелля. На одного жителя району припадає в середньому 0,01 га ріллі, або в 14 разів менше, ніж в інших районах Закарпаття, і в 17 разів менше середнього українського показника. Якщо сюди додати те, що значна частина району знаходиться на висотах вище 500 м н. р. м., має велику крутизну схилів та низьку якість ґрунтів, то зрозуміло, що для горян кожен кусень хліба завжди давався дуже важко. Висока густота населення гостро ставить проблему зайнятості людей і як результат – низький рівень життя і матеріального добробуту жителів гір. Тому тут соціальною проблемою номер один, особливо зараз, є розширення сфер зайнятості. Ось чому туризм, рекреація з відповідним сервісом та організацією обслуговування, будівництвом відповідної інфраструктури може створити велику кількість робочих місць. У всьому світі в цьому контексті розумної альтернативи туризму і рекреації в гірських регіонах просто немає.

І насамкінець, у Рахівському районі вже є достатньо розгалужена мережа турбаз, гірськолижних баз та доріг і, що дуже важливо, добра історична слава. Наприклад, ще Марія Терезія планувала серед чотирьох унікальних місць (Карлові Вари, Попрад та ін.) Австро-Угорської імперії

перетворити Рахів у гірський курорт. За часів Чехословаччини Рахів називали Гуцульським Парижем. А тепер він перетворився у міжнародний науковий центр, де проводиться багато різних міжнародних наукових конференцій.

Добре ім'я Рахівщині приносить Карпатський біосферний заповідник, у якому народилося чимало проектів, що отримали міжнародне визнання.

Усе це, а також прикордонне розташування, наявність розгалуженої транспортної інфраструктури, етнографічні та культурні особливості краю створюють можливість розглядати Рахівщину як своєрідний полігон, де розумна економічна політика може успішно поєднати регіональні, державні і міжнародні інтереси України, забезпечивши при цьому прогрес у соціально-економічному житті одного з найбільш злиденних гірських регіонів.

Рахівщина й уся Гуцульщина, якщо застосувати Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», та реалізувати запропонований нами, проект зі створення тут спеціальної еколого-економічної зони «Рахів», можуть бути перетворені в справжню, не менш багату українську Швейцарію. І пільги, які будуть надані державою, згодом принесуть віддачу не тільки горянам, а й усій Україні. А для населення, що постраждало від Чорнобильської катастрофи та проживає у великих промислових центрах, створення гірської здравниці також дуже потрібне. Треба мати на увазі і той факт, що до цього краю мають чималий інтерес багато міжнародних організацій.

Реалізація проекту створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» може стати не тільки полігоном для відпрацювання моделі сталого розвитку гірських регіонів України, а й зоною збереження унікальної природи Карпат, важливим екостабілізуючим, протипаводковим фактором у верхів'ях басейну Тиси та початком відродження Закарпатської Гуцульщини як одного з міжнародних центрів розвитку туризму і рекреації в Україні.

І ще одне дуже важливе питання, про яке треба пам'ятати при реалізації проектів створення спеціальних економічних зон. Йдеться про те, що згідно з аналізом світових господарських зв'язків останніх двох-трьох десятиріч економічно розвинуті країни намагаються винести за межі своїх територій екологічно шкідливі та небезпечні виробництва та розмістити їх на території інших держав (прикладом для України може бути Калуш з концерном «Оріана»). З'явився своєрідний феномен «екологічного колоніалізму». В умовах Закарпаття він добре проявляється у прагненні активізувати вивезення за безцінь за кордон мінеральних вод, деревини та інших біологічних ресурсів, завезення на територію

краю екологічно шкідливих товарів та продуктів харчування, токсичних речовин, небезпечних технологій. Тому при розгляді конкретних інвестиційних проектів та контрактів зовнішньоекономічної діяльності в межах Закарпатської області всебічна та об'єктивна екологічна експертиза має бути найважливішою передумовою доцільності їх реалізації.

Нині на часі є також ідея створення Рахівського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла як ще одних українських воріт через Румунію до Євросоюзу. Вона передбачає, по-перше, проведення реконструкції 21 км залізниці на ділянці Рахів – Валя Вишеулуй (Румунія) на європейську вузьку колію, яка діяла тут до Другої світової війни, та відбудувати зруйнований міст через Тису на українсько-румунському кордоні у селі Ділове.

По-друге, відновлення руху історичних потягів із Рахова до Будапешта та Праги й організація прямого транскарпатського залізничного сполучення через Рахів із Львова та Києва, до столиці втаємниченої Трансільванії – міста Клуж Напока (відстань до якого по існуючій залізниці від Рахова всього 200 км) – одного з найбільших не тільки румунського, а й європейського промислового, культурного та туристичного центру. До речі, звідси всього за 25 євро літаком за дві години можна дістатись навіть до Парижа.

По-третє, спорудження як привабливих туристичних атракцій у Рахові, на місці злиття Чорної та Білої Тиси, інформаційно-туристичного центру «Тиса єднає європейські народи» та гондольної дороги до вершини гори Терентин (близько 1400 м н. р. м.), яка є найкращою панорамною оглядовою точкою в усіх Українських Карпатах та ідеальним місцем для розміщення гірськолижних витягів. Звідси як на долоні видніються захоплюючі гірські панорами, в т.ч. Говерла та всі найвищі вершини Чорногори, Свидівця, Горган та Марамароських гір.

По-четверте, завершення процесу створення українсько-румунського транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО у Мараморoських горах, будівництво на гірському курорті Кваси міжнародного начально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку як основи для реалізації концепції створення на Закарпатті «Екологічного Давосу». І насамкінець, започаткування проведення у географічному центрі Європи у селі Ділове, в рамках відзначення днів збереження європейської спадщини, щорічних етно-культурних українсько-румунських фестивалів «Марамурешфест».

До речі, реалізація деяких із цих проектів уже передбачається протоколами намірів про поглиблення співпраці між повітовою радою румунського повіту Марамуреш та Рахівською районною держадміністрацією й радою.

У цьому контексті варто також нагадати, що понад 125 років тому введено в експлуатацію Сігет-Ясінську дистанцію транскарпатської залізниці, яка відіграла величезну роль для розвитку Мараморощини та для поглиблення зв'язків Закарпаття із Галичиною. По цій залізниці із 1901 до 1944 року курсували пасажирські потяги до Рахова та Ясіня із Будапешта та Праги.

Курсував також потяг із Будапешта через Рахів та Чернівці до Бухареста. Але після Другої світової війни рух цих потягів було припинено, а залізницю реконструйовано під радянські стандарти широкої колії, яка уже не стикувалась із розмірами європейської залізниці, що ще більше ускладнило відновлення по ній транскордонних перевезень.

Дуже важливо, що після відкриття у 2014 році руху прямого пасажирського потягу за маршрутом Київ – Рахів, за нашою пропозицією Укрзалізниця та Міністерство інфраструктури України підтримали ідею відновлення руху пасажирських потягів із Рахова до Румунії, Будапешта та Праги і проведення реконструкції на європейські стандарти ділянки залізниці на дистанції Рахів – державний кордон з Румунією протяжністю 21 кілометр. Ця ідея знайшла також підтримку в румунських, угорських та чеських зацікавлених сторін. З цього приводу підписано відповідний міжнародний протокол. А вирішення проблеми відновлення руху цих історичних потягів включено до пріоритетних завдань у Стратегії розвитку Закарпаття до 2020 року.

У цьому контексті надзвичайно важливим, є нещодавно прийнятий Президентом України Володимиром Зеленським Указ **«**Про розвиток регіону українських Карпат**»,** яким «З метою стимулювання соціально-економічного розвитку, підвищення інвестиційної привабливості, розбудови рекреаційного, туристичного та етнокультурного потенціалу регіону українських Карпат», розроблена Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки, до якої нами запропоновано, зокрема питання формування в межах Рахівського та інших районів Закарпатської області Мараморoського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла, спорудження у м. Рахів Закарпатської області Музею та міжнародного молодіжного центру збереження гуцульської культури, будівництво в Карпатському біосферному заповіднику, на гірському курорті Кваси, Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку.

«Зелені Карпати», №1-4, 2020 р.

ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКІ ІНТЕРВ'Ю

МІЖНАРОДНИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК У СХІДНИХ КАРПАТАХ

Днями у Рахові відбулося засідання координаційної ради по створенню Міжнародного біосферного заповідника у Східних Карпатах. Розповісти про цю подію наш позаштатний кореспондент попросив члена координаційної ради, директора Карпатського державного заповідника, доктора біологічних наук Ф.Д. ГАМОРА.

– 10-11 грудня ц.р. в Карпатському державному заповіднику відбулася зустріч працівників природоохоронних установ України, Польщі і Словаччини. Розкажіть, будь ласка, Федоре Дмитровичу, про передумови цієї зустрічі.

– Уже майже десять років науковці порушують питання про необхідність організації в Українських Карпатах біосферного заповідника. Приблизно стільки ж часу йде мова і про створення міжнародного заповідника у Стужиці – на стику кордонів України, Польщі та Словаччини, де збереглися унікальні природні комплекси. На жаль, до практичної реалізації цих задумів вдалося прийти тільки зараз. Останнім часом у нас з'явилася чудова ідея об'єднати ці два проекти в один. Тобто утворити па базі Карпатського державного заповідника біосферний, включивши в нього заказник республіканського значення «Стужиця», який став би складовою частиною Міжнародного українсько-польсько-словацького біосферного заповідника.

27 вересня ц.р. у Польщі відбулася зустріч міністрів охорони навколишнього природного середовища України, Польщі та Словаччини з питання створення Міжнародного біосферного заповідника на території цих країн. Результатом зустрічі став Протокол про співробітництво. Згідно цього документу створено координаційну раду, куди увійшли представники трьох сусідніх країн, яким доручено перевести ідею по створенню Міжнародного біосферного заповідника (МБЗ) в робочу площину. Так-от, 10-11 грудня у Рахові відбулося перше організаційне засідання координаційної ради, на якому були присутні делегації всіх сторін. Від України до складу ради, крім мене, входять професори В.І. Комендар та С.М. Стопко, перший заступник начальника держуправління Мінприроди України по Закарпатській області І.П. Негря, заступник генерального директора виробничого об'єднання «Закарпатліс» І.І. Печер та заступник директора Жорнавського лісокомбінату О.С. Іванів. Перше засідання ставило перед собою основну мету – вияснити стан підготовки необхідних

матеріалів для створення біосферного заповідника і узгодження їх. Не менш важливим було і знайомство з іноземними членами ради та налагодження індивідуальних контактів, адже всі разом ми зібралися вперше.

– Що собою являтиме Міжнародний біосферний заповідник у Східних Карпатах?

– Він створюватиметься на основі вже існуючих природоохоронних територій і займатиме площу понад 100 тисяч гектарів. У Польщі це Бещадський народний парк, у Словаччині – ландшафтна охоронна область «Східні Карпати». З боку України у відповідності з наказом об'єднання «Закарпатліс» та обласного комітету по охороні природи сюди увійде Карпатський біосферний заповідник, який створюється на базі нині діючих Карпатського державного заповідника і заказника республіканського значення «Стужиця» загальною площею до 40 тисяч гектарів.

– Які конкретні результати цієї наради?

– Якщо бути лаконічним, то ми вияснили, що вже зроблено кожною зі сторін і запланували, що треба зробити найближчим часом. Домовилися розпочати діяльність вченої ради МБЗ з розробки власного статуту і програми наукових досліджень. Також сторони домовилися виробити єдину програму діяльності нашого заповідника на основі рекомендацій міжнародної конференції по біосферних заповідниках.

– Коли відбудеться наступна зустріч і з якою метою?

– Друге засідання координаційної ради вирішено провести у березні наступного року у Словаччині і присвятити його розробці міжурядової угоди по створенню міжнародного біосферного заповідника.

– Які, на вашу думку, перспективи МБЗ?

– Вас, мабуть, не задовольнить, коли я відповім одним словом – великі. Перш за все, ми органічно увійдемо в єдину міжнародну мережу біосферних заповідників, між якими існують тісні контакти та добре налагоджене співробітництво. Все це дозволить підняти на новий, значно вищий рівень наукові дослідження та й взагалі всю діяльність заповідника. Крім того, наш біосферний заповідник буде першим тристороннім міжнародним заповідником у Європі. Отже, до нашого досвіду будуть звертатися інші країни. Це, звичайно, накладає певну відповідальність. Але й багато в чому допоможе. І ще один момент. Зараз в Україні розроблено програму республіканського моніторингу, яка передбачає створення цілого ряду біосферних станцій. Одну з них пропонується розмістити власне на території української частини заповідника.

– Отже можна сподіватися, що народження даного біосферного заповідника відбудеться на початку наступного року?

– Можу сказати навіть конкретніше. Це, очевидно, станеться в лютому 1992 року. Якщо, звичайно, не виникнуть якісь непередбачені проблеми. Надіємось, що усе буде добре.

– І, нарешті, чисто прагматичне запитання. Що нам, жителям Карпатського регіону, дасть створення МБЗ?

– Запитання хороше. Зараз ми всі, незалежно від бажань, мусимо бути прагматиками. Створення Міжнародного біосферного заповідника значно поліпшить екологічну ситуацію в регіоні. Фонові моніторингові дослідження, які проводитимуться на територіях з різною інтенсивністю використання (від повного невтручання до традиційного господарювання), дозволять перейти до моделювання і, відповідно, прогнозування розвитку екологічної ситуації. Такі прогнози стануть основою для розробки природоохоронних заходів. У нас з'явиться, що дуже важливо, можливість розробляти конкретні рекомендації для економіки регіону, базуючись на тих дослідженнях, які проводитимуться в різних за режимом господарювання зонах біосферного заповідника.

– Дякую за розмову. Бажаю успіхів!

Інтерв'ю взяв Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА,
науковий співробітник Карпатського державного заповідника.
«Зоря Рахівщини», 25 грудня 1991 р.

КАРПАТЫ – ЭТО НЕ ТОЛЬКО ГОРЫ

Директор Карпатского биосферного заповедника Федор Гамор родился на Раховщине. Босыми ногами исходил все близлежащие горы. Окончив школу, устроился учеником лесника. Став лесником, получил направление в Ужгородский университет. В студенческие годы вместе с профессором Комендаром исследовал всю Черногору. Побывал и на Говерле.

Уже тогда будущий доктор биологических наук стал подумывать о работе в только что созданном Карпатском заповеднике (1968 год). Но сначала были должность инженера в Великобычковском лесокомбинате, различные посты в комсомольских и советских органах. Так что в заповедник он переходил, уже имея за плечами опыт организаторской работы в качестве заместителя председателя Раховского райисполкома и председателя районного общества охраны природы.

– Федор Дмитриевич, с чего начиналась ваша деятельность как директора Карпатского заповедника?

– Едва вступив в должность, занялся расширением заповедника. И уделял этому вопросу очень много внимания. В течение одного десятилетия трижды принимались решения правительства и Президента об увеличении его территории. А это в наших условиях сделать чрезвычайно сложно. Мы встретились с большим непониманием роли заповедника в деле охраны природы как со стороны органов местных властей, так и со стороны

населения. Было много противников его расширения, ведь это связано с изъятием определенных территорий из хозяйственного оборота, а в таком густонаселенном регионе, как Карпаты, издавна существует большой интерес к разработке древесины. Была масса недовольных.

– В чем проявлялось это недовольство?

– В различных эксцессах, протестах, митингах. Протестовали, в основном, люди, преследовавшие цель поживиться, хозяйственники, злоупотреблявшие вырубками леса. Причем не столько протестовали сами, сколько нагнетали обстановку. Особенно много недоразумений возникало в Широком Луге.

Но вопреки всему в 1989 году мы добиваемся увеличения площади заповедника с 12 тыс. га до 19 тыс. га, в результате чего нам удастся создать полноценный биосферный заповедник. До этого в его составе были лишь отдельные участки пралесов. Да, были Угольско-Широколужанские пралесы, Долина нарциссов, Черногорские пралеса, но они не представляли целостной системы. Добившись включения субальпийской и альпийской зон, в том числе и Говерлы, мы эту систему получили.

Через четыре года провели еще одну кампанию по расширению территории заповедника, доведя его площадь до 38 тыс. га. Тогда же нас признали в ЮНЕСКО, включив в международную сеть биосферных заповедников. А в 1997 году, после внесения определенных изменений в законодательные акты, принимается еще один указ Президента, в соответствии с которым общая площадь заповедника достигает 57,8 тыс. га. Теперь нам удалось включить в его состав наиболее уникальные места.

– Что это за места?

– Мараморошские Гуцульские Альпы, где сохранилась редчайшая флора и фауна; Свидовецкий массив с Близницей; все шесть вершин-двухтысячников Украинских Карпат: Говерла, Бребенескул, Петрос, Поп Иван Черногорский, Ребра, Гутин-Томнатик и Менчул. Теперь заповедник репрезентует всю карпатскую горную систему: от предгорий до субальпийской и альпийской зон. В этом его особенность.

Хотя паши заповедные массивы и разбросаны по всей территории Закарпатской области, зато имеем все наиболее уникальные экосистемы, как то: Юлиевские горы, Черная гора... Отныне в заповеднике представлены не только еловые леса, но и дубовые, и широколиственные. Налицо уникальный природный комплекс, подобных которому в Европе нет.

– Какие из ваших идей удалось реализовать в заповеднике?

– Во-первых, мы с коллегами добились, чтобы в «Закон о природном заповедном фонде» был внесен специальный раздел «Биосферные заповедники». И если на Западе биосферный резерват существует как научный проект, то в Украине он стал реальностью с признанием его юридическим лицом. Эту модель мы не просто узаконили, а разработали до деталей и внедряем на практике.

– Помнится, у нас уже был создан Черноморский биосферный заповедник...

– Да, он был создан, но не было соответствующих законодательных актов. У нас же все отработано нормативно. Сегодня можем с полным правом сказать, что модель биосферного заповедника существует. Мы уже на завершающем этапе. Разрабатываем проект организации территории. Это будет новая модель природоохранных территорий, за которой будущее. Она позволяет сочетать интересы охраны природы с интересами человека. А эта проблема очень актуальна для всего мира. Над ней ведется очень много дискуссий в рамках программы ЮНЕСКО «Человек и биосфера».

Во-вторых, мы создали первый в Украине музей экологии. На общей площади 1000 кв. м будут продемонстрированы: все элементы экосистем Карпатского региона; процесс освоения человеком природы в Карпатах; результаты нашего хозяйствования; то, что надо сделать, чтобы сохранить природу и еще дать возможность людям жить.

Мы постоянно работаем над проблемой экологического воспитания населения. Без экологического образования, без повышения экологического сознания людей нам успехов не достичь.

– Это же общегосударственная задача!

– Да, но беда в том, что общегосударственные декларации медленно реализуются. Мы же учредили всеукраинский научно-популярный экологический журнал «Зелені Карпати». Привлекли к сотрудничеству многих ученых и специалистов, создали собственный информационный центр, видеостудию, сняли несколько фильмов. Мы не просто декларируем идею экологического образования, а делаем реальное дело.

Кроме того, много внимания уделяем созданию модели эколого-экономического развития горных регионов. Разработана концепция создания специальной эколого-экономической зоны «Рахов». В ней изложено наше видение того, как нужно вести хозяйство в горах, чтобы обеспечить и охрану природы, и социально-экономическое развитие местного населения. Эта концепция была представлена в органы местных властей. Она получила поддержку Президента Украины. На ее основе разработано и принято специальное постановление Кабмина «О государственной поддержке комплексной программы эколого-экономического и социального развития горной Раховщины», где впервые на государственном уровне была узаконена концепция именно эколого-экономического развития. Это, бесспорно, политическое решение. Даже при том, что программа еще не выполняется, принятие подобного документа имеет революционное значение.

При наличии определенных налоговых льгот мы просто обязаны осуществить переориентацию экономики в регионе.

– За какой период времени это реально сделать?

– Полагаю, здесь нужны десятки лет.

– А хотя бы почувствовать первые результаты?

– Если будут понимание и поддержка на правительственном уровне, а также созданы нормальные условия для капиталовложений, то сразу появятся инвесторы, и в первую очередь – внутренние. В Закарпатье уже есть люди, располагающие средствами. Придут и иностранные инвесторы. И уже через три-четыре года в горах появятся дороги, небольшие отели. Тем более, что возможности у нас огромные. Побывав недавно в Швейцарии, я убедился, что па первых порах огромных капиталовложений не требуется. К тому же наши природные и климатические условия, возможно, даже лучше, чем в Швейцарии. Природа Карпат богаче, привлекательнее.

– Как вписывается в эту концепцию заповедник?

– Одно из направлений работы заповедника – создание условий для экотуризма и рекреации. Мы проводим зонирование территории. Будут разграничены заповедная зона, где любая хозяйственная деятельность запрещена, и зона антропогенных ландшафтов, где и предусматривается создание инфраструктуры для туризма, рекреации, экологических маршрутов.

Горная Раховщина обладает огромными рекреационными ресурсами. Есть 82 источника минеральных вод, некоторые из них – уникальные. Их нужно осваивать, создавать на их базе курорты, заводы по разливу воды. До сих пор наш регион осваивался меньше, чем Свалява, Шаян, Межгорье. На сегодняшний день уже имеется обоснование его освоения с детальным описанием ресурсов, возможностей и т.п.

Практически ежегодно администрация заповедника проводит международные научно-практические конференции. Например, прошлогодняя была посвящена проблемам устойчивого развития Карпатского региона, а нынешняя – проблемам катастрофических стихийных явлений. Те наводнения, оползни и сели, которые мы пережили и которые, по-видимому, будем еще не раз переживать, в той или иной мере связаны с результатами хозяйственной деятельности в горах. Поэтому нужно что-то делать, чтобы переориентировать экономику: уменьшать сплошные вырубки леса, шире применять современные природоохранные технологии.

– Карпаты – это не только замечательные горы, леса и пралеса, но и уникальные растения, как, например, эдельвейс...

– Здесь действительно сосредоточено большое количество редких и исчезающих видов растений и животных. На территории заповедника встречаются 64 «краснокнижных» вида растений. Десятки из них занесены в Европейский Красный Список. Среди них – упомянутый вами эдельвейс альпийский, рододендрон восточнокарпатский, нарцисс узколистный, горечавка желтая... Под нашей охраной находятся 72 вида редких и исчезающих животных. Например, рысь и дикий кот. В Карпатах их сохранилось лишь несколько экземпляров.

– А что-то удалось сохранить на деле?

– Уже само создание заповедных территорий содействует воспроизведению популяций, поскольку важнейшей задачей остается ограничение влияния на природу человека. Возьмем такой факт. За последние десятилетия верхняя граница леса в отдельных местах Карпат снизилась с 1500 до 1300 м, что снова-таки содействует наводнениям, лавинам. Так вот там, где был введен заповедный режим, природа начинает восстанавливаться. Это очень хорошо просматривается в Черногорском массиве (гора Брецкул, юго-западные склоны Говерлы), в Мараморошских Гуцульских Альпах. Там, где приостановлен выпас скота, происходит природное возобновление верхней границы леса.

Другой пример – Долина нарциссов. Лет тридцать назад нарцисс стал постепенно исчезать. Сегодня специалисты констатируют, что в связи с созданием заповедника долина вновь принимает свой первоначальный вид.

Снова появляются практически исчезнувшие виды птиц. Наши орнитологи начинают выявлять места поселения беркута. Пускай их здесь гнездятся пока единицы, но это уже показатель. Создание заповедных условий будет оказывать содействие постепенному увеличению численности птиц. Это и есть практический результат нашей работы.

Владимир ЗАКРЕВСКИЙ,
«Зеркало недели», 20 ноября 1999 г.

ЖИТТЯ КАРПАТАМ ДАЮТЬ ЛІСИ. РОЗМОВА З ДИРЕКТОРОМ БІОСФЕРНОГОЗАПОВІДНИКАФЕДОРОМГАМОРОМ

Сказати, що доктор біологічних наук, академік Української Академії екологічних наук Федір Гамор – людина цікава – це означає майже нічого не сказати. Уявіть собі особистість, котра від ранньої юності жила у двох суспільних вимірах. У нього, з одного боку, звичайна біографія типового закарпатця-«трудоголіка», який працював сумлінно на будь-яких роботах, саме там, куди його посилали (такий був час); а з іншого боку – він романтик, вчений-першопрохідник, біолог з енергетичним заповзяттям Даррела чи Гржимека. Федір Дмитрович лише тому й не став дослідником далекої Африки чи Амазонії, що прикипів усією душею до рідних Карпатських гір. Кожна травинка з полонинських лук, кожна річечка, кожна тваринка – для нього частина трепетних уболівань і повсякденних турбот.

Народився Федір Гамор у селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області, навчався у рідному селі в початковій і восьмирічній школах, потім закінчив десятирічку, після якої пішов працювати учнем лісника Великобичківського лісокомбінату.

Хлопець був старанний, тож невипадково його направили на навчання до вузу за рахунок виробництва. П'ять років комбінат платив Гамору стипендію і недарма: в Ужгородському університеті Федір серйозно зайнявся наукою, обравши за приклад для наслідування відомого дослідника природи, свого вчителя Василя Івановича Комендара.

Окрім того, займався громадською роботою, трудився у студзагонах, був душею студентських вечірок. Закінчивши навчання, повернувся на лісокомбінат і почав працювати інженером у відділі лісівництва. Потім був заступником голови колгоспу, заступником голови Рахівського райвиконкому. 1987 р. очолив Карпатський біосферний заповідник. І це було закономірно. Адже Федір Дмитрович ще у 1980 р. захистив кандидатську дисертацію, а в 1990-му став доктором біологічних наук. Через три роки його обрали дійсним членом Української Академії екологічних наук. У 1993 р. Американський біографічний інститут визнав Федора Гамора Людиною року. Варто зазначити також, що Карпатський біосферний заповідник нагороджено Дипломом Ради Європи. Такої нагороди ще не має жодна установа нашої країни.

– Раніше, ніж розповідати про Диплом Ради Європи, вручений нашому заповіднику, мушу зробити невеличку преамбулу, – сказав Федір Дмитрович. – Існує Міжнародна мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО. У кожному природно-кліматичному регіоні земної кулі створено або створюється певний резерват, який має репрезентувати регіон, бути його дослідницьким центром. В Україні було два таких місця: перше – Асканія-Нова, яка представляє український степ, і друге – Чорноморський заповідник, який репрезентує Чорне та Азовське моря. А от у Карпатах такого заповідника не було. Багато разів мої попередники ставили питання про те, щоб Карпатський державний заповідник, котрий тут існував, отримав статус біосферного. Для того, щоб отримати цей статус, треба було забезпечити певні вимоги. По-перше, територія заповідника мала репрезентувати всі Карпати. Однак у той період, коли мене призначили директором, він мав площу лише 12670 га і не міг виходити на міжнародний рівень. Саме тоді й довелося серйозно попрацювати, щоб включити до складу заповідника всі кліматичні зони українських Карпат. І ось у 1990 році з нашої подачі було прийнято рішення уряду про розширення території заповідника удвічі. А в 1993 році прийнято ще одне рішення: про включення до складу заповідника нових карпатських регіонів. Це, зокрема, регіональний ландшафтний парк «Стужиця» та ботанічні заказники «Чорна Гора» і «Юлівська Гора». Тепер загальна площа заповідника становить 57880 га. Візитною карткою Чорногірського масиву є найвища вершина українських Карпат – гора Говерла – 2061 метр над рівнем моря. Поруч двотисячники Петрос, Ребра, Бребенескул. Піп Іван Мараморoський (висотою 1940 метрів) вінчає собою Рахівські гори, або Гуцульські Альпи. Окраса Свидовця, одного з великих

заповідних масивів, – гора Близниця, де зростають едельвейси (знаменита карпатська шовкова косиця).

– У 1993 році, – продовжує пан Гамор, – коли був виданий указ Президента, вперше в українському законодавстві з'явилася стаття про статус біосферного заповідника. До речі, пишаюся тим, що цілий розділ, присвячений біосферним заповідникам, написав я.

– А чим біосферний заповідник відрізняється від національних парків?

– Тим, що це природна охоронна установа міжнародного значення. Вона створена з метою збереження у звичному стані найбільш типових реліктових комплексів, здійснення фонового та історичного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, посилення боротьби з впливом негативних факторів, що їх несе сучасне виробництво. І дуже суттєво: всі біосферні заповідники створюються на базі природного заповідника або національного парку і включаються до мережі міжнародних резервацій. На біосферні заповідники покладається виконання трьох завдань. Перше – охорона переданих їм територій. Друге – організація наукових досліджень і моніторингу. І третє – це екологічна освіта, виховання та підготовка кадрів у галузі охорони довкілля та заповідної справи.

Зараз Карпати переживають трагедію. Минуло тільки два роки, як область (у листопаді 1998 р.) зазнала непоправного лиха. Тоді вийшли з берегів великі й малі річки, затопило багато населених пунктів, паводкові води знищили дороги, зруйнували велику кількість будинків. Ця стихія не знала собі рівних майже у столітній історії. Однак те лихо перевершили наслідки нинішньої весняної повені. Найбільше постраждали населені пункти Рахівського, Тячівського, Хустського, Міжгірського, Іршавського, Виноградівського, Берегівського, Ужгородського районів. Чинників тому багато, серед них – глобальне потепління клімату і нестабільність цьогорічної зими, більше того, даються взнаки варварське ставлення до природи, порушення екологічної рівноваги внаслідок бездумної вирубки лісів. Саме катастрофічні стихійні явища, які в останні десятиріччя значно почастішали на терені Карпатського регіону, є прямим доказом нашої безгосподарності, вважає Федір Дмитрович.

– Відомі ваші контакти з вузами...

– Так. І насамперед з Ужгородським держуніверситетом. Згідно з домовленістю про наукову співпрацю студенти університету проходять на базі нашого заповідника практику, готують реферати, курсові й дипломні роботи, пишуть статті. Вчені біологічного факультету постійно ведуть наукові дослідження на території заповідника. І не тільки з біологічного, а й з інших факультетів. Членами науково-технічної ради заповідника є викладачі-професори нашого університету, серед яких – такі відомі науковці, як академік В. Комендар, професори Ю. Крочко, В. Ніколайчук. Останній, до речі, декан біологічного факультету, а професор Комендар є ще й професором

Києво-Могилянської академії. На базі заповідника часто проводяться регіональні міжнародні конференції. Маємо також багато міжнародних наукових контактів, про які хочу розповісти. Зокрема, про співпрацю із Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (Цюріх). Разом вивчаємо снігосходження з гір, обмінюємося рекомендаціями для попередження інших небезпечних природних катаклізмів. За нашою участю для координації зусиль природоохоронних територій створено Карпатську Асоціацію національних парків і заповідників (ACANAP). До її складу ввійшло 16 великих заповідних резервацій та національних парків України, Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини, що репрезентують унікальні малопорушені екосистеми Карпатського регіону. Спільно зі співробітниками Татранського національного парку Словаччини ми відновили пробні площі у пралісах Мараморoського масиву, які було закладено ще у 30-х роках відомим чехословацьким лісівником Златником. Вчені Асоціації провели роботи з інтродукції із Татр у Карпати рідкісного звіра бабака альпійського. Науковці Карпатського біосферного заповідника надали серйозну допомогу румунським колегам у дослідженні флори і фауни на прикордонній території. Вченою радою нашого заповідника затверджено проект транскарпатського екологічного моніторингу.

– Хотілося б почути ще деякі відомості про згадувану високу нагороду Ради Європи.

– Диплом заснувала Рада Європи, точніше її екологічний відділ для відзначення особливих досягнень центрів з охорони довкілля. Але на сьогодні ним відзначено невелику кількість національних парків, природних заповідників, навчальних закладів та наукових установ. Рада Європи визначила цілий комплекс показників, на основі яких установа може бути нагороджена. Насамперед потрібно мати сталі здобутки впродовж кількох років. До нашого заповідника тривалий час приїжджали експерти, вивчали низку питань, зокрема стан охорони природи, наукових досліджень, роботу з кадрами, міжвідомчі наукові зв'язки та багато інших аспектів діяльності колективу заповідника. На основі цих узагальнюючих матеріалів було підготовлено доповідь, яку заслухав на своїх засіданнях екологічний відділ Ради Європи. Вручення Диплому проводилося в урочистій обстановці. Цей документ засвідчив, що головні питання нашого заповідника перебувають у полі зору Ради Європи.

– І це дозволило активізувати впровадження у Карпатському біосферному заповіднику міжнародних проектів дослідження пралісів...

– Разом із Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень розроблено й реалізується чотири спільних проекти, що включають вивчення динаміки чисельності популяції диких тварин у пралісах та господарських лісах. Структура українських пралісів стала моделлю реконструкції аналогічних об'єктів поблизу Цюріха, а також засобом вивчення глобального потепління на планеті у зв'язку з динамікою

верхньої межі лісу у Карпатах. Надзвичайно важливу роль відіграє заповідник у координації зусиль охорони довкілля на прикордонних територіях. Так, на базі Стужицького масиву Карпатського біосферного заповідника торік утворено Ужанський національний парк, який увійшов до складу тристороннього українсько-словацько-польського біосферного резервату «Східні Карпати». Разом з румунськими сусідами, тобто з Мараморoським екологічним союзом, розробили і подали до TACIS та FARE-CREDO проекти створення українсько-румунського біосферного заповідника «Мараморoські (Гуцульські) Альпи».

– Як це впливає на поліпшення природоохоронної діяльності?

– Приємно відзначити, що на основі багатьох наших рекомендацій прийнято низку державних рішень. Як я вже наголошував, набрав чинності закон України про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону.

Територіально Карпатський біосферний заповідник поділено на кілька функціональних зон: заповідну, буферну, регульованого заповідного режиму та антропогенних ландшафтів, які відрізняються, насамперед, режимом користування. Таке зонування створює передумови для розвитку багатьох видів народногосподарської діяльності і, зокрема, екологічною туризму, який популярний у всьому світі. Екологічний туризм – багатогранне поняття, однак про нього можна сказані такими словами: «Не просто подорожуй, не просто насолоджуйся природою, а роби все, щоб вона була ще кращою».

Перш, ніж наші гості почнуть мандрувати туристською стежкою, – зауважує Федір Дмитрович, – ми знайомимо їх із заповідником у мініатюрі – Природничим музеєм. Про нього багато можна розповідати, але найкраще побачити. Приїжджайте, шановні читачі популярного українського видання «Президентський вісник», не пошкодуєте!

Керівництво Закарпаття розуміє, що потрібно шукати нові шляхи переорієнтації економіки регіону в бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності. Шляхи ці, насамперед, повинні базуватися на розвитку туристично-рекреаційної індустрії та більш повного використання лісових ресурсів. І хоч за останніх два роки зроблено багато, щоб не порушувати екологію, та все ж таки цього недостатньо. Вчені-екологи покладають велику надію на Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону». Його прийняття засвідчує політичну прозорливість Президента України, парламенту до розв'язання гострих екологічних проблем Карпатського регіону. Статтею 10 цього закону передбачається збільшити площу природно-заповідного фонду Карпатського регіону на 20%. Це дасть змогу значно поліпшити екологічну стабільність у Карпатах.

Ілля ІЛЬНИЦЬКИЙ,
«Президентський вісник», 7 квітня 2001 р.

ГОРИ У СТАНІ ОБЛОГИ. АКАДЕМІК ФЕДІР ГАМОР ПРО «ТИХУ ВІЙНУ» В ЙОГО РІДНИХ КАРПАТАХ ТА ІНШІ НАШІ ЕКОЛОГІЧНІ БІДИ

З відомим вченим-екологом бесідує письменник Василь Кухта

В.К.: – Шановний Федоре Дмитровичу, Ви народилися у високогірному, підполонинному селі. Чимало з Ваших однолітків, «вийшовши в люди», на відміну від Вас, подалися у далекі світи...

Ф.Г.: – Я б не наважився дорікнути їм у цьому. У Верхньому Водяному (Вишній Апші), як і в більшості загублених у горах сіл, у моєму дитячому сприйнятті солодко жилося на той час хіба що завмагам, колгоспним та сільрадівським чинам, дільничному міліціонеру. Мені ж у цьому плані явно «не пощастило» – батько, як і належить, був звичайнісіньким селянином, до того ж з сумнівною анкетою: служив в угорській армії – добровільно здався у полон радянським військам, відсидів кілька літ в сибірських концтаборах. Родина вперто не хотіла вступати до колгоспу, отож з нашого двору забрали останню козу, залишили у користуванні лише чотири сотки землі, не дозволяли заготовляти дрова, збирати хворост... Радіо на стовпі у центрі Апші громогласно трубило про здобутки колгоспобудівництва, а ми з сестрою невимовно раділи «цеглинці» чорного хліба... З десяток кілометрів до школи, спочатку початкової, відтак восьмирічної і середньої, щоденно долав я у постолах, змайстрованих батьком, взимку – у куфайці, весною у байковому костюмчику. Але жага знань була нездоланною, а няньо й мама, які читати-писати навчилися самотужки, щиро раділи, що завше був «круглим відмінником»...

Саме в ті роки я вперше замислився, чому так важко й безпросвітно живуть мої земляки. І вирішив: для того, щоб розібратися у всьому, обов'язково здобуду вищу освіту, тим паче, що «світить» мені золота медаль... Але для мене її... не вистачило, як чесно зізналася дирекція школи (треба ж було віддячитися завскладами та завмагам!), отож й «намалювали» оту єдину четвірку з російської мови...

В.К.: – Боюся ставити Вам наступне запитання...

Ф.Г.: – Здогадуюся про що й чому... Ні, російської я не зненавидів, як і тих педагогів, які так несправедливо мене скривдили. Більше того, цією мовою по часі я написав кандидатську і докторську дисертації, опублікував чимало наукових статей у тодішній союзній періодиці. Хоча (цікавий факт) захист моєї докторської, вперше в історії спеціалізованої вченої ради Інституту ботаніки Академії наук України, відбувся українською мовою. Про це заявив на засіданні академік К.М. Ситник...

А тоді, коли стався той прикрий притрафунок, я, як і личить горянину, не опустив руки. По року праці учнем лісника у Велико-Бичківському лісокомбінаті вступив на омріяний біологічний факультет Ужгородського університету вже як стипендіат рідного підприємства. Сюди ж і повернувся по п'яти роках, отримавши в тому числі, завдяки моєму славному вчителю професору В.І. Комендарю, путівку у велику науку. З Раховом поріднився у 1974 році, будучи скерованим на комсомольську роботу.

В.К.: – Цитую за столичним виданням: справи державної ваги Федір Гамор вершить, живучи у маленькому містечку...

Ф.Г.: – Якщо потребується мій коментар, то я розпочав би так: до мегаполісів, звісно, нам далеко, але провінційним Рахів ніхто й ніколи не називав. Навпаки, ще за часів Марії Терезії йому, в одному ряду з Карловими Варами, Попрадом і Трускавцем, прогнозували долю процвітаючого гірського курорту. (Про що і було видано відповідний декрет). Згадаймо й про інші «статуси» Рахова: «столиця закарпатської Гуцульщини», «гуцульський Париж». Так охрестили місто ще в проминулих століттях чужинці, вражені його високою духовною і матеріальною культурою. Своїй центральноєвропейській «прописці» Рахів не зраджував ніколи! Але не треба забувати про виклики сьогодення, які, наче та стіна, стоять і перед «гуцульським Парижем», і перед усією Україною. Найперший і найважливіший: необхідність долати стереотипи мислення і поведінки людини. Бо хіба, м'яко кажучи, це не заскорузлий стереотип: сягнути чогось видатного можна тільки в столиці? Судіть самі: у Німеччині чи Швейцарії невеликі містечка часто-густо стають університетськими, фінансово-банківськими і культурними центрами. Хіба швейцарський Давос набагато більший за Рахів? Або Вадуц у Ліхтенштейні? Я твердо переконаний, що й український Рахів, особливо ж враховуючи його географічне розташування, просто небом приречений для важливих місій. Спочатку декому здавалося дивним: у карпатській глибинці скликаються міжнародні науково-практичні форуми, сюди приїжджають вчені зі світовою славою. Більше того – успішно розв'язуються надскладні міжнародні проблеми! Для прикладу: на одній із таких конференцій ще в 1998 році розглядалися питання сталого розвитку у Карпатському регіоні, урядам карпатських країн було рекомендовано розробити і підписати Карпатську конвенцію. І такий документ у формі Рамкової конвенції «Про охорону і сталий розвиток Карпат» був схвалений в 2003 році у Києві, і згодом ратифікований парламентами усіх країн Карпатського регіону. Отже, саме завдяки ініціативі «маленького містечка» карпатська проблематика набула європейського звучання, відкрила нові горизонти міжнародної співпраці... Таких прикладів я міг би навести безліч. Скажу тільки, що можливості Рахова, на жаль, недооцінюються. А слід би невідкладно розробити і прийняти урядову програму з його благоустрою

та розвитку, передбачивши спорудження у Географічному центрі Європи постійно-діючого виставкового комплексу для демонстрації досвіду збереження природи та сталого розвитку в європейських країнах. У першу чергу тих, що належать до Карпатського єврорегіону... До речі, ця наша ідея уже знаходить порозуміння в генеральних консулів Угорської республіки в Ужгороді Йожефа Бочкаї та Чеської Республіки у Львові Давіда Павліти. Не виключено, що Рахів таки дочекається слави українського «екологічного Давоса»!

В.К.: – Прихід у КБЗ, вважає дехто, став для Вас «моментом істини»...

Ф.Г.: – Майже за чверть століття у ролі незмінного керівника цієї природоохоронної, науково-дослідної установи вдалося разом з її чудовим колективом зробити чимало корисного як для збереження природи, так і для розвитку усього краю. Але треба пам'ятати, що перед тим, як я став директором Карпатського державного заповідника (1987 р.), тут не було ні міжнародного визнання, ні якихось особливих досягнень в природоохоронній чи науковій сферах. Навпаки: руба стояли питання дотримання режиму охорони та використання унікальних природних екосистем, репрезентативності території заповідника, наснувався вузол конфліктних ситуацій, пов'язаних із полонинським господарством, Долиною нарцисів тощо. На критичні виступи у пресі, зокрема професора В.І. Комендаря, Державний комітет УРСР з охорони природи у спеціальній постанові визнав роботу дирекції Карпатського державного заповідника незадовільною. Директора відправлено у відставку, а Мінліспром УРСР передав заповідник із свого безпосереднього підпорядкування в управління виробничому лісозаготівельному об'єднанню «Закарпатліс». Мене, як «людину Комендаря», кидають всупереч думці Мінліспрому УРСР буквально на «амбразуру» для виправлення ситуації... Природоохоронцям, як теоретикам, так і практикам, добре відомо, що у всьому світі існують конфлікти інтересів між тими, хто оберігає природу, і тими, хто її безжалісно експлуатує. Ці тенденції особливо гостро проявляються у депресивних регіонах, до яких, на жаль, належить і територія, де розташований заповідник. Тому для розв'язання непростих проблем потрібно було шукати нові підходи. Для цього мені добре пригодились набуті раніше знання та досвід попередньої роботи. У свої (на той час) тридцять з гаком років я встиг стати кандидатом наук, підготувати до захисту докторську дисертацію, попрацювати першим секретарем райкому комсомолу, секретарем парткому великого сільськогосподарського підприємства, заступником голови райвиконкому, головою районної організації Товариства охорони природи тощо. Мав чітко сформоване під час навчання в Ужгородському університеті, під науковим керівництвом професора В.І. Комендаря, бачення екологічних проблем господарювання у Карпатах. Отож найпершою сходинкою осягнення «моменту істини» став пошук компромісів у розв'язанні назрілих проблем охорони та

використання природних ресурсів, відтак – підвищення ролі заповідника як екологічного та наукового центру у Карпатському регіоні, розробка та впровадження еколого-економічних механізмів господарювання і, що особливо важливо, – формування екологічної культури населення. В процесі цієї непростої роботи було чимало успіхів, невдач та справжніх курйозів. Наприклад, коли я звернувся в 1992 році до керівництва краю за підтримкою щодо створення всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», мотивуючи це необхідністю активізації еколого-освітньої роботи, то мені з іронією відповіли: «Ви що, хочете з Рахова зробити Нью-Васюки?» Але журнал уже 17 років виходить у світ як орган Міністерства екології та природних ресурсів України і робить чимало корисного для популяризації рідного Закарпаття у світі... Чимало суперечок виникало і під час оцінки причин та наслідків катастрофічних паводків у Карпатах. Мої аналітичні публікації на сторінках центральних та зарубіжних ЗМІ викликали неоднозначну оцінку у владних кабінетах. Але саме ці матеріали, як і резолюція зорганізованої у Рахові в 1999 році міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ (повені, селі, зсуви) у Карпатському регіоні», привернули увагу громадськості та лягли в основу розробки та прийняття Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» та Комплексної програми протипаводкового захисту на Закарпатті.

В.К.: – На думку багатьох природоохоронців, Карпатські гори перебувають нині у стані «воєнної облоги»...

Ф.Г.: – На жаль, заперечувати такому твердженню важко. Незважаючи на невпинно зростаючу кількість природоохоронних законів та служб, руйнація гірських екосистем не припиняється. Лісозаготівлі і далі проводяться здебільшого шляхом хижацьких суцільних рубок та тракторного трелювання деревини. Крах деревообробних підприємств, вивіз за кордон «кругляка» та пиломатеріалів призводить до негативних, до кінця ще не осмислених суспільством наслідків. Але це далеко не всі загрози... Відсутність системи збору, складування та утилізації сміття, особливо пластикової та поліетиленової тари, низький рівень екологічної свідомості та організаційно-розпорядчої роботи у гірських поселеннях призводить до того, що на кожному кроці з'являються сміттєзвалища, а річки і потоки стають справжніми сміттєпроводами. Майже скрізь не працюють очисні споруди...

Нечуваного розгулу набуває браконьєрство, через яке чисельність мисливських видів фауни знаходиться на надзвичайно низькому рівні. Цим, без перебільшення, злочинам важко протидіяти навіть у заповіднику! Скажімо, «лозинські» місцевого «розливу» через мисливське товариство «Грінвуд» незаконно прихопили в безоплатну оренду на 25 років майже дві

тисячі гектарів території КБЗ, де законом полювання суворо заборонено. Та суди навіть після звернення прокуратури чомусь не скасовують ці незаконні рішення.... Чи інший кричущий приклад цинізму: нещодавнє широкомасштабне полювання у самому ядрі Мармороського заповідного масиву. Як не прикро, але організатором цього «дійства» виявився один із інспекторів заповідника. І коли, маючи неспростовні докази скоєного злочину, адміністрація звільнила його з роботи і скерувала матеріали до правоохоронних органів, в суді порушили справу... проти директора за «незаконне звільнення»! Це би могло видатися навіть смішним, якби не ще один насторожуючий факт: саме в цей період у Верховній Раді України зареєстровано законопроект, яким передбачається скасування норм щодо заборони полювання у біосферних заповідниках. Тому не дивно, що, за офіційними статистичними даними, чисельність оленя в усіх мисливських угіддях Закарпаття ледь-ледь сягає за одну тисячу голів. Це, як кажуть у горах, мізер... До прикладу: на території німецького національного парку «Ейфель» (поблизу міста Бонн), який мені довелось відвідати нещодавно у складі української делегації, на площі в десять тисяч гектарів зустрічається 1100 тих же оленів. Адміністрація парку щорічно шляхом селекційного відстрілу добуває по триста голів щороку. Дієтичне м'ясо передається у місцеву торгову мережу, де пересічний громадянин вільно може його придбати. А що можемо в цьому плані сказати про Закарпаття?

В.К.: – Цікаві парадокси: з одного боку, придбати шмат високогірної земельки претендують все більше й більше заїжджих товстосумів, що мало б свідчити про престижність життя-буття у Карпатах, з іншого боку, з'явилися навіть неосупротивники Закону України «Про статус гірських населених пунктів»...

Ф.Г.: – Все це тільки відголоски «тихої» війни у горах. Тут панує такий земельний «дерибан», таке непродумане облаштування псевдотуристичної інфраструктури, що заповідні праліси, образно кажучи, трясуться од страху! Красномовним є приклад оспіваного, опоетизованого в народних переказах Драгобрата, де нині безсистемно здійснюється забудова та вирубування дерев на верхній межі лісу. На думку експертів, ця унікальна місцина вже втратила не тільки екологічну цінність, але й будь-яку привабливість для серйозних інвесторів. Якщо п'ятнадцять років тому Драгобрат ще розглядався як потенційне місце для проведення зимової Олімпіади (колись про це я опублікував статтю на сторінках газети «Голос України»), то зараз про це уже ніхто і не згадує. Прикро, але подібну долю «доброзичливці» готують і для гори Петрос. Рекреаційне перевантаження найвеличніших карпатських вершин, їх засмічення, джипінги у горах, і, особливо, приватизація полонин, сотні гектарів яких вирвано навіть із складу біосферного заповідника й роздано заїжджим ділкам, – це ті страшні рани довкілля, які ще довго будуть кровоточити.. Правда, дякуючи конструктивній позиції прокуратури та адміністративних судів, незаконно

приватизовані земельні ділянки у межах біосферного заповідника зараз повертаються для їх цільового використання, тобто для природоохоронних цілей та ведення традиційного полонинського господарювання, підтримка якого відповідно до Указу Президента України та Закону України «Про природно-заповідний фонд» належить до важливих завдань КБЗ.

Невпинний наступ на законні права гірського населення набирає найрізноманітніших відтінків. Навіть із трибуни міжнародної конференції з проблем сталого розвитку гірських регіонів Європи, що проходила минулоріч в Ужгороді, директор Інституту регіональних досліджень НАН України Василь Кравців несподівано порушив питання про скасування пільг для горян, передбачених Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», зокрема щодо доплат до пенсій та зарплат. Хочеться вірити, що це тільки суб'єктивна думка людини, яка не народилася в горах і намагається, стоячи навшпиньки, дивитися на них звисока...

В.К.: – Про те, яким є сучасний горянин, що йому болить, чого потребує, Ви знаєте, так би мовити, з перших уст...

Ф.Г.: – Все, що я робив і роблю, всі мої успіхи і здобутки були і є спрямовані на благо земляків, з якими я розділив (кров од крові, плоть од плоті) єдину долю... У горах й донині (дарма, що XXI століття!) на кожному кроці зустрінеш безробіття і злидні. Тут легко дихається, але важко живеться. Проте ловлю себе на думці, що всі ми давно змирилися й з цим стереотипом. Саме про самодостатність жителів карпатських верховин я мріяв, розробляючи свого часу проект еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини, передбачаючи тут створення, згідно діючого законодавства, спеціальної еколого-економічної зони, де б у формі експерименту на певний час було впроваджено податкові та митні пільги, особливий режим кредитування та іноземного інвестування. На жаль, Верховна Рада не прислухалася тоді до наших пропозицій, побоюючись за наповнюваність бюджету. Але, як бачимо, держава від того багатшою не стала... Є ще одна гірка правда: ціна сотки землі, на якій споконвіків самовіддано трудяться мої земляки, неймовірно зросла Але і з цього користають не вони, а ті ж заїжджі ділки-гендлярі, для яких і самі горяни, і їх традиційні цінності – справа, так би мовити, десята. їм би тільки добряче заробити, а після них – хоч потоп. І часто-густо так і стається. Горяни залишаються наодинці з понівеченою природою, «прихватизованими» полонинами, які навіть за недружелюбних режимів використовувались для випасів громадської худоби. Та навіть за такої безвиході люди шукають і знаходять шмат хліба насущного, бодай за кількома кордонами. А вертаючи з далеких доріг, вперто облагороджують рідну землицю....

В.К.: – Про євроінтеграцію сьогодні багато говорять і пишуть. Часто-густо вона так і залишається на папері. Чи не кожен Ваш крок по зміцненню авторитету КБЗ завершується «проривом» у Європу і світ...

Ф.Г.: – І справді, внесення підготовленої Карпатським біосферним заповідником (спільно із словацькими колегами) номінації «Букові праліси Карпат» до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО стало воістину блискучим здобутком України у природоохоронній та науковій сферах. Тричі, згадаймо, Комітет Міністрів Ради Європи, вислухавши позитивні доповіді експертів про діяльність КБЗ (1997,2002,2007 роки), приймав рішення про нагородження його Європейським Дипломом. Серед численних наших «проривів» – резонансні міжнародні науково-практичні конференції та зреалізовані різноманітні міжнародні проекти за участі Світового банку та Глобального екологічного фонду, Швейцарської наукової фундації, Німецького фонду охорони природи (DBU), Голландського королівського товариства охорони природи, Програми розвитку ООН в Україні, Світового фонду природи (WWF) та ін.

Тішуся також, що завдяки КБЗ налагоджено результативну транскордонну співпрацю з румунськими сусідами. Пригадую, як у 1996 році, на запрошення Союзу українців Румунії та Екологічного союзу Мараморощини, зорганізована мною делегація Рахівщини по залізничних шпалах, пішки, перетнула українсько-румунський кордон у Діловому. І як вся громада села Валя-Вешиулуй хлібом-сіллю (зі сльозами на очах) зустрічала своїх сусідів після сорокарічної розлуки. За моєї пропозиції, висловленої у тому ж році на зустрічі керівників Закарпаття та Мараморошського повіту Румунії, створено (на площі понад 150 тисяч гектарів) румунський природний парк «Гори Марамуреш». За подаровану ідею, а також «за особливий внесок у транскордонну екологічну співпрацю» мені присвоєно звання почесного громадянина міста Вішеу-де-Сус.

Я твердо переконаний, що європейську взаємовигідну співпрацю вже не зупинять будь-які перепони. Ось і нещодавно нами розроблено та подано до міжнародного фонду «Німецька кліматична ініціатива» (спільно із німецьким Університетом сталого розвитку, м. Еберсвальде) проект на тему «Пом'якшення негативних наслідків кліматичних змін шляхом збереження біорізноманіття та старих лісів в Українських Карпатах»...

В.К.: – Ви є зразком сучасної успішної людини. Поділіться, будь ласка, секретами власного успіху...

Ф.Г.: – Ну, які тут секрети... Звісно, упродовж службової, наукової кар'єри доводилося не раз-не два заглядати у власну душу, замислюватися над тим, як живеш, куди рухаєшся. Вміти чітко визначати житейські орієнтири, покладатися лишень на самого себе і вперто йти до мети – цього мене навчили у ранньому дитинстві. Я ніколи не прагнув «блату», не ховався під «дах» покровителя, цурався дифірамбів, розвінчував ті чи інші стереотипи. Колись в одній з

публікацій мене назвали «типовим закарпатським трудоголіком». Я людина скромна, але з цим приписом в деякій мірі погоджуюся. Ну, не вмію я працювати, не натерши, в тому числі інтелектуальних, мозолів. Але і в цьому я не оригінальний, так роблять всі, хто народився і живе в горах. І тому тут перемагають, незважаючи навіть на найщільніші облоги. Прорвемося і на цей раз...

Василь КУХТА,
«Зелені Карпати», № 1-2, 2011 р.

«ЯКБИ КОЖЕН РЕГІОН МАВ СВОГО ГАМОРА, МИ Б ЖИЛИ НА ЗОВСІМ ІНШІЙ ПЛАНЕТІ!»

ДО НАШИХ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ ЮНЕСКО ДОЛУЧАТЬ СТАРОВІКОВІ ПЛОЩІ ЄВРОПИ

– Федоре Дмитровичу, своєю плідною природоохоронною, науковою й видавничою діяльністю ви довели, що й у віддаленому гірському райцентрі (хай його і величають «гуцульським Парижем») можна по-європейськи масштабно займатися великою наукою...

– Насамперед наголошу: щоб мати можливість масштабно, як кажете, займатися великою наукою, мені довелося чимало попрацювати. І щоб до Закону України «Про природно-заповідний фонд» (Верховна Рада ухвалила 1992 року) була внесена глава, де визначено правовий статус, завдання та особливості діяльності біосферних заповідників; і щоб Карпатський заповідник згідно з президентським указом від 26 листопада 1993-го отримав статус біосферного та був включений до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Відтоді Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) став «природоохоронною, науково-дослідною установою міжнародного значення».

І як результат, у КБЗ, адміністрація якого розташована у віддаленому гірському райцентрі Рахів, успішно запрацювали відділ науково-дослідної роботи та сталого розвитку, ботанічна, зоологічна. лісознавча лабораторії та лабораторія екологічного моніторингу, 11 природоохоронних, науково-дослідних відділень, наукові полігони, пробні площі, гідрометеопости, демонстраційне науково-дослідне форелеве господарство та інше. Споруджено єдиний в Україні музей екології гір та історії природокористування Карпат, музей нарциса, еколого-освітній центр у географічному центрі Європи та створено цілу мережу інших еколого-освітніх та інформаційно-туристичних об’єктів тощо.

Опубліковано десятки наукових монографій та багато сотень наукових матеріалів у вітчизняних і закордонних виданнях. Понад двадцять років виходить у світ всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал

«Зелені Карпати», регіональна екологічна газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника», засновано фахове наукове видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України», проведено понад двадцять міжнародних науково-практичних конференцій, рекомендації яких та розробки наших науковців лягли а основу ухвалення цілої низки законів та актів Президента й уряду України.

– Без зайвої скромності можна стверджувати, що саме завдяки вашим старанням букові праліси наших Карпат занесені до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО...

– Можливо, не зовсім коректно, але найкращою відповіддю на це запитання може бути цитата з монографії професора Німецького університету сталого розвитку (м. Еберсвальде) П'єра Ібіша: «Як природоохоронець та науковець Федір Гамор доклав неймовірних зусиль, щоб досягти всесвітнього визнання для Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), зробити його орієнтиром для європейської природоохоронної справи. Збереження пралісів як пріоритетного елементу біорізноманіття України є особистою заслугою Федора Гамора... Якщо б кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б жили на зовсім іншій планеті!» Отож, попри всі труднощі, в 2007 році букові праліси Карпат разом зі словацькими занесені до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А це найкраща гарантія їхнього збереження та забезпечення сталого розвитку регіону їхнього розташування. Важливо, що з цього приводу, теж за нашої ініціативи, Президент та уряд України прийняли відповідні рішення.

Мало того, в 2011 році ця номінація розширена за рахунок п'ятьох німецьких кластерів старовікових букових лісів. А нині процес їхнього збереження набув загальноєвропейського звучання. І як результат, одинадцять країн уже подали заявки, щоб їхні ділянки букових пралісів та старовікових букових лісів увійшли до нашого україно-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат га давні букові ліси Німеччини».

Разом з цим з'явилась перспектива, що наступного року комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО ухвалить рішення утворити новий транс'європейський об'єкт спадщини «Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи».

– Ви давно й тісно співпрацюєте з екологічними інституціями і сусідніх з Україною європейських держав, і зі Швейцарією, Австрією, Німеччиною, Іспанією, Америкою...

– Так, протягом багатьох років налагоджена тісна й плідна співпраця із природоохоронними та науково-дослідними установами багатьох країн.

Але найактивніше – із Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL), Німецьким

університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде), Голландським королівським товариством охорони природи, Міжнародною академією охорони природи Федерального міністерства охорони довкілля Німеччини, польським Бещадським національним парком, німецьким національним парком «Гайніх», румунським природним парком «Гори Марамуреш» та іншими.

До прикладу, завдяки активній роботі з WSL здійснено широкомасштабні проекти спеціальних наукових досліджень букових пралісів. Випущені німецькою, англійською та українською мовами у Швейцарії монографія «Праліси Закарпаття. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника» й буклет «Праліси Угольки як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» стали справжньою візитівкою унікальних природних та культурних цінностей України в європейському науковому й культурному середовищі. А на організованій в 2003 році КБЗ з WSL резонансній міжнародній науково-практичній конференції «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання», в роботі якої взяли участь науковці із 27 країн, започатковано процес включення букових пралісів Карпат до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО...

– І все ж, мабуть, окрема сторінка вашої природоохоронної та наукової діяльності стосується періоду, коли ви тривалий час очолювали Карпатський біосферний заповідник...

– Я вдячний долі, що протягом двадцяти шести років мені довелось не просто очолювати, а із самого початку створювати Карпатський біосферний заповідник. За ці роки в умовах жорсткого протистояння із лісорубами, різного роду чиновниками та браконьєрами разом із колективом вдалося домогтися прийняття чотирьох президентських указів і урядових постанов щодо розширення території заповідника із 12,6 до 58 тисяч гектарів та включення його до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

За ці роки заповідник став міжнародно визнаним екологічним та науковим центром, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом. Тут створено потужну науково-виробничу базу, соціальну, еколого-освітню та туристично-рекреаційну інфраструктури. Реалізовано десятки різноманітних міжнародних не тільки наукових, а й соціально значущих проектів.

Зокрема, ми безпосередньо причетні до розроблення та прийняття рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», Постанови Кабміну «Про заходи щодо державної підтримки еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998– 2005 років», рішень Президента й уряду щодо збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських

населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» тощо.

– Американський біосферний інститут назвав вас «Людиною року-97»...

– Справді, така приємна подія мала місце у моєму житті. За рішенням правління міжнародних досліджень Американського біографічного інституту, який на той час вважався визнаним у світі видавцем біографічних довідкових праць, моє прізвище заносилося до переліку удостоєних такого почесного звання. Крім того, в 1998 році мою кандидатуру серед елітної групи людей, які допомогли створити міжнародний імідж своїй країні, стали цілеспрямованими, далекоглядними керівниками з почуттям соціального обов'язку, рекомендували правлінню редакторів цього інституту для внесення моєї біографії до сьомого видання збірника «П'ятсот впливових керівників», який видається на основі міжнародних біографічних досліджень інституту раз на тридцять років.

«ГОЛОС УКРАЇНИ» ЗАПОЧАТКУВАВ «ЕКОЛОГІЧНИЙ ДАВОС». РЕЗУЛЬТАТИ ПРИЄМНО ВРАЖАЮТЬ

– «Екологічний Давос» у центрі Європи – цю акцію, проведену за підтримки «Голосу України» п ять років тому, плануєте продовжувати й розширювати?

– Проведення редакцією «Голосу України» на базі КБЗ у липні 2011 року круглого столу на тему «Екологічний Давос у центрі Європи» та схвалені на ньому висновки й рекомендації щодо реально» можливості реалізації ідеї створення «екологічного Давоса» у центрі Європи, безумовно, залишаються актуальними і сьогодні.

Важливо, що практичні кроки з їх упровадження зафіксовано в окремих актах Президента та Кабміну. А деякі позиції плану заходів уже виконуються. Скажімо, забезпечено відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ–Рахів, Верховна Рада України ратифікувала угоду між урядами України та Німеччини про виділення фінансової допомоги на розвиток природоохоронної справи, зокрема, Карпатського біосферного заповідника; розроблено концепцію та затверджено проектно-кошторисну документацію на будівництво на гірському курорті «Кваси» міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат. Очікується й виділення вже цього року коштів на будівництво ключового проекту – створення «екологічного Давоса» тощо.

– А як розвивається тема залізничного сполучення Рахів–Київ і далі до Бухареста, Будапешта, Братислави й Відня – завдяки саме публікації «Голосу України» Укрзалізниця відкрила цей маршрут через дивовижні місця Українських Карпат?

– Справді, серед багатьох важливих, можна навіть сказати історичних, проблем, які вдалося розв'язати у Карпатах за допомогою публікацій у «Голосі України» («Красива мрія про гірський потяг», 2 березня 2002 р., «Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці», 11 червня 2014 р.), є безумовно відкриття руху пасажирських потягів зі столиці України до Рахова у географічний центр Європи.

Вельми похвально, що за результатами, знову ж таки, публікації «Голосу України» («Укрзалізниця відкриває новий маршрут Рахів–Київ», 16 липня 2014 р.) порушене питання щодо відкриття руху потягів до Румунії, Будапешта та Праги, як нещодавно повідомили Закарпатську ОДА, – знаходить в Міністерстві інфраструктури та Укрзалізниці розуміння. Заступник міністра В. Корнієнко наголошує: «Запровадження руху міжрегіональних поїздів через станцію Рахів до Румунії, Угорщини, Чехії створило б умови для розвитку міждержавних стосунків, збільшення потоку туристів в обох напрямках, економічного та соціального розвитку прилеглих регіонів», І що «здійснюється актуалізація регіональної карти Транскарпатської транспортної мережі та опрацьовується питання залучення фінансування для реалізації цього проекту».

А відповідно до програми спільних дій Закарпатської облдержадміністрації га префектури румунського повіту Марамуреш на 2016 рік (теж за нашою пропозицією) вже у першому кварталі передбачено проведення робочої наради з відновлення руху історичних потягів через Рахів до міст Румунії, Будапешта та Праги.

ЗУМІВ ДОНЕСТИ КОНТИНЕНТАЛЬНУ ЗНАЧИМІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ КАРПАТ

– Якось «Голос України», на сторінках якого ви часто порушуєте глобальні проблеми, написав про вас так: «Зумів донести до світу континентальну значимість Українських Карпат»...

– На це непросте запитання я хочу привести ще одну цитату із уже згадуваної вище німецької монографії «Природоохоронний менеджмент...»: «Ім'я Федора Гамора стоїть одним із перших серед імен тих науковців, які представляють свою країну на численних форумах, семінарах, зустрічах. Він подорожує світом, поширює знання про Карпати та налагоджує міжнародну співпрацю. Своєю працею на благо Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор став взірцем народної дипломатії. Посіявши зерно збереження пралісів, він отримав серед усього багатого урожаю плоди дружби та миру для європейської нації. Саме він відкрив Закарпаття та Україну для наукової співпраці, запросив студентів та нові покоління науковців до КБЗ для обміну досвідом та вивчення функцій і сталості екосистем».

У цьому контексті пригадується велика, резонансна міжнародна наукова конференція «Цінності природи на Сході і Заході. Вивчення для безперервного розвитку від Альп до Уралу», яка проводилась у

Швейцарії в 2000 році і яка, на думу урядовців Швейцарії, відіграла велику роль в обміні науковою інформацією, дала великий поштовх для посилення зв'язків між Сходом і Заходом у науці, економіці, політиці та культурі.

Маючи можливість виступити на цьому форумі з доповіддю «Співпраця з точки зору України», я говорив про унікальні праліси, які «на Закарпатті є природним спадком світового значення». А коментуючи мій виступ, газета «Tages-Anzeiger» (3 листопада 2000 р.) підкреслила, що «Федір Гамор сподівається на більшу кількість програм із Заходу, які можуть принести роботу та заробіток ідилічним, але бідним селам лісових Карпат. Речей, вартих уваги, в біосферному резерваті вистачає».

Ідеї сталого лісокористування, які ми також тут обстоювали, до речі, лягли пізніше в основу великого україно-швейцарського проекту «Ліси Закарпаття (FORZA)»

– Як науковець часто виграєте гранти Світового банку...

– Звичайно, неодноразово щастило. Важливими були гранти Швейцарської наукової фундації, міжнародного фонду «Відродження» та Карпатського фонду, Голландського королівського товариства охорони природи тощо. Але найпершим і найбільшим в Україні проектом Глобального екологічного фонду, який фінансувався Світовим банком та реалізовувався на базі Карпатського біосферного заповідника в 1993–1996 роках, був проект із збереження біорізноманіття Карпат. Одними з важливих результатів якого були розширення території Карпатського біосферного заповідника у 1997 році на 24 тисячі гектарів та видання фундаментальної наукової монографії «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника».

– Усе-таки поділіться з читачами таємницею: що такого віднайшли в науці, що до вас у Рахів їдуть учені з Європи й Америки, щоб розвивати й переймати новизну екологічних здобутків?

– Якщо коротко, то справді: все геніальне – просте.

Мабуть, мені вдалось віднайти га реалізувати способи, як подати, привабливо показати унікальні українські цінності в географічному центрі Європи та привернути увагу насамперед європейської наукової спільноти до природних екосистем східної частини Закарпаття, які за висновками міжнародних експертів справді становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника служать нині еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

Василь НИТКА,
«Голос України», 26 березня 2016 р.

НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН

Закарпаття. Одвіку люди тут жили з лісу: він годував, зігрівав, оберігав. Ліси – безперечно, найбільший природний ресурс краю. Це загальновідомо. Окрім усього іншого, вони виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, кліматорегулюючі функції. І не лише у регіоні.

Не даремно саме карпатські ліси називають «Зеленими легенями Європи».

Проте гірські екосистеми (витоки річок, полонини, ліси) настільки вразливі, що дуже легко переступити оту межу, за якою починається катастрофа. Те, що відбувається останнім часом, вже нагадує інформаційні повідомлення з фронту.

Достатньо прочитати заголовки новин: «На Закарпатті вирубали 100-літній дубовий ліс», «Через 10 років лісу в українських Карпатах не буде…», «Українські Карпати тотально «лисіють»: вражаюча аерозйомка»… А ще не так давно край називали Українською Швейцарією. Саме з цього порівняння і розпочалася розмова з професором Федором ГАМОРОМ.

З досьє «ГРІНЧЕНКО-ІНФОРМУ»

Гамор Федір Дмитрович – вчений-еколог, доктор біологічних наук, професор, академік Академії екологічних наук України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника (КБЗ). Народився 28 березня 1951 р. у високогірному селі Верхнє Водяне Закарпатської області. Присвятив життя вивченню, збереженню та примноженню природних багатств Українських Карпат, розвитку, становленню і міжнародному визнанню КБЗ, колектив якого очолював понад чверть століття. Автор багатьох книжок, статей та численних публіцистичних матеріалів. Ініціював прийняття Карпатської конвенції, домігся включення букових пралісів Карпат до Переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, обґрунтував необхідність ухвалення низки природоохоронних законів України, а також відповідних рішень уряду та парламенту України. Організатор багатьох резонансних міжнародних науково-практичних конференцій із проблем сталого розвитку та збереження етнокультурної спадщини Карпат. Заслужений природоохоронець України, кавалер ордена «За заслуги» ІІІ ступеня. Почесний працівник туризму України, почесний громадянин міста Рахова та румунського міста Вішеу-де-Сус.

– Якщо брати до уваги еколого-природничий і культурний аспект, то порівняння Закарпаття зі Швейцарією дуже доречне. Природа – унікальна, багатонаціональні культурні і етнічні традиції, люди працьовиті, мають величезний інтелектуальний і культурний

потенціал… Але якщо глянути під іншим кутом, в сенсі організації суспільного життя, то у нас тут величезна різниця. Мені неодноразово доводилося бути у Швейцарії, багато років співпрацювати зі колегами-науковцями у питаннях збереження і охорони природи. Пригадую слова мого друга, директора Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) Маріо Броджі: «У Швейцарії є два ресурси – камінь і вода. А у вас ресурсів значно більше. Зокрема, лісові, які мають, у тому числі, значний рекреаційний потенціал. Але ви, українці, живете трішки гірше ніж ми». Ось і виходить – люди трудолюбиві, ресурс є, а позитивного результату нема.

– Чому так?

– Очевидно, це пов'язано з організаційно-управлінськими проблемами. Ось нещодавно у ЗМІ поширилася інформація про те, як Швейцарія позбулася «сміттєвої» проблеми.

У їхніх горах – скрізь абсолютна чистота. А у нас? Кругом купи покидьків, річки перетворилися на сміттєпроводи. Чому нам не застосувати швейцарський досвід? Чом не організувати систему збору і переробки сміття? Потрібне належне державне управління: контроль ситуації, застосування до порушників штрафів, санкцій.

Задля цього великих затрат не треба. Навпаки, за правильної організації – ще отримаємо прибутки. Але, як бачимо, запозичення такого позитивного досвіду нікому не треба. І ця «сміттєва» проблема фактично зводить нанівець увесь наш потенціал.

– Якщо проїхати місцями проведення так званих лісоексплуатаційних заходів, побачимо купи порубочних решток, «місячні ландшафти» після суцільних вирубок. Пригадую, під час науково-практичної конференції, яку організовував КБЗ у 2003 році, згадуваний Вами Маріо Броджі наголошував: після катастрофічних паводків, що прокотилися Швейцарією двісті років тому, в країні заборонили суцільні рубки. Відтоді таких масштабних водних катастроф вони не знають. Ваш погляд: яким має бути лісокористування в Українських Карпатах?

– Належна організація лісокористування та й взагалі природокористування – друга величезна проблема нашого унікального краю. Так, Маріо тоді наголошував, що у старі часи і в них був споживацький підхід до лісокористування. Згодом швейцарці зрозуміли проблему. Справді, 200 років у них суцільні рубки не проводять. Хоча кубомасу деревини там заготовляють набагато більшу, ніж у нас на Закарпатті. (Але – хто може назвати реальні цифри лісозаготівлі в Україні, включно з браконьєрськими рубками? – А. М.). Проте у швейцарців ліс залишається лісом. Тобто, там є система сталого лісокористування, різні вибіркові рубки, в межах природного приросту.

– Але вітчизняні лісівники традиційно заявляють про «недоруб», що вони рубають деревини значно менше за річний приріст…

– Нам заявляють, що в Карпатах річний приріст становить 5 м^3 на гектар, і лісівники не заготовляють й половини від річного приросту. Однак рубки вони ведуть не по всій площі. Суцільними вирубками знеліснюють великі території. «Лисі» гори створюють неабияку небезпеку виникнення катастрофічних стихійних явищ. Про це науковці попереджали, зокрема й, на Міжнародній конференції «Екологічні та соціально-економічні наслідки катастрофічних явищ у Карпатах».

– Які головні негативні наслідки проведення суцільних вирубок?

– Найголовніше – знеліснюється територія, відтак порушується гідрологічний режим. В горах завжди випадали рясні дощі, вони й надалі випадатимуть. А ліс – крони, кореневі системи дерев, мохи – утримують значну частину дощової води, особливо надлишкову. Ця вода поступово надходить до річок і паводкова хвиля не утворюється. А на знелісненій території маса опадів моментально стікає вниз до потоків, річок. На крутосхилах це біда.

А ще через швидкий стік і неможливість затримки води пересихають криниці. Такого в нас раніше не було. А нині, на лихо, – звичне явище. І цю напасть принесли не лише суцільні вирубки. Щоби взяти високогірний ліс, стирлували гори дорогами, трелювальними волоками перерізають традиційні водотоки. Важка техніка утрамбовує ґрунти. Вода не накопичується в землі, а навпаки – на відкритій безлісій місцині миттю випаровується. От і маємо сухі колодязі. Але найстрашніше – ерозія. Оці мільйони кубометрів тонкого шару родючих ґрунтів, що століттями утворювалися у складних гірських умовах, миттєво змиваються. Річища замулюються. Особливо в низинних районах. І не лише у Закарпатті. Якщо в угорському Сольноку захисна дамба раніше була заввишки у 10 метрів, то у 1998 році, аби захистити місто від паводку, її довелося вдвічі наростити. У Греції є таке сумне прислів'я: кози з'їли гори. Виявляється, інтенсивний спаш гірських луків викликає серйозні ерозійні процеси. А у нас це не рідкість, а тут ще й суцільна рубка: земля змивається, залишаються скелі, які за декілька поколінь стануть непридатними для життя. Хижацьке винищення лісів – це не лише порушення екологічної рівноваги. Наші гори втрачають рекреаційну привабливість. Бо люди, які приїжджають сюди відпочити, бачать лисі гори, сліди вирубок, бруд, сміття. Візьміть як приклад район поблизу Говерли, якщо на неї сходити з боку Лазещини.

– Я пам'ятаю, який там потужний красивий праліс був: величезні ялиці, смереки, явори…

– Були, а тепер нема: геть усе вирізали. Люди цим обурені. Але що з того? На це ніхто не реагує…

Зі спогадів. Осінь 2003 року. Разом з представником рахівської районної влади, який тільки-но повернувся із закордонного стажування

(вивчав розвиток зеленого туризму), стоїмо на перемичці між вершинами Говерли і Петроса. Мій супутник натхненно розповідає про майбутні туристичні перспективи гірської Рахівщини. Напевне, аргументованіше, ніж Остап Бендер переконував мешканців Васюків щодо їхнього світлого майбутнього. Аж тут повз нас проходить група туристів-школярів з Коломиї. І їхній керівник з гнівом розповів про побачене тут-таки – про вирубані праліси. «І це при дорозі на національну святиню – Говерлу! Знайшли місце!», – обурювався педагог.

Від рахівського чиновника я більше не почув жодного слова про світле туристичне майбутнє краю. Відтоді минуло 12 років…

– Нині вирубка лісів прямо мотивується і заохочується.

Лісорубові платять щомісяця 20-25 тисяч гривень. А інспектор природно-заповідного фонду отримує півтори тисячі на місяць. Яка ж це престижність природоохоронної роботи? Сміх та й годі…

– Тому люди й ремствують: навіщо, мовляв, нам біля села той національний парк чи заповідник…

– Так. Бо природоохоронці заважають рубати ліс, не дають заробітку…

– То що ж потрібно, щоб за рівнем збереження природи, життя горян Закарпаття таки стало не згірш за швейцарців?

– По-перше, відмовитися від суцільних рубок, запровадити систему сталого лісокористування. Ліс має бути лісом. Навіки вічні. По-друге, напрацювати чітку систему збору, утилізації та переробки сміття. По-третє, створити інфраструктуру для розвитку туризму і рекреації. В першу чергу йдеться про дороги, які повинна робити держава. Якщо вона візьме це на себе, все інше наші підприємливі і працьовиті люди зроблять самі. Головне не заважати розвиткові туристичної галузі. В першу чергу – законодавчо. Щоб люди могли працювати. Ми свого часу запропонували концепцію створення Рахівської еколого-економічної зони. Перший пріоритет – екологічний: збереження природи, створення економічних механізмів для використання природних ресурсів. Якщо не можемо скрізь по Україні створити такі економічно-правові умови, зробімо хоча б експериментальні регіони. Те ж таки Закарпаття. Покажімо, як це може працювати. Ми багато говоримо про досвід Швейцарії, інших країн. То давайте його застосуємо. Великих затрат з боку держави не буде, повторюся: люди більшість зроблять самі. Але необхідно вже і тепер вжити невідкладних заходів, аби припинити це катастрофічне варварське природокористування. Поки не пізно.

– Після руйнівного паводку 1998 року парламент прийняв закон про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону…

– Так. Ми свого часу докладали багато зусиль, щоб такий закон Верховна Рада прийняла. На превеликий жаль, він не працює. Бо бізнес-інтереси вийшли на перший план. У тому законі були закладені

добрі механізми, зокрема, про заборону суцільних рубок. Але в ході обговорення і прийняття цей закон так спотворили! Спочатку йшлося взагалі про заборону суцільних рубок по всьому Карпатському регіону. А в остаточному варіанті йдеться лише про ялицево-букові ліси. А їх не так же й багато. Крім того, там були закладені гарні ідеї щодо розвитку природно-заповідного фонду. Скажімо, планувалося до 2005 року довести частку природно-заповідних територій до 20 відсотків. У законі йдеться про запровадження природоощадних технологій лісозаготівлі. Наприклад, заборонити трелювання гусеничною технікою – тільки колісною. Все це забули. Нещодавно Верховна Рада прийняла важливий закон про заборону експорту необробленої деревини – лісу-кругляка. Але якщо не повернемося до заборони суцільних рубок в цілому, не зможемо запровадити стале лісокористування. Так, як в тій же Швейцарії. Наприклад, лісозаготівлю проводити вибірковими, поступово-вибірковими рубками. Звісно – це дорожче. Але відомо – скнара платить двічі.

– Федоре Дмитровичу, але окрім організаційно-правових заходів не менш важливо змінити суспільну свідомість. Яку роль в цьому відіграє екологічна освіта, медіа?

– Це вкрай важливо. Для цього потрібна система. Жодна разова публікація чи телепередача ситуації не змінить. Йдеться про систему безперервної екологічної освіти, починаючи з сім'ї, дитсадка, школи. Не так фрагментарно, як ми це робимо. За останніми опитуваннями і дослідженнями екологічні проблеми нині виходять на перші місця серед глобальних загроз людству. Про це багато говорять на різних зібраннях, і то на найвищих рівнях, приймається чимало важливих рішень, документів. На жаль, у нас в Україні в цьому питанні цілковитий хаос. Ось ми, Карпатський біосферний заповідник, вже понад 20 років видаємо журнал «Зелені Карпати» – потужний, серйозний часопис, друкуємо газету. Але, знову ж таки, – на цю важливу роботу весь час бракує коштів.

– І як в таких умовах забезпечити реалізацію державної екологічної політики?

– Є багато можливостей. Але я був шокований, коли дізнався, що 2,5 мільйона євро так званих «кіотських» грошей, наданих Японією нашій державі за використання квот за Кіотським протоколом, повернулися японській стороні: ми не спромоглися їх освоїти! Та ці гроші можна було б спрямувати на збереження карпатських лісів! І я особисто вносив такі пропозиції до Мінприроди, яке через Державне агентство екологічних інвестицій було розпорядником тих коштів. Приходив з конкретними проектами, але відповіді так і не отримав.

– Мене теж вразило, що частина «кіотських» грошей пішла на модернізацію вагонів метро, а на вирішення такої важливої проблеми, як збереження Зелених легень Європи, грошей не знайшлося…

– Так. Це справді шокуючий приклад. Фінансова підтримка зміни екологічної свідомості, формування екологічної культури суспільства перебуває, скажемо м'яко, на голодній пайці. Не треба забувати той непоганий досвід і напрацювання, які ми мали свого часу. Йдеться про діяльність Товариства «Знання», яке організовувало різні навчання, вишколи, семінари. Зокрема, і на базі нашого заповідника. Тепер і ми багато робимо в цьому напрямі. Окрім видання журналу, газети створили Музей екології Карпат, інформаційні центри в Долині нарцисів, Географічному центрі Європи. Проводимо чимало різноманітних, у тому числі міжнародних, форумів, конференцій, круглих столів. Але – це лише маленька крапля в море того, що потрібно робити. Хотів би зосередитися ще на одній проблемі. Маю на увазі нещодавній закон про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації. Ним передбачається роздержавлення, виведення із засновників ЗМІ органів влади. А як тоді влада проводитиме державну політику, і не лише екологічну? Через які механізми, хто це буде робити? На комерційній основі це не вийде. Тоді як? Через сайт Мінприроди? Не та аудиторія. Держава повинна спрямовувати фінанси в інформаційну сферу, на підтримку державних інституцій, що формують ідеологію основних напрямів державотворчості. Не уявляю, як це можна робити без відповідних інструментів – державних засобів масової інформації.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

Потяг повільно протинає тунелем товщу Карпатських гір. Нарешті я знову на Закарпатті. Призвичаєне до довколишніх гірських краєвидів око одразу помічає нові величезні «залисини» – наслідки суцільних рубок. Останнім часом їх навіть на око значно побільшало. Може, раніше просто рубали подалі від доріг, щоб не потворити краєвиди? А як же перетворення Закарпаття на «другий Крим», про що напередодні виборів заявляв теперішній очільник області Геннадій Москаль? Останні повідомлення з «фронту» боротьби за «складометри» налаштовують на сумні роздуми. Як зазначають експерти, закон про мораторій на суцільні рубки не працює. Сподівання на законодавчий захист лісів через заборону експорту лісу-кругляка, принаймні для прикордонного Закарпаття, теж виявилися марними. Метикуваті ділки знайшли вихід. Діє кілька схем незаконного вивозу лісу: видаються дозволи на вирубку хворих дерев, а нищать здорові, або багато разів ріжуть за одним і тим самим лісорубним квитком. Тепер замість кругляка до Словаччини, Румунії експортують букові «євродрова» ціною 30 євро за куб. Як зазначають знаючі люди, з двох кубів «євродров» словаки виробляють один кубометр чорнової меблевої заготовки (ЧМЗ). А куб ЧМЗ на європейському ринку коштує від 1000 євро. Ось такий він, бізнес по-українськи. А в Румунії президент Клаус Йоганніс підписав закон, який прирівнює до загрози національній безпеці незаконну вирубку лісу або будь-які інші дії, «які загрожують водним, лісовим чи земельним

ресурсам». В Албанії законом про заборону вирубування лісів за самовільні рубки передбачається ув'язнення до десяти років. Натомість 24 березня стало відомо, що Кабінет міністрів вніс на розгляд Верховної Ради законопроект про скасування 10-річного мораторію на експорт необробленого лісу. Хтось може відповісти на таке «складне» запитання: скільки біосферних заповідників створено в Україні за останні 5 років? Жодного! А в Казахстані – шість. «Прийняття міжнародного статусу біосферних резерватів шістьма казахстанськими заповідниками за останні 5 років свідчить про визнання з боку ЮНЕСКО високої якості сучасної казахстанської системи особливо охоронюваних природних територій та важливості збереження біологічного різноманіття на території Республіки Казахстан», – зазначається у повідомленні МЗС цієї держави. Але – це Схід. За українськими мірилами, навіть Далекий. А у нас, на західному «цивілізованому» фронті – усе без змін… Хоча надія жевріє. За повідомленням karpatnews.in.ua, 17 березня депутати Закарпатської облради ввели (хоча і тимчасовий) мораторій на вирубку лісів на територіях природно-заповідного фонду місцевого значення. А саме: «проведення суцільних рубок всіх видів, в тому числі суцільних санітарних, лісовідновлювальних, рубок реконструкції і т.п., деревостанів природного походження, а також зрілих і перестиглих деревостанів штучного походження», – йдеться у рішенні. Розробники документа наголошують на необхідності посилення контролю в галузі охорони, збереження, раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів, забезпечення відновлення відтворювальних властивостей лісу. Може, здоровий глузд переможе?

Андрій МИХАЙЛИК,
Інтернет видання «Грінченко-інформ», Київ, 28 березеня 2016 р.

БАНАЛЬНА ЗАГОТІВЛЯ ДРОВ ВИЯВЛЯЄ ГЛИБИНУ КРИЗИ В ЗАПОВІДНІЙ СПРАВІ І ОГОЛЮЄ ПЕРЕПОНИ БЮРОКРАТІЇ, ЩО ВИПЛОДИЛА НАВКОЛО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ «КИШЕНЬКОВУ МАФІЮ»

Сьогодні «Голос України» порушує одну з найскладніших і найнагальніших узимку проблем життя горян усіх чотирьох областей Карпатського регіону – Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської, – як жителям, села котрих опинилися в оточенні заповідників і котрі не отримують паливні дрова, законно заготовляти їх? Як цим десяткам тисяч родин опалювати домівки, адже довкола ліси, хащі, але завозити на зиму дрова закон... забороняє. Та вогонь у грубках і печах горить – із комина кожної хати йде дим. Отже, дрова, незважаючи

на «дірку» в законі, – рубають. Цією прогалиною – а Верховна Рада України вже має ухвалити в другому читанні відповідний документ і внести важливі зміни до закону про природно-заповідний фонд – наразі користується зажерлива бюрократія, що породила довкола заповідників «кишенькову мафію», які погіршують як життя людей у горах, так й імідж держави за кордоном, адже Україна зобов'язалася гарантувати виконання міжнародних угод.

Про це та інше – в інтерв'ю із знаним в Україні і Європі вченим-експертом, професором-екологом, заступником директора Карпатського біосферного заповідника, доктором біологічних наук, заслуженим природоохоронцем України Федором ГАМОРОМ.

Без дров у Карпатах ніколи не було і не може бути традиційного господарювання.

– Федоре Дмитровичу, хотів би з вами повести мову про одне з найскладніших питань життя горян, села котрих опинилися в оточенні заповідників. Як цим людям, по-перше, опалювати домівки, адже живуть вони з діда-прадіда в лещатах гір (де дихати, як кажете, легко, але жити важко), довкола ліси, хащі, але заготовляти дрова (тим паче, Рахівський район єдиний у Закарпатській області негазифікований) тут не можна... Бо заповідна зона!..

– Насамперед, не так усе трагічно, як про це говорять на кожному кроці лісники, всякого роду браконьєри, земельні «деребанщики», лісоруби та окремі чиновники, для яких природно-заповідний фонд стає перепоною для безконтрольного, варварського використання природних ресурсів та розбазарювання унікальних куточків природи, зокрема, в Карпатах.

Тут важливо мати на увазі і те, що, по-перше, більшість природоохоронних територій, особливо в Карпатах, є дуже віддаленими від населених пунктів та важко доступними для людей, а тим більше для заготівлі дров.

По-друге, заготівля деревини, в тому числі і дров, в українських заповідниках та національних природних парках передбачається, але з дотриманням певних вимог (стаття 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд»).

По-третє, біосферні заповідники та національні природні парки мають функціональне зонування. Наприклад, в Карпатському біосферному заповіднику виділено зони: заповідну, регульованого заповідного режиму, буферну та антропогенних ландшафтів (або традиційного господарювання).

Заборона будь-якої господарської діяльності поширюється тільки на заповідну зону, яка складає близько тридцяти відсотків його території, оточується великими буферними зонами, і знаходиться у віддалених від людських поселень місцях. В національних природних парках заповідні зони займають ще менші площі.

Крім того, згідно з відповідним президентським указом, у межах Карпатського біосферного заповідника має забезпечуватись ще й «розвиток екотуризму та підтримка традиційного господарювання у високогір'ї Українських Карпат». І зрозуміло, що без дров, тут ніколи не було і не може бути традиційного господарювання.

Але важливо також і те, що порядок проведення господарської діяльності в біосферних заповідниках та національних природних парках суворо регламентується й визначається законом і проектами організації цих територій.

– І все ж проблема загалом украй гостра й серйозна. Ось процитую сказане вами торік саме з цього приводу: «Уявіть собі, у гірському населеному пункті, в зоні біосферного заповідника або національного природного парку, який є негазифікованим, де відсутні дороги, де люди безробітні, де населення завжди використовувало дрова для опалення, яким закони і сьогодні це гарантують, зокрема і стаття 38 закону про охорону навколишнього природного середовища (регулює загальне та спеціальне використання природних ресурсів), безперешкодно здійснювати традиційне господарювання, не отримують ці паливні дрова. Крім того, своєчасно не видаються дозволи на випасання худоби та сінокосіння. Як виживати цим людям? І яке може бути ставлення до біосферних заповідників та національних природних парків зі сторони місцевого населення, який за законом має підтримувати традиційне господарювання, а насправді все забороняє? І чому так сталося, що у зв'язку із добрими намірами біосферних резерватів, як і національних парків загалом, в результаті прогалин у законодавстві, погіршилось не тільки життя людей далеко у горах, але й імідж української держави, яка повинна гарантувати виконання міжнародних зобов'язань, щодо реалізації в Україні, зокрема, програмних документів біосферних резерватів ЮНЕСКО?». Чи знайдені вже відповіді на ці питання і що змінилося за рік?

– Звичайно, пошук шляхів вирішення цих проблем не припиняється. Так, за підтримки дванадцяти народних депутатів із майже всіх фракцій (Сергій Соболєв, Юлія Тимошенко, Остап Єднак, Валерій Лунченко й інші) та Мінприроди, Верховна Рада України, нещодавно ухвалила у першому читанні підготовлений за нашої безпосередньої участі законопроект № 2311 «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства у сфері охорони природно-заповідного фонду України».

Цим законопроектом, зокрема, вносяться важливі зміни до закону про природно-заповідний фонд (ПЗФ), відповідно до яких, «загальне використання природних ресурсів для потреб місцевого населення здійснюється за межами заповідних зон біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, за обґрунтованими нормами, відповідно до Проекту організації території та

рішень науково-технічних рад природоохоронних установ», а «проведення санітарно-оздоровчих заходів, рубок догляду та інших рубок, спрямованих на оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних та оздоровчих функцій лісів, здійснюється в межах затверджених планів та на підставі рішень науково-технічних рад установ природно-заповідного фонду».

Є великі надії, що цей закон найближчим часом буде ухвалений у другому читанні і реально спростить складну процедуру затвердження лімітів та дозволів на використання природних ресурсів у межах ПЗФ, в першу чергу на виділення паливних дров, забезпечення потреб у сінокосах, випасах худоби та заготівлі дикорастучих плодів, ягід і грибів для життєво важливих потреб людей, котрі безпосередньо проживають в межах природоохоронних територій та навколо них.

Перспектива. Важливе значення для зменшення гостроти проблем із забезпечення паливними дровами населення, яке проживає в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника, матиме також зініційоване нами доручення Кабміну від 12 березня п.р. № 9026/1/1-16 щодо заходів із збереження букових пралісів Карпат. Цим документом зобов'язано Закарпатську облдержадміністрацію провести роботу із переведення населених пунктів, які розташовані в зоні української частини українсько-словацько-німецького об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» на альтернативні паливним дровам джерела енергозабезпечення (паливні насоси, сонячні батареї, електроопалення) та надання пропозицій до Мінрегіону щодо фінансування із Державного фонду регіонального розвитку відповідних пілотних проектів.

У питаннях удосконалення стосунків природоохоронних територій із громадами в Україні слід запроваджувати досвід роботи, який використовується в біосферних резерватах та національних парках сусідніх європейських країн. Наприклад, для румунських природоохоронних установ їхнє профільне міністерство охорони довкілля затверджує лише менеджмент-плани та здійснює контроль за їх дотриманням. Видача ж дозволів у межах затвердженого менеджмент-плану належить винятково до компетенції адміністрацій біосферних резерватів та національних парків.

Така постановка питання дасть можливість уникнути правової колізії і щодо виконання вимог статті 12 закону про ПЗФ, якою визначається, що управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється їх спеціальними адміністраціями, які, на жаль, зараз неспроможні оперативно вирішувати питання збереження природних екосистем, життєзабезпечення місцевого населення та своїх колективів.

Виходячи з цих обставин, було би добре, якби Мінприроди та інші центральні органи виконавчої влади України позбувались надмірної централізації в управлінні установами ПЗФ.

Коли статистика багато знає – вона просто... зникає!

– Добрий ґазда, як тільки-но впорався з косовицею трави, адже літо в горах минає швидко, – приступає до заготівлі дров на зиму. Він зможе це робити нині без того, аби не порушив закон?

– Поки що це не так просто, на жаль, в гірських районах (і конкретно в Рахівському, з 90-тисячним населенням). Наприклад, маючи в цьому районі, майже семидесятивідсоткову лісистість, забезпечення тут дровами населення загалом є дуже проблематичним. Навіть при тому, що територія Карпатського біосферного заповідника займає лише п'яту частину площі району та й здебільшого є дуже віддаленою від людських поселень. За деякими підрахунками, потреби в дровах людей, підприємств та організацій цього віддаленого і справді негазифікованого району щорічно складають близько 250 тисяч кубометрів (27 тисяч дворогосподарств: по вісім кубічних метрів кожному в середньому на рік, плюс соціально-культурні та туристично-рекреаційні заклади, установи, підприємства торгівлі тощо). А фактично, за даними офіційної статистики, дров реалізовано, приміром, у 2012 році лише третину до необхідної кількості, а в 2011 році ця цифра опускалась навіть нижче п'ятнадцяти відсотків. А звідки береться решта дров? Можна лише здогадуватись.

Цікавий факт. Після оприлюднення нами цих матеріалів, починаючи із 2013 року, із статистичних бюлетенів Закарпаття та Рахівського району відомості щодо кількості реалізованих населенню дров просто зникли, як і дані про площі суцільних зрубів.

Про серйозність цієї проблеми свідчить і той факт, що в Статистичному щорічнику Закарпатської області прозвітовано про заготівлю в 2014 році лише 498,8 тисяч кубічних метрів дров. При тому, що як засвідчує преса, дрова масово вивозяться за кордон, ця цифра є явно недостатньою, щоб в умовах дефіциту та дорожнечі газу забезпечити потреби населення краю.

Зрозуміло, що на цьому фоні звинувачують природоохоронні території та роблять їх своєрідними «блискавковідводами», хоча ідеться про заготівлю, наприклад, на території Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) для забезпечення потреб людей, що проживають в зоні його розташування, всього шість-сім тисяч кубічних метрів деревини на рік.

Практика, яка обурює. Дотепер ще існують штучні проблеми із лімітами та дозволами на заготівлю дров поза межами заповідних зон природоохоронних територій. І тому, незважаючи, до прикладу, на неодноразові обґрунтовані клопотання науково-технічної ради КБЗ і на те, що надворі уже зима, ліміти на проведення вибіркових санітарних рубок в 2016 році, за рахунок яких населення забезпечується дровами, його адміністрація ще до сьогодні не отримала із Мінприроди.

Але в цій ситуації, найцікавішим є той факт, що ні в Лісовому кодексі, ні в законі України про ПЗФ, ні в «Інструкції про застосування порядку установлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного

значення», – немає жодного слова про лімітування санітарно-оздоровчих заходів в лісах ПЗФ. А в новій редакції «Санітарних правил у лісах України» окремо зазначено, що у межах природно-заповідного фонду вибіркові санітарні рубки призначаються за погодженням з обласними державними адміністраціями. Але про ліміти, отримання яких на проведення цих рубок, вимагає Мінприроди, теж не має жодної згадки.

– І все ж вихід шукати треба. Адже відомо: де діє жорстка заборона, там починає «роботу» так звана лісова мафія...

– Ви абсолютно праві!..

І та ситуація, яку ми описали, інакше, як діями «лісової мафії» назвати не можна. І тому не випадково ми стараємося в законний спосіб через зміну законодавства та прийняття спеціальних програм врегулювати цю проблему.

Як державі діяти так, аби і вівці цілі, й вовк ситий?

– Федоре Дмитровичу, ви – були керівником Карпатського біосферного заповідника протягом чверті століття; ви – науковець з багатющим досвідом і визнанням за кордоном, кажете, що заповідна справа зараз переживає глибоку кризу, яка створює загрози не тільки погіршенню стану збереження унікальних природних цінностей, але й для знищення багатьох природних екосистем та рідкісних видів рослин і тварин. Тож, як державі діяти таким чином, аби, як мовиться, і вівці цілі, й вовк ситий? Тим паче, що ліс – той ресурс, який здатен постійно поновлюватися?..

– Справді, зараз природно-заповідна справа переживає нелегкі часи. Уже давно закінчилися терміни дії, затвердженої свого часу Верховною Радою України «Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні» («Заповідники»), а питання розробки і прийняття нової блокується. Забуто, що розвиток природно-заповідного фонду належить до держаних пріоритетів...

Але в цій ситуації ми не повинні опускати руки, а навпаки: активізувати зусилля для збереження унікальних природних цінностей. Тим більше, що в Україні в цьому напрямку – значний позитивний досвід. Ми маємо порозуміння з цього приводу в європейської спільноти. До речі, німецький проект фінансової підтримки розвитку установ природно-заповідної справи, який зараз реалізується в Україні, якраз і є підтвердженням цього (див. «Голос України» за 28 жовтня).

Зараз нам необхідно зосередитися на вдосконаленні системи управління територіями та об'єктами ПЗФ, інтеграції її в інші галузі економіки, відповідно до кращих зразків міжнародної практики. Потрібно вдосконалювати чинне природоохоронне законодавство, імплементувати до нього європейські стандарти.

В ситуації, що складається, вкрай важливо налагодити добір та систему підготовки професійних кадрів заповідної справи і планового підвищення кваліфікації фахівців з охорони біорізноманіття.

Необхідно активізувати еколого-освітню та просвітницьку діяльність, серйозно посилити державний контроль за охороною та використанням природних ресурсів на територіях ПЗФ тощо.

Але найважливіше: слід ужити термінових заходів щодо забезпечення виконання чинного Указу Президента України «Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи» (№ 838/2005 від 23 травня 2005 року), яким визнано «розвиток природно-заповідної справи на основі системного врахування природоохоронних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства, а також міжнародних зобов'язань держави одним із найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України». І по-друге, в редакції ще одного Указу Президента «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» (№ 600 від 14 серпня 2009 року), невідкладно, з метою поліпшення умов реалізації єдиної державної політики у сфері розвитку природно-заповідної справи удосконалити управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, розробити та прийняти відповідну державну програму, у якій визначити по роках, у розрізі найважливіших природоохоронних територій, обсяги фінансування та матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду тощо.

В такий спосіб, і вівці будуть цілими, як ви кажете, і вовки будуть ситими. А ліси постійно поновлюватимуться. І не тільки на природоохоронних територіях.

Заборонити господарську дільність в заповідних зонах України – нині нереально.

– В Україні створено та функціонує 8101 територія і об'єкт природно-заповідного фонду площею понад чотири мільйони гектарів, що складає лише біля шести відсотків від її загальної території. Серед них 19 природних, 4 біосферних заповідники та 48 національних природних парків. Площа природоохоронних територій в Україні в середньому майже утричі менша, ніж у європейських країнах. А як ця ситуація виглядає в Карпатах?

– У Карпатському регіоні, який володіє ще значними ділянками дикої та малопорушеної природи, площа територій ПЗФ в середньому в два рази більша, ніж загалом по Україні, і складає сьогодні біля 12 відсотків.

Найвищий показник заповідності має Івано-Франківщина (15.7%), а найменший – Львівщина (6.7%). На Закарпатті природоохоронні території складають біля 14 відсотків. В нашому регіоні зосереджені, крім Карпатського біосферного заповідника та природного заповідника «Горгани», ще вісім національних природних парків.

Але зірвано виконання вимог Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», відповідно до якого (ще до 2005 року) рівень заповідності тут мав бути доведений до 20 відсотків.

– На вашу думку, в нинішніх конкретних українських реаліях ідея абсолютної заповідності як найвищого екоетичного імперативу, що передбачає заборону будь-якої господарської та іншої діяльності людини в межах природоохоронних територій, – коли може стати реальністю?

– Думаю, що в умовах України це не реально. І в цьому немає розумної необхідності.

Хоча в наукових та природоохоронних колах (у контексті збереження природних цінностей та забезпечення гармонії людини і природи) ведеться гостра дискусія щодо запровадження в практику природоохоронної роботи ідеї абсолютної заповідності як найвищого екоетичного імперативу, який передбачає заборону будь-якої господарської та іншої діяльності людини в межах природоохоронних територій.

На думку значної частини вчених-екологів та громадських організацій, не викликає жодного сумніву необхідність практичного втілення в природних заповідниках та заповідних зонах біосферних заповідників і національних природних парків цієї ідеї, яка спрямована на незалежний (спонтанний) розвиток дикої природи в умовах її недоторканності. Це особливо важливо, наприклад, для пралісів та інших ділянок природи, які не зазнали істотного впливу господарської діяльності людини. Але у багатьох учасників дискусії виникають сумніви щодо доцільності запровадження принципів абсолютної заповідності в деградованих екосистемах, які, до речі, складають чималі площі українських заповідників та національних природних парків.

Багаторічні дослідження і практичні результати свідчать, що впровадження режиму абсолютної заповідності у багатьох випадках призводять до повної втрати тих природних об'єктів, заради яких власне і створювались природоохоронні території. Найбільш переконливими аргументами тут можуть служити приклади степових заповідників, Долини нарцисів (біля Хуста на Закарпатті) й штучно створених високогірних лук

Карпатського біосферного заповідника тощо. Тому вважаємо актуальним та важливим нещодавнє рішення Верховної Ради України залишити без змін другу частину статті 16 Закону «Про природно-заповідний фонд» (передбачає виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів заповідників тощо), відмінити яку домагались окремі радикально налаштовані природоохоронці.

У цивілізації немає іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою

– У зв'язку із цим варто нагадати, що європейські стандарти – це не тільки режим абсолютної заповідності, адже директиви Євросоюзу про захист диких птахів (№2009/147/ЄС) (Пташина директива) та про збереження природного середовища існування дикої флори і фауни

(№92/43/ЄС) (Оселищна директива), які є головними природоохоронними нормативно-правовими актами в країнах Євросоюзу, – поряд з охороною визначають необхідність досягнення сприятливого стану збереження видів та оселищ у певних регіонах. А стаття 6(1) Оселищної директиви передбачає необхідність проведення природоохоронних заходів, які включають «управління, яке може бути активним або профілактичним і включати в себе такі заходи, як традиційне природокористування: випас худоби, викошування, часткове вирубування, а також такі адміністративні заходи, як фізичне планування, оцінка екологічного впливу та контроль». Крім того, на територіях особливої охорони (Special area of conservation), теж «здійснюються необхідні заходи щодо збереження та відтворення належного стану оселищ та/або популяцій видів, заради збереження яких була визначена ця територія».

Позитивні результати застосування методів активної охорони природи та відновлення порушених екосистем нам доводилося не тільки спостерігати, але й неодноразово вивчати в національних парках та на об'єктах NATURA 2000 у Німеччині, Італії, Нідерландах, Франції, Швейцарії, сусідніх Польщі, Словаччині, Угорщині та в інших країнах, з якими ми підтримуємо багато років тісні контакти. І вважаємо, що застосування цього досвіду в Україні може принести лише позитив.

– Ви самі постійно й наполегливо працюєте над цілим комплексом цього надскладного вузла проблем, який можна схематично окреслити, як взаємостосунки людини й природи на заповідних територіях. На чому б завершили нашу розмову?

– В умовах загострення екологічної кризи (про яку ще раз особливо проголошено на саміті зі сталого розвитку, що відбувся у рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН в Нью-Йорку 25-27 вересня 2015 р. та на Паризькій конференції з питань клімату) – в цивілізації іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, просто не існує.

А відповідно до програмних документів ЮНЕСКО, природоохоронні території, і особливо біосферні заповідники, покликані виконувати роль модельних територій для збереження біорізноманіття та сталого розвитку, де мають відпрацьовуватися найбільш прийнятні варіанти з урахуванням регіональних особливостей збереження та раціонального використання природних екосистем.

У наших реаліях для забезпечення цих завдань заповідна справа має знову стати пріоритетом довгострокової державної політики України.

Василь НИТКА,
«Голос України», 2 грудня 2016 р.

КНИГА,ЯКАЗ'ЄДНАЛАДВАБЕРЕГИТИСИДУХОВНО

У кінці минулого року у львівському видавництві «Растр-7» за фінансової підтримки гендиректора австрійсько-українського підприємства ТОВ «Фішер –Мукачево» Василя Рябича вийшла друком, на 363 сторінках, науково-популярна, документальна книга «Україна-Румунія: мости народної дипломатії». У виданні розглядається широке коло питань із поглиблення українсько-румунської співпраці на Мараморощині.

Ми звернулися до її автора, доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України, почесного громадянина румунського міста Вішеу-де-Сус, заступника директора Карпатського біосферного заповіднка Федора ГАМОРА прокоментувати вихід у світ цієї унікальної книги.

ДЛЯ ЧОГО РУЙНУВАЛИ МОСТИ?

– Федоре Дмитровичу, що ви як автор хотіли донести до читача насамперед?

– Як зазначено в самому підзаголовку книги, ми хотіли, по-перше, розкрити у наших нотатках 20-річний досвід успішної участі Союзу українців Румунії та українського Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині.

По-друге, привертаємо увагу читача до розв'язання екологічних і соціально-економічних проблем по обидва боки кордону в цьому широко відомому у центральній Європі, унікальному в природничому та історико-культурному відношеннях регіоні, який розташований у верхів'ях басейну річки Тиси на кордоні України (Закарпатська область) та Румунії (повіт Марамуреш).

По-третє, наголошуємо, що в післявоєнний період значна частина українського населення лівобережної частини Тиси (близько 40 тисяч осіб), зокрема у Вишівській долині, перейшла до складу Румунії. А мости, які з'єднували розділені кордоном села Бичків, Луг і Трибушани (нині Ділове) та інші, були зруйновані. Припинено рух пасажирських потягів, які курсували через станцію Валя-Вішеулуй до Рахова із Будапешта та Праги. Все це призвело до ізоляції українців, які живуть у Румунії та погіршення зв'язків між їхніми родинами, що опинилися по різні боки кордону. А за населеними пунктами на ділянці кордону, де проживають українці, як у Румунії, так і в Україні, міцно закріпився статус депресивних територій, де панує бідність та безробіття.

По-четверте, ми висловлюємо глибоке занепокоєння з приводу того, що, незважаючи на 20-річні зусилля громадськості, науковців та органів місцевої влади та навіть, прийнятого за моєї ініціативи окремого доручення Президента України від 2 квітня 2013 року із питань збереження букових

пралісів Карпат як об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і благоустрою й сталого розвитку гірських населених пунктів у зоні їх розташування, яким зобов'язувалось Кабмін України забезпечити «здійснення заходів із відновлення зруйнованого автомобільного переходу через річку Тиса та створення необхідної прикордонної інфраструктури на українсько-румунському державному кордоні у селі Діловому Рахівського району Закарпатської області», – так і не вдалося відновити зруйнований міст через Тису між селами Ділове і Валя-Вішеулуй.

Заростає також лісом й споруджена понад 120 років тому українська частина транскарпатської залізниці – на відрізку між Раховом та українсько-румунським державним кордоном.

Надто повільно запроваджується процедура спрощеного перетину державного кордону відповідно до угоди між урядами України і Румунії про місцевий прикордонний рух.

Крім того, не реалізованим залишається й передбачений затвердженою Кабміном України ще у 2007 році Стратегією виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, проект створення українсько-румунського біосферного резервату у Мараморoських горах, розробка та впровадження інших важливих для прикордонної співпраці проектів соціально-економічного співробітництва між прикордонними українськими та румунсикими територіальними громадами й природоохоронними установами тощо.

У зв'язку із цим у нас виникає запитання: «А чи можна подолати збудовану ще сталінським режимом «залізну завісу» на українсько-румунському кордоні на історичній Мараморощині?»

– І все-таки минулі два десятиліття стали переломними як у свідомості українців, що живуть по обидва боки Тиси, але в двох державах; так і в нових можливостях посттоталітарних суспільств України і Румунії…

Справді після розпаду тоталітарних режимів в Україні та Румунії за останні два десятиліття відбуваються позитивні зміни як у національній свідомості українців, так і в появі нових можливостей для їхнього розвитку.

У цьому контексті у книзі розміщено багато аналітичних матеріалів, пов'язаних з екологічними, соціально-економічними та історико-культурними аспектами розвитку прикордоннихтериторій.

Ці проблеми обговорювались на багатьох міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, «круглих столах» та інших акціях, які організовувались Карпатським біосферним заповідником і Союзом українців Румунії.

У книзі велика роль відводиться аналізу ролі громадських ініціатив у реалізації транскордонних проектів, спрямованих, зокрема, на організацію українсько-румунського біосферного резервату у Мараморoських горах, створенню Рахівського транскордонного екотуристичного вузла,

співробітництву на прикордонних водах, формуванню нових проектних ідей тощо.

КОЛИ ЗАГУРКОЧЕ ПОТЯГ З РАХОВА ДО ПРАГИ І ВІДНЯ?

– Приємно, що багато проблем, які опубліковані в книзі, – ви порушували на сторінках «Голосу України» – зокрема, й про відкриття маршруту нового поїзда «Київ-Рахів». Але ж ви б хотіли, аби він курсував, як і сто-сто двадцять років тому з Рахова – цього «маленького гуцульського Парижа» – до Відня, Праги, Будапешта, Бухареста…

– Скажу більше, якби не було моїх публікацій у «Голосі України», зокрема статей «Красива мрія про гірський потяг» (2 березня 2002 р.) та «Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці?» (11 червня 2014 р.), то цей потяг ще й нині можливо не «загуркотів» би. Бо коли ми відстоювали перед керівництвом Укрзалізниці ідею відкриття руху потягу «Київ-Рахів», то ці статті були одним із важливих аргументів.

А зараз з «гуцульського Парижу», окрім столиці України, – курсують потяги – і маршрути рентабальні! – «Харків-Рахів» та «Одеса-Рахів». І я переконаний, що стримування реалізації проектів із відновлення руху потягів за історичними напрямками «Рахів-Будапешт», «Рахів-Прага», а тим більше до Румунії є стратегічною помилкою.

Тут варто додати, що за моєю пропозицією до Стратегії розвитку Закарпатської області до 2020 року передбачено «Відновлення історичних маршрутів через м. Рахів до Румунії, Угорщини та Чехії».

Але, крім цього документу, у книжці опубліковано, лист Державної адміністрації залізничного транспорту, який направлено на наше прохання до Мінінфраструктури (від 28.08.2014 року) про підтримку необхідності «організації руху пасажирських потягів через станцію Рахів до Румунії та Угорщини».

А у відповідь Мінінфраструктури листом від 19.12 2014 р. повідомило Закарпатську ОДА, що «Мінінфраструктури з розумінням ставиться до пропозиції щодо запровадження руху міжрегіональних поїздів через станцію Рахів до Румунії, Угорщини, Чехії, що створило б умови для розвитку міждержавних стосунків, збільшення потоків туристів в обох напрямках, економічного та соціального розвитку прилеглих регіонів…З метою реалізації цього проекту розглядається можливість залучення коштів Європейського Союзу».

Крім цього Мінінфраструктури наголошує: «Наразі здійснюється актуалізація регіональної карти Транс'європейської транспортної мережі. Після завершення цього процесу будуть підготовлені оновлені пропозиції щодо залучення фінансування до реалізації проектів з розвитку нових маршрутів, які будуть включені до регіональної мережі TEN-T».

Отже, хотілось би, щоб ці плані були реалізовані, як і передбачено Стратегією не пізніше 2020 року.

… І СТАЄ СОРОМНО ЗА НАШУ ДЕРЖАВУ

– Майже дві третини всіх українців-автохтонів, котрі нині проживають на території Румунії, – мешканці історичної Мараморощини. Вони свято бережуть і розвивають народні традиції, є палкими прихильниками нашої країни. А чи відчувають якусь підтримку з боку Української держави?

Якщо відверто, то нам мало відомо про таку допомогу. Навпаки, за багато років співпраці у нас складається враження, що в української держави не вистачає розуміння в необхідності підтримки українських громад, які проживають на території Румунії.

Про це, наприклад, засвідчує й описана у книзі, історія зриву (через відсутність реальної підтримки місцевих українських чиновників та відвертого ігнорування ними президентських і урядових доручень із цього приводу) реалізації (за кошти програм прикордонної співпраці Євросоюзу в 2006-2018 роках) проекту румунської комуни Бистра щодо відбудови зруйнованого автомобільного мосту через річку Тиса. А цей об'єкт украй необхідний українським громадам по обидва боку кордону.

Українське населення в Румунії, без всякого сумніву, потребує підтримки від великої України у вирішенні й багатьох інших проблем, особливо щодо вивчення у школах сіл, де компактно проживають українці, власне української мови.

Бо як засвідчують свіжі публікації в газеті Союзу українців Румунії «Український вісник» (номер 21-22 за листопад 2018 р.), то у цій справі в українських громадах спостерігаються тривожні тенденції.

Так, аналізуючи цю проблему, редактор цієї газети Михайло Михайлюк зазначає: якщо у перших десятиріччях другої половини минулого сторіччя в кожному українському селі в Румунії була українська школа, працювали чотири українські ліцеї та дві педагогічні школи, то сьогодні залишився, і то в плачевному стані, лише один ліцей в місті Сігету-Мармацією.

Українська мова в школах з українським населенням перестала вивчатись як основний предмет. Уроки з української мови стали необов'язковими, впав загальний інтерес до її вивчення. Так, в минулому навчальному році в українському ліцеї було заплановано два класи на 28 місць кожен, та до кінця було сформовано тільки один клас, і той не повний.

І тому, як видно із матеріалів відомого румунського дослідника української меншини доктора Василе Куреляка (які теж опубліковані у нашій книжці), за останні два десятиріччя кількість громадян, які під час перепису населення в 2011 році ідентифікувались у Румунії як українці, зменшилось майже на 16 тисяч чоловік і складає зараз біля 50 тисяч осіб, з яких понад 60 відсотків мешкають на Мараморощині.

Якщо ж у цьому контексті порівнювати підтримку, яку отримують угорці Закарпаття від угорського уряду і як допомогає Україна українцям, зокрема на Мараморощині, то стає соромно за нашу державу.

– Книга глибоко аналізує всі процеси, які відбуваються у цих гірських місцевостях Мараморощини по обидва боки українсько-румунського кордону – від екологічного до міграційного…

– Справді, у книжці ми розкриваємо багато різноманітних аспектів нашої співпраці – в тому числі акцентується увага на поглибленні прикордонного природоохоронного співробітництва, на збереженні у цьому регіоні унікальних природних цінностей.

А обговорюючи широке коло соціально-економічних проблем українського населення по обидва боки кордону, у книзі висловлюється думка, що українці, які населяють ізольовану гірську частину Мараморoських Карпат, перебувають в економічній скруті, яка, безумовно, позначається й на міграційних процесах. І що єдиним шляхом розв'язання цієї проблеми люди, на жаль, вбачають у «пошуках кращої долі», емігруючи в інші вигідніші регіони та країни.

– Добре, що влада тамтешнього повіту й Рахівського району та Закарпатської ОДА з кожним роком поглиблюють побратимні стосунки. Але чи достатнього цього? Адже без Києва і Бухареста, будьмо відвертими, багато не здобудеш…

– Ви праві, тут дійсно без пітримки органів центральної влади у Києві і Бухаресті не обійтись.Тому, очевидно, місцевим органам влади та громадськості необхідно більш наполегливо й аргументовано домагатись від урядів вирішення цих проблем.

В цьому плані треба використовувати можливості Українсько-румунської Спільної комісії з питань економічного, промислового, наукового та технічного співробітництва.

Ми сподіваємость, що і наша книжка та особливо публікації на сторінках «Голосу України» можуть також тут бути корисними.

– Особисто ви, Федоре Дмитровичу, запропонували створити природний резерват і на румунській території – адже природа адміністративних меж не визнає. Але поки що не вдається організувати транскордонний біосферний резерват?..

– Так, ще у 1996 році на першій робочій зустрічі делегації Закарпаття із префектом румунського повіту Марамуреш у Бая-Маре я запропонував, підготувати проект створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату.

І дуже приємно, що за фінансової підтримки Програми Євросозу «Фаре Кредо» румунські колеги, за нашої безпосередньої участі, оперативно підготували необхідні матеріали на підставі яких рада повіту Марамуреша 25 травня 2000 року утворила на площі 148 тисяч гектарів природний парк «Гори Марамуреш».

А зараз, долаючи певні організаційні труднощі, триває процес організації на базі цього румунського парку та українських Карпатського біосферного заповідника, Верховинського національного парку й інших природоохоронних територій транскордонного біосферного резервату у Мараморoських горах.

Ця робота належить до важливих складових частин міжнародної співпраці у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», і тому її популяризації приділяємо багато уваги на сторінках нашої книги.

ВПЕВНЕНІ: МІСТ ЧЕРЕЗ ТИСУ З'ЄДНАЄ З УКРАЇНОЮ ВЕЛИКИЙ РУМУНСЬКИЙ РЕГІОН ЗКОМПАКТНИМ ПРОЖИВАННЯМ УКРАЇНЦІВ

– Тиса – річка норовлива. І під час паводків, які періодично трапляються, її нестримна водяна стихія може наносити величезної шкоди. Саме в цьому аспекті як наші дві країни-сусідки, так й інші держави, територіями яких протікає Тиса, – співпрацюють?

– Тиса, як ви кажете, справді річка норовлива. І наносить, особливо під час паводків, які в останні десятиріччя значно почастішали, – величезної шкоди прилеглим територіям по обидва боки кордону. І про це у книжці є також відповідні матеріали.

Але Тиса розглядається нами як річка дружби та єднання народів України і Румунії. Тому питання використання її водних ресурсів, захисту від шкідливої дії вод, підкреслюється у виданні, може бути забезпечено лише шляхом тісного співробітництва і проведення узгодженої водоохоронної та водогосподарської діяльності зацікавлених сторін, зокрема Румунії та Угорщини.

На це спрямовані відповідні міжурядові угоди і діяльність Інституту уповноважених урядів України і Румунії з питань співробітництва у галузі водного господарства на прикордонних водах й реалізація проектів у рамках Програми сусідства Румунії та України, яка фінансується Європейським Союзом.

Так, до прикладу, у рамках спільного українсько-румунського проекту «Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса» науковцями Карпатського біосферного заповідника детально вивчено екологічну ситуацію у верхів'ях її басейну (де формуються катастрофічні паводки), розроблено відповідні рекомендації та випущено у світ в 2010 році монографію «Екологічна ситуація у басейні Верхньої Тиси на ділянці українсько-румунського кордону та шляхи її стабілізації», налагоджено співпрацю із зацікавленими румунськими партнерами, проведено з цього приводу серію семінарів та круглих столів тощо.

– І все-таки, на ваш погляд, міст через Тису в районі села Ділове буде споруджений? Адже місія книги, вважаю, на це й націлена…

– У цьому плані у книжці ще раз нагадуємо, що горяни мають твердий характер, отож будемо і надалі наполегливо домагатись подолання труднощів на цьому шляху.

Ми мусимо, як це передбачено українсько-румунськими угодами та підписаними й опублікованими у книжці двосторонніми меморандумами і протоколами між радою повіту Марамуреш та керівництвом Рахівського району, Карпатського біосферного заповідника та природного парку «Гори Марамуреш» домогтись відновлення руху пасажирських потягів через Рахів та Вишівську долину до міст Сігету-Мармацієй й Клуж-Напока, відбудувати зруйнований автомобільний міст через Тису між селами Ділове та Валя-Вішеулуй, завершити процедуру створення українсько-румунського транскордонного біосферного резервату у Мараморoських горах тощо.

В цьому контексті нам додає оптимізму і те, що в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 року № 892-р «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» і сталого розвитку прилеглих до нього територій», на наше прохання, знову доручається Мінрегіону, Мінекономрозвитку, Мінінраструктури, ДФС, Адміністрації Держприкордонслужби, МЗС та Закарпатській ОДА забезпечити «проведення консультацій з румунською стороною щодо можливості будівництва (відновлення) мосту через р. Тиса та відкриття міжнародного пропуску через державний кордон для автомобільного, залізничного та пішохідного сполучення Ділове (Україна) – Валя Вишеулуй (Румунія)».

Ми дуже сподіваємось, що нас на цей раз почують, і на виконання урядового рішення буде знайдено компроміс, в результаті якого відбудується зруйнований автомобільний міст через Тису між селами Ділове та Валя-Вішеулуй, який з'єднає з Україною великий румунський регіон з компактним проживанням українців та буде відновлено рух пасажирських потягів із Рахова до Румунії, Будапешта та Праги.

А це відкриє нові можливості для поглиблення прикордонної соціально-економічної та природоохоронної співпраці на Мараморощині, дозволить значно активізувати малий прикордонний рух, товарообміни, сприятиме активному розвитку туризму й рекреації в депресивних населених пунктах з унікальними природними й історико-культурними цінностями по обидва боки кордону.

На завершення наголосимо: реалізація цих проектних ідей знаходить в Румунії багато прихильників. Так, українське місто Рахів і румунські місто Вішеу-де-Сус та комуна Бистра, за ношої ініціативи, стали містами – побратимами, налагоджено науково-технічну співпрацю між Карпатським біосферним заповідником і природним парком «Гори Марамуреш».

Ще раз, користуючись нагодою, хочу висловити щиру вдячність за порозуміння та співпрацю багаторічному голові Союзу українців Румунії, депутатові двох скликань румунського парламенту, а нині його Почесному голові Степану Бучуті, директору технічного ліцею в комуні Крива, доктору Василе Куриляку, прімарам (в різні роки) комуни Бистра Думитру Коренюку, Василе Онюжику, Василе Бумбару, Василе Дучуку та міста Вішеу-де-Сус Василе Чолпану.

Велика подяка також за підтрику в різні роки: президентові повітової ради повіту Марамуреш Замфіру Чічеу та префекту повіту Себастяну Лупуцу, начальнику служби сприяння проектам департаменту розробки і впровадження проектів повітової ради Оанні Кйоран, директорам природного парку «Гори Марамуреш» Костелу Букуру та Каталіні Богдан, голові екологічного товариства повіту Марамуреш Філіпу Мойсею (якого, на жаль, уже не має серед нас) та багатьом іншим.

Василь НИТКА,
«Голос України», 18 травня 2019 р.

І ВСЕ-ТАКИ: ЧОМУ ВИХОДЯТЬ РІЧКИ З БЕРЕГІВ, АБО ЧИ МОЖНА МІНІМІЗУВАТИ НАСЛІДКИ РУЙНІВНИХ ПОВЕНЕЙ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ?

Думки і висновки з цього надзвичайно складного питання хотіли б почути від авторитетного вченого, доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора. Адже ідеї і дослідження цього науковця добре відомі і в Україні, і в Європі. Він чи не перший сміливо заявив: уся увага урядовців спрямовується на ліквідацію наслідків повеней, а не на пошуки причин стихійних лих.

НАДМІРНІ ОПАДИ – ЛИШЕ ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ

– Федоре Дмитровичу, хотілося б почути вашу думку з приводу катастрофічних паводків у Карпатах... Уже 21 рік тому (22 січня 1999 р.) на сторінках «Голосу України» під промовистою назвою «Чому виходять річки з берегів?» цю гостру та надзвичайно важливу і для нашої, і для інших країн, територією яких пролягають Карпати, проблему ви порушували, мабуть, перший у державі. Великі повені після нищівної 1998-го повторювалися 2001-го, 2008-го, трохи менші у наступні роки і знову велика – нещодавно. Щоправда, нині величезної шкоди завдано на Прикарпатті та Буковині, меншої – на Закарпатті... Що спричиняє насамперед такі сильні удари стихії в Українських Карпатах і сусідніх країнах?

– Нині, як і двадцять років тому, в офіційних заявах урядовців ідеться лише про те, що причиною паводків є надмірна кількість опадів. Але це лише один із факторів.

На жаль, і тоді, і сьогодні нічого навіть не говориться про причини катастрофічних повеней,що породжені недалекоглядною діяльністю людини, та про можливості зменшення ймовірності виникнення катастрофічних наслідків від цієї стихії.

На думку багатьох науковців, ситуація, що склалась, без сумніву, вимагає вдосконалення режиму господарювання у горах. І насамперед – у лісових екосистемах. Але зрозуміло, що наявна нормативно-правова база та менталітет багатьох керівників і чималої частини населення не сприяють розв'язанню цих проблем...

І тут, на наше глибоке переконання, без переорієнтації народногосподарського комплексу гірських регіонів у бік розвитку екологічно безпечних видів діяльності цьому краю завжди потенційно загрожуватимуть не тільки повені, а й інші стихійні лиха.

Тому, як визначається у Протоколі про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат (ратифікований законом України), необхідно дбати, щоб захисні функції лісів краще запобігали повеням, ерозії ґрунтів, зсувам, лавинам і каменепадам. Для цього потрібно заохочувати методи сталого управління лісами, які мають підвищувати стабільність і протидію природним та антропогенним порушенням.

Управління лісами й лісовими землями та їхнє використання має проводитись у спосіб та в кількості, що підтримує їхнє біорізноманіття, продуктивність, життєстійкість, відновлювальні властивості та потенціал виконання нині й у майбутньому відповідних, насамперед – екологічних, а вже потім економічних і соціальних функцій на місцевому, національному та глобальному рівнях. І щоб не завдавати шкоди іншим екосистемам.

Але трансформації у лісовому законодавстві, які відбулись уже після сумнозвісних катастрофічних паводків на Закарпатті в 1998-му та 2001-му, мабуть, не сприяють цьому. Міркуйте самі. У Лісовому кодексі України (ухвалений 1994 року) було чітко зафіксовано положення про те, що ліси «мають обмежене використання і підлягають охороні». А вже в його редакції, прийнятій в 2006- му, записано: «Ліси є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах».

– Глибокі зміни в екосистеми Карпат внесла людина своєю подекуди безоглядною і навіть варварською діяльністю. Це стверджували академік Голубець, професори Комендар, Стойко, Туниця й інші науковці. Але їхні застереження і пересторогі, на жаль, переважно залишаються на папері...

– Саме так. Тому що за висновками, зокрема, академіка Михайла Голубця, глибокі антропогенні зміни біоценотичного покрову обумовили

збільшення поверхневого стоку вчетверо, а зниження сумарного випаровування і випаровування води, що затримуються на кронах дерев, – на десять відсотків. Окрім того, внаслідок величезних ерозійних процесів у горах відбувається замулення русел Тиси, Дністра, Прута та інших гірських річок і потоків, що також сприяє підвищенню рівня води у них. За деякими підрахунками, річки лише Закарпаття щорічно виносять майже 1,8 мільйона тонн твердих наносів. Під час великих дощів кількість намулу зростає в декілька разів, осідає на дно річок та змінює їхні русла.

ЛІСИСТІСТЬ ЗМЕНШИЛАСЬ ІЗ 95 ДО 53 ВІДСОТКІВ

– Лісистість наших гір колись сягала 95 відсотків. Як нині оцінюєте? Адже лісівники твердять, що суцільні рубки, до прикладу, зведені майже до мінімуму...

– Це трохи не так. І проілюструємо на маленькому прикладі зі стану лісокористування у верхів'ях басейну Тиси, в межах Рахівського району Закарпаття. Скажімо, у 2005 році тут 76,3 відсотка заготовленої деревини отримано шляхом суцільних рубок, а в 2012-му цей показник уже зріс до 85 відсотків. Згодом, після оприлюднення цих даних, графа «суцільні рубки» просто зникла зі статистичних бюлетенів. Але космічні знімки та інші фотодокументи, які є загальнодоступними, не дають підстав стверджувати, що суцільні рубки зменшились. Це підтверджується й нещодавньою заявою екс-керівника Державної екологічної інспекції України Єгора Фірсова на одному з телеканалів.

А взагалі, насправді, внаслідок багатовікової господарської діяльності у горах лісистість Українських Карпат зменшилась із 95 до 53 відсотків, знижено на 200–300 метрів верхню межу лісу, порушено вікову структуру деревостанів. У їхньому складі понад 70 відсотків становлять молодняки та середньовікові насадження, водорегулююча роль яких набагато нижча, ніж у перестиглих і перестійних лісах. На значних площах створено монокультури смереки, які також менше утримують вологу.

Лісозаготівлі нерідко проводять уздовж річок, гірських потоків та поблизу автодоріг. У такий спосіб у багатьох місцях знищують водоохоронні лісосмуги, значні вирубки проводяться на висотах 800–1200 метрів над рівнем моря, тобто там, де найбільше опадів.

Крім того, велика розораність гірських крутосхилів, пасовищна деградація гірських лук, повальне застосування тракторного трелювання деревини з гір, будівництво нафто- і газогонів, ліній електропередач, безсистемне прокладання великої кількості ґрунтових гірських доріг, джипінги викликають величезні ерозійні процеси, внаслідок яких утворюються селі, зсуви, замулюються русла гірських річок і потоків. До того ж переважна більшість зсувів ґрунтів відбувається на околицях населених пунктів та вздовж трелювальних волоків, автомобільних шляхів, де здебільшого ведеться безсистемна господарська діяльність.

«ГОСПОДЬ ПРОБАЧАЄ ЗАВЖДИ, ЛЮДИНА – ІНОДІ, ПРИРОДА – НІКОЛИ!»

– Саме тому хочемо нагадати, що в експертному висновку державної комісії з вивчення причин листопадового 1998 року катастрофічного паводка на Закарпатті, який підписали керівники 9 міністерств і відомств України, записано: «...доцільно здійснити заходи щодо переорієнтації господарського комплексу гірської частини Закарпаття в бік розвитку еколого-безпечних видів діяльності, зокрема розширення рекреаційного використання лісів та збільшення площі природно-заповідних територій. З метою забезпечення сприятливих умов для розвитку туристично-рекреаційної індустрії слід створити у верхів'ях басейну Тиси спеціальні еколого-економічні зони, передовсім на території Рахівського району».

На жаль, і раніше, і нині нічого цього не робиться, хоча антропогенна руйнація гірських екосистем не припиняється.

У цьому контексті дуже важливо нагадати також, що внаслідок багаторічних досліджень впливу рубок на структуру водного балансу водозбірних басейнів відомий закарпатський вчений-лісознавець Орест Чубатий у монографії «Гірські ліси – регулятори водного режиму» (1984) дійшов висновку, що «шкода, яку завдає навколишньому середовищу порушення оптимальних гідрологічних умов лісових масивів, в економічному сенсі може бути більш істотною, ніж вартість вилученої із лісового біоценозу деревини».

У зв'язку із цим не можна оминути й твердження окремих експертів про те, що цьогорічний паводок на Прикарпатті завдав чи не найбільшої шкоди у зоні розташування Карпатського національного природного парку, де вирубки лісів не проводяться. Це так. Але там, треба пам'ятати, ще до створення цього національного природного парку, людина у минулому вже добряче погосподарювала. Тому у складі його лісів молодняки та середньовікові насадження становлять 87,4 відсотка, а праліси та квазіпраліси – лише 1,2 відсотка.

Доречно навести й інший приклад, який красномовно ілюструє тезу про те, як від режиму лісокористування залежать обсяги збитків од повеней. Це праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, у зоні розміщення яких ні в попередні роки, ні тепер паводок не завдав таких великих збитків, як, скажімо, в інших частинах Карпат, де найбільше вирубують ліси.

– І все ж, Федоре Дмитровичу, життя триває – хай і з коронавірусною пошестю. А нинішнє літо дошкуляє ще й небаченими зливами, градобоями та нестримними вітровіями... Але ж людині притаманно вірити й сподіватися, що її величність Природа полякає, трохи помститься нам і все буде нарешті гаразд?..

– Ви праві: «людині притаманно вірити й сподіватися». І в цьому контексті важливими є християнські постулати про те, що Природа – Божий

дар, а її збереження є обов'язком кожної людини. Наскільки вона береже природу, настільки природа віддячує їй. І навпаки – знищення природи рівнозначне знищенню людства. Божа воля, всемогутність виявляються у великій книзі, що її називаємо Природою, з її закономірностями та взаємозалежностями. Коли ці закономірності порушуються, природа гине, світу загрожує катастрофа. Всілякі порушення законів природи, продиктовані автором Всесвіту – Богом, – караються самою Природою....

Тому у цій непростій ситуації людині потрібно зупинитись, озирнутися та задуматися й запам'ятати, зокрема, проголошені нещодавно Папою Римським Франциском надзвичайно актуальні слова: «Господь Бог пробачає завжди, людина – іноді, природа – ніколи!».

Але, попри все, ми переконані: хоч які б великі кошти виділяла держава на ліквідацію наслідків катастрофічних повеней, та без зміни режиму господарювання в горах цьому краю завжди потенційно загрожуватимуть не тільки паводки, а й інші стихійні лиха...

Василь НИТКА,
«Голос України», 21 липня 2020 р.

Паводок на Тисі в 2020 році в місті Рахові

ВІДГУКИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ Ф.Д. ГАМОРА ТА ДЕЯКІ РЕЦЕНЗІЇ НА ЙОГО ПРАЦІ

Понад два роки тому, директором Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамором, зініційовано розробку програми послідовної переорієнтації подальшого розвитку Рахівщини на пошук шляхів збереження її унікальної природи, використання навколишнього середовища для потреб рекреації, подолання важких наслідків господарювання у минулому, відновлення традиційного використання наших можливостей для оздоровлення і туризму, що мало б загальнодержавне значення…

До проблем Рахівщини було привернуто увагу адміністрації Президента держави, за дорученням якого прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на 1998-2005 роки».

Михайло ДАСКАЛЮК,
голова Рахівської районної ради
та райдержадміністрації.
«Зоря Рахівщини», 26 березня 1998 р.

Плеяда таких визнаних в Україні та за її межами фахівців, як академіки НАН України М. Голубець, Ю. Шеляг-Сосонко, професори і доктори біологічних наук К. Малиновський, С. Стойко, Ю. Демків, Ю. Чорнобай, Т. Андрієнко, С. Попович, **Ф. Гамор**, І. Дудка, І. Ємельянов, В. Комендар, Й. Царик, Л. Тасанкевич, С. Зиман, Т. Солодкова та багато інших науковців зробили великий внесок у справу збереження природи Українських Карпат.

А. ОЛЕШКО
Карпати – «Зелене серце» Європи /
Карпатська конвенція. Український контекст.
V всеєвропейська конференція Міністрів
навколишнього середовища «Довкілля для Європи».
Київ, 2003. Мінекоресурси України. – с. 26

Треба брати до уваги безумовні здобутки в екологічній сфері Карпатського біосферного заповідника, високий авторитет у наукових колах Європи його директора – Федора Гамора.

Я багато років знаю цю людину і можу впевнено сказати: якщо Федір Гамор береться за якусь справу, то неодмінно доводить її до кінця.

Михайло КІЧКОВСЬКИЙ,
голова Закарпатської обласної ради.
«Голос України», 22 вересня 2011 р.

На Закарпатті може бути створено «екологічний Давос», якщо ми усі разом до цього долучимося.

Дякуючи ентузіазму директора Карпатського біосферного заповідника, професора Федора Дмитровича Гамора, в селі Кваси Рахівського району вже створюється Міжнародний навчально-дослідницький центр букових пралісів та сталого розвитку Карпат.

Федір Дмитрович «заразив» цією ідеєю не лише мене та інших закарпатців, але й урядовців України, Німеччини й Словаччини…

І це лише один приклад, як лише одна людина, Федір Дмитрович Гамор, який любить свій край і свою справу, змогла підняти людей на те, щоб ми всі разом робили наше Закарпаття і нашу Україну чистішими і кращими.

Віктор БАЛОГА,
в різні роки Керівник Секретаріату Президента України,
Голова Закарпатської обласної державної адміністрації,
Міністр надзвичайних ситуацій України,
уповноважений Уряду України у Закарпатській області,
Народний депутат України.
«Зелені Карпати», № 1-2, 2012 р.

За рекомендацією Карпатського біосферного заповідника України (директор Ф. Гамор), ще в 1996 р. запропоновано проект заснування біосферного резервату у Мараморoських горах (Румунія). Пан Федір Гамор, директор Карпатського біосферного заповідника, запропонував румунській стороні, тобто Союзу Українців Румунії, Природному парку Мараморощини та місцевим органам самоврядування прикордонних сіл і міста Вішеу-де-Сус, скласти спільний проект щодо здійснення туристичних доріг в Мараморoських горах, починаючи відкриттям дороги через кордон між селами Ділове – Україна і Вишавська Долина – Румунія, у два напрями: міста Вішеу-де-Сус і через Бистрий – Русково до Полян, проект, який мав бути розроблений європейськими фондами.

Степан БУЧУТА,
голова Союзу українців Румунії,
депутат двох скликань Парламенту Румунії,
«Словом і ділом». В-во «RCR Editorial»,
Бухарест, 2013 р.

Свого часу саме Федір Дмитрович Гамор, будучи директором Карпатського біосферного заповідника, запропонував долучити українські букові праліси до світової спадщини ЮНЕСКО. Автор цих рядків пам’ятає, як майже два десятиліття тому деякі скептики підсміювалися: «Чули, що Гамор утнув? Що він пропонує?!». А сьогодні збереження пралісів – чи не головний бренд природоохоронної діяльності багатьох установ, організацій, об’єднань. І не лише в Україні.

Андрій МИХАЙЛИК,
головний редактор Інтернет-видання «Грінченко-інформ», м. Київ.
«Зелені Карпати», № 1-4, 2016 р.

Завдяки величезній завзятості, ентузіазму, тактовності, терпимості, принциповій послідовності та науковій ерудиції Федір Гамор зміг узгодити різні інтереси вітчизняних і зарубіжних учасників при підготовці та затвердженні номінаційних проектів букових пралісів.

Багато разів я особисто переконувався на внутрішніх та міжнародних перемовинах у тому, що «не було б Федора Гамора, не було би і Всесвітньої спадщини букових пралісів».

Іван ВОЛОЩУК,
професор, інженер, доктор наук, університет Матея Бела,
м. Банська Бистриця, Словацька Республіка.
«Зелені Карпати», № 1-4, 2017 р.

Ім'я Федора Гамора стоїть одним з перших серед імен тих науковців, які представляють рідну країну за її межами на численних форумах, семінарах, зустрічах.

Він подорожує світом, поширюючи знання про Карпати, розвиває співпрацю. Своєю діяльністю на благо Карпатського біосферного заповідника Федір Дмитрович став взірцем народної дипломатії.

Посіявши зерно збереження пралісів, отримав, серед усього багатого врожаю, плоди дружби та миру для європейських націй. Саме він відкрив Закарпаття та Україну для наукової співпраці, запросив європейських студентів та нові покоління науковців до КБЗ для обміну досвідом та вивчення функцій і сталості екосистем…

Якщо б кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б вже жили на зовсім іншій планеті!

П'єр ІБІШ, Вікторія ГУБКО.
«Природоохоронний менеджмент
Карпатського біосферного заповідника
і роз'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)».
Німеччина. Аахен, 2011 р.

Професор Федір Гамор є батьком об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат» і європейського процесу збереження букових лісів.

Без ініціативи та величезних зусиль професора Федора Гамора, цього об'єкта та наших проектів взагалі просто би не було.

П'єр ІБІШ,
професор німецького університету
сталого розвитку (м. Еберсвальде).
«Зелені Карпати», № 1-4, 2017 р.

Федір Гамор є світилом збереження європейських лісів.

Маріо БРОДЖІ,
експерт Ради Європи, доктор наук, професор,
м. Вадуц, Ліхтенштейн. 2018 р.
http://mariobroggi.li/fedir-hamor

Через особистісні підходи необхідно згадати інтелектуальний вклад В. Довговича, патріотичну самопожертву С. Вайди та багатьох інших, їхніх талановитих нинішніх продовжувачів, інтелектуальних стовпів сучасної загальнодержавної й цивілізаційної значимості – братів Климпушів, В. Лазоришинця, В. Кухти й Ф. Гамора. Наголосимо, що інтелектуально-практична діяльність, до прикладу В. Лазоришинця і Ф. Гамора, безсумнівно, має планетарну, загально цивілізаційну значимість.

Михайло ДЕЛЕГАН,
кандидат історичних наук, голова Закарпатської обласної
Національної спілки краєзнавців України,
заступник директора Закарпатського обласного краєзнавчого музею.
«Україна-Румунія: мости народної дипломатії»,
Львів, «Растр-7», 2018 р.

Професор Федір Гамор є українським спеціалістом номер один у сфері реалізації програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та її Всесвітньої мережі біосферних резерватів, та вносить вагомий внесок в справу запровадження в Україні стратегії сталого розвитку.

П.М. ЧЕРІНЬКО,
заступник голови Національного комітету України
з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»,
лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки,
член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.
«Вісник Карпатського біосферного заповідника», лютий 2019 р.

Федір Гамор завів українську заповідну справу до Європи.

В.С. ГАВРИЛЕНКО,
директор біосферного заповідника «Асканія нова»,
член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.
«Вісник Карпатського біосферного заповідника», лютий 2019 р.

Вдячність вірників та вічний скарб у небі придбали благородні родини: «... Ф.Гамора та інших, ...»

о. Василь НОСА
Скріплені вірою й окрилені Церквою.
Львів. Растр-7. 2020. - С. 11.

МОНОГРАФІЯ ПРО ІСТОРІЮ ВСЕСВІТНЬОЇСПАДЩИНИ«БУКОВІПРАЛІСИКАРПАТ»

У 2017 році з нагоди десятої річниці занесення Букових пралісів Карпат до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО видавництво ФОП Сабов А.М. в Ужгороді видало українською мовою монографію Федора Гамора «Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент» (Global Recognition of the Primeval Beech Forests of the Carpathians: History and Management). ISBN 978-6177344-48-2.

Автор монографії є одним з найвідоміших українських (закарпатських) екологів, вчених і природоохоронців. Як провідний менеджер Карпатського біосферного заповідника, розташованого в Рахові, є добре відомим міжнародним науковим та професійним діячем, який зробив значний внесок в успішний процес внесення букових пралісів і старовікових лісів Європи у список Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

Монографія професора Федора Гамора, доктора біологічних наук, надає детальний звіт про минулі події, пов'язані з підготовкою номінаційних проектів та їх внесення до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Виразну об'єктивність історичних подій підкреслює той факт, що автор монографії, як колишній директор Карпатського біосферного заповідника, був не тільки безпосереднім учасником цих подій, але й ініціатором всіх необхідних міжнародних і внутрішніх організаційних і управлінських заходів, метою і остаточним результатом яких була Всесвітня спадщина карпатських пралісів.

Автор монографії спирається на вітчизняні та зарубіжні документи, що стосуються підготовки Всесвітньої спадщини, які він особисто готував або брав участь у їх підготовці. Завдяки величезній завзятості, ентузіазму, тактовності, терпимості, принциповій послідовності та науковій ерудиції він зміг узгодити різні інтереси вітчизняних і зарубіжних учасників при підготовці та затвердженні номінаційних проектів букових пралісів.

Багато разів я особисто переконувався на внутрішніх та міжнародних перемовинах у тому, що «не було б Федора Гамора, не було би і Всесвітньої спадщини букових пралісів».

В історичній монографії автор плавно і послідовно інтерпретує з 2000 року ключові моменти, якими були семінари, конференції, особисті зустрічі та обговорення, пов'язані не тільки з підготовкою проекту «Букові праліси Карпат» (внесені до списку ЮНЕСКО у 2007 році), але і при підготовці другої номінації «Букові ліси Карпат і старовікові букові ліси Німеччини» (внесені до списку ЮНЕСКО в 2011 році), а також третього проекту «Букові праліси і старі ліси Європи» (внесені до списку ЮНЕСКО в 2017 році). Хоча огляд документів дуже влучний і

вражаючий, він не може передати магію робочої атмосфери, готовності реагувати, детальне знання проблематики, а головне розумову концентрацію автора, необхідну для досягнення та представлення результатів успішних переговорів.

Монографія містить 247 сторінок тексту з багатьма ілюстраціями.

Вступ присвячено оцінці десятирічної успішної українсько-словацько-німецької співпраці у підготовці номінаційних проектів. Букові праліси Карпат були включені в список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на основі світової унікальності біологічних процесів, які в них протікають. Згодом, після їх внесення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, вчені та фахівці з букових пралісів і природних лісів в Україні, Словаччині та Німеччині чітко зрозуміли і обґрунтовували необхідність збереження природних букових лісів Німеччини в інтересах світової науки, охорони біорізноманіття, екологічної стабільності, комплексності та цілісності екосистем та ландшафтів.

Бук (Fagus sylvatica) в Центральну Європу поширився головним чином у період післяльодовикової атлантики (близько 5 тисяч років тому), коли він став органічною частиною людського суспільства і постачав йому всі необхідні екосистемні послуги. З огляду на значну частку площі букових лісів у Німеччині, науковий та професійний колектив співробітників трьох країн підготував номінаційний проект включення старих лісів Німеччини до вже проголошеної Всесвітньої спадщини (з новою назвою) «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Провідними фігурами цього другого проекту були проф. Ганнес Кнапп з Німеччини, проф. Федір Гамор з України, проф. Іван Волощук та проф. Вільям Піхлер зі Словаччини.

У підготовці третього номінаційного проекту «Букові праліси і прадавні ліси Європи» під керівництвом професора П'єра Ібіша з Німеччини взяли участь вчені та експерти з 10 європейських країн (Албанія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Італія, Румунія, Словенія, Іспанія та Україна).

У розділі про включення «Карпатських букових пралісів» у список міжнародної екологічної співпраці ЮНЕСКО проф. Федір Гамор підкреслив, що «Карпатські букові праліси» ініціювали наступні два номінаційні проекти з наголосом на необхідність збереження і охорони природних букових лісів Європи.

Ще один розділ монографії «Важливість спільних міжнародних наукових зустрічей для процесу внесення букових пралісів Карпат до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО» надає детальну інформацію про початок співпраці Схід – Захід, у вивченні значення природних лісових екосистем для людського суспільства. Наприкінці 80-х років 20-го століття після падіння залізної завіси відкрилися нові можливості для співпраці між Східною і Західною Європою у вивченні природи, ландшафтів, економіки і культури.

У Східній Європі пралісові екосистеми збереглися в мало порушених ландшафтах з особливою культурою людського суспільства. Праліси Закарпаття, а також уральські праліси з унікальною інформацією про розвиток лісів в умовах зміни клімату та необхідності охорони природи і біорізноманіття, стали об'єктом багаторічної співпраці українського Карпатського біосферного заповідника та російської Уральської лісотехнічної академії зі Швейцарським Федеральним науково-дослідним інститутом лісових, снігових і ландшафтних досліджень. Фінансова підтримка Швейцарії дозволила поглибити співпрацю між Західною та Східною Європою.

У 2000 році в Бірменсдорфі (Швейцарія) відбулася міжнародна конференціїя «Цінність природи Сходу і Заходу. Дослідження для сталого розвитку від Альп до Уралу». В роботі конференції взяли участь близько 200 вчених, фахівців і представників органів виконавчої влади зі Швейцарії, Німеччини, Австрії, Швеції, Словаччини, України, Росії, Узбекистану, Таджикистану, Румунії та інших європейських країн. Конференція зіграла важливу роль у розвитку подальшого співробітництва в галузі науки, економіки, політики та культури. На конференції були затверджені конкретні проекти в галузі використання і охорони природи, туризму, запобігання і ліквідації наслідків стихійних лих. Вчені зі Швейцарії запропонували науково-дослідну тему «Дослідження первинних лісів на прикладі Карпатського біосферного заповідника», яка стала основою для подальшої співпраці між Україною і Швейцарією. Був виданий збірник матеріалів конференції.

У 2003 році в місті Мукачеві в Закарпатській Україні проходила науково-практична конференція «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання». Ініціатором проведення конференції був швейцарський Федеральний науково-дослідний інститут лісових, снігових і ландшафтних досліджень та Карпатський біосферний заповідник у співпраці з Радою Європи, Всесвітнім фондом дикої природи (WWF), Всесвітнім союзом охорони природи (IUCN) і Міжнародною організацією лісових дослідних організацій (IUFRO). Конференція рекомендувала, зокрема, провести інвентаризацію пралісів і природних лісів Карпат за єдиною методикою. У Швейцарії був опублікований збірник матеріалів Конференції англійською мовою. Конференція ініціювала процес підготовки номінаційного проекту «Букові праліси Карпат» для Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

У наступному розділі монографія описує 4-річну підготовку номінаційного проекту «Букові ліси Карпат». Номінаційний проект був розроблений проф. Федором Гамором та його колегами із Закарпатської України та проф. Іваном Волощуком у співпраці з проф. Вільямом Піхлером зі Словаччини. Проект був внесений у список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 2 липня 2007 в ході 31-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Крайстчерчі (Нова Зеландія) на основі критерію «глобальна унікальність екологічних і біологічних процесів».

В інших розділах монографії представлена докладна інформація про підготовку номінації «Букові праліси Карпат і старовікові букові ліси Німеччини», який був ініційований внесенням проекту «Букові праліси Карпат» до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У підготовці цього проекту брав участь проф. Ганнес Кнапп, директор Міжнародної академії охорони природи Німецького агенства збереження природи в управлінні Федерального міністерства охорони природи та ядерної безпеки Німеччини.

Частиною підготовки номінаційного проекту стали семінари експертів з України, Німеччини та Словаччини, за участі представників відповідних міністерств трьох країн. У 2008 році зустріч у Німеччині на острові Вільм, у 2009 році в Карпатському біосферному заповіднику в Рахові, у 2009 році в Бонні, у 2010 році в Берліні та в Академії охорони природи на острові Вільм. На основі кількарічних робочих переговорів був розроблений остаточний проект «Букові праліси Карпат і стародавні букові ліси Німеччини», який був прийнятий в Парижі 25 червня 2011 на 35-й сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Прийняття двох номінаційних проектів призвело до розробки третього номінаційного проекту «Букові праліси та старовікові букові ліси Європи». Для підготовки цього проекту було проведено кілька робочих зустрічей експертів з 11 європейських країн (включаючи Словаччину). У червні 2012 року був проведений огляд старих букових лісів в Італії, а у вересні 2012 року відбулася ключова нарада з проекту на острові Вільм (Німеччина). У 2013 році в Рахові відбулася міжнародна зустріч за участю проф. П'єра Ібіша з університету Ебервальде (Німеччина), який був головним гарантом проекту. Нарада погодила остаточну назву проекту.

16-22 жовтня 2013 р. у м. Рахові відбулася міжнародна конференція «Букові праліси та старі букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого розвитку». На цю тему в 2014 році в Бонні та Відні відбулися робочі зустрічі українських, німецьких та словацьких фахівців з метою узгодження списку ділянок старих букових лісів 10 європейських країн.

На зустрічі у Відні у 2014 році міністерство сільського господарства, лісового господарства, навколишнього середовища та водного господарства Австрії отримало повноваження завершити та подати проект номінації до Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Парижі. Комітет Світової спадщини ЮНЕСКО схвалив цей проект номінації на своєму засіданні в Кракові у 2017 році.

В інших розділах монографії представлена об'ємна інформація про застосування результатів напрацювань та рекомендації з підготовки номінаційних проектів у практиці українських органів влади та природоохоронних організацій. Крім створення міжнародного комітету

з комплексного управління, українська сторона підготувала проект «Науково-дослідний центр букових пралісів» у селі Кваси, що неподалік від Рахова.

Для узгодження оцінок і планів управління та міжнародної координації досліджень у природних лісах і пралісах Карпат були залучені науковці та фахівці з Карпатського біосферного заповідника та наукові інститути Швеції, Швейцарії, Німеччини та Словаччини.

Монографія надає детальну інформацію про природоохоронне управління букових лісів Карпат та Європи, для ефективної співпраці з громадськими організаціями, місцевою владою та власниками лісів. Добре підготовлений детальний огляд офіційних документів різних рівнів органів охорони природи, пов'язаних з менеджментом букових лісів, починаючи з президента України, через обласні органи влади аж до органів місцевого самоврядування. Цей огляд також включає юридичні документи з охорони та збереження букових пралісів як об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

Монографія проф. Федора Гамора, доктора біологічних наук – це унікальний твір, який містить цінні і на сьогодні маловідомі документи, що стосуються підготовки трьох номінаційних проектів для Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Текст книги містить чітке розташування подій у часі від 2000 до 2017 років.

Монографія написана українською мовою, але буде перекладена також на англійську мову. Вона стане хорошим пошуковим інструментом для вчених, фахівців у галузі екології та довкілля, для практичних природоохоронців й працівників органів охорони природи та навколишнього середовища, від міністерств і аж до місцевих органів влади в Україні, Словаччині та Німеччині.

Вітаємо автора, проф. Федора Гамора, доктора біологічних наук, з успішним виданням книги, бажаємо подальшої творчої наснаги для написання та видання монографій, присвячених сталому розвитку букових пралісів та старих букових лісів Європи.

Іван ВОЛОЩУК,
професор, інженер, др. наук, університет Матея Бела,
м. Банська Бистриця, Словацька Республіка, 2017 р.

ВИДАННЯ ЦІЄЇ КНИГИ ОТРИМАЛО Й БАГАТО ІНШИХ ПОЗИТИВНИХ ВІДГУКІВ У СВІТІ

Так, генеральний директор Директорату охорони природи та сталого управління природними ресурсами Федерального міністерства навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної республіки Німеччини **Ельза Нікель** з цього приводу написала на адресу автора: «Це чудове узагальнення тривалого шляху, який ми пройшли, щоб покращити розуміння і збереження

старовікових букових лісів у Європі. Ця робота також ілюструє успіх, досягнутий важкою працею вчених, менеджерів та громадськості! Все – під Вашим керівництвом та стараннями Вашої відданої команди! Я рада, що мала нагоду приєднатись до цього процесу на якийсь час. Завжди відчувала натхнення, працюючи разом з Вами, з Вашою командою та колегами. Мої найкращі побажання щодо подальшого прогресу в проекті по букових пралісах та старовікових лісах Європи (є ще так багато планів), і бажаю добрих результатів для найкращого збереження букових старовікових лісів та дикої природи взагалі».

«Щиро дякую Вам за цю чудову книгу!» – пише декан словацького Зволенського технічного університету зі Словаччини, професор **Вільям Піхлер**. – Думаю, вона описує зусилля, складність яких відома лише Вам, Івану, мені та Девіду.

Які незабутні часи, яке незабутнє досягнення! Приєднання інших країн до даного об'єкта є черговим підтвердженням успіху нашої задумки, незважаючи на всі перепони».

Оцінюючи цю книгу, професор, доктор наук, президент Європейської асоціації букових лісів **Ганнес Кнапп** (Німеччина) наголошує: «Тут зібрана справді всеохоплююча документація щодо процесів, що тривають в напрямку охорони останніх залишків букових пралісів в Європі, а також історії їх внесення до списку Всесвітньої спадщини. Переклад книги на англійську мову буде дуже важливим для Європи в світлі створення нового серійного транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини, до якого увійшли букові ліси Європи. Давайте шукати таку можливість. Я щиро радий співпраці та дружбі з Вами, і вдячний за участь у цьому процесі протягом багатьох років».

А **Бригітта Коммармот** із швейцарського Федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) в цьому контексті додає: «Це чудово, що починаючи з пралісів КБЗ, був зініційований процес, який привів до таких чудових результатів. Я хочу подякувати Вам та іншим, хто зробив цю справу можливою».

Також цікавою є думка патріарха природоохоронної справи в Україні сторічного професора **Степана Стойка**, який пише: «Дорогий Федоре Дмитровичу! Щиро вдячний Вам за надіслану Вашу нову монографію «Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент», яку я уважно проаналізував. Вважаю, що це історія, екологія та енциклопедія букових пралісів. У їх збереженні велика заслуга Карпатського біосферного заповідника та Ваша особисто. Ви підняли екологічний авторитет в ЮНЕСКО України та українських вчених. Єдине зауваження до монографії. Було б бажано дати список Ваших та інших праць про букові ліси в літературі».

МОНОГРАФІЯ ФЕДОРА ГАМОРА ПРО «ЕТАЛОНИ...» І НЕ ТІЛЬКИ

Книга професора Федора Гамора «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи» (видавництво «Растр-7», Львів, 2018) увагу зацікавленого читача привертає до історичних аспектів створення та успішного розвитку Карпатського біосферного заповідника з нагоди 50-ліття останнього.

Унікальність монографії полягає насамперед у тому, що автор не тільки брав безпосередню участь в описуваних подіях, але й сам ініціював їх та реалізовував, виявляючи при цьому потужний ентузіазм та глибокі знання процесів і закономірностей карпатських лісових екосистем.

Розгортаючи новітню історію установи, автор справедливо констатує, що перші заповідники на теренах Карпат з'явилися за доби Австро-Угорщини, а відтак Чехословаччини. Особливо пильна увага Карпатам була виявлена з боку чеських вчених.

Після Другої світової війни українські вчені, зокрема професори Степан Стойко та Василь Комендар, започаткували наукову роботу з охорони природи на Закарпатті.

Важливо, що у цьому контексті, Ф. Гамор подає розлогий перелік імен природодослідників та назв інституцій, які зробили неабиякий внесок у розвиток заповідника, допомагали долати перешкоди, які траплялися на цьому шляху.

Завдяки значним зусиллям Ф. Гамора 15 лютого 1993 року Карпатський заповідник отримує новий поважний статус – його вписано до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Як результат, ще інтенсивнішою стала природоохоронна діяльність установи, посилилася міжнародна співпраця.

В книзі особлива увага приділяється ролі трудового колективу заповідника, підтримці центральних та місцевих органів влади. Завдяки цьому вдалось створити потужну інфраструктуру для потреб наукових досліджень та освіти. Особлива роль, на мою думку, тут належить започаткованому у 1993 році всеукраїнському науково-популярному журналу «Зелені Карпати», головним редактором якого став, знову ж таки, Федір Гамор. Активна наукова діяльність останнього особливо виявила себе в організації потужних міжнародних науково-практичних конференцій, за результатами яких опубліковано вагомі наукові збірники.

Цікавими та повчальними є глави рецензованої монографії, де досліджується внесок у розвиток КБЗ Президента України Віктора Ющенка, а також представників державних органів влади та місцевого самоврядування, чинного Президента України Петра Порошенка. Для

автора цих рядків особливий інтерес складає опис процесу включення карпатських букових пралісів до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з її подальшими номінаціями («Букові праліси Карпат», «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини», «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи»), адже, разом з професором Гамором, я був його активним учасником. Зрештою, ці, без сумніву, неординарні події склали окрему монографію Ф. Гамора «Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент» (видавництво «Тиса», Львів, 2017).

Не менш захоплюючими є сторінки видання, де опукло й зримо постає ще одна «історія» від професора Гамора – міжнародної співпраці: зі Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень, Університетом сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина), румунськими екологами та Союзом українців Румунії. До слова, про українсько-румунські природоохоронні взаємини наш суперактивний автор теж нещодавно видав у Львові чергову монографію «Україна-Румунія: мости народної дипломатії» (2018)…

Остання глава рецензованої монографії написана пером відомого природодослідника, професора П'єра Ібіша з Німеччини і містить окремі штрихи біографії автора. Особливо афористично звучить сентенція: «Якщо б кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б вже жили на зовсім іншій планеті!».

Вона аж ніяк не дисонує, навпаки перегукується з епіграфом на титулі книги – рядками знаного українського поета Василя Кухти: «Мало зосталось… мало – Тих, що пізнали суть… Та на тарелі, мамо, Славу не нам несуть…» («Гори страшні, горбаті…»). І тут нічого не вдієш: такими вже суперечливими є наші сьогоднішні реалії…

На завершення цієї короткої рецензії не можу не втриматися, щоб в черговий раз не зауважити про «еталони»: завдяки професору Ф. Гамору Карпатський біосферний заповідник став одним з найпотужніших наукових та еколого-освітніх центрів Карпатського регіону, широко визнаним у всьому світі.

Його внесок у збереження природних екосистем, сталий розвиток Карпат − потужний і неоціненний. Будемо сподіватися на щасливе продовження історії природоохорони Карпат!

Іван ВОЛОЩУК,
доктор наук, професор,
м. Татранська Ломніца, Словаччина, 2018 р.

МОСТИ ЄДНАННЯ ВІД ФЕДОРА ГАМОРА

Одразу дві нові книжки, видані у Львові, лягли на мій письмовий стіл. Авторства знаного науковця-еколога, професора, доктора біологічних наук Федора Гамора. Перша має доволі інтригуючи назву: «Україна-Румунія: мости народної дипломатії». Друга – «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи». Обидві поповнили творчий бекграунд відомого публіциста й вченого. Це про нього стисло, але влучно, сказав професор Університету сталого розвитку з Німеччини П'єр Ібіш: «Якби кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б жили на зовсім іншій планеті!». Звісно, мене найперш привабила книга про українсько-румунські взаємини, оскільки останні п'ять років я теж предметно співпрацюю з гуцулами Мараморощини й Союзом українців у Бухаресті. Ще донедавна народна дипломатія на рівні Мараморощини й Рахівщини мала спорадичний характер, однак зусиллями Карпатського біосферного заповідника та його тодішнього директора, а нині – заступника з наукових питань Федора Гамора набула системних обрисів і вийшла на рівень сталих і предметних взаємин.

Як зазначає автор у підзаголовку до книги, це – «Нотатки з нагоди 20-річчя участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині».

Особливо цінною для істориків і краєзнавців стала впорядкована і систематизована автором довідково-документальна база – майже сто сторінок! До неї увійшли Доручення Президента України, міжурядові угоди та урядові документи України та Румунії, архівні документи Закарпатської ОДА і повітової ради повіту Марамуреш, ухвали й розпорядження Рахівських райради та райдержадміністрації, Рахівської міськради, комуни Бистрого й міста Вішеу-де-Сус, протоколи двостороннього українсько-румунського співробітництва в рамках європейських програм, матеріали міжнародних конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо.

Чи буде відновлено міст через Тису (Ділове–Валя-Вішеулуй (Вишівська Долина) і рух пасажирських потягів через Рахів до Румунії? Цій проблематиці присвячено окремий розділ книги. Федір Гамор як один з ініціаторів відкриття залізничного сполучення Рахів-Київ аргументовано доводить, що цей маршрут варто продовжити до Трансильванії, Будапешта, Братислави, Відня і Праги. Утопія? Не кажіть!

Ще кілька років тому багато хто сумнівався у доцільності залізничного рейсу Рахів–Київ і недавно відкритих сполучень Рахів–Харків і Рахів–Одеса. Тільки не Гамор! Що маємо нині? Популярні маршрути, пристойно заповнені вагони, дефіцит квитків на Київ! Як перфекціоніст Федір Дмитрович не зупиняється й жваво обґрунтовує нову ідею: запустити рейси через Рахів до Клужа-Напоки й Ужгорода, відновити в Діловому міст через Тису до Румунії (був підірваний німцями у 1944-му році).

А велодрезини до Євросоюзу? Не вірите? Почитайте книгу, аргументацію автора і зрозумієте, що все можливе тоді, коли люди об'єднуються не для чвар і з'ясування стосунків, а для діяння та творчої праці.

Не оминув автор і наболілих екологічних проблем, б'є у дзвони, здіймає тривогу: розробка поліметалевих руд на українській частині Мараморощини може призвести до екологічної катастрофи у вірхів'ях басейну Тиси!

Книга не обтяжена нудним науково-схоластичним стилем, читається легко, бо є науково-популярним виданням. Містить потужний пласт документалістики.

Своєю новою 364-сторінковою книгою член Національної спілки журналістів і Заслужений природоохоронець України, академік Федір Гамор укотре довів, що є одним з найпродуктивніших авторів не лише Рахівщини, але й Закарпаття та нашої країни. Він не тільки пише про мости єднання, він сам діяльно розбудовує їх! Респект автору!

Олександр МАСЛЯНИК,
Заслужений журналіст України
Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії.
№ 21-22 (листопад) 2018 р.

НОВА КНИГА ПРОФЕСОРА-ПРИРОДООХОРОНЦЯ ФЕДОРА ГАМОРА ПРО БУКОВІ ПРАЛІСИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ВИЙШЛА В УЖГОРОДІ

Нова книга відомого професора-природоохоронця Федора Гамора «Від української ініціативи – до транс'європейського об'єкта Всесвітньої природної спадщини» щойно побачила світ в ужгородському видавництві «ФОП Сабов А.М.». Про актуальність 300-сторінкового видання (*на знімку*) засвідчує уже той факт, що книгу видано за фінансової підтримки обласної ради (голова Михайло Рівіс) та облдержадміністрації (голова Ігор Бондаренко).

Це п'ята книга за три роки, у якій європейського визнання учений, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника аргументовано та обширно інформує суспільство про досвід збереження унікальних українських природних і культурних цінностей, акцентуючи водночас на проблемах запровадження у Карпатському регіоні стратегії сталого розвитку.

У цьому ж свіжодруці ґрунтовно розглядаються актуальні питання з історії створення та менеджменту транснаціонального серійного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Висвітлюється багаторічний досвід європейської екологічної співпраці та погляди швейцарських, німецьких й українських експертів на проблеми збереження пралісів.

Привертається увага до міжнародних наукових форумів, які започаткували підготовку цієї номінації та розгортання європейського процесу збереження старовікових букових лісів.

Книга буде цікавою і для вітчизняних урядовців, оскільки в ній аналізується стан виконання актів Президента та уряду України з питань збереження букових пралісів як об'єкта спадщини та сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів, що прилягають до них. Подаються основні міжнародні та українські нормативно-правові акти, які регламентують діяльність із збереження Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також деякі інші архівні матеріали.

Видання знайде вдячного читача і серед науковців, фахівців та активістів у сфері охорони довкілля, працівників органів влади та місцевого самоврядування регіону Українських Карпат й широкої громадськості.

Тут доречно нагадати, що об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», створений за ініціативою автора цієї книги і завдяки його зусиллям серед 12 європейських країн, які входять до нього, українська частика займає біля 30 відсотків його площі.

По-друге, у книзі особливо наголошується, що Конвенція про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини ратифікована Україною й належить до чинних міжнародних договорів і відповідно до її статтей 5 та 27, а також згідно статті 9 Конституції України реалізація її положень є обов'язковою та пріоритетною до виконання.

Тому держави-сторони Конвенції зобов'язані забезпечити якомога ефективнішу охорону та популяризацію культурної і природної спадщини, реалізовувати просвітні та інформаційні програми, зміцнювати повагу і прихильність своїх народів до її збереження, широко інформувати громадськість про небезпеку, яка загрожує спадщині, а також про заходи, що вживаються на виконання вимог Конвенції. Принагідно зауважимо, що тут же опубліковано й інтерв'ю автора цих рядків із професором Ф. Гамором, яке вийшло на сторінках «Голосу України» навесні 2016 року. Автор наголошує, що завдання із збереження та популяризації єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини, визначені в Указі Президента України від 21 листопада 2017 року «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» і детально прописані в спеціальному розпорядженні Кабміну від 21 листопада 2018 року № 892-р «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» і сталого розвитку прилеглих до нього територій».

Важливим є і той факт, що дещо раніше в нинішньому ж році Федір Гамор випустив у німецькому видавництві академічної книги «LAP LAMBERT Academic Publishing» англійською мовою монографію «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Region» («Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів»), у якій іноземні читачі теж зможуть ознайомитися із українськими ініціативами та досвідом природоохоронної діяльності.

Книги цього видавництва можна замовити в усьому світі, у найвідоміших міжнародних дистриб'ютерів та книжкових крамницях, зокрема в таких як: «Amazon», «Hachette», «Ozon», «Ebay», «AbeBooks»…. Вони також каталогізовані в електронному вигляді у Німецькій національній бібліотеці.

Отже, Європа більше й глибше знатиме і про праліси Карпат, і про саму Україну.

Василь НИТКА,
Інтернет-видання «UA-Reporter.com», 4 жовтня 2019 р.

ВИЧЕРПНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ДЛЯ ГРОМАДСЬКОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ОБІЗНАНОСТІ

Шановний Федір, велике спасибі за те, що надіслали pdf книги «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Region» – Вашої великої роботи.

Це вичерпна документація тривалого часу, щодо доведення важливості та цінності залишків древніх лісів, на прикладі букових лісів Європи, для громадської та політичної обізнаності.

Цей процес розпочався в Україні з Вашої ініціативи, підтриманий Іваном Волощуком, Маріо Броджі, Брігіттою Коммормот та багатьма іншими колегами, і поширився на загальноєвропейський рух за серйозну охорону цього природного надбання – «Видатної універсальної цінності», яке занесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Ваша книга описує багато зустрічей, дискусій та кроків на шляху до Всесвітньої спадщини. Я дуже вдячний і радий за нашу дружбу та успішну співпрацю у захисті первинних та старовинних букових лісів у Європі. Ще раз дякую та вітаю!

Ганнес КНАПП,
професор, доктор, багаторічний директор
Міжнародної академії охорони природи
на острові Вільм (Німеччина), 2020 р.

ЕПІСТОЛЯРІЇ

ШАНОВНИЙ ФЕДОРЕ ДМИТРОВИЧУ!

Прийміть щирі й сердечні вітання з нагоди Вашого ювілею – 65-річчя від Дня народження!

Ви, як талановитий організатор, заслужили глибоку повагу не тільки колективу, але й наукової спільноти, яка працює в галузі заповідної справи. Адже як заслужений природоохоронець та науковець Ви доклали всіх можливих зусиль для досягнення всесвітнього визнання Карпатського біосферного заповідника, щоб зробити його орієнтиром для європейської природоохоронної справи. Зокрема, заповідник включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів конвенції ЮНЕСКО. Він став єдиною установою природно-заповідного фонду України, яку нагороджено Європейським Дипломом для природоохоронних територій Ради Європи, а букові праліси Карпатського біосферного заповідника увійшли до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО як складова транскордонного українсько-словацько-німецького серійного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Ви доклали багато зусиль для забезпечення збереження біорізноманіття та сталого розвитку всього Карпатського регіону. Зокрема, Ви є одним з ініціаторів Карпатської конвенції; автором ряду законодавчих ініціатив до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів; зробили вагомий внесок у вирішення питання щодо надання гірським населеним пунктам особливого статусу та прийняття мораторію на суцільні рубки в ялицево-ялинових гірських лісах Українських Карпат; ініціювали створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Мармароських горах.

До цього переліку можна додати ще багато починань та Ваших заслуг, за якими криються роки повсякденної наполегливої праці. З великою шаною та повагою ставимося до Вашої самовідданої праці та вагомого внеску у розвиток заповідної справи.

Вітаючи Вас цього святкового дня, щиро зичимо міцного здоров'я, родинного благополуччя, реалізації задумів, успіху у всіх Ваших інноваційних починаннях, оптимізму та наснаги на нові звершення.

З повагою в.о. Міністра екології
та природних ресурсів України
Г.О. ВРОНСЬКА
28 березня 2016 р., м. Київ

«Сказати, що доктор біологічних наук, академік Академії екологічних наук Федір Гамор – людина цікава – це значить сказати дуже мало. У нього, з одного боку, звичайна біографія закарпатського «трудоголіка», який працював сумлінно на будь-яких роботах, саме там, куди його посилав час, а з іншого боку – він романтик, вчений-першопрохідник, біолог з енергетичним заповзяттям Даррела чи Гржимека. Він лише тому не став дослідником далекої Африки чи Амазонії, що прикипів душею до синіх Карпатських гір».

Ілля ІЛЬНИЦЬКИЙ,
член Національної спілки журналістів України,
«Президентський вісник», квітень 2001 р.

«Важко переоцінити роль Федора Гамора, доктора біологічних наук, професора, директора Карпатського біосферного заповідника, серйозного вченого і достойного громадянина, який впродовж багатьох років калатає в усі дзвони, аби пробитися до світової спільноти, заодно рятуючи від агресивного наступу так званої цивілізації смарагдові перлини Карпат. Він збурює, активно переконує представників світової наукової спільноти, що у плані охорони природних скарбів, принаймні на території зони очолюваного ним заповідника, Україна могла б слугувати прикладом для інших, заможніших держав. Це не прояв місцевого патріотизму, а тверезa оцінка реального стану речей, це його принципова позиція. Ціною неймовірних зусиль Федір Гамор (до речі, давній читач і активний автор нашої газети), щороку запрошує до себе поважних колег з багатьох країн, аби показати їм таких представників рослинного і тваринного світу, про чиє існування «у живому вигляді» відомі натуралісти навряд здогадувалися...

…Невже ж це така нездійсненна мрія? Невже не здатні сповна дати ладу подарованим Богом національним природним скарбам? Невже, окрім небайдужої людини Федора Гамора, який чесно робить справу державної ваги, не удостоєного, як і переважна більшість подвижників такого рівня, урядових нагород та інших почесних відзнак, це нікого не хвилює?»

Валентин БАБЕНКО,
оглядач газети «Урядовий кур'єр»,
грудень 2004 р.

«Ми надзвичайно вдячні за Вашу активну та плідну участь у розвитку й функціонуванні Карпатського біосферного заповідника, Вашу значну роль у природоохоронній діяльності на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Надзвичайно вагомим є Ваш особистий внесок в охорону, збереження, наукове вивчення та відтворення особливо цінних природних комплексів та об'єктів, у розвиток природно-заповідної справи в Україні та створення транскордонного українсько-словацького об'єкта Всесвітньої природної спадщини «Букові праліси Карпат».

Ви підкорили найвищі вершини заповідної справи і стали взірцем для нас – Ваших колег і сучасників, та надихаєте молоде покоління природоохоронців на нові звершення».

Віктор КАНЦУРАК,
директор Департаменту заповідної справи
Мінприроди України,
березень 2011 р.

«Знаємо і шануємо Вас як відомого вченого, природо-захисника, одного з найбільш активних пропагандистів ідеї сталого розвитку Карпатського краю, ініціатора численних природоохоронних програм і проектів. Міжнародним визнанням Вашої невтомної праці стало включення українсько-словацької номінації «Букові праліси Карпат» до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО!»

Василь ПАРПАН,
директор Українського науково-дослідного інституту
гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака,
доктор біологічних наук, професор,
заслужений лісівник України,
березень 2011 р.

Федір Гамор (третій зліва) ділиться досвідом роботи із німецькою урядовою делегацією щодо збереження букових пралісів (с. Мала Уголька Тячівського району, травень 2009 р.)

«Як колеги саме по біосферному заповіднику ми загострено розуміємо масштаб і відповідальність задач, які Ви так успішно і блискуче вирішуєте протягом багатьох років, високо тримаючи рівень Карпатського біосферного заповідника навіть в найсмутніші часи.

Численні нагороди держави і міжнародної спільноти підтверджують видимі результати, проте ми добре знаємо, скільки на Вас припадає і важкої, невдячної роботи, яка потребує стільки нервового напруження, енергії та сил і з якою стійкістю Ви завжди йдете до поставленої мети. Ваша кипуча енергія і оптимізм надихають всіх нас і глибоко символічно, що Ви трудитесь, разом із створеним Вами колективом, в самому серці Європи, являючись взірцем для оточуючих».

Олександр ВОЛОШКЕВИЧ,
директор Дунайського біосферного заповідника,
кандидат біологічних наук,
лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки,
березень 2011 р.

«За цей проміжок славного життєвого шляху Ви зробили великий внесок у справу охорони природи Карпат, піднесення на належний рівень авторитету Карпатського біосферного заповідника і заповідної справи в регіоні. За час Вашого керівництва Карпатський біосферний заповідник здобув справді світове визнання й непересічний науковий та природоохоронний авторитет в Україні та Європі. Багато зроблено для налагодження тісних, творчих зв'язків з науковими школами ботаніків, географів, зоологів, созологів у нашій країні та за кордоном.

Упродовж тривалого часу, фактично від створення заповідника, тривають і творчо розвиваються різні напрями співробітництва між нашими установами в галузях популяційних досліджень, збереження природної фіто- й зоорізноманітності, природоохоронної оцінки динамічних тенденцій природних екосистем в умовах антропогенної трансформації середовища тощо».

Михайло ГОЛУБЕЦЬ,
почесний директор Інституту екології Карпат,
доктор біологічних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
Микола КОЗЛОВСЬКИЙ,
директор інституту, доктор біологічних наук,
Олександр КАГАЛО,
завідувач відділу природних екосистем,
уповноважений науковий куратор КБЗ,
кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник,
березень 2011 р.

«Упродовж багатьох років праці під Вашим керівництвом та за Вашою участю створено Карпатський біосферний заповідник, який став визнаним у світі екологічним та науковим центром, букові праліси якого ввійшли до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Висловлюємо Вам сердечну вдячність за активну участь у вихованні молодого покоління екологів-лісівників, за безкорисливу передачу знань, свого багатого досвіду молодим фахівцям, за плідну, результативну працю на теренах Карпат, за Ваш вагомий особистий внесок у відтворення та охорону природних ресурсів Карпатського краю».

Юрій ТУНИЦЯ,
ректор Національного лісотехнічного університету,
доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
березень 2011 р.

«Карпатський біосферний заповідник поправу вважається природною перлиною Карпат. Це думка не тільки патріотів України, але й світової громадськості. Підтвердженням цього є те, що заповідник 4 рази удостоєний диплома Ради Європи, яким нагороджуються природоохоронні території, що відповідають найвищим міжнародним вимогам. Визнання світового значення заповідника підтверджено і тим, що він включений у список об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, до яких належать такі світові природні перлини, як Єллоустонський національний парк (США), національний парк «Серенгеті» (Кенія), озеро Байкал та інші. Карпатський заповідник є визнаним флагманом серед природоохоронних територій України. І в усьому цьому немала заслуга належить його директору Федору Дмитровичу Гамору.

Очоливши у 1987 р. Карпатський біосферний заповідник, Федір Дмитрович зробив чимало на ниві заповідної справи. У першу чергу домігся зарахування його до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО (1992 р.), розширення його території майже у п'ять разів (до 58 тис. га), розробив пропозиції до Закону України «Про природно-заповідний фонд», ініціював та обґрунтував необхідність прийняття Законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» та «Про мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових лісах на гірських схилах Карпатського регіону», рішень парламенту й уряду України щодо сталого розвитку гірських територій, утворення українсько-румунського біосферного резервату в Мараморoських горах тощо. З його ініціативи та під його керівництвом збудовано єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування в Карпатах (м. Рахів), еколого-освітні центри «Музей нарциса» (м. Хуст),

у Географічному центрі Європи та високогір'ї Карпат. Він – організатор видання всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати» (1993 р.) та регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника» (2006 р.). Визначними результатами його природоохоронної діяльності стало включення пралісів заповідника до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, затвердження урядом України плану заходів щодо їх збереження та розвитку, нагородження Карпатського біосферного заповідника Радою Європи Європейським дипломом (1997, 2002, 2007, 2012 рр.), реалізація серії міжнародних екологічних проектів тощо. Федір Дмитрович – організатор багатьох резонансних міжнародних науково-практичних конференцій із проблем сталого розвитку та збереження етнокультурної спадщини Карпат.

За свої заслуги у заповідній справі він удостоєний звання «Заслужений природоохоронець України», нагороджений орденом «За заслуги III ступеня», медалями Виставки досягнень народного господарства СРСР і Міжнародного академічного рейтингу «Золота фортуна», багатьма почесними грамотами міністерств екології, освіти та науки України, почесною відзнакою Закарпатської обласної ради «За розвиток регіону» тощо. Він також є почесним працівником туризму України, почесним громадянином міста Рахова та румунського міста Вішеу-де-Сус.

Сергій ШАПАРЕНКО,
керівник екологічної групи «Печеніги»,
член Міжнародного соціально-екологічного союзу,
вересень 2012 р.

«За десятки років подвижницької діяльності Гамора Федора Дмитровича на посаді директора Карпатського біосферного заповідника, та у складі органів місцевого самоврядування, він вніс значний вклад не тільки у збереження природи Карпат, але й у соціально-економічний розвиток гірського краю. Багаточисельні міжнародні програми та проекти, які розроблені та реалізовані ним, наукові обґрунтування та наполегливе лобіювання прийняття законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» та «Про мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат», Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.» та багато інших його ініціатив сприяли розвитку міста Рахова, створенню йому привабливого іміджу як туристично-рекреаційного центру в Географічному центрі Європи.

Сьогодні важко уявити собі розвиток, зокрема, пріоритетного для нас туризму і рекреації, без створених Федором Дмитровичем Музею екології гір та історії природокористування Карпат, інформаційно-туристичних центрів в Географічному центрі Європи та у високогір'ї Карпат, демонстраційного форелевого господарства, мережі облаштованих еко-туристичних маршрутів та науково-пізнавальних стежок, видання великої кількості інформаційних матеріалів та науково-популярних публікацій у вітчизняній та зарубіжній пресі тощо».

Ярослав ДУМИН,
голова м. Рахова,
жовтень 2012 р.

Рахів – «Гуцульський Париж»

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ Ф.Д. ГАМОРА (1975-2020 рр.)

1. Питання охорони природи та сталого розвитку (1977-2020 рр.)

1.1. Монографічні видання

1. **Гамор Ф.Д.** Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника (співавтори: Мовчан Я.І., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дудка І.О. і інші). – К., Інтерекоцентр, 1997. – 713 с.
2. **Гамор Ф.Д.** Місто в географічному центрі Європи (співавтори: Волощук І.І., Парубочий М.В. та інш.). – Сегед: Баба і Ко, 1997. – 55 с.
3. **Гамор Ф**. Заповідники і національні парки України (співавтори: Андрієнко Т**.,** Артеменко В. та інш.). – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
4. **Гамор Ф.Д.** Лікарські рослини у фармакології (співавтори: Грига І.В., Грига В.І. та інш.) – Ужгород: Закарпаття, 2001. – 277 с.
5. **Гамор Ф.Д.** Зачаровані Карпати: Заповідники та національні природні парки Закарпаття (співавтори: Комендар В.І. та інш.). – Ужгород: Карпати, 2005. – 320 с.
6. **Гамор Ф.** Запрошення на бал весни у Долину нарцисів (співавтори: Комендар В., Мельник С.). – Ужгород: Патент, 2007. – 56 с.
7. **Гамор Ф.Д.** Праліси Закарпаття: Інвентаризація та менеджмент (співавтори: Довганич Я.О., Покиньчереда В.Ф., Сухарюк Д.Д. та інш.). – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2008. – 86 с.
8. **Гамор Ф.Д.** Земля наближена до неба (співавтори: Кічковський М.В., Кушнір Б.Г. і ін.). – Ужгород: Карпати, 2008. – 48 с.
9. **Гамор Ф.Д.** Екологічна ситуація у басейні верхньої Тиси на ділянці українсько-румунського кордону та шляхи її стабілізації (співавтори: Довганич Я.О., Покиньчереда В.Ф). – Ужгород: ІВА, 2010. – 72 с.
10. **Гамор Ф.Д.** Природно-заповідний фонд Закарпатської області (співавтори: Поп С.С., Браславець В.В. і ін.). – Ужгород: Карпати, 2011. – 254 с.
11. **Гамор Ф.Д.** Нарцис вузьколистий в Українських Карпатах (співавтори: Зиман С.М., Булах О.В., Волощук М.І.). – К.: Фітосоціоцентр, 2014. – 60 с.
12. **Гамор Ф.Д.** Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення Міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (співавтор Парчук Г.І.). (1 – 4 жовтня 2014) Ужанський НПП. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2014. – 320 с.

13. **Гамор Ф.Д.** Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Збірник вибраних матеріалів (співавтор Стеценко М.П.). – Львів: Тиса, 2017. – 238 с.

14. **Гамор Ф.** Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент. Матеріали з нагоди десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2017. – 248 с.

15. **Гамор Ф.** Україна – Румунія: мости народної дипломатії. Нотатки з нагоди 20-річчя участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині. – Львів: Растр-7, 2018. – 364 с.

16. **Гамор Ф.Д.** Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи. – Львів: Растр-7, 2018. – 126 с.

17. **Hamor F.** Outstanding universal value of the ecological processes in the primeval beech forests of the Carpathians and their management as World Heritage sites. (co-authors: Pichler V., Voloshchuk I., Sukharjuk D.) // Acta Ecologica. – Bratislava: VEDA, 2007. – 63 p.

18. **Hamor F.** Inventory of the Largest Prymeval Beech Forest in Europe. A Swiss-Ukrainian Scientific Adventure. (co-authors: Commarmot, B., Brandli, U.-B., Lavnyy V.). – Birmensdorf, Swiss Federal Research Institute WSL; L'viv, Ukrainian National Forestry University; Rakhiv, Carpathian Biosphere Reserve. – 2013. – 69 p.

19. **Hamor F.** Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Region / LAP LAMBERT Academic Publishing is a trabemark of International Book Market Service Ltd., member of OmnisScriptum Publishing Group. 17 Meldrum Street, Beau Bassin 71504, Mauritius, 2019. – 285 pp.

1.2. Науково-популярні буклети

20. **Гамор Ф.Д.** Долина нарцисів. (співавтор Покиньчереда В.Ф.).– Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2007. – 6 с.

21. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф., Бундзяк В.В., Обладанюк М.Ю. Долина нарцисів. Карпатський біосферний заповідник, 2008 р. – 6 с.

22. **Гамор Ф.Д.,** Сухарюк Д.Д., Чернявський М.В., Покиньчереда В.Ф., Волощук М.І., Кабаль М.В. Праліси Карпатського біосферного заповідника. – Рахів, 2009. – 8 с.

1.3. Наукові та науково-популярні статті

23. **Гамор Ф.Д.** Поширення та деякі еколого-біологічні особливості арніки гірської (Arnica montana L.) в Українських Карпатах // VI з'їзд Українського ботанічного товариства. – Київ: Наукова думка, 1977. – С. 227.

24. Комендар В.І., **Гамор Ф.Д.** Поширення та еколого-біологічні особливості арніки гірської (*Arnica montana* L.) в Українських Карпатах // Укр. бот. ж., – 1977. – 34, №3. – С. 281-285.

25. Комендар В.И., **Гамор Ф.Д.,** Дуркома Г.М. О запасах семян в почве под. различными луговыми сообществами в Закарпатской низменности // Охрана, изучение и обогащение растительного мира. Респ. межвед. науч. сб. Вып.7. – К.: Вища школа, 1980. – С. 37-45.

26. **Гамор Ф.Д.** Науково-практична конференція «Проблеми вивчення та охорони заповідних екосистем» (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1988 р.) // Укр. бот. ж., 1989. – 46, №3. – С. 105-106.

27. **Гамор Ф.Д.** Итоги работы и перспективы развития Карпатского государственного заповедника // Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем: Тез. докл. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию Карпатского государственного заповедника. (г. Рахов, 13-15 октября 1988). – Рахов, 1988. – 9-10.

28. Вайнагий И.В., **Гамор Ф.Д.,** Вайнагий В.И. Изучение семенной продуктивности растений в заповедниках СССР // Научные исследования в заповедниках и принципы разработки региональных программ для заповедников лесной зоны Европейской части СССР: Тез. докл. регионального семинара (г. Рахов, 23 – 25 августа 1990). – Ужгород, 1990. – С. 32-34.

29. **Гамор Ф.** Проблеми режиму заповідних територій (співавтори: Шеляг-Сосонко Ю.Р., Жижин М.П., Довганич Я.О. і інш.) // Укр. ботан. журн., 1990. – т. 47, № 6. – С. 61-76.

30. **Гамор Ф.Д.** Досвід міжнародного співробітництва на базі заповідних територій Карпат // Соціально-екологічні та економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні: Тез. доп. наук.-практ. семінару (м. Рахів, 17 – 19 березня 1992). – Рахів, 1992. – С. 26-28.

31. **Гамор Ф.Д.** Про деякі проблеми охорони природно-заповідного фонду Українських Карпат // Соціально-екологічні та економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні: Тез. доп. наук.-практ. семінару (м. Рахів, 17 – 19 березня 1992). – Рахів, 1992. – С. 29-31.

32. **Гамор Ф.Д.** Про зміну парадигми в заповідній справі України // Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду: Тез. допов. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993). – Рахів, 1993. – С. 16-17.

33. **Гамор Ф.** Врятуємо Карпати – врятуємо себе // Карпатський край, 1993. – № 9-11 (98-100). – С. 10-11.

34. Сікура Й.Й., **Гамор Ф.Д.,** Миролюбов О.В. Вивчення онтогенезу видів природних флор – наукова основа збереження їх генетичного фонду // Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду: Тез. допов. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993). – Рахів, 1993. – С. 209-210.

35. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Международная научно-практическая конференция: «Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду» (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993 р.) // Вестн. зоологии, 1994. – №2. – С. 27.

36. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Міжнародна науково-практична конференція: «Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду» (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993 р.) // Укр. бот. ж., 1994. – 51, №4. – С. 159.

37. **Гамор Ф.,** Покиньчереда В. Зелене міжкордоння // Карпатський край, січень-лютий 1994. – № 1-2 (101-102). – С. 8.

38. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Международная научно-практическая конференция: «Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду» (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993) // Вестн. зоологии, 1994. – №2. – С. 27.

39. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Міжнародна науково-практична конференція: «Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду» (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993) // Укр. бот. ж., 1994. – 51, №4. – С. 159.

40. **Гамор Ф.Д.,** Вайнагій І.В., Антосяк В.М. Стан охорони червонокнижних видів рослин на заповідних територіях Українських Карпат // Укр. бот. ж., 1994. – 51, №5. – С. 122-129.

41. **Гамор Ф.,** Покиньчереда В. Зелене міжкордоння // Карпатський край, січень-лютий 1994. – № 1-2 (101-102). – С. 8.

42. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Карпатський біосферний заповідник (укр.,англ.) // Поличка «Карпатського краю», 1995. – 8 с.

43. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Карпатський біосферний заповідник / Короткий путівник по науково-дослідних об'єктах. – Львів, 1995. – С. 9-13. (укр.), С. 34-36. (англ.)

44. **Гамор Ф.** Зелені Карпати з Рахова // Рідна природа, 1996. – 25, № 1. – С. 69-70.

45. **Гамор Ф.Д.,** Даскалюк М.О., Хома В.М. Розвиток рекреаційного комплексу Рахівського району – одна з головних програм спеціальної еколого-економічної зони // Матеріали наук.-практ. конф. – Ужгород, 1997. – С. 153-161.

46. **Гамор Ф.Д.** Становлення та розвиток Карпатського біосферного заповідника / Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К.: Інтерекоцентр, 1997. – С. 54-57.

47. Антосяк В.М., **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.І., Антосяк Т.М. Судинні рослини // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., 1997. – С. 208-238.

48. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти збереження біорізноманіття на природоохоронних територіях Карпат // Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 550-річчю м. Рахів (м. Рахів, 25 – 27 вересня 1997). – Рахів, 1997. – С. 269.

49. **Гамор Ф.Д.,** Маханець І.А., Сікура Й.Й., Пожилова А.Й. Створення міжнародного генетичного банку флори Карпат ex situ (калусна культура, банк насіння, жива колекція рослин) // Міжнародні аспекти

вивчення та охорони біорізноманіття Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 550-річчю м. Рахів (м. Рахів, 25 – 27 вересня 1997). – Рахів, 1997. – С. 186-187.

50. **Гамор Ф.Д.,** Стеценко М.П., Покиньчереда В.Ф. Карпатський біосферний заповідник // Світ у долонях, 1997. – №2(4). – С. 16.

51. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Карпатський біосферний заповідник і проблеми розвитку туризму та рекреації на Закарпатті // Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпаття: шляхи і перспективи: Матеріали наук.-практ. конф. – Ужгород, 1997. – С. 138-147.

52. Стойко С.М., **Гамор Ф.Д.,** Маханець І.А. Функціональне зонування Карпатського біосферного заповідника та режим його охорони / Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К.: Інтерекоцентр, 1997. – С. 368-373.

53. Стойко С.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., **Гамор Ф.Д.** Програма міжнародного співробітництва по збереженню біологічного різноманіття та забезпеченню сталого розвитку Карпат // Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 550-річчю м. Рахів (м. Рахів, 25 – 27 вересня 1997). – Рахів, 1997. – С. 194-201.

54. **Гамор Ф.Д.** Про деякі регіональні аспекти запровадження стратегії сталого розвитку гір // Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. Т. І. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). – Рахів, 1998. – С. 49-54.

55. **Гамор Ф.Д.,** Волощук І.І. Карпатський регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку // Регіональна економіка, 1998. – №4(10). – С. 193-198.

56. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник, як модель сталого розвитку у гірських регіонах // Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. Т. ІІ. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). – Рахів, 1998. – С. 23-27.

57. Сикура Й.Й., **Гамор Ф.Д.,** Кучук Н.В., Белокурова В.Б., Сікура А.Й., Майстров П.Д., Маханець И.А., Волощук И.И., Шолтес С., Смоленская М.А., Черней И.И. Сохранение биологического разнообразия флоры Карпат путем международного сотрудничества // Проблеми ботаніки на рубеже XX –XXI веков: Тез. докл., представл. II (X) съезду Рос. бот. о-ва. Т. 2. (г. Санкт-Петербург, 26 – 29 мая 1998). – Санкт-Петербург, 1998. – С. 257-258.

58. Сікура Й.Й., **Гамор Ф.Д.,** Волощук І.І., Маханець І.А., Сікура А.Й. Збереження біологічного різноманіття флори Карпат у Міжнародному генетичному банку // Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. Т. І. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). – Рахів, 1998. – С. 131-134.

59. Сікура Й.Й., **Гамор Ф.Д.,** Маханець І.А. Рекреаційний потенціал Українських Карпат у межах Закарпаття // Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. Т. І. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). – Рахів, 1998. – С. 241-244.

60. **Гамор Ф.Д.,** Волощук І.І. Міжнародна науково-практична конференція «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» // Укр. бот. ж., 1999. – 56, №2. – С. 225-227.

61. **Гамор Ф.Д.** Антропогенні фактори і стихійні явища у Карпатах // Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви): Матеріали міжнарод. наук.-прак. конф. (м. Рахів, 21 – 24 вересня 1999). – Рахів, 1999. – С. 70-75.

62. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник / Заповідники і національні природні парки України. Ред. кол.: Шевчук В., Стеценко М., Шеляг-Сосонко Ю., Попович С. та інш. – К.: Вища школа, 1999. – С. 28-29.

63. **Гамор Ф.Д.,** Полякова О.І. Карпатський біосферний заповідник. Погляд у майбутнє // Лісовий і мисливський ж., 1999 – №6. – С. 20-21.

64. **Гамор Ф.** Стихію легше попередити, ніж приборкувати (розмову записав Волощук І.) // Карпатський край, 1999. – № 1-3. – С. 103-105.

65. **Гамор Ф.** Жити в гармонії з природою // Гуцульщина, 1999, – № 2 (57). – С. 18-19.

66. **Гамор Ф.** Журнал «Зелені Карпати» закликає до співпраці // Газдинька, 2000. – № 5. – С. 24.

67. **Гамор Ф.Д.** Щодо розширення території природно-заповідного фонду Карпатського регіону // Національні природні парки: проблеми становлення та розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-прак. конф., присвяч. 20-річчю Карпатського національного природного парку (смт. Яремче, 14 – 17 вересня 2000). – Яремче, 2000. – С. 56-61.

68. **Гамор Ф.Д.** Міжнародні аспекти збереження біорізноманіття Карпат // Збереження і моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні: Матеріали міжнарод. конф. (м. Київ, 19-20 червня 2000). – К.: Нац. еколог. центр України, 2000. – С. 55-58.

69. **Гамор Ф.Д.** Концепція створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» як модель сталого розвитку гірських регіонів. Механізм створення та функціонування спеціальної економічної зони Закарпаття // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Економіка. – 2000. – Вип. 4. – С. 85-89.

70. **Гамор Ф.Д.,** Волощук І.І. Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціальні-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» // Укр. бот. ж., 2000. – 57, №4. – С. 463-468.

71. Чумак В., Дуеллі П., **Гамор Ф.,** Обріст М. К., Вірц П. Порівняння видового багатства безхребетних тварин букових пралісів Карпатського біосферного заповідника та експлуатованого лісу Сільвальд у Швейцарії

// Лісівницькі дослідження в Україні (VI Погребняківські читання): Наук. вісник. Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ, 2000. – Вип. 10.4. – С. 99-106.

72. Зиман С.М., **Гамор Ф.Д.,** Кишко К.М. До проблеми захисту гірського біорізноманіття (на прикладі модельних загрожуваних видів судинних рослин у гірських флорах Європи) // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали міжнарод. конф., присвяч. року гір. Т. ІІ. (м. Рахів, 14 – 18 жовтня 2002). – Рахів, 2002. – С. 278-282.

73. Парпан В.І., Шпарик Ю.С., Бюргі А., Коммармот Б., Цінг А., **Гамор Ф.Д.** Сухарюк Д.Д. Наукові основи сталого лісокористування Українських Карпат // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали міжнарод. конф., присвяч. року гір. Т. І. (м. Рахів, 14-18 жовтня 2002). – Рахів, 2002. – С. 433-437.

74. **Гамор Ф.Д.** До концепції сталого розвитку гірських територій України // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали міжнарод. конф., присвяч. року гір. Т. І. (м. Рахів, 14-18 жовтня 2002). – Рахів, 2002. – С. 26-29.

75. **Гамор Ф.Д.** Праліси Карпатського біосферного заповідника як об'єкт міжнародного співробітництва // Приполонинні ліси Карпат: Тез допов. між-народ. робоч. школи (с. Кострино, 26-29 квітня 2002). – Ужгород, 2002. – С. 45.

76. **Гамор Ф.Д.,** Маханець І.А., Бедей М.І. Дослідження демутаційних змін рослинності при антропогенних сукцесіях у гірському поясі Закарпаття // Приполонинні ліси Карпат: Тез. допов. міжнарод. робоч. школи (с. Кострино, 26 – 29 квітня 2002). – Ужгород, 2002. – С. 46.

77. **Гамор Ф.Д.,** Сухарюк Д.Д., Маханець І.А., Бедей М.І. Деякі аспекти флуктуаційних змін лісової рослинності при автогенній сукцесії // Сучасні проблеми інтродукції та збереження біорізноманіття екосистем: Матеріали міжн. конф., присвяч. 150-річчю заснування Чернівецького бот. саду. – Чернівці, 2002. – С. 70-75. (Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Сер. Біологія. – 2002. – Вип. 144).

78. **Гамор Ф.Д.** Гірським регіонам – сталий розвиток // Регіональна економіка, 2003. – №1(27). – С. 277-282.

79. **Гамор Ф.Д.** Науковці за сталий розвиток Українських Карпат // Зелені Карпати, 2003. – №1-2. – С. 1-5.

80. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник: збереження та стале використання // Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання: Тез. допов. міжнарод. конф. (м. Мукачево, 13-17 жовтня 2003). – Бірменсдорф – Рахів, 2003. – С. 23.

81. Зиман С.М., **Гамор Ф.Д.,** Кишко К.М. Порівняльне вивчення рідкісних трав'яних видів у флорі природних гірських лісів Українських Карпат // Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання: Тез. допов. міжнарод. конф. (м. Мукачево, 13-17 жовтня 2003). – Бірменсдорф – Рахів, 2003. – С. 275.

82. Зиман С.М., **Гамор Ф.Д.,** Кишко К.М. До проблем захисту гірського біорізноманіття (на прикладі модельних загрожуваних видів судинних рослин у гірських областях Європи) // Зелені Карпати, 2003. – №1-2. – С. 51-53.

83. **Гамор Ф.Д.** Роль Карпатського біосферного заповідника в реалізації концепції сталого розвитку Закарпаття // Довкілля-2004. Закарпаття: Проблеми і перспективи: Тез. допов. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27 квітня 2004). – Ужгород, 2004. – С. 34-36.

84. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна конференція «Оптимізація меж та поліпшення функціонування Карпатського біосферного заповідника» (м. Рахів, Закарпатська обл., Україна, 10-12 травня 2004) // Укр. бот. ж., 2004. – 61, №6. – С. 128-132.

85. **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф. О роли Карпатского биосферного заповедника в решении задач устойчивого лесоиспользования // Леса Евразии – Восточные Карпаты: Материалы IV Международ. конф. молодых учёных, посвящ. акад. П.С. Погребняку. (м. Рахов, 27 сентября – 1 октября 2004). – М.: МГУЛ, 2004. – С. 11-12.

86. **Гамор Ф.Д.,** Парчук Г.В. Розвиток державної політики України щодо збереження природи Карпат // Наук. записки Держ. природознавч. музею НАН України. – Львів, 2004. – 20. – С. 149-154.

87. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Оптимізація території Карпатського біосферного заповідника – близька та далека перспективи // Наук. записки Держ. природознавч. музею НАН України. – Львів, 2004. – 20. – С. 39-49.

88. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна конференція з проблем розвитку Карпатського біосферного заповідника // Наук. записки Держ. природознавч. музею НАН України. – Львів, 2004. – 20. – С. 5-7.

89. **Гамор Ф.Д.** Реалізація Карпатським біосферним заповідником функцій збереження біорізноманіття, сталого розвитку та логістичної // Наук. записки Держ. природознавч. музею НАН України. – Львів, 2004. – 20. – С. 25-32.

90. **Гамор Ф.Д.** Природні ліси в помірній зоні Європи: цінності та використання: Міжнарод. конф. в Мукачеві, Закарпаття, Україна, 13-17 жовтня 2003 р. // Укр. бот. ж., 2004. – 61, №4. – С. 115-119.

91. **Гамор Ф.Д.** Про роль природоохоронних територій в реалізації Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат // Україна – рік після 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи»: Всеукр. еколог. конф. (м. Київ, 26-27 травня 2004). К.: Державний екологічний інститут, 2004. – С. 66-68.

92. **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф. Цінності пралісів Карпат (у контексті сталого розвитку) // Наукові дослідження на об'єктах природно-заповідного фонду Карпат та стан збереження природних екосистем в контексті сталого розвитку: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю

Карпатського НПП (смт Яремче, 25 вересня 2005). – Яремче, 2005. – С. 41-43.

93. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.І. Чарівний край в центрі Європи / Зачаровані Карпати: Заповідники та національні парки Закарпаття. Фотокнига. – Ужгород: Карпати, 2005. – С. 7-9.

94. Бедей М.І., Бундзяк Й.Й., **Гамор Ф.Д.,** Годованець Б.Й., Довганич Я.О., Ляшенко Є.К., Покиньчереда В.Ф., Сухарюк Д.Д. Карпатський біосферний заповідник / Зачаровані Карпати: Заповідники та національні природні парки Закарпаття. Фотокнига. – Ужгород: Карпати, 2005. – С. 23-153.

95. Гамор А.Ф., **Гамор Ф.Д.** Про роль Карпатського біосферного заповідника у збереженні рідкісних видів рослин та грибів України // Біорізноманіття Українських Карпат: Матеріали наук. конф, присвяч. 50-річчю Карпат. високогір. стаціонару Львівського національ. ун-ту ім. І. Франка (м. Львів, 30 липня – 3 серпня 2005). – Львів, 2005. – С. 113-115.

96. **Гамор Ф.,** Мануляк В. Рекреаційні можливості краю. // Гуцульщина, 2005. – № 60. – С. 37-38.

97. **Гамор Ф.Д.,** Васідлов Ю.І. До питання щодо національного комітету гір // Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 1–5 вересня 2005). – Рахів, 2005. – С. 278-282.

98. **Гамор Ф.Д.,** Закурений В.П., Бундзяк В.В**.** Проект «Розвиток екологічного туризму як інноваційний механізм для поліпшення життєдіяльності територіальних громад гірської Рахівщини» // Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 1 – 5 вересня 2005). – Рахів, 2005. – С. 171-174.

99. **Гамор Ф.Д.,** Довганич Я.О., Зиман С.М., Парчук Г.В., Покиньчереда В.Ф., Сухарюк Д.Д. Букові праліси Карпатського біосферного заповідника як складова частина українсько-словацької номінації для включення до Списку всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО // Наукові основи ведення сталого лісового господарства: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 80-річчю з дня народж. П.С. Пастернака – Івано-Франківськ, 2005. – С. 95-99.

100. **Гамор Ф.Д.** Організаційно-правові аспекти збереження біорізноманіття в Україні // Біорізноманіття Українських Карпат: Матеріали міжнарод. наук. конф., присвяч. 50-річчю Карпат. високогір. біол. стаціонару Львівського національ. ун-ту ім. І. Франка (м. Львів, 30 липня – 3 серпня 2005 р.). – Львів, 2005. – С. 7-14.

101. **Гамор Ф.Д.** Щодо реалізації в Україні положень Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат» // Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної

спадщини Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 1-5 вересня 2005). – Рахів, 2005. – С. 273-278.

102. Зиман С.М., Гамор А.Ф., **Гамор Ф.Д.,** Булах О.В. Про «горячі точки» як осередки зростання й збереження рідкісних рослин в Українських Карпатах // Біорізноманіття Українських Карпат: Матеріали наук. конф, присвяч. 50-річчю Карпат. високогір. стаціонару Львівського національ.ун-ту ім. І. Франка (м. Львів, 30 липня – 3 серпня 2005). – Львів, 2005. – С. 132-134.

103. **Гамор Ф.Д.** Актуальні проблеми збереження етнокультурної та історич-ної спадщини Карпат // Регіональна економіка, 2006. – №1. – С. 258-262.

104. **Гамор Ф.Д.** З досвіду роботи Карпатського біосферного заповідника щодо втілення в Україні положень Севільської стратегії біосферних резерватів ЮНЕСКО // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес): Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хуст – м. Рахів, 10-11 травня 2006). – Хуст – Рахів, 2006. – С. 10-15.

105. **Гамор Ф.Д.** Інвентаризація пралісів Закарпаття // Зелені Карпати, 2006. – №1-2. – С. 9-10.

106. **Гамор Ф.Д.** Про деякі питання вдосконалення Закону України «Про природно-заповідний фонд України» // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес): Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хуст – м. Рахів, 10-11 травня 2006). – Хуст – Рахів, 2006. – С. 121-126.

107. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Карпатський біосферний заповідник як центр розвитку туризму й рекреації на Закарпатті // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес): Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хуст – м. Рахів, 10-11 травня 2006). – Хуст – Рахів, 2006. – С. 126-134.

108. **Гамор Ф.Д.** Щодо вдосконалення менеджменту сталого природокористування в Карпатському регіоні // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес): Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хуст – м. Рахів, 10-11 травня 2006). – Хуст – Рахів, 2006. – С. 152-153.

109. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» (м. Рахів, Закарпатська обл., 1-5 вересня 2005) // Наук. записки Держ. природознавч. музею. – 2006. – 22. – С. 215-218.

110. **Гамор Ф.Д.** Німецькі екологи підтримують українсько-словацьку номінацію // Зелені Карпати, 2006. – №1-2. – С. 14.

111. **Гамор Ф.Д.** Розвитку заповідної справи – законодавчу підтримку // Зелені Карпати, 2006. – №1-2. – С. 1-4.

112. Дубина Д., Устименко П., **Гамор Ф.** «Долина нарцисів» в аспекті сучасних фітоценотичних досліджень // Зелені Карпати, 2006. – №1-2. – С. 26-30.

113. **Гамор Ф.Д**. Включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів світової природної спадщини ЮНЕСКО і менеджмент екотуристичної діяльності // Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів,10-12 жовтня 2007). – Рахів, 2007. – С. 49-54.

114. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний форум зі збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат // Українознавство, 2007. – №1. – С. 219-221.

115. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна співпраця КБЗ розширюється // Зелені Карпати, 2007. – №1-2. – С. 9-13.

116. Зиман С.М., **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф., Булах О.В. «Гарячі точки» у високогірних флорах як сектори зосередження рідкісних видів // Актуальні питання досліджень рослинного покриву Українських Карпат: Матеріали. міжнарод-. регіонал. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. проф. С.С. Фодора (м. Ужгород, 4 – 6 жовтня 2007). – Ужгород, 2007. – С. 54-56.

117. Устименко П.М., Дубина Д.В., **Гамор Ф.Д.** Рослинність заповідного масиву «Долина нарцисів»: сучасний стан та динамічні тенденції // Укр. бот. ж., 2007. – 64, №2. – С. 195-205.

118. **Гамор Ф.,** Бундзяк В., Покиньчереда В. Карпатський біосферний заповідник // Рідна природа, 2008. – Спецвипуск. – С. 45-47.

119. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник – об'єкт світової природної спадщини ЮНЕСКО // Зелені Карпати, 2007. – №1-2. – С. 22-25.

120. **Гамор Ф.Д.** Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах // Регіональна економіка, 2008. – № 1. – С. 247-251.

121. Волощук І., **Гамор Ф.** Міжнародна конференція «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» // Гуцульський календар, 2008. – Вип. 13. – С. 63-64.

122. **Гамор Ф.Д.** До історії створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника // Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі: Матеріали міжнарод. конф. (м. Рахів, 11 – 13 листопада 2008). – Рахів, 2008. – С. 5-13.

123. **Гамор Ф.Д.** Передмова / Карпатський біосферний заповідник. Бібліографічний покажчик (1926–2008 рр.) /[Укладач Є.К.Ляшенко; відпов. ред Ф.Д. Гамор. – Рахів: [КБЗ], 2008. – С. 4.

124. **Гамор Ф.Д.,** Довганич Я.О., Покиньчереда В.Ф. Праліси Закарпаття – невід'ємна складова ключових територій екомережі Карпатського регіону // Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі: Матеріали міжнарод. конф. (м. Рахів, 11 – 13 листопада 2008). – Рахів, 2008. – С. 116-121.

125. **Гамор Ф.Д.,** Бундзяк В.В. Роль Карпатського біосферного заповідника із збереження етнонокультурної спадщини Закарпатської гуцульщини // Збереження та відродження історико-духовної, культурної

спадщини гуцулів, бойків, лемків Закарпаття: минуле і сьогодення: Матеріали круглого столу (м. Ужгород, 15 травня 2008). – Ужгород, 2008. – С. 115-123.

126. Гамор А.Ф., **Гамор Ф.Д.,** Антосяк Т.М. Про роль заповідників та національних природних парків у збереженні раритетних видів судинних рослин Українських Карпат // Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі: Матеріали міжнарод. конф. (м. Рахів, 11 – 13 листопада 2008). – Рахів, 2008. – С. 111-115.

127. **Гамор Ф.Д.** Про підвищення ролі природоохоронних установ у розв'язанні проблем сталого розвитку в Україні // Зелені Карпати, 2009. – №1-2 – С. 16-18.

128. **Гамор Ф.Д.** Про роль природоохоронних територій у збереженні та сталому розвитку Карпат // Роль гірських резерватів і національних парків у збереженні природної спадщини гірських територій: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 10-й річниці створення Ужанського НПП (с. Кострино, 23 – 25 вересня 2009). – Ужгород, 2009. – С. 74-76.

129. **Гамор Ф.Д.** Загальні збори Академії // Зелені Карпати, 2009. – №1-2. – С.9.

130. **Гамор Ф.Д.** Громадськість стурбована екологічним станом Закарпаття // Зелені Карпати, 2009. – №1-2. – С. 10.

131. **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф., Антосяк Т.М. Регіональний червоний список судинних рослин Закарпаття та деякі практичні аспекти їх охорони // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біологія, 2009. – Вип. 25. – С. 89-107.

132. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф. Червона рута – прикмета любові // Це моя Україна. Т. 2– К.: Світло й тінь, 2009. – С 188-199.

133. Устименко П., Дубина Д., **Гамор Ф.** Фітоценотаксономічна різноманітність долини Тиси: синфітосозологічний аспект // Зелені Карпати, 2009, – №1-2 (29-30). – С. 51-57.

134. **Гамор Ф.Д.** Європейський вимір українських природоохоронних територій та роль Карпатського біосферного заповідника у розвитку міжнародного наукового та екологічного співробітництва // Природно-заповідні території: функціонування, моніторинг, охорона: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присв. 30-річчю з дня створення Карпатського НПП. (смт. Яремче, 25 листопада 2010). – Яремче, 2010. – С. 26-32.

135. **Гамор Ф.Д.** Природоохоронні території і розв'язання проблем сталого розвитку в Карпатському регіоні // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: Мат. міжнар. наук.-практ.конф. (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010). – Ужгород: TIMPANI, 2010. – С. 108-111.

136. **Гамор Ф.** Біосферні резервати і сталий розвиток Карпат // Зелені Карпати, 2011. – №1-2. – С. 8-11.

137. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник: на крок попереду в упередженні глобалізаційних викликів // Зелені Карпати, 2011. – №1-2. – С. 27-28.

138. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник / Природно-заповідний фонд Закарпатської області / Заг. ред. С.С. Поп. – Ужгород: Карпати, 2011. – С. 38-60.

139. **Гамор Ф.Д.,** Покиньчереда В.Ф., Волощук М.І., Довганич Я.О. Роль Карпатського біосферного заповідника у збереженні та сталому використанні біологічного різноманіття Карпат // Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 – 20 квітня 2011). – К., 2011. – С. 128-132.

140. Парпан В.І., **Гамор Ф.Д.** Угольсько-Широколужанський масив // Зб. «Короткий путівник по науково-дослідних об'єктах» – Рахів, 1995. С. 15-20.

141. Покиньчереда В., **Гамор Ф.** Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // Зелені Карпати, 2011. – №1-2. – С. 22-23.

142. Устименко П., Дубина Д., **Гамор Ф.** Ключові території екомережі у верхів'ях долини Тиси // Зелені Карпати, 2011, – № 1-2. – С. 41-49.

143. **Гамор Ф.Д.** Про роль українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» в реалізації ідей сталого розвитку в Карпатах // Зелена економіка: перспективи впровадження в Україні: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-24 квітня 2012). – К., 2012. – С. 128-132.

144. **Гамор Ф.Д.** Унікальна місцина в центрі Європи інтегрується до світової спільноти // Зелені Карпати, 2012. – №1-2. – С. 2-5.

145. **Гамор Ф.Д.** Європейський процес збереження букових лісів // Зелені Карпати, 2012. – №1-2. – С. 9-10.

146. **Гамор Ф.Д.** Природоохоронні території і сталий розвиток Карпат // Екологічні науки, 2012. – №1. – С.147-153.

147. **Гамор Ф.Д.,** Москалюк Б.І. Екологічна культура – важливий чинник сталого розвитку Карпатського регіону // Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Кременець, 20-21 вересня 2012). – Кременець: ТОВ «Папірус», 2012. – С. 42-48.

148. **Гамор Ф.Д.,** Москалюк Б.І., Беркела Ю.Ю. Участь Карпатського біосферного заповідника у реалізації концепції сталого розвитку // Роль природоохоронних установ у збереженні біорозмаїття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку територій: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. присвяч. 10-річчю НПП «Гуцульщина» (м. Косів, 18–19 травня 2012). – Косів: ПП Павлюк М.Д., 2012. – С. 338-341.

149. **Гамор Ф.Д.,** Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В. БЗ Карпатський // Фіторізноманіття заповідників і національних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / під ред. В.А. Онищенка, Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – С. 45-72.

150. **Гамор Ф.Д.** Щодо українського внеску у справу збереження та вивчення букових пралісів Європи // Букові праліси та давні букові

ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 16–22 вересня 2013). – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2013. – С. 58-65.

151. **Гамор Ф.Д.** Про деякі екологічні аспекти запровадження стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні // Цілі збалансованого розвитку для України: Матеріали міжнарод. конф. (м. Київ, 18–19 червня 2013). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. – С. 205-212.

152. **Гамор Ф.Д.** Про шляхи розв'язання екологічних проблем в Карпатському регіоні (у контексті рішень конференції ООН зі сталого розвитку «РІО+20: майбутнє, якого ми хочемо» // Наук. Вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Біологія, 2013. – Вип. 34. – С.5-10.

153. **Гамор Ф.** На шляху до майбутнього, якого ми прагнемо // Зелені Карпати, 2013. – №1-2. – С. 2-7.

154. **Гамор Ф.** Міжнародний форум за підтримки ЮНЕСКО // Зелені Карпати, 2013. – №1-2. – С. 8-9.

155. **Гамор Ф.** Український внесок у справу збереження та вивчення букових пралісів Європи // Зелені Карпати, 2013, – №1-2.– С. 42-45.

156. **Гамор Ф.** На шляху до гармонії людини і природи в Карпатах // Карпатія. Цивілізаційний поступ. – 2013. – С. 20-24.

157. **Гамор Ф.Д.** На міжнародному науково-практичному семінарі обговорено перспективи розвитку біосферних резерватів в Україні // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Зб. нормативно-правових актів та наук.-практ. статей, підготовлених у рамках проведення міжнарод. наук.-практ. семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1 – 3 жовтня 2014) Ужанський НПП. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2014. – С. 10-12.

158. **Гамор Ф.Д.** Щодо ролі біосферних резерватів в реалізації стратегії сталого розвитку (із досвіду роботи Карпатського біосферного заповідника) // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Зб. нормативно-правових актів та наук.-практ. статей, підготовлених у рамках проведення міжнарод. наук.-практ. семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1 – 3 жовтня 2014) Ужанський НПП. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2014. – С. 127-139.

159. **Гамор Ф.Д.** Щодо врегулювання проблем традиційного господарювання в межах територій біосферних заповідників (резерватів) в Україні, в контексті використання їх, як модельних територій для сталого розвитку // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Зб. нормативно-правових актів та наук.-практ. статей, підготовлених у рамках проведення міжнарод. наук.-практ. семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1 – 3 жовтня 2014) Ужанський НПП. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2014. – С. 140-144.

160. **Гамор Ф.Д.** Щодо врегулювання деяких питань господарської діяльності в межах територій біосферних заповідників та національних природних парків України // Біологічне різноманіття природно-заповідних

об’єктів Карпат: Матеріали міжнарод. наук. конф., присвяч. 25-й річчю створення НПП «Синевир» (с. Синевир, 25 – 27 червня 2014). – Ужгород: Патент, 2014. – С. 30-33.

161. **Гамор Ф.** Як поліпшити традиційне господарювання в українських біосферних заповідниках? // Зелені Карпати, 2014. – № 1-2. – С. 5-8.

162. **Гамор Ф.Д.,** Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В. Рідкісна флора і рослинність букових пралісів Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника // Флорологія та фітосозологія. – К.: Фітосоціоцентр, 2014. – 3-4. – С. 130-134.

163. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (с. Ужок, 1-3 жовтня 2014) // Укр. ботан. журн, 2014, – 71, № 5. – С. 638–639.

164. Волощук М.І., **Гамор Ф.Д.** «Долина нарцисів», як приклад активного збереження природних середовищ у Карпатському біосферному заповіднику // Активне збереження окремих видів флори і фауни, природних середовищ: Матеріали наук.-практ. семінару працівників установ природно-заповідного фонду (м. Тростянець, 12-14 серпня 2014). – Суми: Університетська книга, 2014. – С. 5-9.

165. **Гамор Ф.Д.** Про деякі екологічні та транскордонні аспекти регіонального розвитку Закарпаття // Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (мм.Ужгород–Мукачево, 24 – 25 квітня 2015). – Ужгород-Мукачево, 2015. – С. 212-215.

166. **Гамор Ф.Д.** Про деякі проблеми та практичні аспекти збереження біоти й сталого розвитку в Українських Карпатах // Історичні і сучасні аспекти вивчення біоти Карпат: Матеріали наук. конф., присвяч. 60-річчю Високогірного біологічного стаціонару Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка (м. Львів – с. Кваси, 27 – 30 липня 2015). – Львів, 2015. – С. 11-13.

167. **Гамор Ф.Д.,** Брехлічук Д.Д., Папарига П.С., Піпаш Л.І. Курортно-рекреаційний потенціал мінеральних вод Карпатського біосферного заповідника // Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування: Матеріали ІІ міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Трускавець, 5 – 8 жовтня 2015). – С. 460-465.

168. **Гамор Ф.Д.** Біосферні заповідники (резервати) як модельні території для сталого розвитку та деякі аспекти вдосконалення їхньої діяльності в Україні // Зелені Карпати, 2015. – № 1-4. – С. 2–11.

169. **Гамор Ф.Д.** Церква закликає зупинити руйнацію Природи // Зелені Карпати, 2015. – № 1-4. – С. 113-114.

170. **Гамор Ф.Д.** Як зберегти Долину нарцисів? // Зелені Карпати, 2015.– № 1-4. – С. 101.

171. **Гамор Ф.Д.** Чи буде створено Рахівський транскордонний українсько-румунський еколого-туристичний вузол? // Зелені Карпати, 2015. – № 1-4. – С. 39-40.

172. **Гамор Ф.,** Бойчук В. У центрі Європи буде ще й візит-центр // Рідне Закарпаття. 10 років. – Ужгород: ІВА, 2015. – С. 32-33.

173. **Гамор Ф.** 100 учасників в одній науково-практичній конференції. // Гражда, 2016. – № 2/41. – С. 6-7.

174. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи» // Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2016. – № 1. – С. 116-117.

175. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний науково-практичний семінар «Роль програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у збереженні та вивченні природних та культурних цінностей Європи» // Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2016. – № 1. – С. 118-119.

176. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти розвитку туризму та поглиблення співпраці між українськими територіальними громадами, які розташовані по обидва боки українсько-румунського кордону на Мараморощині // Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини: Матеріали міжнарод наук.-практ. конф. (м. Рахів, 2-4 вересня 2016). – Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. – С. 76-82.

177. **Гамор Ф.Д.** Про заходи Президента та Уряду України щодо збереження на Мараморощині об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів регіону їхнього розташування // Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 2 – 4 вересня 2016). – Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. – С. 83-93.

178. **Гамор Ф.Д.** Стан реалізації актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття // Екологічне врядування на Закарпатті: стан та перспективи розвитку: Тез. доп. І мат. наук-практ.конф. – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2016. – С. 4-8.

179. **Гамор Ф.Д.** Досвід та перспективи поглиблення транскордонної співпраці у рамках українсько-словацько-німецького об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німечини». // Екологічне врядування на Закарпатті: стан та перспективи розвитку. Тез. доп. І мат. наук-практ.конф. – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2016. – С. 8-10.

180. **Гамор Ф.Д.** Шляхи вирішення проблем забруднення побутовими відходами верхів'я басейну річки Тиси // Екологічне врядування на Закарпатті: стан та перспективи розвитку. Тез. доп. І мат. наук-практ.конф. – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2016. – С. 10-12.

181. **Гамор Ф.** Про заходи Президента та Уряду України щодо збереження об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» і забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів регіону їхнього розташування // Зелені Карпати, 2016. – № 1-4. – С. 2-5.

182. **Гамор Ф.** Розроблена схема планування території Рахівського району може призвести до екологічної катастрофи у верхів'ях басейну Тиси // Зелені Карпати, 2016. – № 1-4. – С. 41-43.

183. **Гамор Ф.Д.** Проблеми забруднення побутовими відходами верхів'я басейну річки Тиси та шляхи їх розв'язання // Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 2 – 4 вересня 2016). – Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. – С. 70-75.

184. **Гамор Ф.Д.** Схеми планування території як загроза для екології Українських Карпат // Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Ужгород, 15-16 квітня 2016). – Ч. 2. – Ужгород, 2016. – С. 67-172.

185. **Гамор Ф.,** Волощук М., Глеб Р. Внесок Карпатського біосферного заповідника у виявленні та збереженні біологічного різноманіття Марамарощини // Зелені Карпати, 2016. – № 1-4. – С. 50-52.

186. **Гамор Ф.Д.,** Москалюк Б.І., Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В. Професор В.І. Комендар стояв у витоках створення Карпатського біосферного заповідника // Актуальні питання досліджень рослинного світу Карпат: ретроспектива та сучасність: Тез. міжнарод. наук. конф. (м. Ужгород, 8-9 грудня 2016). – Ужгород: Говерла, 2016. – С. 20-21.

187. Шпарик Ю.С., **Гамор Ф.Д.** Сталий розвиток Українських Карпат – пропозиції для прийняття управлінських рішень // Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2016. – № 1. – С. 101-115.

188. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти збереження, вивчення та популяризації букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // Природоохоронні, історико-культурні та екоосвітні аспекти збалансованого розвитку Українських Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 15-й річниці НПП «Гуцульщина» (м. Косів, 8-9 червня 2017). – Косів: ПП Павлюк М.Д., 2017. – С. 333-339.

189. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний форум у Рахові // Зелені Карпати, 2017. – № 1-4. – С. 23-27.

190. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти збереження та використання природоохоронних територій у контексті євроінтеграційних процесів в Україні // Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку України та її регіонів: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., Ч. 1. – Ужгород: Говерла, 2017. – С. 93-97.

191. **Гамор Ф.Д.** Про деякі історичні аспекти створення та розширення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» // Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 26 – 29 вересня 2017). – Львів: Растр-7, 2017. – С. 69-80.

192. **Гамор Ф.Д.** Про деякі історичні аспекти створення та розширення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» // Зелені Карпати, 2017. – № 1-4. – С. 6-11.

193. **Гамор Ф.Д.** Про заходи щодо реалізації в Україні стратегії Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та Лімського плану дій на період до 2025 року // Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2017. – № 1. – С. 91-106.

194. **Гамор Ф.Д.** Проблеми збереження та використання природоохоронних територій у контексті євроінтеграційних процесів в Україні // Зелені Карпати, 2017. – № 1-4. – С. 2-4.

195. **Гамор Ф.Д.** Щодо збереження та сталого розвитку Карпат і розв'язання проблем природно-заповідного фонду в Україні // Зелені Карпати, 2017. – № 1-4. – С. 15-17.

196. **Гамор Ф.Д.,** Москалюк Б.І., Мелеш А.А. Екологічний аналіз раритетного компонента флори Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника // Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 26 – 29 вересня 2017). – Львів: Растр-7, 2017. – С. 81-90.

197. **Гамор Ф.** Передмова / Карпатський біосферний заповідник. Бібліографічний покажчик (1926 – 2018 рр.). 2-ге видання, виправлене та доповнене / [Упоряд. Є.К.Ляшенко; відпов. ред Ф.Д. Гамор. – Рахів:[КБЗ], 2018. – С. 4-5.

198. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти збереження природних цінностей та запровадження дієвих еколого-економічних механізмів для сталого розвитку в Карпатському регіоні. // Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці: Тези допов. ІІІ міжнарод. наук.-практ. конф. (м.Ужгород, 18-19 квітня 2018). – Ужгород: Говерла, 2018. – С. 379-384.

199. **Гамор Ф.Д.** З досвіду роботи Карпатського біосферного заповідника із збереження гірських екосистем та впровадження стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні. // Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туритичні та історико-культурні аспекти сталого розвитку Розточчя: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю створення Яворівського НПП. – Львів: ЗУКЦ, 2018. – С. 36-42.

200. **Гамор Ф.Д.** Деякі історичні аспекти створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника. // Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат: Матеріали міжнарод. наук.-практ.конф. з нагоди 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника (м.Рахів, 22-25 жовтня 2018). – Івано-Франківськ: НАІР, 2018. – С. 107-118.

201. **Гамор Ф.** Екологічному законодавству – європейські стандарти (Про деякі аспекти збереження приодних цінностей та запровадження дійових еколого-економічних механізмів для сталого розвитку в Карпатському регіоні) // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 2-4.

202. **Гамор Ф.** Про деякі історичні аспекти створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 5-9.

203. **Гамор Ф.** Блок поштових марок «Карпатський біосферний заповідник // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 9.

204. **Гамор Ф.** Міжнародний форум у Рахові (З нагоди 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника // Зелені Карпати, 2018. – №1-4.– С.10-12.

205. **Гамор Ф.** Уряд України затвердив новий план заходів зі збереження букових пралісів як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та сталого розвитку прилеглих до нього територій // Зелені Карпати, 2018. – №1-4.– С.14-16.

206. **Гамор Ф.** Про спільні українсько-румунські проекти поглиблення прикордонної співпраці // Зелені Карпати, 2018. – №1-4.– С.17.

207. **Гамор Ф.** На засіданні Національної комісії України у справах ЮНЕСКО порушено питання щодо відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника // Зелені Карпати, 2018. – №1-4.– С.18-19.

208. **Гамор Ф.** Нарада з питань ведення лісового господарства та утворення об'єктів ПЗФ // Зелені Карпати, 2018. –№1-4. – С. 22-23.

209. **Гамор Ф.** Про удосконалення еколого-економічних механізмів збереження та використання природних ресурсів // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 23-24.

210. **Гамор Ф.** Відзначення 15-річчя підписання Карпатської конвенції // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. – 27-29.

211. **Гамор Ф.** У Закарпатській облдержадміністрації проведено заходи з відзначення 50-річчя створення КБЗ // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 30-31.

212. **Гамор Ф.** Про гуцульський музей у Рахові // Зелені Карпати. 2018. – №1-4.– С. 32-33.

213. **Гамор Ф.** На гуцульській конференції – про збереження гірської природної та культурної спадщини // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 34-35.

214. **Гамор Ф.** Дорожня карта розвитку лісового господарства в Українських Карпатах // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 36-38.

215. **Гамор Ф.** Св'ято в історичному центі Львова // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 41-43.

216. **Гамор Ф.** Із Рахова – в Гьорзельберг-Гайніх… (Всесвітня спадщина ЮНЕСКО зближує територіальні громади України та Німеччини) // Зелені Карпати, 2018. – №1-4. – С. 53-56.

217. **Гамор Ф.** ТРК «Свидовець: обіцянки і загрози // Зелені Карпати, 2018. – № 1-4.– С. 69-71.

218. **Гамор Ф.** На засіданні Національної комісії України у справах ЮНЕСКО порушено питання щодо відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника // Зелені Карпати, 2018. Спецвипуск. – С. 91-92.

219. **Гамор Ф.** У Закарпатській ОДА проведено заходи з відзначення 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника // Зелені Карпати, 2018. Спецвипуск. – С. 92-94.

220. **Гамор Ф.,** Москалюк Б. Видавнича діяльність Карпатського біосферного заповідника: історія, сучасний стан та перспективи // Зелені Карпати, 2018. Спецвипуск. – С. 76-80.

221. **Гамор Ф.** Про деякі аспекти розробки та впровадження еколого-економічних механізмів для збереження унікальних природних та культурних цінностей в гуцульському регіоні // Гуцульщина – XXI сторіччя: проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в гуцульському регіоні Українських Карпат в умовах глобалізації. Матеріали наук.-практ.конф. у рамках ХХУ Міжнарод. гуцульського фестивалю (м. Яремче, 27 липня 2018). – Яремче, 2018. – С. 152-154.

222. **Гамор Ф.Д.,** Москалюк Б.І., Мелеш А.А. Рідкісні види флори Угольсько-Широко-Лужанського масиву: поширення, екологія та охорона // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018. – № 1(3). – С. 25-32.

223. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний форум у Рахові з нагоди десятиріччя включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (м. Рахів, 26-29 вересня 2017) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018. – № 1(3). – С. 99-101.

224. **Гамор Ф.Д.** Схвалена резолюція конференції // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018, № 1(3). – С. 100-101.

225. **Гамор Ф.Д.** Нарада під головуванням Президента України Петра Порошенка з питань реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду (м. Івано-Франківськ, 29 вересня 2017 р.) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018. – № 1(3). – С. 102-104.

226. **Гамор Ф.Д.** Міжнародний семінар з нагоди 15-річчя підписання Карпатської конвенції «Природоохоронні території – рушій регіонального

розвитку гірських територій України (22-23 трапвня 2018 р., м. Київ) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018. – № 1(3). – С. 105-107.

227. **Гамор Ф.Д.** Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Зб. вибраних матеріалів / [за ред. М.П.Стеценка, Ф.Д. Гамора]. – Львів: Тиса, 2017. – 238 с. (рецензія) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України, 2018. – № 1(3). – С. 108-109.

228. **Гамор Ф.** Міжнародна науко-практична конференція: «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат» (до 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника) // Укр. бот. журн., 2019. –76, № 1. – С. 81-83.

229. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти вдосконалення економічних механізмів збереження природно-заповідного фонду України // Вплив обліку та фінансів на розвиток економічних процесів: Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Берегове, 17-18.05.2019). – Ужгород: ФОП Сабов А.М., – 2019. – С. 93-95.

230. **Гамор Ф.Д.** Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2019. – № 1(4) – С. 85-89.

231. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Основні проблеми й тенденції подальшого розвитку лісового господарства в Українських Карпатах» (4-5 жовітня 2018 р., м. Івано-Франківськ) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2019. – № 1(4) – С. 105 – 107.

232. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат», з нагоди 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника (22-25 жовтня 2018 р., м. Рахів) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2019. – № 1(4) – С. 108-111.

233. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна конференція «Спадщина ЮНЕСКО. Сьогодення та перспективи» (до 20-річчя внесення ансамблю історичного центру Дьвіова до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО) (5 грудня 2018 р., Львів) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2019. – № 1(4) – С. 112-113.

234. **Гамор Ф.** Роль Карпатського біосферного заповідника у реалізації стратегії сталого розвитку в Українських Карпатах // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 2-5

235. **Гамор Ф.** Встановлені законом соціальні пільги для горян в Уряді вважають недоліком // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 5-6.

236. **Гамор Ф.** Елементи гуцульської культури – до списків нематеріальної культурної спадщини // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 7.

237. **Гамор Ф.** Міжнародна пралісова конференція у Львові // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 15-16.

238. **Гамор Ф.** Міжнародна екологічна конференція у Польщі // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 20.

239. **Гамор Ф.** Нарада у Закарпатській ОДА // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 26.

240. **Гамор Ф.** Українсько-румунські зустрічі на Мараморощині // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 27.

241. **Гамор Ф.** Засідання Сектору природної спадщини Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 29.

242. **Гамор Ф.** Україна-Румунія: мости добросусідства (Розмова з доктором біологічних наук, професором, заслуженим природоохоронцем України, почесним громадянином румунського міста Вішеу-де-Сус, заступником директора Карпатського біосферного заповідника Федором ГАМОРОМ записав Василь Нитка) // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 51-52.

243. **Гамор Ф.** Вдосконалюємо економічні механізми збереження природно-заповідного фонду та розвитку прилеглих територій // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 53-54.

244. **Гамор Ф.** Деякі історичні аспекти створення та становлення Ужанського національного природного парку // Зелені Карпати, 2019. – № 1-4. – С. 71-72.

245. **Гамор Ф.Д.** Про деякі аспекти виникнення катасрофічних стихійних природних явищ у Карпатському регіоні. // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С. 89-93.

246. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Помірні та бореальні первісні ліси в умовах глобальних змін» (2-4 вересня 2019 р., Львів) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С.108-111.

247. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна конференція «Значення Бещадського парку народового для наукових досліджень та екологічної освіти» (19-21 вересня 2019 р., Затварниця, Польща) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С. 112-115.

248. **Гамор Ф.Д.** Міжнародна науково-практична конференція «Роль природно-заповідних териорій в збереженні природних та етнокультурних цінностей та у впровадженні цілей сталого розвитку» (3-4 жовтня 2019 р., Ужгород) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С. 116-120.

249. **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф. Круглий стіл «Актуальні питання збереження біологічного та ландшафтного різноманіття» (м. Ужгород, 24 лютого 2020 р.) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С. 121-124.

250. **Гамор Ф.Д.** Суспільно-політичні трасформації економічних систем у часи неоіндусріалізму (Verlag SWG imex GmbH (м. Нюрнберг, 2020)) // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2020. – № 1 (5). – С. 125-127.

1.4. Публікації в закордонних виданнях

251. **Hamor F.D.** O novych pristupoch k organizacii ochrany prirody na Ukrajne // Modely narodnych parkov Europy: Zborrnik referatov z medzinarod. seminara TANAP/PIENAP (Tatranska Lomnica, 25, novembra 1992). – Tatranska Lomnica: TANAP, 1992. – P. 18-20.

252. **Hamor F.,** Stojko S. K historii utvorenia ukrajinskej casti medzinarodnej biospherickej rezervacie «Vychodne Karpaty» // Zbornik referatov z medzinarod. konf. v Cervenom clastore (Tatranska Lomnica, jun-jul 1992) – Tatranska Lomnica: TANAP, 1992. – P. 22-23.

253. **Hamor F.** On preservation study of forest ecosystems in the Carpathian Biosphere Reserve // Forest protection in protected areas in Carpathians.(Ochrana lesov v chranenych uzemiach Karpat: Referaty z konf. ACANAP. Narodny park Bukk, (Szilvasvarad, 27-29 september 1993). – Tatranska Lomnica, 1994. – P. 19-21.

254. **Hamor F.D.** On transcarpatian's ecological monitoring organization // Metods of monitoring of the nature in the Carpathian National Parks and Protected Areas (ACANAP): International conf. of ACANAP (Rakhiv, October, 1995. – Rakhiv, Carpathian Biosphere Reserve, 1996. – P. 47-50.

255. **Hamor F.,** Stoyko S., Voloschuk I. Carpathian Biosphere Reserve // The National parks and Biosphere reserves in Carpathians: The last nature paradises. – Tatranska Lomnica, 1999. – P.207-210.

256. **Hamor F.D.** International aspects of biodiversity conservation in the Carpathians // Conference on Conservation and Monitoring of biological and landscape diversity in Ukraine. – Strasbourg: Council of Europe Publ., 2001. – № 049. – P. 63.

257. Commarmot B., **Hamor F.D.,** Parpan V.I., Shparyk Yu.S., Sukharjuk D.D. Structures of a virgin beech forest in the Ukrainian Carpathians.

Variation and spatial distribution of stand characteristics // Uneven-aged Silviculture and Practices: Abstracts IUFRO – Symposium. – Zuerich, 2001. – P. 30-31.

258. Parpan V., Shparyk J., **Hamor F.** at all. Structures of a virgin beech forest in the Ukrainian Carpathians. Variation and spatial distrbution of stand characteristics.// Proc. Uifro-Symposium: Unevenaget siveculture: Tradition and Practices. – Zurich, 2001. – P. 31.

259. **Hamor F.D.** International conference «Mountains and People» // Carpathi. – 2003. – № 10. – P. 8-16.

260. **Hamor F.D.** Rola reservatow w rozwoju turystyki ecologicznej u Karpatach Ukrainskich // Uwarunkowania uzytkowania turystycznego Lasov i terenow zadrzewinych: Zbior materialow pokonferencyjnych. – Gnansk, 2003. – P. 282-286.

261. Commarmot, B. **Hamor, F.D.** (eds). Natural forests in the Temperate zone of Europe – Values and utilization: 13 – 17 October 2003, Mukachevo, Ukraine. Proceedings. Conference. Birmensdorf, Swiss Federal Research Institut WSL, Rakhiv, Carpathian Biosphere Reserve, 2005. – 485 p.

262. Ziman S.M., **Hamor F.D.,** Kyshko K.M. Comparative study of rare herbaceous species in the natural mountain forests of the Ukrainian Carpathians // Natural Forests in the Temperate Zone of Europe: Abstracts Internat. conf. (Mukachevo, October 13 – 17, 2003). – Birmensdorf-Rakhiv, 2003. – P. 274.

263. **Hamor F.** Recommendations from the Seminar on Identification of Potential World Natural Heritage Sites // Carpathi. – 2005. – №13. – P. 17.

264. **Hamor F.D.** Carpathian Biosphere Reserve: Conservation and sustainable utilisation // Natural forests in the Temperate zone of Europe – Values and utilization: Proceedings Internat. conf. (Mukachevo, October 13 – 17, 2003). – Birmensdorf: WSL, Rakhiv: CBR, 2005. – P. 30-35.

265. Ziman S., **Hamor F.,** Hamor A. About «hot spots» analysis for the rare plants conservation within the Ukrainian Carpathians // XII International Botanical Congress: Abstracts (Vienna, July 17 – 23, 2005). – Vienna: Robidruck, 2005. – P. 596.

266. **Hamor F.** Experience of the Carpathian Biosphere Reserve in Ukraine in implementing the Seville strategy // EuroMAB (Austria 2005). Meeting of the EuroMAB. Biosphere Reserve coordinators and managers: Proceedings. – Vienna, 2006. – P. 31-34.

267. Pichler V., Voloschuk I., **Hamor F.** Karpatske bukove pralesy od roku 2007 svetovym prirodnym dedicstvom // Enviromagazin. – 2007. – **12**. – P. 9.

268. **Hamor F.** European dimension of the Ukrainian protected areas and the role of the Carpathian biosphere reserve in international scientific and ecological cooperation // Krajinna ekologia a ochrana prirodneho dedicstva v socio-ekonomickych premenach. Zbornik z vedeckej konferencie pri prilezitosti zivotneho jubilee-75.verociaa naroddenia prof.ing. Ivana Voloscuka, DrSc. (Banska Bystrica, 27 aprila 2010). – Banska Bystrica, 2010. – P. 36-41.

269. **Hamor F.,** Pokynchereda V., Gubko V., Dovhanych Ya.. A Piece of Wilderness: The Conservation of the Primeval Beech Forests in the Carpathian

Biosphere Reserve, Ukraine // Biosphere Reserves in the Mountains of the World. Excellence in the Clouds?: Austrian MAB Committee (ed.) – Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, 2011. – P. 64-67.

270. **Hamor F.** Conclusions of the international conference «Natural forests in the temperate zone of Europe – values and utilizations», (Mukachevo, Ukraine) // Beech Forests Joint Natural Heritage of Europe (2). BfN-Scripten 327. – 2012. – P. 53-57.

271. **Hamor F.D.** World Heritage Primeval Beech Forests of the Carpathians as Symbol of the Ecological European Unity // Primeval Beech Forests Reference Systems for the Management and Conservation of Biodiversity, Forests Resources and Ecosystem Services: Abstracts Internat. conf. (L'viv, June, 2 – 9, 2013). Birmensdorf, Swiss Federal Institute for Forests, Snow and Landscape Research (WSL). – L'viv, 2013. – P. 6.

272. **Hamor F.** Best wishes! // BuchenBlatt. Magazin des Nationalparks Kelerwald-Edersee. Jubileumsausgabe. – 2016. – P. 4.

273. **Гамор Ф.Д.** На міжнародному симпозіумі, з нагоди 135-річчя від дня народження видатного румунського природодослідника та громадського діяча Артура Комана, українські науковці доповідали про стан вивчення та збереження біологічного різноманіття на Мараморощині // Acta musei Maramorosiensins. XII/II. Astronomie-Geologie-Turism-Botanica-Zoologie-Ecologie. Personalitatati-Varia. Sighetu Marmatija. 2016. С. 10–13. (Румунія).

274. **Hamor F.D.** About the role of the Carpathian biosphere reserve in conservation of the mountain flora and vegetation // Synantropization of flora and vegetation: Abstracts of XII internat.conf. – Uzhorod: ПП АУТДОР-ШАРК, 2018. – P. 30.

275. **Hamor F.** UNESCO World heritage site «Ancient and primeval beech forests of the Carpathians and other regions of Europe» and its role in forests biodivtrsity constrvation and providing sustainable development for adjacent territories // Temperate and boreal primeval forests in the face of global change. Conference. 2-4 September 2019. Lviv (Ukraine). Program and Abstracts. Birmensdorf, Swiss Federal Research Institute WSL, 2019. – p. 25.

276. **Гамор Ф.Д.,** Гамор А.Ф. Деякі правові аспекти сталого розвитку гірських регіонів та збереження природоохоронних територій в Україні // Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung. Kornieiev, V., Pasichnyk, Yu., Radchenko, O., Khodzhaian, A. und andere: Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2020. – С.669-679.

277. **Гамор Ф.** Ситуація потребує системного вирішення / Симочко О. Пластикові гори. Сміття в Україні стає не лише «львівською», а міжнародною проблемою: як цьому запобігають небайдужі мешканці // Пороги. Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці. Porohy. Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince v České republice. Ročník XXVIII. No 8/2020. - с.16.

1.5. Довідники, концепції та методичні рекомендації

278. **Гамор Ф.Д.** Короткий путівник по науково-дослідних об'єктах (співавтори: В.І. Блистів, І.В. Вайнагій, З.Ю. Герушинський і ін.). – Львів: Kalvaria, 1995. – 48 с.

279. **Гамор Ф.Д.** Карпатський біосферний заповідник (співавтор Покиньчереда В.Ф.) – Рахів, 1998. – 13 с.

280. **Гамор Ф.Д.** Концепція створення спеціальної еколого-економічної зони «Рахів» як модель для сталого розвитку гірських регіонів. Механізми створення та функціонування спеціальної економічної зони «Закарпаття». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25 листопада 1999 р. Ужгород. Україна. Спец. вип. журналу «Науковий вісник Ужгород. держ. ун-ту». Сер. Економіка. Випуск № 4. Ужгород, 2000. – С. 85-89.

281. **Гамор Ф.Д.** Концепція сталого розвитку Закарпаття (співавтори: Кріль І.І., Мікловда В.П., Передрій О.С. і ін.). – Ужгород: Закарпаття, 2002. – 69 с.

282. **Гамор Ф.Д.,** Заключення наукової комісії по вивченню причин паводку 4 – 8 березня 2001 року в Закарпатській області та перспективних заходів по уникненню таких катастрофічних явищ у майбутньому (співавтори Ніколайчук В.І., Ковальчук А.А., Крочко Ю.І. та ін.). – Ужгород: Ліра, 2002. – 57 с.

283. **Гамор Ф.Д.** Довідник кваліфікаційнійних характеристик професій працівників. Випуск 3. Розділ «Заповідна справа» (співавтори Вакуленко П.Г., Комарчук С.С., Пархісенко Л.В. і ін.). Міністерство праці та соціальної політики України (Мінпраці). Київ, 2003. – 44 с.

284. **Гамор Ф.Д.** Методичний посібник для виконання робіт у рамках українсько-голандського проекту «Праліси Закарпаття (Україна), як ядрової зони пан-європейської екологічної мережі» (проект BBI-MATRA 2006-2007) (співавтори Довганич Я.О., Сухарюк Д.Д., Зиман С.М. і ін.). – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2007. – 60 с.

285. **Гамор Ф.Д.** Основи заповідної справи (методичні рекомендації для викладачів та студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів). Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2013. – 22 с.

286. **Гамор Ф.Д.** Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Основи заповідної справи» у вищих навчальних закладах України. Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 18 с.

287. **Гамор Ф.** Сертифікація лісового господарства – запорука сталого розвитку Карпатського регіону (співавтори: Довганич Я., Покинчереда В. і ін.). – Ужгород: Кольорове небо, 2000. – 8 с.

288. **Гамор Ф.Д.** Збірник нормативно-правових та інших документів з питань діяльності Карпатського біосферного заповідника (співавтор Беркела Ю.Ю). – Ужгород: ПП Повч Р.М., 2011. – 356 с.

289. **Гамор Ф.** Матеріали на засідання спільного менеджмент-комітету українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (м. Рахів, 26-29 вересня 2017). – Рахів, 2017. – 26 с.

1.6. Матеріали наукових та науково-практичних конференцій, організованих Ф.Д. Гамором

290. **Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем**: Тез. докл. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию Карпатского государственного заповедника (г. Рахов, 13 – 15 октября 1988). [Ред. кол.: Бигун Н.Ю., **Гамор Ф.Д. (отв. ред.)**, Довганич Я.Е., Комендар В.И., Луговой А.Е. и др.]. – Рахов, 1988. – 152 с.

291. **Научные исследования в заповедниках и принципы разработки региональных программ для заповедников лесной зоны Европейской части СССР**: Тез. докл. регионального семинара (г. Рахов, 23 – 25 августа 1990). [Ред. кол.: Антонова Е.М., Бейко В.Б., **Гамор Ф.Д.,** Довганич Я.Е., Корнеева Т.М., Филонов К.П. (отв. ред.) и др.]. – Ужгород, 1990. – 169 с.

292. **Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні**: Тез. допов. наук.-практ. семінару. (м. Рахів, 17 – 19 березня 1992). [Ред. кол.: Андрієнко Т.Л**., Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Костицький В.В., Луговой А.Е., Негря І.П. та ін.]. – Рахів, 1992. – 115 с.

293. **Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду**: Тез. допов. міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів, 11 – 15 жовтня 1993). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Вайнагій І.В., Луговой О.Є., Ляшенко Є.К., Покиньчереда В.Ф. та ін.]. – Рахів, 1993. – 290 с.

294. **Methods of monitoring of the nature in the Carpathian National Parks and Protected Areas**: Reports Internat. conf. ACANAP'95 (Rakhiv, Ukraine. October 18 – 21, 1995) [**Eds.: Hamor F.** (Ukraine), Voloschuk I. (Slovakia)]. – Rakhiv, 1995. – 144 p.

295. **Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат**: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 550-річчю м. Рахів. (м. Рахів, 25 – 27 вересня 1997). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Довганич Я.О., Маханець І.А., Покиньчереда В.Ф., Чумак В.О. та ін.]. – Рахів, 1997. – 419 с.

296. **Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку**: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Довганич Я.О., Маханець І.А., Покиньчереда ВФ., Чумак В.О. та ін.]. – Рахів, 1998, Т. 1. – 378 с.

297. **Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку**: Матеріали міжнарод. наук.-прак. конф., присвяч. 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. (м. Рахів, 13 – 15 жовтня 1998). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп.**

ред.), Довганич Я.О., Маханець І.А., Покиньчереда В.Ф., Чумак В.О. та ін.]. – Рахів, 1998, Т. 2. – 345 с.

298. **Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)**: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 21 – 24 вересня 1999). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Голубець М.А., Довганич Я.О., Комендар В.І., та ін.]. – Рахів, 1999. – 400 с.

299. **Гори і люди (у контексті сталого розвитку)**: Матеріали міжнарод. конф. (Рахів, 14 – 18 жовтня 2002) [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)**, Бедей М.І., Беркела Ю.Ю., Голубець М.А., Довганич Я.О. та ін.]. – Рахів, 2002, Т. 1. – 509 с.

300. **Гори і люди (у контексті сталого розвитку):** Матеріали міжнарод. конф. (м. Рахів, 14 – 18 жовтня 2002). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.),** Бедей М.І., Беркела Ю.Ю., Голубець М.А., Довганич Я.О. та ін.]. – Рахів, 2002, Т. 2. – 603 с.

301. **Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання:** Тез. допов. міжнарод. конф. (м. Мукачево, 13 – 17 жовтня 2003). / Eds.: Commarmot B., **Hamor F.** – Бірменсдорф: Швейцарський федеральний ін-т досліджень лісу, снігу і ландшафтів (WSL) – Рахів: Карпатський біосферний заповідник (КБЗ), 2003. – 275 с.

302. **Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат:** Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 1 – 5 вересня 2005). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.),** Бедей М.І., Беркела Ю.Ю., Волощук І. (Словаччина), Довганич Я.О. та ін.]. – Рахів, 2005. – 489 с.

303. **Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес)**: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хуст – м. Рахів, 10 – 11 травня 2006). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.),** Беркела Ю.Ю., Губко В.М., Крись О.П., Козак В.М. та ін.]. – Хуст – Рахів, 2006. – 322 с.

304. **Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі:** Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 11 – 13 листопада 2008). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.),** Беркела Ю.Ю., Бундзяк В.В., Бундзяк Й.Й., Волощук М.І. та ін.]. – Рахів, 2008. – 510 с.

305. **Букові праліси Карпат та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання:** Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 16 – 22 вересня 2013). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.**) та ін.] – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2013. – 378 с.

306. **Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини**: Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 2 – 4 вересня 2016). [Ред. кол.: **Гамор Ф.Д. (відп. ред.)** та ін.]. – Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. – 338 с.

307. **Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту:** Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 26 – 29 вересня 2017). [**Гамор Ф.Д. (відпов.ред.)**]. – Львів: Растр-7, 2017. – 414 с.

308. **Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат:** Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. з нагоди 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника (Україна, м. Рахів, 22-25 жовтня 2018 року) [**Гамор Ф.Д. (відпов.ред.**)]. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. – 566 с.

1.7. Публіцистичні статті та інформаційні матеріали в центральних, регіональних та місцевих засобах масової інформації

1.7.1. Газета «Голос України»

309. **Гамор Ф.** У екологів – новий журнал. Голос України, 12 липня 1994 р.

310. **Гамор Ф.** Там, де гори, полонини, де стрімкі потоки-ріки…Чи могли б Карпати прийняти зимову олімпіаду? Голос України, 9 квітня 1996 р., № 66 (1316).

311. **Гамор Ф.** Карпатський єврорегіон підтримує Рахівщину (записав Волощук І.) Голос України, 12 липня 1997 р.

312. **Гамор Ф.** Чому виходять ріки з берегів? Голос України, 26 січня 1999 р., №13 (2015).

313. **Гамор Ф.** Гірські жителі легко дихають, але важко живуть. Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку. Голос України, 9 жовтня 1998 р., № 194 (1944).

314. **Гамор Ф.** Красива мрія про гірський потяг. Голос України, 2 березня 2002 р. № 42 (2793).

315. **Гамор Ф.** Рятування гірських лісів, або Шанс для екосистеми. Голос України, 22 травня 2002 р. № 90 (2841).

316. **Гамор Ф.** Гармонія людини і природи: де її шукати? Голос України, 23 квітня 2008, № 78 (4328).

317. **Гамор Ф.** Від перших резерватів у Карпатах до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Голос України, 24 грудня 2008 р. № 246 (4496).

318. **Гамор Ф.** Запрацювала Академія екологічних наук України. Голос України, 28 березня 2009 р. №56 (4556).

319. **Гамор Ф.** Добре знаний в Європі професор з Карпат. Директору Карпатського біосферного заповідника Федорові Гамору – 60 років (Нитка В.). Голос України, 26 березня 2011 р., № 55 (5055).

320. **Гамор Ф.** Під Раховом, у центрі Європи (співавтор Краснодемський В.). Голос України, 26 серпня 2011 р.

321. **Гамор Ф.** Розпочалися Дні «Голосу України» (співавтор Нитка В.), 16 червня 2011 р., № 108 (5108).

322. **Гамор Ф.** Карпати – найкрасивіший край у світі. Голос України, 30 червня 2011 Р., № 116 (5116).

323. **Гамор Ф.** «Екологічний Давос» – у центрі Європи (співавтори Лозова І., Бровченко Л., Краснодемський В., Нитка В.). Голос України, 13 липня 2011 р. №125 (5125).

324. **Гамор Ф.** Під Говерлою – й хатина почесного екотуриста, й новий інформаційний центр. Голос України, 22 липня 2011 р., № 132 (5132).

325. **Гамор Ф.** Природоохоронний менеджмент у Карпатах. Голос України, 2 листопада 2011 р. № 205 (5205).

326. **Гамор Ф.** Концептуальна модель для збереження букових пралісів Карпат. Голос України, 6 грудня 2011 р. № 229 (5229).

327. **Гамор Ф.** …букові праліси Карпат «приєднують» до себе Німеччину (співавтор Нитка В.). Голос України, 23 лютого 2012 р., № 35 (5285).

328. **Гамор Ф.** Шанс для гірських доріг. Голос України, 31 березня 2012 р., № 59 (5309).

329. **Гамор Ф.** Долині нарцисів загибель не загрожує! Голос України, 16 травня 2012 р., № 87 (5337).

330. **Гамор Ф.** Один із символів єднання нашого континенту. Європейський процес збереження букових лісів. Голос України, 19 липня 2012 р. № 130, (5380).

331. **Гамор Ф.** На Закарпатті створюють Міжнародний центр букових пралісів. Голос України, 29 травня 2012 р. № 97 (5347).

332. **Гамор Ф.** За збереження природи – диплом Ради Європи. Голос України, 29 серпня 2012 р., № 160 (5410).

333. **Гамор Ф.** Всесвітня спадщина ЮНЕСКО може допомогти сталому розвитку Закарпаття. Голос України, 16 листопада 2012 р., № 217 (5467).

334. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник переміг у природоохоронній акції. Голос України, 14 грудня 2012 р., № 238 (5488).

335. **Гамор Ф.** Карпати на шляху до сталого розвитку. Голос України, 6 квітня 2013 р., № 67 (5567).

336. **Гамор Ф.** Розвивати й оберігати буковів праліси Карпат, а також забезпечити сталий розвиток гірських сіл Закарпаття. Голос України, 31 травня 2013 р., № 100 (5600).

337. **Гамор Ф.** Букові праліси Карпат. Чому не виконується доручення Президента? Голос України, 18 лютого 2014 р., №30 (5780).

338. **Гамор Ф.** Марка, присв'ячена буковим лісам. Голос України, 11-12 квітня 2014 р., №№ 72-73 (5822-5823).

339. **Гамор Ф.** Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці? Міністерству інфраструктури запропоновано новий, оригінальний проект пасажирського сполучення за маршрутом Київ-Рахів. Голос України, 11 червня 2014 р., № 110 (5860).

340. **Гамор Ф.** Укрзалізниця відкриває новий маршрут Рахів – Київ. Голос України, 16 липня 2014 р., № 133 (5883).

341. **Гамор Ф.** Закарпаття модернізують. Кабмін схвалив широкий план розвитку деяких районів, розроблений Карпатським біосферним заповідником (співавтор Нитка В.). Голос України, 12 листопада 2014 р., № 218 (5988).

342. **Гамор Ф.** Чому до пріоритетів розвитку Закарпаття не віднесено єдиний в Україні природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Карпатський біосферний заповідник і три національні природні парки (Долина нарцисів, географічний центр Європи), які є візитівкою нашої держави? Голос України, 18 грудня 2014 р., № 244 (5994).

343. **Гамор Ф.** Потяг і нині там. Для розвитку Рахівщини слід використати вигідне прикордонне розташування. Голос України, 24 вересня 2015 р., № 177 (6181).

344. **Гамор Ф.** «Якби кожен регіон мав свого Гамора, ми б жили на зовсім іншій планеті!» (Розмовляв Нитка В.). Голос України, 26 березня 2016 р., № 55 (6309).

345. **Гамор Ф.** На розвиток нашого природно-заповідного фонду Німеччина виділяє 14 млн. євро. Голос України, 28 жовтня 2016 р., № 205 (6459).

346. **Гамор Ф.** Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі і оголює перепони бюрократії, що виплодила навколо лісів Карпатського краю «кишенькову мафію» (вів розмову Василь Нитка). Голос України, 2 грудня 2016 р., № 230 (6484).

347. **Гамор Ф.** Праліси Карпат будуть збережені (співавтор Нитка В.). Голос України, 11 листопада 2017 р., №6715).

348. **Гамор Ф.** «Свидовець»: чи постане у верхів'ях Тиси побратим «Буковеля»? (співавтор Нитка В.). Голос України, 6 квітня 2018 р., № 65 (6820).

349. **Гамор Ф.** Іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, просто не існує. Голос України, 19 квітня 2018 р., № 73 (6828).

350. **Гамор Ф.** Півстоліття на сторожі природи Карпат (співавтор Верховинець В.). Голос України, 8 червня 2018 р., № 104 (6859).

351. **Гамор Ф.** Книга, що з'єднала два береги Тиси (вів розмову Нитка В.). Голос України, 18 травня 2019 р., № 92 (7098).

352. **Гамор Ф.** «Голос України» активізував роботу обласної влади // Голос України, 4 грудня 2019 р.

353. **Гамор Ф.** Єдиний у Румунії український педагогічний ліцей потребує методичної і матеріально-технічної допомоги // Голос України, 13 березня 2020 р.

354. **Гамор Ф.** Закарпаття: Краса і помста, або Господь Бог пробачає завжди, людина – іноді, природа – ніколи! // Голос України, 1 травня 2020 р.

355. **Гамор Ф.,** Попенко М. Закарпатська Гуцульщина: зберегти воєдино унікальні природні й культурні цінності. Голос України, 16 червня 2020 р.

356. **Гамор Ф.** І все-таки: Чому виходять річки з берегів, або Чи можна мінімізувати наслідки руйнівних повеней у Карпатському регіоні? (Розмовляв Василь Нитка). Голос України, 23 липня 2020 р.

357. **Гамор Ф.** Спорудження на Закарпатті Міжнародного екологічного центру букових пралісів передбачено урядом України. Коли розпочнеться? Голос України, 19 листопада 2020 р.

1.7.2. Газета «Урядовий кур'єр»

358. **Гамор Ф.** Коли регіон екогологічно вразливий. Урядовий кур'єр, 8 грудня 1998 р., № 235.

359. **Гамор Ф.** По Карпатах ходить … трактор. Урядовий кур'єр, 10 червня 2000 р.

360. **Гамор Ф.** Від паводку до паводку. Урядовий кур'єр, 17 березня 2001 р., № 48.

361. **Гамор Ф.** Зона краси, зона турбот. Урядовий кур'єр, 10 лютого 2001 р., №26.

362. **Гамор Ф.** Чи курсуватиме до «Центру Європи» пасажирський потяг? Урядовий кур'єр, 18 січня 2002 р., № 11.

363. **Гамор Ф.** Майбутнє лісів Закарпаття. Урядовий кур'єр, 17 серпня 2002 р., № 151.

364. **Гамор Ф.** Гори і люди. Урядовий кур'єр, 24 вересня 2002 р., № 175.

365. **Гамор Ф.** Карпатський край: гармонія людини і довкілля. Післямова до міжнародної конференції «Гори і люди» (співавтор Бабенко В.). Урядовий кур'єр, 7 грудня 2002 р., № 229.

366. **Гамор Ф.** Карпатським лісам – швейцарські стандарти. Урядовий кур'єр, 23 травня 2003 р., № 93.

367. **Гамор Ф.** Гармонія людини і природи. Урядовий кур'єр, 12 листопада 2003 р., № 213.

368. **Гамор Ф.** Земна мудрість еволюції. Післямова до Міжнародної наукової конференції «Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання» (співавтор Бабенко В.). Урядовий кур'єр, 27 січня 2004 р., № 15.

369. **Гамор Ф.** Бережімо перлини Карпат. Урядовий кур'єр, 1 грудня 2004 р., № 223.

370. **Гамор Ф.** Вміємо готувати – навчимося й подавати (співавтор Бабенко В.). Урядовий кур'єр, 26 грудня 2004 р., № 240.

371. **Гамор Ф.** Там де гори, полонини… Урядовий кур'єр, 30 березня 2005 р., № 57.

372. **Гамор Ф.** Праліси Закарпаття: момент істини. Урядовий кур'єр, 26 вересня 2006 р.

373. **Гамор Ф.** Букові праліси Карпат – об'єкт світової спадщини ООН. Урядовий кур'єр, 24 липня 2007 р., № 130.

374. **Гамор Ф.** Сталий розвиток: реалії та перспективи. Урядовий кур'єр, 18 червня 2010 р., № 110.

375. **Гамор Ф.** Долину нарцисів, Свидовецькі та Мараморoські високогірні масиви нарциса вузьколистого внесено до складу Карпатського біосферного заповідника (співавтори Бедзір В., Зиман С.М. і інш.). Урядовий кур'єр, 28 березня 2015 р., № 57.

376. **Гамор Ф.** Допоки житимемо від паводка до паводка? (матеріал підготував Василь Бедзір). Урядовий кур'єр, 18 липня 2020 р.

1.7.3. Інші центральні видання

377. **Гамор Ф.** Допоможіть заповіднику! Унікальним куточкам карпатської природи потрібен захист. Сільські вісті, 12 травня 1989 р.

378. **Гамор Ф.** Екологічна рівновага. У ній порятунок карпатських лісів, а відтак і життя всього краю. Сільські вісті, 28 квітня 2001 р., № 53 (17112).

379. **Гамор Ф.** Говерла благає про порятунок (співавтор Карпій В.). Сільські вісті, 28 липня 2005 р., № 87 (17765).

380. **Гамор Ф.** Райрада мріє про вільну зону (співавтор Клованич Ю.). Київські відомості, 28 лютого 1996 р.

381. **Гамор Ф.** Територія природи. Площа заповідників України – одна з найменших у світі. Експрес, 11-18 січня 2007 р.

382. **Гамор Ф.** З приводу повені. Факти, 3 квітня 2001 р.

383. **Гамор Ф.** Карпаты – это не только горы (Интервью взял Закревский В.). Зеркало недели, 20 ноября 1999 г., № 46 (267).

384. **Гамор Ф.** Обезоруженные законом егери гибнут от пуль преступников (соавтор Осипчук И.). Факты, 25 февраля 1998 г.

385. **Гамор Ф.** Катастрофическое наводнение в Закарпатье визвано сплошной вырубкой леса в горах? По крайней мере, так утверждают учене-экологи. Хозяйственники заявляют, что обвинение в их адрес абсурдны (соавтор Рудюк В.). Факты, 19 ноября 1998 г.

386. **Гамор Ф.** В Закарпатье «зреют» полторы тысячи оползней. Ученые-экологи знают, как избежать бед, но послушают ли их? (соавтор Рудюк В.). Факты, 8 декабря 1999 г.

387. **Гамор Ф.** Школьникам особенно понравились ночные экспедиции в заповедном лесу. Во время летних каникул в Карпатском биосферном заповеднике продолжались необычные уроки (соавтор Рудюк В.) Факты, 31 августа 2000 г.

388. **Гамор Ф.** Налаштованість на краще. День, 17 квітня 2004 р.

389. **Гамор Ф.** Спроба перестати боятися. День, 11 грудня 2004 р.

390. **Гамор Ф.** Де високі гори небо обіймають (співавтор Гейніш В.) День, 7 липня 2006 р.

391. **Гамор Ф.** Життя Карпатам дають ліси (інтерв'ю взяв Ільницький І.). Президенський вісник, 7 квітня 2001 р., № 14 (40).

392. **Гамор Ф.** Говерла является национальной святыней и это не место для авторазлечений, которые могут навредить и природе, и имиджу природоохоронного дела // News.uzhorod.ua, 21 августа 2007 г.

393. **Гамор Ф.** Куди зникають Карпати? (співавтор Метелешко К.). Главред, 2000 р., № 50. – 38-40.

394. **Гамор Ф.** Впервые в современной истории Закарпатья Тиса затопила даже горный Рахов. И уровень воды в здешних реках будет повышаться с каждым годом. Предупреждают учене (соавтор Рудюк В.) // Факты, 3 апреля 2001 г., №58 (0880).

395. **Гамор Ф.** Історія про потяг до Городенки. Вода камінь точить (співавтор Шостак І.) // Край, 26 червня 2014, № 25 (1257).

396. **Гамор Ф.** Як торували шлях до Говерли (співавтори Климпуш О., Шостак І.) // Магістраль, 6-12 серпня 2014 р., № 61 (1947).

397. **Гамор Ф.** Чиновники заперечують зв'язок між вирубкою лісу і паводками в західних областях. Інтерв'ю українському радіо 27 червня 2020 р. Посилання: http://www.nrcu.gov.ua/schedule/play-archive.html?periodItemID=2522475&fbclid=IwAR0FPSlTFWOOOPzsFU0HhwVlmjKLBDDswnysEbLqRuW9QnVRj1_2EZSv1ss

1.7.4. Газета «Новини Закарпаття»

398. **Гамор Ф.** Паптріарх природоохоронної справи // Новини Закарпаття, 14 березня 1995 р., № 39 (865)

399. **Гамор Ф.** Чи повернеться Рахову слава «Гуцульського Парижа»? // Новини Закарпаття, 20 травня 1995 р., №№ 73-74 (899-900).

400. **Гамор Ф.** Американські дипломати у Карпатському заповіднику (інтервю взяв І. Волощук) // Новини Закарпаття, 16 червня 1995 р.

401. **Гамор Ф.** Наші в Америці. Українські екологи протягом місяця навчалися ліпше охороняти природу // Новини Закарпаття, 17 серпня 1995 р., № 122 (948).

402. **Гамор Ф.** «Зелені Карпати» з Рахова // Новини Закарпаття, 8 серпня 1995 р. (інтерв'ю взяв).

403. **Гамор Ф.** Горяни мають жити ліпше. Концепція Рахівської вільної еколого-економічної зони як модель розвитку гірських регіонів // Новини Закарпаття, 2 кітня 1996 р., № 49 (1068).

404. **Гамор Ф.** Новий погляд на майбутнє Карпатського регіону // Новини Закарпаття, 27 травня 1997 р.

405. **Гамор Ф.** Урядова делегація Ліхтенштейну в Рахові // Новини Закарпаття, 19 серпня 1997 р.

406. **Гамор Ф.** і ін.. Збережемо життя на землі. Підтримуємо // Новини Закарпаття, 20 вересня 1997 р.

407. **Гамор Ф.** Збережемо Карпати чарівними // Новини Закарпаття, 21 жовтня 1997 р., № 157 (1369).

408. **Гамор Ф.**, Волощук І. Висока нагорода Ради Європи // Новини Закарпаття, 20 листопада 1997 р.

409. **Гамор Ф.** Крок до європейського співтовариства // Новини Закарпаття, 21 лютого 1998 р., №№ 27-28 (1432-1433).

410. **Гамор Ф.** Карпатам сталий розвиток. До міжнародної науково-практичної конференції // Новини Закарпаття, 19 травня 1998 р., №№138-139 (1543-1544).

411. **Гамор Ф.** Європейське визнання природоохоронців (записали І. Волощук, В. Гаджега) // Новини Закарпаття, 9 липня 1998 р.

412. **Гамор Ф.** На сторожі природи Карпат // Новини Закарпаття, 10 жовтня 1998 р., №№ 154-155 (1559-1560).

413. **Гамор Ф.** Карпатському заповіднику – 30! (записав І.Сливка) // Новини Закарпаття, 29 жовтня 1998 р., № 164 (1569).

414. **Гамор Ф.** Антропогенні фактори і стихійні явища у Карпатах // Новини Закарпаття, 21 вересня 1999 р., № 138 (1739).

415. **Гамор Ф.** Перетворимо Рахівщину у центр туризму і рекреації // Новини Закарпаття, 25 січня 2000 р., № 13 (1805).

416. **Гамор Ф.** Для збереження природи на Сході і Заході // Новини Закарпаття, 14 листопада 2000 р., № 170 (1962).

417. **Гамор Ф.** Міжнародні аспекти збереження біорізноманіття Карпат // Новини Закарпаття, 8 серпня 2000 р., № 117 (1909).

418. **Гамор Ф.** Новий українсько-швейцарський проект // Новини Закарпаття, 10 жовтня 2000 р., № 150 (1942).

419. **Гамор Ф.** Чи їздитиме зі столиці до центру Європи – гуцульського Парижа – пасажирський потяг // Новини Закарпаття. 15 грудня 2001 р., №№ 184-185 (2169-2170).

420. **Гамор Ф.** Карпати, зелені Карпати, красо неозора моя… Розмова з директором Карпатського біосферного заповідника Федором Гамором напередодні його 50-ліття з деякими авторськими відступами Іллі Ільницького // Новини Закарпаття, 27 березня 2001 р., № 44 (2029).

421. **Гамор Ф.** Для відзначення Міжнародного року гір // Новини Закарпаття. 12 жовтня 2002 р., №№ 148-149 (2325-2326).

422. **Гамор Ф.** Німецький досвід сталого розвитку – на Закарпаття // Новини Закарпаття. 4 червня 2002 р., № 79 (2256).

423. **Гамор Ф.** Роздуми щодо сталого розвитку гірських територій України // Новини Закарпаття, 16 липня 2002 р., № 101 (2278).

424. **Гамор Ф.** Україна-Швейцарія: проекти сталого лісокористування // Новини Закарпаття, 16 січня 2003 р.

425. **Гамор Ф.** Для збереження біорізноманіття Карпат // Новини Закарпаття, 13 березня 2003 р.

426. **Гамор Ф.** Еліта європейської лісознавчої науки на Закарпатті // Новини Закарпаття, 11 жовтня 2003 р.

427. **Гамор Ф.** Заповідний фонд краю вивчають науковці світу // Новини Закарпаття, 16 жовтня 2003 р.

428. **Гамор Ф.** 35 років на сторожі природного спадку // Новини Закарпаття, 11 листопада, 2003 р.

429. **Гамор Ф.** Конференція молодих екологів у Рахові (співавтор Сухарюк Д.) // Новини Закарпаття, 11 листопада 2004 р.

430. **Гамор Ф.** Чи стане Рахів «Гульським Парижем»? // Новини Закарпаття, 25 червня 2005 р., № 93-94 (2853-28-54).

431. **Гамор Ф.** Побратимом Рахова стало Вішеу-де-Сус // Новини Закарпаття, 13 березня 2007 р., № 29 (3147).

432. **Гамор Ф.** Шляхами Чінгісхана дістався Карпат відомий австралійський мандрівник // Новини Закарпаття, 30 червня 2007 р., №№72-73 (3190-3191).

433. **Гамор Ф.** Букові праліси Карпат – об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО // Новини Закарпаття, 17 липня 2007 р., № 80 (3198).

434. **Гамор Ф.** Нашими буковими лісами зацікавились в німецькому Бегрінгені // Новини Закарпаття, 4 серпня 2007 р., №№ 87-88 (3205-3206).

435. **Гамор Ф.** Уряд Норвегії підтримав природоохоронний проект в Українських Карпатах // Новини Закарпаття, 28 серпня 2007 р., № 98 (3216).

436. **Гамор Ф.** Проект FORZA допомагає зберегти довкілля, залучаючи до співпраці громадськість (співавтори Козоріз І., Тарканій Г.) // Новини Закарпаття, 28 липня 2007 р., №№ 84-85 (3202-3203).

437. **Гамор Ф.** На Рахівщині унікальну пам'ятку природи перетворили на смітник (співавтори Комендар В., Сабадош І. і ін.) // Новини Закарпаття, 4 серпня 2007 р., №№ 87-88 (3205-3206).

438. **Гамор Ф.** Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах // Новини Закарпаття, 9 жовтня 2007 р., № 116 (3234).

439. **Гамор Ф.** Польський сейм зацікавився Східними Карпатами // Новини Закарпаття, 22 березня 2008 р., №№ 32-33 (3301-3302).

440. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник знову нагороджений європейським дипломом // Новини Закарпаття, 4 березня 2008 р., № 26 (3295).

441. **Гамор Ф.** Від перших резерватів у Карпатах до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Такий шлях пройшов КБЗ // Новини Закарпаття, 4 листопада 2008 р., № 126 (3395).

442. **Гамор Ф.** Природний потенціал повинен ефективно працювати на благо людей // Новини Закарпаття, 23 червня 2009 р., № 67 (3486).

443. **Гамор Ф.** У центрі Європи буде ще й візит-центр // Новини Закарпаття, 6 червня 2009 р., №№ 60-61 (3479-3480).

444. **Гамор Ф.** Карпати – один із найблагодатніших куточків на землі. Таким бачать їх майбутнє люди, які проживають тут (співавтор Макара А.) // Новини Закарпаття, 7 вересня 2010 р., № 99 (3668).

445. **Гамор Ф.** Як нам зберегти Карпати, які є одним із найбільш екологічно вразливих регіонів Європи // Новини Закарпаття, 27 лютого 2010 р., №№ 23-24 (3592-3593).

446. **Гамор Ф.** Гори у стані облоги. Академік Федір Гамор про «Тиху війну» в його рідних Карпатах та інші наші екологічні біди (інтерв'ю взяв Кухта В.) // Новини Закарпаття, 26 березня 2011, №№. 32-33 (3751-3752).

447. **Гамор Ф.** Газета «Новини Закарпаття за 20 років…» // Новини Закарпаття, 29 січня 2011 р., № 9-10 (3728-3729).

448. **Гамор Ф.** Наші Карпати потрапили до п'ятірки найкращих місць Європи // Новини Закарпаття, 11 червня 2011, №№ 62-63 (3781-3782).

449. **Гамор Ф.** Під самісінькою Говерлою відкрився інформаційно-туристичний цент // Новини Закарпаття, 16 липня 2011 р., № 75-76 (3794-3795).

450. **Гамор Ф.** В Іспанії переймалися проблемами наших букових лісів // Новини Закарпаття, 3 грудня 2011 р., №№ 135-136 (3854-3855).

451. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник. Маємо бути на крок попереду в упередженні глобалізаційних викликів // Новини Закарпаття, 20 грудня 2011 р., № 143 (3862).

452. **Гамор Ф.** Національна комісія України у справах ЮНЕСКО взялася за збереження букових пралісів Карпат // Новини Закарпаття, 18 лютого 2012 р., № 18-19 (3885-38-86).

453. **Гамор Ф.** Янош Балог з Великого Бичкова став нашим Міклухо Маклаєм… // Новини Закарпаття, 18 лютого 2012 р, № 18-19 (3885-3886).

454. **Гамор Ф.** Як нам доїхати з Києва до Рахова залізницею? // Новини Закарпаття, 25 лютого 2012 р., №№21-22 (3888-3889).

455. **Гамор Ф.** Шановні краяни! Дорогі любителі природи! // Новини Закарпаття, 21 квітня 2012 р., №№ 44-45 (3911-3912).

456. **Гамор Ф.** Долині нарцисів загибель не загрожує // Новини Закарпатття, 19 травня 2012 р., №№ 55-56 (3922-3923).

457. **Гамор Ф.** У Квасах створюється Міжнародний центр букових пралісів // Новини Закарпатя, 2 червня 2012 р., №№ 61-62 (3928-39-29).

458. **Гамор Ф.** Диплом Ради Європи розширює систему природоохоронної діяльності Карпатського біосферного заповідника // Новини Закарпаття, 31 липня 2012 р., № 86 (3953).

459. **Гамор Ф.** Ми приєдналсь до європейського процесу збереження букових лісів // Новини Закарпаття, 14 липня 2012 р., №№ 78-79 (3945-3946).

460. **Гамор Ф.** Угорщина демонструвала свої надбання в географічному центрі Європи // Новини Закарпаття, 20 жовтня 2012 р., №№ 124-125 (3991-3992).

461. **Гамор Ф.** Всесвітня спадщина ЮНЕСКО може допомогти розвитку Закарпаття // Новини Закарпаття, 3 листопада 2012 р., №№ 130-131 (3997-3998).

462. **Гамор Ф.** Як досягти гармонії людини і природи? // Новини Закарпаття, 30 березня 2013 р., №№ 35-36 (4057-4058).

463. **Гамор Ф.** Маємо забезпечити сталий розвиток та благоустрій гірських населених пунктів Закарпаття // Новини Закарпаття, 4 травня 2013 р., №№ 49-50 (4071-4072).

464. **Гамор Ф.** Збереження букових пралісів набуло широкого резонансу серед європейської спільноти // Новини Закарпаття, 11 червня 2013 р., № 65 (4087).

465. **Гамор Ф.** У Кабміні нині любуються красотами Карпат // Новини Закарпаття, 15 червня 2013 р., №№ 66-67 (4088-4089).

466. **Гамор Ф.** На Рахівщині готуються до реалізації нового українсько-німецького природоохоронного проекту // Новини Закарпаття, 6 липня 2013 р., № 74-75 (4096-4097).

467. **Гамор Ф.** Українські та німецькі екологи обмінюються досвідом роботи // Новини Закарпаття, 10 вересня 2013 р., № 102 (4124).

468. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний св'яткує одразу два ювілеї // Новини Закарпаття, 30 листопада 2013 р., №№ 136-137 (4158-4159).

469. **Гамор Ф.** Закарпатські пам'ятки є лідирами проекту «Найкращі пам'ятки України, обрані народом» // Новини Закарпаття, 18 січня 2014 р., №№ 6-7 (4177-4178).

470. **Гамор Ф.** Чи буде виконано доручення Президента щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття? // Новини Закарпаття, 15 лютого 2014 р., №№ 18-19 (4189-4190).

471. **Гамор Ф.** Букові праліси на поштових марках // Новини Закарпаття, 7 березня 2014 р., 7 березня 2014 р., №№ 26-27 (4697-4198).

472. **Гамор Ф.** Чому гине форелеве дослідне господарство в Карпатському біосферному заповіднику? // Новини Закарпаття, 22 березня 2014 р., №№ 31-32 (4202-4203).

473. **Гамор Ф.** У Бонні природоохоронці Міністерства України, Німеччини та Словаччини підписали спільну декларацію щодо збереження та управління буковими пралісами // Новини Закарпаття, 23 травня 2014 р., № 55-56 (4226-4227).

474. **Гамор Ф.** Новий проект відновлення залізничного сполучення за маршрутом «Київ-Рахів» може стати для Гуцульщини справді доленосним // Новини Закарпаття, 7 червня 2014 р., №№ 61-62 (4232-4233).

475. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник став свого роду лабораторією для своїх та іноземних студентів // Новини Закарпаття, 14 червня 2014 р., №№ 63-64 (4234-4235).

476. **Гамор Ф.** Карпатські буки віком понад 550 років є рекордсменами цього виду в Європі // Новини Закарпаття, 17 червня 2014 р., № 65 (4236).

477. **Гамор Ф.** Природні парки Гуцульщини навіть у протистоянні з «деребанщиками» розвиваються // Новини Закарпаття, 24 червня 2014 р., № 68 (4239).

478. **Гамор Ф.** Перетворимо Рахів на залізничні ворота до втаємниченої трансільванії // Новини Закарпаття, 12 липня 2014 р., №№ 7475 (4245-4246).

479. **Гамор Ф.Д.** Програма розвитку ООН реалізує проект з інтеграції конференцій РІО в національну політику України // Новини Закарпаття, 12 липня 2014 р., №№ 74-75 (4245-4246).

480. **Гамор Ф.** Під звуки гуцульських трембіт «Київ-Рахів» таки вирушив у свій перший рейс // Новини Закарпаття, 9 серпня 2014 р., №№ 86-87 (4257-4258).

481. **Гамор Ф.** Через Рахів пролягає найкоротший залізничний шлях із Києва, Галичини та Буковини до Трансільванії, Будапешта, Братислави, Відня та Праги // Новини Закарпаття, 23 серпня 2014 р., №№ 92-95 (4263-4264).

482. **Гамор Ф.** Американські дипломати зацікавилися Карпатським біосферним заповідником // Новини Закарпаття, 21 жовтня 2014 р., № 117 (4288).

483. **Гамор Ф.** У Бонні закарпатці зініціювали утворення європейської мережі пралісів та старовікових лісів, а також заснування спеціального фонду для їх збереження // Новини Закарпаття, 18 листопада 2014 р., № 129 (4300).

484. **Гамор Ф.** Якими є перспективи поглиблення українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині? // Новини Закарпаття, 9 грудня 2014 р., № 138 (4309).

485. **Гамор Ф.** Закарпаття може перетворитися на… шахтарський край // Новини Закарпаття, 16 грудня 2014 р.

486. **Гамор Ф.** Приїхали із Бая-Маре з меморандумом // Новини Закарпаття, 3 січня 2015 р., №№ 1-2 (4318-4319).

487. **Гамор Ф.** Проект стратегії регіонального розвитку Закарпаття варто доопрацювати // Новини Закарпаття, 3 березня 2015, № 26 (4343).

488. **Гамор Ф.** «Рідне Закарпаття» готове посприяти у вирішенні деяких проблем Хустщини (співавтор Свида Я.) // Новини Закарпаття, 13 червня 2015 р., №№ 63-64.

489. **Гамор Ф.** Минуло 10 років співпраці екологів Закарпаття і Німеччини (співавтор Осика В.) // Новини Закарпаття, 16 червня 2015 р., № 65 (4382).

490. **Гамор Ф.** Результати першодослідника Карпат Людвиха Вагнера стали відомими в наукових колах Європи ще в XIX столітті // Новини Закарпаття, 23 червня 2015 р., № 68 (4385).

491. **Гамор Ф.** Потяг «Київ-Рахів» отримує статус цілорічного фірмового з назвою «Гуцульщина» // Новини Закарпаття, 4 липня 2015 р., №№ 71-72 (4388-4389).

492. **Гамор Ф.** Наші букові праліси потребують постійних досліджень // Новини Закарпаття, 14 липня 2015 р., № 76 (4393).

493. **Гамор Ф.** Увіковічимо пам’ять видатного захисника природи Карпат професора Комендаря // Новини Закарпаття, 18 липня 2015 р., № 77-78.

494. **Гамор Ф.** Один з найпопулярніших туристично-рекреаційних центрів України нині потерпає від бідності та безробіття // Новини Закарпаття, 29 серпня 2015 р., №№ 94-95 (4441-4412).

495. **Гамор Ф.** У Нацкомісії України в справах ЮНЕСКО стурбовані незадовільним виконанням урядових рішень із питань розвитку гірських територій Закарпаття // Новини Закарпаття, 22 вересня 2015 р.

496. **Гамор Ф.** До розв'язання наших екологічних проблем долучаються космонавти та дипломати // Новини Закарпаття, 20 жовтня 2015 р., № 117 (4434)

497. **Гамор Ф.** У біосферному заповіднику працювала польова експедиція швейцарського науково-дослідного інституту // Новини Закарпаття, 27 жовтня 2015 р., № 120 (4437).

498. **Гамор Ф.** Карпати і надалі фігуруватимуть у Всесвітній спадщині ЮНЕСКО // Новини Закарпаття, 10 листопада 2015 р., № 126 (4443).

499. **Гамор Ф.** Чекємо на новий науковий збірник, присв'ячений дослідженню природи Карпат // Новини Закарпаття, 8 грудня 2015 р., № 138 (4455).

500. **Гамор Ф.** Природні багатства Косівської поляни «Мараморошу» спати не дають?.. // Новини Закарпаття, 31 грудня 2015 р, №№ 147-148 (4464-4465).

501. **Гамор Ф.** Як зберегти букові праліси, вирішувала робоча група Мінприроди України // Новини Закарпаття, 16 лютого 2016, № 18.

502. **Гамор Ф.** Збереження карпатських пралісів потребує ґрунтовного законодавчого забезпечення // Новини Закарпаття, 23 лютого 2016 р., № 21 (4486).

503. **Гамор Ф.** Готуємося вшанувати професора Василя Комендаря // Новини Закарпаття, 1 березня 2016 р., № 24.

504. **Гамор Ф.** Нова схема планування території Рахівщини може призвести до екологічної катастрофи у верхів'ях басейну Тиси // Новини Закарпаття, 12 березня 2016 р., №№ 27-28.

505. **Федіру Гамору** віддячує сама Карпатська природа // Новини Закарпаття, 29 березня 2016, № 35.

506. **Гамор Ф.** До Євросоюзу – на вело дрезині! На Рахівщині мають намір реалізувати креативний туристично-транспортний проект // Новини Закарпаття, 12 квітня 2016 р., № 41 (4506).

507. **Гамор Ф.** Будапешт хоче допомогти Рахову вирішити проблему утилізації сміття та відновлення роботи очисних споруд // Новини Закарпаття, 5 липня 2016 р., № 73 (4538).

1.7.5. Інші регіональні видання

508. **Гамор Ф.** Замовте слово. Лісова індустрія. 8 квітня 1989 р.

509. **Гамор Ф.** Екперти ЮНЕСКО у заповіднику. Закарпатська правда, 2 серпня 1989 р., № 177 (14011).

510. **Гамор Ф.** На базі заповідника. Закарпатська правда, 4 жовтня 1989 р.

511. **Гамор Ф.Д**. Наш постійний біль (нотатки із зустрічі за круглим столом). Лісова індустрія, 11 жовтня 1989 р.

512. **Гамор Ф.Д.** Не лише рубати, а й відновлювати (записав В. Бахно). Закарпатська правда, 15 жовтня 1989 р., № 237 (14071).

513. **Гамор Ф.** Міжнародне співробітництво. Лісова індустрія, 11 жовтня 1991 р.

514. **Гамор Ф.** Чи вижеве Долина нарцисів. Вісник Хустщини, 12 червня 1993 р.

515. **Гамор Ф.** Лабораторія під синім небом. Закарпатська правда, 9 жовтня 1993 р., №83 (14884).

516. **Гамор Ф.** Екололого-економічна зона. Дніпро славута, 1997 р., № 4.

517. **Гамор Ф.** Повінь – явище техногенне. Старий замок, 26 листопада 1998 р.

518. **Гамор Ф.** На сторожі природи Карпат. Карпатському біосферному заповіднику 30 років. Сарий замок, 15 жовтня 1998 р.

519. **Гамор Ф.** Стихію легше попередити, ніж приборкувати. Карпатський край. Січень-березень 1999 р., № 1-3 (119). – с. 103–105 (записав І. Волощук).

520. **Гамор Ф.** Землетруси, повені, селі… Старий замок, 16 вересня 1999 р.

521. **Гамор Ф.** Щоб уникнути катастрофічних паводків, радикальні заходи потрібні – такий висновок зробили екологи Карпатського регіону, Старий замок, 4 листопада 1999 р.

522. **Гамор Ф.** Як здоров'я, зелені легені Європи? Зоря Карпат, 15 квітня 2000 р. (ромову записав І. Волощук).

523. **Гамор Ф.** «Хлопці! Збережіть природу та ліси, і цей край завжди буде всім потрібен!» – заявив кілька років тому, перебуваючи на Рахівщині майбутній прем'єр-міністр України Віктор Ющенко. Старий Замок. 11 травня 2000 р..

524. **Гамор Ф.** Як поліпшити господарювання у Карпатах. Старий замок, 11 квітня 2002 р.

525. **Гамор Ф.** За сталий розвиток гірської Рахівщини. Туристична рекреація – майбутнє регіону. Старий замок, 14 березня 2002 р.

526. **Гамор Ф.** Щоб до «центру Європи» курсував пасажирський потяг «Гуцульщина». Голос Гуцульщини, травень 2002, № 2(2).

527. **Гамор Ф.** Енергетичне Перехрестя поблизу Рахова. Центр Європи в астрологічних дослідженнях. Старий замок, 23 травня 2002 р.

528. **Гамор Ф.** У Рахові зібралися «горці». Завершилась міжнародна науково-практична конференція «Гори і люди» (співавтор І. Волощук). Старий замок, 31 жовтня 2002 р.

529. **Гамор Ф.** Рахівський лісгосп може стати модельним підприємством галузі. Це передбачено українсько-швейцарським проектом сталого лісокористування. Старий замок, 12 грудня 2002 р.

530. **Гамор Ф.** Ідея створення Карпатської конвенції народилася в Карпатського біосферному заповіднику (інтерв'ю взяв Бабічин Ю.). Синій вир, 26 липня 2003 р.

531. **Гамор Ф.** Ідея створення Карпатської конвенції народилася в Карпатського біосферному заповіднику (інтерв'ю взяв Бабічин Ю.). Природа, 2 вересня 2003 р.

532. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник: збереження та стале використання. Природа, 28 жовтня 2003 р.

533. **Гамор Ф.** Роль Карпатського біосферного заповідника в реалізації Концепції сталого розвитку Закарпаття. Природа, 15 квітня 2004 р.

534. **Гамор Ф.** Робимо все можливе, щоб гармонізувати екологічні проблеми в гуцульському регіоні (розмову записав Волощук І.). Світогляд, 24 грудня 2004 р.

535. **Гамор Ф.** Четверта міжнародна конференція молодих вчених у Рахові (співавтори Сухарюк Д., Волощук І.). Старий замок, 5-11 листопада 2004 р.

536. **Гамор Ф.** Говерлянське паломництво. РІО, 23 липня 2005 р.

537. **Гамор Ф.** «Рідне Закарпаття» підтримує розвиток гірської Рахіщини (розмову записав Бойчук В.), Старий замок, 4-10 серпня 2005 р.

538. **Гамор Ф.** Берегти гуцулів усім світом – завдання рахівської міжнародної конференції та традиційного XV гуцульського фестивалю (співавтор Тарканій Г.). Старий замок, 8-14 вересня 2005.

539. **Гамор Ф.** Хай буде Ужгород мудрим. РІО, 11 березня 2006 р.

540. **Гамор Ф.** За розквіт гірської Рахівщини (інтерв'ю взяв В. Бойчук). РІО, 23 березня 2006 р.

541. **Гамор Ф.** Маємо 80% Червоної книги України. Карпатський біосферний заповідник є унікальним для всього світу. Срібна семля. Паланок, 16 квітня 2009 р.

542. **Гамор Ф.** Навчальний семінар для українських екологів у Нідерландах. Закарпатська правда, 1.09-7.09. 2007 р., (№ 31).

543. **Гамор Ф.** А на Говерлі – варта (співавтор Савицька Е.). Експрес Закарпатські новини, 10-17 липня 2008 р., № 99.

544. **Гамор Ф.** Моделі для сталого розвитку. Нотатки із ІІІ Світового конгресу біосферних резерватів ЮНЕСКО. Закарпатська правда, 12.04-18.04 2008 р. (№14).

545. **Гамор Ф.** Коли через Карпати загуркоче потяг до столиці? Міністерству запропоновано новий, оригінальний проект пасажирського сполучення за маршрутом «Київ-Рахів». РІО, 21 червня 2014 р., № 25 (845).

1.7.6. Газета «Зоря Рахівщини»

546. **Гамор Ф.** За розумне природокористування. Зоря Рахівщини, 5 березня 1988 р.

547. **Гамор Ф.** Під час проведення серпневих нарад у Карпатському біосферному заповіднику…Зоря Рахівщини, 30 серпня 1988 р.

548. **Гамор Ф.** На сторожі природи Карпат. Зоря Рахівщини, 13 жовтня 1988 р.

549. **Гамор Ф.** Закохані у природу. Нотатки з науково-практичної конференції (співавтор Парубочий М.). Зоря Рахівщини, 18 жовтня 1988 р.

550. **Гамор Ф.** Формувати екологічне мислення (роздуми після районної партійної конференції). Зоря Рахівщини, 8 грудня 1988 р.

551. **Гамор Ф.** Держлісфонд: зубожіння і виснаження, або про негативні наслідки тенденції у використанні держлісфонду. Зоря Рахівщини, 15 квітня 1989 р.

552. **Гамор Ф.** Потрібен компроміс (співавтори Довганич Ф., Ковач В.). Зоря Рахівщини, 13 червня 1989 р.

553. **Гамор Ф.** Експерти ЮНЕСКО – в заповіднику. Зоря Рахівщини, 15 червня 1989 р.

554. **Гамор Ф.** Всесоюзна школа на базі заповідника. Зоря Рахівщини, 20 серпня 1989 р.

555. **Гамор Ф.** Від ідеї – до впровадження (співавтор Ольгіна М.). Зоря Рахівщини, 14 грудня 1989 р.

556. **Гамор Ф.** Карпати в небезпеці (співавтори Зозуляк Д., Лазуткін Г.). Зоря Рахівщини, 28 лютого 1991 р.

557. **Гамор Ф.** Міжнародне співробітництво у Карпатах (співавтор Парубочий М.). Зоря Рахівщини, 20 червня 1991 р.

558. **Гамор Ф.** Перехід на ринкові відносини оголює багато проблем. Зоря Рахівщини, 23 липня 1991 р.

559. **Гамор Ф.** Міжнародне співробітництво. Зоря Рахівщини, 24 вересня 1991 р.

560. **Гамор Ф.** Міжнародний біосферний заповідник у Східних Карпатах (інтерв'ю взяв Покиньчереда Ф.). Зоря Рахівщини, 25 грудня 1991 р.

561. **Гамор Ф.** Роль заповідного фонду у збереженні природи Карпат. Зоря Рахівщини, 14 березня 1992 р.

562. **Гамор Ф.** Республіканський семінар у заповіднику (співавтор Парубочий М.). Зоря Рахівщини, 25 березня 1992 р.

563. **Гамор Ф.** На сторожі природи рідного краю. Зоря Рахівщини, 13 жовтня 1993 р.

564. **Гамор Ф.** Міжнародний форум у заповіднику (співавтор Гончар М.). Зоря Рахівщини, 28 жовтня 1993 р.

565. **Гамор Ф.** Від абсолютної заповідності – до регульованої заповідності. Зміна парадигми у заповідній справі. Зоря Рахівщини, 18 листопада 1993 р.

566. **Гамор Ф.** Заповідник будується. Фоторепортаж (співавтор Бойчук В.). Зоря Рахівщини, 16 червня 1995 р.

567. **Гамор Ф.** Українські екологи в Америці. Зоря Рахівщини, 17 серпня 1995 р.

568. **Гамор Ф.** Концепція Рахівської вільної еколого-економічної зони, як модель розвитку гірських регіонів. Зоря Рахівщини, 13 січня 1996 р.

569. **Гамор Ф.** Про розробку проекту екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівщини (виступ на шостій сесії районної ради). Зоря Рахівщини, 26 грудня 1996 р.

570. **Гамор Ф.** Про стан підготовки проекту екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівщини та роль громадськості у формуванні і реалізації проекту (виступ на круглому столі у райдержадміністрації). Зоря Рахівщини, 26 грудня 1996 р.

571. **Гамор Ф.** Карпатський єврорегіон підтримує Рахівщину (розмову записав Волощук І.). Зоря Рахівщини, 22 березня 1997 р.

572. **Гамор Ф.** Розширення заповідника – вимога часу (розмову записав Волощук І.). Зоря Рахівщини, 28 червня 1997 р.

573. **Гамор Ф.** До нас гості з Ліхтенштейну. Зоря Рахівщини, 16 серпня 1997 р.

574. **Федора Гамора** визнано «Людиною року – 1997» (Волощук І.). Зоря Рахівщини, 22 листопада 1997 р.

575. **Гамор Ф.** Розробити програму прикордонного співробітництва в галузі збереження природної та культурної спадщини. Проект дружби і співробітництва (співавтор Волощук І.) Зоря Рахівщини, 22 листопада 1997 р.

576. **Гамор Ф.** Рахів'яни у Раді Європи. Зоря Рахівщини, 6 січня 1998 р.

577. **Гамор Ф.** Перетворимо Рахівщину у розвинутий край. Зоря Рахівщини, 26 березня 1998 р.

578. **Гамор Ф.** Високу нагороду вручено (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 11 липня 1998 р.

579. **Гамор Ф.** Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку (до 30-річчя Карпатського біосферного заповідника). Зоря Рахівщини, 12 вересня 1998 р.

580. **Гамор Ф.** На сторожі природи Карпат. Зоря Рахівщини, 10 жовтня 1998 р.

581. **Гамор Ф.** Карпатському регіону – сталий розвиток (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 24 жовтня 1998 р.

582. **Гамор Ф.** І знову про екологічні причини повеней. Зоря Раxіщини, 6 грудня 1998 р.

583. **Гамор Ф.** Птрібні чіткі дії, продумана співпраця, Зоря Рахівщини, 19 червня 1999 р.

584. **Гамор Ф.** Антропогенні фактори і стихійні явища у Карпатах. Зоря Рахівщини, 14 серпня 1999 р.

585. **Гамор Ф**. Стихія у Карпатах: думка вчених (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 9 жовтня 1999 р.

586. **Гамор Ф.** Перетворимо Рахівщину в центр туризму і рекреації. Зоря Рахівщини, 7 січня 2000 р.

587. **Гамор Ф.** Для збереження лісових екосистем. Зоря Рахівщини, 25 квітня 2000 р.

588. **Гамор Ф.** Міжнародна співпраця у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття Крапат. Зоря Рахівщини, 19 серпня 2000 р.

589. **Гамор Ф.** Оберігаючи природу, дбаємо про майбутнє, Або деякі коментарі до статті лісничого Д.І. Куріна.Зоря Рахівщини, 31 серпня 2000 р.

590. **Гамор Ф.** Значно активізувати і розширити роботи, спрямовані на дослідження та охорону кажанів. Хіроптерологи Європи радилися у Карпатському біосферному заповіднику (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 23 вересня 2000 р.

591. **Гамор Ф.** Новий українсько-швейцарський науковий проект. Зоря Рахівщини, 7 жовтня 2000 р.

592. **Гамор Ф.** Для збереження природи на сході і заході. Зоря Рахівщини, 25 листопада 2000 р.

593. **Гамор Ф.** Чи стане Рахівщина гірським курортом? Або про ідею експериментальної еколого-економічної зони «Рахів». Зоря Рахівщини, 31 серпня 2001 р.

594. **Гамор Ф.** Від паводку до паводку. Зоря Рахівщини, 17 березня 2001 р.

595. **Гамор Ф.** Потрібно бути справжнім патріотом свого краю. Зоря Рахівщини, 15 грудня 2001 р.

596. **Гамор Ф.** Чи буде їздити із столиці до центру Європи пасажирський потяг? Відкритий лист міністру транспорту України В.П. Пустовойтенку. Зоря Рахівщини, 22 грудня 2001 р.

597. **Гамор Ф.** «Німецький досвід сталого розвитку – на Закарпаття (співавтор Іван Волощук). Зоря Рахівщини, 29 грудня 2001 – 5 січня 2002 рр.

598. **Гамор Ф.** Дещо про самовільні рубки, або чи буде населення з дровами? (співавтор Рибак М.) Зоря Рахівщини, 26 січня 2002 р.

599. **Гамор Ф.** Яким буде майбутнє нашого краю? Зоря Рахівщини. 20 квітня 2002 р.

600. **Гамор Ф.** Центр Європи у астрологічних дослідженнях. Зоря Рахівщини, 8 червня 2002 р.

601. **Гамор Ф.** З метою розвитку гірських регіонів. Зоря Рахівщини, 3 серпня 2002 р.

602. **Гамор Ф.** Для відзначення міжнародного року гір. Зоря Рахівщини, 12 жовтня 2002 р.

603. **Гамор Ф.** «Гори і люди» у контексті сталого розвитку. Звіт із міжнародної науково-практичної конференції у Рахові. Зоря Рахівщини, 2 листопада 2002 р.

604. **Гамор Ф.** Українсько-швейцарські проекти сталого лісокористування. Зоря Рахівщини, 30 листопада 2002 р.

605. **Гамор Ф.** Для збереження біорізноманіття Карпат. Зоря Рахівщини, 15 березня 2003 р.

606. **Гамор Ф.** Для сталого лісокористування. Зоря Рахівщини, 11 жовтня 2003 р.

607. **Гамор Ф.** Праліси – найцінніший скарб Європи. Зоря Рахівщини. (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 25 жовтня 2003 р.

608. **Гамор Ф.** На сторжі природного спадку. Зоря Рахівщини, 8 листопада 2003 р.

609. **Гамор Ф.** Карпатському біосферному заповіднику виповнилоя 35 (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 15 листопада 2003 р.

610. **Гамор Ф.** Презентація книги «Праліси в центрі Європи» (співавтор Волощук І. Зоря Рахівщини, 24 січня 2004 р.

611. **Гамор Ф.** Оцінка експертів ЮНЕСКО – висока (співавтор Волощук І). Зоря Рахівщини, 25 травня 2004 р.

612. **Гамор Ф.** В музеї заповідника відкрито нову експозицію (співавтори Кальба Н., Волощук І.). Зоря Рахівщини, 1 січня 2005 р.

613. **Гамор Ф.** Як нам жити у Карпатах. Зоря Рахівщини, 26 березня 2005 р.

614. **Гамор Ф.** «Рідне Закарпаття» підтримує розвиток гірської Рахівщини. Зоря Рахівщини (розмову записав Бойчук В.). Зоря Рахівщини, 6 серпня 2005 р.

615. **Гамор Ф.** Паростки українсько-французької дружби на Закарпатті. Зоря Рахівщини, 13 серпня 2005 р.

616. **Гамор Ф.** Міжнародна науково-практична конференція стала заспівом до ХУ Гуцульського фестивалю співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 10 вересня 2005 р.

617. **Гамор Ф.** З віком Рахів молодіє. Зоря Рахівщини, 30 вересня 2005 р.

618. **Гамор Ф.** Центру Європи – європейське майбутнє (інтерв'ю взяв Бойчук В.). Зоря Рахівщини, 18 березня 2006 р.

619. **Гамор Ф.** За розквіт гірської Рахівщини, Зоря Рахівщини, 15 квітня 2006 р.

620. **Гамор Ф.** Для вдосконалення менеджменту сталого природокористування в Карпатах (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 24 травня 2006 р.

621. **Гамор Ф.** Інвентаризація пралісів Закарпаття. Зоря Рахівщини, 16 вересня 2006 р.

622. **Гамор Ф.** Німецькі екологи підтримують українсько-словацьку номінацію «Букові праліси Карпат». Зоря Рахівщини, 30 вересня 2006 р.

623. **Гамор Ф.Д.,** Грапенюк П.Г. Рішення трудового колективу Карпатського біосферного заповідника у зв'язку з політичними подіями навколо виборів Президента України. Зоря Рахвщини, 26 листопада 2004 р.

624. **Гамор Ф.** Чи буде розширено територію Карпатського біосферного заповідника. Зоря Рахівщини, 13 січня 2007 р.

625. **Гамор Ф.** Рахів має ще одне місто-побратим – на Мараморощині, Зоря Рахівщини, 24 березня 2007 р.

626. **Гамор Ф.** Участь у німецькому проекті посприяє будівництву полігону для складування відходів у Рахові. Зоря Рахівщини, 21 квітня 2007 р.

627. **Гамор Ф.** Європа навчить і допоможе (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 5 травня 2007 р.

628. **Гамор Ф.** Карпато-тисянський форум. Зоря Рахівщини, 26 травня 2007 р.

629. **Гамор Ф.** Прояв народної дипломатії. Зоря Рахівщини. Зоря Рахівщини, 2 червня 2007 р.

630. **Гамор Ф.** Австралійський мандрівник подорожував Карпатами. Зоря Рахівщини, 23 червня 2007 р.

631. **Гамор Ф.** Букові праліси Карпат – об'єкт світової спадщини ООН. Зоря Рахівщини, 21 липня 2007 р.

632. **Гамор Ф.** Природоохоронний проект в Україні підтримує уряд Німеччини, Зоря Рахівщини, 23 серпня 2007 р.

633. **Гамор Ф.** Конструктивна міжнародна зустріч у Німеччині. Зоря Рахівщини, 4 серпня 2007 р.

634. **Гамор Ф.** Українсько-голландський проект з інвентаризації пралісів Закарпаття. Зоря Рахівщини,8 жовтня 2007 р.

635. **Гамор Ф.** Міжнародна конференція «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 20 жовтня 2007 р.

636. **Гамор Ф.** Праліси Закарпаття будуть збережені (співавтор Волощук І.). Зоря Рахівщини, 1 грудня 2007 р.

637. **Гамор Ф.** 40 років на сторожі природи. Зоря Рахівщини, 6 листопада 2008 р.

638. **Гамор Ф.** розвиток заповідної справи і формування пан'європейської екологічної мережі. Зоря Рахівщини, 22 листопада 2008 р.

639. **Гамор Ф.** Чи зашкодить розширення Карпатського біосферного заповідника розвитку туризму у Рахові. Або деякі коментарі до статті Михайла Штефанюка (співавтор Колектив КБЗ). Зоря Рахівщини, 11 квітня 2009 р.

640. **Гамор Ф.** За «круглим столом» – екологи Закарпаття. Зоря Рахівщини, 20 червня 2009 р.

641. **Гамор Ф.** Чому відвідування заповідника платне? Зоря Рахівщини, 14 листопада 2009 р.

642. **Гамор Ф.** Вивчали природоохоронний досвід Німеччини. Зоря Рахівщини, 13 лютого 2010 р.

643. **Гамор Ф.** Про ситуацію з короїдом-друкарем у лісах КБЗ: шляхи вирішення проблеми (співавтор Волощук М.). Зоря Рахівщини, 20 лютого 2010 р.

644. **Гамор Ф.** В інтересах держави та людей. Зоря Рахівщини, 3 липня 2010 р.

645. **Гамор Ф.** Для збереження природи та поліпшення життя горян. Зоря Рахівщини, 8 жовтня 2010 р.

646. **Гамор Ф.** Природоохоронці навчались у Німеччині. Зоря Рахівщини, 25 грудня 2010 р.

647. **Гамор Ф.** Дифірамби пет-пляшці (співавтор Бойчук В.). Зоря Рахвщини, 30 квітня 2011 р.

648. **Гамор Ф.** Орієнтир – євроінтеграція (співавтор Бойчук В.). Зоря Рахівщини, 28 травня 2011 р.

649. **Гамор Ф.** Вище тільки Говерла. Із відкриття інформаційно-туристичного центру КБЗ у високогір'ї Карпат (співавтор Бойчук В.). Зоря Рахівщини, 16 липня 2011 р.

650. **Гамор Ф.** Рахів має право стати «Екологічним Давосом». Зоря Рахівщини, 25 червня 2011 р.

651. **Гамор Ф.** Прийом у Будапешті. Зоря Рахівщини, 3 грудня 2011 р.

652. **Гамор Ф.** Національна комісія України у справах ЮНЕСКО розглянула проблеми збереження букових пралісів Карпат. Зоря Рахівщини, 18 лютого 2012 р.

653. **Гамор Ф.** Віктор Балога за відкриття руху пасажирського потягу за маршрутом «Київ-Рахів». Зоря Рахівщини, 3 березня 2012 р.

654. **Гамор Ф.** Вшанували нашого земляка в Угорщині. Зоря Рахівщини, 3 березня 2012 р.

655. **Гамор Ф.** Шанс для державного утримання гірських доріг. Зоря Рахівщини, 17 березня 2012 р.

656. **Гамор Ф.** Створюється Міжнародний центр букових лісів. Зоря Рахівщини, 9 червня 2012 р.

657. **Гамор Ф.** Європейський процес збереження букових лісів. Зоря Рахівщини, 7 липня 2012 р.

658. **Гамор Ф.** За збереження природи – диплом Ради Європи. Зоря Рахівщини, 4 серпня 2012 р.

659. **Гамор Ф.** Чому замість вдячності звинувачення. Зоря Рахівщини, 11 серпня 2012 р.

660. **Гамор Ф.** У географічному центрі Європи відкрито арку дружби (Вайнагій Л.). Зоря Рахівщини, 20 жовтня 2012 р.

661. **Гамор Ф.** Всесвітня спадщина ЮНЕСКО може допомогти сталому розвитку Закарпаття. Зоря Рахівщини, 3 липня 2012 р.

662. **Гамор Ф**. Новий українсько-німецький природоохоронний проект. Зоря Рахівщини, 13 липня 2013 р.

663. **Гамор Ф.** Об'єкт Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат» піклуватиметься про місцеве населення (співавтор Закурений В.). Зоря Рахівщини, 27 квітня 2013 р.

664. **Гамор Ф.** Змінимо наш край на краще. Зоря Рахівщини, 15 червня 2013 р.

665. **Гамор Ф.** Українські та німецькі екологи обмінюються досвідом роботи. Зоря Рахівщини, 7 серпня 2013 р.

666. **Гамор Ф.** Про букові праліси і давні ліси говорили на міжнародній природоохоронній конференції. Зоря Рахівщини, 28 вересня 2013 р.

667. **Гамор Ф.** Транскордонна природоохоронна співпраця у Карпатах поглиблюється. Зоря Рахівщини, 19 жовтня 2013 р.

668. **Гамор Ф.** Для збереження природно-заповідного фонду. Зоря Рахівщини, 14 грудня 2013 р.

669. **Гамор Ф.** Закарпатські пам'ятки – лідери проекту «Найкращі пам'ятки України – обрані народом». Зоря Рахівщини, 18 січня 2014 р.

670. **Гамор Ф.** Підримаймо процес сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів. Зоря Рахівщини, 12 лютого 2014 р.

671. **Гамор Ф.** Букові праліси на поштових марках. Зоря Рахівщини, 7 березня 2014 р.

672. **Гамор Ф.** Пташина симфонія букових пралісів. Зоря Рахівщини, 29 березня 2014 р.

673. **Гамор Ф.** «Рахівський список» букових пралісів Європи обговорили на міжнародному семінарі у Відні. Зоря Рахівщини. 2014 р.

674. **Гамор Ф.** КБЗ випустив у світ 37-том Літопису природи. Зоря Рахівщини, 3 травня 2014 р.

675. **Гамор Ф.** Українсько-румунський екологічний семінар. Зоря Рахівщини, 18 травня 2014 р.

676. **Гамор Ф.** Підписано спільну декларацію між природоохоронними міністерствами України, Німеччини та Словаччини щодо збереження та управління буковими пралісами. Зоря Рахівщини, 17 травня 2014 р.

677. **Гамор Ф.** Новий проект відновлення залізничного сполучення за маршрутом «Київ-Рахів». Зоря Рахівщини, 7 червня 2014 р.

678. **Гамор Ф.** Іноземні студенти проходили практику в заповіднику. Зоря Рахівщини, 21 червня 2014 р.

679. **Гамор Ф.** Цікавий досвід роботи гуцульських національних природних парків. Зоря Рахівщини, 27 червня 2014 р.

680. **Гамор Ф**. Потяг «Київ-Рахів» стає реальністю. Зоря Рахівщини, 12 липня 2014 р.

681. **Гамор Ф.** Програма розвитку ООН реалізує проект з інтеграції Конвенції Ріо в національну політику. Зоря Рахівщини, 19 липня 2014 р.

682. **Гамор Ф.** Через Рахів – найкоротший залізничний шлях із Києва, Галичини та Буковини до Трансільванії, Будапешта, Братислави, Відня і Праги. Зоря Рахівщини, 23 серпня 2014 р.

683. **Гамор Ф.** Адміністрація заповідника ініціює поглиблення транскордонної співпраці у Карпатах. Зоря Рахівщини, 13 вересня 2014 р.

684. **Гамор Ф.** Запропонований адміністрацією КБЗ план заходів затвердив Кабмін. Зоря Рахівщини, 27 вересня 2014 р.

685. **Гамор Ф.** Обговорили практичні аспекти управління українськими об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 27 вересня 2014 р.

686. **Гамор Ф.** Проблеми розвитку біосферних резерватів обговорили в Ужанському національному парку. Зоря Рахівщини, 17 жовтня 2014 р.

687. **Гамор Ф.** Американські дипломати ознайомилися з роботою заповідника. Зоря Рахівщини, 24 жовтня 2014 р.

688. **Гамор Ф.** На міжнародній нараді екологів у Бонні закарпатці ініціювали утворення європейської мережі пралісів і старовікових лісів та заснування спеціального фонду для їх збереження. Зоря Рахівщини, 8 листопада 2014 р.

689. **Гамор Ф.** Чому на Закарпатті змінюють пріоритети розвитку? Зоря Рахівщини, 29 листопада 2014 р.

690. **Гамор Ф.** Під час зустрічі в Румунії йшлося про можливість відновлення залізничного сполучення Рахівщини з Марамурешом. Зоря Рахівщини, 6 грудня 2014 р.

691. **Гамор Ф.** У Бая Маре підписано меморандум про поглиблення українсько-румунської прикордонної співпраці. Зоря Рахівщини, 27 грудня 2014 р.

692. **Гамор Ф.** В Тячівській районній раді обговорили шляхи розв'язання екологічних проблем. Зоря Рахівщини, 5 січня 2015 р.

693. **Гамор Ф.** «Рідне Закарпаття» опікується проблемами сталого розвитку гірських населених пунктів. Зоря Рахівщини, 17 січня 2015 р.

694. **Гамор Ф.** На Комітетських слуханнях у Верховній Раді обговорено проблеми природно-заповідного фонду України. Зоря Рахівщини, 21 лютого 2015 року.

695. **Гамор Ф.** Проект стратегії регіонального розвитку Закарпаття доцільно доопрацювати. Зоря Рахівщини, 28 лютого 2015 р.

696. **Гамор Ф.** Зруйнований міст на українсько-румунському кордоні у Діловому відбудують. Зоря Рахівщини, 7 березня 2015 р.

697. **Гамор Ф.** Біосферні резервати чи біосферні регіони? Зоря Рахівщини,28 березня 2016 р.

698. **Гамор Ф.** Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО опікується проблемами сталого розвитку регіону розташування букових пралісів Карпат. Зоря Рахівщини, 11 квітня 2015 р.

699. **Гамор Ф.** Презентовано проектну ідею щодо створення Рахівського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла. Зоря Рахівщини, 30 квітня 2015 р.

700. **Гамор Ф.** Всесвітній День охорони навколишнього середовища відзначили міжнародним «круглим столом». Зоря Рахівщини, 13 червня 2015 р.

701. **Гамор Ф.** Роботу КБЗ вивчали студенти та викладачі Бернського університету. Зоря Рахівщини, 27 червня 2015 р.

702. **Гамор Ф.** Потяг «Київ-Рахів» отримає статус цілорічного фірмового із назвою «Гуцульщина». Зоря Рахівщини, 11 липня 2015 р.

703. **Гамор Ф.** Заповідній справі – європейські стандарти. Зоря Раxіщини, 24 липня 2015 р.

704. **Гамор Ф.** Вирубка лісу та продаж його за кордон і нульовий розвиток туризму. Зоря Рахівщини, 29 серпня 2015 р.

705. **Гамор Ф.** Німецькі екологи відвідали угольські праліси КБЗ. Зоря Рахівщини, 12 вересня 2015 р.

706. **Гамор Ф.** На науково-практичній конференції. Зоря Рахівщини, 18 вересня 2015 р.

707. **Гамор Ф.** Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО стурбована незадовільним виконанням рішень з питань розвитку гірських територій Закарпаття. Зоря Рахівщини, 26 вересня 2015 р.

708. **Гамор Ф.** Відзначили дні європейської спадщини. Зоря Рахівщини, 3 жовтня 2015 р.

709. **Гамор Ф.** В КБЗ працювала польова експедиція швейцарського науково-дослідного інституту. Зоря Рахівщини, 17 жовтня 2015 р.

710. **Гамор Ф.** До розв'язання екологічних роблем долучаються космонавти та дипломати. Зоря Рахівщини, 31 жовтня 2015 р.

711. **Гамор Ф.** Бренд Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО для букових пралісів Карпат буде збережено. Зоря Рахівщини, 10 листопада 2015 р.

712. **Гамор Ф.** Церква закликає оберігати права природи та зупинити її руйнацію. Зоря Рахівщини, 28 листопада 2015 р.

713. **Гамор Ф.** Мін'юст України зареєстрував науковий збірник, присв'ячений дослідженню природи Карпат. Зоря Рахівщини, 12 грудня 2015 р.

714. **Гамор Ф.** «Рідне Закарпаття» відзначило дестиріччя. Зоря Рахівщини, 19 грудня 2015 р.

715. **Гамор Ф.** Чи продовжать розбудовувати шахти в Косівській поляні. Зоря Рахівщини, 6 січня 2016 р.

716. **Гамор Ф.** Схема планування території може призвести до екологічної катастрофи у верхів'ях басейну Тиси. Зоря Рахівщини, 12 березня 2016 р.

717. **Гамор Ф.** Робоча група Мінприроди України розглянула проблеми збереження букових пралісів Закарпаття. Зоря Рахівщини, 6 лютого 2016 р.

718. **Гамор Ф.** На велодрезині до Євросоюзу. Зоря Рахівщини, 26 березня 2016 р.

719. **Гамор Ф.** У кабміні розглянуть стан виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат і сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття. Зоря Рахівщини, 16 квітня 2016 р.

720. **Гамор Ф.** Обговорили перспективи співпраці між прикордонними громадами Рахіщини та повіту Марамуреш. Зоря Рахівщини, 30 квітня 2016 р.

721. **Гамор Ф.** Делегація Рахівщини взяла участь в «Гуцульській мірі» комуни Бистра. Зоря Рахівщини, 14 травня 2016 р.

722. **Гамор Ф.** …а в Мінприроди говорили про виконання президентських та урядових актів щодо збереження букових пралісів Карпат. Зоря Рахівщини, 14 травня 2016 р.

723. **Гамор Ф.** Малі гідроелектростанції: Рахівщина в небезпеці (співавтори Губко Е., Рещук Я., Юркуц Ю., Савчук І.). Зоря Рахівщини, 12 травня 2016 р.

724. **Гамор Ф.** Міжнародний науково-практичний семінар в Карпатському біосферному заповіднику. Зоря Рахівщини, 4 червня 2016 р.

725. **Гамор Ф.** Будапешт хоче допомогти Рахову вирішити проблему утилізації сміття і не тільки. Зоря Рахівщини, 18 червня 2016 р.

726. **Гамор Ф.** Відзначити річницю включення старовікових букових лісів Німеччини до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 9 липня 2016 р.

727. **Гамор Ф.** Проблеми збереження букових пралісів Карпат знову розглядав Кабмін. Зоря Рахівщини, 23 липня 2016 р.

728. **Гамор Ф.** Підписано протокол про поглиблення співпраці між повітом Марамуреш та Рахівщиною. Зоря Рахівщини, 6 серпня 2016 р.

729. **Гамор Ф.** На науково-практичну конференцію з'їхалося близько 100 учасників з України та близького зарубіжжя. Зоря Рахівщини, 10 вересня 2016 р.

730. **Гамор Ф.** Міністр екології та природних ресурсів і керівник Держлісагенства України вперше відвідали Малу Угольку. Зоря Рахівщини, 17 вересня 2016 р.

731. **Гамор Ф.** Зі швейцарськими партнерами обговорили шляхи поглиблення наукової співпраці. Зоря Рахівщини, 8 жовтня 2016 р.

732. **Гамор Ф.** За підтримки німецького уряду розпочалося впровадження проекту з розвитку природно-заповідного фонду України, Зоря Рахівщини, 22 жовтня 2016 р.

733. **Гамор Ф.** Представники Рахівщини взяли участь в симпозіумі та відкритті пам'ятника Кобзареві в Сігет Мармаіцей. Зоря Рахівщини, 12 листопада 2016 р.

734. **Гамор Ф.** Обговорили актуальні проблеми оздоровлення екологічної ситуації на Закарпатті. Зоря Рахівщини, 10 грудня 2016 р.

735. **Гамор Ф.** Проблеми поглиблення співпраці у рамках Всесвітньої спадщини обговорили в Берліні. Зоря Рахівщини, 31 грудня 2016 р.

736. **Гамор Ф.** У Мінприроди обговорили проблеми збереження букових пралісів та активізації транскордонної співпраці біосферних резерватів ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 14 січня 2017 р.

737. **Гамор Ф.** Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі у Карпатах і оголює перепони бюрократії, що виплодила навколо лісів краю «кишенькову мафію» (Вів розмову Нитка В.). Зоря Рахівщини, 21 січня 2017 р.

738. **Гамор Ф.** У Німеччині зареєстровано міжнародну громадську організацію «Європейська мережа букових лісів». Зоря Рахівщини, 25 лютого 2017 р.

739. **Гамор Ф.** ОДА взяла під контроль розширення території КБЗ та виконання рішень з питань сталого розвитку населених пунктів, прилеглих до букових пралісів. Зоря Рахівщини, 1 квітня 2017 р.

740. **Гамор Ф.** На базі КБЗ розпочинається реалізація нового українсько-швейцарського проекту. Зоря Рахівщини, 22 квітня 2017 р.

741. **Гамор Ф**. Природоохоронці КБЗ та німецького нацпарку «Гайніх» провели скайп-конференцію. Зоря Рахівщини, 12 серпня 2017 р.

742. **Гамор Ф.** Президент доручив припинити вирубування лісів у Карпатах та забезпечити розвиток природно-заповідної справи. Зоря Рахівщини, 14 жовтня 2017 р.

743. **Гамор Ф.** Конференція до 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 14 жовтня 2017 р.

744. **Гамор Ф.** Рахівщину і Тячівщину не включили до сфери впливу законопроекту «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в гірських зонах України». Зоря Рахівщини, 6 травня 2017 р.

745. **Гамор Ф.** За участі науковців КБЗ видано у світ актуальну природоохоронну збірку матеріалів. Зоря Рахівщини, 13 травня 2017 р.

746. **Гамор Ф.** Долині нарцисів буде присвоєно ім'я професора В. Комендаря. Зоря Рахівщини, 20 травня 2017 р.

747. **Гамор Ф.** У Мінприроди обговорили проблеми збереження букових пралісів та план заходів з реалізації Лімського плану дій програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Зоря Рахівщини, 17 червня 2017 р.

748. **Гамор Ф.** Національний природний парк «Гуцульщина» відзначив 15 річчя. Зоря Рахівщини, 24 червня 2017 р.

749. **Гамор Ф.** Про недопущення розробки поліметалічних руд в природоохоронних та рекреаційно-туристичних зонах Закарпаття йшлося на засіданні екологічного круглого столу в Ужгороді. Зоря Рахівщини, 1 липня 2017 р.

750. **Гамор Ф.** Науковий щорічник КБЗ та Інституту екології Карпат НАН України включено до міжнародного реєстру періодичних ЗМІ (співавтор Москалюк Б.). Зоря Рахівщини, 8 липня 2017 р.

751. **Гамор Ф.** Відбулася зустріч з префектом румунського повіту Марамуреш і керівництвом комуни Бистра щодо підготовки спільних проектів. Зоря Рахівщини, 22 липня 2017 р.

752. **Гамор Ф.** У Рахові створять спільний з румунською комуною Бистрою молодіжний центр розвитку етнічної гуцульської культури та сталого туризму. Таку проектну ідею презентовано під час Міжнародної наукової конференції в рамках ХХІУ Міжнародного гуцульського фестивалю. Зоря Рахівщини, 19 серпня 2017 р.

753. **Гамор Ф.** До десятиріччя Всесвітнього визнання букових пралісів Карпат. Зоря Рахівщини, 16 вересня 2017 р.

754. **Гамор Ф.** Міжнародна американо-українська конференція в Яремчі й Рахові. Зоря Рахівщини, 30 вересня 2017 р.

755. **Гамор Ф.** Стратегію збереження та сталого використання букових лісів Європи обговорили на міжнародному семінарі на острові Вільм. Зоря Рахівщини, 28 жовтня 2017 р.

756. **Гамор Ф.** Відбулося засідання Спільного менеджмент-комітету українсько-словацького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Зоря Рахівщини, 16 грудня 2017 р.

757. **Гамор Ф.** Забезпечити виконання Карпатської конвенції. Зоря Рахівщини, 23 грудня 2017 р.

758. Гамор Ф. Про збереження природної спадщини та розвиток біосферних резерватів. Зоря Рахівщини, 30 грудня 2017 р.

759. **Гамор Ф.** Всеукраїнській екологічній лізі виповнилось 20 років. Зоря Рахівщини, 6 січня 2018 р.

760. **Гамор Ф.** У Румунії говорили про можливість будівництва на Закарпатті Міжнародного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат. Зоря Рахівщини, 27 січня 2018 р.

761. **Гамор Ф.** Питання щодо відзначення 50-річчя Карпатського заповідника розглянуто на засіданні Нацкомісії у справах ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 17 лютого 2018 р.

762. **Гамор Ф.** Чи буде використано шанс для створення у Рахові музею гуцульської культури. Зоря Рахівщини, 10 березня 2018 р.

763. **Гамор Ф.** Загалом підтримали необхідність спорудження туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець». Зоря Рахівщини, 31 березня 2018 р.

764. **Гамор Ф.** Для розробки та впровадження принципів та пріоритетів державної гірської політики. Зоря Рахівщини, 14 квітня 2018 р.

765. **Гамор Ф.** Конструктивно обговорили питання ведення лісового господарства та утворення об'єктів природно-заповідного фонду. Зоря Рахівщини, 28 квітня 2018 р.

766. **Гамор Ф.** Про удосконалення еколого-економічних механізмів збереження та використання природних ресурсів. Говорили на міжнародній конференції в Ужгороді. Зоря Рахівщини, 26 травня 2018 р.

767. **Гамор Ф.** В Ужгороді відзначили 50-річчя заснування унікального Карпатського біосферного заповідника (прес-служба облради). Зоря Рахівщини, 9 червня 2018 р.

768. **Гамор Ф.** Відзначено 15-річчя підписання Карпатської конвенції. Зоря Рахівщини, 9 червня 2018 р.

769. **Гамор Ф.** Обговорили проблеми збереження природної та культурної спадщини. Зоря Рахівщини, 4 серпня 2018 р.

770. **Гамор Ф.** Озеро Герешаска в небезпеці. Зоря Рахівщини, 6 жовтня 2018 р.

771. **Гамор Ф.** Всесвітня природна спадщина зближує територіальні громади України та Німеччини. Зоря Рахівщини, 20 жовтня 2018 р.

772. **Гамор Ф.** Про роль заповідника у збереженні гірських екосистем і забезпеченні розумного природокористування йшлося під час міжнародної конференції з нагоди 50-річчя установи. Зоря Рахівщини, 10 листопада 2018 р.

773. **Гамор Ф.** «Укрпошта» представила поштовий блок «Карпатський біосферний заповідник». Зоря Рахівщини, 5 грудня 2018 р.

774. **Гамор Ф.** Проблеми сьогодення та перспективи розвитку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні обговорили на міжнародній конференції у Львові. Зоря Рахівщини, 15 грудня 2018 р.

775. **Гамор Ф.** Презентували дорожню карту розвитку лісового господарства в Українських Карпатах. Зоря Рахівщини, 22 грудня 2018 р.

776. **Гамор Ф.** Уряд України затвердив новий план заходів зі збереження букових пралісів. Зоря Рахівщини. 12 січня 2019 р.

777. **Гамор Ф.** В українському законодавстві слід ширше відобразити специфіку діяльності біосферних резерватів. Зоря Рахівщини, 9 лютого 2019 р.

778. **Гамор Ф.** Варто підготувати номінаційне досьє із включення елементів гуцульської культури до Списків нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Зоря Рахівщини, 13 березня 2019 р.

779. **Гамор Ф.** Книга, яка об'єднала два береги Тиси духовно (інтерв'ю записав Нитка В.). Зоря Рахівщини, 6 квітня 2019 р.

780. **Гамор Ф.** Запроваджуються економічні механізми збереження природно-зповідного фонду. Зоря Рахівщини, 1 червня 2019 р.

781. **Гамор Ф.** Щодо розробки державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки. Зоря Рахівщини, 17 серпня 2019 р.

782. **Гамор Ф.** Проблеми пралісів в умовах глобальних змін обговорили на пралісовій конференції у Львові за участі КБЗ. Зоря Рахівщини, 2 листопада 2019 р.

783. **Гамор Ф.** Розглянули питання виконання урядових рішень із проблем збереження букових пралісів та сталого розвитку населених пунктів в зоні їх розташування. Зоря Рахівщини, 14 грудня 2019 р.

784. **Гамор Ф.** Українсько-румунські зустрічі на Мараморощині. Зоря Рахівщини, 21 грудня 2019 р.

785. **Гамор Ф.** Закарпатські науковці та освітяни відвідали єдиний в Румунії український педагогічний ліцей. Зоря Рахівщини, 7 березня 2020 р.

786. **Гамор Ф.** Природа – дар божий, тому бережливе ставлення до неї – святий обов'язок кожної людини. Зоря Рахівщини, 28 березня 2020 р.

787. **Гамор Ф.** Чи допоможе реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади зберегти унікальні природні й культурні цінності Закарпатської Гуцульщини? Зоря Рахівщини, 13 червня 2020 р.

788. **Гамор Ф.** І все-таки: чому виходять ріки з берегів? Або чи можна мінімізувати наслідки руйнівних паводків у Карпатському регіоні? Зоря Рахівщини, 25 липня 2020 р.

789. **Гамор Ф.** Під час заходів я наголосив... Зоря Рахівщини, 23 жовтня 2020 р.

1.7.7. Інші місцеві видання

790. **Гамор Ф.** Чи вижеве Долина нарцисів. Вісник Хустчини, 12 червня 1993 р.

791. **Гамор Ф.** «Зелені Карпати» (інтерв'ю взяв Волощук І.). Верховинські вісті, 24 червня 1995 р.

792. **Гамор Ф.** Перетворимо Рахівщину у розвинений край (розмову записав Волощук І.). Гуцульщина, 1998, № 2-3. – с.15.

793. **Гамор Ф.** Вирішувати екологічні проблеми. Карпатський голос, 26 жовтня-8 листопада 2002 р.

794. **Гамор Ф.** Роздуми щодо сталого розвитку гірських територій України. Екологія і ми, 16 липня 2002 р.

795. **Гамор Ф.** Прояв справжнього добросусідства. Вісті Рахова, 16 липня 2007 р.

796. **Гамор Ф.** Об'єкт Світового спадку. Конструктивна міжнародна зустріч у Німеччині. Вісті Рахова, 31 липня 2007 р.

797. **Гамор Ф.** Українсько-голландський проект з інвентаризації пралісів. Вісті Рахова, 8 вересня 2007 р.

798. **Гамор Ф.** Для збереження пралісів Українських Карпат (співавтор Волощук І.). Вісті Рахова, 30 листопада 2007 р.

799. **Гамор Ф.** Італійці знову у Рахові. Вісті Рахова, 31 травня 2008 р.

800. **Гамор Ф.** Заповідник втретє нагородили дипломом Ради Європи. Вісті Рахова 20 лютого 2008 р.

801. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник: відкриття візит-центру. Дружба, 15 червня 2013 р.

802. **Гамор Ф.** Серед загроз людству – екологічний крах. Як запобігти катастрофі? Про це говорили в Карпатському біосферному заповіднику учасники міжнародного круглого столу. Дружба, 13 червня 2015 р.

803. **Гамор Ф.** Науковці із Швейцарії працювали у Карпатському біосферному заповіднику. Дружба, 17 жовтня 2015 р.

804. **Гамор Ф**. Бренд Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО для букових пралісів Карпат буде збережено. Дружба, 14 листопада 2015 р.

805. **Гамор Ф.** Науковці Закарпаття на міжнародному симпозіумі в місті Сігет-Мармаіцей. Дружба, 5 листопада 2016 р.

806. **Гамор Ф.** За підтримки німецького уряду розпочалося впровадження проекту із розвитку природно-заповідного фонду України, Дружба, 22 жовтня 2016 р.

1.7.8. Газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника»

807. **Гамор Ф.** Слово до читачів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень 2006 р.

808. **Гамор Ф.** Заповідник: шлях до європейської співпраці. Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень, 2006 р.

809. **Гамор Ф.** Для вдосконалення менеджменту сталого природокористування в Карпатах. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2006 р.

810. **Гамор Ф.** Німецькі екологи підтримують українсько-словацьку номінацію «Букові праліси Карпат». Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2006 р.

811. **Гамор Ф.** Інвентаризація пралісів Закарпаття. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2006 р.

812. **Гамор Ф.** Розширення заповідника вимога часу. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січнь лютий 2007 р.

813. **Федору Гамору** – почесна нагорода «Золотої фортуни». Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2007 р.

814. **Гамор Ф.** Життя заповідника у подіях і фактах. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2007 р.

815. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник стане більшим. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2007 р.

816. **Гамор Ф.** Прояв народної дипломатії. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2007 р.

817. **Гамор Ф.** Карпато-тисянський форум. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2007 р.

818. **Гамор Ф.** Австралійський мандрівник подорожував Карпатами. Гамор Ф. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2007 р.

819. **Федір Гамор** – почесний громадянин міста Рахів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2007 р.

820. **Гамор Ф.** Для зміцнення міжнародної співпраці. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2007 р.

821. **Гамор Ф.** Екотуризм і сталий розвиток Карпат. Вісник Карпатського біосферного заповідника, листопад 2007 р.

822. **Гамор Ф.** Міністру охорони навколишнього природного середовища Джарти В.Г., Голові Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Огризко В.С., Голові Закарпатської обласної державної адміністрації Гаваші О.О. Щодо прийняття Указу Президента України «Про заходи щодо охорони та сталого використання букових пралісів Карпат як об'єкту Світової спадщини ЮНЕСКО». Вісник Карпатського біосферного заповідника, листопад 2007 р.

823. **Гамор Ф.** Праліси Закарпаття будуть збережені. Вісник Карпатського біосферного заповідника, листопад 2007 р.

824. **Гамор Ф.** Чергова нагорода Ради Європи. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2007 р.

825. **Гамор Ф.** Робота адміністрації КБЗ у подіях і фактах: Проектна пропозиція. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2007 р.

826. **Гамор Ф.** Робота адміністрації КБЗ у подіях і фактах: Підвищення кваліфікації. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2007 р.

827. **Гамор Ф.** Робота адміністрації КБЗ у подіях і фактах: Підтримано ініціативу. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2007 р.

828. **Федіру Гамору –** нагорода обласної ради…Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2007 р.

829. **Гамор Ф.** Нотатка із Світового конгресу біосферних резерватів ЮНЕСКО. Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень 2007 р.

830. **Гамор Ф.** Участь у засіданні комісії польського сейму. Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень 2007 р.

831. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Доручення Секретаріату Президента. Вісник Карпатського біосферного заповідника, равень 2008 р.

832. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Зустріч у Кабінеті міністрів України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

833. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Участь у засіданні Комітету Верховної ради. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

834. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Заходи для збереження букових пралісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

835. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Вивчення природоохоронного досвіду Італії. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

836. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Допомога Долині нарцисів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

837. **Гамор Ф.** Для розвитку біосферного заповідника та регіону: Українсько-румунський семінар у Діловому. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень 2008 р.

838. **Гамор Ф.** Модель для сталого розвитку. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2008 р.

839. **Гамор Ф.** Завповідник відзначив ювілей (записав Волощук І.). Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень 2009 р.

840. **Гамор Ф.** Проект для майбутнього України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2009 р.

841. **Гамор Ф.** Візитна картка у Центрі Європи (інтерв'ю взяв Бойчук В.). Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2009 р.

842. **Гамор Ф.** За круглим столом екологи Закарпаття. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2009 р.

843. **Гамор Ф.** У рамках «Програми сусідства Румунія-Україна». Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2009 р.

844. **Гамор Ф.** Візит до німецького університету. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2009 р.

845. **Гамор Ф.** Участь у науковому семінарі на острові Вільм. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2009 р.

846. **Гамор Ф.** Для розвитку міста Рахів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2009 р.

847. **Гамор Ф.** Чому відвідування заповідника платне? Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень 2009 р.

848. **Гамор Ф.** Українсько-німецька зустріч у Бонні. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2009 р.

849. **Гамор Ф.** Сталий розвиток і природоохоронні території (коментарі до Указу Президента України № 251/2010 та розпорядження Кабінету Міністрів № 1619-р.). Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2009 р.

850. **Гамор Ф.** Інвазія короїдів у смеречниках КБЗ: шляхи і методи боротьби (із засідання науково-технічної ради заповідника). Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2010 р.

851. **Гамор Ф.** Заповідник – державна установа міжнародного значення. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2010 р.

852. **Гамор Ф.** Видатному науковцю – 75 (про ювілей словацького професора Івана Волощука). Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2010 р.

853. **Гамор Ф.** Новобудова відчинила двері відвідувачам. Із відкриття екологоосвітнього центру КБЗ у центрі Європи (співавтор Бойчук В.). Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2010 р.

854. **Гамор Ф.** Бренд Карпат – проблема міжнародна. Із засідання «круглого столу» «Транскордонна співпраця та сталий розвиток Карпрат» (співавтор Бойчук В.). Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2010 р.

855. **Гамор Ф.** Історія з продовженням. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2010 р.

856. **Гамор Ф.** У Кабміні підтримали ініціативу КБЗ. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2010 р.

857. **Гамор Ф.** За збереження природи – Диплом Ради Європи. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень-вересень 2012 р.

858. **Гамор Ф.** Чому замість вдячності – звинувачення? Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень-вересень 2012 р.

859. **Гамор Ф.** Угорщина в географічному центрі Європи. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2012 р.

860. **Гамор Ф.** Фотовиставка у Кабінеті Міністрів України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2013 р.

861. **Гамор Ф.** Конференція із збереження букових пралісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2013 р.

862. **Гамор Ф.** Відзначили 45-річчя заповідника Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2013 р.

863. **Гамор Ф.** Потребує підтримки громад. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

864. **Гамор Ф.** Чому гине форелеве господарство. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

865. **Гамор Ф.** Букові праліси на поштових марках. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

866. **Гамор Ф.** Пташина симфонія букових лісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

867. **Гамор Ф.** 37 том Літопису природи КБЗ побачив світ. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

868. **Гамор Ф.** Цікавий досвід роботи гуцульського НПП. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2014 р.

869. **Гамор Ф.** Запропонований адміністрацією заповідника план заходів затвердив Кабмін України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2014 р.

870. **Гамор Ф.** Ініціюємо поглиблення транскордонної співпраці у Карпатах. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2014 р.

871. **Гамор Ф.** Про букові праліси говорили у Києві. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2014 р.

872. **Гамор Ф.** Найкоротший залізничний шлях із Києва, Галичини та Буковини до Трансільванії, Будапешта, Братислави, Відня і Праги лежить через Рахів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2014 р.

873. **Гамор Ф.** Чому в області змінили пріоритети розвитку? Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2014 р.

874. **Гамор Ф.** Поглиблення українсько-румунської співпраці на Мараморощині. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2014 р.

875. **Гамор Ф.** Обговорено проблеми природно-заповідного фонду. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2015 р.

876. **Гамор Ф.** Рахівщину відвідала делегація повітової ради Марамуреш з Румунії. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2015 р.

877. **Гамор Ф.** Проект стратегії регіонального розвитку потрібно доопрацювати. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2015 р.

878. **Гамор Ф.** Заповідник не хоче бути казенним підприємством. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2015 р.

879. **Гамор Ф.** Говорили про біосферні резервати та букові праліси. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2015 р.

880. **Гамор Ф.** Відзначили спільно Всесвітній день охорони навколишнього середовища. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2015 р.

881. **Гамор Ф.** Створення еколо-туристичного вузла. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2015 р.

882. **Гамор Ф.** Св'яткували ювілей Л.Вагнера. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2015 р.

883. **Гамор Ф.** Шляхом до європейських стандартів Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2015 р.

884. **Гамор Ф.** Долучились космонавти та дипломати. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2015 р.

885. **Гамор Ф.** Польова експедиція в Угольці. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2015 р.

886. **Гамор Ф.** Бренд буде збережено. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2015 р.

887. **Гамор Ф.** Буде нове наукове видання. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2015 р.

888. **Гамор Ф.** Обговорено законопроект із збереження пралісів України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2016 р.

889. **Гамор Ф.** Про стан виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2016 р.

890. **Гамор Ф.** Міжнародний семінар у заповіднику. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2016 р.

891. **Гамор Ф.** Підписано протокол про поглибення взаємин. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2016 р.

892. **Гамор Ф.** Побачив світ природничий щорічник. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2016 р.

893. **Гамор Ф.** Міністр екології та природних ресурсів і керівник дежлісагенства вперше відвідали Малу Угольку. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2016 р.

894. **Гамор Ф.** Співпраці з швейцарцями – 20 років. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2016 р.

895. **Гамор Ф.** Обговорено актуальні проблеми екології краю. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2016 р.

896. **Гамор Ф.** У Німеччині зареєстровано громадську організацію «Європейська мережа букових лісів». Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2017 р.

897. **Гамор Ф.** Обговорили питання будівництва міжнародного центру букових пралісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2017 р.

898. **Гамор Ф.** Закарпатська ОДА взяла під контроль розширення території КБЗ. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2017 р.

899. **Гамор Ф.** Міжнародна науково-практична конференція на Івано-Франківщині. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2017 р.

900. **Гамор Ф.** У Мінприроди обговорили проблеми збереження букових пралісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2017 р.

901. **Гамор Ф.** Зустріч із керівництвом румунського повіту Марамуреш. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2017 р.

902. **Гамор Ф.,** Москалюк Б. Науковий щорічник «Природа Карпат» включено до міжнародного реєстру періодичних ЗМІ. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2017 р.

903. **Гамор Ф.** Про недопущення розбудови поліметалічних руд. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2017 р.

904. **Гамор Ф.** Відзначено 10-річчя включення букових пралісів до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2017 р.

905. **Гамор Ф.** Нарада з Президентом України. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2017 р.

906. **Гамор Ф.** Про збереження природної спадщини та розвиток біосферних резерватів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2017 р.

907. **Гамор Ф.** Обговорили можливість будівництва міжнародного центру букових пралісів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2018 р.

908. **Гамор Ф.** Про лісове господарство та утворення об'єктів ПЗФ. Вісник Карпатського біосферного заповідника, квітень 2018 р.

909. **Гамор Ф.** Відзначено 15-річчя підписання Карпатської конвенції. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2018 р.

910. **Гамор Ф.** Обговорили проблеми збереження гірської природної та культурної спадщини. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень 2018 р.

911. **Гамор Ф.** Відзначили 50-річчя організації КБЗ міжнародною науко-практичною конференцією. Вісник Карпатського біосферного заповідника, жовтень 2018 р.

912. **Гамор Ф.** У Львові говорили про об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні. Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2018 р.

913. **Гамор Ф.** Блок поштових марок «Карпатський біосферний заповідник». Вісник Карпатського біосферного заповідника, грудень 2018 р.

914. **Гамор Ф.** У законодавстві слід ширше відобразити специфіку діяльності біосферних резерватів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, лютий 2019 р.

915. **Гамор Ф.** Земельний податок біосферного заповідника спрямовується до місцевих бюджетів. Вісник Карпатського біосферного заповідника, червень 2019 р.

916. **Гамор Ф.** Про державну програму розвитку регіону Карпат. Вісник Карпатського біосферного заповідника, серпень, 2019 р.

917. **Гамор Ф.** Міжнародна пралісова конференція. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересеь 2019 р.

918. **Гамор Ф.** За участі української делегації у Польщі відбулася міжнародна екологічна конференція. Вісник Карпатського біосферного заповідника, листопад, 2019 р.

919. **Гамор Ф.** Про збереження букових пралісів Карпат та розвиток населених пунктів у зоні їхнього розташування. Вісник Карпатського біосферного заповідника, листопад, 2019 р.

920. **Гамор Ф.** Про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини. Вісник Карпатського біосферного заповідника, січень-лютий 2020 р.

921. **Гамор Ф.** Природа – дар божий, тому бережливе ставлення до неї – святий обов'язок кожної людини. Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень-квітень 2020 р.

922. **Гамор Ф.** Як зберегти у самісенькому центрі Європи цю неймовірну красоту! Вісник Карпатського біосферного заповідника, березень-квітень 2020 р.

923. **Гамор Ф.,** Довганич Я. Розроблено проект Стратегії управління екологічними коридорами Карпатського екорегіону. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень-червень, 2020 р.

924. **Гамор Ф.** Звернулися до Президента та Уряду України із проханням зберегти Рахівський район. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень-червень, 2020 р.

925. **Гамор Ф.** Тиса окраса Закарпаття…та носій екологічних катастроф. Вісник Карпатського біосферного заповідника, травень-червень, 2020 р.

926. **Гамор Ф.** У Німеччині випущено монографію у співавторстві із закарпатськими науковцями. Вісник Карпатського біосферного заповідника, липень-серпень 2020 р.

927. **Гамор Ф.** Коли буде збудовано Міжнародний центр букових пралісів у Квасах? Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень-жовтень 2020 р.

928. **Гамор Ф.** Опрацьовується проектна ідея щодо створення в селі Широкий луг Тячівського району Музею історичної Мараморощини. Вісник Карпатського біосферного заповідника, вересень-жовтень 2020 р.

2. Агроекологічні публікації в рамках продовольчої програми СРСР (1977-1990 рр.)

929. **Гамор Ф.Д.** Семенная продуктивность череды трехраздельной (*Bidens tripartita* L.) в различных условиях Закарпатья // Биологические закономерности изменчивости и физиология приспособления интродуцированных растений: Тез. докл. Всесоюз. конф. (14-17 сентября 1977). – Черновцы, 1977. – С. 31.

930. **Гамор Ф.Д.** Плодоношення Galinsoga parviflora Cav. в різних агрофітоценозах Закарпаття // Укр. бот. ж – 1978. – XXXV, № 4. – С. 362-366.

931. **Гамор Ф.Д.** Насінна продуктивність *Setaria glauca* (L.) Beauv. // Укр. бот. ж. – 1978. – 35, № 5. – С. 489-493.

932. **Гамор Ф.Д.** Статистический анализ семенной продуктивности осота желтого огородного (*Sonchus oleraceus* L.) в различных условиях горной зоны Закарпатья // Биол. науки. – 1979. – № 2. – С. 47-52.

933. **Гамор Ф.Д.** Некоторые эколого-биологические особенности ежовника петушье просо (*Echinocyloa crus galli* L./ R.et Sch.) в условиях Закарпатья // Охрана, изучение и обогащение растительного мира. – К.: Вища школа, 1979. – Вып. 6. – С. 81-89.

934. **Гамор Ф.Д.** Некоторые эколого-биологические особенности горца шероховатого (*Polygonum scabrum* Moench.) в условиях Закарпатья. (Рукопись депонирована в ВИНИТИ 9 августа 1979 г., №2960-79 Деп). – 13 с.

935. **Гамор Ф.Д.** Боротьба з бур'янами. Довідник. (Співавтори: Коваленко Л.І., Кушнір В.П., Комендар В.І. та інш.). – Ужгород: Карпати, 1979. – 192 с.

936. Комендар В.І., **Гамор Ф.Д.** Найбільш поширені бур'яни пьових культур // Боротьба з бур'янами. Довідник. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 6-17.

937. Комендар В.І., **Гамор Ф.Д.** Геоботанічна характеристика бур'янів Закарпаття // Укр. бот. ж., 1980. – XXXVII, №1. – С.70-76.

938. **Гамор Ф.Д.** Биоморфологические особенности некоторых видов сорняков в различных агрофитоценозах Закарпатья // Автореф. дис… канд. биол. наук. Специализация 03.00.05 – ботаника. Центральный республиканский ботанический сад АН УССР. – К., 1980. – 23 с.

939. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.И., Абрамова Л.М. Высотный топоклин сегетальной растительности Закарпатья // Тезисы докладов Всесоюзного совещания по проблемам агрофитоценологии и агробиценологии. – Ижевск, 1981. – С. 29-31.

940. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.И., Абрамова Л.М. Экологические группы сегетальних растений Закарпатья, используемые для классификации агрофитоценозов на флористической основе // Флористические критерии при классификации растительности: Тез. докл. XI Всесоюз. совещ. по классификации растительности. – Уфа, 1981. – С.133-136.

941. **Гамор Ф.Д**. Борьба с сорняками – важный резерв увеличения урожайности сельськохозяйственных культур // Рекомендации по воспроизводству и раціональному использованию растительного и

животного мира Украинских Карпат. – Ужгород: Ужгород. гос. ун-т, 1981. – С.17-19.

942. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.І., Абрамова Л.М., Міркін Б.М. Залежність розподілу бур'янів Закарпаття від висоти над рівнем моря // Укр. бот. ж., 1983. – XL, №. 4. – С. 54-57.

943. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.І. Запаси насіння бур'янів у грунті під різними агрофітоценозами Закарпаття // Укр. бот. ж., 1983. – XL, № 5. – С. 19-24.

944. **Гамор Ф.Д.** Сорняки Закарпатья и некоторые рекомендации по борьбе с ними // Рекомендации по выполнению продовольственной программы СССР в Закарпатской области. – Ужгород, 1984. – С. 97-100.

945. **Гамор Ф.Д.** Про класифікацію агрофітоценозів Закарпаття // Рослинні і тваринні ресурси Карпат. – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, 1984. – С. 25-31.

946. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.И., Наумова Л.Г., Алимбекова Л.М. Флористическая классифкация сегетальних сообществ Закарпатья // Антропогенные процессы в растительности. – Уфа: БФАН СССР, 1985. – С. 55-68.

947. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.И., Наумова Л.Г., Хазиахметов Р.М. Количественный анализ факторов, контролирующих распределение сегетальных видов в Закарпатье // Фитоценология антропогенной растительности. – Уфа, 1985. – С. 61-74.

948. **Гамор Ф.Д.,** Комендар В.И. Влияние эколого-ценотических факторов на встречаемость сорных растений в посевах сельськохозяйственных культур в Закарпатье // Биол. науки, 1986. – № 5. – С. 72-76.

949. **Гамор Ф.Д.** О современных аспектах борьбы с сорняками // Тез. докл. науч.-практ. конф., посвящ. 40-летию Закарпатской опытной станции. – В. Бакта, 1986. – С. 36-37.

950. **Гамор Ф.Д.,** Саитов М.С. Количественный анализ факторов, определяющих закономерности распределения сегетальных видов Закарпатья // Экология, 1987. – № 3. – С. 26-30.

951. **Гамор Ф.Д.** Класифікація видів та угруповань сегетальної рослинності Закарпаття // Укр. бот. ж., 1987. – 44, № 5. – С. 36-43.

952. **Гамор Ф.Д.** Синтаксономія сегетальної рослинності Українських Карпат // Укр. бот. ж., 1987. – 44, № 6. – С.17-26.

953. **Гамор Ф.Д.** О некоторых особенностях сегетальной флоры у верхней границы земледелия в Украинских Карпатах // Биол. науки, 1987. – № 12. – С.73-77.

954. **Гамор Ф.Д.** К экологической характеристике видов сегетальной растительности Закарпатья // Тез. докл. VI съезда Укр. бот. общ-ва. – Киев: Наукова думка, 1987. – С.133.

955. **Гамор Ф.Д.** Синтаксономия сегетальных сообществ садов и виноградников Закарпатья // Проблемы общей и молекулярной биологии. – Киев: Вища школа, 1988. – 7. – С. 3-9.

956. **Гамор Ф.Д.** Порівняльний аналіз синтаксонів сегетальної рослинності Українських Карпат // Укр. бот. ж., 1988. – 45, № 1. – С.13-16.

957. **Гамор Ф.Д.** О некоторых тенденциях изменения видового состава сегетальной флоры Закарпатья в последние десятилетия. Актуальные вопросы ботаники в СССР. Тез. докл. VIII делегатского съезда Всесоюз. бот. общ-ва. – Алма-Ата: Наука, 1988. – С.191.

958. **Гамор Ф.Д.** Основные закономерности распространения сегетальных видов на полях Украинских Карпат // Агрофитоценозы и экологические пути повышения их стабильности и продуктивности: Тез. всесоюз. совещ. – Ижевск, 1988. – С.124.

959. **Гамор Ф.Д.** Динаміка сегетальної рослинності Українських Карпат // Укр. бот. ж. – 1988. – 45, № 6. С. 32 – 36.

960. **Гамор Ф.Д.** О сукцесиях на залежах Украинских Карпат // Биол. науки, 1988. – № 10. – С. 65-70.

961. **Гамор Ф.Д.** О теоретических аспектах создания экологической типологии земель // Вопросы охраны и рационального использования растительного и животного мира. Сб. МОИП. – Ужгород, 1988. – С. 185-188.

962. **Гамор Ф.Д.** К изучению биологии индивидульного развития сегетальних сорняков // Рекомендации по размножению интродуцированных растений на основании их биологии индивидуального развития. – Киев, 1988. – С. 38.

963. **Гамор Ф.Д.,** Міркін Б.М., Комендар В.І. (рецензія на книгу) «Сельскохозяйственные экосистемы» / под. ред. и с предисл. Л.О. Корпачевского. М.: Агропромиздат, 1987. – 222 с. // Укр. бот. ж., 1989. – 46, № 6. – С.106-107.

964. **Гамор Ф.Д.** О некоторых экологических аспектах изучения онтогенеза у растений. Рекомендации / Онтогенез высших цветковых растений. – Киев, 1989. – С 26-27.

965. **Гамор Ф.Д.** Використання синтаксомії для оптимізації агророслинності Українських Карпат // Укр. бот. ж., 1990. – 47, № 3. – С. 13-20.

966. Комендар В.И., **Гамор Ф.Д.,** Дуркота Г.М. О запасах семян в почве под различными луговими сообществами в Закарпатской низменности / Охрана, изучение и обогащение растительного мира. – Киев: Вища школа, 1990. – Вып.7. – С. 37-45.

967. **Гамор Ф.Д.** Эколого-фитоценотические закономерности сегетальной растительности как основа организации комплексной системы контроля засоренности полей (на примере Украинских Карпат) / Автореф. дис…. д-ра биол. наук. Специальность 03.00.05 – ботаника. Институт ботаники им. Н.Г.Холодного НАН Украины. – Киев, 1990. – 39 с.

3. Публікації із питань місцевого громадсько-політичного та господарського життя (1975-1987 рр.)

968. **Гамор Ф.** Радяться вожаті. Зоря Рахівщини, 1 липня 1975 р.

969. **Гамор Ф.** З лекціями на полонини. Молодь Закарпаття, 29 липня 1975 р.

970. **Гамор Ф.** Створено Ради секретарів. Зоря Рахівщини, 25 грудня 1975 р.

971. **Гамор Ф.** Щоб жити, як удома (співавтори Вербищук М., Ковач Ю., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 13 грудня 1975 р.

972. **Гамор Ф.** Луки чекають косарів (співавтори Скирчук М., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 17 червня 1975 р.

973. **Гамор Ф.** Фініш заліку. Зоря Рахівщини, 20 січня 1976 р.

974. **Гамор Ф.** Молоді – ідейний гарт. Зоря Рахівщини, 26 січня 1976 р.

975. **Гамор Ф.** Вірність ленінським ідеалам. Зоря Рахівщини, 26 червня 1976 р.

976. **Гамор Ф.** Коли забувають про правила (співавтори Ліуш Б., Ковач Ю., Гельбич М., Луцак Й., Спасюк Н., Тулик І.). Зоря Рахвщини, 19 серпня 1976 р.

977. **Гамор Ф.** 5 жовтня – ленінський урок. Зоря Рахівщини, 30 вересня 1976 р.

978. **Гамор Ф.** Вчитися комунізму. Зоря Рахівщини, 2 жовтня 1976 р.

979. **Гамор Ф.** Резерв і помічник партії. Зоря Рахівщини, 28 жовтня 1976 р.

980. **Гамор Ф.** За комплексним планом. Зоря Рахівщини, 12 грудня 1976 р.

981. **Гамор Ф.** Комуніст у комсомолі. Зоря Рахівщини, 11 грудня 1976 р.

982. **Гамор Ф.** Вчаться майбутні воїни. Зоря Рахівщини, 21 грудня 1976 р.

983. **Гамор Ф.** Дійти до кожного. Зоря Рахівщини, 6 січня 1977 р.

984. **Гамор Ф.** Світлій пам'яті полум'яного борця. Молодь Закарпаття, 18 січня 1977 р.

985. **Гамор Ф.** Спадкоємці «Великого почину». Молодь Закарпаття, 21 квітня 1997 р.

986. **Гамор Ф.** Вчитися комунізму. Зоря Рахівщини, 19 травня 1977 р.

987. **Гамор Ф.** Фестиваль молоді. Зоря Рахівщини, 23 червня 1977 р.

988. **Гамор Ф.** А в сусіда справи кепські… Зоря Рахівщини, 13 липня 1977 р.

989. **Гамор Ф.** Ідейний гарт молоді. Зоря Рахівщини, 1 вересня 1977 р.

990. **Гамор Ф.** Комсомольське доручення. Зоря Рахівщини, 13 вересня 1977 р.

991. **Гамор Ф.** Щоб у квартирах було тепло (співавтори Шміло І., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 28 вересня 1977 р.

992. **Гамор Ф.** Ленінський урок «Шляхом жовтня». Зоря Рахівщини, 22 грудня 1977 р.

993. **Гамор Ф.** Іде ленінський залік. Зоря Рахівщини, 10 січня 1978 р.

994. **Гамор Ф.** Комсомольський пропагандист. Зоря Рахівщини, 4 лютого 1978 р.

995. **Гамор Ф.** Комсомольські оперативні загони. Зоря Рахівщини, 21 травня 1978 р.

996. **Гамор Ф.** Координувати роботу. Зоря Рахівщини, 16 лютого 1978 р.

997. **Гамор Ф.** Комуніст у комсомолі. Зоря Рахівщини, 15 липня 1978 р.

998. **Гамор Ф.** Тільки знайомим? (співавтори Псяйка І., Шимко М., Павлюк І., Тимочук М., Наздравецький М., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 30 серпня 1998 р.

999. **Гамор Ф.** Огляд комсомольських рядів. Зоря Рахівщини, 16 серпня 1978 р.

1000. **ГаморФ.**Воспитываемнатрадициях.Комсомольськоезнамя. 11 октября 1978 г.

1001. **Гамор Ф.** Заповітами Леніна. Зоря Рахівщини, 28 жовтня 1978 р.

1002. **Гамор Ф.** Пошук, ініціатива. Молодь Закарпаття, 14 вересня 1978 р.

1003. **Гамор Ф.** Молоді політичний гарт. Зоря Рахівщини, 30 серпня 1979 р.

1004. **Гамор Ф.** Готуватись по-діловому. Зоря Рахівщини, 11 серпня 1979 р.

1005. **Гамор Ф.** В авангарді – молодь. Зоря Рахівщини, 27 жовтня 1979 р.

1006. **Гамор Ф.** Резерв і помічник партії. Зоря Рахівщини, 17 листопада 1979 р.

1007. **Гамор Ф.** Готуватись до ленінської повірки. Зоря Рахівщини, 14 квітня 1980 р.

1008. **Гамор Ф.** Св'ято завзятих. Зоря Рахівщини, 28 червня 1980 р.

1009. **Гамор Ф.** Огляд комсомольських рядів. Зоря Рахівщини, 2 вересня 1980 р.

1010. **Гамор Ф.** Вимоги дня. Молодь Закарпаття, 4 вересня 1980 р.

1011. **Гамор Ф.** Поліпшувати політичне навчання молоді. Зоря Рахівщини, 13 вересня 1980 р.

1012. **Гамор Ф.** Вірні заповітам Леніна. Зоря Рахівщини, 2 жовтня 1980 р.

1013. **Гамор Ф.** Св'ято комсомолії. Зоря Рахівщини, 28 жовтня 1980 р.

1014. **Гамор Ф.** Бути першими. Молодь Закарпаття, 18 листопада 1980 р.

1015. **Гамор Ф.** На рівень зрослих вимог. Зоря Рахівщини, 5 січня 1981 р.

1016. **Гамор Ф.** До нових звершень. Молодь Закарпаття, 13 січня 1981 р.

1017. **Гамор Ф.** На ювілейній вахті. Зоря Рахівщини, 25 червня 1981 р.

1018. **Гамор Ф.** Свято молодих, завзятих. Зоря Рахівщини, 27 червня 1981 р.

1019. **Гамор Ф.** Молоді – ідейний гарт. Зоря Рахівщини, 15 вересня 1981 р.

1020. **Гамор Ф.** Піднести бойовитість осередків. Зоря Рахівщини, 22 вересня 1981 р.

1021. **Гамор Ф.** За Леніним звіряємо крок. Зоря Рахівщини, 21 жовтня 1981 р.

1022. **Гамор Ф.** Завдання молодіжних колективів. Зоря Рахівщини, 20 березня 1982 р.

1023. **Гамор Ф.** Коли атмосфера творча. Молодь Закарпаття, 13 травня 1982 р.

1024. **Гамор Ф.** Час активної дії. Зоря Рахівщини, 18 травня 1982 р.

1025. **Гамор Ф.** Право іти попереду. Зоря Рахівщини, 26 червня 1982 р.

1026. **Гамор Ф.** Дбати про асортимент (співавтори Медвідь В., Ворохта І., Волошин О.). Зоря Рахівщини, 17 липня 1982 р.

1027. **Гамор Ф.** Богданці не поспішають (співавтори Бочкор В., Ференц І., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 31 липня 1982 р.

1028. **Гамор Ф.** Немає організованості (співавтори Шутко О, Маляр В., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 7 серпня 1982 р.

1029. **Гамор Ф.** Із «пасиву» – в «актив». Молодь Закарпаття, 24 серпня 1982 р.

1030. **Гамор Ф.** Вище роль комуністів. Зоря Рахівщини, 21 вересня 1982 р.

1031. **Гамор Ф.** Навчанню молоді дієвість. Зоря Рахівщини, 2 жовтня 1982 р.

1032. **Гамор Ф.** Товариш секретар. Зоря Рахівщини, 29 жовтня 1982 р.

1033. **Гамор Ф.** Кадри і актив. Зоря Рахівщини, 25 грудня 1982 р.

1034. **Гамор Ф.** Ручну працю – на плечі машин (співавтои Белов О., Парубочий М.). Зоря Рахівщини, 19 квітня 1983 р.

1035. **Гамор Ф.** Всіма засобами впливу (співавтори Чайковський В., Тулик І.). Зоря Рахівщини, 15 січня 1983 р.

1036. **Гамор Ф.** До матеріальних ресурсів – по господарськи (співавтори Гомілко М., Парубочий М.). Зоря Рахівщини, 25 січня 1983 р.

1037. **Гамор Ф.** Комуніст у комсомолі. Зоря Рахівщини, 14 травня 1983 р.

1038. **Гамор Ф.** Обов'язок – зміцнювати дисципліну. Молодь Закарпаття, 30 червня 1983 р.

1039. **Гамор Ф.** Герої нашого часу. Зоря Рахівщини, 29 жовтня 1983 р.

1040. **Гамор Ф.** Обговорили питання заготівлі кормів. Зоря Рахівщини, 21 травня 1984 р.

1041. **Гамор Ф.** Щодня видзвонюють коси. Зоря Рахівщини, 19 липня 1984 р.

1042. **Гамор Ф.** В партію – достойних. Зоря Рахівщини, 7 липня 1984 р.

1043. **Гамор Ф.** Молодь потрібна селу. Зоря Рахівщини, 22 вересня 1984 р.

1044. **Гамор Ф.** Коли прийнято рішення… Закарпатська правда, 19 жовтня 1984 р.

1045. **Гамор Ф.** Увага нечисленним. Закарпатська правда, 25 травня 1985 р.

1046. **Гамор Ф.** Дійові засоби виховання. Зоря Рахівщини, 13 липня 1985 р.

1047. **Гамор Ф.** Без поблажливості. Зоря Рахівщини, 23 липня 1985 р.

1048. **Гамор Ф.** Звіт і співбесіда. Закарпатська правда, 13 серпня 1985 р.

1049. **Гамор Ф.** Зміцнювати дисципліну і порядок. Зоря Рахівщини, 15 серпня 1985 р.

1050. **Гамор Ф.** Підвищувати бойовитість. Зоря Рахівщини, 24 вересня 1985 р.

1051. **Гамор Ф.** Випробувана зброя. Зоря Рахівщини, 19 жовтня 1985 р.

1052. **Гамор Ф.** Підносити бойовитість груп. Зоря Рахівщини, 27 травня 1986 р.

1053. **Гамор Ф.** Шляхом пребудови. Зоря Рахівщини, 2 жовтня 1986 р.

1054. **Гамор Ф.** З чим прийшли на збори. Зоря Рахівщини, 16 жовтня 1986 р.

1055. **Гамор Ф.** Увага соціальній сфері. Зоря Рахівщини, 23 квітня 1987 р.

4. Матеріали щодо збереження та сталого розвитку Карпат в електронних засобах масової інформації

1056. **Гамор Ф.** Долині нацисів загибель не загрожує // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів України, 15 травня 2012 р.

1057. **Гамор Ф.** Долині нарцисів загибель не загрожує – директор КБЗ // Закарпаття онлайн, 21 травня 2012 р.

1058. **Гамор Ф.** Янукович доручив забезпечити благоустрій сіл Закарпаття в зоні букових пралісів і відновити сполучення Рахова з Києвом // Закарпаття онлайн, 23 квітня 2013 р.

1059. **Гамор Ф.** Унікальні природні комплекси Закарпаття тепер охорнятимуться Дорученням Президента // Zelene.net, 25 квітня 2013 р.

1060. **Гамор Ф.** На Закарпатті за підтрики ЮНЕСКО пройшла міжнародна конференція по букових пралісах // Закарпаття онлайн, 24 вересня 2013 р.

1061. **Гамор Ф.** Закарпатці переймали досвід успішного функціонування Бещадського парку народового в Польщі // Закарпаття онлайн, 13 жовтня 2013 р.

1062. **Гамор Ф.** Через зрив виконання доручення Януковича закарпатці апелюють до Азарова // Закарпаття онлайн, 19 листопада 2013 р.

1063. **Гамор Ф.** Колектив Карпатського біосферного заповідника урочисто відзначив свої ювілеї // Закарпаття онлайн, 28 листопада 2013 р.

1064. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник – один з лідерів у проекті «Найкращі пам'ятки України – обрані народом» // Rakhiv.in, 15 січня 2014 р.

1065. **Гамор Ф.** Найкращими пам'ятками України на теперешньому етапі голосування є саме закарпатські // Закарпаття онлайн, 15 січня 2014 р.

1066. **Гамор Ф.** Закарпатці активно голосують за свої пам'ятки у пректі «Найкращі пам'ятки України – обрані народом» // Закарпаття онлайн, 16 січня 2014 р.

1067. **Гамор Ф.** Чи будже виконуватись доручення президента з питань сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів? // Закарпаття онлайн, 11 лютого 2014 р.

1068. **Гамор Ф.** Німецькі партнери закарпатського заповідника похвалилися «буковою» маркою // Закарпаття онлайн, 3 березня 2014 р.

1069. **Гамор Ф.** У Карпатському біосферному заповіднику через борги Держказначейства гине форелеве дослідне господарство // Закарпаття онлайн, 5 березня 2014 р.

1070. **Гамор Ф.** Вийшов диск із записами пташиних мелодій букових пралісів Карпат // Закарпаття онлайн, 21 березня 2014 р.

1071. **Гамор Ф.** «Рахівський список» букових пралісів Європи обговорили на міжнародному семінарі у Відні // Закарпаття онлайн, 7 квітня 2014 р.

1072. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник випустив у світ 37-том Літопису природи // Закарпаття онлайн, 26 квітня 2014 р.

1073. **Гамор Ф.** Працівники Карпатського біосферного заповідника взяли участь в екосемінарі в Румунії // Закарпаття онлайн, 3 травня 2014 р.

1074. **Гамор Ф.** Україна, Німеччина та Словаччина підписали спільну декларацію щодо збереження та управління буковими пралісами // Закарпаття онлайн, 17 травня 2014 р.

1075. **Гамор Ф.** У Бонні підписано спільну декларацію про збереження букових пралісів // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів, 19 травня 2014 р.

1076. **Гамор Ф.** Іноземні студенти проходили навчальну практику в Карпатському біосферному заповіднику // Закарпаття онлайн, 12 червня 2014 р.

1077. **Гамор Ф.** Чи матимемо сполучення «Київ-Рахів»? Мініфрастуктури запропоновано новий оригінальний проект пасажирського руху // Закарпаття онлайн, 12 червня 2014 р.

1078. **Гамор Ф.** В Карпатському біосферному заповіднику проходили навчальну практику іноземні студенти // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів, 16 червня 2014 р.

1079. **Гамор Ф.** У Карпатському біосферному заповіднику обговорено проблеми гуцульських національних природних парків // Закарпаття онлайн, 17 червня 2014 р.

1080. **Гамор Ф.** В гуцульських національних природних парках науково-технічні ради тобговорювали актуальні проблеми їх діяльності // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів, 20 червня 2014 р.

1081. **Гамор Ф.** Поїзд «Говерла» сполученням Київ-Рахів може продовжити маршрут до Румунії (розширено) (співавтори Климпуш О., Шостак І.) // Закарпаття онлайн, 9 липня 2014 р.

1082. **Гамор Ф.** Перший рейс потягу «Київ-Рахів» урочисто зустріла громадськість Гуцульщини // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів, 6 серпня 2014 р.

1083. **Гамор Ф.** Відкриття руху пасажирських потягів через Рахів до румунського міста Клуж-Напока, Будапешта та Ужгорода може стати реальністю // Закарпаття онлайн, 12 серпня 2014 р.

1084. **Гамор Ф.** Потяг Київ-Рахів пропонують «продовжити» до Трансильванії, Будапешта, Братислави, Відня та Праги // Закарпаття онлайн, 20 серпня 2014 р.

1085. **Гамор Ф.** Залізничники допомагають збереженню природи Карпат // Сайт Міністерства екології та природних ресурсів, 26 серпня 2014 р.

1086. **Гамор Ф.** На Закарпатті відновлять пасажирські перевезення залізницею через Рахів до європейських столиць та Ужгорода // Закарпаття онлайн, 9 вересня 2014 р.

1087. **Гамор Ф.** На Закарпатті планують розмістити підприємства з переробки деревини, ягід та грибів // Закарпаття онлайн, 17 вересня 2014 р.

1088. **Гамор Ф.** Через Рахів до Європи // Магістраль, 20 вересня 2014 р.

1089. **Гамор Ф.** У Києві говорили про букові праліси Карпат як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // Закарпаття онлайн, 22 вересня 2014 р.

1090. **Гамор Ф.** Допомога розвитку Карпат // Магістраль, 30 вересня 2014 р.

1091. **Гамор Ф.** На Закарпатті на міжнародному семінарі говорили про створення українсько-румунського біосферного резервату // Закарпаття онлайн, 3 жовтня 2014 р.

1092. **Гамор Ф.** Американські дипломати ознайомились з роботою Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 16 жовтня 2014 р.

1093. **Гамор Ф.** Закарпатці в Німеччині зініціювали утворення Європейської мережі пралісів та старовікових лісів // Закарпаття онлайн, 1 листопада 2014 р.

1094. **Гамор Ф.** Чому на Закарпатті змінюють пріоритети розвитку // Закарпаття онлайн, 21 листопада 2014 р.

1095. **Гамор Ф.** Обговорено перспективи поглиблення українсько-румунської співпраці на Мараморощині // Закарпаття онлайн, 3 грудня 2014 р.

1096. **Гамор Ф.** Делегація із Рахова обговорила в Румунії питання зведення мосту через Тису в районі Хмеліва та Валя Вишулуй // Закарпаття онлайн, 7 грудня 2014 р.

1097. **Гамор Ф.** Німеччина виділить 14 млн.євро на природоохоронні заходи в Україні // Сайт Міністерства екології і природних ресурсів України, 17 грудня 2014 р.

1098. **Гамор Ф.** У Бая Маре підписано меморандум про поглиблення українсько-румунської прикордонної співпраці // Закарпаття онлайн, 21 грудня 2014 р.

1099. **Гамор Ф.** На Тячівщині без згоди громадськості планують спорудження нових ГЕС і освоєння нафтових родовищ // Закарпаття онлайн, 22 грудня 2014 р.

1100. **Гамор Ф.** На Закарпатті шукають інвесторів для спорудження підприємств із глибокої переробки деревини // Закарпаття онлайн, 28 грудня 2014 р.

1101. **Гамор Ф.** Карпатський біосферний заповідник написав у міністерство, що не хоче ставати казенним підприємством // Закарпаття онлайн, 1 лютого 2015 р.

1102. **Гамор Ф.** Делегати із Закарпаття обговорили проблеми природно-заповідного фонду України на комітетських слухання у ВР // Закарпаття онлайн, 8 лютого 2015 р.

1103. **Гамор Ф.** Під час візиту румунів на Рахівщину обговорили відновлення руху поїздів та створення спільного біосферного резервату // Закарпаття онлайн, 11 лютого 2015 р.

1104. **Гамор Ф.** Пропозиції щодо поліпшення проекту Стратегії регіонального розвитку Закарпаття // Закарпаття онлайн, 19 лютого 2015 р.

1105. **Гамор Ф.** Україна та Румунія погодили проектування спільного пункту пропуску на Закарпатті через Тису у Діловому // Закарпаття онлайн, 3 березня 2015 р.

1106. **Гамор Ф.** Мінекології та Карпатський біосферний заповідник випустили збірник про управління біосферними резерватами // Закарпаття онлайн, 15 березня 2015 р.

1107. **Гамор Ф.** Про проблеми розвитку біосферних заповідників та їх перейменування // Закарпаття онлайн, 17 березня 2015 р.

1108. **Гамор Ф.** У світ вийшла монографія про нарцис вузьколистий, який росте на Закарпатті // Закарпаття онлайн, 17 березня 2015 р.

1109. **Гамор Ф.** На нацкомісії у справах ЮНЕСКО говорили про біосферні резервати та букові праліси Карпат // Закарпаття онлайн, 26 березня 2015 р.

1110. **Гамор Ф.** В Ужгороді презентували проект створення Рахівського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла // Закарпаття онлайн, 26 квітня 2015 р.

1111. **Гамор Ф.** У Берегові відзначили 20-річчя від дня народження закарпатського натураліста-аматора Людвига Вагнера // Закарпаття онлайн, 17 травня 2015 р.

1112. **Гамор Ф.** Заповідній справі – європейські стандарти // Закарпаття онлайн, 20 травня 2015 р.

1113. **Гамор Ф.** На Закарпатті обговорили проблему збереження Долини нарцисів // Закарпаття онлайн, 30 травня 2015 р.

1114. **Гамор Ф.** Шведські науковці вивчатимуть праліси Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 31 травня 2015 р.

1115. **Гамор Ф.** Міжнародний день охорони навколишнього середовища у Карпаптському біосферному заповіднику відзначили міжнародним «круглим столом» // Закарпаття онлайн, 6 червня 2015 р.

1116. **Гамор Ф.** В Угольських букових пралісах КБЗ відбувся українсько-швейцарський семінар // Закарпаття онлайн, 7 червня 2015 р.

1117. **Гамор Ф.** Студенти та викладачі Бернського університету вивчали роботу Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 14 червня 2015 р.

1118. **Гамор Ф.** Чи буде створено Рахівський транскордонний українсько-румунський еколого-туристичний вузол? // Закарпаття онлайн, 1 липня 2015 р.

1119. **Гамор Ф.** Між Києвом і Раховом курсуватиме цілорічний фірмовий потяг «Гуцульщина» // Закарпаття онлайн, 6 вересня 2015 р.

1120. **Гамор Ф.** Німецькі екологи відвідали Угольські букові праліси Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 6 вересня 2015 р.

1121. **Гамор Ф.** Закарпаття долучилось до участі в гуцульській науково-практичній конференції на Прикарпатті // Закарпаття онлайн, 13 вересня 2015 р.

1122. **Гамор Ф.** Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО стурбована незадовільним виконанням постанов зі збереження закарпатських букових пралісів // Закарпаття онлайн, 19 вересня 2015 р.

1123. **Гамор Ф.** В географічному центрі Європи відзначали Дні Європейської спадщини // Rakhiv.in, 28 вересня 2015 р.

1124. **Гамор Ф.** У Карпатському біосферному заповіднику працювала польова експедиція швейцарського науково-дослідного інституту // Закарпаття онлайн, 11 жовтня 2015 р.

1125. **Гамор Ф.** Проблеми охорони природи Закарпаття обговорено в Ужгороді на науково-практичній конференції // Закарпаття онлайн, 15 жовтня 2015 р.

1126. **Гамор Ф.** До розв'язання екологічних проблем Закарпаття долучаються космонавти та дипломати // Rakhiv.in, 19 жовтня 2015 р.

1127. **Гамор Ф.** Тема європейської спадщини на сторінках книги Василя Кухти «Deus ex machina» // Блог Рахівської районної бібліотеки, 19 жовтня 2015 р.

1128. **Гамор Ф.** У Словаччині пройшло засідання комітету з управління об'єктом «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» // Закарпаття онлайн, 30 жовтня 2015 р.

1129. **Гамор Ф.** Українсько-швейцарський семінар в Угольських пралісах Карпатського біосферного заповідника // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2015. Випуск 2.

1130. **Гамор Ф.** Всесвітній день охорони навколишнього середовища в Карпатському заповіднику відзначили «Круглим столом» // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2015. Випуск 2.

1131. **Гамор Ф.** Засідання спільного менеджмент-комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2015. Випуск 3.

1132. **Гамор Ф.** Польова експедиція швейцарського науково-дослідного інституту в Карпатському біосферному заповіднику // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2015. Випуск 3.

1133. **Гамор Ф.** Робоча група Мінприроди України розглянула проблеми збереження букових пралісів Закарпаття // Закарпаття онлайн, 31 січня 2016 р.

1134. **Гамор Ф.** У Мінприроди України обговорили законопроект із збереження пралісів в Україні // Закарпаття онлайн, 12 лютого 2016 р.

1135. **Гамор Ф.** У Закарпатській ОДА радилися щодо вшанування пам'яті професора Комендаря з нагоди ювілею // Закарпаття онлайн, 25 лютого 2016 р.

1136. **Гамор Ф.** Розроблена Схема планування Рахівського району може призвести до екологічної катастрофи у верхів'ях басейну Тиси // Rakhiv.in, 9 березня 2016 р.

1137. **Гамор Ф.** На Закарпатті пропонують запустити «з'єднувальну» туристичну вело дрезину вузькоколійкою з Рахова до Румунії // Закарпаття онлайн, 22 березня 2016 р.

1138. **Гамор Ф.** На Рахівщину завітав Президент повітової ради румунського повіту Марамуреш Замфір Чічеу // Закарпаття онлайн, 16 квітня 2016 р.

1139. **Гамор Ф.** На Закарпатті на міжнародній конференції обговорювали актуальні проблеми регіонального розвитку // Закарпаття онлайн, 17 квітня 2016 р.

1140. **Гамор Ф.** У Мінприроди говорили про виконання президентських та урядових актів щодо збереження букових пралісів Карпат // Закарпаття онлайн, 29 квітня 2016 р.

1141. **Гамор Ф.** Уродженець Рахівщини, письменник Василь Кухта, презентував свої нові книги // Rakhiv.in, 20 травня 2016 р.

1142. **Гамор Ф.** У Карпатському біосферному заповіднику відбувся міжнародний науково-практичний семінар // Закарпаття онлайн, 29 травня 2016 р.

1143. **Гамор Ф.** Будлапешт хоче допомогти Рахову вирішити проблему сміття та очисних споруд // Закарпаття онлайн, 10 червня 2016 р.

1144. **Гамор Ф.** Делегація КБЗ взяла участь у святкуванні річниці включення букових лісів Німеччини до переліку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // Закарпаття онлайн, 29 червня 2016 р.

1145. **Гамор Ф.** У рамках проведення Днів добросусідства України і Румунії підписано протокол про поглиблення співпраці між Марамурешом та Рахівщиною // Закарпаття онлайн, 20 липня 2016 р.

1146. **Гамор Ф.** У Рахові вийшов у світ перший номер наукового природничого щорічника // Закарпаття онлайн, 14 серпня 2016 р.

1147. **Гамор Ф.** Близько 100 учасників з України та близького зарубіжжя з'їхалися до Рахова на міжнародну науково-практичну конференцію // Закарпаття онлайн, 6 вересня 2016 р.

1148. **Гамор Ф.** Міністр екології України Остап Семерак знайомився з роботою Карпатського біосферного заповідника // Rakhiv.in, 6 вересня 2016 р.

1149. **Гамор Ф.** У Рахові пройшла міжнародна науково-практична конференція. Rakhiv.in, 7 вересня 2016 р.

1150. **Гамор Ф.** Науковці взяли участь у науковому симпозіумі в Румунії // Закарпаття онлайн, 1 листопада 2016 р.

1151. **Гамор Ф.** Мін'юст зареєстрував новий науковий збірник, присвячений дослідженню природи Карпат // Закарпаття онлайн, 25 листопада 2016 р.

1152. **Гамор Ф.** У Виноградові говорили про актуальні проблеми оздоровлення екологічної ситуації на Закарпатті // Закарпаття онлайн, 3 грудня 2016 р.

1153. **Гамор Ф.** Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі у Карпатах // http:ua-reportter.com/novosti/208667, 6 грудня 2016 р.

1154. **Гамор Ф.** Науковці КБЗ взяли участь у роботі міжнародної конференції у Берліні // Закарпаття онлайн, 17 грудня 2016 р.

1155. **Гамор Ф.** Чи продовжать розбудовувати шахти в Косівській Пляні на Рахівщині // Rakhiv.in, 26 грудня 2016 р.

1156. **Гамор Ф.** На Рахівщині є загроза відновлення розбудови шахт у межах Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 26 грудня 2016 р.

1157. **Гамор Ф.** Міжнародний науково-практичний семінар у Карпатському біосферному заповіднику // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2016. Випуск 5.

1158. **Гамор Ф.** У Міприроди відбулася міжвідомча нарада з питань виконання актів Президента та Уряду України щодо збереження букових пралісів Карпат та забезпечення сталого розвитку регіону їх розташування // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2016. Випуск 5.

1159. **Гамор Ф.** За участі природо охоронців Закарпаття видано збірник про дискусійні питання заповідної справи в Україні // Закарпаття онлайн, 5 січня 2017 р.

1160. **Гамор Ф.** У Мінприроди обговорили питання збереження букових пралісів Карпат і транскордонної співпраці біосферних резерватів ЮНЕСКО // Закарпаття онлайн, 5 січня 2017 р.

1161. **Гамор Ф.** На засіданні Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО порушувалось питання будівництва Міжнародного центру букових пралісів на Закарпатті // Закарпаття онлайн, 12 лютого 2017 р.

1162. **Гамор Ф.** У Закарпатській ОДА розглянули розширення території Карпатського біосферного заповідника // Закарпаття онлайн, 23 березня 2017 р.

1163. **Гамор Ф.** На Закарпатті, на базі Карпатського біосферного заповідника, стартує реалізація нового українсько-швейцарського наукового проекту // Закарпаття онлайн, 11 квітня 2017 р.

1164. **Гамор Ф.** Рахівщину і Тячівщину не включили до сфери впливу законопроекту «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах // Закарпаття онлайн, 30 квітня 2017 р.

1165. **Гамор Ф.** У Мінприроди обговорили проблеми збереження букових пралісів. Закарпаття онлайн, 11 червня 2017 р.

1166. **Гамор Ф.** В Ужгороді вкотре акцентували на недопущенні розробки поліметалічних руд в природоохоронних та рекреаційних туристично-рекреаційних зонах Закарпаття. Закарпаття онлайн, 19 червня 2017 р.

1167. **Гамор Ф.** Науковий збірник КБЗ та Інституту екології Карпат включено до міжнародного реєстру періодичних ЗМІ // Закарпаття онлайн, 2 липня 2017 р.

1168. **Гамор Ф.** Відбулася консультативна зустріч з налагодження співпраці з українською громадою комуни Бистра в Румунії // Закарпаття онлайн, 16 липня 2017 р.

1169. **Гамор Ф.** У Міжнародний день рейнджера Карпатський біосферний заповідник уперше за 10-річну співпрацю «скайпився» з німецьким нацпарком «Гайніх» // Закарпаття онлайн, 2 серпня 2017 р.

1170. **Гамор Ф.** У Рахові створять спільний з румунською Бистрою молодіжний центр розвитку етнічної гуцульської культури та сталого туризму // Закарпаття онлайн, 14 серпня 2017 р.

1171. **Гамор Ф.** У Рахові створять спільно з румунською Бистрою Міжнародний центр розвитку етнічної гуцульської культури // Rakhiv.in, 18 серпня 2017 р.

1172. **Гамор Ф.** Вийшла книга про всесвітнє визнання букових пралісів Карпат // Закарпаття онлайн, 6 вересня 2017 р.

1173. **Гамор Ф.** У Рахові відзначено десятиріччя з нагоди включення букових пралісів Карпат до переліку об’єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // Закарпаття онлайн, 5 жовтня 2017 р.

1174. **Гамор Ф.** В Ужгороді вийшла друком монографія про історію Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат» // Закарпаття онлайн, 21 листопада 2017 р.

1175. **Гамор Ф.** У Рахові засідав Спільний менеджмент-комітет об'єкта ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Закарпаття онлайн, 30 листопада 2017 р.

1176. **Гамор Ф.** У Мінприроди говорили про збереження природної спадщини Закарпаття та мікроклональне відновлення популяції едельвейса. Закарпаття онлайн, 18 грудня 2017 р.

1177. **Гамор Ф.** Міжнародний семінар щодо збереження та сталого використання букових лісів Карпат // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО, 2017. Випуск 8.

1178. **Гамор Ф.** У Румунії говорили про можливість будівництва на Закарпатті Міжнародного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат. Закарпаття онлайн, 23 січня 2018 р.

1179. **Гамор Ф.** На засіданні Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО говорили про відзначення 50-річчя Карпатського заповідника // Закарпаття онлайн, 10 лютого 2018 р.

1180. **Гамор Ф.** В Ужгороді обговорено проблеми будівництва туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець» // Uzhgorod.net.ua, 25 березня 2018 р.

1181. **Гамор Ф.** Задля реалізації вимог Карпатської конвенції… // Uzhgorod.net.ua, 22 березня 2018 р.

1182. **Гамор Ф.** У Рахові ініціювали облаштування Музею гуцульської культури // Закарпаття онлайн, 22 березня 2018 р.

1183. **Гамор Ф.** У Києві відзначили 15-річчя підписання Карпатської конвенції // Закарпаття онлайн, 29 травня 2018 р.

1184. **Гамор Ф.** Як Карпатський біосферний заповідник піввіковий ювілей святкував… // Uzhgorod.net.ua, 9 червня 2018 р.

1185. **Гамор Ф.** Всесвтня природна спадщина ЮНЕСКО зближує територіальні громади України та Німеччини // Закарпаття онлайн, 8 жовтня 2018 р.

1186. **Гамор Ф.** У Рахові з нагоди відзначення 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника пройшла міжнародна науково-практична конференція // Rakhiv.in, 31 жовтня 2018 р.

1187. **Гамор Ф.** До 50-річчя Карпатського біосферного заповідника випущено марки серії «Заповідники та природні парки України» // Закарпаття онлайн, 30 листопада 2018 р.

1188. **Гамор Ф.** Уряд України затвердив новий план заходів із збереження букових пралісів // Закарпаття онлайн, 6 грудня 2018 р.

1189. **Гамор Ф.** Міжнародна конференція щодо збереження об'ктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні // Бюлетень національної комісії України у справах ЮНЕСКО. 2018. Випуск 10.

5. Публікації про Ф.Д. Гамора в енциклопедичних, презентаційних виданнях та засобах масової інформації

1. Волощук І. **Федора Гамора** визнано «Людиною року-1997». Зоря Рахівщини, 22 листопада 1997 р.

2. Волощук І. Нагорода Євросайту. Зоря Рахівщини, 28 листопада 1997 р.

3. Омельченко О. **Ф.Д. Гамор**. Директор Карпатського біосферного заповідника. Fedir D. Hamor. Director of the Carpathian Biosphere Reserve. // Золота книга українського підприємництва. Презентаційний альманах у двох томах. Асоціація ділової інформації «Бізнес в Україні». Україна, Київ, 1999 р. – С. 117.

4. Арсенич П., Пелипейко І. **Гамор Федір** // Дослідники та краєзнавці Гуцульщини. Довідник. Косів: «Писаний камінь», 2002 р. – С. 51-54.

5. Голубець М.А. **Гамор Федір Дмитрович** // Енциклопедія сучасної України / Національна академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – Ред. І.М. Дзюба, А.І. Жуковський та ін.. – К.: [б. в.], 2006. – Т.5. – 365 с.

6. Болгов В., Болгов І. **Гамор Федір Дмитрович**. Директор. Карпатський біосферний заповідник // Україна туристична. Провідні підприємства. Особистості. Випуск другий. Український видавничий консорціум. Київ, 2007 р. – С. 140.

7. Генсирук С.А. **Федір Дмитрович Гамор** // Українська енциклопедія лісівництва. 2 том. Львів: НВФ «Українські технології», 2007 р. – С. 406-407.

8. Болгов В., Болгов І. **Гамор Федір Дмирович**. Директор. Карпатський біосферний заповідник // Екологія та природні багатства України. Випуск ІУ. Київ: «Науковий світ», 2008 р. – С. 173.

9. Бойчук В. Наш земляк **Федір Гамор** став засновником Академії екологічних наук України // Новини Закарпаття, 14 березня 2009 р., № 27-28 (3446-3447).

10. Бойчук В. **Федір Гамор** отримав відзнаку «Патріот України». Зоря Рахівщини, 8 травня 2010 р.

11. Бігун М. **Гамор Федір Дмитрович** // Лісам Закарпаття зеленіти вічно. Кращі лісівники початку третього тисячоліття – справжні патріоти лісу. Ужгород: «Гражда», 2010 р. – С. 267-269.

12. Захарченко Г., Захарченко Р. **Гамор Федір Дмитрович**. Директор Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор. Пропагандист ідеї сталого розвитку // Україна й українці – цвіт нації, гордість країни. Київ: Український видавничий центр «Галактика-С», 2010 р. – С. 62-63.

13. Болгов В., Болгов І. **Гамор Федір Дмитрович.** Доктор біологічних наук. Карпатський біосферний заповідник // Екологія та природні багатства України. Випуск У. Київ: Український видавничий консорціум, 2011 р. – С. 216.

14. Карпатський біосферний заповідник. **Гамор Федір Дмитрович**. Золота Україна. Провідні підприємства та організації України. – Київ: ПП «Видавництво «Золота Україна», 2005. – с. 72.

15. Михайлик А. Доглядач храму лісового. **Федір Гамор.** Електоронний ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=n3mxfT0ba9Q&fbclid=IwAR36J54HSqIfWdwOBKBxZBscSUe1XmXkcvrcaW8SwWWw4dB5q8ZQhql_bjg).

16. Бігун М. **Федір Гамор** – упродовж 20-років очолює Карпатський біосферний заповідник // Зелене золото Карпат. Ужгород: Гражда, 2012 р. – С. 143-144.

17. Гороховська Н. **Гамор Федір Дмитрович** – директор. Карпатський біосферний заповідник // Екологія, довкілля та природокористування в Україні. Всеукраїнський конкурс. Лідер природоохоронної діяльності. Випуск третій. Київ: «Престиж Медіа Інформ», 2012 р. – С. 118.

18. Войналович О. **Гамор Федір Дмитрович** // Державні нагороди та нагороджені в Україні. Енциклопедичне видання. К.: Видавничий дім «Новий час». 2015 р. – С. 76.

19. **Федору Гамору** віддячує сама Карпатська природа. Новини Закарпаття, 29 березня 2016, № 35.

20. Волощук М., Масляник О. **Федір Гамор** // Рахівщини славні імена. Довідник персоналій Рахівщини. Львів: Тиса, 2016 р. – С. 32-33.

21. Волощук І. Рецензії. Могнографія «Букові праліси Карпат» // Бюлетень Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. Випуск 8, 2017 р.

22. Бучута С. В Україні вийшла з-під друку книга **Федора Гамора** «Україна-Румунія: мости народної дипломатії» // Вільне слово, грудень 2018 р. (Румунія).

23. Онужик М. Книга: «Україна-Румунія: мости народної дипломатії» // Radio Romania International. 8 січня 2019 р.

24. Онужик М. (Румунія). Побачила світ книжка закарпатського автора про «мости народної дипломатії» між Україною та Румунією // Закарпаття онлайн, 17 січня 2019 р.

25. Нитка В. Про родзинку Закарпаття – букові праліси – Європа дізнається із книг професора **Федора Гамора** // UA-REPORER.COM, 4 жовтня 2019 р.

26. Нитка В. Побачила світ книжка професора **Гамора** про букові праліси Українських Карпат // Закарпаття онлайн, 5 жовтня 2019 р.

27. Нитка В. Завдяки новим книгам **Ф. Гамора**, Європа більше знатиме про праліси Карпат, Україну // Зоря Рахівщини, 12 жовтня 2019 р.

28. Нитка В. Зберігати букові праліси Карпат як об’єкт Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Нова книжка відомого професора-природоохоронця **Федора Гамора** «Від української ініціативи – до транєвропейського об’єкта Всесвітньої природної спадщини щойно побачила світ // Голос України, 25 жовтня 2019 р.

29. Броджі М. (Швейцарія) **Федір Гамор** – визначний охоронець Європейської спадщини букових лісів // Зелені Карпати, 2019, № 1-4. – С. 81-86.

30. Волощук І. Рецензія на книгу: **Гамор Ф.Д.** Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи. – Львів: Растр-7, 2018. – 126 с. // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2019. – № 1(4) – С. 114-115.

31. Масляник О. Рецензія на книгу: **Гамор Ф.Д.** Україна-Румунія: мости народної дипломатії. – Львів: Растр-7, 2018, 2018. – 364 с. // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2019. – № 1(4) – С. 114-115.

32. Потіш Л.А. **Гамор Ф.Д.** – доктор біологічних наук, професор: на початку створення та становлення кафедри, забезпечував навчальний процес та наукову діяльність // Кафедра лісівництва. До 10-річчя заснування кафедри. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2019 р. – С. 5.

33. **Гамор Федір Дмитрович.** Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Гамор_Федір_Дмитрович.

34. Buciuta S. Ucraina-Romania, punti ale democratiei populare. Graiul Maramuresului, joi, 7 februarie 2019 (Румунія).

35. Масляник О., Ткач М. **Федір Гамор** // Знані імена Гуцульщини. 300 імен Рахівщини. Львів: «Растр-7», 2020. – С. 76 -78.

Цвіте гірське різнотрав'я

ЗАКОНИ, ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА АКТИ ПРЕЗИДЕНТА Й УРЯДУ УКРАЇНИ В ІНІЦІЮВАННІ ТА ПІДГОТОВЦІ ЯКИХ БРАВ УЧАСТЬ Ф.Д. ГАМОР

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.).
2. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.).
3. Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.).
4. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (2000 р.).
5. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат» (Ратифікована Законом України в 2004 р.).
6. Зміни до статті 8 Закону України «Про автомобільні дороги» у частині віднесення територіальних автомобідьних доріг, які ведуть до об'єктів пририроднo-заповідного фонду, до доріг державного значення.
7. Зміни до Податкового Кодексу України (вилучення статті 282) щодо оподаткування земель природно-заповідного фонду (2014 р.) та лобіювання питання щодо виділення із державного бюджету коштів для сплати установами природно-заповідного фонду земельного податку місцевим бюджетам (2015 р.).
8. Законопроет «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері охорони природно-заповідного фонду» (реєстр. № 2311, 2015 р.).
9. Законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр.№ 7038, 2017 р.).
10. Законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр.№ 7510, 2018 р.).
11. Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження об'єктів природної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини» (2020 р.).
12. Постанова Верховної ради України «Про вдосконалення управління заповідниками та національними природними парками» (1993 р.).

13. Постанова Верховної ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» (2002 р.).

14. Указ Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» (1993 р.).

15. Указ Президента України «Про розширення Карпатського біосферного заповідника» (1997 р.).

16. Указ Пезидента України «Про впорядкування території гори Говерла та встановлення пам'ятного знака на її вешині» (2008 р.).

17. Указ Президента України «Питання Академії екологічних наук України» (2009 р.).

18. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» (2009 р.).

19. Указ Президента України «Про день працівника природно-заповідної справи» (2009 р.).

20. Указ Президента Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» (2010 р.).

21. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду» (2017 р.).

22. Доручення Президента України щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області. (2013 р.).

23. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про розширення території Каратського державного заповідника у Закарпатській області» (1990 р.).

24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.» (1998 р.).

25. Доручення Кабінету Міністрів України «Про включення Карпатського державного заповідника до міжнародної мережі біосферних резерватів» (Віце-прем'єр-міністр К. Масик, 1991 р.)

26. Доручення Кабінету Міністрів України «Про Карпатський біосферний заповідник» (Віце-прем'єр-міністр О. Слєпічев, 1991 р.).

27. Доручення Прем'єр-Міністра України до доручення Президента України від 02.04.13 №1-1/749 (Азаров М., 2013 р.).

28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» (2000 р.).

29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати надбавки за вислугу років працівникам установ природно-заповідного фонду України (2018 р.).

30. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» (2007 р.).

31. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат» (2009 р.).

32. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гіських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні ліси Німеччини» (2014 р.).

33. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій» (2018 р.).

34. Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовитня 2019 р. № 880).

35. Рішення Укрзалізниці щодо відкриття пасажирського потягу «Київ – Рахів» (2014 р.).

Долина нарцисів

Ф.Д. ГАМОР – ОРГАНІЗАТОР ВИДАННЯ ТАГОЛОВНИЙРЕДАКТОР(ШЕФ-РЕДАКТОР) Й ЧЛЕН РЕДКОЛЕГІЙ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ВИДАНЬ

1. Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України (головний редактор, 2016 р. – т/ч.).
2. Зелені Карпати. Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал (головний редактор, 1993 р. – т/ч.).
3. Вісник Карпатського біосферного заповідника. Регіональна екологічна газета (шеф- редактор, 2006 р. – т/ч.).
4. Гражда. Історико-культурно-краєзнавчий часопис суспільно-культурного товариства «Гуцульщина» у Львові та громадсько-наукової організації «Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини» (член редакційної колегії, 2018 р. – т/ч.).
5. Карпатія. Цивілізаційний поступ. Просвітницький і науково-популярний журнал (член редакційної ради, 2013 р. – т/ч.).
6. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія (член редакційної колегії, 2013 р. – т/ч.).
7. Карпатський світ. Історико-краєзнавчий, літературно-мистецький часопис (член редакційної ради, 2006 р. – т/ч.).
8. Carpathi. Jornal for nature conservation, research, monitoring and management in Capathian proteted areas (член редаційної ради, 2005 р. – т/ч., Словаччина).

Озеро Апшинець

СПОРУДЖЕНІ Й СПРОЕКТОВАНІ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ ТА ПІД БЕЗПОСЕРЕДНІМ КЕРІВНИЦТВОМ Ф.Д. ГАМОРА МУЗЕЇ, ЕКОЛОГО-ОСВІТНІ, ІНФОРМАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА ІНШІ ОБ'ЄКТИ ПРИРОДООХОРОННОЇ Й СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1. Музей екології гір та історії природокористування в Карпатах (м. Рахів).
2. Еколого-освітній центр «Музей нарцису» (м. Хуст).
3. Інформаційно-туристичний центр в геграфічному центрі Європи (с. Ділове Рахівського району).
4. Інформаційно-туристичний центр «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька Тячівського району).
5. Інформаційно-туристичний центр «Карпатська форель» (с. Ділове Рахівського району).
6. Інформаційно-туристичний центр «Сідловина під Говерлою» (с. Луги Рахівського району).
7. Інформаційно-туристичний центр «Кевелів» (селище Ясіня Рахівського району).
8. 15-квартирний житловий будинок для працівників Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів).
9. Автомобільний міст через р. Чорна Тиса в с. Кевелів Рахівського району.
10. Реконструкція школи-садка у с. Луги Рахівського району.
11. Споруджені та реконструйовані будівлі Чоргогірського, Богдан-Петроського, Кузійського, Мараморoського, Трибушанського, Кевелівського та інших природоохоронних науково-дослідних відділень Карпатського біосферного заповідника.
12. Цех лісових меблів в Чорногірському природоохоронному науково-дослідому відділенні Карпатського біосферного заповідника (с. Луги Рахівського району).
13. Водолікувальний комплекс на центральній садибі Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів).
14. Проект будівництва на гірському курорті Кваси Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку.
15. Проектна пропозиція та рішення Рахівської районної ради щодо створення у місті Рахів «Музею та молодіжного центру збереження гуцульської культури».
16. Проектна ідея щодо сворення у с. Лазещина, на базі Петрос-Говерлянського природоохоронного, науково-дослідного відділення «Центру сходження на Говерлу».
17. Проектна ідея щодо створення в с. Відричка Рахівського району, на базі контори Мараморoського природоохоронного, науково-дослідного відділення, «Малої шкільної екологічної академії».
18. Проектна пропозиція щодо створення на базі Карпатського біосферного заповідника (с. Широкий Луг Тячівського району) інформаційно-туристичного центру «Музей історичної Мараморощини».

РЕАЛІЗОВАНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ТА ЗА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ Ф.Д. ГАМОРА МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ

1. Проект Глобального Екологічного Фонду та Світового банку «Збереження біорізноманіття Карпат» (1994-1997 рр.).
2. Проект Фонду розвитку Карпатського Єврорегіону та Міжнародного фонду «Відрордження» «Створення передумов для екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області». (1997-2000 рр.).
3. Проект DCP-WWF «Карпатська екорегіональна ініціатива» (1999-2003 рр.).
4. Українсько-швейцарський проект FORZA – Ліси Закарпаття (2004-2009 рр.).
5. Українсько-швейцарський проект «Співпраця між установами» (2005-2015 рр.).
6. Українсько-голландський проект «Інвентаризація пралісів Закарпаття» (2006-2008 рр.).
7. Українсько-швейцарський проект щодо трансформації похідних одновікових смерекових лісів у різновікові гетерогенні насадження, наближені до природних (2005-2015 рр.).
8. Проект DCP-WWF та уряду Норвегії «Збереження та стале використання природних ресурсів Карпат» (2007-2008 рр.).
9. Проект TACIS «Покращення протипаводкового захисту та екологічне оздоровлення навколишнього середовища на українсько-румунській прикордонній ділянці р. Тиса» (2008-2010 рр.).
10. Українсько-німецький проект «Розроблення стратегічного менеджменту Карпатського біосферного заповідника з урахуванням транскордонних аспектів» (2010-2011).
11. Проект DBU «Сталий менеджмент територій, прилеглих до об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (2010-2012 рр.).
12. Українсько-словацько-німецький проект «Сталий менеджмент зони діяльності об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (2011-2012).
13. Українсько-швейцарський проект «Структура біотопів та біорізноманіття. Інвентаризація ксилобіонтних артроподів Угольсько-Широколужанського масиву» (2009-2013 рр.).
14. Проект ЄС «Біорегіо-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах» (2011-2013 рр.).

15. Українсько-швейцарський проект «Статистична інвентаризація пралісів Угольсько-Широколужанського масиву» (2009-2013 рр.).

16. Проект «Мережа букових лісів Європи» (2015-2017 рр.).

17. Панкарпатський проект «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах».

18. Пан'європейський проект «Букові ліси – європейський об'єкт Всесвітньої спадщини» (2011-2015) тощо.

19. Українсько-швейцарський проект «Співпраця у лісівничих дослідженнях» (2017-2020 рр.).

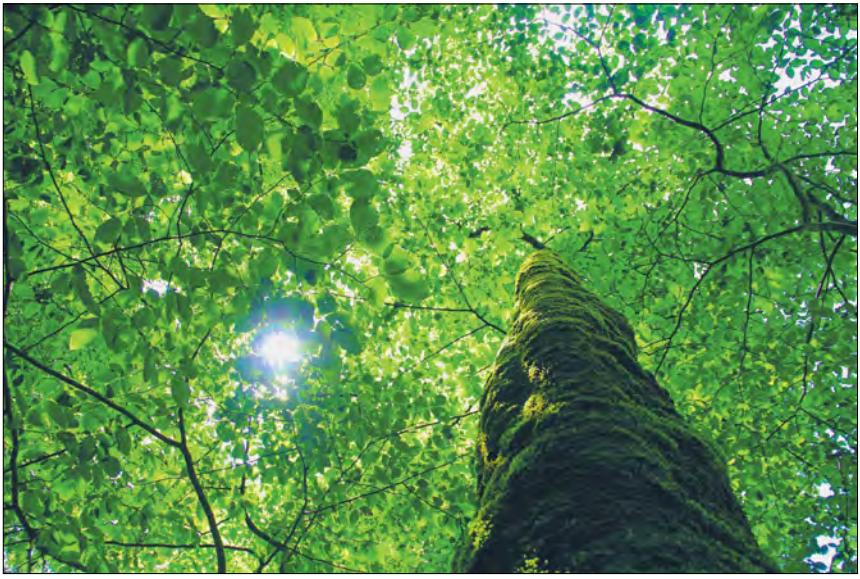

Угольські букові праліси

НАГОРОДИ ТА ВІДЗНАКИ

1. Державні нагороди та вітання Президента України

1. Орден «За заслуги» ІІІ ступеня (Президент України В. Ющенко, 2009 р.).

2. Почесне звання «Заслужений природоохоронець України» (Президент України В. Ющенко, 2005 р.).

3. Вітання Президента України з нагоди 60-річчя від дня народження (В. Янукович, 2011 р.).

2. Нагороди та відзнаки міністерств і відомств України

1. Почесна грамота Міністерства екології та природних ресурсів (Міністр С. Курикін, 2002 р.).

2. Почесна грамота Міністерства охорони навколишнього природного середовища (Міністр П. Ігнатенко, 2006 р.).

3. Медаль «Народна шана» Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Міжнародного академічного рейтингу популярності «Золота фортуна» (2007 р.)

4. Почесна грамота Міністерства охорони навколишнього природного середовища (Міністр Г. Філіпчук, 2008 р.).

5. Почесна грамота Міністерства екології та природних ресурсів (Міністр М. Злочевський, 2011 р.).

6. Почесна грамота Міністерства екології та природних ресурсів (Міністр О. Проскуряков, 2013 р.).

7. Почесна грамота Міністерства освіти і науки України (Міністр С. Ніколаєнко, № 107853).

8. Нагрудний знак «Почесна відзнака Міністерства екології та природних ресурсів України (Міністр М. Злочевський, 2011 р.).

9. Нагрудний знак Міністерства екології та природних ресурсів України «Почесний працівник заповідної справи України» (заступник Міністра В. Вакараш, 2019 р.).

10. Подяка Міністра охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України (Міністр В. Шевчук, 1998 р.)

11. Подяка Мністра екології та природних ресурсів України (М. Злочевський, 2011 р.).

12. Подяка Головного управління національних природних парків та заповідної справи (начальник В. Леоненко, 2001 р.).

13. Почесна грамота Державної служби заповідної служби (начальник А. Секлецов, 2007 р.).

14. Нагрудний знак «Почесний працівник туризму України (Державна туристична адміністрація України, 2002 р.).

15. Диплом загальноукраїнського проекту «Україна туристична» (Голова підкомітету з питань туризму Комітету Верховної ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму В. Куренний; Голова Державної служби туризму і курортів А. Пахля; Президент Українського видавничого консорціуму В. Болгов, 2009 р.).

16. Грамота Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (директор Вербіцький В., 2012 р.).

17. Грамота Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (директор Вербицький В., 2013 р.).

3. Нагороди та відзнаки органів місцевої влади та місцевого самоврядування

1. Почесна грамота Закарпатської обласної державної адміністрації (голова О. Ледида, 2011 р.).
2. Почесна грамота Закарпатської обласної ради (голова М. Андрусь, 2003 р.).
3. Почесна грамота Закарпатської обласної ради (голова М. Кічковський, 2007 р.).
4. Почесна відзнака Закарпатської обласної ради «За розвиток регіону» (голова М. Кічковський, 2008 р.).
5. Почесна грамота Закарпатської обласної ради (голова М. Кічковський, 2010 р.).
6. Почесна грамота Закарпатської обласної ради (заступник Голови А. Сербайло, 2011 р.).
7. Грамота Рахівського райкому компартії України та виконкому Рахівської районної ради (секретар райкому Борисов В., голова виконкому Даскалюк М., 1991 р.).
8. Грамота Рахівської районної державної адміністрації та районної ради (голови Даскалюк М., Беркела М., 2001 р.).
9. Грамота Рахівської районної ради (голова Дан В., 2016 р.).
10. Грамота Тячівської районної ради (голова ради Фабрицій І., 2019 р.).
11. Подяка Рахівської районної державної адміністрації (голова Даскалюк М., 1996 р.).
12. Подяка Рахівської районної ради (голова Беркела М., 2003 р.).
13. Відзнака Рахівської міської ради «Почесний громадянин міста Рахів» (міський голова Думин Я., 2007 р.).
14. Почесна відзнака Рахівської міської ради (голова І. Желізняк, 2005 р.).
15. Почетная грамота Управления внутренних дел Закарпатского обласного совета народных депутатов (начальник Сирык В., 1982 г.).
16. Почесна грамота Рахівської центральної районної лікарні (головний лікар Богачик В., секретар парторганізації Булеца В., голова профспілкового комітету Товтин Н., 1990 р.).

17. Грамота виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2006 р.).

18. Грамота виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2007 р.).

19. Грамота виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2008 р.).

20. Грамота виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2009 р.).

21. Грамота виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2011 р.).

22. Грамота Рахівської міської ради (міський голова Медвідь В., 2018 р.).

23. Подяка виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2011 р.).

24. Подяка виконавчого комітету Рахівської міської ради (міський голова Думин Я., 2014 р.).

25. Подяка громади села Костилівка (сільський голова Сметанюк О., 2011 р.).

4. **Нагороди та відзнаки громадсько – політичних та громадських організацій**

1. Почетная грамота Закарпатского обкома ЛКСМУ (секретарь обкома Токарева Л., 1977 г.).

2. Почесна грамота Закарпатського обкома ЛКСМУ (секретар обкома Куцкір М., 1978 р.).

3. Почетная грамота Центрального комитета ВЛКСМ (ЦК ВЛКСМ, 1978 г.).

4. Почетная грамота Центрального комитета ВЛКСМ (секретар Жуганов А., 1981 г.).

5. Памятный юбилейный знак «60 лет Всесоюзной пионерской организиции имени В.И. Ленина». (ЦК ВЛКСМ, ЦС ВПО имени В.И. Ленина, 1982 г.).

6. Почетная грамота Закарпатского обкома ЛКСМУ (секретарь обкома Товт Н., 1983 г.).

7. Значок ЦК ВЛКСМ «За активную работу в комсомоле» (секретарь ЦК ВЛКСМ С. Шевцова, 1983 г.).

8. Почесна грамота Закарпатського обласного товариства охорони природи (голова Федикович П., 1998 р.).

9. Золота медаль товариства «Знання» України (Презедент Кремінь В., 2008 р.).

10. Почесна грамота товариства «Знання» України (Президент Кремінь В., 2008 р.).

11. Почесна грамота Всеукраїнської ради Українського товариства охорони природи (голова Президії Шевчук В.Я., 2011 р.)

12. Почесна грамота правління обласного громадського об'єднання «Рідне Закарпаття» (співголови Рябич В., Митровцій І., Гецко Ю., 2011 р.).

13. Почесна грамота Всеукраїнської ради Українського товариства охорони природи (голова Президиїї Шевчук В.Я., 2012 р.).

14. Подяка Асоціації природоохоронних територій України (Президент Стеценко М.П., 2012 р.).

15. Грамота Громадської ради Закарпатської обласної державної адміністрації (заступник голови Подгорецький В., 2012 р.).

16. Подяка Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» та Асоціаціїї органів місцевого самоврядування регіону Гуцульщини (голови Стефлюк Д., Кікінчук Я., 2016 р.).

17. Медаль Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» «За особливі заслуги перед Гуцульщиною» (Голова Стефлюк Д.П., 2017 р.).

18. Грамота Всеукраїнської екологічної ліги (голова Тимочко Т.В., 2017 р.).

19. Почесна грамота Українського товариства охорони природи «За особливі заслуги перед Українською природою» (голова Шевчук В.Я., 2018 р.)

20. Грамота громадської організації «Жіноча організація «Злагода»» (голова Цимбаліста М., 2019 р.).

5. Міжнародні й закордонні нагороди та відзнаки

1. Диплом лауреата міжнародної українсько-румунської літературної премії «Карпатська корона-2003» (Україна-Румунія) (співголови журі від України Кухта В.; від Румуніїї Георг Вултуреску, 2003 р.).

2. Диплом Московского государственного университета леса (ректор, професор Санаев В.Г., 2004 г.).

3. Грамота Союзу Українців Румунії та Міністерства культури і культів Румунії (голова Степан Бучута, Радник Міністерства Ярослава Колотило, 2006 р.).

4. Диплом почесного громадянина румунського міста Вішеу-де-Сус (прімар Василе Чолпан, 2007 р.).

5. Поческа відзнака польського Бещадського парку народового «Бещадський медвідь» (директор парку Томаш Вінніцкі, 2007 р.).

6. Почесний диплом примарії румунського міста Вішеу-де-Сус (Прімар Василе Чолпан, 2009 р.).

7. Диплом та медаль «Зірка патріота України» Міжнародного проекту «Україна й українці – цвіт нації, гордість країни» (Радник Президента України В. Пустовойтенко, 2010 р.).

8. Подяка поважному партнерові примарії та міської Ради румунського міста Вішеу-де-Сус (прімар та міський голова Василе Чолпан, 2011 р.).

9. Нагрудний знак Міжнародної інтелектуально-економічно-творчої ради «Віжи – 3000» (Голова ради Гецко Ю., 2011 р.).

10. Відзнака Угорського культурного товариства «Рицарський орден», (голова Нік Ференц, м. Будапешт, 2012 р.).

11. Почесна відзнака союзу Українців Румунії (Голова Союзу Степан Бучута, 2013 р.).

12. Диплом Міжнародної комісії з охорони р. Дунай (Представник Міжнародної комісії з охорони р. Дунай в Україні Ярошевич О., 2014 р.).

13. Відзнака Європейского товариства дикої природи (директор Владо Ванчура, 2017 р.).

6. Інші нагороди та відзнаки

1. Серебрянная медаль Выставки достижений народного хозяйства СССР (Главный комитет ВДНХ СССР, 1989 г.)
2. Подячний лист Мукачівської греко-католицької єпархії (Владика Мілан, 2006 р.).
3. Почесна відзнака Карпатського біосферного заповідника (2011 р.).
4. Подяка народного депутата України О.Климпуша (2015 р.).
5. Почесна грамота Карпатського біосферного заповідника (директор Рибак М., 2016 р.).

Вусач альпійський

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ДАНІ

- Народився 28 березня 1951 року в селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області Української Радянської Соціалістичної Республіки, у бідній селянській сім'ї.
- 1958 – 1962 рр. − учень Тьовшагської початкової школи.
- 1962 – 1966 рр. − учень Річанської восьмирічної школи.
- 1966 – 1968 рр. у − учень Верхнє-Водянської середньої школи.
- 1968 – 1969 рр. − учень лісника Верхнє-Водянського лісництва Велико-Бичківського лісокомбінату.
- 1969 – 1974 рр. − студент біологічного факультету Ужгородського державного університету (як стипендіат Велико-Бичківського лісокомбінату).
- 1974 р. − старший інженер відділу лісового господарства Велико-Бичківського лісокомбінату.
- 1974 – 1975 рр. − інструктор Рахівського райкому комсомолу.
- 1975 – 1977 рр. − секретар Рахівського райкому комсомолу.
- 1977 – 1978 рр. − другий секретар Рахівського райкому комсомолу.
- 1978 – 1983 рр. − перший секретар Рахівського райкому комсомолу.
- 1983 – 1985 рр. − заступник голови правління колгоспу «Перше Травня» Рахівського району.
- 1985 – 1986 рр. − завідуючий організаційним відділом Рахівського райкому Компартії України.
- 1986 – 1987 рр. − заступник голови виконкому Рахівської районної ради.
- 1987 – 1994 рр. − директор Карпатського державного заповідника.
- 1994 – 2013 рр. − директор Карпатського біосферного заповідника.
- З 2013 р. до теперішнього часу −заступник директора з наукової роботи Карпатського біосферного заповідника.
- 1975 – 1979 рр. − аспірант Ужгородського державного університету (заочна форма навчання).
- 1980 р. − захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата біологічних наук.
- 1990 р. − захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук.
- 1995 р. − обраний дійсним членом (академіком) Української екологічної академії наук.
- 1998 р. – прийнято до Національної спілки журналістів України.
- 2003 р. − присвоєно вчене звання доцента.
- 2004 р − присвоєно вчене звання професора.
- 2009 р. − затверджений Указом Президента України дійсним членом-засновником Академії екологічних наук України та обраний дійсним членом (академіком) Академії екологічних наук України.

- 2013 р. − призначений позаштатним радником Міністра екології та природних ресурсів України.
- 2012 р. − затверджений членом Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.
- У різні роки обирався делегатом Світового конгресу біосферних резерватів ЮНЕСКО та Європейського форуму «Євромаб», делегатом XIX з'їзду ВЛКСМ, депутатом Рахівської районної ради п'ятьох скликань, а також членом бюро Рахівського райкому Компартії України, виконкомів Рахівської районної та Рахівської міської рад, головою Рахівського районного товариства охорони природи та членом Президії Закарпатського обласного товариства охорони природи та виборних органів інших громадських та господарських формувань.
- Працював за сумісництвом професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Ужгородського національного університету та Міжнародного університету розвитку людини «Україна».
- Був членом Спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій в Ужгородському національному університеті.
- Батьки Гамор Дмитро Михайлович та Гамор (Медвідь) Аксеня Ільківна народилися в період Чехо-Словацької республіки. З 1938 до 1944 року були громадянами Угорщини. Батько як гонвед угорської армії був учасником бойових дій на фронтах Другої світової війни. З 1944 до кінця 1946 року − радянський військовополонений. Перебував у сибірських таборах для військовополонених. Батьки до школи не мали змоги ходити. І тільки самотужки навчились читати і писати.
- Дідусі і бабусі народилися в період Австро-Угорщини. Дід Ілляш Медвідь був учасником бойових дій на фронтах Першої світової війни як ормештер (старшина) австро-угорської армії. Мав бойові нагороди.
- Дружина Гамор (Ціп) Надія Андріївна закінчила Мукачівське педагогічне училище. Вчитель музики і співів, музичний керівник у середніх школах м. Рахова та дитячих дошкільних навчальних закладах.
- Син Андрій закінчив Ужгородський державний університет. Кандидат біологічних наук, доцент. Працює доцентом Ужгородського національного університету.
- Донька Наталія закінчила Ужгородський державний університет. Працює практичним психологом Рахівського районного будинку дитячої та юнацької творчості.
- Внучка Іринка − гімназистка Ужгородської лінгвістичної гімназії ім. Т.Г. Шевченка.
- Внук Миколка − учень Рахівської середньої школи № 1.
- Внукові Андрійку нещодавно виповнилося вісім місяців.

ДОКУМЕНТИ ТА ФОТОГАЛЕРЕЯ ІЗ ЖИТТЄПИСУ АВТОРА

ДИПЛОМ

НАГРУДНИЙ ЗНАК ВИДАН

Я № 938130

Цей диплом видано Гамору Федору Дмитровичу в тому, що він (вона) в 1969 році вступив до Ужгородського державного Університету і в 1974 році закінчив повний курс названого Університету за спеціальністю біологія.

Рішенням Державної екзаменаційної комісії від „15" червня 1974 р. Гамору Ф.Д. присвоєно кваліфікацію біолог. Викладач біології та хімії.

Голова Державної екзаменаційної комісії

Ректор

Секретар

М. П.

Місто Ужгород „30" червня 1974 р.

Реєстраційний № 406

Український ст.

ДИПЛОМ

Я № 938130

Настоящий диплом выдан Гамору Федору Дмитриевичу в том, что он в 1969 году поступил в Ужгородский государственный Университет и в 1974 году окончил полный курс названного Университета по специальности биология.

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „15" июня 1974 г. Гамору Ф.Д. присвоена квалификация биолог. Преподаватель биологии и химии.

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретарь

М. П.

Город Ужгород „30" июня 1974 г.

Регистрационный № 406

Московская типография Гознака. 1972.

Університетський диплом

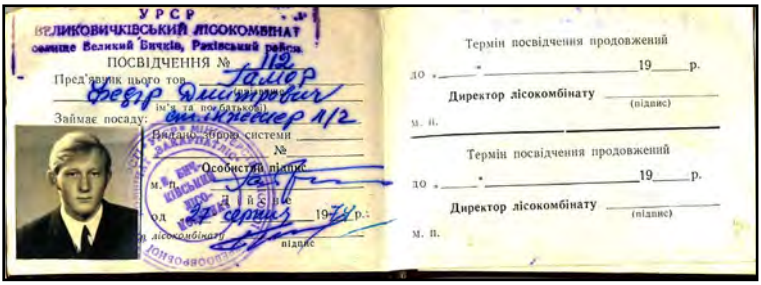

УРСР

ВЕЛИКОВИЧКІВСЬКИЙ ЛІСОКОМБІНАТ

селище Великий Бичків, Рахівський район

ПОСВІДЧЕННЯ № 112

Пред'явник цього тов. Гамор Федір Дмитрович

(ім'я та по батькові)

Займає посаду: ст. інженер 1/2

Видано зброю системи

№

Особистий підпис

м. п.

Дійсне

од „27" серпня 1974 р.

лісокомбінату

підпис

Термін посвідчення продовжений

до „ „ 19 р.

Директор лісокомбінату (підпис)

м. п.

Термін посвідчення продовжений

до „ „ 19 р.

Директор лісокомбінату (підпис)

м. п.

Перше службове посвідчення працівника державної лісової охорони

МВ и ССО УССР
Ужгородский государственный университет
УДОСТОВЕРЕНИЕ № 501
Выдано тов. Гамору Федору Дмитриевичу
в том, что он действительно является аспирантом очного (заочного) обучения Ужгородского госуниверситета по специальности
ботаника
Ректор университета (Д. В. Чепур)
« » 197 г.

Действительно по 16 мая 1976 г.
М. П. Подпись
Действительно по 197 г.
М. П. Подпись
Действительно по 197 г.
М. П. Подпись
Ужг. тип., з. 3570-72 г., т. 500.

Аспірант Ужгородського державного університету

ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК
БЛ № 007302
Москва 28 января 1981 г.

Решением
Совета в Центральном республиканском ботаническом саду АН УССР
от 27 июня 1980 г. (протокол № 5)
Гамору Федору Дмитриевичу
ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ
КАНДИДАТА
БИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
Председатель совета
Ученый секретарь совета

Кандидат біологічних наук

ДИПЛОМ
ДОКТОРА НАУК
ДТ № 008183
Москва

Решением
Высшей аттестационной комиссии
при Совете Министров СССР
от 17 мая 1991 г. (протокол № 199/41)
Гамору Федору Дмитриевичу
ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ
ДОКТОРА
биологических наук
Председатель Высшей аттестационной комиссии
Главный ученый секретарь Высшей аттестационной комиссии

Доктор біологічних наук

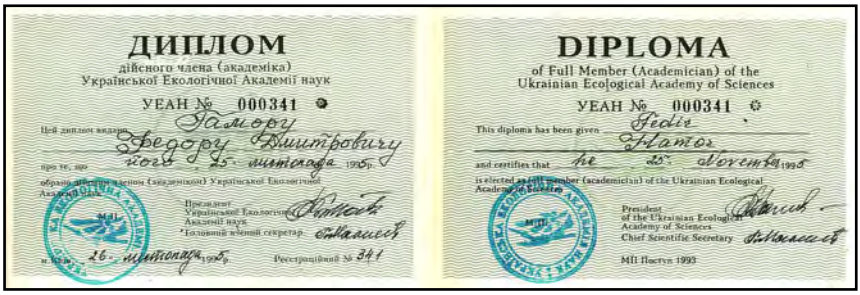

ДИПЛОМ
дійсного члена (академіка)
Української Екологічної Академії наук
УЕАН № 000341

DIPLOMA
of Full Member (Academician) of the
Ukrainian Ecological Academy of Sciences
УЕАН № 000341

Академік Української екологічної академії наук

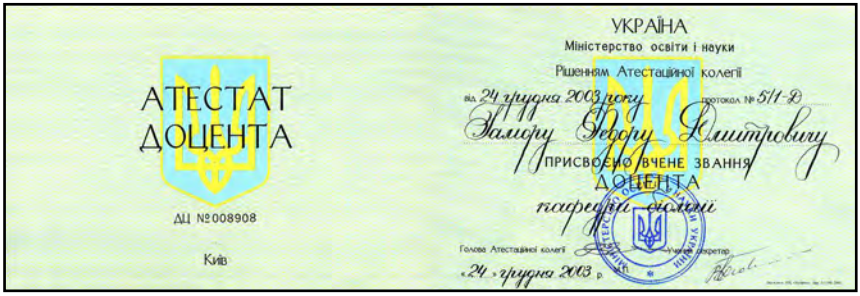

АТЕСТАТ
ДОЦЕНТА
ДЦ №008908
Київ

УКРАЇНА
Міністерство освіти і науки
Рішенням Атестаційної колегії
від 24 грудня 2003 року протокол № 511-Д
Гамору Федору Дмитровичу
ПРИСВОЄНО ВЧЕНЕ ЗВАННЯ
ДОЦЕНТА
кафедри біології
Голова Атестаційної колегії
«24» грудня 2003 р.

Доцент

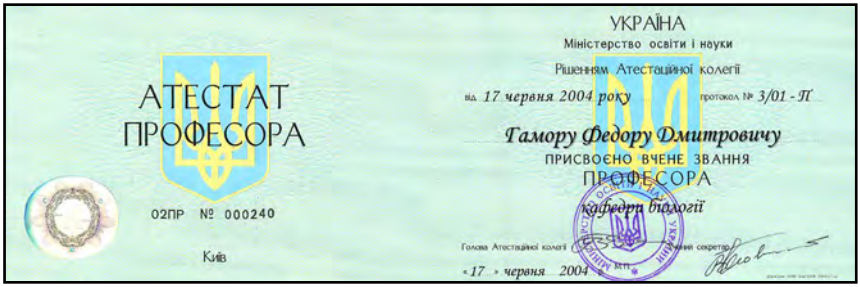

АТЕСТАТ
ПРОФЕСОРА
02ПР № 000240
Київ

УКРАЇНА
Міністерство освіти і науки
Рішенням Атестаційної колегії
від 17 червня 2004 року протокол № 3/01 - П
Гамору Федору Дмитровичу
ПРИСВОЄНО ВЧЕНЕ ЗВАННЯ
ПРОФЕСОРА
кафедри біології
Голова Атестаційної колегії
«17» червня 2004

Професор

Академік Академії екологічних наук України

Сертифікат про підвищення кваліфікації у США

Національна академія державного управління при Президентові України
(міністерство або відомство, якому підпорядкований заклад освіти)
Інститут підвищення кваліфікації
(повна назва вищого навчального закладу освіти)
керівних кадрів

СВІДОЦТВО
про підвищення кваліфікації
СПК № 386824

Видано Гамору Федору Дмитровичу
(прізвище, ім'я, по батькові)
про те, що з «14» січня 2008 р.
до «25» січня 2008 р.
він (вона) підвищував(ла) кваліфікацію в Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів

За час навчання опрацював(ла) такі теми:

Назва теми (курсу)	Навчальний час
1. Демократичне врядування	34
2. Регіональний розвиток	16
3. Європейська інтеграція	20
4. Менеджмент в органах державної влади	20
5. Реалізація політики щодо охорони навколишнього природного середовища	18

Виконав(ла) 8 випускну роботу на тему тест
з оцінкою зараховано
Ректор
М.П.
«25» січня 2008 р.
Реєстраційний

ІНСТИТУТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИХ КАДРІВ

Підвищення кваліфікації в Національній академії державного управління при Президентові України

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

ПОСВІДЧЕННЯ № 181/2013

ГАМОР
Федір Дмитрович

Особистий підпис

Видано
дійсне до 31.12.2015

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Позаштатний радник Міністра

Міністр О.А. Проскуряков
(ініціали)

Радник Міністра екології та природних ресурсів України

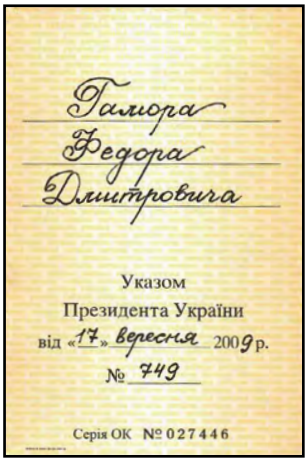
Галюра
Федора
Дмитровича

Указом
Президента України
від «17» вересня 2009 р.
№ 749

Серія ОК № 027446

НАГОРОДЖЕНО ОРДЕНОМ
„За заслуги"
III ступеня

Президент
України
В. Ющенко

Знак ордена № 8721

Кавалер Ордена «За заслуги»

Посвідчення № 23

Галюру
Федру
Дмитровичу

Указом
Президента України
від «30» листопада 2005 р.
№ 1677

ПРИСВОЄНО
ПОЧЕСНЕ ЗВАННЯ

«Заслужений
природоохоронець
України»

Президент
України
В. Ющенко

АВ №020203

Заслужений природоохоронець України

Президент України

Президент України

Директору Карпатського
біосферного заповідника

Ф.Д.ГАМОРУ

Шановний Федоре Дмитровичу!

Прийміть мої сердечні вітання з нагоди Вашого 60-річчя.

Упевнений, що Ваша життєва мудрість, професійний досвід і надалі служитимуть високій меті – збереженню природної та культурної спадщини Українських Карпат.

Добра і щастя Вам, невичерпних життєвих сил.

З повагою

Віктор ЯНУКОВИЧ

Вітання Президента України

МІНІСТЕРСТВО
ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
УКРАЇНИ

Наказ від 12.12.2011 № 648-о

ПОСВІДЧЕННЯ № 012

Гомора
Федора
Дмитровича

НАГОРОДЖЕНО

нагрудним знаком
"Почесна відзнака Міністерства
екології та природних ресурсів України"

Міністр Злочевський М.В.

Почесна відзнака Міністерства екології та природних ресурсів України

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА
ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Гомор
Федір
Дмитрович

Наказом Міністерства екології та
природних ресурсів України

від «05» липня 2019 року №317-о

НАГОРОДЖЕНИЙ
НАГРУДНИМ ЗНАКОМ
«ПОЧЕСНИЙ ПРАЦІВНИК
ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ»

Заступник
Міністра

М.П.

Почесний працівник заповідної справи України

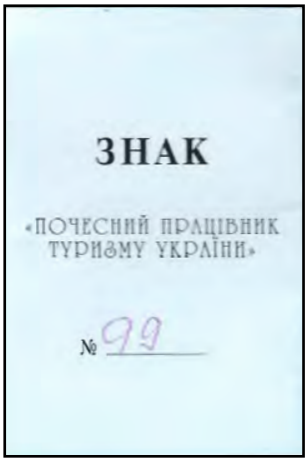

Почесний працівник туризму України

Медаль Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Міжнародного рейтингу популярності «Золота Фортуна»

Гамор
(прізвище)
Федір
(ім'я)
Дмитрович
(по батькові)
Посвідчення
№ 142

Нагороджений відзнакою
Закарпатської обласної ради
"За розвиток регіону"
Голова
обласної ради М.М. Кичковський
Розпорядження
від "6" листопада 2008 р.

Відзнака Закарпатської обласної ради
«За розвиток регіону»

ГО ВСЕУКРАЇНСЬКЕ
ТОВАРИСТВО
«ГУЦУЛЬЩИНА»

ПОСВІДЧЕННЯ № 29
МЕДАЛЛЮ:
«ЗА ОСОБЛИВІ ЗАСЛУГИ
ПЕРЕД
ГУЦУЛЬЩИНОЮ»
НАГОРОДЖУЄТЬСЯ
Гамор
Федір
Дмитрович
Голова
Всеукраїнського
товариства
Дмитро Стефлюк

Медаль ГО Всеукраїнського товариства «Гуцульщина»
«За особливі заслуги перед Гуцульщиною»

МІЖНАРОДНИЙ ПРОЕКТ
"УКРАЇНА Й УКРАЇНЦІ - ЦВІТ НАЦІЇ,
ГОРДІСТЬ КРАЇНИ"

Диплом

ПАТРІОТ УКРАЇНИ

Нагороджується

Гамоф
Федір Дмитрович

ДИРЕКТОР
КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

за проявлений патріотизм
та бездоганне служіння Україні

Радник
Президента України — Валерій Пустовойтенко

Директор
Міжнародного інституту освіти,
культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету
"Львівська політехніка" — Ірина Ключковська

«Зірка патріота України» за проявлений патріотизм та бездоганне служіння Україні

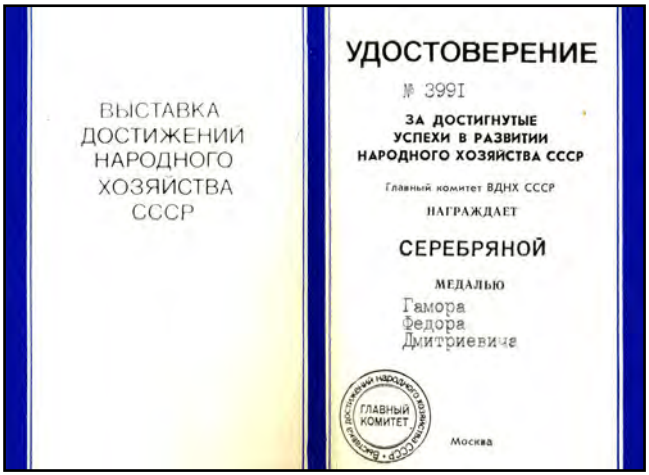

Срібна медаль виставки досягнень народного господарства СРСР

Золота медаль товариства «Знання» України

Почесний громадянин міста Рахів Закарпатської області

Почесний громадянин міста Вішеу-де-Сус (Румунія)

РУМУНІЯ
ПОВІТ МАРАМУРЕШ
МІСТО ВІШЕУ ДЕ СУС
МІСЬКА РАДА

РІШЕННЯ

про надання звання "ПОЧЕСНОГО ГРОМАДЯНИНА" міста Вішеу де Сус панові Гамору Федорові Дмитровичу

Аналізуючи всі аргументи та мотиви представлені мером п. Васіле Чолпаном у проекті про ухвалення звання почесного громадянина міста Вішеу де Сус - доктора біологічних наук, професора, академіка Української екологічної Академії наук п. Гамора Федора Дмитровича у знак високої поваги про особливий внесок у визнані міжнародного статусу Карпатського біосферного резервату. Також, за особливий внесок у галузі транскордонної екологічної співпраці з Румунією, за наукові досягнення у галузі охорони природи, за розробку концепції сталого розвитку гірських регіонів та за плідну працю у збереженні природної та культурної спадщини Карпатського регіону.

На основі звіту спеціалізованої комісії, маючи на увазі положення Закону 215/2001 р. – Закон про місцеве самоврядування (перевиданий) ст. 36, аб (2), буква "е", пункт 8 та ст. 45 міська рада Вішеу де Сус, повіт Марамуреш приймає

РІШЕННЯ

Ст. 1. – Надання звання **"Почесного громадянина"** міста Вішеу де Сус доктору біологічних наук, професору, академіку Української екологічної Академії наук п. **Гамору Федорові Дмитровичу** у знак високої поваги про особливий внесок у визнані міжнародного статусу Карпатського біосферного резервату. Також, за особливий внесок у галузі транскордонної екологічної співпраці з Румунією, за наукові досягнення у галузі охорони природи, за розробку концепції сталого розвитку гірських регіонів та за плідну працю у збереженні природної та культурної спадщини.

Ст. 2. Дане рішення передається:

- Установі префектури повіту Марамуреш;
- Меру міста Вішеу де Сус;
- Секретару міста Вішеу де Сус;
- Панові Гамору Федорові Дмитровичу

На ординарному засіданні міської ради Вішеу де Сус від 28.06.2007 р. дане рішення прийнято одноголосно (За - 13 голосів). Кількість радників (депутатів) - 17, присутних - 13.

ГОЛОВА ЗАСІДАННЯ
ДРАГОШ ДОРЕЛ

ROMÂNIA
JUD. MARAMUREȘ ORAȘUL VIȘEU DE SUS
CONSILIUL LOCAL

ДРУГИЙ ПІДПИС
СЕКРЕТАР
ШТЕФАН КОЗМА

Вішеу де Сус, 28.06.2007
№ 62

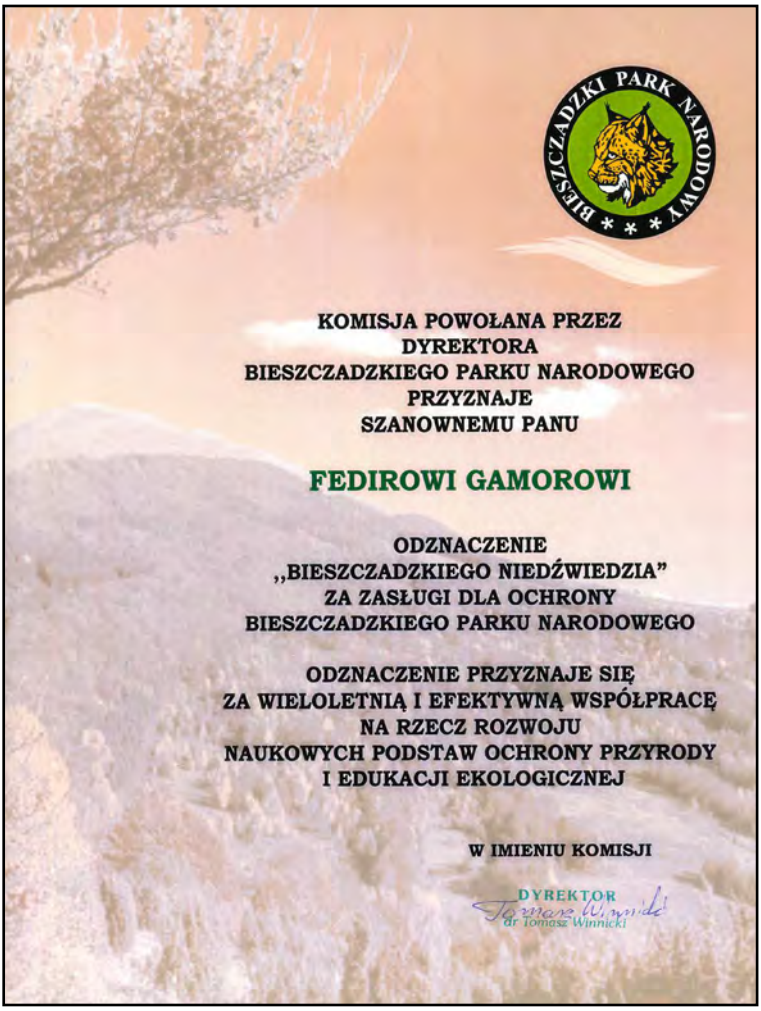

Почесна нагорода польського Бещадського парку народового

Подяка греко-католицької церкви

Почесна грамота за особливі заслуги перед Українською природою

Дідівська велика родина по материнській лінії (у першому ряді – друга і третій зліва бабуся Аксеня та дід Ілляш Медвідь), Фелшо-Апша,1944 р.

Батьківська хата край села (Верхнє Водяне, 1973 р.)

ДИТИНСТВО ТА ШКІЛЬНІ РОКИ

Перша річниця від дня народження із олівцем в руках (1952 р.)

З батьками та сестрою (1956 р.)

Навчання в Річанській восьмирічній школі (перший зліва в першому ряду Федір Гамор), 1963 р.

Випускник Верхнє-Водянської десятирічки (1968 р.)

Під час навчально-виробничої практики у Чоногірському масиві Карпат (перший справа Федір Гамор, четвертий – професор Василь Комендар). с. Кваси, 1972 р.

Підготовка на військовій кафедрі (зліва направо: однокурсники Михайло Кость, Федір Гамор та Василь Товтин), 1973 р.

Випускники біологічного факультету Ужгородського державного університету (справа наліво: Мирон Капраль, Федір Гамор, Наталія Левенко, Михайло Кость, Наталія Стриченець, Василь Товтин та Тамара Роман), 1974 р.

Делегати XIX з'їзду ВЛКСМ від Закарпатської області (третій зліва в третьому ряду Федір Гамор). Москва, Кремль, 1982 р.

Перший секретар Рахівського райкому комсомолу

Серед молодіжних активістів Рахівського району (перший ряд справа наліво: Михайло Понцир, Євген Балега, Василь Тиміцький; в другому ряду справа наліво: Володимир Бережний, Федір Гамор, Валерій Борисов, Марія Семенюк, Іван Волощук, Михайло Руснак та Іван Головчук), 1974 р.

Заступник голови колгоспу «Перше травня» Федір Гамор (зліва) разом із бригадиром Миколою Самандрулою вивчють на полі стан врожаїв, 1984 р.

ОДИН ІЗ КЕРІВНИКІВ РАЙОНУ ТА БАГАТОРІЧНИЙ ДЕПУТАТ

Заступник голови виконкому Рахівської районної ради

Депутат Рахівської районної ради

З керівництвом Рахівського району (зліва направо: Федір Гамор, Наталія Обшитош, Петро Бойко, Михайло Даскалюк, Ганна Ілюк, Іван Габор, Світлана Пелехата, Іван Мільчевич, Ольга Годван, Юрій Леньо та Микола Лукачук), 1986 р.

КЕРІВНИК ПРИРОДООХОРОННОЇ, НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УСТАНОВИ МІЖНАРОДНОГО ЗНАЧЕННЯ

За вирішенням щоденних управлінських проблем (1997 р.)

Серед учасників виробничої наради з керівниками структурних підрозділів біосферного заповідника (2001 р.)

На урочистостях з нагоди Дня працівників природно-заповідної справи- вшанування ветерана праці колишнього директора Карпатського заповідника Дмитра Саїка (2010 р.)

МІЙ ВЧИТЕЛЬ – ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ КОМЕНДАР, ВИДАТНИЙ ЗАХИСНИК ПРИРОДИ КАРПАТ

Зустріч на науковому зібрані в Долині нарцисів (зліва Василь Комендар) м. Хуст, 2005 р.

Відкриття зініційованої Федором Гамором меморіальної скульптури професора Василя Комендаря в Ужгороді (справа наліво: проректор Ужгородського національного університету Олександр Сливка, Ужгородський міський голова Богдан Андріїв, декан біологічного факультету Ужгородського національного університету Ярослава Гасинець та Федір Гамор). м. Ужгород, 2016 р.

ІЗ ПАТРІАРХАМИ ПРИРОДООХОРОННОЇ НАУКИ

З фундаторами природоохоронної науки в Україні під час екскурсії у високогір'я Карпат (1988 р., зліва направо професор Степан Стойко, академіки НАН України, директори інститутів екології Карпат та ботаніки НАН України Михайло Голубець та Костянтин Ситник)

З багаторічним директором німецької Міжнародної академії охорони природи на острові Вільм, професором, доктором Ганнесом Кнаппом (зліва) та професором німецького університету сталого розвитку П'єром Ібішом у візит-центрі німецького національного парку «Ясмунд» (2017 р.)

З директором Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) професором, доктором Маріо Броджі у Чорногорі (2003 р.)

БАГАТОРІЧНА СПІВПРАЦЯ ІЗ СЛОВАЦЬКИМ ПРОФЕСОРОМ ІВАНОМ ВОЛОЩУКОМ

Співробітники словацького Татранського національного парку в Карпатському біосферному заповіднику (другий зліва директор парку Іван Волощук), 1990 р.

Під час візиту до Татранського національного парку разом із сім'єю (1992 р., перший зліва Іван Волощук)

Вітання з 75-річним ювілеєм декана Злоленського технічного університету, професора Івана Волощука (Словаччина. м. Банська Бистриця, 2009 р.)

Під час роботи міжнародного наукового семінару в італійському національному парку «Мунті Чіміно» (зліва професор Іван Волощук), 2012 р.

НАВЧАННЯ В США У РАМКАХ ПРОГРАМИ З МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ США (IUSD), 1995 р.

Українські екологи на зустрічі з губернатором американського штату Мейн Августом Кінгом та конгресменом США Джоном Балдачі (відповідно третій і четвертий у першому ряду). Федір Гамор – перший справа у другому ряду

Із директором Карпатського національного парку Йосипом Побережником в Сан-Франциско

На екскурсії в національному парку «Акадія» (штат Мейн). Перший зліва – Федір Гамор

Підписання угоди про співпрацю Карпатського біосферного заповідника з Управлінням національного лісу «Секвоя» у Каліфорнії

ВІЗИТ ДЕЛЕГАЦІЇ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ДО РАДИ ЄВРОПИ

Директор Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамор (у центрі) й перекладач Інна Томащук (зліва) та голова Рахівської районної державної адміністрації М.О. Даскалюк (справа) на прийомі у Раді Європи (Страсбург, 1997 р.)

Разом із керівником департаменту місцевого самоврядування та охорони навколишнього природного середовища Ради Європи Жан П'єром Рібо (другий справа) у Страсбурзі (1997 р.)

ОРГАНІЗАТОР БАГАТЬОХ РЕЗОНАНСНИХ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат» (м. Рахів, 1997 р.)

На міжнародній науково-практичній конференції «Природні ліси в помірній зоні Європи: цінності та використання» (м. Мукачево, 2003 р.)

Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етно-культурної та історичної спадщини Карпат» (м. Рахів, 2005 р.)

НЕПРОСТІ ПРОБЛЕМИ ВИМАГАЮТЬ НЕСТАНДАРТНОГО ПІДХОДУ

Минулої п'ятниці й суботи в Рахівському районі проведено виїзне засідання ради регіонів при голові облдержадміністрації

На фото Тараса БОРИ: директор Карпатського біосферного заповідника Федір ГАМОР (праворуч) розповідає голові облдержадміністрації Сергію УСТИЧУ (у центрі) та голові Рахівської райдержадміністрації Михайлові ДАСКАЛЮКУ (ліворуч) про свою роботу.

«Новини Закарпаття», 12 вересня 1995 р.

ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЛЯ МІНІСТРІВ

Разом з Міністром охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України Юрієм Костенко (зліва) під час сходження народних депутатів та членів Уряду України на г. Говерлу з нагоди 5-річчя незалежності України (1996 р.)

Візит до КБЗ Міністра з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи України Василя Дурдинця (справа) та народних депутатів Ореста Климпуша та Миколи Товта (перший та другий зліва), м. Рахів, 2000 р.

Презентація Міністру Остапу Семераку стану роботи із збереження букових пралісів, як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Учасники наради із питань розширення природно-заповідного фонду України (третій справа у першому ряду – Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак). Мала Уголька, 2016 р.

МІЖНАРОДНІ ЕКОЛОГІЧНІ АКЦІЇ У ЦЕНТРІ ЄВРОПИ

Братання українських та румунських учасників акції «Чиста Країна» на місці зруйнованого мосту через р. Тису на українсько-румунському кордоні в селах Ділове (Україна) та Валя-Вішеулуй (Румунія) (червень 2010 р.)

Фото на пам'ять. Учасники акції у Географічному центрі Європи

Голова Закарпатської обласної ради Михайло КІЧКОВСЬКИЙ (зліва) та депутат Парламенту Румунії Степан БУЧУТА (справа) під час акції «Чиста Країна» обговорюють актуальні питання поглиблення українсько-румунської транскордонної співпраці (червень 2010 р.)

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКА ПРИКОРДОННА СПІВПРАЦЯ

Підписання угоди про створення українсько-румунського біосферного резервату у Мараморoських горах (справа на ліво доктор Василе Куреляк, прімар міста Вішеу-де-Сус Василе Чолпан, Федір Гамор, директор природного парку «Гори Марамуреш» Костел Букур (м. Вішеу-де-Сус, 2009 р.)

Делегація м. Рахів на фестивалі «Гуцульська міра» (комуна Бистра, 2016 р.)

На фестивалі з нагоди днів українсько-румунського добросусідства на Мараморощині (м. Сігету-Мармацією, 2016 р.)

З Генеральним консулом Румунії у Чернівцях Елеонорою Молдаван (м. Сігету-Мармацією, 2016 р.)

Зустріч мера міста Рахів Віктора Медвідя (перший зліва) та прімара комуни Бистра Василе Дучук (посередині), Комуна Бистра, 2019 р.

БУДНІ ПРИРОДООХОРОННОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРА

Організація екологічних досліджень у високогір'ї Карпат

Перевірка роботи феромонних пасток у монокультурах смереки у Чорногорі

Екскурсія для закордонних гостей

Планування природоохоронних заходів у лісі

Зустріч з Прем'єр-міністром України та майбутнім Президентом України Віктором Ющенком під час сходження на Говерлу (2001 та 2002 рр.)

Робоча зустріч із керівником Секретаріату Президента України Віктором Балогою в географічному Центрі Європи (2010 р.)

СПІВПРАЦЯ ІЗ НІМЕЦЬКИМИ УРЯДОВИМИ, НАУКОВИМИ ТА ПРИРОДООХОРОННИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ

Церемонія підписання угоди з німецьким університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде). Зліва професор П'єр Ібіш. (м. Рахів, 2006 р.)

Під час зустрічі із генеральним директором Директорату охорони природи та сталого управління природними ресурсами німецького Міністерства охорони довкілля Ельзою Нікель (друга зліва). Берлін, 2011 р.

Із баторічним директором Міжнародної академії охорони природи німецького Міністерства охорони довкілля на острові Вільм професором доктором Ганнесом Д. Кнаппом (зліва), м. Рахів, 2017 р.

Зустріч друзів у німецькому національному парку «Гайніх». Зліва на право: голова м. Рахів Віктор Медвідь, бургомістер м. Берінген Бергард Бішоф, Федір Гамор та директор національного парку «Гайніх» Манфред Гросман, м. Берінген, 2018 р.

ЕПІЗОДИ БАГАТОРІЧНОЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

Делегація українських природоохоронців на конференції у польських Бещадах. Зліва на право: Іван Дербак, Федір Гамор, директор Бещадського парку народового Войомір Войцеховький, Оксана Марискевич, Степан Стойко, Василь Пророчук та Антон Яворський, м. Устрікі Дольні, 2006 р.

Група українських науковців на міжнародній конференції з нагоди 45-річчя створення Бещадського парку народового (перший зліва – багаторічний директор паку Томаш Вінніцкі) (с. Затварниця, 2019 р.)

З директором Бещадського парку народового Річардом Предкі (с. Затварниця, 2019 р.)

На міжнародній конференції в Ужгороді, 2019 р. Зліва направо в першому ряду: третя Тетяна Тимочко, четвертий Федір Гамор, п'ятий директор Бещадського парку народового Річард Предкі (Польща)

СПІВПРАЦЯ ІЗ ФРАНЦУЗЬКОЮ СЛУЖБОЮ МИСЛИВСТВА ТА ДИКОЇ ПРИРОДИ

Делегація Карпатського біосферного заповідника в Страсбурзі (другий справа Ален Демоньєн – керівник регіонального офісу Державної служби мисливства та дикої фауни Франції в департаментах Морте-ет-Мозель), 2005 р.

Зустріч із мером міста Люневіль Мішелем Клосса (перший зліва), 2005 р.

З регіональним директором служби мисливства та дикої природи в Ельзасі та Лотарингії Аленом Ізгеля (п'ятий зліва), 2005 р.

Теплий прийом в Асоціації «Братерство Лотарингії та України», 2005 р

ШВЕЙЦАРСЬКІ ПОДОРОЖІ

У Цюриху разом з професорами Василем Парпаном (зліва) та Степаном Стойко (справа), 2000 р.

Зустріч із директором Швейцарського Федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних дослідженнях WSL в Бірменсдорфі, 2001 р. Маріо Броджі (у центрі), 2002 р.

Спостереження у швейцарських Альпах (2003 р.)

Подорожі із дружиною Надією (перша зліва) по швейцарських гірських містечках, 2003 р.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКО-ШВЕЙЦАРСЬКИХ ПРОЕКТІВ

На десятигектарній швейцарській пробі в Угольських пралісах, закладеній у рамках українсько-швейцарського проекту «Співпраця установ». Справа на ліво: директор Швейцарського Федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень WSL Маріо Броджі та начальник Угольського природоохоронного, науково-дослідного відділення КБЗ Василь Регуш. 2000 р.

Семінар із переформування монокультур смереки КБЗ, у рамках українсько-швейцарського проекту «Ліси Закарпаття» (FORZA), 2005 р.

Українсько-швейцарська експедиція із реалізації проекту щодо статистичної інвентаризації букових пралісів (Широколужанський масив, 2012 р.)

ВИВЧАЛИ УНІКАЛЬНИЙ ПРИРОДООХОРОННИЙ ДОСВІД НІДЕРЛАНДІВ (2007 р.)

Зустріч із керівником уряду провінції Гельзерланд Гіго Келеве

Знайомство з роботою національного парку Гоге Фелюве

Разом із директором міжнародних проектів голандського королівського товариства охорони природи Петером Фейном

У візит-центрі національного парку Фелюве

УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ФОРУМАХ ЮНЕСКО

На ІІІ Всесвітньому конгресі біосферних резерватів ЮНЕСКО (м. Мадрид, Іспанія, 2008 р.)

У залі засідань

Українська делегація (справа наліво: Володимир Найда – директор Шацького національного природного парку та Валентин Волошин – заступник директора Ужанського національного природного парку)

Презентація стендової доповіді

Делегати форуму «Євромаб» на прийомі у мерії Відня (2005 р.)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОРУМ «ЄВРОПАРК» (РУМУНІЯ, М. БРАШОВ, 2009 р.)

У залі засідань

Члени української делегації

ВИВЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ДОСВІДУ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На міжнародному семінарі в Барселоні (2008 р.)

Делегація Міністерства екології та природних ресурсів України в німецькому національному парку «Ейфель» (2009 р.)

На навчальному семінарі в Австрії (2010 р.)

Українська делегація вивчає італійський досвід (2011 р.)

ВИКЛАДАЦЬКА РОБОТА

Виступ на урочистостях з нагоди вручення дипломів випускникам Рахівського філіалу Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (1998 р.)

З випускниками та викладачами Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (перший справа у першому ряду Федір Гамор). м. Рахів, 1998 р.

Лекція для студентів та викладачів Ужгородського національного університету (2016 р.)

МИТТЄВОСТІ РОБОТИ ЗІ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ ТА ДАВНІ ЛІСИ КАРПАТ Й ІНШИХ РЕГІОНІВ ЄВРОПИ» ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЦЕСУ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ЛІСІВ

Федір Гамор із Девідом Міхаликом (США) та доцентом Зволенського технічного університету (Словаччина) Вільямом Піхлером (у центрі) обговорюють цінності букових пралісів Угольсько-Широколужанського масиву КБЗ, 2005 р.

На церемонії вручення сертифіката ЮНЕСКО із включення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» представникам урядів Німеччини, України та Словаччини (Берлін, 2011 р.)

Голова комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Кішора Рао і Федір Гамор обмінюються думками щодо менеджменту номінації

Зустрілись фундатори номінації. Зліва направо: професор Іван Волощук (Словаччина), Девід Міхалик (США) – експерт IUCN, професор Федір Гамор (Україна) та Ганс Кнапп (Німеччина)

УЧАСТЬ У ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

На комітетських слуханнях у Верховній раді України Ф.Д. Гамор (другий зліва) вносить пропозиції щодо вдосконалення природоохоронного законодавства (м. Київ, 2015 р.)

ЕКОЛОГІЯ

ГОЛОС УКРАЇНИ № 73 (6828)
ЧЕТВЕР, 19 КВІТНЯ 2018

Відтоді, як у зв'язку з нерестом було введено заборону на вилов риби і раків, тобто з першого квітня, житомирські рибоохоронні патрульні вже виявили 94 порушення правил рибальства, кожне третє з яких — грубе. Так, на Іршанському водосховищі в Хорошівському районі було затримано трьох осіб, вилучено три сітки та 11 кілограмів незаконно добутої риби. Збитки, завдані рибному господарству, оцінено в понад 21 тисячу гривень. Крім цієї суми, браконьєрам доведеться сплатити штрафи, *нагадує наш власкор Оксана Лук'яненко*

Іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, просто не існує

Минає двадцять років, як на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» в місті Рахові, з нагоди 30-річчя створення Карпатського заповідника, в її резолюції записано: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку».

А завдяки зусиллям українського уряду щодо реалізації цієї ідеї Польща, Румунія, Сербія, Чорногорія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чехія на 5-й Пан'європейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.) в Києві підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат. Її, а також протоколи до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.) ратифіковано законами України, які нині, на жаль, практично не виконуються.

У Карпатах нарощують масові суцільні вирубки лісів, стримують розширення природоохоронних територій, із порушенням екологічних норм здійснюють безсистемну рекреаційна забудову унікальних природних екосистем у високогір'ї тощо. У цьому контексті викликає особливе занепокоєння в громадськості ситуація на Драгобраті та перспективи масштабного спорудження курорту «Свидовець».

Важливий внесок у розв'язання цих проблем належить нараді, яка відбулась 29 вересня минулого року в Івано-Франківську під головуванням Президента України Петра Порошенка. На ній критично розглянуто та прийнято важливі рішення щодо реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду України. За результатами наради з'явився Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду», в якому за нашою пропозицією доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і протоколів до неї.

Запровадження в життя вимог цих законів дасть змогу розв'язати багато екологічних та соціально-економічних проблем. Ідеться насамперед про зменшення суцільних вирубок лісів у горах, недопущення передачі лісових масивів у концесію, масштабного будівництва на гірських річках гідроелектростанцій та освоєння родовищ поліметалічних руд у зоні розташування природоохоронних територій і туристично-рекреаційних центрів, зокрема в межах Рахівського району тощо.

Для реалізації цих завдань нами, за сприяння народного депутата України Михайла Довбенка, запропоновано залучити до законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.) комплекс дієвих еколого-економічних механізмів для забезпечення сталого розвитку гірських населених пунктів та збереження природних екосистем у зоні їх розташування.

Так, до статті, яка визначає принципи державної гірської політики, запропоновано дописати, що «метою державної гірської політики є створення умов для сталого розвитку гірських населених пунктів шляхом запровадження податкових, митних та інших пільг, створення сприятливого інвестиційного клімату для реалізації економічних та соціальних програм, забезпечення збереження екологічно вразливих гірських екосистем».

А до основних принципів державної гірської політики мають належати проблеми «збереження природно-заповідного фонду, переорієнтації гірської економіки на екологічно безпечні методи господарювання і відновлення порушених гірських екосистем, дотримання вимог природоохоронного законодавства».

Важливим є також те, щоб проблеми відродження етнічної самосвідомості, збереження духовної і матеріальної культури гірського етнічного населення, сприяння розвитку його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності розв'язували також «шляхом впровадження відповідних економічних механізмів».

Серед передбачених у законопроекті пріоритетів державної підтримки розвитку гірських населених пунктів має бути розвиток і розбудова туристично-рекреаційної інфраструктури та пріоритетність фінансування установ природно-заповідного фонду, розвиток екологічно нешкідливих виробництв, глибока переробка деревини та дикоростучих плодів, ягід і грибів, заборона суцільних вирубок лісів у горах та запровадження екологічно безпечних технологій в лісозаготівлях, недопущення розвитку гірничодобувної промисловості в зоні розташування природоохоронних та рекреаційно-курортних територій тощо.

До актуальних екологічних проблем, які останнім часом привертають дедалі більшу увагу громадськості, належить організація роботи із збереження та сталого використання природоохоронних територій, приведення екологічного законодавства до європейських стандартів. І це не випадково. Адже заповідна справа нині переживає чималі труднощі, які не тільки призводять до погіршення стану збереження унікальних природних цінностей, а й можуть спричинити знищення багатьох природних екосистем та рідкісних видів рослин і тварин. Відсоток природоохоронних територій в Україні втричі менший, ніж у середньому в європейських країнах. І це в той само час, коли площі сміттєзвалищ більші, ніж території природно-заповідного фонду.

Прикро про це говорити, але зірвано виконання вимог Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», відповідно до якого (ще до 2005 року) рівень заповідності, як у більшості гірських регіонів світу, тут мав бути доведений до 20 відсотків. У зв'язку з цим необхідно, як це передбачається Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та відповідною Державною стратегією регіонального розвитку, забезпечити розширення природоохоронних територій до середнього рівня європейських країн. Це по-перше.

По-друге, в найкоротші терміни розробити та прийняти Державну програму розвитку природно-заповідної справи в Україні, передбачивши необхідне фінансування та матеріально-технічне забезпечення заповідників та національних природних парків.

По-третє, треба невідкладно врегулювати процеси вилучення та надання в користування установам природно-заповідного фонду земельних ділянок, визначити правовий статус територій, які передають біосферним заповідникам і національним природним паркам без вилучення у землекористувачів. Як і розв'язати проблеми, пов'язані зі спрощенням процедури надання лімітів та дозволів на використання природних ресурсів у межах природоохоронних територій для потреб місцевого населення, вдосконалити систему державного управління установами природно-заповідного фонду та державного контролю за їх діяльністю тощо.

По-четверте, необхідно, не зволікаючи, підвищити рівень оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду, які, охороняючи унікальні природні та культурні цінності світового значення, отримують чи не найменшу в бюджетній сфері України заробітну плату.

Треба вжити додаткових заходів щодо імплементації європейських стандартів, головним чином директив Євросоюзу про захист диких птахів (No2009/147/ЄС) (Пташина директива) та про збереження природно-го середовища існування ди-кої флори і фауни (No92/43/ЄС) (Оселищна директива), які є головними природоохоронними нормативно-правовими актами в країнах Євросоюзу. У цьому контексті необхідно без зволікань ухвалити розроблений та презентований Мінприроди України законопроект «Про території Смарагдової мережі».

На розв'язання цих проблем спрямовано також розроблений нещодавно народним депутатом України Павлом Дзюбликом спільно зі мною та іншими фахівцями проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр. № 7510 від 19.01. 2018 р.). Ним окремо передбачається внести зміни і до розділу Закону України «Про природно-заповідний фонд України», який визначає економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду. Зокрема, запропоновано до статті 44, яка визначає економічні засоби забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду, внести частину, яка передбачає в зоні розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та міжнародного значення створити привабливий інвестиційний клімат та запровадити екологічно безпечні методи господарювання, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства.

Крім того, до статті 46, де визначено механізми фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, деталізуються питання оплати праці та фінансування проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню та пошкодженню природних комплексів природно-заповідного фонду, особливо збереження природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На ці цілі, а також для реалізації проектів зі сталого розвитку прилеглих до них регіонів, запропоновано спрямовувати у пріоритетному порядку кошти Державного фонду регіонального розвитку та міжнародної фінансової допомоги.

Окремою частиною до цієї статті рекомендовано записати, що «оплата праці працівників природоохоронних установ повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню природоохоронних установ компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю. Заробітна плата осіб природоохоронних установ складається з посадових окладів, премій, надбавок за вислугу років, за роботу в польових умовах, за виконання роботи вахтовим методом, інших надбавок та доплат, коштів на придбання форменого та спеціального одягу, розмір та порядок яких визначаються Кабінетом Міністрів України».

На завершення нагадаємо, що відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, програмних документів ЮНЕСКО природоохоронні території, й особливо біосферні заповідники, покликані виконувати роль модельних територій для збереження біорізноманіття та сталого розвитку, де мають відпрацьовуватися найприйнятніші варіанти з урахуванням регіональних особливостей, збереження та раціонального використання природних екосистем.

В умовах загострення екологічної кризи, про яку ще раз особливо наголошено на саміті зі сталого розвитку, що відбувся в рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН в Нью-Йорку 25—27 вересня 2015 року, та на Паризькій конференції з питань клімату, іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, в нинішньої цивілізації просто не існує.

Федір ГАМОР,
заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України.
Закарпатська область.
Фото надано автором.

Фото Олега БОРИКА.

Цвітуть шафрани у високогір'ї Карпатського біосферного заповідника.

14 *Запровадження в життя вимог законів дасть змогу розв'язати багато екологічних та соціально-економічних проблем*

Законодавчі природохоронні ініціативи Федора Гамора на сторінках парламентської газети «Голос України»

ЧЛЕН СПІЛКИ ЖУРНАЛІСТІВ, РЕДАКТОР ТА АКТИВНИЙ АВТОР БАГАТЬОХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

СПІВЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ НАУК

Президент академії, Міністр екології та природних ресурсів України Георгій Філіпчук вручає Федору Гамору Диплом та посвідчення Академіка, 2010 р.

Перше засідання Академії (третій справа Федір Гамор), 2010 р.

Керівники Академіїї (справа на ліво: Костянтин Ситник, Георгій Філіпчук та Юрій Щербак)

РОБОТА В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОМІСІЇ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО ТА ГРОМАДСЬКОМУ ОБ'ЄДНАННІ «РІДНЕ ЗАКАРПАТТЯ»

В залі засідання Міністерства закордонних справ України засідає Нацкомісія (третій зліва Федір Гамор). Київ, 2018 р.

Учасники засідання Нацкомісії (справа на ліво: Григорій Парчук, Федір Гамор, Віктор Клід та Віктор Гавриленко). Київ, 2018 р.

Члени Правління ГО «Рідне Закарпаття»

Засідає Правління (зліва на право: Федір Гамор, співголови Правління Василь Рябич та Іван Митровці). Мукачево, 2017 р.

ІНІЦІЮВАННЯ ВІДКРИТТЯ РУХУ ПАСАЖИРСЬКИХ ПОТЯГІВ ЗА МАРШРУТОМ «КИЇВ-РАХІВ», А ТАКОЖ ДО РУМУНІЇ, БУДАПЕШТА ТА ПРАГИ

Справа наліво: перший Міністр транспорту України, Орест КЛИМПУШ та Федір ГАМОР обговорюють із генеральним директором Укрзалізниці Борисом ОСТАП'ЮКОМ питання відкриття руху пасажирських потягів «Київ-Рахів» та через м. Рахів до Румунії (м. Київ, 4 липня 2014 р.)

Під час урочистостей з нагоди зустрічі першого рейсу потяга «Київ–Рахів» (м. Рахів, 4 серпня 2014 р.)

За «круглим столом» обговорюється питання відкриття руху пасажирських потягів через Рахів до Румунії, Будапешта та Праги (м. Рахів, вересень, 2014 р.)

УЧАСТЬ У РОБОТІ НАРАД ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

Зустріч Президента України Віктора Ющенка (шостий зліва) з керівниками установ природно-заповідного фонду України (восьмий зліва Федір Гамор). Шацький національний природний парк, 2009 р.

У залі засідань наради під головуванням Віктора Ющенка (перший справа у другому ряду Микола Стеценко багаторічний керівник центральних органів державного управління заповідною справою України). Шацький національний природний парк, 2009 р.

Керівники заповідників та національних парків Карпатського регіону на нараді під головування Президента України Петра Порошенко в Івано-Франківську (2017 р.)

За трибуною на нараді виступає Федір Гамор

З КОЛЕГАМИ ПО ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ РОБОТІ

**Член Національної спілки письменників України
та Асоціації українських письменників Василь Кухта (справа).
м. Ужгород, 2016 р.**

**Заслужений журналіст України Василь Нитка (зліва).
м. Ужгород, 2018 р.**

З колективом Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів, 2013 р.)

З учасниками міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 50-річчя КБЗ (м. Рахів, 2018 р.)

У РОДИННОМУ КОЛІ

Весільне фото Федора Гамора та його нареченої Надії Ціп із рідними та близькими (м. Рахів, 12 червня 1976 р.)

Із дружиною Надією, 2000 р.

Із сином Андрієм та донькою Наталею, 2005 р.

Вітання від дітей до 65-річчя

ВНУКИ НА РАДІСТЬ

Внук – Миколка (2010 р.)

Внучка – Іринка (2009 р.)

Підростає помічник (2013 р.)

Миколка вперше йде до садка (2014 р.)

БАТЬКІВСЬКИЙ ПОРІГ

Родинний будинок у Рахові

У власноруч посадженому саду у Верхньому Водяному (2017 р.)

Дідусь Федір і бабуся Надія із внуком Андрійком (листопад 2020 р.)

На ювілеї у бабусі. Зліва направо: син Андрій, внучка Ірина, невістка Надія, бабуся Надія, дід Федір, внук Микола, донька Наталія та зять Микола (2018 р.)

ВШАНУВАННЯ ЮВІЛЯРА З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Перший заступник голови Закарпатської обласної ради Володимир Закурений вручає ювіляру Почесні грамоти Закарпатської обласної державної адміністрації та ради

Рахівський міський голова Ярослав Думин вручає Федору Гамору Свідоцтво про присвоєння звання «Почесний громадянин міста Рахова» (2007 р.)

Після вручення «Зірки патріота України», м. Київ, 2010 р.

На фестивалі «Гуцульська бриндзя» голова Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Дмитро Стефлюк урочисто вручає Федору Гамору почесну відзнаку (м. Рахів, 2016 р.)

Голова Українського товариства охорони природи, двічі Міністр охорони довкілля України Василь Шевчук вручає відзнаку «За особливі заслуги перед українською природою» (м. Ужгород, 2018 р.)

Зустріч із однокурсниками через сорок років після закінчення університету. Зліва направо: Михайло Кость, Ірина Делеган, Зіта Тракслер, Василь Рубіш, Тамара Роман, Тамара Приміра, Мирон Капраль та Федір Гамор. (м. Ужгород, 2014 р.)

На відпочинку із дружиною в Єгипті (Хургада, 2018 р.)

Благословління від патріарха Української православної церкви Київського патріархату Філарета (2012 р.)

ОКРЕМІ ІНФРАСТРУКТУРНІ ОБ'ЄКТИ, СПОРУДЖЕНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ Ф.Д. ГАМОРА

Музей екології гір
та історії природокористування в Карпатах (м. Рахів)

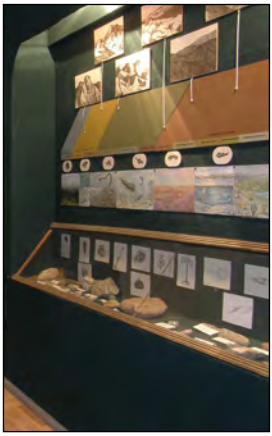

Інформаційно-туристичний центр
у Географічному центрі Європи (с. Ділове)

Еколого-освітній центр «Музей нарциса» (м. Хуст)

**Інформаційно-туристичний центр «Карпатська форель»
та демонстраційне форелеве господарство
(с. Ділове, Рахівський р-н)**

**Інформаційно-туристичний центр «Букові праліси –
Всесвітня спадщина ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька, Тячівський р-н)**

Інформаційно-туристичний центр «Високогір’я Карпат»
(сідловина під г. Говерла, Рахівський р-н)

15-квартирний житловий будинок для спеціалістів Карпатського біосферного заповідника у м. Рахів

Екопункт під Говерлою

Рекреаційний пункт на водоспаді Труфанець

Контрольно-перепускні пункти в Чорногірському та Кузійському природоохоронних науково-дослідних відділеннях

Автомобільний міст через річку Чорна Тиса та інформаційно-туристичний центр «Кевелів» у Кевелівському природоохоронному науково-дослідному відділенні Карпатського біосферного заповідника

ОСНОВНІ МОНОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ЗА АВТОРСТВА Ф.Д. ГАМОРА

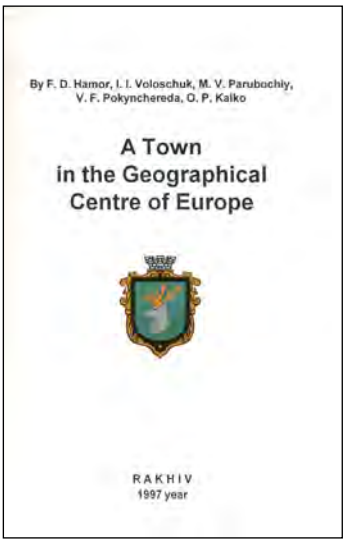

ЛІКАРСЬКІ
РОСЛИНИ
У ФАРМАКОЛОГІЇ

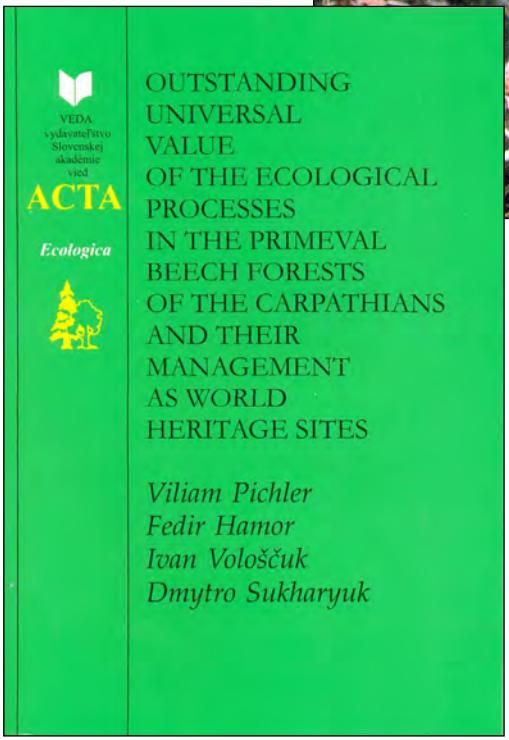
VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied
ACTA
Ecologica
OUTSTANDING
UNIVERSAL
VALUE
OF THE ECOLOGICAL
PROCESSES
IN THE PRIMEVAL
BEECH FORESTS
OF THE CARPATHIANS
AND THEIR
MANAGEMENT
AS WORLD
HERITAGE SITES
Viliam Pichler
Fedir Hamor
Ivan Vološčuk
Dmytro Sukharyuk

ПРАЛІСИ
В ЦЕНТРІ ЄВРОПИ
Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника
Урс-Беат Брендлі, Ярослав Довганич
Федеральний інститут досліджень WSL, Бірменсдорф
Карпатський біосферний заповідник, Рахів

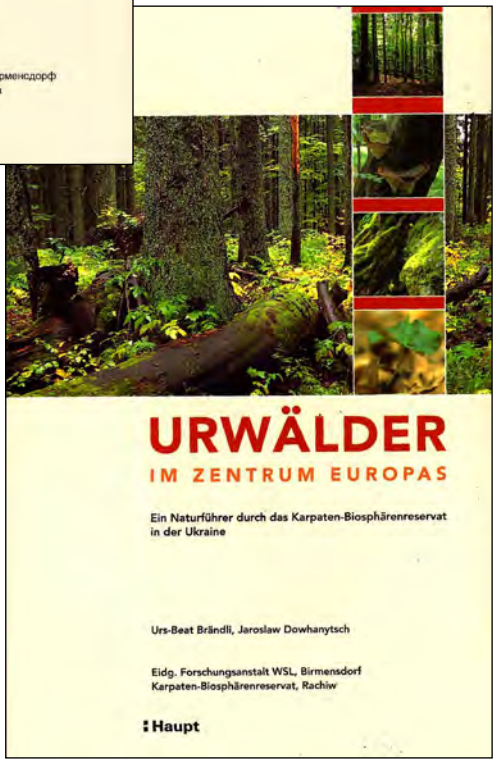
URWÄLDER
IM ZENTRUM EUROPAS
Ein Naturführer durch das Karpaten-Biosphärenreservat in der Ukraine
Urs-Beat Brändli, Jaroslaw Dowhanytsch
Eidg. Forschungsanstalt WSL, Birmensdorf
Karpaten-Biosphärenreservat, Rachiw
Haupt

Зачаровані Карпати

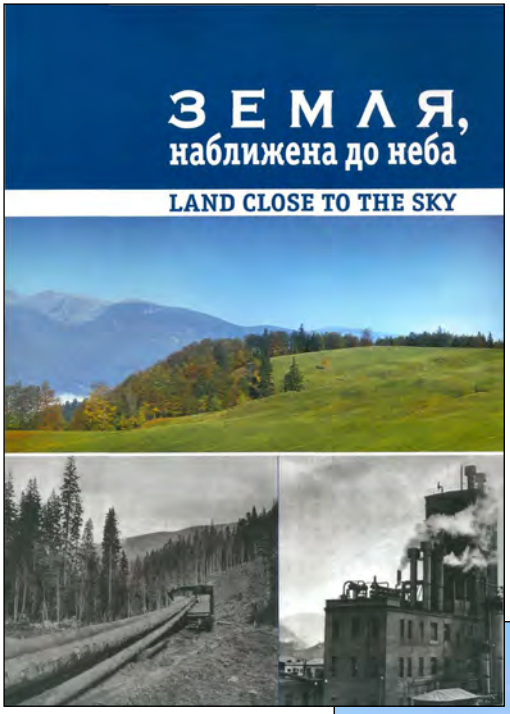
ЗЕМЛЯ,
наближена до неба
LAND CLOSE TO THE SKY

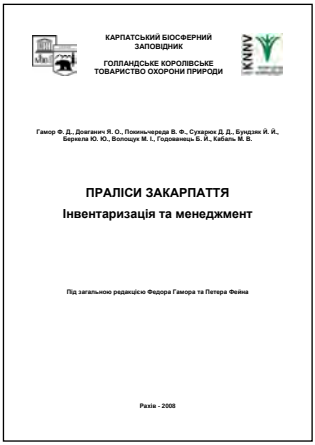
КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК
ГОЛЛАНДСЬКЕ КОРОЛІВСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ПРИРОДИ
Гамор Ф. Д., Довганич Я. О., Покинь-череда В. Ф., Сухарюк Д. Д., Бунцзяк Й. Й., Беркела Ю. Ю., Волощук М. І., Годованець Б. Й., Кабаль М. В.
ПРАЛІСИ ЗАКАРПАТТЯ
Інвентаризація та менеджмент
Під загальною редакцією Федора Гамора та Петера Фейна
Ужгород - 2008

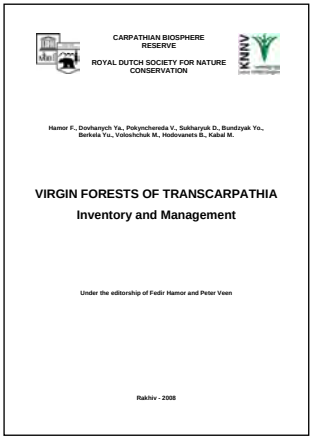
CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE
ROYAL DUTCH SOCIETY FOR NATURE CONSERVATION
Hamor F., Dovhanych Ya., Pokynchereda V., Sukharyuk D., Bundzyak Yo., Berkela Yu., Voloshchuk M., Hodovanets B., Kabal M.
VIRGIN FORESTS OF TRANSCARPATHIA
Inventory and Management
Under the editorship of Fedir Hamor and Peter Veen
Rakhiv - 2008

ПРАЛІСИ ЗАКАРПАТТЯ
Інвентаризація та менеджмент
VIRGIN FORESTS
OF TRANSCARPATHIA
Inventory and Management

ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВИРОБНИЧЕ УПРАВЛІННЯ
ПО МЕЛІОРАЦІЇ І ВОДНОМУ ГОСПОДАРСТВУ
КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК
Neighbourhood Programme
Програма сусідства Румунія-Україна
СПІЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ ПРОЕКТ
«ПОКРАЩЕННЯ ПРОТИПАВОДКОВОГО ЗАХИСТУ
ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ОЗДОРОВЛЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА НА УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІЙ
ПРИКОРДОННІЙ ДІЛЯНЦІ р. ТИСА»
Гамор Ф. Д., Довганич Я. О., Покиньчереда В. Ф.
ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ У БАСЕЙНІ ВЕРХНЬОЇ ТИСИ
НА ДІЛЯНЦІ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО КОРДОНУ
ТА ШЛЯХИ ЇЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ
Ужгород 2010

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ClimaEast
Заповідна справа в Україні:
абсолютна заповідність
чи європейська модель
гармонії людини і природи?

Проект технічної допомоги Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки»
ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БІОСФЕРНИМИ РЕЗЕРВАТАМИ В УКРАЇНІ
Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення Міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (01-03 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область)
Ця публікацію було створено за кошти Європейського Союзу
Проект впроваджується консорціумом на чолі з компанією ЕПТІСА

UNESCO
Федір ГАМОР
ВСЕСВІТНЄ ВИЗНАННЯ
БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ:
ІСТОРІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Федір Гамор
ВІД УКРАЇНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ –
ДО ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБ'ЄКТА
ВСЕСВІТНЬОЇ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ

Ф.Д. ГАМОР

ЕТАЛОН ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ
ТА ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ

Федір ГАМОР

Україна-Румунія:
мости народної дипломатії

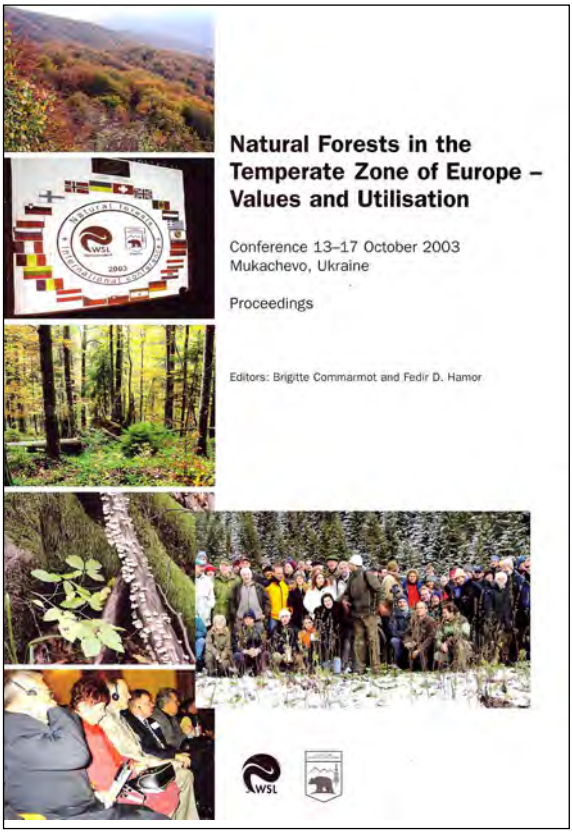
Natural Forests in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilisation
Conference 13–17 October 2003
Mukachevo, Ukraine
Proceedings
Editors: Brigitte Commarmot and Fedir D. Hamor
WSL

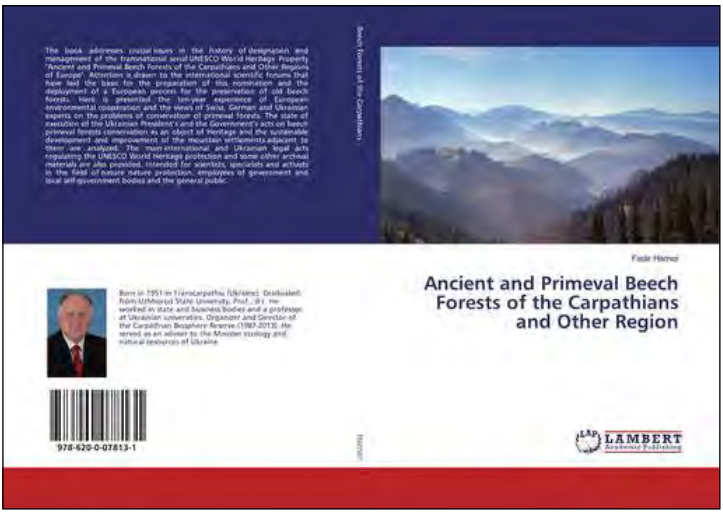
The book addresses crucial issues in the history of designation and management of the transnational serial UNESCO World Heritage Property "Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe". Attention is drawn to the international scientific forums that have laid the basic for the preparation of this nomination and the deployment of a European process for the preservation of old beech forests. Here is presented the ten-year experience of European environmental cooperation and the views of Swiss, German and Ukrainian experts on the problems of conservation of primeval forests. The state of execution of the Ukrainian President's and the Government's acts on beech primeval forests conservation as an object of Heritage and the sustainable development and improvement of the mountain settlements adjacent to them are analyzed. The main international and Ukrainian legal acts regulating the UNESCO World Heritage protection and some other archival materials are also provided. Intended for scientists, specialists and activists in the field of nature nature protection, employees of government and local self-government bodies and the general public.
Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Region
Fedir Hamor
Born in 1951 in Ivano-Frankivsk (Ukraine). Graduated from Uzhhorod State University. Prof., Dr. He worked in state and business bodies and a professor at Ukrainian universities. Organizer and Director of the Carpathian Biosphere Reserve (1987-2013). He served as an adviser to the Minister ecology and natural resources of Ukraine
978-620-0-07813-1
LAMBERT Academic Publishing

ДЕЯКІ ПРИКЛАДИ РОЗРОБКИ ТА ІНІЦІЮВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ДЕРЖАНОМУ РІВНЯХ РІШЕНЬ ІЗ ПИТАНЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТ

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЗАКАРПАТСКОГО
ОБКОМА КОМПАРТИИ УКРАИНЫ

ТОВ.БАНДРОВСКОМУ Г.И.

В последние годы все заметнее проявляются тенденции к нарушению экологического равновесия в горных экосистемах Закарпатья. Интенсивные рубки лесов, вспашка крутосклонов, широкое применение минеральных удобрений и химических средств защиты сельскохозяйственных культур приводит к развитию эрозионных процессов, селевых потоков, обмелению рек, исчезновению многих видов животных и растений.

Для сохранения генофонда и уникальных ландшафтов в 1968 году создан Карпатский государственный заповедник, являющийся в биогеографическом и народнохозяйственном отношениях одним из наиболее интересных природных объектов не только на Украине, но и за ее пределами.

Заповедник имеет важное значение для решения актуальных научно-природоведческих и народнохозяйственных задач, связанных с охраной и оптимизацией природной среды Карпат и окружающих территорий.

Современная его площадь составляет 12672 га, или около одного процента территории области. А это в несколько раз меньше чем в других горных регионах страны (к примеру, площадь заповедников Кабардино-Балкарской АССР составляет - 4.26% ее территории, Северо-Осетинской АССР - 3.24%, Алтайского края - 3.30% , Краснодарского края - 3.20% и т.д.).

Незначительная площадь, разрозненность заповедных массивов отсутствие субальпийской и альпийской зон, существенно снижает научное и природоохранное значение заповедника.

Не используются должным образом его возможности для постановки научно-исследовательских работ, организации экологического воспитания трудящихся.

Поэтому,руководствуясь Основными направлениями развития СССР на 1986-1990 годы и на период до 2000 года, Постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР " О коренной перестройке дела охраны природы в стране" и с целью повышения роли Карпатского государственного заповедника в охране горных экосистем, разработ

ке научных основ природопользования, экологического воспитания трудящихся считали бы за необходимое:

1.Принять безотлагательные меры (до начала лесоустройства) к расширению территории заповедника (необходимые материалы прилагаются).

2.Скооперировать средства заинтересованных организаций для проектирования и строительства на базе заповедника музея экологии и истории природопользования Карпат.

3.Организовать на базе заповедника систему экологической подготовки руководителей и специалистов народного хозяйства, советского и комсомольского актива. Для этой цели по примеру Крконошского национального парка ЧССР создать постоянно действующие курсы экологических знаний.

4.Предложить Республиканскому издательству "Карпаты" издать серию научно-популярных книг, фотоальбомов, буклетов и плакатов о природе заповедника, опыте его работы.

5.Поставить вопрос перед объединением "Закарпатлесторг" и Минлеспромом УССР о выделении дополнительных средств на строительство жилья для привлечения и закрепления в заповеднике высококвалифицированных научных кадров, создания необходимой научно-лабораторной базы.

6.Поддержать одобренное Институтом ботаники АН УССР, Госкомприродой УССР предложение научно-технического совета заповедника о проведении в этом году в г.Рахов республиканской научно-практической конференции "Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем" с изданием тезисов докладов.

7.Разрешить проведение платных экскурсий по специально-оборудованным научно-познавательным экологическим тропам заповедника.

Приложение: научное обоснование расширения территории КГЗ на 3 стр., в I экз.; карто-схема на I стр., в I экз.; протокол согласования площадей, рекомендуемых к включению в состав КГЗ на 2 стр., в 1 экз.; выписка из решения сессии Раховского районного Совета народных депутатов на I стр., в I экз.

ДИРЕКТОР
КАРПАТСКОГО ГОСЗАПОВЕДНИКА Ф.Д.ГАМОР.

ПОРУЧЕНИЕ

секретаря обкома Компартии Украины

5 мая 1988 г. т. Бандровский Г.И.

Содержание	Срок	Отметка об исполнении и снятии с контроля
II. Отделам обкома партии вместе с руководством горнокарпатского заповедника внести предложения о перспективе развития и использования его базы для повышения квалификации и переподготовки кадров учителей-краеведов, созданных в области системы парков, расширения территории заповедника.	До конца мая 1988 года	
тт. Ивашицкий О.М., Николайчук В.И., Гомор Ф.Д.		

т. Цехмистров А.П.

Подготовить вопрос на заседание бюро обкома партии. Выяснить мнение заинтересованных организаций. Организовать мозговую атаку!

Бандровский Г.Й.

Карпатський бурий ведмідь

ПЛАН ДЕЙСТВИЙ

по поручению первого секретаря Закарпатского обкома Компартии Украины т.Бандровского Г.И. по проблемным вопросам Карпатского государственного заповедника.

По первому вопросу "О расширении территории заповедника"

Начальнику областной инспекции по охране природы т.Русняк М.П. подготовить проект решения облисполкома "О расширении территории заповедника", предварительно согласовав его с объединением "Закарпатлесторг" (т.Герц И.И.), облагропромом (т.Федикович П.А.), Госуниверситетом (т.Комендар В.И.).

Срок исполнения - 30 мая 1988 г.

По второму вопросу "О создании музея экологии и истории природопользования Карпат".

Облисполкому (т.Федикович П.А.) решать вопрос кооперирования средств для строительства музея на базе заповедника в г.Рахов с республиканским обществом охраны природы, объединением "Закарпатлесторг" (т.Герц И.И.), обществом охотников и рыболовов (т.Бушман К.В.) и областным советом по туризму и экскурсиям (т.Хмайло Ю.В.).

Срок исполнения - 1988 год.

По третьему вопросу "Об экологической подготовке руководителей и специалистов народного хозяйства на базе заповедника".

Областной инспекции по охране природы (т.Русняк М.П.), областному обществу охраны природы (т.Вакарову А.М.), Госуниверситету (т.Сливка В.Ю.), Карпатскому государственному заповеднику (т.Гамор Ф.Д.) разработать программы экологической подготовки для различных категорий слушателей.

Срок - 1988 год.

Облисполкому (т.Мальованик М.М.) принять решение "О создании постоянно действующих курсов экологической подготовки специалистов народного хозяйства", определить контингент слушателей, решить вопрос создания необходимой материальн

технической базы курсов.

Срок исполнения – 1988 год.

По четвертому вопросу

Обязать директора республиканского издательства "Карпаты" (т.Гвардионов Б.О.) включить в план издательства публикации Карпатского госзаповедника.

По пятому вопросу.

Объединению "Закарпатлесторг" (т.Герц И.И.) решить вопрос о выделении заповеднику необходимых средств для строительства (на долевом участии) жилья, сооружения спроектированного административно-лабораторного корпуса.

Срок исполнения – 1989 – 1990 годы.

По шестому вопросу

Вопрос проведения на базе заповедника республиканской научно-практической конференции "Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем" поддержать.

Отделу науки и учебных заведений обкома партии (т.Николайчук В.И.) оказать дирекции заповедника помощь в подготовке конференции, издании тезисов докладов.

Срок исполнения – II кв.1988 года.

По седьмому вопросу.

Объединению "Закарпатлесторг" (т.Печар И.Л.) в установленном порядке согласовать проведение научно-познавательных экологических экскурсий в заповеднике.

Облисполкому (т.Сытар М.М.) утвердить соответствующие прейскуранты.

Срок исполнения – май 1988 г.

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА РАДА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

Р І Ш Е Н Н Я

від 20.12.88 № 183

м. Ужгород

Про розширення території Карпатського державного заповідника, підвищення його ролі в проведенні наукових досліджень, екологічному вихованні трудящих

Керуючись основними напрямками розвитку СРСР на 1986-1990 роки і на період до 2000 року, постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 07.01.1988 року № 32 "Про докорінну перебудову справи охорони природи в країні" і з метою збереження унікальних гірських екосистем Українських Карпат, виконком обласної Ради народних депутатів ВИРІШИВ:

1. Порушити клопотання перед Радою Міністрів УРСР про відведення в постійне користування Карпатському державному заповіднику земель із держлісфонду Рахівського, Великобичківського і Усть-Чорнянського лісокомбінатів і держземзапасу Рахівського району площею біля 8,0 тисяч гектарів.

Разом з передачею земель заповіднику встановити навколо його масивів охоронну зону шириною до одного кілометра.

2. Виробничому лісозаготівельному об"єднанню "Закарпатліс", Рахівському райвиконкому, Карпатському державному заповіднику під час чергового лісовпорядкування, з врахуванням природних меж та рекреаційних ділянок, уточнити розмір площ, що відводяться до складу заповідника та його охоронної зони.

3. Дирекції Карпатського державного заповідника:

а/ дозволити прогін худоби та завезення сільськогосподарської продукції по шляхах, що проходять через заповідні ділянки, а також, як виняток, дозволити регульований випас на полонинах і окремих ділянках держлісфонду.

б/ у відповідності із статтями 58, 61, 65 Лісового кодексу РСР, Типового положення про державні заповідники, за погоджен-

нам з АН УРСР, Державним комітетом УРСР по охороні природи визначити ділянка для проведення науково-дослідних експериментів та забезпечення власних господарських потреб заповідника і громадян, що проживають на його території.

4. Затвердити заходи "Про зміцнення матеріально-технічної бази Карпатського державного заповідника, підвищення його ролі в проведенні наукових досліджень та екологічного виховання трудящих" згідно з додатком.

5. Зобов"язати Закарпатський філіал інституту "Укрземпроект" оформити матеріали відводу згідно з існуючим законодавством.

6. Контроль за виконанням цього рішення покласти на першого заступника голови облвиконкому т. Федиковича П.А.

Голова виконкому М.М.Мальованих

Секретар виконкому Ю.А.Воробець

Саламандра плямиста

Додаток

до рішення облвиконкому
від 20.12.88 № 183

З А Х О Д И

про зміцнення матеріально-технічної бази Карпатського державного заповідника, підвищення його ролі в проведенні досліджень, екологічному вихованні трудящих

1. Скооперувати кошти зацікавлених організацій для проектування і будівництва на базі заповідника в м.Рахові музею екології гір та історії природокористування Карпат.

Федикович П.А., Даскалюк М.О.
1988-1989 роки

2. Виділяти щорічно заповіднику необхідні кошти для будівництва 1-2 квартир /на дольовій участі/ та зміцнення науково-лабораторної бази.

Герц І.І.
1989-1995 роки

3. Організувати на базі заповідника систему екологічної підготовки спеціалістів народного господарства, радянського і комсомольського активу. Забезпечити заповідник для цього сучасними технічними засобами навчання.

Гамор Ф.Д., Цехмістров А.П.,
Бакаров А.М., Печер І.І.
1988р.

4. Передбачити публікацію науково-популярних книг, фотоальбомів, буклетів та плакатів, випуск серії значків про природу заповідника, досвід його роботи.

Гамор Ф.Д., Денькович В.І.;
Плоскіна Д.І.
1988-1995 роки

5. Обладнати в заповіднику мережу науково-пізнавальних стежок, організувати проведення по них платних екологічних екскурсій.

Гамор Ф.Д., Печер І.І.
1988р.

Секретар облконкому Ю.А.Воробець

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

П О С Т А Н О В А
від 30 травня 1990 р. N 119
Київ

Про розширення території Карпатського державного заповідника у Закарпатській області

З метою збереження унікальних природних комплексів Карпат Рада Міністрів Української РСР п о с т а н о в л я є:

1. Прийняти пропозицію Закарпатського облвиконкому, погоджену з Міністерством лісової промисловості СРСР, Державним комітетом СРСР по лісу, Держпланом УРСР, Державним комітетом УРСР по охороні природи, Міністерством лісової промисловості УРСР і Міністерством фінансів УРСР, про розширення території Карпатського державного заповідника на 7140 гектарів.

Вилучити земельні ділянки і надати їх у постійне користування вказаному заповіднику:

у Рахівському районі – із земель Великобичківського лісокомбінату площею 1372 гектари, Рахівського лісокомбінату – 3497 гектарів, державного запасу площею 1650 гектарів;

у Тячівському районі – із земель Усть-Чорнянського лісокомбінату площею 621 гектар.

Закарпатському облвиконкому разом з Міністерством лісової промисловості УРСР визначити нові межі заповідника.

2. Виключити з переліку державних заказників, що створюються в Українській РСР, затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР від 28 жовтня 1974 р. № 500 (500-74-п) (ЗП УРСР, 1974 р., № 11, ст. 71), ландшафтний державний заказник Кузійський, лісовий державний заказник «Білий потік» і ботанічний державний заказник Радомирський в Рахівському районі Закарпатської області у зв’язку з включенням їх територій до Карпатського державного заповідника.

Голова Ради Міністрів УРСР **В. МАСОЛ**
Керуючий Справами Ради Міністрів УРСР **В. ПІХОТА**

Інд. 19

Міністерство лісової і деревообробної промисловості УРСР

КАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗАПОВІДНИК

15-08 1988 р.

№ 531

[illegible], м. Рахів, Закарпатської обл.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ ДИРЕКТОРУ ОБ"ЕДНАННЯ "ЗАКАРПАТЛІСТОРГ"

ТОВ.ГЕРЦ І.І.

В 1987 роцІ РахІвський лІсокомбІнат поставив питання про звІльнення кІмнати в Шаульському лІсництвІ яке арендувалось заповІдником для розмІщення контори ЧорногІрського лІсництва. В зв"язку з цим колегІя МІнлІспрому УРСР 12 травня 1987 року прийняла рІшення видІлити в 1988 роцІ заповІднику кошти на будІвництво типовоІ контори. Проте, в цьому роцІ грошІ МІнІстерством не видІлялись. І тому заповІдник за своІ кошти на видІленІй колгоспом 8-Березня земельнІй дІлянцІ спорудив господарське примІщення лІсництва в якому може розмІститись І його контора.

Проектом плану капІтального будІвництва на 1989 рІк передбачено будІвництво ЧорногІрського лІсництва. Для цього виготовлено проект, заявлено в установленому порядку будІвельнІ матерІали.

Враховуючи те, що питання з розмІщенням контори ЧорногІрського лІсництва тимчасово вирІшено, просимо спрямувати кошти видІленІ для будІвництва ЧорногІрського лІсництва на спорудження по типовому проекту на територІІ центральноІ садиби Будинку природи з розмІщенням в ньому музею екологІІ гІр та ІсторІІ природокористування Карпат.

В разІ позитивного вирІшення цього питання переприв"язка проекту буде проведена в установленому порядку до кІнця року.

ДИРЕКТОР Ф.Д.ГАМОР.

Не заперечую про зрівнянність місця розміщення будинку лісництва по узгодженню з [illegible] архітектурою.

Зам. ген. дир. 22.08.88 р. Печер І.І.

ВІД ІДЕЇ – ДО ВПРОВАДЖЕННЯ

Гостроверхі будівлі Карпатського державного заповідника своєю оригінальною архітектурою чудово вписуються в гористий ландшафт урочища Красне Плесо. Незабаром це «казкове» містечко поповниться ще однією чотириповерховою спорудою: тут будується перший у Карпатському регіоні музей природи.

– Ідея спорудження музею виникла після того, – каже директор заповідника Ф.Д. Гамор, – як делегація наших науковців побувала у Корконошському музеї «Камінь життя» в Чехословаччині, який вважається кращим екологічним музеєм у Європі. Ми вирішили створити принципово іншого класу музей. Хочеться показати не тільки кладовище тварин, а й екосистему. Тобто зробити макети системи гірських потоків, рослинний світ субальпійських і альпійських рівнин, відтворити ґрунти, клімат, фауну Карпат, їх охорону, збереження й відтворення, показати, яку користь чи шкоду приносить природі людина. Плануємо назвати майбутнє дітище «Музей екології гір й історії природокористування Карпат».

У грудні минулого року виконком обласної Ради народних депутатів прийняв рішення про розширення Карпатського державного заповідника й кооперацію коштів природоохоронних органів з наступною їх передачею заповіднику. Сподіваючись на цю фінансову підмогу, науковці вирішили розпочати спорудження музею. Уже освоєно 40 тисяч карбованців.

Будівельна бригада І.І. Данишака закінчила підвальні приміщення, звела цегляну кладку й перекрила перший поверх будівлі. Незважаючи на мороз, сніг і холодний вітер, будівельники не знижують темпів роботи. Аби бетонний розчин не замерзав, підігрівають воду й готують його в малій кількості.

– Спорудження йде згідно з проектом, – каже виконроб Д.Д. Веклюк. – Будівельно-монтажні роботи думаємо завершити в червні наступного року. Особливо старанно працюють муляри І.І. Волощук, Ю.М. Бройса, М.І. Баранюк. Вони розпочали зводити стіни другого поверху.

– Важко працювати без, механізмів, – продовжує розмову Ф. Гамор. – Доводиться «позичати» автокран у будівельних організаціях. Та й будівельні матеріали всіма правдами й неправдами дістаємо. Сприяти в будівництві обіцяв директор об’єднання «Закарпатліс» І.І. Герц, районні керівники, громадські організації. Серед них – обласний комітет охорони природи, обласні організації Товариств мисливців і рибалок та охорони пам’яток історії та культури. Однак до цих пір нічим не допомогли.

За попередніми підрахунками, об’єкт буде здано в строк. Але найбільше турбот доставить виготовлення експозицій. Про них уже зараз думають художники Йосип Ягнюк, Микола Юрашук та молодший науковий працівник Василь Покиньчереда.

Від ідеї, що зародилася торік, до її здійснення – не близький шлях. І якщо підприємства об'єднання «Закарпатліс» зацікавлені не тільки в заготівлі й переробці лісових багатств, а й охороні, збереженні та відновленні карпатської природи, вони таки допоможуть науковцям державного заповідника у спорудженні «Музею екології і історії природокористування Карпат».

М. ОЛЬГІНА,
«Зоря Рахівщини», 14 грудня 1989 р.

ЗАПОВІДНИК БУДУЄТЬСЯ

Про те, що у нашому районі діє Карпатський біосферний заповідник – державна природоохоронна і наукова установа, знають всі. Крім цього, природоохоронні об'єкти заповідник має на Тячівщині та Хустщині.

Зрозуміло, що не тільки суто науково-природоохоронними справами живе колектив. Потрібно створювати необхідні умови для праці, дбати про обладнання робочих місць, побут людей. Як-не-як, а туг працюють до 300 чоловік. Ось, наприклад, зараз споруджують лабораторний корпус у Долині нарцисів на Хустщині, звели приміщення музею екології на центральній садибі заповідника у Рахові. Продовжують будівництво об'єктів на лісових кордонах в заповідних урочищах Кузій, Рогнєска, Головач. Споруджують пилораму в Лугах. А ще дбають про благоустрій території, мають власну теплицю, пасіку.

Два роки тому викупили проектно-кошторисну документацію на 15-квартирний житловий будинок у споживспілки і почали зводити його у районному центрі. Потреба у житлі назріла, бо на квартирному обліку в заповіднику знаходяться 15 сімей його працівників. Вони сьогодні мешкають в гуртожитку установи.

І взагалі, територія заповідника розширюється. Отже, турбот про людей тут не зменшиться. Лише на нинішній рік на будівництво об'єктів виробничого і соціально-побутового призначення Міністерство охорони навколишнього середовища та атомної безпеки України виділило КБЗ 7 мільярдів карбованців. Завдяки зусиллям працівників служби постачання, яку очолює заступник директора заповідника В.Г. Кокіш-Мельник, на об'єкти будівництва в основному безперебійно поступають конструкції, обладнання, матеріали. Столярні ж вироби виготовляють у власній майстерні.

Про все це та про перспективи розвитку заповідника нам розповів його директор, доктор біологічних наук Ф.Д. Гамор, який з оптимізмом дивиться у завтрашній день.

А потім розмовляли з будівельниками, зокрема з виконробом Д.Д. Веклюком, за активною участю якого в заповіднику ведеться широке будівництво.

– Будувати нині що-небудь – копітка справа, тим більше, якщо немає на це відповідних коштів, – каже Дмитро Дмитрович. – Нам же «зелене» світло в цьому дають у міністерстві, як установі, яка займає в Україні чільне місце і міцно стає на ноги. А решта від нас залежить. Досить сказати, що матеріали, обладнання і все інше дістаємо, де можемо. Так, цеглу для житлового будівництва возили з Берегова, а тепер – з Чернівців. Вона там більш якісна і дешевша. Залізобетонні конструкції нам поставляють з підприємств області. Ну, а робочу силу і частину техніки – орендуємо із заводу «Конденсатор». З людьми уклали відповідну угоду, за якою вони виконують нам роботи в строк і якісно, а ми проводимо їм оплату, частково забезпечуємо будівництво механізмами. Хоча маємо і своїх будівельників. Але роботи їм вистачає на інших об'єктах заповідника.

Мулярі, штукатури, монтажники з «Конденсатора» стараються трудитися добре і заробляють непогано. Якщо все буде гаразд із поставками матеріалів, то до кінця року виведуть стіни і поставлять дах.

Ще багато хороших слів про своїх і заводських будівельників почули від директора і виконроба. Це, зокрема, про бригадира І.І. Волощука, робітників В.В. Шміла та Ю.М. Бройсу, водіїв Ф.Ф. Папаригу та І.В. Олашина, екскаваторника П.Д. Шорбана та деяких інших із заповідника. Із заводу «Конденсатор», хто трудиться на спорудженні житлового будинку КБЗ, це – В.С. Цеховський, В.М. Алейніков, М.І. Шемота, І.І. Леле й інші.

Василь БОЙЧУК,
«Зоря Рахівщини», 16 червня 1995 р.

Беркут у високогір'ї

Протокол № 1
зборів засновників благодійного фонду
"Карпатське агентство регіонального розвитку"

м. Рахів 20 травня 1996 р.

Присутні:

Голова Рахівської
райдержадміністрації
М.О.Даскалюк,
директор Карпатського
біосферного заповідника
Ф.Д.Гамор,
голова правління това-
риства "Гуцульщина"
М.М.Веркела

Слухали: Пропозицію директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Д.Гамора про створення благодійного фонду "Карпатське агентство регіонального розвитку".

Вирішили: 1. З метою захисту і охорони природного середовища, сприяння екологічно зорієнтованому соціально-економічному розвитку Рахівщини, розробці та реалізації проекту створення спеціальної еколого-економічної зони "Рахів" заснувати благодійний фонд "Карпатське агентство регіонального розвитку".

2. Статут благодійного фонду затвердити (додається).

3. Обрати правління фонду у такому складі: Гамор Ф.Д.(голова), Хома В.М., Веркела М.М., Покинь-череда В.Ф. (секретар), Закурений В.П.

Підписи:

Голова Рахівської районної державної адміністрації М.О. Даскалюк

Директор Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамор

Голова правління товариства "Гуцульщина" М.М. Веркела

Україна

Рахівська районна Рада

шоста сесія двадцять другого скликання

Р І Ш Е Н Н Я

від 20 грудня 199 6 р.

м Рахів

Про розробку проекту екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівщини.

Заслухавши інформацію директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Д.Гамора "Про концепцію проекту екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівщини",з метою сприяння та підтримки місцевих ініціатив,що базуються на специфічних локальних традиціях,місцевих людських та природних ресурсах,посилення співпраці між органами місцевого самоврядування,громадськими організаціями і приватними підприємцями в питаннях комплексного підходу до вирішення проблем сільської/гірської/місцевості району районна Рада в и р і ш и л а :

1.Просити Фонд розвитку Карпатського Єврорегіону/ФРКЕ/ та міжнародний фонд"Відродження"виділити Рахівській районній Раді грант для реалізації проекту екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів району.

2.Делегувати правлінню благодійного фонду "Карпатське агенство регіонального розвитку"повноваження щодо розробки та впровадження проектів перспективних напрямків соціально-екологічного району,проведенню роботи по взаємодії з міжнародними фондами і організаціями з цих питань.

3.Контроль за виконанням цього рішення покласти на заступника голови районної Ради Беркелу М.М.

Заступник голови районної Ради М.М.Беркела

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

П О С Т А Н О В А
від 16 березня 1998 р. № 292
Київ

Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998 – 2005 рр.

З метою підтримки розвитку гірської Рахівщини Закарпатської області, стабілізації соціально-економічного становища в регіоні, збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, створення на цій основі зони екологічно зорієнтованого туристично-оздоровчого комплексу, що має загальнодержавне значення, Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998 – 2005 рр. (далі – Комплексна програма), розробленої і затвердженої Закарпатською обласною державною адміністрацією та Рахівською районною радою (додаються).

2. Міністерству економіки, Міністерству фінансів, іншим центральним органам виконавчої влади сприяти залученню коштів для забезпечення виконання заходів щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми з урахуванням фінансових можливостей держави.

3. Національному агентству з реконструкції та розвитку, Міністерству зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі, Міністерству економіки сприяти залученню в установленому порядку іноземних інвестицій та кредитів для реалізації Комплексної програми.

4. Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, Закарпатській обласній державній адміністрації щорічно до 1 березня року, що настає за звітним, подавати Міністерству економіки інформацію про виконання заходів щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми.

5. Міністерству економіки щорічно до 1 квітня року, що настає за звітним, подавати Кабінету Міністрів України узагальнену інформацію про виконання заходів, затверджених цією постановою.

6. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на Міністра економіки та голову Закарпатської обласної державної адміністрації.

Прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко

МІНІСТЕРСТВО
ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
УКРАЇНИ

**КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ
ЗАПОВІДНИК**

*90600, Закарпатська обл.,
м. Рахів, Красне Плесо, 77
р/р 39211000000109 банку УДК у
Закарпатській області, м. Ужгород
МФО 812016, Код 22108293
Реєстр.рахунок 200600240000010/1,
тел./факс:(00380) 3132 2-21-93
e-пошта:* cbr@rakhiv.ukrtel.net
http://cbr.nature.org.ua

MINISTRY
OF ECOLOGY AND NATURAL
RESOURCES OF UKRAINE

**CARPATHIAN BIOSPHERE
RESERVE**

*90600, Transcarpathian region,
Rakhiv, Krasne Pleso str., 77
Account № 39211000000109 UDK Bank in
Transcarpathian region, Uzhgorod MFO
312077,
Tel./fax:(00380) 3132 2-21-93
e-mail:* cbr@rakhiv.ukrtel.net
http://cbr.nature.org.ua

Додаток 3-а

"4" 07 2002р.,№ 344 м. Рахів

На № ___ від "___" _____ 2002 р.

**Главі Адміністрації Президента
України п. В.В. Медведчуку**

**Голові Комітету Верховної Ради
України з питань екологічної політики,
природокористування та ліквідації
наслідків Чорнобильської катастрофи
п. Різак І.М.**

Рішенням Генеральної Асамблеї ООН 2002 рік оголошений Міжнародним роком гір, який має відіграти важливу роль для сталого розвитку гірських регіонів.

У зв'язку з цим, просимо розглянути можливість прийняття Указу Президента України "Про заходи щодо сталого розвитку гірських регіонів України".

Переконані, що прийняття такого Указу сприятиме не тільки розв'язанню назрілих екологічних та соціально-економічних проблем, а й дозволить відпрацювати модель сталого розвитку гірських регіонів України, сприятиме зменшенню виникнення у горах катастрофічних стихійних явищ.

В додаток направляємо Проект Указу Президента та Закону України "Про експериментальну еколого-економічну зону "Рахів" та інші інформаційні матеріали на 5 стор.

Директор Карпатського біосферного заповідника,
доктор біологічних наук, Голова громадського комітету
із відзначення в Україні Міжнародного року гір

Ф.Д. Гамор

Додаток 3-г

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
Різак Іван Михайлович

"____" _____ 200___р.

Главі Адміністрації
Президента України
Медведчуку В.В.

Вельмишановний Вікторе Володимировичу !

До мене, як народного депутата України, надійшло звернення директора Карпатського біосферного заповідника Гамора Ф.Д з клопотанням сприяти у розгляді можливості прийняття Указу Президента України "Про заходи щодо сталого розвитку гірських регіонів України".

Заявник переконаний, що прийняття такого Указу сприятиме розв'язанню назрілих екологічних та соціально-економічних проблем гірських регіонів.

Враховуючи вищенаведене, прошу сприяти об'єктивному розгляду порушеного в листі питання. Про результати розгляду прошу повідомити скаржника.

Дод. на 6 арк. в 1 прим.

З повагою,

І.Різак

88000, м. Ужгород, пл. Театральна, 11, тел./факс (0312) 61-49-47, 61-48-15

386

ГЛАВА

АДМІНІСТРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

16.08.02 № 02-02/1538

Прем'єр-міністру України

А.К.КІНАХУ

Шановний Анатолію Кириловичу!

До Адміністрації Президента України звернувся директор Карпатського біосферного заповідника Ф.Гамора з проханням розглянути можливість прийняття Указу Президента України "Про заходи щодо сталого розвитку гірських регіонів України".

Враховуючи, що питання, викладені у листі, стосуються ряду центральних органів виконавчої влади, просимо розглянути ці пропозиції та про результати поінформувати автора звернення.

Додаток: на 10 арк.

З повагою

В.МЕДВЕДЧУК

РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАПОВІДНОЇ СПР
ДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ КОД 2[illegible]
387
97

Додаток 3-д

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР
УКРАЇНИ

До листа Глави Адміністрації Президента України
від 16. 08. 2002 р. № 02 - 02/1538

КУРИКІНУ С. І. -скликання
ШЛАПАКУ О. В.
ЮШКУ І. О.
ЗЛЕНКУ А. М.
ДУРДИНЦЮ В. В.
КІРПІ Г. М.
МОСКАЛЮ Г. Г.
ПАТОНУ Б. Є.

Прошу разом розглянути та визначитися.

Про результати в установленому порядку поінформувати автора звернення.

У разі необхідності подати узгоджені пропозиції.

ДУБИНІ О. В.

Ревякіну О. М.

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
м.Київ, вул. Хрещатик 5
№ 1688/2-3
23 08 2002 р.

19 серпня 2002 р.
№ 9377/2

Додаток 3-е

УКРАЇНА

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

✉ 88008, м.Ужгород, пл. Народна, 4, ☎ 61-32-09, 61-34-19, 61-33-56 (факс),
E-mail: ad-tsa@mail.uzhgorod.ua

від 19.09.02 № 6183/06.03

на № 9377/2 від 22.08.02

Мінекобезпеки України

На доручення Прем'єр-міністра України
до листа Глави Адміністрації Президента
України від 16.08.2002 р. № 02-02/1538

Закарпатська область в силу природно-географічних, історичних та економічних факторів є депресивною територією. Крім того, в межах області є території, насамперед гірські, рівень економічного та соціального розвитку яких нижче середньообласного. До таких територій можна віднести повністю три та частково шість з тринадцяти районів, тобто дві третини території.

У зв'язку з тим, обласна державна адміністрація підтримує звернення директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Гамора про прийняття Указу Президента України "Про заходи щодо сталого розвитку гірських регіонів України".

Прийняття названого Указу Президента України стимулюватиме розвиток гірських територій.

Заступник голови
державної адміністрації В.Г.Драбюк

Петровці
3-30-91

P.S.

З урахуванням цих пропозицій Верховна Рада України Постановою від 12 вересня 2002 року «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду», виходячи з екологічної, наукової, естетичної, господарської, історико-культурної цінності територій та об'єктів природно-заповідного фонду і культурної спадщини», рекомендувала Кабінету Міністрів України:

- розробити та внести на розгляд Верховної Ради України:

- до 1 липня 2003 року Державну комплексну програму сталого розвитку гірських районів України;

- створити протягом 2003-2004 років на території Карпатського біосферного заповідника (Закарпатська область) еколого-освітній центр «Центр Європи».

Але рекомендації Верховної Ради України щодо розробки Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України, були реалізовані (теж не без нашої участі) та схвалені Президентом й Урядом України, лише через два десятиліття (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня № 232-р «Про затвердження концепції розвитку гірських територій України», Указ Президента України № 543/2019 від 22 липня 2019 року «Про розвиток регіону українських Карпат» та Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880 «Про затвердження Державної програми розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки»).

Верхів'я потоку Білий під Говерлою

МІНІСТЕРСТВО
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК

90600, Закарпатська обл.,
м. Рахів, Красне Плесо, 77
р/р 35226001000205 банку УДК у
Закарпатській області, м. Ужгород
МФО 812016, Код 00276104
тел:(00380) 3132 2-21-93
тел./факс:(00380) 3132 2-26-59
e-пошта: cbr@rakhiv.ukrtel.net
http://cbr.nature.org.ua

MINISTRY
FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION
OF UKRAINE

CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE

90600, Transcarpathian region,
Rakhiv, Krasne Pleso str., 77
Account № 35226001000205
UDK Bank in Transcarpathian region,
Uzhgorod MFO 312077, Code 00276104
Tel:(00380) 3132 2-21-93
Tel./fax:(00380) 3132 2-26-59
e-mail: cbr@rakhiv.ukrtel.net
http://cbr.nature.org.ua

„16" 07 2008 р., № 928

Президенту України
В.А. Ющенко

Вельмишановний Вікторе Андрійовичу!

Відповідно до рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО №3 COM 8Б.16 від 28 червня 2007 року українсько-словацький об'єкт „Букові праліси Карпат" включено до Списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

У зв'язку з цим та з метою поліпшення охорони природних об'єктів що мають виняткову загальнолюдську цінність просимо розглянути можливість прийняття Указу Президента України „Про збереження українсько-словацького об'єкту Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО „Букові праліси Карпат".

Проект Указу Президента додається.

Директор Карпатського біосферного заповідника, професор, заслужений природоохоронець України **Ф.Д. Гамор**

Указ
Президента України
«Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» (витяг)

З метою поліпшення умов реалізації єдиної державної політики у сфері розвитку природно-заповідної справи, вдосконалення управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:
…

5) у тримісячний строк:
розробити та затвердити план заходів, спрямованих на збереження та розвиток української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат», внесеного до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
…

Президент України В. Ющенко

м. Київ, 14 серпня 2009 року
№ 611/2009

Квітують шафрани на Свидовці

Розпорядження
Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1619-р
«Про затвердження плану заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат»

1. Затвердити план заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат», внесеного до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що додається.

2. Мінприроди разом з іншими заінтересованими органами виконавчої влади забезпечити виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням.

Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко

ЗАТВЕРДЖЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 23 грудня 2009 р. № 1619-р

ПЛАН
заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат»

Найменування заходу	Строк виконання
1. Забезпечення встановлення на території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку щитів з інформацією про природний об'єкт «Букові праліси Карпат» (далі – букові праліси Карпат)	2010-2012 роки
2. Сприяння залученню фінансової допомоги, необхідної для збереження та розвитку Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку	постійно
3. Забезпечення налагодження міжнародної співпраці з питань проведення наукових досліджень екосистем букових пралісів Карпат	постійно
4. Організація висвітлення у друкованих засобах масової інформації питань, пов'язаних із збереженням об'єктів природної та культурної спадщини Всесвітнього значення, зокрема букових пралісів Карпат	постійно
5. Створення на базі Карпатського біосферного заповідника міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів Карпат	2010-2013 роки
6. Завершення будівництва еколого-освітнього центру в Ужанському національному природному парку	2010-2012 роки
7. Організація конференції з питань відновлення та поліпшення стану букових пралісів Карпат	2010 рік
8. Проведення роботи, спрямованої на підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища	постійно

МІНІСТЕРСТВО
ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ
РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК

вул. Красне Плесо, 77, м. Рахів,
Закарпатська обл., 90600
Тел: +380 3132 2-21-93,
тел./факс: +380 3132 2-26-59
e-mail: cbr-rakhiv@ukr.net
http://cbr.nature.org.ua
Код ЄДРПОУ 00276104

MINISTRY
OF ECOLOGY AND NATURAL
RESOURCES OF UKRAINE

CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE

Krasne Pleso str., 77, Rakhiv,
Zakarpattia region, UA-90600
Tel.: +380 3132 2-21-93
Tel./fax: +380 3132 2-26-59
e-mail: cbr-rakhiv@ukr.net
http://cbr.nature.org.ua
State Registration Code 00276104

«13» 02 2012 р., № 732

На № _____ від «___» _____201__ р.

Міністру надзвичайних ситуацій України, Урядовому куратору Закарпатської області Балозі В.І.

Шановний Вікторе Івановичу!

Завдяки Вашому сприянню, ще 2 лютого ц.р., Міністерство екології та природних ресурсів направило до Адміністрації Президента України, клопотання щодо прийняття Президентом України окремого доручення з питань сталого розвитку та благоустрою населених пунктів Закарпаття, які розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Як нам відомо, проект цього документу опрацьований зацікавленими міністерствами, відомствами та службами Адміністрації Президента, погоджений першим заступником глави Адміністрації І. Акімовою. Але нажаль, він до цього часу так і не підписаний главою держави.

У зв'язку з цим дуже прошу зробити ще одну спробу (можливо через керівника Адміністрації Президента) щодо прийняття цього надзвичайно важливого екологічного та соціально економічного рішення Президента України.

Додаток на 6 сторінках.

З повагою,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
професор Ф.Д. Гамор

МІНІСТЕРСТВО
ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ
РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК

вул. Красне Плесо, 77, м. Рахів,
Закарпатська обл., 90600
Тел: +380 3132 2-21-93,
тел./факс: +380 3132 2-26-59
e-mail: cbr-rakhiv@ukr.net
http://cbr.nature.org.ua
Код ЄДРПОУ 00276104

MINISTRY
OF ECOLOGY AND NATURAL
RESOURCES OF UKRAINE

CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE

Krasne Pleso str., 77, Rakhiv,
Zakarpattia rĕgion, UA-90600
Tel.: +380 3132 2-21-93
Tel./fax: +380 3132 2-26-59
e-mail: cbr-rakhiv@ukr.net
http://cbr.nature.org.ua
State Registration Code 00276104

3 грудня 2012 р., № 1115

Голові Закарпатської обласної ради

п. Балога І.І.

Шановний Іван Іванович!

З метою реагування на виступ газети "Голос України" від 16 листопада 2012 року (стаття "Всесвітня спадщина ЮНЕСКО може допомогти сталому розвитку Закарпаття"), просимо прийняти на сесії обласної ради звернення до Президента України з питань сталого розвитку та благоустрою населених пунктів гірської частини Закарпаття, які розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини". Переконані, що схвалення відповідного рішення на рівні Президента та уряду України, може стати не тільки черговим кроком України в Європу, але й допоможе збереженню єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, сприятиме зменшенню суцільних вирубок лісів у горах, переорієнтації економіки цього унікального краю на екологічно безпечні види діяльності та підвищуватиме рівень добробуту гірського населення.

В додатку проект звернення до Президента України та інші матеріали на 8 стор.

З повагою,
директор Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Ф.Д.Гамор

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Одинадцята сесія VI скликання

Р І Ш Е Н Н Я

21.12.2012 **м. Ужгород** **№648**

Про Звернення депутатів обласної ради до Президента України

Відповідно до частини 2 статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат», враховуючи інформацію директора Карпатського біосферного заповідника Гамора Ф. Д. та зважаючи на численні звернення громадян, обласна рада **в и р і ш и л а:**

1. Звернутися до Президента України щодо вирішення питань сталого розвитку та благоустрою населених пунктів гірської частини Закарпаття, які розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (текст звернення депутатів обласної ради додається).

2. Контроль за виконанням цього рішення покласти на заступника голови обласної державної адміністрації Поповича М. М. і постійну комісію обласної ради з питань екології та використання природних ресурсів (Цірик М. М.).

Голова ради **І. Балога**

Доручення Президента України

З метою збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини", благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні української частини цього природного об'єкта:

М.АЗАРОВУ

1. Забезпечити розроблення проекту Меморандуму між Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством довкілля Словацької Республіки і Федеральним міністерством довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччина, спрямованого на забезпечення збереження українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини".

Термін – 2 грудня 2013 року

М.АЗАРОВУ
О.ЛЕДИДІ

2. Забезпечити:

1) опрацювання питання щодо відновлення залізничного сполучення між містами Києвом та Раховом (Закарпатська область);

Термін – 3 червня 2013 року

2) розроблення плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини", передбачивши розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області;

Термін – ~~1 жовтня 2013 року~~

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

3) вирішення питань щодо збирання, складування та утилізації побутових відходів на територіях, прилеглих до території української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини";

Термін – 31 грудня 2013 року

4) фінансування будівництва міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів та сталого розвитку Карпат на базі Карпатського біосферного заповідника;

5) проведення ремонту автомобільних доріг та об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини";

6) розроблення та впровадження пілотних проектів із переоснащення систем опалення в гірських населених пунктах Закарпатської області на системи з використанням альтернативних видів палива;

7) здійснення заходів із відновлення зруйнованого автомобільного переходу через річку Тиса та створення необхідної прикордонної інфраструктури на українсько-румунському державному кордоні у селі Діловому Рахівського району Закарпатської області.

Термін – 31 грудня 2015 року

В.ЯНУКОВИЧ

Вих. № 1-1/749
від 2 квітня 2013 року

Розпорядження
Кабінету Міністрів України
«Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»
від 10 вересня 2014 року № 819-р
{Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 499 від 17.07.2015}

1. Затвердити план заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», що додається.

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади та Закарпатській облдержадміністрації подавати щороку до 25 січня Міністерству економічного розвитку і торгівлі інформацію про стан виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням, для її узагальнення і подання щороку до 20 лютого Кабінетові Міністрів України.

Прем'єр-міністр України **А.ЯЦЕНЮК**
Інд. 33

ЗАТВЕРДЖЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 10 вересня 2014 р. № 819-р

ПЛАН ЗАХОДІВ
щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»

1. Опрацювати питання щодо визначення переліку автомобільних доріг місцевого значення в Закарпатській області, які ведуть до Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку як складових частин українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (далі – природний об'єкт «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»), та включення їх до переліку автомобільних доріг загального користування державного значення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 301 (Офіційний вісник України, 2012 р., № 30, ст. 1110).

Мінінфраструктури, Укравтодор,
Закарпатська облдержадміністрація.
2014-2015 роки.

2. Провести ремонт і забезпечити утримання дорожньої інфраструктури в межах території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку.

Мінінфраструктури, Укравтодор,
Закарпатська облдержадміністрація.
2015 рік.

3. Організувати та провести зустріч за участю представників Мінприроди, Міністерства довкілля Словацької Республіки і Федерального міністерства довкілля, охорони навколишнього природного середовища та безпеки ядерних реакторів Федеративної Республіки Німеччина з метою підписання Меморандуму щодо збереження українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Мінприроди,
Закарпатська облдержадміністрація.
2014-2015 роки.

4. Забезпечити переоснащення систем опалення адміністративних та житлових будинків державної і комунальної форми власності, які розміщені на території української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінрегіон, Міненерговугілля.
2014 рік.

5. Забезпечити проектування та виконання робіт з берегоукріплення річок і здійснення протизсувних заходів, реконструкцію очисних споруд та водозабору, будівництво каналізаційних мереж, мереж централізованого і нецентралізованого питного водопостачання в м. Рахові, селищах міського типу Кобилецька Поляна, Ясіня Закарпатської області, які розташовані на території української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінрегіон, Мінприроди, Держводагентство.
2014-2016 роки.

6. Організувати розроблення схеми планування територій Великоберезнянського, Перечинського, Рахівського, Тячівського та Хустського районів Закарпатської області.

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінрегіон.
2014-2015 роки.

7. Вирішити питання щодо збирання та видалення побутових відходів на територіях, прилеглих до української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінрегіон, Мінприроди.
2014-2015 роки.

8. Розглянути питання щодо залучення інвестицій для розміщення у Великоберезнянському, Рахівському, Тячівському і Хустському районах Закарпатської області підприємств, що здійснюють глибоку переробку деревини, дикорослих плодів, ягід, грибів та інших природних ресурсів.

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінекономрозвитку, Мінприроди, Мінагрополітики.
2015-2016 роки.

9. Створити умови для розвитку туристичних ресурсів Закарпатської області, а саме:
провести оцінку стану туристичних ресурсів гірської частини Закарпаття.

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінприроди, Держтуризмкурорт.
Друге півріччя 2014 року;

розробити регіональну програму охорони і раціонального використання туристичних ресурсів.

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінприроди.
Друге півріччя 2014 року;

забезпечити утворення туристично-інформаційних центрів.

Закарпатська облдержадміністрація,
Держтуризмкурорт.
2015-2016 роки;

сприяти розвиткові сільського туризму.

Мінагрополітики, Держтуризмкурорт,
Закарпатська облдержадміністрація.
Постійно.

10. З метою популяризації природного об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» забезпечити поширення відповідної інформації на національному туристичному порталі «Завітайте в Україну».

Держтуризмкурорт.
2014-2015 роки.

11. Сприяти розвиткові транскордонного співробітництва в рамках Карпатського регіону.

Закарпатська облдержадміністрація,
Мінекономрозвитку, Мінрегіон.
Постійно.

Зимові гірські потоки

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
РОЗПОРЯДЖЕННЯ
від 21 листопада 2018 р. № 892-р
Київ

Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій

1. Затвердити план заходів щодо збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій, що додається.

2. Визнати таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 819 «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій облдержадміністраціям подавати щороку до 25 січня Міністерству екології та природних ресурсів інформацію про стан виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням, для її узагальнення і подання до 20 лютого Кабінетові Міністрів України.

Прем'єр-міністр України **В. ГРОЙСМАН**

ЗАТВЕРДЖЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 21 листопада 2018 р. № 892-р

ПЛАН
заходів щодо збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій
Збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи»

1. Забезпечити координацію роботи із збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (далі – об'єкт Всесвітньої спадщини), зокрема:

взяти участь у:

- засіданнях спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини;
- створенні і впровадженні інтегрованої системи управління об'єктом Всесвітньої спадщини;

забезпечити співпрацю з установами інших країн Європи, що оберігають букові праліси та давні ліси, насамперед з румунськими та словацькими установами, розташованими вздовж українсько-румунського та українсько-словацького кордону;

забезпечити провадження діяльності національної керівної групи об'єкта Всесвітньої спадщини щодо виконання рішень, прийнятих на засіданнях спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини.

Мінприроди, МОН, Держлісагентство.
2018–2023 роки.

2. Створити умови для розвитку Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», ділянки яких увійшли до складу об'єкта Всесвітньої спадщини, а саме:

затвердити методичні рекомендації щодо управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини та його буферною зоною, співпраці з місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування;

забезпечити належний режим охорони об'єкта Всесвітньої спадщини та створити систему моніторингу його ділянок та буферної зони;

забезпечити проведення наукових досліджень біотичного та ландшафтного різноманіття об'єкта Всесвітньої спадщини;

забезпечити установи природно-заповідного фонду транспортними засобами, засобами зв'язку і спостереження, форменим одягом;

облаштувати еколого-освітні, туристично-інформаційні центри, рекреаційно-туристичні пункти, музейні кімнати в зоні розташування ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини, вжити заходів до будівництва музею природи з адміністративно-лабораторними приміщеннями в Ужанському національному природному парку;

організувати та облаштувати екологічні стежки і туристичні маршрути на всіх ділянках об'єкта Всесвітньої спадщини;

встановити інформаційні та межові знаки в місцях масового відвідування, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини населених пунктах, поблизу основних доріг;

опрацювати питання щодо можливості організації в Карпатському біосферному заповіднику міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку;

забезпечити розроблення проектів організації територій та ефективне управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини.

Мінприроди, МОН, Держлісагентство.
2018–2023 роки.

3. Забезпечити популяризацію об'єкта Всесвітньої спадщини шляхом:

висвітлення питань, пов'язаних із збереженням об'єкта Всесвітньої спадщини та його цінністю, в рамках відзначення днів добросусідства з використанням партнерських зв'язків у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах Мінприроди, облдержадміністрацій, установ природно-заповідного фонду;

використання і популяризації логотипів ЮНЕСКО, Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, об'єкта Всесвітньої спадщини, таких природно-заповідних установ, що входять до його складу, як Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк, національні природні парки «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природні заповідники «Горгани» і «Розточчя»;

видання буклетів, листівок та путівників, присвячених цінностям об'єкта Всесвітньої спадщини.

Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації,
Мінприроди, Мінрегіон, Мінкультури, установи природно-заповідного фонду.
2018–2023 роки.

Забезпечення сталого розвитку прилеглих
до об'єкта Всесвітньої спадщини територій

4. Забезпечити розвиток транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні шляхом:

підготовки та подання проектних пропозицій щодо розвитку туризму, природоохоронної і рекреаційної інфраструктури у межах об'єкта Всесвітньої спадщини та прилеглих до нього територій в рамках виконання спільних операційних програм прикордонного співробітництва «Угор-

щина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна», «Польща – Україна – Білорусь», що фінансуються через Європейський інструмент сусідства ЄС на 2014–2020 роки, а також реалізації Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;

продовження консультацій із Словацькою Стороною щодо можливості відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного та пішохідного сполучення Забродь (Україна) – Уліч (Словацька Республіка);

проведення консультацій з Румунською Стороною щодо можливості будівництва (відновлення) мосту через р. Тиса та відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного, залізничного та пішохідного сполучення Ділове (Україна) – Валя Вишеулуй (Румунія).

Мінрегіон, Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури, ДФС,
Адміністрація Держприкордонслужби, МЗС,
Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська облдержадміністрації.
2018–2023 роки.

5. Забезпечити проведення ремонту і утримання інфраструктури доріг, що ведуть до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини на території Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», а також опрацювати питання щодо включення до переліку автомобільних доріг загального користування державного значення автомобільні дороги місцевого значення в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій областях, що ведуть до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини.

Мінінфраструктури, Укравтодор,
Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації.
2019–2023 роки.

6. Забезпечити здійснення заходів з:

переоснащення систем опалення будинків комунальної власності, реконструкції очисних споруд та водозаборів, будівництва каналізаційних мереж, мереж централізованого і нецентралізованого питного водопостачання, збирання та видалення побутових відходів на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій, заохочення населення до переходу на альтернативні джерела енергозабезпечення (теплові насоси, сонячні батареї, електроопалення, вітроенергетичні установки);

забезпечення розвитку та впровадження інструментів державно-приватного партнерства щодо сталого розвитку прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій.

Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації
за участю органів місцевого самоврядування, Мінрегіон, Мінприроди, Держводагентство.
2019–2023 роки.

7. Забезпечити створення на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територіях додаткових робочих місць, зокрема опрацювати питання щодо залучення інвестицій для утворення підприємств, що здійснюють глибоку переробку деревини, переробку дикорослих плодів, ягід, грибів та інших природних ресурсів.

Мінрегіон, Мінагрополітики, Держлісагентство, Закарпатська,
Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації.
2019–2020 роки.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

КНИГА ПРО ЛЮДИНУ, ЯКА ПОНАД УСЕ ЛЮБИТЬ КАРПАТИ

Із великим задоволенням уважно прочитав всю книгу професора Ф.Д. Гамора «У пошуках гармоніїї людини і природи», а місцями й детально її проаналізував. Загальне враження – монографія відповідає всім критеріям, щодо таких видань і подає портрет відомої і знаної в країні особистості, науковця-природолюба і спеціаліста-природозахисника. Загалом, це ґрунтовна публікація про людину, яка понад усе любить Карпати, рідну Рахівщину і поважає людей з якими живе і працює.

Його друзі, колеги по роботі, близькі та й не тільки, знайдуть у цьому фоліанті багато цікавих та унікальних фактів і фотомоментів із роботи по збереженню природних та культурних цінностей й сталого розвитку в Карпатському регіоні, та особливо із життя й подвижницької наукової діяльності Федора Гамора...

Василь ХИМИНЕЦЬ,
доктор фізико-математичних наук, професор,
лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки.

ЕТЮДИ ПРО ЗАЧАРОВАНОГО МАНДРІВНИКА

(по сторінках автобіографічної книги професора Ф.Д. Гамора «У пошуках гармонії людини і природи»)

Життя кожної людини – це дарована Богом подорож крізь час і простір, події та звершення, через втрати та надбання, через відчай та надію, радість і розчарування. Але що незмінно зростає – це набутий досвід, розумовий і духовний розвиток, реальні справи та творіння, які призначені для людського оточення та послідовників. Таку спадщину можна здобути лише зробивши тривалу подорож і пройшовши доленосні випробування.

Образ «зачарованого мандрівника», що сприймає життя як шлях від пригоди до пригоди, під Божим благословінням, став відомим, дякуючи однойменній повісті літературного класика М.С. Лєскова (автора легендарного «Левши») [Лесков, 2016]. Людина, що пов'язана з природознавством, легко перейметься закладеною у цьому творі ідеєю злиття особистості з природним довкіллям та соціальним оточенням. Подібну соціо-природничу модель стосунків людини і природи ми також знаходимо у світогляді одного з стовпів української ідентичності – Григорія Савича Сковороди. Відтак назва нової книги професора Ф.Д. Гамора є певним

девізом вченого, який він обрав від початку своєї наукової кар'єри. Адже його наставниками з перших кроків у науці стали українські дослідники, імена яких входять у першу десятку природничників України. Вчений формував свої теоретичні та практичні позиції у тісній співпраці з таким корифеями української ботанічної науки, як професори В.І. Комендар та С.М. Стойко (який у 2020 році відзначив своє 100-річчя), частими гостями м. Рахова і Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) були академіки К.М. Ситник (1926–2017), М.А. Голубець (1930–2016)), Ю.Р. Шеляг-Сосонко (1933–2019). Продовжують активну співпрацю з професором Ф.Д. Гамором сучасні лідери української ботанічної науки – академік Я.П. Дідух та професор С.М. Зиман. Великий вплив на методологію професора Ф.Д. Гамора чинить тісна співпраця з охоронцями природи Німеччини, Польщі, Словаччини, Румунії, Швейцарії та експертами Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО й Ради Європи.

Чільне місце у цьому ряді належить невтомному природоохоронцю, досліднику флори Карпат, професору В.І. Комендареві. Саме під його керівництвом автор сформувався як вчений-природоохоронець, у стінах Ужгородського університету, пройшовши аспірантську підготовку, захистивши кандидатську та докторську дисертації. Але найголовніше – Ф.Д. Гамор, як геоботанік, обрав першим об'єктом дослідження сегетальну та гірську флору і рослинність Карпат, пов'язавши тим самим свої онтологічні пошуки з діяльністю людини та охороною природи. На сьогодні такий соціо-екологічний підхід визначається як созологічна (природоохоронна) стратегія, що розглядає не тільки біотичні зв'язки, а й складні, часом непередбачувані комунікації між природничими та людськими спільнотами, адже людини без довкілля не існує.

Традиція вивчення рослинного світу у зв'язку з діяльністю людини має у Закарпатті тривалу історію. Згадаємо, що ботанічна наука у XIX столітті розвивалася переважно зусиллями талановитих аматорів, які заробляли на життя у медицині, освіті та різних господарських сферах, проте їх науковий внесок у ботанічну науку був надзвичайно вагомим [Андрик, 2015]. Таким був і Лайош (Людвиг) Вагнер (1815–1888), який народився на Рахівщині, працював контролером та касиром Королівського лісового управління. Він став першим місцевим дослідником флори Мараморошу, зібрав понад 40 тисяч (!) гербарних зразків, які у наші дні зберігаються в Національному гербарії Угорщини. Зберігаються збори Л. Вагнера також у Природничому музеї Ужгородського національного університету [Джахман, 2010]. Аматором був також і Антоній Маргіттай (1880–1939), котрий, за словами його дружини «на хліб заробляв математикою», працюючи викладачем математики й фізики Мукачівської гімназії, «а життя приправляв ботанікою», автор відомої монографії «Взносы къ флоръ Подкарпатской Руси» (1923). Це був так само невтомний колектор, спадщина якого становить понад 50 тис. (!) гербарних аркушів

і зберігається поруч з колекцією Л. Вагнера. Ще один ботанік-аматор, доктор Іштван Лаудон (1862–1924), будучи викладачем іноземних мов, став засновником Ужгородського дендропарку з унікальними екзотами дендрофлори, значну частину яких він особисто привіз з своїх закордонних подорожей. Велику підтримку землякам також надавав уродженець м. Ужгорода, академік Угорської АН Шандор Магочі-Дітц (1855–1945), автор численних наукових та популярних дописів про рослинний світ Закарпаття.

Успішна діяльність закарпатських ботаніків корінилася на давній європейські традиції вивчення саме синантропної (окультуреної) рослинності. До середини XIX ст. незмінним авторитетом для ботаніків залишався атлас лікарських рослин «Herbarium» авторства Шимона Сіреніуса (~1540–1611 рр.) з міста Освенцим неподалік Кракова. Здобувши звання професора медицини і ботаніки Університету у Падуї, він з 1578 р. поселився у Львові. Там, впродовж 10 років, він досліджував навколишню флору, а також проводив далекі подорожі на Поділля та Покуття, обстежував Бескиди і пасмо Бабиної Гори. Професор Сіреніус активно листувався з аматорами-ботаніками з інших країн. «Гербарій» – це багатотомна ілюстрована книга про корисні рослини, обсягом 1584 сторінки. Праця містить інформацію про основні види рослин, які були відомі і використовувалися в Центральній та Південній Європі в шістнадцятому столітті. У книзі подано описи 765 видів рослин та методи їх лікувального використання. Велетенська ботанічна праця справила значний вплив на розвиток природознавства не тільки в університетах, а й в інших осередках, якими на ті часи були приватні колекції та музеї у маєтках заможної шляхти. Гербарій Сіреніуса був надійним довідником для багатьох ботаніків та ентузіастів-природничників до початку XIX століття. Поза сумнівом, до них належали й ботаніки з карпатських теренів.

За подібною традицією склалася й наукова біографія геоботаніка Ф.Д. Гамора, який не стільки прийшов у науку, як наука прийшла до нього, коли він ще молодим прийшов до керівництва колгоспу у рідному селі, а згодом пройшовши усі ступені успішної керівної роботи, відмовився від кар'єри чиновника та занурився у природоохоронну сферу, очоливши дуже дискусійну агломерацію заказників під назвою Карпатський біосферний заповідник. На той час Ф. Гамор встиг пройти навчання в аспірантурі без відриву від основної роботи і стати кандидатом біологічних наук з спеціальності «ботаніка». Але заповідник очолив не просто геоботанік, а агроеколог, спеціаліст з сегетальної флори і рослинності, тобто добре ознайомлений з синантропними елементами рослинного покриву Карпат. Знаючи досвід заповідників степової України, балтійських країн та Західної Європи, він обрав стратегію співіснування заповідного режиму з традиційним землекористуванням, яке через тривалу антропізацію набуло збалансованого характеру. Адже багато червонокнижних та рідкісних видів

рослин існують лише в угрупованнях, що унормовано експлуатуються. Цей широко відомий у світі підхід дотепер не знаходить належного оформлення у вітчизняному законодавстві.

Всупереч бюрократам Ф. Гамор сміливо проектував приєднання до заповідних територій ділянок, що знаходились під впливом людини. Відстоюючи свої коеволюційні позиції він не раз дискутував із прихильниками абсолютного заповіданнія, серед яких були й такі визнані корифеї, як його ушанований вчитель професор В.І. Комендар та ціла плеяда київських ботаніків. Проте Ф. Гамор вже добре засвоїв традиції та досвід ботаніків-практиків Закарпаття XIX–XX ст. Також він був чудово ознайомлений з методологією природоохоронної роботи своїх колег – керівників прикордонних резерватів природи Румунії, Угорщини, Словаччини та Польщі [Чорнобай, 2004]. Саме дякуючи мережевій транскордонній комунікації, яку організував Ф. Гамор, фрагменти заповідних територій поступово утворили цілісну заповідну структуру, яка стала частиною трилатерального біосферного резервату «Східні Карпати» (Україна-Польща-Словаччина) й Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, а згодом Карпатський біосферний заповідник, за природоохоронні успіхи, єдиний в Україні нагороджений Радою Європи Європейським дипломом. Надзвичайно важливо, що за його ініціативи та наполегливості, пасмо букових пралісів Закарпаття було визнано ЮНЕСКО світовою спадщиною, тобто поставлене під захист міжнародного законодавства.

Добре відомо, що ідея коеволюційного розвитку соціо-екологічних систем з кожним роком набуває об'єктивного, суспільного поширення [Голубець, 2010]. У багатьох країнах Європи цей процес відбувається на локальному рівні в формі екомузеїв. Головною рисою таких інституцій є системна приналежність до місцевого самоврядування та прикладне призначення інтересам місцевих громад [Ривьер, 1985]. На відміну від багатьох апологетів «чистого» заповідання природи та декларування ізоляції природної спадщини від присутності людини, професора Ф. Гамора не страшать такі галузі созології, як територіальні менеджмент і маркетинг, музейно-природничі кластери чи регульована антропопресія з метою збереження червонокнижних та рідкісних видів за умов синантропних оселищ.

Там, де об'єктом діяльності є спадщина, там обов'язково постає питання вартості цієї спадщини. Вартість не обов'язково буває грошовою. Певні форми спадщини, особливо не відтворювальні, становлять національну пам'ять, є засадничими для збереження ідентичності, становлять середовище для збереження традицій та духовних засад громади. Такі вартості не піддаються цифровим оцінкам, але саме вони потребують збереження нарівні з матеріальними цінностями. У таких випадках значну роль відіграє методологія музеологічної валоризації

(підвищення критерію вартості) як цінних об'єктів, так і їхнього довкілля. Не випадково у структурі заповідника з'явився унікальний «Музей гір», який став не тільки сховищем експонатів та наукової інформації, але й методичним центром з так званої музеєзації об'єктів поза стінами музею. Це відповідає інтересам локальної стратегії екомузеїв на теренах селітебних оселищ, вклинених поміж територіальних структур КБЗ. Вчений дуже вдало і своєчасно скористався концепцією кластерів, де поєдналися методи економічного, созологічного і культурологічного оцінювання середовища. На сьогодні Карпатський біосферний заповідник є системою автономних кластерів, підпорядкованих цілісній комунікативній системі, у якій відбувається гармонізація різних рівнів господарської, охоронної та науково-просвітницької діяльності. Важливо, що ця комплексна система інтегрована у пан'європейську мережу подібних інституцій під назвою «Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Вражаючі успіхи Ф. Гамора на цьому тернистому шляху спираються на його неухильну послідовність у теоретичних пошуках і практичних діях. Свої методологічні позиції він закріпив у докторській дисертації, та дотепер у статусі професора поширює засади созології серед нового покоління ботаніків Закарпаття [Гамор, 1990]. Поза науковими справами професор Ф. Гамор не позабув свого трудового досвіду і спромігся господарським способом (тобто без бюджетного забезпечення) побудувати унікальний «Музей гір», візит-центр у Долині нарцисів, туристичний кластер «Центр Європи», житловий будинок для працівників заповідника, не кажучи про оновлені будинки лісництв, лісових кордонів та туристичних схронів тощо.

У цій сфері для геоботаніка Ф. Гамора, безперечно, є приклад професора ботаніки Патрика Геддеса (1854 – 1934) з елітарного Університету Данді у Шотландії, який здобув світової слави як автор генеральних планів Бомбею, Єрусалиму та Тель-Авіву, культурно-ділових осередків у англійських домініонах на початку XX ст. Базовою ідеєю П. Геддеса було створення міських поселень за прикладом структури рослинних угруповань у місцевому ландшафті [Meller, 1990]. Така коеволюційна концепція залишається актуальною і в наші часи. На жаль, вигляд наших міст і поселень часто свідчить про повне ігнорування світової практики екологічного проектування.

Не буде секретом зазначити, що професор Ф. Гамор має у своєму творчому резерві мегапроект створення у долині під Квасівським Менчулом бізнес-кластера «Екологічний Давос у центрі Європи», який відповідав би критеріям П. Геддеса. У цьому проекті передбачається, зокрема, повернення Рахову статусу транзитного транс'європейського міста, створення Центру народного ремісництва, сучасного бальнеологічного центру на базі місцевого ресурсу мінеральних вод, створення готельно-конференційного комплексу, розміщення закладів туризму, зимових видів рекреації та спорту тощо. Природного потенціалу для такого проекту цілком достатньо, справа за інвесторами та політичною волею центральної та регіональної влади.

Сьогодні, коли діяльністю КБЗ керують учні професора Ф.Д. Гамора, він дістав можливість зосередитись на наукових та методологічних аспектах заповідної справи. Організовує проведення багатьох семінарів, круглих столів і конференцій. Не шкодує професор часу на написання популярних нарисів та історичних екскурсів до спадщини своїх попередників та вчителів. Він чудово усвідомив просту істину, що не знаючи досконало минулого, важко передбачити майбутнє.

Ф.Д. Гамор сам визначив своє життя як шлях до гармонії людини і природи. Досвідчений мандрівник, зачарований новими й новими ідеями, справами, зустрічами, злетами та падіннями, пригодами та знахідками, він чекає від життя все нових і нових вражень. Нам залишається побажати шановному ювілярові міцного здоров'я, подальшої наснаги у науці та організаційній діяльності, здійснення закладених на майбутнє проектів та концепцій, подальшого розвитку його наукової школи через справи своїх учнів та послідовників. Многая і благая йому літа!

Використані літературні джерела

Андрик Є. (Вч. секретар) Внесок натуралістів-аматорів у вивчення біологічного різноманіття: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Людвіга Вагнера (14-16 травня 2015 р., Берегово, Україна). – Ужгород, 2015. – 676 с.

Гамор Ф.Д. Эколого-фитоценотические закономерности сегетальной растительности как основа организации комплексной системы контроля засоренности полей: (На примере Украинских Карпат): автореферат дис. ... доктора биологических наук: 03.00.05 / АН УССР. Ин-т ботаники им. Н.Г. Холодного. – Киев, 1990. – 39 с.

Голубець М.А. Середовищезнавство (інвайронментологія). – Львів: «Манускрипт», – 2010. – 176 с.

Джахман Р.В. Гербарій вчених кінця XIX поч. XX ст. у зібранні Закарпатського краєзнавчого музею // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. Вип. IX-X. – Ужгород: Іва, 2010. – С. 120–131.

Лесков Н. Очарованный странник – Изд-во Искатель, – 2016. – 160 с.

Ривьер Ж.А. Эволюционное определение экомузея // Museum: Междунар. науч. журн.ЮНЕСКО. – 1985, №1 (48). – С. 2-3.

Чорнобай Ю.М. Стан і перспективи стабілізації екосистем карпатського регіону: монографічний цикл професора Ф.Д. Гамора // Львів: Наук. зап. ДПМ, 2004, т. 20. – С. 177-190.

Meller H. Patrick Geddes: Social Evolutionist and City Planner – London-New York: Routledge, 1990. – 384 p.

Юрій ЧОРНОБАЙ,
професор, доктор біологічних наук,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Державного природознавчого музею
НАН України (м. Львів)

ФЕНОМЕН ПРОФЕСОРА ФЕДОРА ГАМОРА

Мене часто запитують: у якій з іпостасей головний герой книги «У пошуках гармонії людини і природи» найістинніший? Закономірне запитання, бо знаю мого візаві кілька десятків літ, з часу заснування всеукраїнського екологічного журналу «Зелені Карпати» (1993). Учений високої води з щедрим науковим доробком; теоретик і практик заповідної справи в незалежній Україні; блискучий господарник («з нуля» і «під ключ» спорудив два унікальні музеї, п'ять еколого-освітніх центрів, безліч господарських об'єктів); державний муж, розробник багатьох законів, постанов Верховної Ради, актів Президента й Уряду України; промотор двох десятків міжнародних проектів, що зміцнили імідж української науки в світі, і найголовніше, – автор і втілювач в життя ідеї, яка чи не єдина в останні роки по-справжньому прославила Україну: йдеться про створення Всесвітнього об'єкта природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи»… Істинність кожної з цих іпостасей, їх гармонійне взаємодоповнення, перетікання, як бачимо, промовляють самі за себе. Цікавіше було б, на мою думку, виокремити особистісні устремління професора Федора Гамора – ті, які допомогли сформувати характер, стати самим собою: спраглим до праці, невтомним у пошуку, налаштованим на конкретний результат. Ось вони, і навіть їх неповний перелік буквально вражає:

- Вміти вчитися, прагнути до енциклопедичності знань...
- Загострена прагматичність, схиляння перед прикладним характером знань…
- Не на словах, а на ділі знати процес державобудівництва…
- Відчувати глибоко механізм життєустрою рідного краю, на повні груди вдихати його гіркий дим…
- Не думати про труднощі, а про шляхи їх вирішення…
- Відчувати себе водночас громадянином світу і своєї маленької батьківщини…
- Повсякчас усвідомлювати, що світовий порядок не настане без ладу у твоїй маленькій батьківщині…
- Відкидати традиційне тлумачення поняття «провінція»…
- Не відокремлювати справу від самого себе…
- Бути щирим, вміти ділитися успіхом: з однодумцями-соратниками, зі всім світом…

До кожного з цих Гаморових світоглядних принципів маю власне тлумачення, свій коментар. Скажімо, протягом багатьох років з шанобливим подивом спостерігаю, як оволодіває він знаннями із найрізноматніших, часто-густо далеких від природоохорони, галузей: етнографія, культурологія, масова комунікація. При цьому активно вписує їх у свій професійний актив. Думаю, деякі риси його характеру (прагматизм, діловитість) сформувалися під час праці одним з очільників Рахівського району, перед приходом у Карпатський заповідник. Для багатьох професор Ф. Гамор – подразник спокою, фейєрверк нескінченних ідей: Дні європейської культурної

спадщини в Географічному центрі Європи; екологічний Давос у Рахові; транс'європейський потяг (через Рахів) до Будапешта, Праги, Відня – це тільки поокремі з них. Комусь вони здаються надуманими, нездійсненними на тлі нашої перманентної бідності. Але, напевно, тут варто говорити насамперед (на рівні держави) про бідність духовну, невміння дослухатися до оригінальних ідей. Про відсутність (у загалу і влади) притаманних Гамору рис: напористості, вміння добиватися результату. Однак згадаймо: ще недавно, коли мова заходила про черговий із задумів – потяг Київ-Рахів – його називали «рахівським мрійником». Всі «невірні Хоми» нині залюбки користуються послугами цього рейсу… А скільки подібних «мрій», себто строго вивірених проектів, у Гаморовому науковому портфелі нині!

Про Ф. Гамора останнім часом багато написано, досвід роботи вкраїнського вченого узагальнено на шпальтах різних світових видань. «Світилом європейської охорони лісів» назвав його відомий учений, учорашній директор Швейцарського федерального інституту лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL) професор Маріо Броджі. Природоохоронній спільноті Європи запам'яталася також блискуча метафора професора П'єра Ібіша з Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина), який, ведучи мову про «чемпіонство» Карпатського біосферного заповідника у європейському природоохоронному процесі, слушно і не без гумору зауважив: «Якщо би Гамора не було, то його неодмінно слід би придумати…». На щастя, Гамор як явище був і є. Я ж наостанок хотів би зауважити інше: якби йому випадком «дали бути» в Україні Президентом чи міністром, головою Уряду чи якимось іншим високопосадовцем, від якого залежать доленосні рішення, то ці рішення йому б приносила на папірці не численна рать, він сам продукував би їх, строго стежачи за неухильним виконанням власних розпоряджень. Відчуваючи при цьому високу відповідальність за кожне слово, за кожен штрих…

Людина, яка створила сама себе… Нерідко цією сентенцією розпочинаються і закінчуються оповіді про особистостей, схожих за масштабами діяльності і досягнень до головного героя цієї книги. Так, свій трудовий шлях він закроював без жодної протекції, добився успіху завдяки власному розуму, наполегливості, волі. Але це тільки на перший погляд здається, що все склалося «саме так» завдяки лишень йому. А перст Всевишнього, мудрі і добрі наставники, друзі-однодумці, прихисток родини, яка завжди зрозуміє і підтримає? На щастя, все це у професора Федора Гамора, знову ж таки, є і було, воно в сукупності і визначило його житейську, наукову долю, подарувало феноменальний результат.

Василь КУХТА,
член Національної спілки письменників України
та Асоціації українських письменників,
Національної спілки журналістів України,
лауреат літературних премій імені Павла Тичини;
імені Бориса Нечерди; «Князь Роси» імені Тараса Мельничука;
імені Федора Потушняка; «Лицар слова» (Румунія).

ФЕДІР ГАМОР – «БАТЬКО» ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ ТА ДАВНІ ЛІСИ КАРПАТ Й ІНШИХ РЕГІОНІВ ЄВРОПИ»

Шановний Федір! Хочу привітати вас з публікацією вашої чудової книги про історію номінації на світову спадщину європейських букових лісів, яка розпочалася в Карпатах, з Вашої ініціативи. Ви – батько цієї ідеї й промотор процесу та транснаціональної співпраці. Це чудове документальне видання про важливий проект захисту старовинних європейських лісів та про чудову транскордонну співпрацю. Я дуже вдячний за участь у цій співпраці та за нашу особисту дружбу.

Ганнес КНАПП,
професор, доктор,
багаторічний директор Міжнародної академії
охорони природи на острові Вільм (Німеччина).

ЗНАНИЙ У ВСЬОМУ СВІТІ ВЧЕНИЙ-ЕКОЛОГ

Шановний пане професоре Федоре Гамор, щиросердно вдячний Вам за незмінну позицію щодо збереження та примноження безцінних Карпатських екосистем. Ви справжній патріот нашої Матінки-Природи, великий та знаний у всьому світі вчений-еколог. Дякую Вам і кланяюся!!!

Орест ФУРДИЧКО,
директор Інституту агроекології та природокористування
Національної академії аграрних наук України,
доктор економічних наук, доктор сільськогосподарських наук,
професор, академік НААН України,
заслужений працівник сільського господарства України,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

МОЄ НАДЗВИЧАЙНЕ ЗАХОПЛЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ ПРОФЕСОРА ФЕДОРА ГАМОРА

Моє надзвичайне захоплення особистістю колишнього директора Карпатського біосферного заповідника, професора Федора Гамора за його витривалість, жертовність і особисту пристрасть до охорони природи Карпат.

Доктор Іван ВОЛОЩУК,
професор, Словацьке екологічне товариство
Словацької академії наук, м. Татранська Ломніца.

ЦИТОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Балога В. На Закарпатті можна створити «екологічний Давос» // Зелені Карпати, 2012, №1-2.

Бойчук І.І., Гайдукевич М.І., Парпан В.І., Петрова Л.М, Третяк П.Р. Історія Осмолодської пущі // Львів: НТШ, 1998. – 145 с.

Бонін М., Жардін М. Законодавче впровадження концепції біосферних резерватів в національне законодавство (модельний закон, підготовлений національним комітетом Франції з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у 2010 році) // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 106-111.

Бриганець О.М. Проблеми установ природно-заповідного фонду // Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості. Збірка матеріалів до Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення». Київ, 2013. – С. 48-53.

Будущее, которого ми хотим. Рио+20. Конференция Организации Обьединенних Наций по устойчивому развитию. Рио-де-Жанейро, Бразилия, 20-22 июня 2012 года // Итоговий документ конференции. Conf /216/L/1/. – С. 1-66.

Гардащук Т.В. Оновлення методологічної бази впровадження засад збалансованого розвитку в Україні // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – С. 21-25.

Дідух Я.П., Парчук Г.В. Стан та перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 144-149.

Доповідь України до Конференції ООН зі збалансованого (сталого) розвитку. «Ріо+20: Майбутнє, якого ми прагнемо». Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 20-22 червня 2012 // Всеукраїнська екологічна ліга. Київ, травень 2012 р. – 56 с.

Дрезденська декларація про біосферні заповідники та зміни клімату // Зелені Карпати, 2011, № 1-2. – С. 6-7.

Іваненко І.Б. Передмова // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 8-9.

Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону (за редакцією академіка НАН України М.А. Голубця). – Львів: Вид-во «Поллі», 2007. – 286 с.

Короткий довідник лісового фонду України (за матеріалами обліку лісів станом на 1 січня 2002 року). – Ірпінь, 2003. – 149 с.

Лозова І., Бровченко Л., Краснодемський В., Нитка В. «Екологічний Давос» – у центрі Європи // Голос України, 13 липня 2011 р., № 125 (5125).

Мірошниченко О.В., Артамонов В.А. Інституційні проблеми створення та розвитку об'єктів природно-заповідного фонду України // Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Стан навколишнього середовища». «Розвиток національної екологічної мережі», червень, 2013 р. – № 6 (114). – С. 5-8.

Основи управління біосферними резерватами в Україні // Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – 320 с.

Петрова Лілія, Третяк Платон. Природно-заповідний фонд Українських Карпат // Праці Наук. тов. ім. Шевченка. Т. 12. Екологічний збірник: Екологічні проблеми Карпатського регіону. – Львів, 2003. – С. 246-254.

Рибак М.П., Проць М.Д. Сучасний стан, проблеми та шляхи покращення охорони території Карпатського біосферного заповідника // Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 258-261.

Романенчук Г., Діус І. Як зберегти Карпати та інші гірські регіони Європи? // Зелені Карпати, 2010, № 1-2. – С. 27-34.

Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Тимочко Т.В. «Ріо+20»: Майбутнє, якого ми прагнемо». Особливості реалізації парадигми збалансованого (сталого) розвитку в Україні // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Між. конф.18-19 червня 2013 р. – Київ, 2013 р. – С. 3-25.

Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010 року). – Ужгород: «TIMPANI», 2010. – 335 с.

Степанов В.Н., Волошин Д.В. «Зеленая экономика» как современный феномен // Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – Київ, 2013. – С. 25-29.

Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. – Львів: Світ, 1991.-248 с.

Туниця Ю.Ю. Екологічна економіка як ключова передумова сталого розвитку Карпатського регіону // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. Мат. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010 року). – С. 67-70.

Химинець В.В. Функції і завдання «синьої» економіки в контексті сталого розвитку України / Цілі збалансованого розвитку для України. Мат. Міжнар. конф. 18-19 червня 2013 р. – С. 29-33.

Шеляг-Сосонко Ю.Р. Біорізноманітність: концепція, культура та роль науки // Укр. ботан. журн., 2008, т. 65, № 1. – С.3-25.21.

IbischP.L., Geyer J., Schmidt L.,PokyncheredaV., Gubko V. Carpathian Biosphere Reserve: challenges and solutions for protected area management in Ukrainian Transcarpathia, 2011. Shaker: Aachen. – 242 p.

ПОДЯКИ

Висловлюю щиру вдячність члену Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників В.В. Кухті (м. Ужгород), заслуженим журналістам України В.І. Нитці (м. Ужгород) та О.І. Маслянику (м. Львів), редактору електронного видання «Грінченко інформ» А.К. Михайлику (м. Київ), професорам, докторам наук Ю.М. Чорнобаю (м. Львів), Івану Волощуку (Словаччина), П'єру Ібішу (Німеччина), Ганнесу Кнаппу (Німеччина), Маріо Броджі (Швейцарія) та іншим авторам, публікації яких використані при підготовці цього видання.

Подяка також співробітникам Карпатського біосферного заповідника кандидату біологічних наук Б.І. Москалюк, Є.К. Ляшенку, О.В. Борику та В.М. Губко за участь у підготовці книги до друку, й висловлені цінні зауваження до неї професорам В.В. Химинцю (Закарпатський інститут підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, м. Ужгород) та Ю.М. Чорнобаю (Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів).

Особлива вдячність генеральному директору українсько-австрійського підприємства «Фішер-Мукачево» В.А. Рябичу, керівнику державного підприємства «Великобичківське лісомисливське господарство» Ю.М. Соймі, а також Б.Й. Покрассу за фінансову підтримку видання цієї книги.

Ф.Д. Гамор

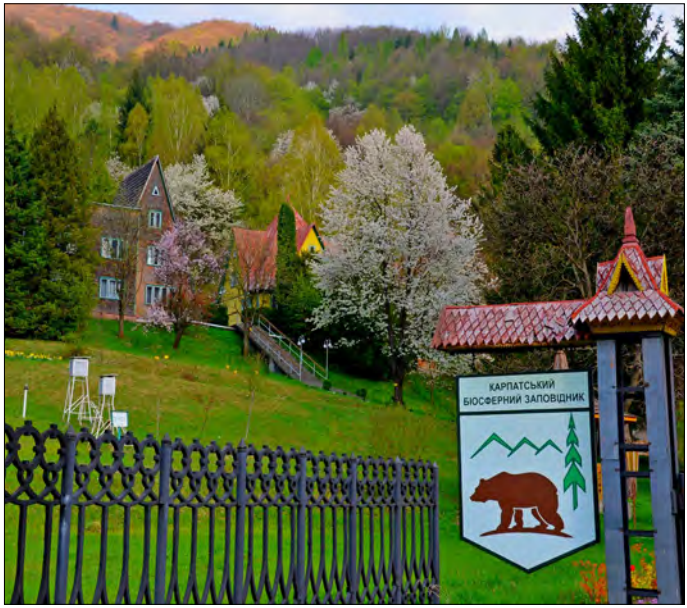

Науково-популярне, публіцистичне, довідкове видання

ГАМОР Федір Дмитрович

У пошуках гармонії людини і природи

Матеріали до 70-річчя з дня народження
(в авторському упорядкуванні)

Редакція Ф.Д. Гамора
Літературна редакція, коректура Б.І. Москалюк
Переклад на англійську мову В.М. Губко
Комп'ютерна верстка О.В. Борика
Дизайн обкладинки Ф.Д. Гамора та О.В. Борика
Фото з архіву Ф.Д. Гамора,
а також В. Зелінського, В. Сауляка, О. Коваля і ін.

Елетронна версія книги розміщена на веб-сайті
Карпатського біосферного заповідника:
http://cbr.nature.org.ua

Підписано до друку 20.11.2020 р.
Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 44,18.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 125 прим.

Видавництво: ТзОВ «Простір-М»
Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 8
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir.druk@gmail.com

Гамор Федір Дмитрович

Народився 28 березня 1951 року у селі Верхнє Водяне Рахівського району Закарпатської області. Закінчив Ужгородський державний університет. Доктор біологічних наук, професор. Заслужений природоохоронець України, кавалер ордена «За заслуги».

Організатор та багаторічний директор Карпатського біосферного заповідника (1987-2013 рр.). Працював також на керівних посадах у державних і господарських органах; за сумісництвом – професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Ужгородського національного університету та Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Автор близько 1200 наукових, науково-популярних, публіцистичних статей, монографій та інших видань. Був позаштатним радником Міністра екології та природних ресурсів України; багаторазово обирався до складу органів місцевого самоврядування. Професором Ф. Гамором, та за його участі, розроблено й реалізовано численні регіональні, національні й міжнародні програми та проєкти. Зокрема, включено Карпатський біосферний заповідник до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, створено об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат й інших регіонів Європи», зініційовано та обґрунтовано прийняття Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат», законів України «Про природно-заповідний фонд», «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на проведення суцільних рубок в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.» тощо. Багаторічна подвижницька діяльність Ф.Д. Гамора сприяє збереженню унікальних природних і культурних цінностей Світового значення, сталому розвитку в Карпатському регіоні та досягненню гармонії людини й природи.

ISBN 978-617-7746-68-2